

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

Бобан С. Марјановић

**ПИТАЊЕ РАТНОГ ДУГА У
ЈУГОСЛОВЕНСКО – АМЕРИЧКИМ
ОДНОСИМА (1918 – 1941)**

докторска дисертација

Београд, 2024

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF POLITICAL SCIENCE

Boban S. Marjanović

**THE WAR DEBT QUESTION IN YUGOSLAV –
AMERICAN RELATIONS (1918 – 1941)**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2024

МЕНТОР:

др Саша Мишић, ванредни професор, Факултет политичких наука Универзитета у Београду

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ:

др Весна С. Алексић, научна саветница, Институт за новију историју Србије

др Драган Р. Симић, редовни професор, Факултет политичких наука Универзитета у Београду

др Драган Ђукановић, редовни професор, Факултет политичких наука Универзитета у Београду

ДАТУМ ОДБРАНЕ: _____

Питање ратног дуга у југословенско – америчким односима (1918 – 1941)

Сажетак:

Предмет истраживања докторске дисертације представља питање настанка, регулисања и отплате ратног дуга Краљевине СХС/Југославије према Сједињеним Државама у периоду између два светска рата. Резултати истраживања дисертације засновани су на критичкој анализи и интерпретацији некоришћених историјских извора. У раду је спроведен историјски метод наслоњен на оквир теорије неокласичног реализма науке о међународним односима са циљем анализе међународног система наведеног периода. У процесу регулисања облигација утврђено је да се ратни дуг Краљевине СХС/Југославије према САД састојао од зајмова Краљевине Србије остварених за време Првог светског рата, када је српска влада добила од америчке администрације зајам за ратне потребе и зајмова остварених од стране југословенске државе након примирја за куповину америчке опреме и хуманитарног материјала.

Питање југословенске наплате ратних репарација од Немачке било је најуже повезано са процесом уређивања и исплате ратног дуга Америци. Због нераскидиве везе између обе врсте ратних облигација успостављене од стране југословенског државног врха, у дисертацији је потврђена америчка улога у одређивању износа немачке ратне одштете. Извршена је научна анализа југословенске политике у погледу наплате ратне одштете у периоду од Париске мировне конференције. Установљена је законитост према којој је југословенска стратегија подразумевала исплату дужничких облигација од пријема ратне одштете. У раду је анализиран амерички спољнополитички утицај на исходе три различита финансијско – политичка процеса којима је одређена исплата немачких репарација. Први подстицај према југословенској политици отплате ратног дуга представљао је Дозов план о немачким репарацијама 1924. године. Јангов план из 1929. године, који је паралелно са регулисањем ратних репарација уредио и питање исплате ратних дугова, представљао је други подстицај. На резултате оба подстицаја југословенски државни врх реаговао је спољнополитичким прилагођавањем. Билатерални односи САД и Краљевине Југославије интензивирали су се током процеса склапања уговора о отплати југословенског ратног дуга средином двадесетих година 20. века. Врхунац односа настао је дипломатском конфронтацијом услед унилатерално проглашеног мораторијума америчког председника Херберта Хувера 1931. године. Трећи подстицај америчке спољне политике којим је уведена једногодишња забрана исплате ратних дугова и ратних репарација негативно је утицала на југословенско – америчке односе.

Званичан однос југословенске владе према мораторијуму Хуверове администрације произвео је дипломатски раскорак у билатералним односима. Америчко законодавство кодификовано за време председничке администрације Френклина Д. Рузвелта у форми Џонсоновог закона 1934. године ограничило је могућности Југославије у куповини наоружања на зајам од САД уочи почетка новог светског сукоба.

Кључне речи: југословенски ратни дуг, ратне репарације, Дозов план, Конгресна комисија за наплату ратних дугова, Јангов план, Хуверов мораторијум, Милан Стојадиновић

Научна област: политичке науке

Ужа научна област: политичка теорија, политичка историја и методологија политичких наука

УДК број: 341:355.4(327(491.1):73)

The War Debt Question in Yugoslav – American Relations (1918 – 1941)

Summary:

The subject of the doctoral dissertation is the issue of emergence, regulation and repayment of the war debt of the Kingdom of SHS/Yugoslavia to the United States during the period between the two world wars. The research results are based on a critical analysis and interpretation of unused historical sources. A classical historical method is employed within the framework of neoclassical realism in international relations theory, aiming to analyze the international interwar system. During the debt regulation process, it was found that the war debt of the Kingdom of SHS/Yugoslavia to the USA consisted of loans obtained by the Kingdom of Serbia during the First World War, when the Serbian government received a loan from the American administration for war needs, and loans obtained by the Yugoslav state after the armistice for the purchase of American equipment and humanitarian material.

The issue of German war reparations for Yugoslavia was closely related to the process of arranging and paying off America's war debt. Due to the inseparable connection between both types of war obligations established by the Yugoslav state leadership, the dissertation confirms the American role in determining the amount of German war reparations. A scientific description of the Yugoslav policy regarding the payment of war reparations from the Paris Peace Conference period has been conducted. The dissertation established the causal norm according to which the strategy unequivocally implied the collection of war reparations which would be used to fulfill the debt obligations. The dissertation analyzes the American foreign policy influence on the outcomes of three different financial-political processes that determined the annuity payments of German reparations. The first incentive towards the Yugoslav war debt repayment policy was the Dawes' plan led by the American political initiative on German reparations in 1924. The Young's plan of 1929, which formulated both the regulation of war reparations and the issue of debt repayments simultaneously, represented the second incentive. The Yugoslav state leadership reacted to the results of both incentives by making foreign policy adjustments. Bilateral relations between the USA and the Kingdom of Yugoslavia intensified during the process of negotiating the agreement on the repayment of Yugoslav war debt in the first half of the 1920s. The climax of the relations occurred during a diplomatic confrontation following President Herbert Hoover's unilateral moratorium declaration on all war obligations in 1931. The third incentive of American foreign policy, embodied in an act by the president Hoover imposing a one-year moratorium on the payment of war debts and war reparations, negatively affected Yugoslav-American relations.

The official stance of the Yugoslav government towards the Hoover administration's moratorium created a diplomatic dispute in bilateral relations. American legislation during president Franklin D. Roosevelt's administration, codified in the form of the Johnson's Act in 1934 limited Yugoslavia's ability to purchase arms on loan from the United States before the start of a new global conflict.

Key words: Yugoslav war debts, war reparations, Dawes' Plan, Young's plan, WWFDC, Hoover's moratorium, Milan Stojadinović

Scientific field: political science

Scientific subfield: political theory, political history and methodology of political sciences

UDC number: 341:355.4(327(491.1):73)

Табеле

Табела 1. *Износи дугова различитих држава према САД 1926. године*

Табела 2. *Распоред просечних исплата немачких репарација у немачким маркама на основу предлога Јанговог комитета*

Табела 3. *Стање дугованих ануитета 7. јануара 1933. године држава које су склопиле споразуме о отплати према истраживању Брукинс института (Brookings Institute)*

1. УВОД.....	1
1.1. Односи Краљевине СХС и САД и проблем међусавезничких ратних дугова и ратних репарација у међуратном периоду	1
1.2. Предмет и циљ дисертације	15
1.3. Теоријски оквир	18
1.4. Основне хипотезе	23
1.5. Опис садржаја и структуре дисертације по поглављима	26
1.6. Методе истраживања	27
1.7. Очекивани резултати и научни допринос.....	29
2. СРПСКО – ЈУГОСЛОВЕНСКИ РАТНИ ЗАЈАМ И САД.....	30
2.1. Политички билатерални односи Сједињених Америчких Држава и Краљевине Србије за време Првог светског рата	30
2.2. Ратни зајам Краљевине Србије од САД 1917–1918. године.....	36
2.3. Послератни амерички зајам Краљевине СХС	44
3. САД, КРАЉЕВИНА СХС И ПИТАЊЕ РАТНИХ РЕПАРАЦИЈА НА ПАРИСКОЈ МИРОВНОЈ КОНФЕРЕНЦИЈИ	55
3.1. Однос Краљевине СХС према питању ратних репарација	58
3.2. Приступ Сједињених Држава према питању ратних репарација	66
4. СПОЉНА ПОЛИТИКА САД, КРАЉЕВИНЕ СХС И ПИТАЊЕ РАТНИХ ДУГОВА	74
4.1. Међународни положај Сједињених Држава након Светског рата	74
4.2. Изолационизам америчке спољне политике у међуратном периоду	77
4.3. Мрежа америчких кредита, међусавезничких ратних дугова и ратних репарација у спољној политици САД.....	85
4.4. Проблем отказивања ратних дугова.....	95
4.5. Југословенска спољна политика и стратегија регулисања америчког ратног дуга.....	100
5. ПОЛИТИЧКИ ПРЕГОВОРИ КРАЉЕВИНЕ СХС И САД ПОВОДОМ РЕГУЛИСАЊА РАТНОГ ДУГА	114
5.1. Однос Комисије за наплату ратних иностраних дугова и Краљевине СХС	114
5.2. Прва југословенска финансијска мисија у Вашингтону 1924. године	129
5.3. Дозов план и репарациона политика Краљевине СХС	138
5.4. Финансијска мисија Милана Стојадиновића 1926. године.....	153
5.4.1. Међународни односи поводом ратних дугова уочи југословенске мисије у САД....	153
5.4.2. Рад југословенске делегације у Вашингтону	159
6. СУМРАК ЈУГОСЛОВЕНСКО – АМЕРИЧКИХ ОДНОСА.....	174
6.1. Зенит међународне политике и репарационог питања – рад Јанговог комитета.....	175
6.2. Јангов план 1929. године и репарациона политика Краљевине Југославије	179
6.3. Мораторијум Херберта Хувера 1931. године.....	201
6.4. Веза Хуверовог мораторијума и југословенских ратних дугова.....	204
7. ЈУГОСЛОВЕНСКО – АМЕРИЧКИ ОДНОСИ ЗА ВРЕМЕ АДМИНИСТРАЦИЈЕ ФРЕНКЛИНА Д. РУЗВЕЛТА	220

7.1. Питање ратних дугова у међународним односима током интересума америчке председничке администрације.....	220
7.2. Питање југословенских ратних дугова и спољна политика Рузвелтове администрације.....	227
7.3. Веза ратних дугова Југославије и америчких зајмова за куповину наоружања	239
ЗАКЉУЧАК.....	250
ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА	258

1. УВОД

1.1. Односи Краљевине СХС и САД и проблем међусавезничких ратних дугова и ратних репарација у међуратном периоду

Институт иностраног позајмљивања новчаних средстава није био непознаница Краљевини Србији. Први инострани зајам Србија је узела од Русије за „спремање рата за ослобођење 1867. године“ током владе кнеза Михаила.¹ Од 1880. године склопљени су први трговински уговори са другим државама и упоредо је вршено позајмљивање, углавном немачког и француског капитала за развој занатско – индустријских погона (текстила, шећера, пивара, трикотажа, кланица стоке) и банкарско – кредитних завода.² Међутим, већ од те године примећује се тешкоћа Србије у отплати зајмова јер се у државном буџету појавио дефицит, обавеза неплаћених камата и укупан дуг од 28 милиона динара.³ Услед ратних потреба од 1914. године Краљевина Србија се задужила код европских сила и делимично код Русије. Са појавом Сједињених Држава као учеснице у Првом светском рату још једна велика сила постала је кредитор ратног напора Србије и кредитор Краљевине СХС након примирја. Финансирање рата проузроковало је врло брзо међународне економске и политичке проблеме незапамћене сложености. Већина држава се ослањала на ратне зајмове претпостављајући да ће поражени непријатељ бити присиљен да плати рачун – као што се догодило Француској 1871. године након пораза од Пруске.⁴

Нова југословенска држава⁵ нашла се на самом почетку свог међународног деловања у незавидној позицији, у којој је поред изградње институција и елемената државности морала да испуни и међународне финансијске обавезе и започне процес враћања иностраних зајмова. Званична публикација Министарства финансија Краљевине Југославије објављена крајем тридесетих година 20. века потврдила је важност дугова као феномена у међуратном деловању државе. Пре свега, задуженост је препозната као проблем, који је захтевао нужност да се пронађу „новчана врела“ како би се обезбедила неопходна средства за развој привреде. Задуженост државе била је нераздвојиви фактор који је утицао на непрестану потрагу за новим инвестицијама, зајмовима и кредитима. Југословенска држава поштовала је начело неприкосновености спољног дуга и из тог разлога је преузела на себе предратне и ратне дугове Краљевине Србије. Према подацима званичне публикације Министарства финансија, са нестанком Аустроугарске и присаједињавањем њених територија око српског језгра, нова влада у Београду преузела је и делове дугова некадашњих аустроугарских зајмова, као и два предратна дуга Краљевине Црне Горе.⁶

Један од најважнијих аргумената за признање нове државе Југославије представљен европској дипломатији био је економски аргумент. Ствараоци нове државе елаборирали су тврдњу да је постојала потреба за уједињавањем југословенског историјског простора унутар

¹ Милорад Недељковић, *Историја српских државних дугова*, (Београд: Штампарија „Штампе“ Стеве М. Ивковића и Комп. 1909), 11.

² Архив Југославије, даље АЈ, фонд 836, Канцеларија Маршала Југославије (КМЈ), I-3-a/4, Сергије Димитријевић, „Страни капитал у привреди бивше Југославије“

³ М. Недељковић, *н.д.*, 27.

⁴ Pol Kenedi, *Usporičad pad velikih sila, Ekonomska promena i ratovanje od 1500. do 2000. godine*, (Београд и Подгорика: CID, JP Službeni list SRJ, 1999), 317.

⁵ Желимо да нагласимо да се у раду користе појмови Југословени, југословенска држава или југословенска власт уместо појма Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. Ово представља практичну страну при писању с обзиром да је држава променила име у Краљевина Југославија 1929. године. Амерички извори и званични документи у дипломатској преписци често именују Краљевину СХС као Југославију или Србију.

⁶ *Министарство финансија Југославије 1918–1938*, (Београд: Издање Министарства финансија, 1939), 203.

једне државе ради већег економског, а тиме и друштвеног просперитета.⁷ Као пример за корист економских интеграција већег обима, који би довео до стварања пространог југословенског тржишта, најчешће је навођен историјски процес економске интеграције тржишта САД. Управо је из ове велике силе долазио важан импулс за признање Краљевине СХС на конференцији мира у Паризу, политичким порукама једног од најуглађенијих бивших америчких председника Теодора Рузвелта.⁸ У читавом периоду од одржавања мировне конференције до почетка Другог светског рата, билатерални односи Сједињених Америчких Држава и југословенске Краљевине представљали су изазов у домену политике и економије. Стање међусобних веза било је условљено чиниоцима који још нису били довољно познати обема странама. Поред тежњи за економским приближавањем,⁹ основа узајамних веза састојала се из три компоненте: покушаје југословенских политичких званичника да у раду америчких делегата пронађу ослонац за испуњење циљева на Париској конференцији, однос америчке администрације према југословенским исељеницима и питања регулисања југословенских ратних дугова. Прва компонента међусобних односа заснивала се на политичкој вези одржаној на Париској мировној конференцији иницираној од нове југословенске државе. Мировна делегација под вођством Николе Пашића са великом надом покушавала је да се ослони на рад америчких стручњака Одбора „The Inquiry“ и председника Вудроа Т. Вилсона. Са одласком америчке делегације из Париза почетком 1920. године, очекивања да ће Сједињене Државе представљати југословенског заштитника нису више била тако интензивна као до тада.¹⁰

Другу компоненту чинио је однос америчких власти према југословенској емиграцији. Односи који су се бавили животом и радом југословенских исељеника у Сједињеним Државама током међуратног периода били су важни, стабилни и уз мањи број изолованих случајева, нису стварали озбиљне препреке у развоју међудржавних односа.¹¹ Ипак, поред ове две компоненте, отворено билатерално питање постојало је у финансијско – политичком домену. Оно је захтевало највише дипломатске напоре са обе стране и упркос позитивном почетном разрешавању, потрајало је до новог светског сукоба. Питање уређивања ратних дугова Краљевине Србије насталих у периоду 1917–1918, као и дугова нове југословенске државе, насталих након примирја 11. новембра 1918. године, према Стејт департменту и америчком народу, представљало је кључну детерминанту у билатералним односима од којих су зависили и остали међусобни контакти. Главна тешкоћа произилазила је из различитих ставова према отплати ратних дугова, који су опет, настајали услед фундаментално супротстављених политика обе државе према питању регулисања и исплате ратних репарација поражене Немачке. Потешкоће су се огледале и у чињеници да су САД водиле спољну и безбедносну политику као већ увелико формирана светска сила, у којој се тешко могло наћи места за подршку у испуњавању интереса мале земље, попут Краљевине Југославије.

⁷ Др Смиљана Ђуровић, *Са Теслом у нови век, Нова синтеза историје – изабрани чланци из економске историје Србије и Југославије 1918–1941*. (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Библиотека града Београда, Историјски архив Београда, 1997), 68.

⁸ Исто, 68.

⁹ О првим контактима две земље у економским односима, видети: Linda Killen, *Testing the Peripheries, US – Yugoslav Economic Relations in the Interwar Years*, (New York: Columbia University Press, 1994). Ова, до сада једина монографија на тему америчко – југословенских економских односа у међуратном периоду, пружила је почетну основу за писање докторске дисертације.

¹⁰ Видети: Драгољуб Р. Живојиновић, *У потрази за заштитником: Студије о српско–америчким везама 1878–1920*. године, (Београд, Албатрос плус, 2010); Andrej Mitrović, *Jugoslavija na konferenciji mira 1919–1920*, (Beograd, Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije, 1969); Dr Dragoljub Živojinović, *Amerika, Italija i postanak Jugoslavije 1917–1919*, (Beograd: Naša knjiga, 1970).

¹¹ Видети: Vesna Đikanović, *Iseljenci u Severnoj Americi i jugoslovenska država: 1918-1945*, (doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, 2016), Vesna Đikanović, *Iseljavanje u Sjedinjene Američke Države, jugoslovensko iskustvo, 1918-1941*, (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2012).

Након Првог светског рата и одржане Париске мировне конференције, у међународним односима преовладавала је дилема – да ли доследно примењивати мировне споразуме или извршити ревизију новоуспостављеног поретка.¹² Када се пажљивије размотри проблематика међународне политике током двадесетих и половине тридесетих година 20. века, јасније се уочавају три међусобно повезана, пре свега политичка процеса, која представљају предмет нашег научног истраживања. У једном од говора у британском парламенту, премијер Стенли Болдвин експлицитно је издвојио три кључна питања светске политике која су оптерећивала опоравак Европе након завршетка Светског рата: „Пажњу света требало би обратити на проблем исплате ратних репарација, решење питања међусавезничких дугова и безбедност Европе“.¹³ Извештај југословенског Посланства у Лондону подвукао је ова три доминантна процеса и представио их је као најважније проблеме у светској политици на почетку међуратног периода. Без позитивних исхода у њиховом разрешавању мир није могао бити постигнут нити осигуран опоравак порушених држава у рату.¹⁴

Проблеми које је британски председник владе сматрао за пресудне налазили су се на самом врху приоритета свих послератних администрација Сједињених Држава. Може се слободно рећи да су оне биле једна од главних предводница решавања наведених проблема у међународној арили. Ако се тражи један снажан и општи образац америчке спољне политике у периоду између два светска рата, проналази се очигледна покретачка снага да се читав свет убеди у један препознатљив оквир. Он се огледао у америчким политикама које су водиле ка међународној економији заснованој на слободној трговини, отвореним тржиштима и иностраним конвертибилним валутама.¹⁵ У америчко – европској структури безбедности, републиканске администрације, као и демократска администрација Френклина Д. Рузвелта, заступале су политику разоружавања.¹⁶ Важност Америке као најважније земље у систему међусавезничких дугова произилази на основу чињенице да је она била једина сила кредитор која није позајмила кредите у иностранству за своје потребе.¹⁷ Логичан след догађаја природно је промовисао Сједињене Државе у водећу снагу у процесу регулисања овог финансијског, али истовремено, можда и више важног, политичког проблема. С обзиром да су многе дужничке земље биле заинтересоване за исплату немачких репарација, америчке администрације нису могле да остану по страни у решавању проблема ратне одштете и директно су се укључиле у процес уређивања немачких облигација након инфлације која је захватила економију Вајмарске републике 1922. и 1923. године.¹⁸

Током највећег периода краљевска влада у Београду поштовала је институцију Друштва народа и базирала спољну политику у складу са њеним ауторитетом. Као резултат таквог односа, велики проблем за југословенски приступ према регулисању ратних дугова и за

¹² Чедомир Попов, *Од Версаја до Данцига*, (Београд: Завод за уџбенике, 2015), 225.

¹³ АЈ, фонд 341, Посланство Краљевине Југославије у Великој Британији – Лондон (ПЈ), фасцикла 49, јединица описа 150, Балдвинава изјава о репарацијама у Парламенту 12. јула 1923. године

¹⁴ Исто.

¹⁵ Kathleen Burk, „The Lineaments of Foreign Policy: The United States and a “New World Order,” 1919-1939“, *Journal of American Studies*, Vol. 26, no. 3, (December 1992), 377-391.

¹⁶ Robert D. Šulcinger, *Američka diplomatija od 1900. godine*, (Београд: Удружење за студије САД у Србији, Ћогоја штампа, април 2011), 119.; Међу првим извештајима Славка Грујића, отправника послова у Вашингтону након Првог светског рата, налази се документ о америчком политичком ставу према процесу светског разоружавања. АЈ, фонд 371, Посланство Краљевине Југославије у Сједињеним Америчким Државама – Вашингтон (ПВ), фасцикла 45, документ број 338; Председничка администрација Херберта Хувера сматрала је да прекомерно наоружавање у току Светске економске кризе фундаментално прети стварању међународног система безбедности и финансијске стабилности. Према проценама председничке администрације, током 1931. године трошило се око пет милијарди америчких долара за наоружавање, док је процењен број сталних војника у свету износио око пет и по милиона људи. АЈ, ПВ, 371, ф. 46, д. 229.

¹⁷ Harold G. Moulton and Leo Pasvolksy, *War Debts and World Prosperity*, (New York: The Brookings Institution, The Century Co., 1932), 8.; За општи преглед износа међусавезничких дугова видети: Harvey E. Fisk, *The Inter – Ally Debts, An Analysis of War and Post-War Public Finance 1914-1923*, (New York, Paris: Bankers Trust Company, 1924).

¹⁸ R. D. Šulcinger, *n.d.*, 117.

наплату ратних репарација поражених сила, представљало је одсуство Сједињених Држава у раду ове међународне институције. Споразуми произишли из правног оквира Париских мировних уговора, са посебним освртом на финансијске одредбе, представљали су полазну тачку у спољнополитичким претпоставкама и одлукама главних политичких чиниоца Југославије.¹⁹ Склапање уговора са Чехословачком након Светског рата, као корак у формирању савеза Мале Антанте, учињен је у духу одредби пакта Друштва народа.²⁰ Када су разматране могућности о стварању безбедносне структуре на Балкану по угледу на систем уговора безбедности из Локарна 1925. године, југословенски политички врх није био у потпуности заинтересован за стварање „Балканског Локарна“. Један од разлога за споро југословенско разматрање о формирању регионалне безбедности на Балкану налазио се у чињеници да иницијатива није требало да се спроведе кроз механизме институције Друштва народа.²¹

Током 1927. године краљевска влада у Београду је сматрала да је европски мир одржив захваљујући политичком ауторитету пакта и јавно је показала искрене намере за сарадњу са међународним савезом који је он представљао.²² Приступање Бријан – Келоговом уговору који је као главни циљ промовисао одрицање држава од рата, краљевска влада прихватила је уз објашњење да америчко – француска иницијатива није могла да делује супротно од циљева Друштва народа.²³ Све до почетка новог рата на територији Европе, у документима се проналазе настојања најважнијих државних функционера за усклађивањем југословенске политике са одредбама и упутствима Друштва народа које су усмеравале међународне односе. Издвојићемо експозе председника владе и министра иностраних послова 22. марта 1937. године, Милана Стојадиновића, којим је потврђен континуитет југословенске оданости савезу Друштва народа у тренутку озбиљне европске нестабилности.²⁴ Наредне 1938. године, у експозеу председника владе за полазну тачку у међународним односима предложен је оквир заснован на важећим уговорима насталим ауторитетом ове међународне институције.²⁵ Поред званичних државних фактора, утицајни интелектуални кругови сматрали су да ће се Краљевина СХС додатно ослонити на рад економских секција Друштва народа уколико би оно одлучило да преузме иницијативу и за уређивање привредних и финансијских процеса у Европи.²⁶

¹⁹ АЈ, фонд 70, Министарство финансија Краљевине Југославије (МФ), фасцикла 238, класификациона група 432, Пов. бр. 14. Телеграм М. Плоја министарству спољних послова

²⁰ Nataša Dragojlović, dr Stanislav Sretenović, dr Dragan Đukanović, mr Dragan Živojinović, ur. *Spoljna politika Srbije: strategije i dokumenta*, (Beograd: Evropski pokret u Srbiji, 2011), 129. Govor претседника Министарског Савета Миленка Веснића, одржан на 116. редовном састанку Привременог Народног представништва Краљевине СХС 31. августа 1920. године у Београду.

²¹ Dragan Bakić, *Britain and Interwar Danubian Europe, Foreign Policy and Security Challenges, 1919-1936*, (London: Bloomsbury, 2017), 89.

²² N. Dragojlović i dr., *n.d.*, 140. Експозе министра иностраних дела Нинка Перића дат на 61. редовном састанку Народне скупштине 20. марта 1927. године поводом дискусије о буџету Министарства иностраних дела.

²³ АЈ, фонд 811, Стејт департамент – Југославија, USA-II, ролна 315/1, Телеграм вршиоца дужности министра спољних послова Илије Шуменковића упућен Посланству САД у Београду 30. августа 1928.

²⁴ АЈ, фонд 334, Министарство иностраних послова Краљевине Југославије – политичко одељење (МИП КЈ, ПО), фасцикла 2, јединица описа 13, документ 32. Експозе пред. владе и мин. спољних послова у Сенату, 22. март, 1937. године

²⁵ АЈ, МИП КЈ, ПО, 334, ф. 2, ј.о. 13, д. 47. Експозе пред. владе и мин. спољних послова у Нар. скупштини, 1938. године.; Са друге стране, према појединим сведочењима Милан Стојадиновић је уочи Другог светског рата тврдио како је Друштво народа „скрахирало“ и да је зато Богољубу Пурићу препуштао задатак да представља Југославију на заседањима у Женеви. Посебно није желео, попут његових претходника из Министарства спољних послова, да говорима у Друштву народа заложи свој ауторитет за подупирање политичких ставова Француске, Историјски архив Београд, даље ИАБ, фонд БИА, 70900400/15-40, Лазар Марковић, стр. 40.

²⁶ Александар Јовановић, „Друштво народа и међународна привреда“, *Архив за правне и друштвене науке*, књига тридесета, год. XVI, друго коло, 1926, Београд, 456-461.

Иако су се поменути три кључна светска проблема почела појављивати током трајања Париске мировне конференције (1919–1920) у кореспонденцији између држава учесница, последице које су ови проблеми генерисали и потешкоће које су стварали у међународној политици трајаће све до почетка Другог светског рата. Другим речима, мировни уговори склопљени након Светског рата постали су основа политичког живота међуратне Европе али не и њене стабилности. Они су били основа нових конфронтација око којих су избијали кључни спољнополитички сукоби. Најоштрији напади и захтеви за ревизијом долазили су од држава побеђених у рату, предвођених Немачком, које су сматрале да су оштећене или оптерећене мировним одредбама. Уговорима су биле незадовољне и неке друге земље, попут Италије из блока победника, која је сматрала да није добила довољно територијалних уступака.²⁷

Готово без помпе, Сједињене Државе такође су биле незадовољне појединим одредбама мировног споразума из Версаја, посебно параграфима који су се односили на репарационе исплате Немачке чиме су у одређеној мери припадале блоку ревизионистичких сила. Све републиканске администрације пажљивим стратешким понашањем обликовале су међународна решења, постепеном мирном ревизијом Версајских одредби, као и стабилним растом капиталистичке економије, ширењем светског утицаја без политичког уплитања и одговорности.²⁸ Самим тим, налазиле су се на супротној страни спектра у односу на Краљевину Југославију која је чврсто бранила међународни поредак остварен у Паризу, посебно у области која се односила на питање ратне одштете. Током двадесетих и тридесетих година, Америка је одредбе Версајског уговора тумачила као осветничке према пораженим силама, а исплату одштете као контрапродуктивну.²⁹

Проблем ратних дугова произишлих из савезничких односа у Светском рату и ратних репарација поражених сила необично је сложено међународно питање са наглашеним елементима из области права, економије, финансија и можда најзначајније – из области међународних политичких односа. Како је уочио Патрик Корс, финансијска експертиза била је незаобилазна у међународној политици током читавих двадесетих година 20. века али сви проблеми који су оптерећивали послератну европску нестабилност захтевали су политичко решење.³⁰ У теорији, увек када се односи политичких јединица у међународном систему крећу између сарадње и сукоба, они су у својој основи потенцијално политички.³¹ Међународни проблем ратних савезничких дугова током највећег дела међуратног периода није престао да интригира европску и америчку јавност. Када се год у највишим дипломатским круговима разговарало о проблему ратних дугова, тема о ратним репарацијама није могла бити остављена по страни. Међутим, потезање питања ратне одштете поражених сила одмах је постављало у центар расправа – питање отплате савезничких ратних дугова. Решавање проблема ратних дугова захтевало је студију и ликвидацију свих ратних облигација, укључујући додељене зајмове за време рата, потпорне (Relief Loans) зајмове након примирја, ратне репарације и кредите додељиване за обнову порушених земаља у Европи.³² У уводном делу рада *Pitanje otplaćivanja ratnih dugova saveznika, i pitanje nemačkih reparacija iz Svetskog rata*, Мирослав Пљој је закључио „да сâмо третирање питања ратних дугова није довољно за потребно

²⁷ Андреј Митровић, *Време нетрпељивих, Политичка историја великих држава Европе 1919-1939*, (Подгорица: ЦИД, 2004), 32.

²⁸ Frank Costigliola, *Awkward Dominion, American Political, Economic, and Cultural Relations with Europe, 1919–1933*, (Ithaca and London: Cornell University Press, 1984), 17.

²⁹ Henri Kisindžer, *Diplomatija*, (Beograd: Kosmos izdavaštvo, 2016), 375.

³⁰ Patrick O. Cohrs, „The First ‘Real’ Peace Settlements after the First World War: Britain, the United States and the Accords of London and Locarno“, 1923-1925, *Contemporary European History*, Vol. 12, Issue 01, Feb. 2003, 1-31.

³¹ Младен Лишанин, „Економија и политика у међународној теорији: реалистичка перспектива“, *Српска политичка мисао*, бр. 4, 2016, год. 23, vol. 54, 121-134.

³² H. G. Moulton and L. Pasvolsky, *op. cit.*, 3.

разумевање [...]. Треба безусловно такођер разматрати најважније фазе питања репарацијоних плаћања немачке државе“.³³

Ратни дугови савезника из рата и ратне репарације поражених сила, пре свега Немачке, били су најкомплекснији и најконтроверзнији проблем међународне дипломатије, који је потрајао најкасније до половине тридесетих година 20. века.³⁴ Оба феномена налазила су се у најужој, готово нераскидивој историјској корелацији и на највишем нивоу спољних политика свих заинтересованих држава. Главни разлог проблема произилазио је из превеликог броја од 28 држава укључених у систем исплата ануитета, где је свака имала сопствене интересе. Током 1919. године, истакнути британски економиста Џон Мејнард Кејнс, најљући противник одредби Версајског уговора о немачким репарацијама подвукао је да: „Ако се не направи договор о укидању дугова који сам предложио, последица овог рата биће мрежа огромних дугова које ће савезници морати унакрсно да враћају једни другима. Укупан износ ових дугова вероватно превазилази суму која се може добити од непријатеља, тако да ће савезници једни другима плаћати накнаде уместо да их примају од непријатеља, што би био неприхватљив исход овог рата“.³⁵

Шест земаља у систему међународних финансијских облигација биле су од специјалног значаја ако се посматра кретање новца: Сједињене Државе, које су примале ануитете од 16 земаља, Велика Британија је имала 17 дужничких влада док је Француска захтевала отплату ратних дугова од десет дужника. Међутим, обе европске силе дуговале су Сједињеним Државама огромне суме. Италија и Белгија су преостале силе од највеће важности, зато што су њихови дугови били одмах иза по величини у хијерархији задужења. Последња држава која је незаобилазна у систему ратних облигација, јесте Немачка, из разлога зато што је она једина у реалности исплаћивала одштету.³⁶ Краљевина СХС због неупоредиво малог дуга према Америци у односу на остале дужнике није представљала важну државу у погледу наплате дужничких ануитета. Ипак, у одређеном смислу јесте могла да представља опасност политици америчке администрације уколико је својим деловањем могла да изазове политичке преседане који нису ишли у прилог америчким интересима у погледу наплате ратних задужења. Њени дугови са друге стране, били су највећи према Француској, што ће изазвати политичку контроверзу и дипломатски сукоб у билатералним односима.³⁷

У комплексној финансијској мрежи облигација, Немачка је била највећи дужник, док су Сједињене Државе потраживале више од половине ратног дуга савезника, чиме су биле највећи кредитор у систему. Француска је била највећи дужник. Из тог разлога, одлука Репарационе комисије 1921. године којом је утврђена ратна одштета Немачке у износу од 33 милијарде америчких долара или 132 милијарде немачких марака са подлогом у злату, створила је тешко решиву ситуацију за све заинтересоване државе. Овако утврђен износ одмах је припремио међународне односе за једно од многих редефинисања сума исплата немачких репарација у међуратном периоду.³⁸

³³ Miroslav Ploj, *Pitanje otplaćivanja ratnih dugova saveznika, i pitanje nemačkih reparacija iz Svetskog rata, iz predavanja senatora Dr Miroslava Ploja*, (Београд: 1933), 3-4.

³⁴ Овај период је Пол Кенеди окарактерисао као период интензивне финансијске дипломатије пошто су проблеми немачке одштете и савезничких дугова у садејству уносили збрку, не само у односима победника и побеђених, него и у односе Сједињених Држава и њихових бивших европских савезника, Pol Kenedi, *n.d.*, 313.

³⁵ Džon Mejnard Kejns, *Ekonomске posledica mira – sklopljenog na Pariskoj mirovnoj konferenciji 1919*, (Novi Sad: Medi Terran Publishing, 2015), 183.

³⁶ H. G. Moulton and L. Pasvolsky, *op. cit.*, 6-7.

³⁷ Видети: Драгана Гњатовић, Весна С. Алексић, *Париски споразум: Решавање спора о регулисању дугова Краљевине Србије између Француске Републике и Краљевине Југославије*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2023)

³⁸ Robert Self, *Britain, America and the War Debt Controversy, The Economic Diplomacy of an Unspecial Relationship 1917-1945*, (London and New York: Routledge, 2006), 15.

Сматрамо да се анализа и научно објашњење питања ратних дугова фундаментално налазе у најужој узрочно – последичној вези са научним објашњењем регулисања ратних репарација Немачке након Првог светског рата. Регулисање ратне одштете није за собом повлачило питање регулисања међусавезничких ратних дугова и могло је бити спроведено независно у односу на остала политичка питања. Супротно томе, уређивање проблема ратних дугова јесте било уско повезано са питањем исплате репарационих ануитета. Разлози за то су многобројни и убедљиви. Уз проблеме које су ратне репарације наметале међународној трговини и дипломатским односима, као најважнију издвајамо чињеницу да је већина америчких дужника по облигацијама из ратног периода настојала да пријемом одштете од поражене Немачке извршава своје финансијске обавезе према кредиторима. То је посебно приметно од тренутка када је постало јасно да америчка администрација неће одустати од наплате својих потраживања. Чињеница је да ратне репарације, настале као правна категорија на мировној конференцији у Паризу, нису никада биле реално надокнадиве јер је било немогуће у потпуности измерити уништавање људских живота, материјалних и нематеријалних вредности. Самим тим, било је немогуће у потпуности их надокнадити. Појава катастрофалних економских услова, са којима су и победничке и поражене земље биле суочене након рата, поставила је реално питање испуњавања захтева.³⁹ Југославија је као једну од најважнијих потреба за испуњење националног интереса сматрала наплату ратне одштете. Врло брзо успостављена веза ратних репарација са отплатом ратних задужења Краљевине захтевала је научну анализу пријема одштете и југословенске политике према комитетима који су уређивали износе немачких ануитета. Како су се међународни комитети налазили под доминантним утицајем америчких стручњака, у раду ће бити изложени југословенски ставови и однос са овим институцијама као и последице које су оне произвеле на спољну политику Југославије и њен однос према регулисању ратних дугова према Сједињеним Државама.

У ширем смислу, поред повезаности са репарацијама поражених сила, питање ратних дугова се директно односи на зајмове за помоћ, додељиване непосредно након примирја 11. новембра 1918. године и реконструкционим зајмовима у међуратном периоду.⁴⁰ Питање регулисања ратних дугова за амерички државни врх представљало је процес регулисања свих задужења европских држава насталих како за време ратног сукоба, тако и у периоду након завршетка рата заједно, када су амерички ратни материјал и храна продавани на кредит у оквиру потпорних (релифних) зајмова. У ратне дугове недвосмислено су уврштени амерички зајмови додељивани након примирја на основу закона о Зајму за ослобођење (*Liberty Loan acts*).⁴¹ Резолуцијом Сената и Представничког дома додељена су законска овлашћења Конгресној Комисији за наплату ратних дугова од европских влада да правно регулише сва задужења настала према Сједињеним Државама, укључујући зајмове које су доделили Америчка корпорација за храну, Америчка корпорација за жито, као и департмани морнарице и рата, а који су настали као резултат Првог светског рата.⁴² Тако постављено, питање ратних дугова представљало је терет дипломатским активностима свим заинтересованим субјектима, пре свега дужничким државама, али ништа мање и Америци, једином нето повериоцу у систему међусавезничких дугова, која је стратешким стрпљењем прилазила чињеници да ће наплата потраживања бити дуготрајан процес. У самом средишту америчког стрпљења налазило се уверење да је одржавање непромењеног стања, иако далеко од идеалног, представљало исплативије решење него предузимање радикалне акције која би изазвала нежељене последице према америчким интересима при наплати ратних дугова. У складу са стрпљивим приступом, америчка администрација награђивала је дужничке земље које су започеле отплату дугова додељивањем нових кредита, док је неплатишама затварала врата за

³⁹ AJ, KMJ, 836, I-3-a/4

⁴⁰ Ivan M. Becić, „Ratni dugovi Kraljevine Srbije u svetlu politike“, *Istorija 20. veka, Časopis Instituta za savremenu istoriju*, Beograd, godina XXVIII, br. 3, 2010. 45-57.

⁴¹ H. E. Fisk, *op. cit.*, 182-183.

⁴² AJ, ПВ, 371, ф. 12, д. 13. Public No. 139 – 67th Congress [H.R. 8762]

издавање прекопотребних зајмова све док се не би регулисали ранији дугови.⁴³ Одбијање болшевичке власти да исплати царски дуг Русије остварен у Америци за време рата такође је утицало на америчку политику непризнавања Совјетског Савеза иако је Стејт департамент зајмове често означавао као комерцијалне а не политичке.⁴⁴

Све савезничке земље, сем Сједињених Држава, биле су дужничке након завршетка Светског рата и чиниле су конкретне покушаје још на Мировној конференцији да повежу питање ратних репарација са питањем међусавезничких ратних дугова, као и да покушају да пониште узајамна задужења. Главни поверилац, Сједињене Државе, нису одустајале од својих потраживања нити су пристајале да их повежу са ратним репарацијама. Радило се о далекосежној америчкој спољној политици која је тим путем настојала да обезбеди шире интересе у светској политици, попут успостављања међународног монетарног система заснованог на златном стандарду или разоружању.⁴⁵ Са практичне стране, нису пристајале да ризикују сигурна потраживања од својих дужника за несигурне немачке репарације од Немачке. Како је Дозов план успешно извршио свој основни задатак да консолидује економску позицију Немачке, што је већ био довољан основ да Немачка постане значајан политички фактор у Европи, показало се да је америчка политика имала интереса да ту земљу што више политички и економски привеже за себе. Имплементација Јанговог плана извршила је незваничну трансформацију америчке политике према повезивању међународног питања ратних репарација са питањем ратних дугова.⁴⁶ Према анализи Мултона и Пасволског, у периоду закључно са Хуверовим мораторијумом, уколико је могао да се створи јединствени фонд са свим новчаним примањима и наплатама у систему међународних ратних облигација, једино би Југославија, уз Грчку и Португалију, узимала много више него што би уплаћивала средства у споменути фонд.⁴⁷

У међуратном периоду Краљевина Југославија зависила је од иностраних зајмова али се може потврдити и да је имала потешкоће у ослањању на сигурност коју су они пружали. Дужничке земље, као и Југославија, приступиле су након Светског рата регулисању облигација али су више него икада биле принуђене да се обраћају иностраним новчаним тржиштима, која су у случају Југославије, у огромној мери била неприступачна до коначног регулисања ратних дугова.⁴⁸ Ситуацију није олакшавала чињеница да је од 22 највеће приватне банке са основним учешћем од преко 20 милиона динара, страни капитал био је доминантан у 15, при чему је немачки капитал имао водећу улогу у банкарству. Привидно слабо учешће америчког и британског капитала конвенционално се објашњава њиховим присуством у Југославији, не путем директних улагања, већ преко посредника у виду централноевропских банкарских филијала.⁴⁹ Приликом покушаја институција Југославије након Другог светског рата да утврде конкретне износе иностраног капитала у Краљевини, настајале су велике тешкоће услед испреплетаности и споредних веза европских токова новца са америчким.⁵⁰ У билатералним односима са Сједињеним Државама, два већа зајма су реализована, зајам од Блер банке 1922. са укупно две транше, као и од банке Селигман 1927. године, с тим да први зајам, благо речено, није у потпуности задовољио потребе Краљевине Југославије узимајући

⁴³ R. D. Šulcinger, *n.d.*, 116.

⁴⁴ R. Self, *op. cit.*, 197.

⁴⁵ У једном тренутку средином 1931. године Југославија се привремено сврстала уз САД стављајући на снагу Закон о стабилизацији динара који је био заснован на златној подлози. У том периоду Британија и Сједињене Државе водиле су прави мали рат око успостављања архитектуре међународног монетарног система, при чему је Британија била против златног стандарда, АЈ, КМЈ, 836, I-3-a/3, Др Божидар Јурковић, „Инострани капитал у бившој Југославији“

⁴⁶ АЈ, КМЈ, 836, I-3-a/4, Сергије Димитријевић, „Страни капитал у привреди бивше Југославије“

⁴⁷ H. G. Moulton and L. Pasvolsky, *op. cit.*, 6.

⁴⁸ *Министарство финансија Југославије 1918–1938, н.д.*, 204.

⁴⁹ АЈ, КМЈ, 836, I-3-a/4, Сергије Димитријевић, „Страни капитал у привреди бивше Југославије“

⁵⁰ АЈ, КМЈ, 836, I-3-a/3, Др Божидар Јурковић, „Инострани капитал у бившој Југославији“

у обзир разлоге због којих је он склопљен.⁵¹ Потоњи зајам Државне хипотекарне банке из Београда је учињен са циљем како би се извршила стабилизација динара али резултат његове реализације није још увек потврђен у науци. Како је сваки преговор са Стејт департаментом поводом нових државних кредита укључивао и питање отплате ратних дугова, може се подебљати чињеница да је задужење из Светског рата представљало отворено питање у финансијским, али и укупним билатералним односима, као што ће се показати у нашем раду.

Постоје две доминантне теоријске школе у разматрању спољнополитичког приступа Сједињених Држава према Европи након Првог светског рата. Прва школа за полазну основу претпоставља, у највећој мери заједнички британско – амерички приступ у реконструкцији Европе, регулисању ратних дугова и ратних репарација.⁵² Заступници ове школе, попут Мајкла Хогана, сматрају да је постојао чак и неформалан савез између ове две силе. Према ауторовој тврдњи, „приватна структура заједничке сарадње“ заснована на корпоративном концепту, представљала је основу англо – америчке економске дипломатије у периоду (1918–1928), чији главни образац заједничког деловања је формулисао доминантан политички одлучиоц из Америке, Херберт Хувер.⁵³ Аутор Патрик О. Корс се позива на изјаве државног секретара Чарлса Еванса Хјуза током 1923. и 1924. године у којима се истиче потреба за стварањем заједничке „трансатлантске заједнице идеала, интереса и циљева“. Према његовим ставовима, Лондонски уговор о ратној одшети Немачке из 1924. године према којем је усвојен Дозов план исплате немачких репарација и Локарно уговори система безбедности настали годину дана доцније нису били изводљиви без синхронизоване англо – америчке дипломатије.⁵⁴

Наша полазна основа проналази упориште у радовима који тврде да је постојало ривалство Америке, не само са Великом Британијом, већ и са свим европским силама, које су могле да поседују снагу којом би наметнули различит концепт стабилизације европског послератног поретка. По степену озбиљности, уз британско – америчке противуречности, амерички финансијски интереси посебно су били супротстављени са француским.⁵⁵ Многи Европљани су веровали како Америка није платила пуну цену да би заузврат била главни архитекта мировних процеса.⁵⁶ Ривалство у евроатлантским односима највише се осетило управо приликом регулисања ратних дугова из Светског рата, као и проблематике ратних репарација при чему су све европске државе имале више или мање другачији наступ у преговорима за разлику од чврстог става Сједињених Држава. У том смислу, главни квалитативни извор за дисертацију представља студија Френка Костиљоле (Frank Costigliola), која је уједно и његов докторски рад.⁵⁷ Други рад на чије податке се ослањамо у великој мери јесте монографија Роберта Селфа (Robert Self), са аргументима о ривалству између Британије и САД које је преовладавало над заједничким подухватима, термилошки означена називом

⁵¹ Влада у Београду 1922. године склопила је уговор о зајму са банком Блер из Њујорка у износу од 100 милиона долара номинално са вишегодишњим роком отплате. Модел прикупљања новчаних средстава у Америци за додељивање зајма под ингеренцијом Блер банке није испунио очекивања краљевске владе јер је у првој транши остварено свега 15,25 милиона долара. Видети: Linda Killen, *n.d.*; Boban Marjanović, „Finansijski odnosi Sjedinjenih Američkih Država i Kraljevine SHS – Blerov zajam 1922. godine“, *Godišnjak*, Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Godina XV, broj 26, Decembar 2021. 143-161.

⁵² Michael J. Hogan, *Informal Entente, The Private Structure of Cooperation in Anglo-American Economic Diplomacy, 1918–1928*, (Columbia & London: University of Missouri Press, 1977); Patrick O. Cohrs, *The Unfinished Peace after World War I, America, Britain and the Stabilisation of Europe 1919–1932*, (Cambridge: University Press, 2006)

⁵³ Dan P. Silverman, *Reconstructing Europe after the Great War*, (London: Harvard University Press, 1982), 5.

⁵⁴ Patrick O. Cohrs, „The First ‘Real’ Peace Settlements after the First World War: Britain, the United States and the Accords of London and Locarno“, 1923-1925, *Contemporary European History*, Vol. 12, Issue 01, Feb. 2003, 1-31.

⁵⁵ О коренима америчко – француског ривалства током двадесетих година 20. века видети: Harold G. Moulton, Cleona Lewis, *The French Debt Problem*, (New York: MacMillan Company, The Institute of Economics, 1925)

⁵⁶ G. John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars*, (Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2001), 122.

⁵⁷ Frank Costigliola, *Awkward Dominion, American Political, Economic, and Cultural Relations with Europe, 1919–1933*, (Ithaca and London: Cornell University Press, 1984)

компетитивна сарадња и то не само у домену ратних дугова.⁵⁸ Без обзира за коју школу мишљења се определили у научном приступу, чињеница је да су политички званичници у Вашингтону, државну снагу САД и њену економску моћ равнали једино према Великој Британији.⁵⁹ Чињеница је такође и да је постојало ривалство у поморским англо – америчким односима који су се појачано рефлектовали на остале билатералне сфере, укључујући финансијске и економске области. Не улазећи у суштину међусобних веза између британских и америчких банкара и политичких доносиоца одлука неупитно је да су једни друге доживљавали као ривале.⁶⁰

Предводник у одлагању коначног уређивања ратног дуга била је Француска. Она је настојала да избегне своје обавезе све док се није утврдила коначна и задовољавајућа сума немачке одштете. У Паризу се сматрало да ће износ бити неправедан и из тог разлога влада у Паризу није журила са одлуком да регулише обавезе чекајући да најпре Сједињене Државе а потом и Британија смање своје захтеве.⁶¹ Како ће се испоставити, Краљевина Југославија и главни функционер државног врха у процесу стварања и доношења одлука о отплати ратних дугова, тадашњи министар финансија Милан Стојадиновић, усвојиће компоненту одлагања у југословенској стратегији регулисања америчког дуга. Влада у Београду је инсистирала на поштовању одредби Версајског уговора према којој је утврђивање немачке ратне одштете била дужност Репарационе комисије. Како су се временом модификовале суме репарационих плаћања, југословенска влада се пропорционално супротстављала свакој неповољној измени немачких ануитета. Поготово се дипломатски активирала када су ревизије репарација уследиле ван институционалног оквира предвиђеног уговорима Париске конференције.

Сједињене Државе нису захтевале исплату репарација од Немачке, што јесте исправна тврдња, али само ако се посматра највећи део двадесетих година. Када се изврши анализа Јанговог плана исплате репарација 1929–1930. године, може се приметити другачија намера америчке владе. Поједини аутори америчку наплату дугова од савезника, у првом плану повезују са стабилношћу финансијског буџета Сједињених Држава. Искључују могућност да су оне биле пословично тврдоглаве у својој намери да захтевају испуњење облигација. Тврде да је огроман део америчког буџета зависио од наплате дугова како би се америчко становништво растеретило ригидне фискалне политике и било мање оптерећено релативно високим порезима. Услед честих политичких избора за места у Представничком дому, Сенату, као и највишој позицији у Белој кући, ни један амерички политичар није имао воље да ризикује своју репутацију код америчких гласача и при том, предложи иницијативу за смањење износа савезничких дугова док се о комплетном отписивању дуга врло мало и размишљало.⁶² На другој страни, поједини академски кругови и водећи интелектуалци са престижних универзитета су упућивали оштре критике америчкој влади и њеној политици према савезничким облигацијама, што ће бити представљено у раду.

Интерпретација спољне политике Сједињених Држава у периоду између два светска рата заснована на изолационистичким тенденцијама у међународним пословима, веома је присутна у академском дискурсу. Теоретичари изолационистичке политике редом цитирају стратешко

⁵⁸ Robert Self, *Britain, America and the War Debt Controversy, The Economic Diplomacy of an Unspecial Relationship 1917-1945*, (London and New York: Routledge, 2006)

⁵⁹ Kathleen Burk, „The Lineaments of Foreign Policy: The United States and a “New World Order,” 1919-1939“, *Journal of American Studies*, Vol. 26, no. 3, December 1992, 377-391. Видети студију у којој је објашњен доминантни међународни положај Сједињених Држава и њихова надмоћ у међуратном периоду на рачун Велике Британије: В. Ј. С. McKercher, *Transition of Power, Britains's Loss of Global Pre-eminence to the United States, 1930-1945*, (Cambridge: University Press, 2004)

⁶⁰ R. Self, *op. cit.*, 8.

⁶¹ *Conference on the Economic Aspects of International Affairs*, held on the joint auspices of the Chicago Council on Foreign Relations and the Illionis League of Women Voters, University of Michigan, 1924, 5.

⁶² Dietmar Rothermund, *The Global Impact of the Great Depression*, (London: Routledge, 1995), 32.

упозорење Томаса Цеферсона, да „Храбри, Нови свет, не би требало да се уплиће у проблеме, лошег, Старог света“.⁶³ Према мишљењу Хенрија Кисинџера, америчка спољна политика испољавала је наглашену склоност ка изолационизму до почетка 20. века, када се нашла у средишту светских збивања, услед убрзаног развоје њене моћи и опадања евроцентричног поретка.⁶⁴ Једном када је достигла ниво моћи какав је остварила после Грађанског рата, Америка више никада неће успети да се одупре искушењу да ту моћ преточи у значајан положај на међународној позорници. Још се никада до тада у историји није догодило да једна земља доживи такво повећање моћи, а да истовремено не покуша да прошири свој утицај на цео свет.⁶⁵ Другим речима, нијансираном анализом се може утврдити да склоност ка изолационизму и практиковање изолационизма ипак нису у истој равни. Рајнхолд Нибур, савременик догађаја у периоду између два рата, филозоф и иако од самог почетка није заступао реалистички приступ, анализирајући европско – америчке односе уочио је да као најбогатија нација Америка јесте постала стварна империја тадашње модерне цивилизације.⁶⁶ Костиљола је преформулисао ову тврдњу, сматрајући у студији да је амерички империјализам био чудан (*awkward*) с обзиром на неформалан начин којим је покушао да управља својим богатством и светом заједно.⁶⁷

Један део аутора америчку спољну политику у периоду након Првог светског рата објашњава и унилатералним или мултилатералним спољнополитичким потезима.⁶⁸ Аутор Џон Л. Гедис период од 1920. до 1930. године означава као деценију у којој се манифестовао врхунац америчког унилатерализма.⁶⁹ При том, деловање Америке у светској ацени додатно је замагљивала и унутрашња политичка контроверза између политичких фактора, као и између угледних интелектуалних елита поводом дилеме у спровођењу изолационистичког оквира.⁷⁰ Иако стратегија изолационизма није тема нашег рада у ужем смислу, сматрамо да је важно посветити јој одређени део како би се расветлила улога Сједињених Држава у светским процесима у наведеном периоду. За потребе нашег рада усвојили смо за основу чињеницу да спољна политика Америке јесте учествовала у финансијским европским пословима, што уосталом, одговара историјским чињеницама.⁷¹ Са друге стране, када се разматра војно учешће у међународним односима, САД на почетку 20. века нису желеле да се учврсте као војна сила сем на главним океанским путевима.⁷² За употребу војне моћи на глобалном нивоу определиле су се од 1940. године према истраживању Стивена Вертхајма.⁷³ Проблем исплате ратних дугова Европе ка америчком секретаријату за финансије и питање ратних репарација Немачке

⁶³ Dietmar Rothermund, *op. cit.*, 19.

⁶⁴ Henri Kissinger, *n.d.*, 17.

⁶⁵ *Isto*, 25.

⁶⁶ Frank Costigliola, *op. cit.*, 267.

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ О вези спољне политике са изолационистичким импулсима САД у периоду од администрације Вудроа Т. Вилсона до Френклина Д. Рузвелта, видети: Ronald E. Powaski, *American Presidential Statecraft: From Isolationism to Internationalism*, (London: Palgrave Macmillan, 2017); Tom Streissguth, Lora Friedenthal, *Isolationism (Key Concepts in American History)*, (New York, Chelsea House, 2010); Kenneth D. Rose, *American Isolationism Between the World Wars: The Search for a Nation's Identity*, (New York and London: Routledge, 2021); Charles A. Kupchan, *Isolationism, A History of America's Efforts to Shield Itself from the World*, (New York: Oxford University Press, 2020); Dragan R. Simić, *Svetски poredak, Politika Vudroa Vilsona i Frenklina Delana Ruzvelta, Ogled*, (Beograd: FPN, Clio, 2022); Mihajlo Jakovljević, *Uticaј ideje izolacionizma na spolјnu politiku Sjedinjenih Američkih Država u međuratnom periodu 1918-1941*, (master rad, Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka), 2021.

⁶⁹ Džon Luis Geddis, *Iznenadjenje, bezbednost i iskustvo Amerike, Predavanja o američkoј civilizaciji i upravljanju*, (Beograd: Klub Plus, 2008), 29.

⁷⁰ Видети: Stephen Wertheim, *Tomorrow, the World, The Birth of U.S. Global Supremacy*, (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2020)

⁷¹ Масовни зајмови америчких приватних банака Европе, Латинској Америци и Азији трајали су све до Светске економске кризе, Čarls Kindlberger, *Svet u depresiji od 1929. do 1939, Klasik ekonomske istorije*, (Beograd: Laguna, 2021), 69-72.

⁷² Adam Tuz, *Potop: Veliki rat i prekrajanje svetskog poretka 1916–1931*, (Beograd: Clio, 2019), 19.

⁷³ Stephen Wertheim, *op. cit.*, 39.

били су нераскидиви део међународних односа, самим тим, Сједињене Државе учествовале су у политичким односима Европе што представља једну од компоненти нашег рада.

Анализирајући Костиљолин рад закључује се да су главни функционери из Стејт департмента и Беле куће радили на томе да споријим темпом и постепеним потезима измене поредак успостављен на мировној Конференцији у Паризу.⁷⁴ У том смислу, све до јединственог одбијања европских држава да врше облигације по америчком ратном дугу у првој половини тридесетих година, Сједињене Државе радије су држале питање дугова отвореним, али су и истовремено стварале услове за економски опоравак европских држава. Постојао је тежак задатак који су Сједињене Државе себи зацртале, а то је да паралелно са европском обновом траје и процес регулисања европских дугова према Америци. Због таквих настојања може се експлицитно уочити намера да се дужници условљавају новим кредитима. Континуираним дипломатским притиском и притиском геоекономских механизма према иностраним дужницима, као што су представљали Конгресна Комисија за наплату ратних иностраних дугова или Џонсонов закон 1934. године (Johnson's Act), САД су питање ратних дугова одржавале актуелним регулишући на тај начин сопствену унутрашњу политичку динамику. Водиле су рачуна о одржавању позитивног осећаја јавног мњења, како се не би узбудила америчка јавност и како услед незадовољства, не би извршила притисак на рад Представничког дома или рад председничких администрација. Отворено питање ратних дугова између САД и европских влада често је доводило до стања дипломатског набоја у међународним односима. Сталним потенцирањем отплате дугова и наметањем уређења питања ратних репарација, Сједињене Државе трасирале су пут у својим билатералним односима са европским земљама и у међусобним односима са Краљевином Југославијом.

За разлику од наизглед стрпљивог приступа САД, нова југословенска држава услед неразвијености институција морала је да припрема стратегију паралелно са настајањем изазова у међународном систему као одговор и реакцију на њих. Међу најозбиљније изазове свакако се сврстава питање извршавања дужничких обавеза или војна опасност која је претила преко Јадранског мора из правца Италије. Зато на самом почетку нису успешно идентификоване кључне полазне тачке у спољној финансијској политици, већ су се оне формулисале као реакција на системске појаве и активности великих сила. Најозбиљнији приступ у регулисању проблема америчког ратног дуга, може се уочити за време мандата Милана Стојадиновића на месту министра финансија Краљевине СХС, када је настао оквир југословенске стратегије у билатералним финансијским односима и чији врхунац се догодио за време југословенских мисија у Вашингтону 1924. и 1926. године. Најочигледнији примери за прилагођавање међународном систему, представљају прихватање одлука комисија за уређивање немачких репарација под предводништвом америчких стручњака 1924. и 1929. године, као и одбијање једнострано донешене одлуке председника Херберта Хувера 1931. године о обустави исплата ратних облигација на једну годину.

Питање ратних дугова за Краљевину Југославију је фундаментално било повезано са питањем исплата ратних репарација Немачке. Иако се можда очекивало да се задужења повежу са репарационим исплатама и других поражених земаља, услед међународне реалности то није било изводљиво јер су велике силе препознале катастрофалну економску ситуацију у тим земљама и омогућиле им током већег периода да не врше исплате ратне одштете. Све до раскола европске Антанте 1923. године, Краљевина Југославија је својом деловањем чинила неформални блок или коалицију уравнотеживача у процесу регулисања европског ратног дуга Америци, али је од тренутка када је Британија склопила уговор са америчком владом, овај блок врло брзо и престао да постоји.

⁷⁴ Frank Costigliola, *op. cit.*, 267.

Литература која сумира укупан ратни дуг Краљевине Србије и нове југословенске државе након Првог светског рата, према Сједињеним Америчким Државама, Великој Британији и Француској датира од тренутка када су ратно задужење и накнада ратне штете препознати као узајамно – последични процес од међународног и националног значаја. Међутим, сем радова насталих у периоду када је ово питање било од највишег националног интереса,⁷⁵ једина релевантна монографија која се бавила питањем ратних дугова Србије и Југославије до 1941. године, јесте студија Драгане Гњатовић.⁷⁶ За време писања ове дисертације, ауторке Драгана Гњатовић и Весна Алексић објавиле су споменути студију о регулисању српског предратног и ратног дуга Француској. О политичком аспекту ратних задужења Краљевине Србије након Светског рата писао је Иван М. Бечић.⁷⁷

Од непосредних учесника који су највише били упућени у проблематику ратних дугова и ратних репарација, Мирослав Плој нам пружа важне податке. У тренутку када се у светској политици поново интензивирало питање ратних дугова и ратне одштете током 1933. године, Плој је за потребе стручне и шире јавности објавио анализу на основу свог вишегодишњег искуства у улози краљевског делегата у Репарационој комисији у Бечу. Пре тога, 1924. године Јован М. Савић одбранио је докторску тезу под насловом *Компаративна студија о надокнади ратне штете у Француској и у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца*. Чувени економиста Јосип Јозо Томашевић парцијално се дотакао проблема српских ратних и укупних југословенских ратних дугова у својој монографији из 1935. године под насловом *Финансијска политика Југославије 1929–1933*.⁷⁸ Монографија *Финансијска политика Југославије* др Бориса Кршева такође даје делимичан увид у разматрања проблематике наше дисертације.⁷⁹ Сумарни преглед укупног спољног дуга међуратне Краљевине Југославије, укључујући предратне и ратне дугове, постоји у званичној државној публикацији *Министарство финансија Југославије 1918–1938*.⁸⁰ Од иностраних аутора, студијска анализа Харвија Фиска објављена после Париске мировне конференције, представља незаобилазан почетак било каквог научног истраживања предмета ратних дугова.⁸¹ Опширна и минуциозна студија Харолда Мултона (Harold Moulton) и Леа Пасловског (Leo Pasvolksy)⁸² пружа нам једну од најозбиљнијих анализа.⁸³ Стејт департмент је издвојио њихову студију као изузетно поуздан и аналитички рад, на који је требало да се ослоне и амерички политички одлучиоци за време председничке администрације Френклина Рузвелта.⁸⁴ Џон Фостер Далс (John Foster Dulles),⁸⁵ који је био непосредан учесник регулисања репарационог питања као представник Сједињених Држава, својим излагањем пред одређеним политичким и пословним круговима 1930. године у

⁷⁵ Mirosław Ploj, *Pitanje otplaćivanja ratnih dugova saveznika, i pitanje nemačkih reparacija iz Svetskog rata, iz predavanja senatora Dr Mirosława Ploja*, (Beograd: 1933); Yovan M. Savitch, *Etude comparee de la reparation des dommages de guerre: en France et dans le Royaume des Serbes, Croates et Slovenes: these pour le doctorat presentee et soutenue le 1er mars 1924 a 2 heures*, (Pariz: Librairie de droit et de jurisprudence ERNEST SAGOT ET Cie, 1924)

⁷⁶ Dragana Gnjatović, *Stari državni dugovi, Prilog ekonomskoj i političkoj istoriji Srbije i Jugoslavije 1862–1941*, (Beograd: Ekonomski institut, Jugoslovenski pregled, 1991)

⁷⁷ Ivan M. Becić, „Ratni dugovi Kraljevine Srbije u svetlu politike“, *Istorija 20. veka, Časopis Instituta za savremenu istoriju*, Beograd, godina XXVIII, br. 3, 2010. 45-57.

⁷⁸ Jozo Tomašević, *Financijska politika Jugoslavije 1929–1933*, (Zagreb: Vlastita naklada, 1935)

⁷⁹ Boris Kršev, *Finansijska politika Jugoslavije 1918–1941*, (Novi Sad: Prometej, 2007)

⁸⁰ *Министарство финансија Југославије 1918–1938*, (Београд: Издање Министарства финансија, 1939)

⁸¹ Harvey E. Fisk, *The Inter-Ally Debts, An Analysis of War and Post-War Public Finance, 1914–1923*, (New York, Paris: Bankers Trust Company, 1924).

⁸² Лео Пасволски (Leo Pasvolksy) вршио је функцију економског аналитичара у Стејт департменту, FRUS, 1936, General, British Commonwealth, Vol. I, document 370.

⁸³ Видети: Harold G. Moulton and Leo Pasvolksy, *War Debts and World Prosperity*, (New York: The Brookings Institution, The Century Co., 1932)

⁸⁴ FRUS, 1936, General, British Commonwealth, Vol. I, document 465.

⁸⁵ Један од најважнијих политичких актера и ствараоца спољне политике у историји Сједињених Држава. Радио је на решавању репарационог питања на Париској конференцији и питању ратних дугова, Ronald W. Pruessen, *John Foster Dulles, The Road to Power*, (New York: The Free Press, 1982)

Немачкој, представља важан извор информација.⁸⁶ Својеврсан водич и незаобилазна основа за проучавање политичких односа Србије и САД током Првог светског рата представља монографија Убавке Остојић – Фејић.⁸⁷ За анализу покушаја успостављања билатералних веза на Париској мировној конференцији најважнија је споменута студија Андреја Митровића *Jugoslavija na konferenciji mira 1919–1920*.

Постојећа и доступна литература није била довољна за истраживање и писање научног рада. Огроман део докторске дисертације ослања се на примарне историјске изворе доступне у државним архивима у Србији. Један део архивске грађе пронашли смо у Покрајинском архиву у Марибору, у кутијама фонда Мирослава Плоја, које нам пружају информације о репарационој политици Краљевске делегације стациониране у Бечу. Приликом писања првог поглавља, које превасходно говори о томе како је настао српски ратни и југословенски послератни дуг, ослонац су нам пружила архивска документа из Државног Архива Србије, посебно из фонда Министарства иностраних дела и Посланства у Вашингтону. Архивски фонд краљевске делегације у Паризу пружио у увид до сада необјављена сазнања о контактима политичких чиниоца југословенске државе и америчких експерата из одбора „The Inquiry“ и финансијских институција америчке администрације.

Литература о спољној политици Сједињених Држава између два светска рата је богата и разноврсна. Определили смо се за ону која је највише имала додирних тачака поводом финансијских и економских области. Издвајамо рад Френка Костиљоле, који је продубио научну област америчке спољне политике у међуратном периоду и спољну финансијску политику засновану на геополитичкој позадини. Рад Линде Килен од великог је значаја с обзиром на степен истражености теме и везу са предметом истраживања наше дисертације.⁸⁸

Део поглавља који се односи на југословенску стратегију у отплати ратних дугова према САД у ужем смислу, настао је у целости на основу анализе примарних историјских извора из Архива Југославије, похрањених у фондовима Посланства у Вашингтону и Посланства у Лондону. Ова два фонда су послужила и за анализу Хуверовог мораторијума, уз поглавље из монографије Линде Килен које се односи на унилатералан акт америчког председника. Документа фонда Посланства Вашингтон била су неопходна за интерпертацију прве⁸⁹ и друге финансијске мисије југословенске делегације, као и за анализу затишја у решавању питања ратног дуга за време администрације Френклина Рузвелта.

Фонд Министарства финансија и фонд Посланства у Лондону Краљевине Југославије важни су за анализу питања ратних репарација и спољнополитички однос Југославије према финансијско – политичким комитетима који су уређивали питање немачке ратне одштете 1924. и 1929. године. С обзиром да је постојала ретка директна комуникација америчких одлучиоца и југословенских дипломатских представника приликом стварања политике међународне заједнице под вођством Чарлса Доза и Овена Јанга, документа из Лондонског Посланства а не из Посланства Вашингтон, нам показују оквир југословенске дипломатије у тим најважнијим питањима. Чињеница је да до данас није извршена научна анализа рада Дозовог и Јанговог комитета према репарационим интересима Краљевине СХС/Југославије, због чега је научни допринос наше дисертације још значајнији.

⁸⁶ John Foster Dulles, Hjalmar Schacht, *The Young Plan in Relation to World Economy*, (New York: Foreign Policy Association, National Headquarters, October 20, 1930)

⁸⁷ Dr Ubavka Ostojic – Fejic, *Sjedinjene Američke Države i Srbija 1914–1918*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1994)

⁸⁸ Patricia Clavin, *The Failure of Economic Diplomacy, Britain, Germany, France and the United States, 1931–1936*, (London: Palgrave Macmillan, 1996)

⁸⁹ Мисији Милана Стојадиновића Линда Килен је посветила поглавље у монографији, али је само споменула мисију Ђорђа Ђурића у Вашингтону 1924. године без анализе, која је према нашим аргументима деловала у складу са спољнополитичком стратегијом одуговлачења југословенске отплате ратних дугова, *прим. Б. М.*

Квантитавне податке пронашли смо у Архиву Народне банке Србије и они се поклапају у великој мери са подацима који се налазе у фондовима Архива Југославије, пре свега фонду Министарству финансија. Линда Килен није истраживала у Архиву српске академије наука и уметности, где се налазе извори који се односе на ставове министра спољних послова Војислава Маринковића у стварању државне стратегије према мораторијуму председника Херберта Хувера 1931. године. Овај податак је важан из разлога зато што фонд са документима Министарства иностраних дела Краљевине Југославије за поменути период није комплетан. Фонд Милана Стојадиновића у Архиву Југославије, као и збирка докумената која се односе на његов рад а који се налазе се Историјском архиву Београда, послужили су као релевантна допуна за потврду званичних државних ставова и разумевање политичких питања.

Проблем приликом истраживања и обраде теме представљала је немогућност увида у архивски материјал званичних америчких архива. Ипак, настојали смо да у потпуности искористимо доступна документа Стејт департмента и дипломатску грађу насталу радом америчких државних функционера која се налазе у електронском формату на званичном сајту државне институције Сједињених Држава – „Канцеларије историчара“ (Office of the Historian). У том смислу, за доказивање одређених тврдњи у раду и интерпретацију информација које нисмо пронашли у српским архивима, од специјалне користи представља интернет страница на којој се налазе документа под називом *Foreign Relations of the United States (FRUS)*.

1.2. Предмет и циљ дисертације

Предмет истраживања рада је финансијско – политичка проблематика регулисања српског и југословенског ратног и послератног дуга Сједињеним Америчким Државама у оквиру билатералних односа две земље током међуратног периода. Приликом одређивања научне области, предмет рада представљао је идеално окружење за мултидисциплинарни приступ друштвено – хуманистичких наука. Обласно, предмет истраживања налази се у домену историјске науке, историје међународних односа, науке међународних односа и економске историје. Најпре, предмет рада је одређен историјом као научном дисциплином. Он је заснован на комплетној историјској реконструкцији према хронологији и теми на основу примарних историјских извора. Предмет истраживања није до данас научно објашњен у српској и југословенској науци, чиме нас као истраживача предмет задужује да у целини рад буде заснован на неинтерпретираној архивској грађи. Домаћа историографија међуратног периода обухвата више значајних студија спољнополитичких односа Краљевине Југославије али не постоји научни рад о односима са Сједињеним Државама изузев дела Линде Килен. У нашем раду емпиријски су утврђени историјски процеси, билатерални финансијски и политички односи на основу научне дескрипције и научног објашњења примарних историјских извора и оригиналних државних докумената.

Научна област међународних односа делом је произишла из историје као науке. Природно је из тог разлога било да у раду нераскидиво повежемо историју са историјом међународних односа. Постепени прелаз ка другим друштвеним наукама, теорији игара или квантитативним методама, смањило је значај историје у оквиру науке међународних односа. Међутим, историја је остала полазна научна основа за било какво озбиљно истраживање у поменутој научној дисциплини, док је са крајем Хладног рата доживела праву ренесансу. Ужа област под називом историја међународних односа и даље представља релативно нови научни домен. Као таква, она је у већој или мањој мери теоретски заснована на наративу који историја у научном смислу пружа. Она омогућава поље за тестирање теоретских оквира, хипотеза и предмета истраживања. Квантитативна проучавања су огромним делом заснована на разумевању и класификацији историјских података. Историјска анализа се налази у основи

готово свих научних дисциплина, од теорија светских система, преко тзв. енглеске школе међународних односа, до социологије и економских наука.⁹⁰ Узимајући у обзир наведено, историја међународних односа представља природну основу нашег рада.

Одлучили смо се за реалистички теоријски приступ израде рада из објективних разлога. Сматрамо да теорија реализма и њене законитости у потпуности одговарају предмету истраживања. Повезивању историје и науке међународних односа велики значај допринели су еминентна имена попут Џона Миршајмера, Берија Позена и Џека Снајдера, јер они су немали број пута користили примарну архивску грађу и преко ње тестирали хипотезе које су и данас непревазиђене. Захваљујући научним налазима историјског истраживања, у њиховом раду може се приметити плодност историје за теоретска разматрања, али и ограничења која реализам као доминантна теорија показује када се примени на анализу спољних политика држава.⁹¹ Управо су ова ограничења, као један од главних узрока уз недостајућу компоненту деловања фактора унутрашњих политика у обликовању спољне политике, довела до појаве и развоја неокласичног реализма, који се везује за радове Гидеона Роуза, Фариде Закарије и Рандала Швелера.⁹² Међутим, циљ дисертације није да успостави нови теоријски модел у историји међународних односа већ да уз помоћ постојећих теоретских поставки ефектније изврши анализу примарних историјских докумената и објасни резултате истраживања.

Користили смо метод историје међународних односа и теоријски приступ науке међународних односа. У анализи архивске грађе покушали смо да приступимо према законитостима реалистичке теорије неокласичног типа. Како теоријско одређење дисертације почива на компонентама неокласичног реализма, полазимо од становишта да је на спољнополитичко деловање Сједињених Држава примарно утицала структура међународног система, одн. подстицаји и ограничења који су из њега произишавали. Дисертација тврди да су Сједињене Државе након апсорбовања импулса из међународног система, генерисале обе компоненте, подстицаје и ограничења заједно, примењујући комбиновано мултилатерални и билатерални облик спољне политике у зависности од конкретне политичке ситуације и на тај начин утицале на обликовање политике Југославије у уређивању ратног дуга. Велики удео у формирању политике наплате ратних задужења, Америка је црпила из идеја и деловања унутрашњих политичких фактора, попут банака, политичких одлучиоца и јавности. На тај начин је раду приступљено анализом индивидуалног нивоа анализе. Мултилатералним дипломатским приступом, који се најбоље може разумети анализом рада финансијских комисија 1924. и 1929. године, оствареним под доминантним вођством америчких политичких фактора, Сједињене Државе су извршиле и подстицаје и ограничења у деловању Југославије, као једног од дужника. Сматрамо да САД јесу обликовале структуру међународног система када се анализира америчко деловање кроз положај најмоћније политичке и финансијске велике силе на основу обимности издавања зајмова и кредита латиноамеричким, европским и азијским државама.

Временско одређење предмета истраживања у најужем смислу односи се на међуратни период историје међународних односа. Почетак финансијског задуживања Србије и нове југословенске државе у САД везан је за Акт америчког Конгреса о продаји ратних обвезница априла 1917. године. Пошто истраживање није само хронолошки конципирано, већ и тематски,

⁹⁰ Benjamin de Carvalho, Julia Costa Lopez and Halvard Leira (Ed.), *Routledge Handbook of Historical International Relations*, (London and New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2021), 2.

⁹¹ Deborah Welch Larson, „Realism, Excavating a historical tradition“, in (Ed.) Benjamin de Carvalho, Julia Costa Lopez and Halvard Leira (Ed.), *Routledge Handbook of Historical International Relations*, (London and New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2021), 71-79.

⁹² Gideon Rose, „Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy“, *World Politics*, vol. 51, no. 1, Oct. 1998, 144-172; Fareed Zakaria, *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*, (Princeton: Princeton University Press, 1998), Randall L. Schweller, *Deadly Imbalances, Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*, (New York: Columbia University Press, 1998)

за потребе рада временско одређење је успостављено управо од првих kontakata српског посланика у Вашингтону Љубомира Михаиловића са америчком владом поводом издавања ратног зајма Краљевини Србији. Завршни временски период креће се у распону од средине тридесетих година, када је питање међусавезничких ратних дугова постало скоро ирелевантно у међународној политици до почетка Другог светског рата на територији Краљевине Југославије 1941. године. Разлог због којег се у раду за почетни период узима 1917. година налази се у томе што је тада настао први део ратног дуга, док је други део задужења настао непосредно након примирја 1918. године.

Просторно одређење предмета истраживања односи се у ширем смислу на Европу и Сједињене Државе. У ужем смислу, предмет се односи на територију Краљевине Југославије и територије југословенских Посланстава у Вашингтону, Лондону и Паризу.

Научни циљ дисертације јесте научна дескрипција и научно објашњење билатералних финансијских и политичких односа Југославије и Сједињених Држава (1918–1941), на основу научне интерпретације регулисања ратних дугова Краљевине Југославије америчком народу и департману за финансије у Вашингтону. Први корак представљало је истраживање релевантне архивске грађе у доступним државним архивима у Београду и Марибору. Други корак представљала је научна дескрипција доступних историјских извора. Приступило се научној интерпретацији како би се извршила реконструкција процеса и догађаја. Описане су спољне политике две државе и делатности најзначајнијих државних функционера. Научном дескрипцијом одговорено је на питања која су представљала особености спољне политике како Сједињених Држава, тако и Југославије, посебно у области усвајања одређене стратегије у процесу уређења проблема ратних дугова. Да би се одговорило на постављену хипотезу, извршена је научна класификација архивских докумената и чиниоца у композицији рада.

Научно објашњење формирано је на основу емпиријски утврђених чињеница садржаних у примарним изворима, насталих радом најважнијих политичких одлучиоца који су имали политичку моћ да предлажу, стварају и спроводе спољну политику. Научним објашњењем одговорено је на проблем истраживања који се односи на узајамно – последичну везу ратних дугова и ратних репарација у билатералним односима Сједињених Држава и Краљевине Југославије. Како је у друштвеним наукама готово немогуће успоставити универзалне законске норме које би важиле на истим или сличним процесима у истом временском периоду, у раду смо тежили да успоставимо конкретне узроке и нормативност тадашњег система ратних дугова и ратних репарација. Узроци настанка ратних дугова су у историјском контексту комплексни и нераздвојно повезани са последицама њиховог настанка тако да делују једни на друге. Износи ратних репарација настали као последица спољнополитичког деловања САД, делују у виду интервенишуће варијабле и стварају нову научну законитост у регулисању ратног југословенског дуга према Сједињеним Државама.

Научни циљ ослања се на методу хеуристике с обзиром да постоје непозната историјска сазнања везана за предмет истраживања. У истраживачком процесу дошли смо до потпуно нових сазнања о форми, структури и својствима предмета истраживања.

Друштвени циљеви рада имају вишеструку намену. Стручна и шира јавност у Србији и региону има могућност да се упозна са историјским процесима чији је непосредни учесник била некадашња држава Краљевина Југославија. Истраживање је приближило и објаснило односе велике светске силе Сједињених Држава и мале балканске државе Југославије и при том, расветљени су политички и финансијски односи некадашње америчке администрације према проблему ратних дугова и репарационој спољној политици краљевске владе. Како се научни фонд предмета дисертације састоји од неколико библиографских јединица, сматрамо да ће рад обогатити постојеће академско знање. Један од најзначајних аспеката рада јесте

продубљивање постојећих и објашњења потпуно нових научних сазнања о југословенско – српским и америчким односима.

1.3. Теоријски оквир

За теоријски оквир дисертације одлучили смо се за примену реалистичке школе међународних односа. Сматрамо да је историјском методу на који се у целости дисертација ослања комплементарна доминантна теорија реализма, односно у ужем смислу теорија неокласичног реализма.⁹³ Разлог за реалистички оквир у приступу теми налази се у чињеници да проблематика система међусавезничких дугова и ратних репарација поражених сила након Светског рата чији нераздвојиви део је била Краљевина СХС/Југославија, није представљало изоловано и једноставно економско, финансијско или међународноправно питање. Из тог разлога, сматрамо да би научна анализа предмета рада теоријама наведених наука само ограничило структуру и понудило једностран научни поглед на неиспитану област у српско/југословенским билатералним односима са Сједињеним Државама.⁹⁴

Намера дисертације није да критичку интерпретацију историјских извора и архивске грађе уклопи у теоријска сазнања науке међународних односа и створи одређену студију случаја, већ је намера да емпиријски део дисертације делује узајамно са теоријским оквиром. Каузални механизам неокласичног реализма⁹⁵ у потпуности одговара главној хипотези рада. Основна хипотеза тврди да је међународни систем у периоду између два светска рата доминантно предвођен од стране Сједињених Држава, системским импулсима према исплати ратних репарација Немачке вршио притисак и подстицаје на стварање и спровођење спољне политике Југославије у погледу исплате америчког ратног дуга. САД су представљале међународни систем саме по себи, оне *јесу биле систем* (курзив Б. М.) најкасније до слома Женевске конференције о разоружању (1932–1934). Представљале су политичко – економски извор међународне моћи из којег је настао незванични *de facto* послератни систем. Потреба најјаче велике силе да створи засебни оквир међународног система проистекла је из чињенице да нису припадале формалном *de iure* систему који се налазио под међународноправном ингеренцијом Друштва народа. Наше мишљење налази се у линији са тврдњом Хенрија Кисинџера према чијем разумевању империјалне политике великих сила – империје теже да *буду међународни систем* (курзив Б. М.).⁹⁶ У једном од најзначајнијих дела реалистичке школе науке о међународним односима Едварда Халета Кара, аутор сматра да „[...] захтеви за [...] светском унијом (светским савезом – светским системом, прим. Б. М.) долазе од стране оних доминантних нација које се могу надати да ће контролисати уједињени свет“.⁹⁷ На основу

⁹³ Назив „неокласични“ постоји зато што је овај теоријски правац одређена врста обнове онога што је класични реализам видео као *spiritus movens* дешавања у међународним односима. Dragan Živojinović, „Neoklasični realizam u teorijama međunarodnih odnosa“, *Godišnjak*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2008, 367-392. Рад од којег сви теоретичари неокласичног реализма започињу анализу представља наведено дело Гидеона Роуза.

⁹⁴ Једини домаћи рад који свеобухватно нуди преглед и коментаре дугова и репарација након Светског рата јесте поменути рад Мирослава Плоја, који због године настанка може послужити и као историјски извор другог реда. Међутим, као што сâм аутор наводи, његово предавање није критичко – научни рад већ навођење фактографских информација, прим. Б. М.

⁹⁵ Каузални механизам неокласичног реализма представљен је у Табели 1. у раду Гидеона Роуза на страни 154.

⁹⁶ „Империје нису заинтересоване за деловање у оквиру неког међународног система, већ теже да саме *буду* међународни систем. Оне не осећају потребу за равнотежом снага. Управо тако су током највећег дела своје историје, САД водиле спољну политику на два америчка континента...“, Henri Kisindžer, *n.d.*, 9.; У складу са овом тврдњом налази се мишљење Џона Л. Гедиса који наводи: „[...] велике силе [...] воле да управљају међународним системом путем хегемоније, самостално, све док је она релативно безбедна.“, *Dž. L. Geddis, n.d.*, 95.

⁹⁷ E. H. Carr, *The Twenty Years' Crisis 1919–1939, An Introduction to the Study of International Relations*, reissued with a new preface from Michael Cox, (New York: Palgrave Macmillan, 2016), цитат је на страни 79.

разматрања двојице најзначајних представника реализма можемо усвојити претпоставку да међународни систем у наведеном периоду под америчком доминацијом представља независну варијаблу опште хипотезе док су стратешка култура, „представе“ политичких лидера, њихове одлуке, деловање унутрашњих фактора држава и њихове спољне политике интервенишуће варијабле.

Широки опсег области⁹⁸ које неокласични реализам својим поставкама истражује сузили смо за потребе рада на проучавање оних политичких питања, процеса и феномена који се налазе у основи спољних политика држава. Наш рад полази од становишта да је неокласични реализам теорија спољне политике из разлога зато што за зависну варијаблу користи понашање појединачних држава а не исходе њиховог међусобног деловања.⁹⁹ У складу са поставком одговоримо на питања неокласичних реалиста попут, како државе, њихове институције и политички одлучиоци схватају међународне претње и прилике (импулсе, прим. Б. М.) и како државе мобилишу домаће ресурсе за употребу спољне и безбедносне политике.¹⁰⁰

Реализам је најстарија и најутицајнија теорија међународних односа. Без обзира на промене које су уследиле након њене појаве, „ова“ теорија је опстала јер је више од свих других истицала важност државе.¹⁰¹ Од периода када је настала наука о међународним односима 1919. године у Абериствиту¹⁰² (у ширем смислу, од самог завршетка Светског рата, када је настала академска дисциплина међународни односи и када су основани независни институти за проучавање светске политике у Лондону и Њујорку),¹⁰³ најдоминантнија је била реалистичка школа међународних односа. Како сам назив школе говори, она увек полази од реалности у односима између држава јер оне се непрестано налазе у стању борбе за стицањем моћи и безбедности услед анархичних особености међународног система у којем егзистирају.¹⁰⁴ За разлику од теоријских модела класичног реализма и неореализма, реализам неокласичног типа поред нивоа анализе међународног система, усмерава тежиште истраживања међународних односа на анализу на нивоу државе и индивидуални ниво анализе. Ово је главна и стратешка карактеристика која изразито раздваја неокласични реализам од својих претходника.¹⁰⁵

Да би се у раду представила спољнополитичка активност САД неопходно је извршити анализу међународног система након Светског рата. Овај део рада уједно представља и ниво анализе система. Сједињене Државе стекле су статус најмоћније економске и политичке силе када су се ратни сукоби завршили. Није постојала спољна безбедносна претња нити присуство велике силе која је могла војно да угрози сигурност Америке. У новој расподели моћи у међународном систему она је у огромној мери припала Америци.¹⁰⁶ Послератно стање у међународним односима својим карактеристикама омогућило је успон Сједињеним

⁹⁸ Истраживачки оквир неокласичног реализма између осталог обухвата политичке феномене који се односе на краткорочне одлуке за регулисање кризних ситуација, великостратешко прилагођавање појединачних држава, спољнополитичко понашање, системске исходе и еволуцију структуре међународног система, Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro and Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, (New York: Oxford University Press, 2016), 1.

⁹⁹ Видети објашњење у поменутом раду Гидеона Роуза, прим. Б. М.

¹⁰⁰ Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman, and Jeffrey W. Taliaferro, (Ed.), „Introduction: Neoclassical realism, the state, and foreign policy“, in: *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy*, (New York: Cambridge University Press, 2012), 1-42.

¹⁰¹ Dejan Jović, „Uvod u studij realizma“, *Teorije međunarodnih odnosa, Realizam*, (ur. Dejan Jović), (Zagreb: Politička kultura, 2013), 15-38.

¹⁰² Jan Stöckmann, *The Architects of International Relations, Building a Discipline, Designing the World, 1914–1940*, (Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2022), 72.

¹⁰³ Dragan Simić, *Svetska politika*, (Beograd: Čigoja štampa, Fakultet političkih nauka, 2009), 16.

¹⁰⁴ Vladimir Trapara, „Neoklasični realizam-realizam za 21. vek“, *Međunarodni problemi*, LXIX, br. 2-3, 2017, 227-246.

¹⁰⁵ D. Živojinović, *op. cit.*, 367-392.

¹⁰⁶ G. J. Ikenberry, *op. cit.*, 119.

Државама.¹⁰⁷ Другим речима, постојеће међународно стање подстицало је Сједињене Државе да спроведу спољну политику засновану на ширењу финансијске и политичке моћи кредитима и зајмовима које су америчке банке масовно позајмљивале Европи, Азији и Латинској Америци. Како се наводи у базичној поставци неокласичног реализма, велике силе морају да обликују спољне политике према приликама које међународни систем пружа.¹⁰⁸ Ово је уједно и одговор на питање које неокласични реалисти постављају у погледу екстракције и мобилизације домаћих ресурса како би се остварили спонополитички циљеви.¹⁰⁹ У овом случају главни домаћи ресурс који су САД употребљавале као механизам у спољној политици јесте новац приватних америчких банака позајмљиван иностраним владама.

Једина сила према којој су упоређивали своју државну снагу била је Велика Британија¹¹⁰ којој је умањен војни капацитет одредбама конференције у Вашингтону (1921–1922). Конференција је сломила јапанско – британски поморски савез чиме је ограничен и јапански империјализам на Пацифику.¹¹¹ Покушај стварања америчке таласократије неминовно је довео до конфоратације са британским интересима на океанским правцима о чему нам указују у литератури забележене честе и оштре изјаве забринутих британских политичких доносиоца одлука о америчком економском и политичком успону,¹¹² о чему ће бити речи у наредним поглављима. У излагању Хедлија Була о вези великих сила и међународног поретка, издвајамо законитост према којој је неопходно постојање најмање још једне силе која би се могла поредити у статусу са силом за коју се сматра да је велика и са којом се врши упоређивање.¹¹³ Знатним ограничавањем финансијско – политичке британске моћи Сједињене Државе успеле су да постану самосталне предводнице међународног система, пре свега у наметању политичких решења у погледу исплате ратних дугова и ратне одштете.

Стратешке супротности две англофоне силе пратило је озбиљно ривалство у домену финансијско – политичких односа. Оно се огледало у борби монетарног блока стерлинга заснованог на британском трговинском моделу појачаног империјалним преференцијама и блока америчког долара, која ће се неславно завршити на светској монетарној конференцији у Лондону 1933. године када није било могуће утврдити однос фунте и долара.¹¹⁴ Изразита америчка надмоћ у погледу позајмљивања новца иностранству врхунац је доживела уочи Светске економске кризе када је обим америчких зајмова далеко надмашио британске. Чарлс Киндлбергер наводи податке према којима су, ако се изузме континент Африке, амерички кредити били више него дупло обимнији од кредита Уједињеног Краљевства иностраним регионима што је само по себи увећавало и амерички политички утицај (*прим. Б. М.*).¹¹⁵ Уколико се међународни систем посматра из финансијско – политичке перспективе јасно се може уочити да су постојале две велике силе са таквом врстом снаге да су могле да утичу на финансијско – политичку динамику у различитим регионима света. Сматрамо да је због англо – америчког ривалства и британских настојања да успоставе модел светских односа у стање

¹⁰⁷ Како је Пол Кенеди приметио, „изгледало је да су Сједињене Државе стекле све економске предности које су неке силе поседовале делимично, али нису преузеле ниједан од њихових недостатака“, Pol Kenedi, *n.d.*, 276.

¹⁰⁸ Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro and Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, (New York: Oxford University Press, 2016), 2.

¹⁰⁹ Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman, and Jeffrey W. Taliaferro, (Ed.), „Introduction: Neoclassical realism, the state, and foreign policy“, in: *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy*, (New York: Cambridge University Press, 2012), 1-42.

¹¹⁰ K. Burk, *op. cit.*, 377-391.

¹¹¹ Stephen A. Kocs, *International Order, A Political History*, (London: Lynne Rienner Publishers, 2019), 142.

¹¹² Видети: David James Gill, *The Long Shadow of Deafult, Britain's Unpaid War Debts to the United States, 1917–2020*, (New Haven and London: Yale University Press, 2022)

¹¹³ Hedley Bull, *The Anarchical Society, A Study of Order in World Politics*, (New York: Palgrave, 2002), 194.

¹¹⁴ Pol Kenedi, *n.d.*, 319-320.

¹¹⁵ Амерички зајмови износили су 6,429 милијарде док је Британија позајмила иностраним владама 2,864 милијарде долара. Разлог због којег је Африка изостављена из ове анализе налази се у чињеници да америчке банке нису улагале зајмове на том континенту док британске банке јесу. Čarls Kindlberger, *n.d.*, 71.

какво је постојало *пре рата* (курзив Б. М.), Пол Кенеди уочио како је „*свет* (међународни систем, прим. Б. М.) на чудан и вештачки начин изгледао евроцентричан“.¹¹⁶

Анализа на нивоу државе има основно упориште у свим теоријским разматрањима реализма. Држава, њено понашање, њени интереси и улога за научнике реалисте остају средишно поље свих студија међународних политика. У билатералним и мултилатералним комуникацијама међународних односа пре свега учествују државе и у стварности само државе се и појављују као важни актери међународне политике. Одатле произилази чињеница да је међународна политика у првом реду међудржавна политика.¹¹⁷ Ово опажање посебно је важно јер неокласични реализам узроке дешавања у међународним односима види најпре у природи самих држава, поред незаобилазне људске природе. Из тог разлога, задатак и циљ неокласичног реализма јесте да утврди појединачне спољне политике држава и начин на који државници доносе одређене спољнополитичке одлуке.¹¹⁸ Код неокласичних реалиста држава се посматра у свој њеној сложености која, иако настаје као одговор на подстицаје и притиске који долазе од стране међународног система ипак има одлике двосмерног односа између државних институција и друштва као таквог.¹¹⁹

Издвојили смо три кључна примера овог односа. Специфичност политичког система Сједињених Држава (*checks and balances*, прим. Б. М.) у великој мери је утицала на доношење одлука од стране америчких спољнополитичких званичника. Најбољи пример двосмерног односа државе и институција представља одбијање Конгреса да прихвати пакт заједничке безбедности Друштва народа о чему ће бити речи у раду. Други пример неопходан за употпуњавање теоријског дела дисертације представљају рад Представничког дома Конгреса и Сената када год се разматрало питање ревизије савезничких дугова или њихово укидање о чему смо посветили делове рада. Ниједан амерички председник, било да је он долазио из редова републиканаца или демократа, није имао ни воље ни жеље да смањи ратне дугове јер је постојала опасност од опадања политичке популарности у јавном мњењу Америке са могућношћу нежељеног интензивирања унутрашње политичке динамике. Трећи и једнако важан разлог био је непопуштање у принципијелном ставу да амерички обвезници никако нису могли да буду оптерећени финансијским облигацијама европских држава у рату који су Европљани изазвали. Трећи разлог најбоље описују речи једног од најважнијих стратега у америчкој историји Алфреда Тејера Мехена, који је сматрао да државне „*влада морају на прво место да поставе интересе... свог сопственог народа*“.¹²⁰

Сматрамо да је испуњавање националног интереса био најважнија одредница у спољној политици Сједињених Држава у највећем делу међуратног периода. Став Џејмса Розенауа о двојакном концепту националног интереса употребили смо у раду као средство политичке акције јер за потребе рада не одговара чињеница на основу које је доста касније он постао инструмент политичке анализе.¹²¹ С обзиром да национални интерес заузима централно место у спољнополитичком дискурсу али је истовремено „*најнеухватљивији*“ појам и тешко се може окарактерисати под једним називом,¹²² сматрамо да је важно извршити покушај дефиниције у раду шта је Америци представљао национални интерес у наведеном периоду и како се он

¹¹⁶ Pol Kenedi, *n.d.*, 313.

¹¹⁷ Dejan Jović, „Uvod u studij realizma“, *Teorije međunarodnih odnosa, Realizam*, 15-38.

¹¹⁸ D. Živojinović, *n.d.*, 367-392.

¹¹⁹ *Ibid.*

¹²⁰ Charles A. Beard with the collaboration of G. H. E. Smith, *The Idea of National Interest, an Analytical Study in American Foreign Policy*, (New York: Macmillan Company, 1934), 2. Цитирано према: Admiral Mahan, *The Interest of America in International Conditions*, quoted in Perla, „What is National Honour“?, p. xii

¹²¹ Andreja Miletić, *Nacionalni interes u američkoj teoriji međunarodnih odnosa*, (Beograd: Savremena administracija, 1978), 17; Dragan Živojinović, „Razumevanje pojma nacionalni interes u realističkim teorijama“, *Teorije međunarodnih odnosa, Realizam*, (ur. Dejan Jović), (Zagreb: Politička kultura, 2013), 249-264.

¹²² D. Živojinović, „Razumevanje pojma nacionalni interes u realističkim teorijama“, 249-264.

испуњавао. Да је национални интерес био главна водила у америчкој спољној политици указује нам посланица државног секретара Чарлса Хјуза у којој је недвосмислено нагласио „како су спољне политике резултат практичних концепција националних интереса [...]. Када се дуго спроводе, *оне* (спољне политике, *прим. Б. М.*), [...] циљају безбедност и увећање [...] због чега су постале доминантне у националној свести и због чега превазилазе све партијске поделе [...]. Државници који носе бреме империје ни на један тренутак не губе из вида империјалне циљеве и потребе.“¹²³ Национални интерес Сједињених Држава може се објаснити са позиције успостављања светског поретка од стране САД. У таквој анализи најважнији задатак велике силе представља одржавање међународног политичког и економског система у којем се велика сила осећа сигурно и у којем њено становништво и економски послови могу да делују мирољубиво изван својих националних граница.¹²⁴

Сједињене Државе покушале су деловањем администрације Вудроа Вилсона да успоставе либерални међународни поредак. Може се претпоставити да су такав процес започеле из алтруизма. Међутим, америчка подршка либералним институцијама показала је и сопствене интересе који су тежили да минимизирају америчку званичну одговорност за глобалну политичку и економску стабилност. Политички фактори у Америци нису могли да умање или *избегну* (*курзив Б. М.*) реалност према којој су САД биле велика светска сила од чијих одлука су зависили будући финансијски и политички односи након Светског рата.¹²⁵

Резултат Вашингтонске конференције показао је да деловање Сједињених Држава може обликовати међународни поредак на начин који је највише одговарао америчким војним интересима.¹²⁶ Републиканске администрације тежиле су да успоставе мир заговарањем глобалног разоружања при чему је овај процес изразито одобравајуће дочекиван у америчкој јавности,¹²⁷ што представља још један пример двосмерног деловања унутрашњих фактора и спољне политике на начин на који неокласични реалисти посматрају феномене.¹²⁸ Узајамна веза огледала се и у рефлексији непоколебљивог мишљења дела јавног мњења Америке на доносиоце одлука према којем је спољна политика државног врха Сједињених Држава изразито била националистичка. Национализам републиканских председника уочава се у регулисању питања ратних дугова европских земаља али и на примеру америчког учешћа у светским трговинским односима које се водило идејом заштите домаће економије. За разлику од промовисања идеје отворених врата на светским тржиштима, високим царинама у спољној економској политици штитили су се интереси америчких произвођача.¹²⁹

Алфред Т. Мехен је у свом раду утврдио да је национални интерес представљао примарни закон у америчкој дипломатији.¹³⁰ У складу са овом поставком сматрамо да је национални интерес био фактор који је налагао САД да у међународним односима делују са позиције велике силе што оне јесу практиковале одмах након Светског рата. Истовремено са ширењем финансијског уплива следила је и неминовна пројекција политичког утицаја који није могао бити избегнут. У неколико најважнијих законитости америчке економске спољне политике према студији Чарлса Бирда спадала је компонента ширења америчког политичког утицаја истовремено са финансијским пословима и инвестицијама „уколико се желело стварање безбедности [...]“. Америчка дипломатија долара је из разлога спољне и безбедносне

¹²³ C. A. Beard with the collaboration of G. H. E. Smith, *op. cit.*, 3.

¹²⁴ Donald E. Nuechterlein, „National interests and foreign policy: A conceptual framework for analysis and decision-making“, *British Journal of International Studies*, vol. 2, issue 03, 1976, 246-266.

¹²⁵ Stephen A. Kocs, *International Order, A Political History*, (London: Lynne Rienner Publishers, 2019), 139.

¹²⁶ *Ibid.*, 142.

¹²⁷ Видети: Merze Tate, *The United States and Armaments*, (London: Oxford University Press, 1948); S. A. Kocs, *op. cit.*, 143.

¹²⁸ Dragan Živojinović, *op. cit.*, 367-392.

¹²⁹ Stephen A. Kocs, *op. cit.*, 143.

¹³⁰ C. A. Beard with the collaboration of G. H. E. Smith, *op. cit.*, 2.

политике имала политичку основу поред очигледног економског оквира.¹³¹ Најочигледнији пример деловања са политичке основе у европским пословима представљају процеси који су довели до доношења одредби Дозовог и Јанговог плана. Чврста позиција САД у регулисању питања међусавезничких дугова није се променила са доласком демократског државног врха на власт након владавине републиканаца што указује на доминантну позицију националног интереса у спровођењу спољне политике.¹³²

Комплексна веза између системских и варијабли појединачних јединица анализе у обликовању спољне политике односи се на одговор великих и малих сила према системским подстицајима.¹³³ У складу са законитостима реалистичке школе и њених варијабли у које спадају „представе лидера“, извршена је спољнополитичка анализа Сједињених Држава. На основу индивидуалног нивоа анализе, који предлаже неокласични реализам, утврђено је како је настала и спроводила се спољна политика Сједињених Држава преко активности једног од најеминентнијих политичких фигура међуратног периода, Херберта Хувера. Сматрамо да је он био један од најважнијих политичких чиниоца у финансијско – политичким областима јер се налазио на најважнијим функцијама у међуратном периоду. Он је предводио процес додељивања зајмова Европи непосредно након Светског рата, налазио се на позицији америчког секретара за трговину и месту једног од петорице главних представника извршног одбора у Конгресној комисији (WWFDC) за уређивање отплате ратних зајмова. Док се налазио на месту позиције председника Америке настао је врхунац у америчкој спољној политици према проблему ратних дугова.

На исти начин, али из перспективе југословенске спољне политике, обрађен је приступ двојице политичких фигура од кључног значаја, Милана Стојадиновића и Војислава Маринковића. Опажања на почетку интензивирања проблема међусавезничких дугова неминовно су довела до стварања упечатљивог оквира југословенске политике према наведеном проблему. Сматрамо да је најважнији одлучиоц у стварању и спровођењу југословенских одлука у билатералним односима са америчком Конгресном комисијом до 1926. године био министар финансија Милан Стојадиновић што ће бити изложено у раду, посебно у поглављима 4.5. и 5.4. Наведени лидери доносили су конкретне политичке одлуке према опажању међународних односа тог периода због чега су се на основу њихових индивидуалних идеја манифестовале одреднице у спољним политикама.

1.4. Основне хипотезе

У складу са предметним одређењем и научним циљевима истраживања хипотетички оквир обухвата једну општу и шест посебних хипотеза.

Општа хипотеза

Главни фактор у динамици југословенске отплате ратних дугова према Сједињеним Америчким Државама у међуратном периоду представљала је спољна политика Сједињених Америчких Држава према репарационим исплатама Немачке.

¹³¹ С. А. Beard with the collaboration of G. H. E. Smith, *op. cit.*, 109.

¹³² Детаљна анализа спољне политике заснована на националном интересу Америке након Светског рата извршена је у поглављима 4.1. и 4.2. рада.

¹³³ Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman, and Jeffrey W. Taliaferro, (Ed.), „Introduction: Neoclassical realism, the state, and foreign policy“, in: *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy*, (New York: Cambridge University Press, 2012), 1-42.

Прва посебна хипотеза

Узрочно – последична веза између ратних дугова и ратних репарација један је од главних разлога који је створио незванични међународни систем у финансијско – политичким односима након Париске мировне конференције у којем су САД представљале најважнију светску силу.

Прва појединачна хипотеза

Стратешко понашање Краљевине СХС/Југославије и САД поводом међусавезничких дугова и ратних репарација у теоријској поставци разумемо као исход деловања структурних (системских), унутарполитичких и индивидуалних чиниоца.

Друга појединачна хипотеза

Сједињене Америчке Државе након Париске мировне конференције водиле су спољну политику засновану на умереној ревизији економских одредби Париске мировне конференције.

Трећа појединачна хипотеза

Сједињене Америчке Државе су међусавезничку везу ратних дугова и ратних репарација након Првог светског рата трансформисале у једно од најважнијих питања међународне политике.

Друга посебна хипотеза

Политички притисак САД поводом наплате ратних дугова представља први подстицај који је утицао на спољну политику Краљевине Југославије у регулисању укупног ратног дуга и стварању стратегије у његовој отплати.

Прва појединачна хипотеза

Проблем исплата југословенских ратних дугова није успео да утиче на перцепцију југословенских државних одлучиоца према спољној политици САД и незваничном међународном систему који се налазио под њиховим вођством.

Друга појединачна хипотеза

Различите стратегије европских дужника у финансијским односима са САД, условиле су прилагођавање југословенске стратегије отплате ратних дугова.

Трећа појединачна хипотеза

Југославија је показала намеру да представља део коалиције која је уравнотежавала америчку спољну политику поводом отплате ратних дугова, да би се са изласком Велике Британије из коалиције, неформално сврстала уз деловање Француске и одуговлачила регулисање ратног дуга.

Трећа посебна хипотеза

Дозов план настао мултилатералним радом Комисије за репарације под америчким предводништвом, у облику другог системског импулса Сједињених Држава омогућио је Југославији склапање уговора о регулисању отплате америчког ратног дуга.

Прва појединачна хипотеза

Деловање Комисије експерата за ратну одштету омогућило је политички утицај институту Комисије за наплату ратних дугова у Вашингтону да постигне уговор са југословенском делегацијом о отплати америчког дуга.

Друга појединачна хипотеза

Одредбама Дозовог плана Југославија је постигла одређени економски развој стабилним пријемом немачких репарација.

Трећа појединачна хипотеза

Дозовим планом Југославија је посредно била корисник „Локарно система“ уговора безбедности.

Четврта посебна хипотеза

Трећи спољнополитички импулс Америке према Југославији представља притисак Комисије за ревизију немачке одштете под вођством Овена Јанга из 1929. године.

Прва појединачна хипотеза

Када су водиле политику редефинисања немачких обавеза поводом ратне одштете САД употребљавале су мултилатерални оквир деловања у међународним аранжманима.

Друга појединачна хипотеза

Јангов план фундаментално је променио америчку политику према ратним дуговима и репарацијама с обзиром да је она сада формализовала узрочно – последичну везу између две финансијске облигације.

Трећа појединачна хипотеза

Јангов план је променио спољну политику Југославије тако што она више није чврсто инсистирала на вези између пријема ратне одштете и исплате дугова.

Пета посебна хипотеза

Четврти импулс Сједињених Држава према Југославији у облику Хуверовог мораторијума изазвао је најнижу тачку у билатералним односима САД и Југославије.

Прва појединачна хипотеза

Како би заштитиле америчке инвестиције у Немачкој и политички поредак у Европи САД су прогласиле једногодишњу обуставу плаћања свих ратних облигација.

Друга појединачна хипотеза

Мораторијум је трансформационо утицао на југословенску политику ратних дугова и ратне одштете јер је након његовог спровођења у интересу владе у Београду било заступати настављање исплата међусавезничких дугова.

Трећа појединачна хипотеза

Хуверов мораторијум негативно је утицао на финансијску и спољну политику Југославије, због чега су билатерални односи САД и Југославије драматично погоршани.

Шеста посебна хипотеза

Председничка администрација Френклина Д. Рузвелта наставила је дотадашње америчко деловање поводом међусавезничких ратних дугова и ратних репарација што је произвело додатно дипломатско удаљавање Југославије од САД.

Прва појединачна хипотеза

Џонсонов закон из 1934. године стриктно је ограничио државе дужнике САД у сфери економских билатералних односа због чега Југославија до Другог светског рата није могла да рачуна на зајмове и кредите из Сједињених Америчких Држава за куповину наоружања.

Друга појединачна хипотеза

Обустава исплате ануитета ратног дуга Југославије проузроковала је драматична ограничења у економској, финансијској и политичкој билатералној сарадњи са САД чиме је савезнички капацитет две државе у предвечерје Другог светског рата ослабио.

1.5. Опис садржаја и структуре дисертације по поглављима

Докторска дисертација састоји се из осам делова – увода, шест поглавља и закључка.

Увод представља почетак и **прво поглавље** дисертације. У њему ће се изложити формулисани проблем научног истраживања, предмет дисертације, као и теоријски оквир. Представиће се хипотетички оквир, који се састоји од главне, посебних и појединачних хипотеза које рад утврђује. Описаће се методолошки оквир, преглед коришћених архивских историјских извора, примарне и секундарне грађе, као и очекивани научни и друштвени резултати који су постављени током истраживања и израде дисертације. Структура и преглед свих поглавља рада такође је део увода.

Друго поглавље уводи у дисертацију резултате истраживања и емпиријске податке. У квантитавно – квалитативном смислу говори о укупном српском, одн. југословенском ратном дугу и генези стварања ратног дуга. Усредсређује се на билатералне односе Краљевине Србије и Краљевине СХС са Сједињеним Државама поводом финансијских односа, узимања ратних кредита у Америци и опису билатералних веза Србије и америчке владе. У оквиру југословенске финансијске политике научном дескрипцијом приказано је како је настао укупан југословенски ратни дуг након примирја 11. новембра 1918. године заједно са авансима које је Србија добијала за време рата од америчке администрације.

Треће поглавље говори о приступу репарационом питању поражених сила из угла југословенске делегације на мировној конференцији у Паризу (1919–1920) и из перспективе администрације председника Вудроа Вилсона и Одбора „The Inquiry“. У овом делу објашњене су почетне намере обе државе и њихови интереси у процесу регулисања немачких ратних репарација. Ово поглавље својим информацијама уводи неопходан оквир за разумевање процеса који су уследили у даљим билатералним односима. Пошто је главни стуб америчке спољне политике био усмерен ка економском опоравку Немачке и намери да ануитети ратне одштете буду што реалистичнији, у овом поглављу ће се анализирати њена узрочно – последична веза према европским државама, укључујући и Југославију.

Четврто поглавље говори о вишедимензионалном спољнополитичком деловању САД. Објашњена је стратегија изолационизма у америчкој традицији у периоду између два светска рата. Представљени су обрасци америчке спољне политике према европским државама

поводом ратних дугова и кредитирања иностраних влада. Приказује повезаност наплате ратних дугова и издавања нових зајмова у склопу новоуспостављеног међународног положаја Америке након Светског рата. Приметан је осврт на унутрашње политичке прилике у Америци и како су они утицали на америчку званичну политику према европским дужницима. Посебан део поглавља односи се на југословенски приступ у регулисању ратног дуга Америци и којим моделом је она настојала да испуни своје финансијске облигације.

Пето поглавље представља научну дескрипцију анализе прилагођавања Краљевине Југославије у доношењу стратешких одлука поводом отплате ратног дуга на основу промена у систему, које су креирале Сједињене Државе са једне стране путем Дозовог плана и општи међународни односи са друге стране. Говори о начину промишљања југословенских доносиоца одлука и начин на који су вођени преговори са Америчком комисијом за наплату дугова (WWFDC) поводом коначног решења регулисања ратног дуга САД у југословенским дипломатским мисијама. Представљена је анализа билатералних политичких односа у најужем смислу путем непосредних контаката представника краљевске владе и америчких функционера. Објашњени су политички преговори и имплементација југословенске стратегије према регулисању ратног дуга Америци, као и резултати преговора.

Шесто поглавље говори о трансформацији како југословенског, тако и америчког спољнополитичког приступа у процесу наплате ратних дугова и исплате немачких репарација. Објашњени су преговори вођени у Јанговој комисији за ревизију ратне одштете Немачке и начин на који је администрација Херберта Хувера утицала на промену динамике у билатералним односима прокламацијом мораторијума на све ратне облигације.

Седмо поглавље приводи крају дисертацију описујући умиривање међународног проблема наплате ратних дугова. Објашњава тешке последице које је ово питање оставило на билатералне финансијске али и војне односе Југославије и Сједињених Држава. У овом поглављу извршена је анализа председничке администрације Френклина Рузвелта према питању ратних дугова, економских односа и на крају, југословенске потраге за новим америчким кредитима за куповину наоружања уочи Другог светског рата.

Закључак представља осму и последњу целину докторске дисертације. У њему су изнети резултати истраживања и емпиријски извештај у коликој мери су хипотезе потврђене, делимично или потпуно, или оповргнуте.

1.6. Методе истраживања

Епистемолошка основа истраживања заснована је на постпозитивизму, с обзиром да се могу утврдити структурни односи друштвених феномена предмета истраживања на основу тестирања хипотеза. Најважнији аспект дисертације јесте анализа и научно објашњење емпиријског значаја и вредности истражених чињеница. Као примарни општенаучни метод у дисертацији користи се историјски метод: хронолошки – са циљем одређивања историјске реконструкције процеса и тематски – услед постојећих неразјашњених квалитативних и квантитативних података. Централна метода истраживања јесте анализа и научна критика историјских извора из архивских институција, након чега је употребљена научна метода синтезе резултата у форми експозиције. Аналитички модел дисертације ослања се на научним експликативним и дескриптивним основама. С обзиром на постављени теоријски оквир и епистемолошко становиште, у дисертацији се користе научне методе дедукције, индукције, компарације, специјализације и генерализације. Оперативна метода је извршена анализом садржаја примарних историјских извора и извора првог реда, као и изабране литературе.

Методе коришћене у раду се налазе у корелацији са предметом истраживања због чега је извршена научна дескрипција три нивоа анализе: међународног, државног и појединачног. Опис свих нивоа анализе поставио је универзалну основу за научно објашњење политичких и финансијских билатералних односа Југославије и Сједињених Држава. У раду су коришћене методе којима су успостављени узрочни искази и узрочни односи истраживаних друштвених феномена. Научно објашњење емпиријских вредности насталих након критичке анализе примарних докумената представља најважнији аспект нашег рада.

Примарни метод у изради дисертације јесте *историјски метод*. Спроведен је хронолошки метод са циљем како би се изградила комплетна историјска реконструкција догађаја и процеса. Метод је заснован и на тематском приступу услед научно неразјашњених чињеница у квалитативном и квантитативном смислу. Приликом избора истраживачке теме, пажљиво је проучена постојећа литература. Уочена је велика научна празнина која је поставила много отворених питања у билатералним односима Југославије и САД. На лоше стање у фонду сазнања утицала је досадашња неистраженост историјских извора, због чега смо били принуђени да истраживање спроведемо у државним архивима Србије. Основно начело којег смо се придржавали у критици исказа примарних извора било је засновано на научном сагласју свих расположивих извора. Поклонили смо поверење истраженим документима јер је утврђена њихова веродостојност приликом упоређивања са постојећим сазнањима.

Коришћен је *метод анализе* као једне од основних метода научног сазнања. Методом анализе извршили смо декомпозицију структуре предмета истраживања на његове саставне везе по деловима – проблематику ратних дугова раслојили смо на њихову везу са ратним репарацијама, америчким зајмовима и потрагом за безбедношћу америчких политичких одлучиоца. Аналитички модел је заснован на дескриптивним и експликативним циљевима с обзиром да је био неопходан опис спољне политике обе државе, како би се дошло до научног објашњења емпиријских резултата у деловању држава. Аналитичком методом извршили смо научну дескрипцију деловања индивидуалних политичких фактора, попут Херберта Хувера или Војислава Маринковића, с обзиром да су њихове активности имале снагу да изврше утицај на друга два нивоа анализе. Ова метода је била неопходна за утврђивање везе карактеристика међународног система и интеракцију Краљевине Југославије са његовим незваничним институцијама, попут финансијских комитета током двадесетих година или Репарационе комисије, као формалног тела насталог Версајским уговором. Аналитички приступ представљао је незаобилазни алат у одређивању обрасца у билатералним односима Југославије и САД.

Компаративни метод представља значајан алат за достизање сазнања у истраживању. Постојала је огромна системска мрежа великог броја држава дужника које су различитим или сличним стратегијама покушавале да преговарају са САД и да уреде своје облигације. Класификацијом свих билатералних случајева преговора извршили смо међусобно поређење са преговарачким процесом Југославије у односима са америчком Конгресном комисијом. Издвојили смо установљене сличности и разлике, чиме смо дошли до научног сазнања које објашњава положај Југославије у њеним финансијским односима са САД у односу на остале чиниоце у систему репарација и дугова. Утврђивањем односа САД са осталим државама у раду је утврђена каузална веза која се налази у складу са општом хипотезом. Упоређивање југословенског примера са примерима осталих држава, представљало је својеврсни „експеримент“ у доказивању хипотезе.

Пре спровођења компаративне методе, извршена је аналитичка метода *научне класификације*. Она се односи на квалитативно и квантитативно одређивање укупних емпиријских података о дуговима и исплатама ратне одштете, како би се лакше уочиле законитости у деловању спољних политика. Овом методом дошло се до сазнања којима су

представљена различита деловања различитих држава у процесу уређивања ратног дуга према Америци при чему се са више нијанси анализира политика Југославије у читавом процесу.

Као истраживачка спона која је довела до *синтезе* и експозиције научног сазнања, коришћена је метода *индукције*. Како је први корак био разлагање стратегија на њене повезане делове, појединачним анализама ових компоненти дошли смо до уопштавања постигнутих резултата истраживања. На крају је спроведена метода *генерализације* укупних података и сазнања.

На крају, ниједна научна метода за израду дисертације и елаборације предмета рада, није била могућа без увида у оригинална документа Државног архива Србије, Архива САНУ, Архива Југославије, Историјског архива Београда и Архива Народне банке Србије. Документа из Архива Југославије представљају полазну основу нашег рада. У том смислу, фондови Министарства финансија, Посланства Краљевине СХС/Југославије у Вашингтону и Лондону незаобилазни су извор чињеница и информација.

1.7. Очекивани резултати и научни допринос

Научни значај и допринос овог рада је спровођење истраживања засновано на научној анализи и синтези емпиријских података прикупљених из државних архивских институција. С обзиром да систематска студија билатералних односа САД и Југославије поводом ратних дугова, како у назначеном периоду тако и у области науке о међународним односима не постоји у домаћој, регионалној и страниј литератури, научни допринос и резултати представљаће велики значај. Покушаји да се на систематичан и методолошки начин анализирају односи о ратним репарацијама и дуговима не постоје. Без обзира на публикувану једну монографију крајем прошлог века која се бави економским односима две земље (Linda Killen, *Testing the Peripheries, US–Yugoslav Economic Relations in the Interwar period*, Columbia University Press, New York, 1994), она се није дотакла предмета истраживања докторске тезе. У ширем смислу, постоје фрагментарни покушаји мањег обима да објасне политичке и економске односе, али они немају систематски значај и резултате у виду каузалног закључивања. С тога, ефекат примене историјског метода и анализе примарних историјских извора, као и теоријског оквира, пружа комплетно нови увид како утицаји из међународног система, унутрашње динамике обе земље, као и спољнополитичких импулса које су стварале Сједињене Америчке Државе у међународном систему синергетски делују, како на билатералне односе две земље, тако и на спољнополитичко одлучивање Југославије. Сходно томе, научни значај овог истраживања огледа се у пионирском проширењу фонда научног сазнања о предложеној теми у Републици Србији.

Претпостављени доприноси рада постојећој научно – истраживачкој литератури огледају се у добијању емпиријских података и постављању темеља у научном сазнању у наведеним научним областима. Допринос овог рада огледа се и у његовој аутентичности и представљању јединственог научног приступа у истраживању. Друштвени значај и оправданост је упознавања јавног мњења о питању ратних дугова, ратних репарација и билатералним односима САД и Југославије у међуратном периоду. Знање стечено овим истраживањем послужиће образовним институцијама, као и политичким факторима који доносе одлуке на државном нивоу.

2. СРПСКО – ЈУГОСЛОВЕНСКИ РАТНИ ЗАЈАМ И САД

2.1. Политички билатерални односи Сједињених Америчких Држава и Краљевине Србије за време Првог светског рата

На почетку двадесетог века, посматрајући Османско царство и Балканско полуострво на којем су заинтересоване велике силе водиле борбу за успостављање геополитичких сфера утицаја, Сједињене Државе најпре су виделе Румунију, Бугарску и Грчку, па тек онда Србију, што је било разумљиво када се хронолошки поређа приступање тих држава на светску позорницу.¹³⁴ Може се јасно констатовати да у том периоду спољна и безбедносна политика америчке администрације није била специфично заинтересована за дешавања на простору Балкана. У великој мери балкански односи и ситуација у Краљевини Србији налазили су се ван њене политичке сфере интереса. На појачано интересовање Сједињених Држава за положај Краљевине Србије утицали су Балкански ратови (1912–1913), испраћени доста опширно у америчкој јавности, али тек делимично у званичним документима појединих, углавном нижих званичника Стејт департмента. Балкан, или „Европски Оријент“, доста важнији је био у контексту ширих економских интереса Сједињених Држава фокусираних на Османско царство и контролу коју је султан поседовао на прелазима Босфор и Дарданели.¹³⁵

Већ пре избијања Балканских ратова у Америци су се појавиле публикације о „Великој Србији“ и њеним политичким циљевима; делатност Михајла Пупина била је позната заинтересованој јавности и одржавала су се предавања о приликама на Балкану. За време рата доста се писало о војним операцијама али постојао је страх од могућег ширења сукоба са Аустроугарском. Када је почео Први балкански рат, САД су упутиле два ратна брода у турске воде где су се задржала и након рата. Појединци у Стејт департменту веровали су да рат није завршен и да ће Турско царство изгубити и бити неминовно подељено.¹³⁶ Од 1914. године судбина Србије постепено се померала ка значајнијем месту у америчкој спољној политици у оквиру ширих европских односа. Три кључна догађаја током 1914. године: Сарајевски атентат 28. јуна, аустроугарски ултиматум Србији 23. јула и аустроугарско бомбардовање Београда и Србије 28. јула, испраћени су у америчкој штампи у виду прворазредних догађаја европске и светске историје. Вести о ратном страдању српског народа, тифусу који је косио српске војнике и становништво, одјекнуле су у Америци, услед чега су се интензивирале медицинске мисије из САД и увећале акције прикупљања новчане помоћи. Америчка јавност стално је била обавештавана о пруженој помоћи за пострадали српски народ, о раду болница америчког Црвеног крста и хуманитарним активностима Рокфелерове фондације за цивилно

¹³⁴ Ранко Петковић, *Један век односа Југославије & САД*, (Београд: НИУ Војска, 1992), 12.

¹³⁵ Биљана Вучетић, „Американци о Србији у Балканским ратовима“, у Срђан Рудић, Миљан Милкић (ур.), *Балкански ратови 1912/1913: Нова виђења и тумачења*, (Београд: Историјски институт, Институт за стратегијска истраживања, Зборник радова, књ. 26, 2013), 263-275.; На Париској мировној конференцији Америка је била отворена за могућност да она добије међународни мандат за управљање Истанбулом и мореузима, Larry Wolff, *Woodrow Willson and the Reimagining of Eastern Europe*, (Stanford, California: Stanford University Press, 2020), 17.; Била је заинтересована за економску политику „отворених врата“ не само у области мореуза већ и у читавој Анадолији и Леванту. На крају, Османско царство и Сједињене Државе нису се налазиле у стању рата што се позитивно огледало у драматичном повећању америчког трговинског извоза у ову земљу са 50,000 долара почетком двадесетог века, на импресивних 42,000,000 америчких долара у периоду 1913 – 1920. године, United States Senate, *Foreign Loans, Hearings before the Subcommittee of the Committee on Foreign Relations United States Senate, Sixty-Eight Congress, Second Session*, (Washington: Government Printing Office, 1925), 25.

¹³⁶ Драгољуб Р. Живојиновић, *У потрази за заштитником: Студије о српско-америчким везама 1878–1920*. године, (Београд: Албатрос плус, 2010), 39-40.

становништво и избеглице.¹³⁷ Људска, друштвена и привредна основа Србије била је потпуно сломљена и помоћ која је долазила из Сједињених Држава била је у егзистенцијалном смислу и више него спасоносна.¹³⁸ У периоду америчке неутралности, формално проглашене 4. августа 1914. па све до уласка САД у рат 6. априла 1917. године, односи и ставови према Србији у огромној мери били су присутнији у јавности и у штампи, за разлику од односа извршне власти Америке која је водила политику немешања у сукобу зараћених страна. Будућност Србије у програмским и радним актима председничке администрације, како у дипломатским нотама, тако и испред Сената и Представничког дома Конгреса, није изричито помињана све до последњих година ратних дешавања.¹³⁹

Администрација двадесет и осмог америчког председника, Вудроа Т. Вилсона (1913–1921), била је површно и повремено обавештавана о Србији преко амбасадора у Бечу, Фредерика Кортланда Пенфилда, који се није увек критички односио према аустроугарским изворима информација. Поред њега, Чарлс Вопицка, амерички посланик у Букурешту, задужен за Румунију, Бугарску и Србију, свега два пута је посетио Ниш крајем 1914. и почетком 1915. године, како би испитао стање аустроугарских заробљеника. Неспорна је чињеница да се председник Вилсон заједно са својим најближим сарадницима до последњег тренутка залагао за очување државно – правног континуитета Аустроугарске.¹⁴⁰ Државни секретар Роберт Ленсинг је 22. фебруара 1917. год. издао директиву Пенфилду да размотри са аустроугарским министром спољних послова могућност прекида ратних дејстава и постизање мировног уговора, са циљем да се очува Аустроугарска и изолује Немачка. У највећој тајности и поверљивости, требало је да амерички амбасадор пружи јасне и убедљиве гаранције како владе савезничких држава нису имале жељу, нити намеру, да подрже сецесију Чешке и Мађарске и тиме растуре Аустроугарску.¹⁴¹ Министар иностраних послова Аустроугарске, гроф Черњин, сматрао је да без истовременог учешћа аустроугарских савезница у предложеним мировним преговорима не може дати позитиван одговор америчкој влади, при чему је јасно захтевао очување територијалне целовитости своје државе.¹⁴² Америчка иницијатива која је предвиђала да ће можда доћи до сепаратног мира, у великој мери је утихнула када је гроф Черњин након вишедневних разговора са царем Францем Јозефом, потврдио да је сепаратни мир нереалан и немогућ.¹⁴³ Из тог разлога, амерички односи према Србији све до почетка процеса у којем се назирао нестанак Двојне монархије нису могли бити од прворазредног значаја за америчку спољну политику. Дипломатска мисија у Европи за време друге године рата „пуковника“ Едварда М. Хауса, прото саветника за националну безбедност институције америчког председника и најближег помоћника, била је спроведена у престоницама главних зараћених страна. Поред Лондона и Париза, Хаус је боравио и у Берлину више од једне седмице, где се састао са канцеларом Бетманом Холвегом.¹⁴⁴ Изгледало је да простор Балкана и Србије није у великој мери био значајан за планове Стејт департмента, не само у погледу политичких и дипломатских исхода, него и поводом ратних операција пошто су амерички доносиоци одлука одбили француску иницијативу за одржавање међусавезничке

¹³⁷ Јелица Рељић, Љубинка Шкодрић, *Краљевина Србија и Сједињене Америчке Државе, Документа*, (Београд: Архив Србије, 2018), 33-34.

¹³⁸ О привредној и финансијској ситуацији на почетку рата у Србији видети: Даница Милић, *Привреда и финансије у рату 1914-1915, Годишњак за друштвену историју* 3, 1-2, 1996, 7-22.

¹³⁹ U. Ostojić–Fejić, *n.d.*, 53-55.

¹⁴⁰ *Isto*, 59.

¹⁴¹ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, даље FRUS, 1917. Supplement 1, The World War, Document 50.

¹⁴² FRUS, 1917. Supplement 1, The World War, Document 53.

¹⁴³ FRUS, 1917. Supplement 1, The World War, Document 57.

¹⁴⁴ Charles E. Neu, *Colonel House: a biography of Woodrow Wilson's silent partner*, (New York: Oxford University Press, 2015), 180.

конференције током 1917. године на којој би се расправљало о развоју војне ситуације на Балкану.¹⁴⁵

Процес распада Двојне монархије у великој мери почео је да се назире када јој је Америка формално објавила рат, услед све већег притиска ратних дешавања која су проузрокована неуспесима италијанске војске и немачким активностима на Атлантику. Једна од првих званичних иницијатива за отворени сукоб са Аустроугарском појавила се у виду меморандума заменика државног секретара Френка Полка априла 1917. године. У тексту се критиковала аустроугарска подршка неограниченом немачком подморничком рату против САД и захтевала се комплетна промена америчке политике према монархији.¹⁴⁶ У јавном мњењу Америке, бивши амерички председник Теодор Рузвелт водио је високо профилисану кампању против Аустроугарске, захтевајући да његова земља уђе у рат против ње што је пре могуће. А када је Вилсон одлучио да преузме активну улогу у Врховном ратном савету савезника, то је био знак да Сједињене Државе нису желеле да буду у координацији са трупама Француске и Велике Британије само против Немачке, већ и против Аустроугарске.¹⁴⁷ Сматрајући да је неморална ситуација да САД нису у рату са главном немачком савезницом, председник Вилсон је Конгресу предложио на заједничкој седници оба дома 4. децембра 1917. год да објави ратно стање Аустроугарској уз образложење да је она немачки вазал и да њена влада не води политику у складу са сопственим интересима и интересима свог становништва.¹⁴⁸ О постојању ратног стања између двеју држава Ленсинг је обавестио све представнике у америчким дипломатским испоставама 7. децембра 1917. год.¹⁴⁹ Од тада, Стејт департмент на другачији начин је посматрао намере и циљеве народа који су живели у Двојној монархији. У том тренутку дошло је и до одређене прекретнице у односима са Србијом, јер очигледно је било да би се са распадом Аустроугарске створило више нових европских држава и да су интереси САД налагали да буду у току са новим процесима и тенденцијама на крају и након рата.

За разлику од деловања Стејт департмента, краљевска влада Србије знатно другачије је разматрала билатералне односе са Америком. Једно од највећих „старања“ краљевске владе било је развијање пријатељских и интимних веза са „слободном и моћном прекоокеанском републиком“. Још у 1916. години председник Министарског савета предузео је све мере да Србија добије код владе Сједињених Држава свог званичног представника и да америчка влада заузврат пошаље свог делегата. У складу са иницијативом, 25. августа 1916. године затражен је агреман за будућег српског посланика у Вашингтону Љубомира Михаиловића. Наредног месеца, 16. септембра српски посланик у Паризу известио је да се америчка влада сложила и да ће „врло радо“ дати затражени агреман, уз претпоставку да ће Србија отворити Посланство у Вашингтону, као што је и затражено. Финалне инструкције за рад у Америци посланику Михаиловићу предочене су почетком децембра, док је званично са радом Посланство Краљевине Србије у Вашингтону започело 1. јануара 1917. год. Неколико месеци касније, Стејт департмент одредио је Хенрија Персивала Доца за отправника послова код српске владе.¹⁵⁰ Пре него што ће Доц доћи на Крф у јулу месецу, сва дипломатска активност између двеју земаља вршена је комуникацијом у српском Посланству.¹⁵¹ Председник Вилсон је 26. јануара у одговору на почетак рада Љубомира Михаиловића у Вашингтону истакао „да су без

¹⁴⁵ FRUS, 1917. Supplement 2, The World War, Volume I, Document 168.

¹⁴⁶ Драгољуб Р. Живојиновић, Рат у Европи се шири: Сједињене Америчке Државе и рат са Аустроугарском 1917–1918 године, *Отисак из ГЛАСА CDXXXV Српске академије наука и уметности*, Одељење историјских наука, књ. 17, 2015, 264.

¹⁴⁷ Manfred Rauchensteiner, *The First World War and the end of the Habsburg Monarchy, 1914–1918*, (Wien, Köln: Weimar, 2014), 800.

¹⁴⁸ FRUS, 1917. Supplement 2, The World War, Volume I, Document 371.

¹⁴⁹ FRUS, 1917. Supplement 2, The World War, Volume I, Document 381.

¹⁵⁰ Државни Архив Србије, даље ДАС, Министарство иностраних дела – Политичко Одељење (МИД ПО), ролна 531, документ I/268.

¹⁵¹ U. Ostojčić–Fejić, *n.d.*, 83.

сумње његови циљеви да промовише заједничке интересе обе државе, појача срдачност међусобних веза и да једну земљу упозна боље са другом“.¹⁵² У настојању и намерама српског посланика да приближи односе две земље, председник је понудио своју пуну сарадњу.¹⁵³

До интензивирања билатералних односа започело је са отварањем посланства, пре свега зато што су линије формалне комуникације подигнуте на виши државни ниво што је у пракси значило да је од тада српски представник у Вашингтону имао директну могућност за пријем код америчких званичника. На овај начин започела је дипломатска мисија отправника послова Љубомира Михаиловића. Његов главни задатак, према конкретним инструкцијама председника српске владе, био је „да створи што пријатељскије односе са америчком владом и да прибере и организује све Србе, Хрвате и Словенце како би служили српско – хрватско – словеначком јединству“.¹⁵⁴ Поводом уласка Сједињених Држава у рат 6. априла 1917. године Никола Пашић је послао важан телеграм Вашингтону како би изразио посебну захвалност америчком народу „због спремности да пролије чак и своју крв за одбрану права, слободе и независности малих народа“.¹⁵⁵ Америчко учешће у Светском рату припремило је билатералне односе за још тешње везе, с обзиром да су обе државе од тог тренутка имале заједничке непријатеље. У телеграму Николе Пашића осетило се велико олакшање у припремама за будући ратни напор, као и поштовање према политици Вилсонове администрације. Краљевска влада је са огромним одобравањем поздравила америчку одлуку објаве рата Немачкој, која је „одјекнула у срцима свију Срба, као глас Провиђења, који храбри и подиже народну снагу, заложену сву одавно у борби за дефинитивну победу права, слободе и цивилизације. Племените и мудре речи Њ. Е. Господина Вилсона, да сваки народ треба да буде слободан и сам господар своје судбине, испуниле су душе свих Срба, Хрвата и Словенаца, који, и ако носе три различита имена образују један исти народ, надама да је дан њиховог националног ослобођења сада близу и да ће ускоро куцнути час њиховог народног уједињења у једну слободну државу. Српски народ који је поднео највећих жртава у овом светском рату и који је толико пропатио у овој великој борби коју већ тридесет месеци води са непријатељима своје слободе и своје независности неће никада заборавити олакшице и помоћ, коју су му грађани Велике Демократије пружили у најтежим моментима...“¹⁵⁶ Симпатије Америке за српски народ нису остале само на речима, већ су изражене у великој материјалној помоћи, која ће своју коначну форму и пун обим достићи оног тренутка када се буде створила стална финансијска линија за зајмове од америчког народа и америчке владе половином 1917. године.¹⁵⁷

Постојао је недвосмислен став председничке администрације према тзв. „Лондонском уговору“ из 1915. године, од чијих одредби непосредно је зависила будућност нове југословенске државе након рата и територијално одређење њених граница. Према овом споразуму потписаном 27. априла 1915. године, силе Антанте обезбедиле су ратно савезништво Италије обећававши јој да ће добити аустроугарске територије, и то Трст, Горицу, Градишку, целу Истру и историјску Далмацију са средиштем у Задру. Србији и Црној Гори остала би демилитаризована јужна обала са градовима Сплитом, Дубровником, Котором, Баром, Улцињом и Медуом, док би историјска Хрватска добила Волоски залив и приморје.¹⁵⁸ Вудро Вилсон најпре је заузео уздржан став према тајним уговорима. Радни меморандум Стејт департамента из средине новембра месеца 1918. год. у припремама америчке делегације за предстојећу мировну конференцију наводи у тачки 28. дилему „докле би требало да се иде у спровођењу територијалних аранжмана, с посебном пажњом према Италији и тзв. Лондонском

¹⁵² FRUS, 1917. Supplement 1, The World War, Document 956.

¹⁵³ *Ibid.*

¹⁵⁴ Ј. Рељић, Љ. Шкодрић, *н.д.*, 35.

¹⁵⁵ *Исто*, 35.

¹⁵⁶ ДАС, МИД ПО, ролна 531, I/269.

¹⁵⁷ *Исто*.

¹⁵⁸ Андреј Митровић, *Србија у Првом светском рату*, (Београд: Службени гласник, 2014), 517.

уговору“.¹⁵⁹ Вођен идеалима и идејама о „отвореној дипломатији“ који су се налазили у колизији са тадашњом европском дипломатијом, он се уплео у јавни сукоб са владама свих земаља потписница споразума. Коначну намеру да у потпуности обезвреди европске територијалне калкулације, Вилсон је потврдио говором у Конгресу 8. јануара 1918. год. најавивши да ће примена националног начела у самоопредељењу народа представљати пут ка поништавању тајних уговора.¹⁶⁰

Са престанком америчке неутралности, више европских земаља упутило је дипломатске мисије у Вашингтон како би образложили своје проблеме функционерима Стејт департамента и покушале да обезбеде зајмове, разни материјал и намирнице недоступне у Европи, као и политичку подршку за своје државне циљеве. Српска краљевска влада такође је видела могућност да поред финансијске, покуша да издејствује политичку и војну помоћ путем једне специјалне мисије. Посланик Михаиловић оштроумно је схватио суштину и циљ рада новоформираног Одбора за спољнополитичке односе – „The Inquiry“ чији је један од најважнијих чланова био „пуковник“ Едвард М. Хаус, поменути најближи Вилсонов сарадник. Он се налазио на челу неформалног Одбора стручњака који је сакупљао податке и проучавао политичка питања за будућу мировну конференцију. Српски посланик озбиљним тоном у извештају је саветовао краљевску владу да припреми меморандум о „нашем питању“ и документа за „одбрану наших тражења“ како би их доставио овом Одбору, за чији рад је сматрао да ће извршити велики утицај на „држање и решења“ америчке владе у рату.¹⁶¹ Деловање „Српске ратне мисије“ крајем 1917. и почетком 1918. године у Вашингтону са Миленком Р. Веснићем на челу, тадашњим српским послаником у Паризу, оставило је траг на америчке експерте у Одбору, којима су конкретно представљени основни циљеви Србије и намере јужнословенских народа Аустроугарске монархије о самоопредељењу након рата. На основу сарадње са српском мисијом и сазнања која им је она доставила, америчка делегација на Париској мировној конференцији креирала је став о будућности Србије и нове државе формиране на основу њених аспирација. Према информацијама добијеним од српске мисије, она је обликовала и усмеравала рад својих представника у најважнијим органима конференције, поред осталог и према питању стварања нове државе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.¹⁶²

Веснићеви најважнији говори у Сенату испред Комитета за спољне послове као и у Представничком дому Конгреса, поред још педесетак одржаних излагања у Америци, оставили су утисак како на јавно мњење тако и на америчке политичке чиниоце у председничкој администрацији. Мисија је имала неколико важних задатака. Један је био да се успостави почетак ближе војне сарадње за шта је био задужен српски генерал и војни делегат при Врховној команди француске војске Михаило Рашић, који је одржао и предавање на чувеној војној академији Вест Поинту. Он је предао меморандум секретару департамента за одбрану у којем је изражена тежња за америчком војном помоћи. Члан српске мисије задужен за економске везе, професор универзитета Сима Лозанић имао је задатак да представи економску ситуацију Србије. Он је образложио намере о привредном опоравку и постављању економских темеља нове југословенске државе, рачунајући озбиљно на позајмљивање кредита из Сједињених Држава као главни предуслов.¹⁶³ Да ли због бескомпромисних историјских процеса или услед одлука наредних генерација политичких чиниоца, Миленко Веснић и Сима

¹⁵⁹ FRUS, The Paris Peace Conference, 1919, Vol. I, Document 312.

¹⁶⁰ Д. Р. Живојиновић, *У потрази за заштитником*, 519, 532.

¹⁶¹ У. Остојић – Фејић, *n.d.*, 86, 146–152.; О делатности српске ратне мисије, сарадњи са одбором *The Inquiry* и представницима Стејт департамента, видети: Bogdan Krizman, *Srpska ratna misija u SAD: (decembar 1917–februar 1918)*, *Jugoslovenski istorijski časopis*, 1–2, Beograd, 1968, 43–73; Д. Р. Живојиновић, *У потрази за заштитником*, 144–145.

¹⁶² О раду америчког одбора *The Inquiry* на Париској мировној конференцији видети: Lawrence E. Gelfand, *The Inquiry, American Preparations for Peace, 1917–1919*, (New Haven and London: Yale University Press, 1963)

¹⁶³ Ј. Рељић, Љ. Шкодрић, *n.d.*, 283–296.

Лозанић наговестили су готово идентичну ситуацију која ће се догодити двадесетак година касније на самом почетку новог светског сукоба. Тада је југословенска делегација у излагању испред америчке независне институције „Савета за спољне послове“ (Council on Foreign Relations), напреднијих радних карактеристика у односу на Вилсонов и Хаусов „The Inquiry“, за неопходни предуслов постојања југословенске државе након Другог светског рата означила позајмљивање капитала од америчке владе.¹⁶⁴

Српска мисија доставила је два строго поверљива писма краљевске владе председничкој администрацији. Једно је било директно адресирано на америчког председника од стране Њ. Краљ. Височанства Наследника Престола, док је друго било упућено државном секретару Роберту Ленсингу од председника Министарског савета и министра иностраних дела Николе Пашића. Друго писмо садржало је мемоар са „нашим народним аспирацијама“, за чију припрему и елаборацију је заслужна ранија иницијатива Љубомира Михаиловића. У њему се захваљивало америчком народу „за све што је учинио и изражавала се нада да ће праведне тежње српског народа бити задовољене уз његову помоћ“.¹⁶⁵

Посматрајући политичке билатералне односе у Светском рату уочавају се две јасно одвојене фазе између извршних власти двеју земаља. Од почетка рата Србија није имала избора сем да одржава и настави бескомпромисни ослонац на Антанту, од чије војне и финансијске помоћи је зависила њена будућност и опстанак. За време америчке неутралности народ САД као и америчка влада преко неформалних и полузваничних канала немерљиво су помогли финансијским путем, упућивањем хуманитарних и медицинских мисија и свим могућим филантропским средствима за олакшавање патње и страдања српског народа. Познат је рад Америчког црвеног крста којем српски народ дугује огромну захвалност. Друга и политички снажнија билатерална фаза почела је са америчком објавом рата Немачкој чиме је српска спољна политика у Вашингтону могла да пронађе још један стратешки ослонац на који је могла да рачуна захваљујући постојању заједничких непријатеља, најпре Немачке а касније и Аустроугарске. Иако је директна војна помоћ из Америке изостала, политички односи су постајали интензивни и преплетали су се у узајмној вези са финансијским односима. За разлику од става европских савезничких сила према Србији, америчка администрација и председник Вудро Вилсон, били су спремни да саслушају интересе Србије. Чланице Антанте нису се изјашњавале за, нити против ратног програма српске владе, али на делу, у пракси оне су предузимале мере зарад јачања свог положаја, који је у доброј мери био у супротности са српским територијалним циљевима.¹⁶⁶

Током последње године рата, посланик Михаиловић сматрао је на основу разговора на највишим дипломатским нивоима, као и са представницима штампе, да не постоји широка подршка (европских, прим. Б. М.) савезника за циљеве покрета српског и јужнословенског народа у Аустроугарској. Према њему, дотадашње изјаве појединих америчких и британских званичника о потенцијалном одржању Двојне монархије деловале су апсурдно из угла српских интереса, као и уопштених савезничких ратних циљева. Уочио је да покрет ужива само онолико симпатија, колико је неопходно да се ослабе Централне силе и да је предстојала неизвесна ситуација у формалном и званичном одређивању савезника према питању југословенског политичког програма. Интереси Србије и јужнословенских народа били су

¹⁶⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 82, д. 106.

¹⁶⁵ ДАС, МИД ПО, ролна 531, д. I/271-272.

¹⁶⁶ Потези које су чланице спроводиле ишле су на штету и против националног програма Србије. Руска царска влада прва је покренула питање уступања Македоније, тј. дела тадашње српске територије Бугарској уз неодређено обећање да ће добити после рата територијалну компензацију на другој страни. Са циљем ослобођења и уједињења Срба, Хрвата и Словенаца, српска влада је имала озбиљну препреку у виду планова чланица Антанте да Италији дају Далмацију и Истру. Најзад, против нишког споразума српске владе ишли су преговори Антанте са Румунијом око Баната и других територија које је она тражила као цену за улазак у рат, Драгослав Јанковић, Богумил Храбак, *Записници седница Министарског савета Србије 1915–1918*, (Београд: Архив Србије, 1976), 19.

угрожени и препоручио је јачу политичку иницијативу јер би се враћањем Србије у предратне границе, с обзиром на претрпљену економску катастрофу, врло брзо угрозило њено даље постојање и егзистенција. Он је информисао Ленсинга о српској забринутости поводом савезничког односа према будућој држави Јужних Словена како би Стејт департамент имао увид у званичне српске ставове, који би свакако били предмет на предстојећој конференцији мира.¹⁶⁷

Са друге стране, рад „Српске ратне мисије“ на крају 1917. и почетком 1918. год. у САД представља један од најважнијих спољнополитичких потеза Србије у рату. Захваљујући њеном раду српски ратни, одн. мировни циљеви били су представљени једној од великих сила која је имала стрпљења да безусловно разматра интересе Србије, услед чињенице да су имале заједничке непријатеље. До краја рата српски политички чиниоци су у Вилсоновој спољној политици препознали више елемената који су одговарали идеји стварања јужнословенске државе, иако је постојала опасност по њен настанак у једном тренутку када је Стејт департамент размишљао о очувању територијалне целовитости Аустроугарске. Управо ће у свом пуном облику америчка политика заснована на концепту самоопредељења малих народа кулминирати на Париској мировној конференцији и омогућити уједињење српског и јужнословенских народа Двојне монархије и Краљевине Србије.

2.2. Ратни зајам Краљевине Србије од САД 1917–1918. године

Незауостављиве суштинске промене у систему међународног позајмљивања и све очигледније тенденције да је било веома тешко финансирати ратне потребе, исправно је уочио на јесен 1914. год. гувернер Народне банке Србије Ђорђе Вајферт. Он је приметио да су „финансијске прилике доиста данас у Европи такве да се не да ни замислити да се сада може приступити прављењу ма каквог зајма“.¹⁶⁸ Неизвесност у погледу рата са Аустроугарском крајем јула месеца 1914. год. условила је Србију да упути молбе владама Француске и Русије за хитну помоћ у кредитима од по 90 милиона динара, што је по тадашњем курсу износило 90 милиона француских франака. Председник француске владе одмах је издао директиву да се што пре изађе Србији у сусрет, док је руска влада 30. јула одлучила да јој додели кредит од 20 милиона динара што је износило 20 милиона француских франака, као што је споменуто. Након, како ће се испоставити непотребног, краткотрајног промишљања у Паризу о томе да ли би требало да приватни кредитор или званична влада буде поверилац зајма, како се не би изазвала политичка и пропагандна реакција Централних сила, немачка објава рата Француској 2. августа разрешила је дилему тиме што је француска влада на себе преузела дужност кредитирања Србије. Француски посланик у Нишу потврдио је додељен кредит нотом од 9. августа, која је у себи носила и латентно упозорење о моралној и политичкој обавези Србије да истраје у рату све док се Француска буде борила, тим пре што није постојао формални уговор о савезништву између две земље. Убрзо се Велика Британија прикључила кредитирању Србије, која је поменути руски зајам од 20 милиона динара преузела на себе одговарајућом сумом од 800 хиљада британских фунти у обвезницама са златном подлогом у Енглеској банци.¹⁶⁹ Од самог почетка па све до краја рата, као и у периоду након рата у виду потпорних зајмова, Француска и Велика Британија биле су најпоузданији пружаоци финансијске помоћи

¹⁶⁷ ДАС, МИД ПО, ролна 531, д. I/133.

¹⁶⁸ Andrej Mitrović, *Struktura ratnog finansiranja Srbije 1914–1915 – Traganje za istorijskim sastavnicama jednog međunarodnog kredita – Prelaz sa zlatne na deviznu podlogu, Токови историје*, бр. 1-2, Београд, 2000. 83-110, цитирано према: Војан Radovanović, *Narodna banka u Prvom svetskom ratu 1914–1919*, (Београд: Narodna banka Jugoslavije, 1996), факсимил, 37.

¹⁶⁹ А. Митровић, *Србија у Првом светском рату*, 427-428.

и зајмова, без чијих средстава Србија не би издржала да учествује у рату као независна држава. Према извештају Стојана Протића, од савезничког уговора из 1916. год. Србија је до средине 1918. год. и извршења ревизије тог споразума, добијала 9,000,000 француских франака месечно, које су Британија и Француска делиле између себе. Међутим, то није било довољно јер су расходи сваког месеца били оптерећени са још додатних 500,000 франака, које Србија није могла самостално да генерише због непостојања фискалне политике и државног суверенитета на својој територији.¹⁷⁰ Са уласком САД у рат, издавањем зајмовима и помоћи, новчана ситуација српске владе и војске постала је у одређеној мери подношљивија али је пре свега омогућила наставак политичких и војних операција.

Случај Србије и финансирање њених потреба у Светском рату јединствен је из неколико разлога. Учешће у рату није њена унилатерална одлука нити су силе Антанте настојале да је придобију на своју страну. Она није склопила никакав обавезујући правни, војни или политички уговор ни пре, ни уочи, као ни током рата (савезнички статус Србије у оквиру блока Антанте дефинисан је у виду „придружене силе“, прим. Б. М.). Алијансе Централних сила и Антанте стицале су савезнике територијалним обећањима на рачун противника и давањем високих зајмова, што није био случај са Србијом. У погледу придобијања Италије примера ради, влади у Риму је на основу Тајног уговора о савезништву Британија доделила за ратне сврхе зајам од укупно 122 милиона фунти до краја 1915. године. Изузетак је представљао случај Црне Горе која је самостално одлучила да уђе у рат, а коју је Србија финансирала. Водећи представници краљевске владе уздали су се у премоћ Антанте и у пријатељске односе са њеним чланицама; пошто није имала никакав уговор са савезницима, српска влада морала је стално да преговара око помоћи у кредитима са Француском, Великом Британијом и Русијом до краја 1917. године. Појава САД у рату и прокламација Акта Конгреса о пружању финансијске помоћи земљама Антанте створила је потпуно нову геополитичку реалност за Србију у рату. Од тада, краљевска влада имала је могућност да новчану помоћ не тражи само од исцрпљених Европљана, већ да ојача финансијско стање позајмицама у Америци и спречи банкрот. Поред тога, Србија је са још једним потенцијалним кредитором покушала да смањи своју зависност од француско – енглеских зајмова. Русија се задуживала код Француске и Велике Британије зато што није имала довољно новца да финансира сопствене потребе. Она је исплаћивала Србији по пола свог добијеног кредита, с тим да су се такве финансијске трансакције рачунале као зајам на руском кредитном рачуну.¹⁷¹ Пошто је у једном тренутку рата, царска влада Русије изјавила да није имала могућности да директно кредитира Србију, Француска и Британија преузеле су на себе исплату руског дела зајма Србији током 1915. године.¹⁷²

Британским, а поготову француским кредиторима, са протоком ратних дешавања убрзано су се смањивале могућности да обезбеђују капитал потребан за ратне операције, одржавање војних трупа и набавку материјала, не само за помоћ, пре свега Русији, али и савезницама попут Белгије и Србије, него и за сопствене потребе. Већ од 1915. године најмоћније европске државе редовно су позајмљивале новац од америчке владе и приватних америчких банака. Пре рата, приватни зајмодавци из Лондона и Париза давали су милијарде долара зајмова периферним државама, а већ до краја 1916. год. главни европски зајмодавци изгубили су водеће место у систему међународних зајмова јер су их заменили амерички инвеститори са уложених две милијарде долара на коначну победу Антанте. Предводник трансатлантске финансијске операције била је најмоћнија приватна америчка банка Џ. П. Морган & Комп. (J. P. Morgan & Co.). Илустрације ради, ова банка је финансирала офанзиву

¹⁷⁰ ДАС, МИД ПО, Ф/Ш, пов. р. 1270/1918, бр. док. 151.

¹⁷¹ А. Митровић, *Србија у Првом светском рату*, 429-430.

¹⁷² АЈ, МФ, 70-238-432, бр. док. 6397.

на Соми лета 1916. године са преко милијарду долара, што је у том тренутку износило око 45% британских ратних издатака.¹⁷³

Финансијски односи Краљевине Србије и Сједињених Држава представљају најважнију компоненту билатералних односа двеју земаља за време Светског рата. Без финансијске помоћи и зајмова из Америке, ратни напор земаља Антанте, као и пресудно војно напрезање Србије у кључној фази рата када је егзистенција била главни улог, неминовно би били доведени у питање. У непосредном смислу, амерички зајмови допринели су куповини најнеопходнијег материјала и омогућавању деловања српске војске и владе. Посматрано индиректно, Лондон и Париз не би могли да наставе са позајмицама Србији преко већ успостављеног модела финансирања с обзиром да су и сами били на ивици финансијског слома. Разумљиво је да су главни извор средстава биле европске савезнице до престанка америчке неутралности 6. априла 1917. године и објављивања конгресног акта о пружању финансијске помоћи 24. априла, што је уосталом и представљало препреку краљевској влади Србије да раније ступи у контакт са америчким департаманом за финансије и потражи зајам.

Са најавом могућег уласка Сједињених Држава у ратни сукоб, као и вестима о пласирању зајмова приватних америчких банака Европљанима, српска страна се у огромној мери ангажовала како би се домогла зајмова у Америци. Посланик краљевске владе у Вашингтону, као и Пашић, добро су разумели да америчка финансијска помоћ претходи сваком другом облику помоћи која је могла да се очекује, изузев војне, коју Вилсон није спомињао у комуникацији са савезницима. Поред ове чињенице, краљевска влада морала је да води рачуна о начину на који ће преговарати о зајмовима и потребама на које ће се они евентуално потрошити, пошто није желела да угрози већ успостављену линију кредитирања са Великом Британијом и Француском.¹⁷⁴ Дипломатско повезивање са Сједињеним Државама за које су се определили српски политички чиниоци и из разлога постојања заједничког непријатеља, погурао је Акт америчког Конгреса од 24. априла 1917. год. Њиме су САД припремиле први зајам од 3 милијарде долара помоћи за финансијске зајмове савезницима окупљених око блока Антанте. До уласка САД у рат Србија није добила директну финансијску помоћ од америчких власти, тако да је пролеће 1917. год. обележено дипломатском иницијативом Михаиловића да покуша да надокнади пропуштене могућности за кредит. Он је непрестано подносио Роберту Ленсингу и његовом помоћнику Вилијему Филипсу предлоге о зајмовима за Србију. Меморандумом са насловом „Учешће Сједињених Држава у српском питању с погледа финансијског, војног и политичког“, Михаиловић је истакао потребу за финансијском помоћи, као и потребу слања српских добровољаца из Америке на Солунски фронт.¹⁷⁵

Поменути меморандумом Љубомира Михаиловића упућеним Стејт департменту 17. априла поводом објаве рата Немачкој и уласку САД у сукоб на страни савезника Антанте и Србије, представља стратешку основу у српској спољној политици за добијање, не само америчких зајмова и америчке финансијске помоћи, већ и намеру да спољнополитички циљеви Србије покушају да утичу на америчке ратне планове поводом постојања Аустроугарске.¹⁷⁶ На самом почетку излагања у промеморији, Михаиловић је истакао план Србије да допринесе заједничкој сарадњи у победи против „освајачког пројекта“ Централних сила. Подударност

¹⁷³ A. Tuz, *n.d.*, 52-53.; Банка Џ. П. Морган & Компанија функционисала је као претеча Међународног монетарног фонда, с обзиром да је сарађивала као самосталан чинилац на највишем нивоу са владама Француске, Кине, Пољске, Румуније, Аустралије и Јапана, али и многим другим. Она је толико разгранала послове да је могла да диктира сопствене услове у финансијским аранжманима, попут захтева да владе смање државну потрошњу или повећају порезе, Jerry W. Markham, *A Financial History of the United States, Volume II, From J.P. Morgan to the Institutional Investor (1900–1970)*, (New York: M.E. Sharpe, 2002), 118.

¹⁷⁴ U. Ostojić–Fejić, *n.d.*, 92.

¹⁷⁵ Isto, 83.

¹⁷⁶ Архив Српске академије наука и уметности, даље Архив САНУ, микрофилм Стејт департмент, „Financial, military and political participation of the United States in the solution of the Serbian question“, 14141, полна 1, бр. 18.

заједничких циљева створила је политички простор да Србија добије америчку помоћ и подршку у борби за опстанак. Балкан и српско питање у складу са тенденцијама које је иницирао председник Вилсон у својој тези о „правима малих народа“, требало је да привуче нарочиту пажњу Сједињених Држава. Михаиловић је истакао и да је један од узрока рата била жеља „српско–хрватског и словеначког народа који су живели под деспотском аустроугарском доминацијом да се уједини са независним Краљевинама Србијом и Црном Гором“, чиме су се принципи националности и права малих народа проширили и на процес стварања нове југословенске државе. Комплексно „српско питање“ је из тог разлога требало да буде разматрано са посебном важношћу на предстојећој мировној конференцији на којој би Србија очекивала подршку Америке. У погледу економских и привредних потреба, Србији би склапање мира донело ослобођење али не и опоровак од сиромаштва и деструкције непроцењивих пропорција које су извршили окупатори. Будућност, или како је Михаиловић написао, „спасење српског народа“ зависило је од хитно припремљених зајмова и кредита који би се доделили краљевској влади на истој основи према којој су Велика Британија и Француска позајмљивале од Сједињених Држава. Чак и један мали зајам од три милиона долара био би од непроцењиве важности и „обезбедио будућност земље“. У једном тренутку, српски посланик споменуо је у меморандуму могућ кредит од 100 милиона долара за реконструкцију земље након рата, што говори да су процене на терену говориле да је Србија претрпела катастрофалну материјалну штету. Како би заинтересовао америчку владу за финансијска улагања, Михаиловић је наговестио да након рата амерички инвеститори, познати нашироко по смислу за ефикасно пословање, могу искористити богатства српске земље за капитална улагања и развој различитих врста послова.¹⁷⁷

Наредни меморандум упућен Стејт департменту почетком маја месеца представља текст оригиналног меморандума од 17. априла али је измењен у појединостима за које је Михаиловић претпостављао да ће прецизније објаснити потребе Србије. До промена у тексту дошло је услед прокламације Акта Конгреса од 24. априла којим су САД обезбедиле три милијарде долара финансијских зајмова за ратне потребе земаља Антанте. Тражећи америчку подршку, он је сматрао да ће позитивно решавање „српског питања“, као и ослобођење хрватског и словеначког народа, импресионирати у великој мери читаву словенску расу, посебно Русију. Стварањем такве врсте ефекта, Сједињене Државе несумњиво ће имати јак моралан и политички утицај на догађаје који би уследили.¹⁷⁸ У новом обраћању, посланик је у посебном контексту изложио издавање америчких зајмова Великој Британији, Француској и Италији, као и обећање Стејт департмента за пружање даље финансијске подршке. Он је нагласио да се Србија бори заједно са савезницама Антанте на Солунском фронту и да без њихове подршке у виду ратних кредита, српска влада и војска не би опстали. Ратни кредити више нису били усмерени само на војничке трошкове, већ су финансирани много више од тога, попут егзистенције породице војника, интерниране заробљенике, становништво у девастираним крајевима Србије. Да би се осигурала победа, било је важно одржавати морал војницима тако што они не би били забринути за своје породице код куће. Српски посланик је потегао и тезу да је морал људства Велике Британије, Француске и Италије на високом нивоу захваљујући америчкој великодушности – док ту привилегију народ у Србији није имао. Иако је добијао средства од потпорних удружења и хуманитарних организација у приватној и полузваничној режији – то није било довољно. Због свих фактора, краљевска влада је имала две кључне молбе: 1) да Сједињене Државе пруже помоћ српском народу на истој основи као и европским савезницима у виду једног малог зајма и 2) да помогну обнову девастиране Србије.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Архив САНУ, микрофилм Стејт департмент, „Financial, military and political participation of the United States in the solution of the Serbian question“, сигнатура 14141, ролна 1, бр. 19-21.

¹⁷⁸ ДАС, МИД ПС, ВШ, ФІ, р. 69, 1917.

¹⁷⁹ ДАС, МИД ПС, ВШ, ФІ, р. 68, 1917.

Архитекта америчког националног плана за финансирање рата делегиран од стране председника Вилсона био је секретар финансија и председник Одбора федералних резерви *ex officio*, Вилијем Мекаду (William Gibbs McAdoo). Упркос економској логици тог времена и ставовима водећих економиста, он је одлучио да у прикупљању новца примени финансијску конструкцију засновану на заједничком темељу опорезивања америчких грађана и продаје ратних обвезница, под називом. „Liberty Bonds“. Две трећине новца обезбедила је продаја ратних обвезница у облику масовног зајма под називом „Liberty Loans“, одн. „Зајмова за ослобођење“, спроведена у четири продајна циклуса током 1917. и 1918. године.¹⁸⁰ Постојао је и пети циклус под називом „Победнички зајам“, одн. „Victory Loan“, спроведен маја месеца 1919. год. на основу акта Конгреса „Victory Liberty Loan Act“ од 3. марта. Важност овог конгресног акта огледа се у томе што је укључивао одредбу која је подвлачила став Конгреса да су зајмови додељени владама заправо формални ратни дугови за које се очекивала отплата.¹⁸¹ Прва продаја обвезница у јуну 1917. год. сакупила је две милијарде долара и представљала је „највећи акт финансирања од стране владе Сједињених Држава у историји земље“.¹⁸² Убрзо се показало да ће следеће продаје ратних обвезница вишеструко надмашити први циклус. Наредни зајам спроведен је октобра 1917. год. и сакупио је око 3,8 милијарде долара. Трећи зајам у мају месецу 1918. год. обезбедио је мало преко четири милијарде, док је око 6,9 милијарди долара америчка влада сакупила продајом обвезница у октобру исте године.¹⁸³ Као резултат одличне кампање усмерене према америчким грађанима за куповину ратних обвезница, продаја је надмашила и најоптимистичнија очекивања. Око 20 милиона појединаца је купило ратне обвезнице, а процене говоре да су укупно половина одраслих Американаца били власници обвезница на један или други начин.¹⁸⁴ С обзиром на чињеницу да је амерички народ уложио своје лично богатство у финансирање ратних зајмова иностраним владама, све будуће преседничке администрације током читавог међуратног периода водиће нијансирану спољну политику према дужничким владама поводом зајмова, јер ће врло брзо у америчкој јавности „Liberty Loans“ након рата бити означени као савезнички ратни дугови који оптерећују светску политику и економске односе. Стивен Шукер (Stephen A. Schuker) је дошао до податка да су САД за две године учешћа у рату потрошиле самостално или позајмиле иностраним владама 25% свог бруто националног дохотка по години за потребе вођења рата.¹⁸⁵

Преговори за добијање зајма између Србије и Сједињених Држава вођени од маја месеца 1917. па надаље, зависили су од ограничавајућих фактора, како на српској, тако и на америчкој страни. Србија је била обазрива у намери да не угрози кредите које добија од европских савезника док је Стејт департмент уздржано разматрао молбу. На америчку резервисаност утицала је позиција Србије у општој међународној политичкој ситуацији, као и однос председничке администрације према утврђивању статуса Аустроугарске и мноштво народа који су живели у њој. Такође, вођени су преговори око много крупнијих зајмова на релацији између европских сила и Вашингтона, због чега је Србија чекала свој тренутак и интензивно радила да се чује њен глас у Стејт департменту. У меморандуму упућеном Роберту Ленсингу 21. маја 1917. год. Михаиловић је појачао значај српских потреба за финансијском подршком, какву већ имају „наше савезнице Велика Британија, Француска, Италија и Белгија“. Он је сматрао да пошто Француска и Велика Британија помажу не само Србију, већ и све земље окупљене око Антанте, оне нису у могућности да изађу у сусрет свим српским потребама, за

¹⁸⁰ О „Liberty Loan“ зајмовима САД видети: Richard Sutch, „Financing the Great War: A Class Tax for the Wealthy, Liberty Bonds for All“, *Berkeley Economic History Laboratory Working Paper*, University of California, Berkeley, 2015.

¹⁸¹ James E. Chambers, *Neither a Borrower nor a Lender be: America Attempts to Collect its War Debts, 1922–1934*. (East Tennessee State University: Electronic Theses and Dissertations, Paper 1363, 2011), 11.

¹⁸² J. W. Markham, *op. cit.*, 76.

¹⁸³ Eric Hilt, Wendy Rahn, „Financial Asset Ownership and Political Partisanship: Liberty Bonds and Republican Electoral Success in the 1920s“, *The Journal of Economic History*, 2020, 1-36.

¹⁸⁴ J. W. Markham, *op. cit.*, 77.

¹⁸⁵ Stephen A. Schuker, *American "Reparations" to Germany 1919–1933: Implications for the Third World Debt Crisis*, (Princeton, New Jersey: Princeton University, 1988), 15.

чије задовољење би „требало да буде довољан један одмерен кредит од милион долара месечно, који би се обнављао свака три месеца, а након чије потрошње српска влада би представила финансијски рачун са прегледом потрошених средстава“.¹⁸⁶ Српски посланик је изнео аргументацију да је времена све мање пошто „непријатељ систематски истребљује читав народ, током повлачења све уништава, пљачка и односи сву стоку, депортује људе способне за рад“.¹⁸⁷

Како би се што пре успело у намери да се обезбеди зајам, као и услед америчке незаинтересованости да конкретно разговара о послератној обнови Србије, Михаиловић је одлучио да више не предлаже могућност о неком већем привредном зајму након рата већ да се усмери на то да српска влада добије што пре било какав уговор о кредиту. Ауторка Убавка Остојић Фејић наводи да је српска влада почетком јуна успела да избори прелиминаран договор о зајму од 3 милиона долара, који би се исплаћивао по 1 милион у следећа три месеца, при чему је првих милион долара исплаћено 3. августа 1917. год. У складу са одредбама договора о зајму, српска влада могла је да рачуна на два милиона долара, док би по пола милиона долара било додељено Америчком Црвеном крсту за набављање санитетског материјала, као и за помоћ српским ратним заробљеницима у непријатељским земљама. Требало је да српска влада милион долара уз сарадњу америчког дипломатског представника на Крфу Хенрија Персивала Доца искористи за помоћ инвалидима рата, интернираним заробљеницима и самохраним породицама српских војника на фронту. Других милион долара намењени су били за набавку железничке и телеграфске опреме.¹⁸⁸ Поред Хенрија П. Доца, амерички посланик из швајцарског Берна такође је био задужен да испрати до одређене мере начин како су српска влада и српски Црвени крст трошили средства.¹⁸⁹ Роберт Ленсинг обавестио је депарتمان за финансије и Одбор федералних резерви 21. маја да је Србија поднела званични захтев за зајам од америчке владе, који јој је одобрен 7. јуна и то под одређеним условима. У име секретара финансија и председника Одбора федералних резерви *ex officio*, Вилијема Мекадуа (William Gibbs McAdoo), његов помоћник Оскар Т. Крозби (Oscar Terry Crosby) саопштио је да амерички кредити не би били коришћени за куповину муниције и ратног материјала, с обзиром „да се Србија снабдева муницијом од својих европских савезника“. Како би се остварио најбољи могући ефекат у име укупних војних напора, средства би се потрошила на потребе цивилног становништва и то само у периоду током којег Србија „не би контролисала своју територију“ и током којег би била ускраћена за сопствене приходе, попут пореза и такси. Продужење помоћи за цивилно становништво доделило би се у сагласности са савезничким владама. На крају одобрења Крозби је учтиво подсетио да је од конгресног акта из априла месеца о позајмицама иностраним владама, на снази био главни циљ обезбеђивања победе у рату „у којем су наше земље сада удружене (*associated, прим. Б. М.*)“. Он је потврдио да уколико у наредном периоду, српској влади и даље буде била неопходна финансијска помоћ која би превазишла временско ограничење кредита, „секретар финансија ће пажљиво размотрити њене предлоге“.¹⁹⁰

Почетком августа месеца, Вилијем Мекаду обавестио је Михаиловића да се припремало стварање специјалног одбора „европских држава које су у рату против Немачке“ за надгледање зајмова и набавке материјала преко САД. Овај Савет савезника (Inter-Allied Council on War Purchases and Finance) настао је на основу иницијативе САД како би се транспорт робе из Америке спроводио на практичан начин и сврсисходно искоришћавала новчана средства за добробит циљева савезника. Одбор је требало да предлаже начине на који би се расположив

¹⁸⁶ ДАС, микрофилм, S/USA-3, Records of the Department of State relating to internal affairs of Serbia and to political relations between the United States and Serbia, 1910-1929. br. dok. 39-42.

¹⁸⁷ Исто.

¹⁸⁸ U. Ostojić-Fejić, *n.d.*, 92-93.

¹⁸⁹ ДАС, микрофилм, S/USA-3, Records of the Department of State relating to internal affairs of Serbia and to political relations between the United States and Serbia, 1910-1929. br. dok. 70.

¹⁹⁰ Исто, br. dok. 38, 56.

новац употребљавао, али ти модели не би били обавезујући за америчког секретара финансија већ би имали само саветодавни карактер.¹⁹¹ У сврху рада овог одбора, као и из разлога зато што је британска влада већ кредитирала Србију за одређене потребе, британска амбасада у Вашингтону обавестила је америчку владу о српским намерама за потрошњу средстава добијених преко америчког кредита у новембру 1917. год. а који су се односили на помоћ цивилима у окупираним деловима Србије. Према запажању енглеских званичника, Србија је већ добијала средства од Француске и Велике Британије за потребе месечних плата српских официра и војника. Без обзира што је српска влада често тражила да јој ове две европске силе обезбеде средства за српске цивиле на окупираној територији и интерниране заробљенике, са тиме се Британци нису слагали у потпуности и ова тема је била предмет дискусије између Француза и њих, пре свега јер није било пожељно да средства падну у руке непријатељу. Поред још неколико отворених различитих питања о америчкој помоћи, британска амбасада је тражила додатна упутства од Стејт департмента. Пре свега, она је захтевала да сазна амерички став о финансирању српских грађана на окупираној територији и о намерама за реконструкцију ослобођене Србије након рата.¹⁹²

Амерички ратни зајам Србији обновљен је укупно још три пута током 1918. год по три милиона долара аванса у периоду на по три месеца. У хронолошкој анализи архивских докумената у више извештаја уочава се да су постојали проблеми у комуникацији са обе стране око потврде пријема аванса као последица спорости послатих телеграма, депеша и извештаја. То је доводило до загушења и стварања конфузије у протоку информација и рачуноводствене прегледности давања, примања и потрошње аванса.¹⁹³ Овде је потребно истаћи чињеницу да су и сами политички актери, како Посланства у Вашингтону, тако и чланови Министарства финансија и Министарства иностраних дела, препознали компликованост у свођењу рачуна по америчким авансима. Како се одвијала подвојена преписка и бележење једног истог предмета на две различите стране, дешавало се да инструкције и упутства нису били у сагласности са посланиковим радом, као и обратно. У једном тренутку, Михаиловић је затражио половином 1918. год. од Министарства иностраних дела да се пријемом америчких аванса бави искључиво Министарство финансија, како би рачуноводствени рачуни били прегледни.¹⁹⁴ Извештај Одбора стручњака окупљених у „The Inquiry“ наводи да је на српском рачуну остао баланс од неискоришћених 1,395,000 долара од укупно 12 милиона долара које је Србија позајмила од Сједињених Држава до склапања примирја. Другим речима, српска влада потрошила је укупно 10,605,000 долара од америчког ратног зајма.¹⁹⁵ Ово нас наводи на закључак да је као резултат могућих неспоразума и закаснелих извештаја, могло доћи до погрешно унетих рачунских података. Навод америчког Одбора стручњака, потврђује податак из меморандума забележен

¹⁹¹ ДАС, МИД ПС, ВШ, Ф1 41, 1917. бр. 95.

¹⁹² ДАС, микрофилм, S/USA-2, Records of the Department of State relating to internal affairs of Serbia and to political relations between the United States and Serbia, 1910-1929. br. dok. 749-752.

¹⁹³ На пример: Посланство у Вашингтону није имало информације да ли је Србија имала претходна формална задужења уочи добијања аванса из првог „Liberty Loan“ зајма, па је председник владе Пашић морао да извести о томе Михаиловића, ДАС, МИД ПС, ВШ, Ф1 41, 1917. бр. 283.; Департману за финансије крајем октобра 1917. Доц је послао питања српске владе о техничким аспектима првог зајма, у време када је већ други зајам био актуелан, чиме су настали одређени проблеми у споразумевању, ДАС, МИД ПС, ВШ, Ф1 41, 1917. бр. 297.; На седници Министарског Савета одржаној 26. марта 1918. на Крфу, Велизар Јанковић, заступник министра финансија, обавестио је министре да америчко одобрење за трећи аванс није стигло јер из Вашингтона „траже нека обавештења“, Д. Јанковић, Б. Храбак, *н.д.*, 481.; Уплату Француске од нешто мало мање од милион долара српској влади, француска администрација је навела као уплату своје владе док је српска страна погрешно сматрала да је то био амерички аванс прослеђен француској банци али намењен за потребе Краљевине Србије по основу српског ратног зајма у Америци. Због неспоразума Србија је морала да сачека пријем новца на одређено време према одлуци француског министра финансија Буњола чиме је настала могућност да се помешају у обрачуну стари и нови амерички аванс, ДАС, МИД ПО, р. 531, III/426/ III/433.

¹⁹⁴ ДАС, МИД ПО, р. 531, III/383.

¹⁹⁵ „Inquiry Documents” (Special Reports and Studies) 1917-1919, Microcopy 1107, Roll 11, (Washington: National Archives Microfilm Publications, 1980), 224.

у дневнику Хенрија Моргентхауа (Henry Morgenthau, Jr.), секретара департамента за финансије (1934–1945) у председничкој администрацији Френклина Рузвелта, према којем је Краљевина Србија у готовом новцу пре потписивања примирја позајмила укупно 10,605,000 америчких долара.¹⁹⁶

Неколико година касније, када се питање отплате ратних зајмова интензивирало у светској јавности, финансијска делегација нове југословенске државе током мисије у Вашингтону, предложила је америчкој финансијској комисији да заједнички прегледају књиговодствене рачуне и признала је да су постојале могуће неподударности услед евакуације српске државне администрације из земље.¹⁹⁷ Министарство финансија Краљевине СХС примило је обавештење Посланства из Вашингтона, према којем је амерички Трезор правио јасну дистинкцију у погледу ратних зајмова насталих пре и после потписаног примирја са Немачком. Тиме је сума од 26,059,865 америчких долара била представљена обвезницама, исплаћена у готовом новцу за помоћ и реконструкцију земље. Од те суме је 10,605,000 долара исплаћено пре примирја новцем из америчког Трезора. Остали део дуга је настао куповином материјала након примирја.¹⁹⁸ На тај начин, српска, одн. југословенска страна потврдила је информацију коју је заступао Одбор „The Inquiry“ и секретар Трезора. На крају, постојао је договор савезничких влада у рату, према којем су оне међусобно веровале једна другој приликом обрачунавања пријема ратног материјала, плаћања и задуживања, јер су знале да је потпуна контрола књиговодствених података немогућа у ратним условима. Посебно због метода и начина рада различитих администрација и језичких препрека у споразумевању управних органа. Ситуација на фронту често је захтевала хитност, па се није могло обазирати на административне формалности.¹⁹⁹

Поред тешкоћа у обрачунавању аванса, Стејт департамент је у једном тренутку уочи краја ратног сукоба, поставио питање законске основе позајмица с обзиром да је српска Народна скупштина била распуштена. Легалистичка основа државе неопходна за одобрења дугорочних позајмљивања у Америци постала је упитна. Проблем се налазио у процесу конвертовања краткорочних државних обвезница Србије у дугорочне обвезнице које су биле неопходне за нове зајмове. Није било довољно времена да се формира Народна скупштина јер је ствар била хитна за слабе помоћи заробљеним и интернираним војницима.²⁰⁰ На иницијативу Михаиловића из Вашингтона, српска влада поднела је предлог Закона о ванредним кредитима скупштини која га је усвојила 21. априла 1918. год. Решењем да се правне препреке на овај начин избегну, српски политички чиниоци нису могли у потпуности да задовоље Роберта Ленсинга и функционере у Стејт департаменту, због чега је председник Вилсон лично августа месеца одобрио даљу финансијску помоћ Србији ради превазилажења застоја. Чињеница је да је са сваким одобрењем зајма српској страни додељивано по три милиона долара сваког месеца, што је укупно износило 12 милиона дуга до краја рата без рачунања камате.²⁰¹

Финансијска компонента билатералних односа Краљевине Србије и Сједињених Држава представљала је окосницу око које су се одвијали и сви остали аспекти њихових формалних односа. С обзиром да током рата ове две државе нису склопиле уговор о заједничкој борби већ их је повезивала реална чињеница да су имале заједничке непријатеље, уговори склопљени о ратним зајмовима представљају најважније документе о везама на највишем државном нивоу. Позајмљивање Србији из америчког „Liberty Loan“ фондова недвосмислено је појачавало њен кредибилитет у очима европских кредитора да наставе и даље да помажу новчаним средствима српску владу и породице српских војника. Америчка влада је поред непосредних и директних

¹⁹⁶ Henry Morgenthau, Jr., *Diary, Book 39, (October 12 – October 14, 1936)*, 16.

¹⁹⁷ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 110.

¹⁹⁸ АЈ, МФ, 70-239-433. Пов. бр. 5703.

¹⁹⁹ АЈ, МФ, 70-238-432. Реферат Министарском Савету

²⁰⁰ ДАС, МИД ПС, Ф/III, пов. р. 1270/1918, бр. док. 48.

²⁰¹ U. Ostojić–Fejić, *n.d.*, 96-99.

аванса даваних Србији додељивала зајмове Француској и Великој Британији, које су опет део сопствених зајмова позајмљивале Србији и задуживале је на својим рачунима. Финансијска потпора из Сједињених Држава путем филантропских и хуманитарних група и појединаца била је више него добродошла, због чега су многи цивили и заробљеници успели да преживе рат, али она није била довољна за остварење политичких и војних циљева Србије. Као што је посланик Михаиловић на почетку преговора о америчком зајму сматрао да би српска влада требало да буде задовољна што су Сједињене Државе посматрале Србију као своју савезницу тиме што су пристале да јој обезбеде зајам, ситуација није била другачија на крају рата с обзиром да је предстојала нове југословенске државе за дипломатску помоћ САД у Паризу.

2.3. Послератни амерички зајам Краљевине СХС

Патња цивилног становништва и војних трупа није се зауставила са примирјем 11. новембра 1918. године. Престанак ратних операција још више је показао светској јавности колико су глад и болести били присутни широм Европе, поготово на подручјима где су се одвијали непосредни ратни сукоби. Завршетком рата, победнички занос нашао се у сенци сурове реалности сиромаштва и пандемије шпанског грипа. Озбиљни недостаци у храни, сировинама и опреми погађали су живот људи, при чему је недостајао и амерички долар за куповину хране.²⁰² Трагичну судбину исцрпљеног становништва јужне и источне Европе погоршавале су војне реквизиције трупа у повлачењу о чијим примерима сведоче званични извештаји великих сила у Белгији, Србији и Пољској. Процене говоре да је 200 милиона изгладнелих и угрожених људи живело у тешким условима.²⁰³ Још за време рата, Херберт К. Хувер (Herbert Clark Hoover) је званично у име Сједињених Држава формално управљао организацијом за хуманитарни рад и помоћ Северној Француској и Белгији (Commission for Relief in Belgium). Током десетогодишњег рада (1914–1924), неколико организација на чијем челу се налазило потрошиле су 5,2 милијарди долара на отпремање хране и материјала Европи. Након примирја, процес обезбеђивања хране није могао бити решен радом само једне државе већ је захтевао заједнички међународни напор свих савезничких и придружених сила.²⁰⁴

Становништво Краљевине Србије у огромној мери, као и популација нове Краљевине СХС претрпели су огромне губитке у борби и од болести током ратова (1912 – 1918) док је инфраструктура претрпела озбиљну штету.²⁰⁵ Материјални трошкови рата били су без премца и онима који су посматрали опустошене пределе северне Француске, Пољске и Србије су изгледали још шокантније: стотине хиљада кућа је уништено, имања су попаљена, путеви, железнице и телеграфи дигнути у ваздух, стока поклана, шуме претворене у пепео док су велике површине земљишта биле непогодне за пољопривреду услед неексплодираних мина.²⁰⁶ Ослобођене и новоформиране државе нису имале средстава за набавку и куповину најнеопходнијег материјала и хране, а чак и у ситуацијама када јесу, опет су се сусретале са проблемом допремања и транспорта робе унутар својих територија. Пример Србије и њена уништена железница у рату, која није била адекватно повезана са железничким системима територија Босне и Херцеговине, Словеније, Хрватске и Македоније најбоље је осликавао тешку ситуацију.²⁰⁷ Миленко Веснић почетком новембра месеца 1918. године затражио је од

²⁰² Derek H. Aldcroft, *Europe's Third World, The European Periphery in the Interwar Years*, (University of Leicester: Ashgate, 2006), 42.

²⁰³ Frank M. Surface, Raymond L. Bland, *American Food in the World War and Reconstruction Period, Operations of the Organizations Under the Direction of Herbert Hoover 1914–1924*. (California: Stanford University Press, 1931), 23.

²⁰⁴ *Ibid.*, ix

²⁰⁵ Dejan Đokić, *Istorija Srbije od ranog srednjeg veka do danas*, (Novi Sad: Akademska knjiga, 2023), 393.

²⁰⁶ P. Kenedi, *n.d.*, 315.

²⁰⁷ С. Буровић, *н.д.*, 73.

Посланства у Вашингтону да замоли државног секретара Роберта Ленсинга за помоћ у виду једног америчког инжењеријског пука из Француске и неопходног алата за поправку пруга и железничке радионице у Нишу.²⁰⁸ Стејт департмент је ту молбу одбио не желећи да шаље своје трупе далеко на европски југоисток, сматрајући да је то питање релевантно за српски цивилни сектор а не војску.²⁰⁹ Из практичних разлога и са циљем што бржег достављања помоћи народима Аустрије и Србије на почетку масовног програма обезбеђивања хране, Хувер је брзо реаговао деловањем у пракси, ослањајући се на Вилсонов меморандум од 1. децембра 1918. године којим је омогућено пружање помоћи европском становништву. Више америчких мисија је послато у земље Европе које су за задатак имале да сакупе податке о трговачким саобраћајницама и покушају да преуреде руте за практично повезивање суседних земаља.²¹⁰ У децембру је отпремљена мисија техничких саветника под вођством пуковника В. Атвуда у Београд, како би се покушала реорганизација транспортног система.²¹¹ За време примирја, Америчка администрација за помоћ (American Relief Administration – АРА), потпорна организација уз сарадњу са европским савезницима, пре свега из Британије, била је истовремено најважнији донатор и продавац хране и санитетског материјала Краљевини СХС. Под њеним плаштом, Хувер је ангажовао изасланике који су током прве половине 1919. године пропутовали југословенском државом како би се сазнала њена природна богатства, економско стање и практичне могућности за трговинске односе са Сједињеним Државама.²¹²

Шест дана након формалног проглашења Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца 1. децембра 1918. год. Министарство иностраних дела нове државе проследило је обавештење министарствима да америчка влада продаје нагомилани ратни материјал у Француској допремљен током рата. Краљевско Министарство војске и морнарице показало је велико интересовање за више врста робе, попут машинских и инжењеријских инсталација, војничке и цивилне одеће, резервних делова, аутомобила и техничког материјала.²¹³ Проблем је био недостатак новца за куповину, као и надметање европских држава при одабиру робе. Од важности је било да се што пре успостави формалан контакт две владе како би се извршила резервација и осигурала куповина материјала. Војни представници убрзано су спремили стручну комисију различитих војних усмерења и упутили је на лице места да резервише неопходне артикле. Главну финансијску препреку представљо је недостатак пара у буџету. Самим тим, будући договор био је помало неизванстан при чему је Министарство иностраних дела очекивало да ће му америчка влада изаћи у сусрет и финансирати купопродају једним посебним зајмом. Министар војни генерал Михаило Рашић поднео је иницијативу испред Министарског савета Краљевине СХС са циљем да се формулише финансијски план и одреди комисија за набавку америчке робе. Његов план подразумевао је да делегати у Паризу селектирају опрему за куповину, након чега би амерички представници „Одбора за ликвидацију“ (Liquidation Board) задужили државу за износ вредности материјала.²¹⁴

Док је делегација на челу са Николом Пашићем учествовала у раду Париске мировне конференције, изасланици нове државе су почетком фебруара 1919. године извршили преглед робе у француским лукама и установили да је погодан тренутак за преговоре. Поједине државе, попут Белгије и Румуније, увелико су куповале, али под условима мало познатим јавности.

²⁰⁸ АЈ, ПВ, 371, ф. 8, д. 15.

²⁰⁹ АЈ, ПВ, 371, ф. 8, д. 25.

²¹⁰ F. M. Surface, R. L. Bland, *op. cit.*, 71.

²¹¹ *Ibid.*, 72.; О америчкој мисији у Краљевини СХС видети: Vesna Aleksić, „Mission Impossible of American Experts in Serbia 1919–1920“, *125 Years of Diplomatic Relations between the USA and Serbia*, ed. Ljubinka Trgovčević, Faculty of Political Sciences, University of Belgrade, 2008, 103-120.; Gary Dean Best, „Herbert Hoover’s Technical Mission to Yugoslavia 1919-1920“, *The Annals of Iowa*, no. 42(6), 1974, 443-459.

²¹² АЈ, фонд 336, Делегација Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца на конференцији мира у Паризу, фасцикла 56/1, бр. документа 1849.

²¹³ АЈ, МФ, 70-239-433, Министар војске и морнарице Михаило Рашић Министарском Савету, 28.12.1918. године

²¹⁴ *Исто.*

Иако су околности биле готово непознате заинтересованим купцима, претпостављало се да су цене прихватљиве за квалитетну америчку робу.²¹⁵ Како је владала оскудица готово свих врста опреме за цивиле и војнике у држави, за железницу, привреду и саобраћај, значајно је било што пре ући у процес договарања са „Одељењем за набавке“ америчке војничке експедиције у Француској, формално задужено испред Стејт департмента. Већ тада се говорило о ратној накнади коју би Србија, одн. нова Краљевина СХС требало да добије на мировној конференцији, па је изасланик увелико предлагао да се америчка опрема исплати од будућих примања одштете од поражених сила.²¹⁶ Према извештајима више краљевских министарстава, Американци су убрзано вршили „ликвидацију“ ратног материјала, одн. ослобађали су се ствари које им више нису биле потребне. Министарство грађевине хитно је препоручивало да се склопи уговор и на основу тога учини коначан одабир алата за потребе Краљевине. Да би се у што краћем времену добили техника и машине, требало је уредити финансијску основу споразума са америчким „Одбором за ликвидацију“.²¹⁷ Министарство војске пре свих осталих, неформално је преко својих делегата у складу са развојем ситуације склапало договоре са продавцима, па је тако већ 23. фебруара наручило војничку одећу у износу од око 4,500,000 долара и чекало је само склапање званичног уговора о плаћању. Оно је предлагало да се отвори рачун на основу будућег пријема ратне одштете до 200,000,000 франака са којег би се плаћала роба у периоду од три до пет година.²¹⁸

Брза распродаја америчке опреме у Француској, али превасходно, недостатак пара за њену куповину, стварали су ужурбану ситуацију функционерима у Београду. Као што је било увелико познато за време рата и што ће се потврдити касније када Краљевини СХС буде био хитан зајам за консолидацију буџета и економску реконструкцију, једини озбиљан светски кредитор биле су Сједињене Државе. По директиви из Београда почетком марта посланик у Вашингтону Славко Ј. Грујић, добио је деликатан задатак да преговара са Стејт департментом о зајму у износу до 40,000,000 долара, који би се искористио за куповину ратног материјала стационираног у Француској.²¹⁹ Он је од помоћника државног секретара Френка Л. Полка добио охрабрујуће вести и обећање да ће утицати да се захтев убрза у секретаријату за финансије. Као потенцијална препрека појавила су се могућа законска ограничења с обзиром да америчка легислатива није имала уређен оквир у Конгресу за позајмице по основу продаје ратне опреме.²²⁰ Секретаријат за финансије само у начелу је имао овлашћења за додељивање зајмова за куповину ратног материјала, тако да је неопходно било одобрење председника Вилсона. Други део преговора односио се на висину зајма јер у хипотетичкој ситуацији можда није постојала количина опреме у вредности од 40,000,000 долара па би зајам тада сразмерно износио мање. Грујићу је амерички помоћник секретара за финансије сугерисао да се он најпре споразуме са представницима Француске и Британије око зајма, пошто је постојао општи консензус међу Европљанима да ће одштета поражених Централних сила тим двама земљама представљати подлогу за издавање зајмова Србији. Краљевски посланик ипак је одбио предлог због хитности ситуације и остао при ставу да зајам потражи од америчке владе.²²¹ Поред одобреног зајма од 40,000,000 долара који се односио на могућност куповине хране и опреме, склопљен је уговор 22. децембра 1919. године са америчким војним представницима из Ратног департмана, којим је отворена кредитна линија са могућношћу куповине до 25,000,000 долара са сличним карактеристикама као претходна, али која је служила за куповину материјала из америчких војних залиха.²²² Члан 2. уговора је предвиђао да се у периоду од годину дана, војна

²¹⁵ АЈ, МФ, 70-239-433. Председнику Делегације за Конференцију мира, господину Николи П. Пашићу, Париз.

²¹⁶ Исто.

²¹⁷ АЈ, МФ, 70-239-433. министар грађевина министру финансија, 20.2.1919. год. бр. 813.

²¹⁸ АЈ, МФ, 70-239-433. Министарство Војно и Морнарице, економско одељење, пов. Е. О. бр. 3861.

²¹⁹ Из Стејт департмента је стигла информација да њихови представници нису прикупили неопходне податке од српских делегата у Паризу, АЈ, ПВ, 371, ф. 15, д. 7.; АЈ, МФ, 70-239-433. телеграм бр. 221.

²²⁰ АЈ, МФ, 70-239-433. телеграм бр. 221.

²²¹ АЈ, МФ, 70-239-433. пов. бр. 2844.

²²² АЈ, ПВ, 371, ф.15, д. 15.; АЈ, МФ, 70-239-433. пов. бр. 7741.

опрема САД могла разгледати и одабирати за куповину, при чему нико од купаца није имао право прече куповине.²²³

Према информацијама које су пристизале из Француске, у преговорима са америчком владом биле су Румунија, Грчка, Пољска, Чешка, док је Белгија већ успела да склопи врло повољан уговор. Војни изасланици у поверењу су сазнали да је та држава поднела ноту да јој се отвори рачун са изјавом да ће дуг по основу набавке опреме исплатити чим добије ратну надокнаду, најкасније за три године.²²⁴ Охрабрено овим примером, министарство финансија формално је предложило да се по истој основи као у случају Белгије постигне уговор о зајму са САД и то што пре како се Краљевина не би доцкан појавила као купац. Предложено је да подлога тог зајма буде заснована на пријему ратне одштете од Немачке, што представља званичан покушај државе да регулисање ратних и послератних зајмова Србије и Краљевине СХС према Сједињеним Државама буде засновано на пријему ратних репарација.²²⁵ Највише је војно министарство притискало за хитну куповину опреме услед врло лошег стања у којем су се налазили војници. Најпре, оно је резервисало поменутих 100,000 гарнитура одела у вредности од преко 4 милиона долара. Представници војске били су кивни на европске савезнике јер им нису достављали опрему коју су били дужни да обезбеде према постојећим конвенцијама, па војна команда више није очекивала сарадњу по том питању. Они су предвиђали све гору ситуацију на тржишту због непостојеће производње и ургирали су да се што пре по јефтиним ценама снабдеју од америчког „Одбора за ликвидацију“.²²⁶

Из Министарства војске тражили су и набавку 1486 аутомобила од Американаца чија вредност је била процењена на 26,000,000 динара.²²⁷ Неизвесна ситуација навела је ово министарство да упути захтев делегатима у Француској да резервишу још 400,000 колекција одела, при чему би се евентуални вишак комада расподелио угроженим цивилима.²²⁸ Војно министарство захтевало је да се на списак куповине ставе: мерила, пресе, санитарска опрема, као и артиљеријски, возни, инжењерски, телеграфски и путнички паркови са радионицама. Подразумевало се да ће амерички зајам бити одобрен у споменутом износу и да је то већ свршена ствар.²²⁹ Истовремено, на вишем дипломатском нивоу у контактима између делегација на мировној конференцији, амерички представник Норман Х. Дејвис (Norman Hezekiah Davis) затражио је од делегације из Београда да се њему лично достави списак потребне опреме у року од једног дана. Да би се оставио утисак озбиљности, али и зато што је амерички „Одбор за ликвидацију“, захтевао да процес стекне званични оквир у смислу купопродајне облигације између две стране, предложено је да се што пре додели пуномоћје формалном лицу које би одржавало контакт са Дејвисом.²³⁰ У том тренутку краљевска делегација није могла са тачном сигурношћу да претпостави да је високо рангирани представник америчке комисије за финансијска питања Норман Дејвис, постављен у америчкој делегацији у Паризу на захтев председника Вилсона, заправо био један од главних експерата у „The Inquiry“, Комисији која је припремала амерички пројекат мировних циљева још за време трајања Светског рата. Његова репутација биће додатно расветљена када Никола Пашић и он директно буду разговарали о америчком зајму. За преговарача поводом финансијске основе зајма, иако није био члан делегације Краљевине СХС на конференцији, одређен је Ђорђе Ђурић, водећи експерт у свим будућим економским и финансијским питањима од највишег националног интереса.²³¹ Додуше, Ђурић је формално преузео ту улогу тек у априлу месецу и

²²³ АЈ, ПВ, 371, ф. 15, д. 27.

²²⁴ АЈ, МФ, 70-239-433. министар војни министру финансија, бр. 47737.

²²⁵ АЈ, МФ, 70-239-433. д. р. бр. 9069.

²²⁶ АЈ, МФ, 70-239-433. министар војни министру финансија, бр. 47737.

²²⁷ АЈ, МФ, 70-239-433. Министар Вој. и Мор., ђенерал М. Рашић, депеша министру финансија, 20.3.1919. год.

²²⁸ АЈ, МФ, 70-239-433. Министарству Војном и морнарице, бр. 10418.

²²⁹ АЈ, МФ, 70-239-433. војном изасланику – Париз, министар војни ђенерал Рашић, 24.3.1919. год.

²³⁰ АЈ, МФ, 70-239-433. телеграм Стојану Протићу из Париза, 20.3.1919. год.

²³¹ АЈ, МФ, 70-239-433. М. Нинчић телеграм Посланству Париз.

то само привремено како би консолидовао финансијску подлогу уговора а до тада је контакте са америчким „Одбором за ликвидацију“ одржавао изасланик Војног министарства, пуковник Васа Божидарчевић.²³² Поред преговора о кредитима од Американаца, на оку југословенске владе налазила се и британска ратна опрема понуђена на продају пошто је остала неупотребљена након завршетка ратних операција на Солунском фронту. Министар финансија Момчило Нинчић, због практичног и брзог транспорта материјала из Грчке, покренуо је иницијативу код британске владе за добијање кредита од 10,000,000 фунти за куповину енглеске ратне опреме смештене у Солуну. Великој Британији, као уосталом и Сједињеним Државама, било је економичније да стационирану робу далеко од своје земље распродају одмах *in situ*, поготово јер су имале сигурне купце, него да је транспортују назад и затим опет проследе на конкретне дестинације.²³³

Оно што се на први поглед није могло допасти влади у Београду и што ће навестити опасност југословенским финансијско – политичким интересима биле су вести Посланства из Вашингтона. Преговори Славка Грујића поводом америчког зајма са Френком Полком садржали су могуће непријатне одлуке које би америчка влада својим утицајем могла да произведе на највишем међународном нивоу и које би се налазиле у колизији са југословенским интересима. Наиме, поред тога што је дефинитивно утврђено да је за зајам неопходна коначна одлука председника Вилсона, намеру да будућа ратна одштета буде гарант за враћање зајма Полк је окарактерисао као „компликовану“.²³⁴ У прилог томе ишла је ситуација у којој је америчка влада протестовала код Енглеца поводом белгијске понуде о зајму за енглеску опрему на бази ратне одштете и због тога је намеравала да се због исте понуде коју је југословенски посланик изнео, најпре консултује са Француском и Британијом.²³⁵ Још увек се чинило како је преурањено да се будући финансијски односи поводом међународних ратних дугова извршавају док питање ратних репарација није решено, поготово јер се светска политика тек захуктала на Париској конференцији током марта месеца 1919. године и није било јасно како ће гласити одлука великих сила према потенцијалној исплати одштете поражених држава.

Американци су пар месеци након примирја намеравали да продају робу и храну, у унапред одређеним количинама, Чешкој, Пољској, Румунији и Краљевству СХС, водећи се принципом поштене и пропорционалне расподеле, па је тако за потребе краљевске владе почетком априла одређено десет тона хране, што је као успех оценио војни изасланик пуковник Божидарчевић. На заједничком састанку представника ових земаља и Херберта Хувера, једним од најважнијих учесника америчке делегације за економска и финансијска питања у Паризу, уговорено је да ће храна бити купљена на основу америчког зајма, који ће гарантовати државне обвезнице купаца са роком доспећа од три године и каматом од пет посто.²³⁶ Југословенски изасланик на састанку је инсистирао да се зајам исплати од пријема будуће ратне одштете, што му је Хувер потврдио, уз примедбу да ако одштета не покрива зајам, да су државе дужне исплатити зајам из сопствених извора. Пошто званични заступник за финансијски уговор, Ђорђе Ђурић још увек није био присутан, војни изасланик са жаљењем је обавестио водећег делегата Краљевине у економској секцији Косту Стојановића, да се ситуација одвијала доста споро и да „већ два месеца након уговорене прве пошиљке није постигнут споразум“.²³⁷ Охрабрујуће поруке о америчким зајмовима у периоду након примирја за куповину материјала и евентуалне зајмове за реконструкцију земље лично је Норман Дејвис упутио Пашићу, најавивши да ће они бити гарантовани ратном накнадом. Али,

²³² АЈ, МФ, 70-239-433. др. бр. 16552.

²³³ Исто.

²³⁴ АЈ, МФ, 70-239-433. пов. бр. 3689.

²³⁵ Исто.

²³⁶ АЈ, МФ, 70-239-433. док. бр. 10215. и пов. Е. бр. 4460.

²³⁷ Исто.

још увек није постојао јединствен и званичан став утврђен између америчких делегата који су учествовали на конференцији и америчких функционера у Стејт департменту о ратној одштети као покрићу за зајмове.²³⁸

Као што ће се показати, председник Вилсон је питања ратних зајмова и репарација строго избегавао у широком луку и за њега је било неприхватљиво да се такво комплексно питање расправља у току територијалних и политичких одлука на конференцији. Према Дејвисовом сазнању, Србији су већ до априла били додељени одређени аванси за помоћ у храни и да се размишљало о додељивању нових зајмова како за храну, тако и за економску реконструкцију. Он је инсистирао ипак, да амерички аванси имају право првог потраживања, одн. пречег враћања у случају пријема одштете од непријатеља и да њихов статус не може бити мање повлашћен у односу на остале савезничке зајмове. Наговестио је да уколико било која америчка институција одлучи да додели нови зајам Београду, да ће важити наведено начело.²³⁹ Како би потврдио Дејвисову одлуку која је у огромној мери ишла у корист Краљевини, Миленко Веснић је званично из Париског Посланства послао телеграм Норману Дејвису да се југословенска држава слаже са његовим извештајем да „ће сви наредни зајмови америчке владе склопљени након примирја 11. новембра 1918. год. имати подлогу у ратној одштети“, као и да споразум са Стејт департментом „не спречава Краљевину СХС да сви будући уговори о њеним зајмовима са савезничким владама буду у истом рангу *pari passu* као уговор са америчком владом“.²⁴⁰ Преговори су се одвијали у тренуцима конференције када се Пашић лично састао са председником Вилсоном. С обзиром да су дипломатски сукоб са Италијом и „Јадранско питање“ били најважнији, председник делегације није разговарао о америчкој хуманитарној помоћи и могућностима за нове америчке зајмове, али се захвалио америчком народу и председнику за све што су учинили за „равноправност свих народа“.²⁴¹

Са доласком Ђорђа Ђурића у Париз 22. априла 1919. на чело надлежне комисије у име југословенског Министарства финансија, њен рад добио је јаснију и стручну форму. Због кашњења, Ђурић је одмах по доласку истог дана организовао састанак са Дејвисом и започео уговарање финансијске основе зајма за куповину. Прелиминарни споразум подразумевао је усвајање америчких услова према којима Ђурић није уложио примедбе, јер је „Одбор за ликвидацију“ потврдио да уколико потражња премаши одобрену суму од четрдесет милиона долара, постоји могућност и за прекорачење износа, што је одговарало интересима обе стране.²⁴² Ипак, ситуација је била таква да једино југословенски делегати од свих зевропских држава нису формализовали пристанак на америчке финансијске услове тако да Ђурићу није преостало ништа друго него да се сложи, пошто би се у супротном договор највероватније пролонгирао, за шта више није било времена на располагању.²⁴³ Што се тиче самих услова, Дејвис је потврдио још једном да је укупан износ само процењена могућност докле се може ићи са набавком и да је он зависио од количине задужене опреме. Најважнији аспект Ђурићевог споразума представљала је имплементација ранијег усмено усаглашеног Пашићевог договора, према којем би сви амерички зајмови добијени од тренутка примирја били отплаћивани са правом првенства од примљене ратне одштете, на шта су већ пристале све државе купци америчког материјала.²⁴⁴ То је у пракси значило да су САД тражиле привилегију да у истом рангу као и Француска и Велика Британија буду прво оне исплаћене из примљених репарација како не би дошло до дискриминације једне државе у односу на

²³⁸ АЈ, МФ, 70-239-433. пов. бр. 1130. Пашић влади у Београду, 21.4.1919. год.

²³⁹ АЈ, 336, 56/1, Париз, 15. април, 1919. год.

²⁴⁰ АЈ, МФ, 70-239-433. Веснић Дејвису, 26.4.1919. год.

²⁴¹ АЈ, 336, 56/1, бр. 1388.

²⁴² АЈ, МФ, 70-239-433. Извештај о раду комисије за откуп материјала од Американаца, 26.4.1919. год.

²⁴³ Исто.

²⁴⁴ АЈ, МФ, 70-239-433. Ђорђе Ђурић, рад на кредиту од 40 милиона долара за откуп материјала од Американске војничке експедиције у Француској

другу. Уз овај уговор требало је да депоновати државне обвезнице са роком плаћања од три године и полугодишњом исплатом камате од 6 посто.²⁴⁵

Финансијској делегацији Сједињених Држава у Паризу било је неопходно сазнање о међународном правном статусу државе па су се преговори одвијали релаксираније када је потврђено да је она формално – правни наследник Краљевине Србије. Тиме је разјашњена и обавеза поводом зајмова остварених у ратним годинама. У обавештењу посланика Миленка Веснића, налазила се потврда да Краљевина „нема намеру да својом законодавном иницијативом или специјалним концесијама омогући савезницима и придруженим државама повољнију позицију у односу према интересима САД“, већ да све заинтересоване земље имају иста права у економском смислу.²⁴⁶ Средином јуна могло се рећи да је кредитни рачун формално отворен и да је могао да се задужује робом, храном и војним материјалом припремљеним за потребе Краљевине СХС, претходно одређеним и спремним за транспорт. У односу на Румунију, чији зајам је одобрен у износу до 15,000,000 долара и Пољску, која је одабрала војни материјал слабијег квалитета према мишљењу делегата Министарства војске, констатовано је од истог представника како је без обзира на велика закашњења у преговорима Краљевина закључила врло добар посао.²⁴⁷ Постојале су и извесне тешкоће око транспорта ка југословенском приморју и луке Солун, докле се одређена роба допремала, због чега је комисија пуковника Атвуда у сарадњи са Хуверовом организацијом издала посебан мањи кредит за потребе превоза бродовима у износу од 250,000 долара. Француске луке Ст. Назер, Мирам и Бордо биле су преоптерећене свакодневним превозом па је цена француских превозника поскупела. Поскупљење транспорта није одговарало делегатима војске да исплате превоз великих 16,650 тона наоружања због чега су се поново задужили при Америчкој експедиционој комисији уз помоћ пуковника Атвуда.²⁴⁸ Постојале су и ситуације када су захтеви за кредит одбијени у „Одбору за ликвидацију“, па је тако један захтев Министарства саобраћаја за куповину одређених машинских делова од 100,000 долара одбијен, што је угрозило и каснију куповину машина за које су били неопходни наведени делови.²⁴⁹

Крајем 1920. год. америчка страна захтевала је да јој се доставе депоноване државне обвезнице у износу од 40,000,000 долара за купљен материјал и храну што је пало на терет Министарства финансија. Током читаве 1921. године ово министарство је активно покушавало да размрси бирократски хаос усаглашавања оригиналних уговора и фактура са америчким како би рачуноводствене књиге Краљевине СХС поводом задуживања и набавке ратног материјала биле јасне. Администрација је имала проблема пошто су њени запослени често радили у кућама и стамбеним јединицама јер влада инфраструктурно није још увек била повезана са свим министарствима и ресорним одељењима. Колико је био озбиљан проблем неизграђене институционалне инфраструктуре говори податак да је у једној тачки преговора око америчког зајма током 1922. године са банком Блер из Њујорка наведен и хроничан проблем непостојања објеката званичне владе.²⁵⁰ У погледу набављене ратне опреме и хране, амерички секретаријат за финансије и Стејт департмент заједно, тражили су југословенске рачуне и уговоре како би их упоредили са својим папирима и свели коначан рачун.²⁵¹ Краљевско Министарство спољних послова за потребе издавања државних обвезница Сједињеним Државама захтевало је оригиналне документе и уговоре о потписаном зајму од свих релевантних министарстава, укључујући најпре Министарство војске и морнарице, а затим Министарство грађевине, Министарство исхране и обнове земље, као и Министарство финансија, кровну институцију која је надгледала читав процес. У неколико случајева, надлежна министарства нису успела да

²⁴⁵ АЈ, МФ, 70-239-433. Телеграм Ђ. Ђурића Министарству финансија, 1.5.1919. год.

²⁴⁶ АЈ, МФ, 70-239-433. Веснићев телеграм Дејвису, 4.6.1919. год.

²⁴⁷ АЈ, МФ, 70-239-433. Пов. бр. 11075. Извештај економском одељењу Министарства војске 22.6.1919. год.

²⁴⁸ АЈ, МФ, 70-239-433. Телеграм Финансијском комитету Министарског савета, 27.10.1919. год.

²⁴⁹ АЈ, 336, 56/1, бр. 2506.

²⁵⁰ FRUS, 1922, Vol. II, document 893.

²⁵¹ АЈ, МФ, 70-239-433. Д. бр. 617.

обезбеде оригиналне изводе и понекада су поједина документа била заснована на усменим извештајима. За кредит од 40,000,000 долара поједини надлежни у администрацији нису разумели да је то заправо износ горње границе до које су САД биле спремне да продају робу а не укупан износ зајма и често се мешао у папирима са другом одобреном кредитном линијом од 25,000,000.²⁵² Када се рашчистила фактуална ситуација о износу, проблем је настао у погледу обрачунаване валуте с обзиром да неки документи говоре о износима у француским францима а већина књижене робе бележена је у америчким доларима. Након тога, војни изасланик у Паризу, задужен за требовање опреме за потребе Министарства војске, пуковник Васа Божидарчевић са великим закашњењем је дошао из Париза у Београд и при том путовао је одвојено од пртљага са архивом која је садржала податке, па се време потребно за свођење рачуна додатно пролонгирало.²⁵³

Загушење је настало и због једне мање позајмице узете од америчког „Одбора за ликвидацију“ од 610,000 долара за потребе транспорта робе бродовима из Француске, а која није правилно прокњижена на рачуноводственом конту у Београду. Није било познато у датом тренутку да ли је тај износ обавеза или неутрошени остатак од зајма.²⁵⁴ На крају, Министарство финансија добило је оригиналне уговоре према којима је са Одбором за ратну опрему склопљено четири различита уговора са укупним износом од 24,978,020 долара за потребе три различита краљевска министарства, што је као исправно потврдио и сам амерички Одбор.²⁵⁵ Југословенска страна примила је америчке извештаје Херберта Хувера преко Америчке администрације за помоћ (American Relief Administration) и није уложила никакве примедбе. Према тим извештајима од 10. маја 1920. год. секретаријат за финансије позајмио је 14,450,000 долара од чега је искоришћено 13,184,673. Од остатка у разлици део је остао резервисан за исплату трошкова превоза бродовима и железницом.²⁵⁶ Министарство исхране и обнове земље није било сасвим сигурно од којих савезничких држава се задуживало за куповину хране, с обзиром да се храна довозила бродовима Британије, САД и Француске истовремено јер се, поред америчког спроводила куповина на основу енглеског потпорног зајма (Relief Loan) додељиваног угроженим државама. Ово министарство након вишемесечног прикупљања података из Хуверовог досијеа о набавкама робе из више надлежних министарстава, закључило је да се неслагања са америчким извештајима разликују у цифри од око 100,000 долара; нагласило је да је велика вероватноћа да су амерички подаци тачни и предложило је да се влада сложи у потпуности са америчким ставом поводом задужења.²⁵⁷ Читава ситуација стварала је међу државним функционерима тенденцију да се усвоји консензус о томе како би непризнавање Хуверових података било „политички незгодно“, упркос постојећој ситној резерви према интерпретацији америчких извештаја. Конфронтација са Америчком владом створила би сигуран политички окршај што је претпостављало Посланство у Вашингтону, а са чиме се сложио помоћник министра иностраних послова.²⁵⁸ Поред тога, укупна финансијска помоћ Сједињених Држава за потребе српског и осталих југословенских народа представљала је најважнију од свих међународних помоћи и није могла бити доведена у питање услед непроверених административних грешака. Из обзира према филантропским намерама Хуверовог гигантског напора, могло се прећи преко мањих евентуалних грешака уз дозволу државе, при чему је постојала велика могућност да су ситне рачуноводствене грешке постојале и код једне и код друге стране.

Аутори Сурфејс и Бленд у споменутој студији *American Food in the World War and Reconstruction Period, Operations of the Organizations Under the Direction of Herbert Hoover*

²⁵² АЈ, МФ, 70-239-433. генерални директор Министарству саобраћаја, 16.4.1921. год.

²⁵³ АЈ, МФ, 70-239-433. Извештај делегата пуковника Васа Божидарчевића, 20.2.1920. год.

²⁵⁴ АЈ, МФ, 70-239-433. пов. бр. 18203.

²⁵⁵ АЈ, МФ, 70-239-433. пов. бр. 18247.

²⁵⁶ АЈ, МФ, 70-239-433. American Relief Administration, Paris.

²⁵⁷ АЈ, МФ, 70-239-433. министар исхране и обнове земље Јојић Министарству ино. пос. 27. 6. 1920. год.

²⁵⁸ Исто.

1914–1924., посветили су простор односу Хуверове администрације за помоћ (American Relief Administration) према Краљевини СХС током примирја и „реконструкционог периода“, како су они појмовно дефинисали период сарадње и помоћи европским државама у виду масовне продаје ратног материјала и хране. Према њиховим подацима Краљевини за време примирја је испоручено 121,249.8 метричких тона хране и залиха укупне вредности 43,596,570.69 долара. Само су Сједињене Државе испоручиле око 87 хиљада метричких тона вредности скоро 34 милиона долара, док је остатак испорука извршила Британија. Залихе добијене од Америчке администрације за помоћ вредне 13,191,246.46 долара заведене су на рачун директног зајма секретаријата за финансије. У највећем обиму транспорт је извршен преко лука Дубровник, Котор, Сплит, Трст и Ријека, док су три пошиљке упућене Србији преко луке у Солуну. Представници српске, одн. југословенске владе потписивали су листе за пријем и слање залиха али аутори наводе да су подаци о тим извештајима непознати. Суму од нешто преко 80 хиљада долара америчка администрација наплатила је за 667,6 тона одеће преко Америчког црвеног крста.²⁵⁹ Као што смо споменули, „Одбор за ликвидацију“ ратне опреме експедиционих америчких снага у Европи, извршио је врло обимне испоруке материјала, за шта постоји делимичан списак пристигле робе из луке Солун у документима Министарства финансија.²⁶⁰ Око 31,850 метричких тона робе допремљене преко овог Одбора купљено је на кредит у вредности од 20,464,191.25 долара. Пошто Краљевина није имала инфраструктурне услове да изврши пријем ове врсте робе специфичних карактеристика путем морских лука, на Хуверов предлог Британија је преузела задатак да транспортује опрему што је коштало око 374 хиљаде долара.²⁶¹

Како је држава била тек у процесу настанка и формирања институција, краљевска влада и надлежна министарства били су свесни тешкоћа и проблема у погледу људског фактора и сарадње са Одбором за ликвидацију америчке робе. Набавка хране и ратног материјала била је од националног интереса због чега је статус новчане и употребне вредности купљених ствари проверавао специјални „Анкетни одбор“ формиран од стране Министарства исхране и обнове земље крајем априла 1920. год.²⁶² Одбор је приметио да трансфер робе који се одвијао преко правног лица „Савезничко удружење за инострану трговину из Њујорка“ није био поткрепљен званичним документима и из тог разлога није могао да утврди да ли се комисија која је примала робу у Солуну кретала у границама закљученог уговора.²⁶³ Новопридошла компанија из Њујорка на југословенско тржиште продала је влади робу у општем материјалу вредности од око 350,000 америчких долара почетком 1919. године. Како је отплата овог посебног дуга одлагана у наредне три године, врло је вероватно да је као последица спласнуо амерички ентузијазам за даље успостављање трговинских односа са властима.²⁶⁴ Није се могло утврдити са великом прецизношћу да ли је опрема одговарала ценама које су прописане у фактурама, нити да ли је примљена роба одговарала опису по којем је набављена. Било је тешко констатовати тачан садржај транспортних вагона на основу фактура добијених за четрдесет дана колико је трајало примање робе, с обзиром на њену разноврсност и чињеницу да су неке ствари, попут обуће, ишле у пару.²⁶⁵ Такође, „Анкетни одбор“ се у појединим тренуцима питао да ли је, на пример, уопште физички било изводљиво да је извршен пријем текстилне робе у Солуну у дужини од преко 17 000 јарди за само један дан. Уз још неке неправилности, попут ситуација у којима је поједини садржај по два пута заведен на рачунима или је погрешно заведена фактура, закључено је да одређени чланови комисије задужени за

²⁵⁹ F. M. Surface, R. L. Bland, *op. cit.*, 208-209.

²⁶⁰ АЈ, МФ, 70-239-433. Списак алата и материјала америчког приспелог преко Солуна у Скопље на адресу Министарства грађевина и смештеног у магацинима грађевинске дирекције у Скопље

²⁶¹ F. M. Surface, R. L. Bland, *op. cit.*, 209.

²⁶² АЈ, фонд 80, Јован Јовановић Пижон, јединица грађе 29, опис јединице 295.

²⁶³ АЈ, ЈЈП, 80-29-297.

²⁶⁴ Linda Killen, *op. cit.*, 28-29.

²⁶⁵ АЈ, ЈЈП, 80-29-297.

пријем робе са намером нису вршили своју дужност по правилима.²⁶⁶ Министар исхране и обнове земље био је упознат са ситуацијом и настојао је да смањи манипулације наређењима о брзом распоређивању робе по окрузима. Он је захтевао да се изврши имплементација предлога Анкетног одбора да се у проверама при обрачунавању робе увек врши заокруживање износа у корист државе и да се цене рачунају по предлозима комисије.²⁶⁷ На крају свог рада, Анкетни одбор је закључио да је држава оштећена за 112,740 долара и 392,832 француских франака а као главни кривац означена је министарска комисија која је лоше регулисала фактуре.²⁶⁸

Укупан дуг Краљевине Србије и Краљевине СХС према Сједињеним Државама на дан 15. јуна 1925. године износио је 62.857.112,39 америчких долара.²⁶⁹ Посматрано према карактеристикама, око 40 милиона долара дуга представљала је помоћ у виду послератног релефног дуга, док је остатак био дуг Србије настао за време ратног сукоба. По обиму и укупној суми амерички дуг био је на трећем месту, док се највише дуговало Француској, и то 1.024.812.476 француских франака, а затим Великој Британији износ од 25.591.428 фунти стерлинга.²⁷⁰ Утврђивање укупних обавеза по кредиту према Вашингтону, као уосталом и према друга два европска кредитора, биће велики изазов и процес на којем ће радити најјеминентнији финансијски и политички актери. На основу њихове перцепције унутрашњих и спољних политичких прилика, југословенска страна је приступила решавању, како ће се касније показати, јединог отвореног билатералног питања са Сједињеним Државама али и питања које је имало такву врсте снаге да утиче на шире међусобне односе. Најпотпунији подаци за читаво задужење од 1917. године према Сједињеним Државама морали су са југословенске стране да буду припремљени већ од 9. фебруара 1922. год. Тада је актом Конгреса формирана Комисија за иностране дугове из Светског рата (World War Foreign Debt Commission), чији је главни и једини задатак био да утврди коначне неизмирене обавезе страних влада које су Сједињене Државе потраживале.²⁷¹ Преговори око послератног зајма представљају и последњу везу српских представника, сада окупљених у новој југословенској држави, са представницима Одбора „The Inquiry“ и посебно са високо ранжираним Норманом Дејвисом који је имао прилику да се сретне са Николом Пашићем и његовим најближим делегатима у Паризу током мировне конференције.

Из угла америчке стране, зајмови додељени европским земљама за време и након примирја²⁷² представљаће не само неупитну егзистенцијалну помоћ становништву и напор у обнови разрушених територија него и питање од највећег националног интереса САД. Поред наведених хуманитарних разлога, престанак издавања потпорних зајмова угрозио би америчка тржишта хране и одређеног материјала и изазвао „дебакл“ чиме би се „издали“ интереси америчких пољопривредника.²⁷³ Већ је британски прекид куповине америчке хране по ратним ценама створио ужурбану Хуверову реакцију, који је личним писмом хитно упозорио председника Вилсона на застрашујуће последице које би створила непродата нагомилана храна у резервама.²⁷⁴ Одобрени банкарски кредити америчкој индустријској производњи не би били реализовани због већ постојећих огромних количина произведене робе. Поред угрожених

²⁶⁶ AJ, ЈП, 80-29-298.

²⁶⁷ AJ, ЈП, 80-29-303.

²⁶⁸ AJ, ЈП, 80-29-310.

²⁶⁹ Архив Народне банке Србије, даље Архив НБС, група VI, досије 102, подгрупа 2, к. пов. д. бр. 9038.

²⁷⁰ D. Gnjatović, *n.d.*, 117.

²⁷¹ *Report of the World War Foreign Debt Commission, Message from the President of the United States*, 68th Congress, 1st Session, Senate, Document No. 23. str. 1.; *Combined Annual Reports of the World War Foreign Debt Commission*, United States Government Printing Office, Washington, 1927. str. III

²⁷² Као што је наведено у уводу, зајмове додељиване за време ратног сукоба и зајмове издаване после примирја, америчке администрације су означавале ратним дуговима заједно. *прим. Б. М.*

²⁷³ AJ, ПВ, 371, ф. 12, д. 525 (97). Месечни извештај Карнегијеве задужбине за међународни мир

²⁷⁴ *Исто.*

фармера постојала је велика могућност избијања финансијске кризе у Америци услед нарушеног поретка у ланцу производње и продаје. У писму Вилсону посебно ефектно је подвучена чињеница како нагомилани вишкови робе и хране нису могли бити апсорбовани америчким унутрашњим потребама, због чега је претила опасност да производи пропадну бесповратно.²⁷⁵ Чувени публициста и уредник Њујорк Тајмса, Чарлс Мерц (Charles Merz) је у документу Карнегијеве задужбине, дошао до закључка како су амерички зајмови издавани након рата, делимично али не у потпуности, служили и у сврху одлагања појаве дефлаторних процеса у САД, посебно уперених према пољопривредницима.²⁷⁶

Идеализам председника Вилсона није обухватао и уверење да ће његови ставови преовладати захваљујући само својој изворној вредности. Вилсон је показао већ 1917. године да је био потпуно спреман да своје аргументе потврди политичким притиском. С тога не би требало да чуди како је најближем саветнику Хаусу написао да „када рат буде завршен, моћи ћемо да их приморамо (мисли се на Европљане, прим. Б. М.) да прихвате наш начин мишљења, будући да ће они до тада, између осталог, и финансијски бити у нашим рукама“.²⁷⁷ Посматрајући Вислонова предвиђања према евроамеричким односима након завршетка ратног сукоба, може се закључити како се ужурбана реакција Херберта Хувера налазила у идентичној равни са политичким ставовима председника. Како се испоставило, стратешко разматрање обојице функционера представљало је главну основу у финансијско – политичком деловању САД у послератном периоду.

²⁷⁵ АЈ, ПБ, 371, ф. 12, д. 525 (97). Месечни извештај Карнегијеве задужбине за међународни мир

²⁷⁶ *Intergovernmental Debts, Articles and Texts*, International Conciliation, Carnegie Endowment for International Peace, February 1933. АЈ, ПБ, 371, ф. 12, д. 525 (97-98).

²⁷⁷ Henri Kisindžer, *n.d.*, 229.; Вилсонова изјава може се прочитати у: G. J. Ikenberry, *op. cit.*, 122.

3. САД, КРАЉЕВИНА СХС И ПИТАЊЕ РАТНИХ РЕПАРАЦИЈА НА ПАРИСКОЈ МИРОВНОЈ КОНФЕРЕНЦИЈИ

Проблем међусавезничких ратних дугова налазио се у нераскидивој вези са проблемом репарација поражених. У односима великих сила у последњој години рата, репарационо питање није посматрано као најважније у светској политици и о њему се у дипломатским круговима разговарало на нижим нивоима. Тек у раду Париске мировне конференције (1919–1920) актуелизовали су се финансијски односи и расправа о накнади одштете поражених држава. Једна од најзаинтересованијих великих сила за наплату ратне штете, била је Француска, која није успела да задовољи своје потребе за храном и опремом у сарадњи са међусавезничким институцијама, због чега је у репарационим примањима, као прелазном решењу након рата, видела сигуран извор за куповину робе на европским тржиштима.²⁷⁸ Британска влада је у немачким плаћањима видела могућност да финансира свој дуг Америци, са једном разликом у односу на остале дужнике. Она је тежила да што пре обнови европску трговину и обезбеди будуће америчке инвестиције, како би се створило економско окружење у којем би дужници могли да сервисирају британске дугове.²⁷⁹ Анализирајући ситуацију о стању међусавезничких ратних дугова, бивши амерички помоћник секретара за финансије Расел Лефингвел (Russell C. Leffingwell), питање репарација објашњавао је као политичко питање од кога Американци нису превише очекивали. Према његовом ставу, Европа је била та, која је морала да размишља у највећој мери како ће се проблем расправити. Лидери европских држава су од одржавања Париске мировне конференције били у недоумици како да натерају Немачку да испуни обавезе, а да се при том не поремети одвијање економског живота и економски поредак.²⁸⁰ Они су убедљиво тврдили да је Немачка морала да плати, али нису желели да у потпуности униште немачка тржишта на којима би пласирали своју робу. На почетку нису хтели ни да прихвате немачке исплате у природи услед бојазни да би такав систем плаћања могао да нашкоди раду домаћих индустрија. Нити су имали намеру да прихвате немачку радну снагу као одштету, из страха да би такав уплив немачких радника могао драматично да утиче на ниво незапослености код куће. Међутим, у пракси је испало да је теже економски потчинити генерацију Немаца него извршити анексије територија или преуредити границе држава.²⁸¹

Читаву Европу очекивала је економска обнова у којој је велики број земаља намеравао да од пријема ратне одштете обнови националне економије. Покушај извлачења компензација од поражених сила доминирао је европским односима током 1920 – их година, а чак је добрим делом одредио и структуру моћи у Европи.²⁸² Ако се разрешење репарационе дилеме чинило компликовано, јавност се још више узбудила интензивирањем питања отплате ратних дугова. Након завршетка Париске конференције, када је постало јасно да Сједињене Државе неће опростити ратне дугове европским савезницима, ово питање је постало дипломатско питање у рангу са проблемом немачких репарација. Тада су све европске земље схватиле, да без обзира који став о финансијским односима су заступале, нису могле избећи обавезу исплате ратних дугова Британији, САД и Француској.²⁸³

²⁷⁸ Marc Trachtenberg, *Reparation in World Politics, France and European Economic Diplomacy, 1916–1923*, (New York: Columbia University Press, 1980), 40.

²⁷⁹ David James Gill, *op. cit.*, 14.

²⁸⁰ Russell C. Leffingwell, „An Analysis of the International War Debt Situation“, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 102, Jul, America and the Rehabilitation of Europe, 1922, 108-115.

²⁸¹ *Ibid.*

²⁸² M. Trachtenberg, *op. cit.*, vi

²⁸³ Извештај Ивана К. Швегела са Париске конференције поводом Версајског уговора упућивао је на то да ће САД прелиминарно захтевати само надокнаду у висини камата за позајмљене ратне кредите. АЈ, 336, ф. 38/III, бр. 7440.

Светска политика очекивала је са великим нестрпљењем одржавање и усвајање резултата мировне конференције. Престиж и морални утицај председника Вилсона били су без премца у историји, када се он упутио у Француску. Његове речи остваривале су већи ефекат на становнике Европе него говори политичара из њихових земаља. Поред моралне доминације он је имао у рукама и стварну моћ оличену у америчкој војсци која је по бројности и опремљености била на самом врхунцу. Европа је у потпуности зависила од испорука хране из Сједињених Држава а по питању финансија била им је препуштена на „милост и немилост“. Европа је већ дуговала Америци више него што је могла платити а да би избегла глад и банкрот морала је и у будућности да се ослони на америчку помоћ.²⁸⁴ Од почетка Конференције мира јануара 1919. године, до потписивања уговора са Немачком крајем јуна месеца, делегација САД деловала је пуним сјајем. На њеном челу налазио се председник републике, овенчан ореолом борца за праведни мир и за будућу заједницу равноправних народа. Америчка делегација представљала је силу која је допринела победи својим оружјем; можда важније, представљала је силу којој су све остале силе победнице дуговале огромна новчана средства без којих не би могле да окончају рат у своју корист.²⁸⁵

Током читавог периода између два светска рата југословенска држава се грчевито борила да обезбеди место у политичком одлучивању на међународним конференцијама. Међутим, међународна ситуација након рата није наговестила такав развој догађаја. У наведеној студији Андреја Митровића анализирано је учешће Краљевине СХС на Конференцији мира, при чему је установљено да иако је њена делегација учествовала у раду, она није имала директног учешћа у процесу одлучивања. Да би мисија делегације остварила циљеве на Париској конференцији она се трудила да пронађе „заштитника“ међу великим силама. Њена дилема, да ли се ослоњити на Француску или САД, у појединим разматрањима чак и на Британију у одређеној перспективи, није се постављала отворено већ је била заснована на реалистичким принципима којима су се водили делегати, а то је да никако није било пожељно тесно везивање за једну, насупрот другој сили. Како је време пролазило велике земље у Паризу све су чвршће стезале одлуке у своје руке, док су мале државе остајале беспомоћније. Америчка делегација водила је комплексну политику према делегацији Краљевине СХС јер председник Вилсон није делио обећања и није примао обавезе; он је јасно према свима водио политику која је била заснована на наглашеним начелима прокламованим у „Четрнаест тачака“. Управо због одбране својих начела, Вилсону и Сједињеним Државама био је потребан пример Краљевине СХС у склопу тзв. „Јадранског питања“, на основу којег је америчка спољна политика о правима „малих народа“ и „праведном миру“ могла да добије потврду у реалности.²⁸⁶ Оно што је можда било непознато јавности у том тренутку, јесте чињеница да су све тачке према самом Вилсону биле подељене у две групе. Првих осам тачака „морало“ је бити спроведено док су преосталих шест биле „пожељне“, мада „не би морало“ да се спроведу, што је сигурно оставило простора за питање да ли су тих шест тачака могле бити ствар политичког компромиса. Принцип самоопредељења народа зато се често налазио у колизији са шест тачака из друге групе, у које су спадала и балканска питања.²⁸⁷

Није упитно да су САД одиграле водећу улогу у односима Италије и југословенске државе поводом „Јадранског питања“.²⁸⁸ Убрзо су, међутим, почели да се јављају гласови у јавности Краљевине од стране различитих политичких актера, који су сматрали да је улога великих сила у Паризу заправо идентична улогама које су велике силе имале као и на свим

²⁸⁴ Dž. M. Kejns, *n.d.*, 31.

²⁸⁵ Andrej Mitrović, *Jugoslavija na konferenciji mira 1919–1920*, (Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije, 1969), 110-115.

²⁸⁶ *Isto*.

²⁸⁷ H. Kisindžer, *n.d.*, 230.

²⁸⁸ О тзв. „Јадранском питању“ видети: Dragoljub R. Živojinović, *Amerika, Italija i postanak Jugoslavije: 1917–1919*, (Beograd: Naučna knjiga, 1970); Anthony C. Davidonis, *The American Naval Mission in the Adriatic, 1918–1921*, (Washington: Office of Records Administration, Navy Department, 1943).

претходним „конгресима“ у историји, да „велики“ уређују судбину „малих“. Констатовано је да Вилсонов принцип о равноправности „великих и малих“ није до краја изведен.²⁸⁹ Са одласком председника Вилсона из Париза након потписивања Версајског уговора, опао је и утицај америчке делегације. Наредни период рада Конференције показао је да амерички председник није у потпуности истрајао на својим начелима. Мада је остао доследан у питању Ријеке, попустио је Италији у ширем смислу на Јадрану, иако је делегација Краљевине подредила своју политику према њему. У самим Сједињеним Државама постојала је јака опозиција према америчкој спољној политици и изолационистичке тенденције претиле су да зауставе америчко ангажовање у Европи. Као савезник, САД нису пружале много сигурности у међународној политици након мировних споразума, које саме нису потписале на конференцији већ су их билатералним путем ратификовале у Сенату.²⁹⁰ Оне су биле моћне, јер иза њих су се налазили несагледиви економски капацитети, ратна улога и зајмови дати победницима. Први јасан сигнал да без финансијске и економске улоге САД нови политички односи у светским односима неће бити могући налазио се у чињеници да се велики број европских купаца америчке ратне опреме и хране појавио одмах у Француској када је америчка влада пренела вест о продаји. Југословенска страна одмах је тада започела разматрање куповине одређених производа јер су друге иностране владе већ увелико слале своје представнике за куповину чак и на територију Америке.²⁹¹

Рад САД на конференцији био је у супротности са циљевима нове југословенске државе поводом ратне одштете. За разлику од Сједињених Држава, пријем немачке ратне одштете и одштете „других непријатељских земаља“, представљало је питање од „животног интереса“ за нову југословенску државу.²⁹² Почетни став америчке делегације упадљиво је одударао од ставова осталих економских делегација савезника по питању репарација.²⁹³ Вођене плановима о стварању мира и европске стабилности, свесне да би дотадашњи концепт равнотеже снага у Европи требало да буде замењен „заједницом сила“, као и тежњом да блоковска ривалства прерасту у организовани заједнички мир, Сједињене Државе настојале су да мировни споразум буде заснован на Вилсоновом принципу „мира без победника“, јер једино „мир између једнаких може бити дуговечан“.²⁹⁴ Том начелу није ишло у прилог наметање превелике обавезе пораженима у територијалним и у финансијским питањима. Краљевина Србија је још током рата рачунала да ће огроман део опоравка и економске реконструкције бити финансиран из репарација које би исплатиле Централне силе. С обзиром да је Аустроугарска престала да постоји, а државе наследнице Аустрија и Мађарска, као и поражена Бугарска, нису имале довољно капацитета да плате, неизвесност у погледу пријема ратне одштете једино је могла да надомести Немачка својим великим давањима. Мировни споразум из Версаја предвиђао је коначну и целовиту надокнаду једног дела репарација за исплате немачких рата од 132 милијарде немачких марака тако да све док је поражена страна исплаћивала годишње готовинске рате победници нису имали намеру да се мешају. Пошто други део немачких плаћања није био стриктно фиксиран, коначни износ захтева није могао бити унапред одређен због чега је формирана репарациона комисија са задатком да утврди потраживања.²⁹⁵

²⁸⁹ Велизар С. Јанковић, *Уговор о Миру и наша оштета (Конференција одржана у Клубу Београдских Радикала 12-X-1919.)*, (Београд: Издавачка књижарница Геце Кона, 1920), 4.

²⁹⁰ А. Mitrović, *Jugoslavija na konferenciji mira 1919–1920*, 110–115.

²⁹¹ AJ, 336, ф. 38/III, бр. 7440.

²⁹² AJ, ПВ, 371, ф. 45, д. 93.

²⁹³ Philip Mason Burnett, *Reparation at the Paris Peace Conference, From the Standpoint of the American Delegation*, Volume I, (New York: Columbia University Press, 1940), vii

²⁹⁴ John Milton Cooper, Jr. *Woodrow Wilson, A Biography*, (New York: Vintage Books, 2011), 370.

²⁹⁵ Dž. M. Kejns, *n.d.*, 139.

3.1. Однос Краљевине СХС према питању ратних репарација

Нова југословенска држава није имала формиране темеље спољне политике на почетку Париске конференције. Разлози за то у највећој мери налазе се у последицама чињенице да је она створена у брзом процесу крупних политичких збивања током само два месеца, од половине октобра до половине децембра 1918. год. Очигледно је да није било времена и могућности за свеобухватне припреме за спреман улазак у дипломатску арену.²⁹⁶ Због таквих околности, политику Краљевине СХС на конференцији мира стварале су и влада у Београду и делегација у Паризу. Влада је водила рачуна о мишљењу делегата, који су стварно одређивали политику у директним односима са иностраним актерима.²⁹⁷ Међутим, нова држава и те како је имала формиран став поводом наплате одштете од поражених сила. Стратешка политика Краљевине СХС и њен општи однос према међусавезничком питању ратних дугова у целини, као и у ужем смислу однос према ратним дуговима Сједињеним Америчким Државама, најтешње је повезан са репарационим питањем и финансијским обавезама поражених сила, при чему се у највећој мери то односило на репарациону плаћања Немачке. Анализирајући документа везана за финансијска питања на Конференцији мира, јасно се уочава тенденција да је фундаментални циљ делегације био инсистирање на максималној ратној одштини, иако делегација није имала ни реалну ни потенцијалну снагу да учествује у одлукама које су се тичале немачких обавеза.²⁹⁸

Поједини политички фактори у Београду, учили су да је радом Париске конференције почео да се ствара нови поредак држава, који не би заправо био повратак на „стари“ предратни поредак, већ је представљао сасвим ново уређење политичких и економско – социјалних односа. У економским и финансијским поткомисијама конференције, мале државе уопште нису биле у потпуности заступљене нити су њихови интереси били детаљно претресани.²⁹⁹ То је произилазило из чињенице да су делегати Краљевине наступали заједнички са делегатима других малих држава поводом аустроугарске одштете, иако ни делегатима ни влади у Београду није одговарало да се југословенски репарациони интереси заступају линеарно са другим државама. Пошто није било могуће да самостално наступа у Репарационој комисији за аустроугарско обештећење, Краљевина се борила да током прве године рада њен делегат заступа пет малих држава у комисији и за ту иницијативу уздала се у помоћ Грчке и сарадњи са премијером Венизелосом, позивајући се на величину српских губитака и претрпљену штету.³⁰⁰ Један од најважнијих чланова финансијско – економске секције Велизар Јанковић, навео је да су велике силе углавном примале предлоге и контра предлоге малих држава без дискусије о њиховим циљевима и у највећој мери саопштавале финалне одлуке, без могућности да се оне модификују.³⁰¹ Он је сматрао да за разлику од америчке заштите, која је била најпресуднија када се радило о интересима Краљевине СХС током одлучивања у територијалним питањима, југословенска делегација није имала америчку потпору истог интензитета поводом финансијских одлука. Подршку није добила ни од европских савезника, па тако, није постојала намера европских сила да се Србија постави у исти ранг као и тешко

²⁹⁶ Andrej Mitrović, *Razgraničenje Jugoslavije sa Mađarskom i Rumunijom 1919–1920, Prilog proučavanju jugoslovenske politike na Konferenciji mira u Parizu*, (Novi Sad: Institut za izučavanje istorije Vojvodine, 1975), 3.

²⁹⁷ A. Mitrović, *Jugoslavija na konferenciji mira 1919–1920*, 59.

²⁹⁸ AJ, 336, ф. 40/VI, бр. 5974.

²⁹⁹ Исто.

³⁰⁰ Исто.

³⁰¹ Велизар С. Јанковић, *н.д.*, 7.; Председник економско–финансијске секције делегације на конференцији извесно време био је Коста Стојановић. Потпредседник је био Милош Савчић, док се иза њих у хијерархији налазио Велизар Јанковић, A. Mitrović, *Jugoslavija na konferenciji mira 1919–1920*, 33-34.

девастирана Белгија.³⁰² Како ће се испоставити, америчка подршка је изостала и у погледу територијалне арбитраже у такозваном „Јадранском питању“, јер је председник Вилсон попустио Италији, нити је пружио заштиту југословенским интересима према осталим суседним државама.³⁰³

У једном тренутку, делегат Коста Стојановић жестоки жаром се обратио Комисији за одређивање штете, када је постало очигледно да су српски интереси стављени у страну. Сматрајући да су белгијска и српска позиција исте у погледу причињене штете, као и да су савезници све време током трајања рата давали гаранције да ће на будућој мировној конференцији бити испоштаване интегралне репарације Србији за њена страдања, Стојановић је савезнике често подсећао на питање: како и на који начин ће се надокнадити штета обема земљама на истим основама, ако је извесно да Србија није добила формалне гаранције, за разлику од Белгије, која јесте добила званична уверевања.³⁰⁴ Без обзира што је југословенска делегација у неколико наврата тражила истоветан статус за Србију попут белгијског, велике силе остале су недоречене и нису одговориле позитивно на њену иницијативу. Специјалан статус Белгије може се формално испратити још од 1916. године када су се Русија, Велика Британија и Француска сложиле заједничком декларацијом из Сент Адресе (Sainte Adresse) да ће она добити велике компензације и помоћ у трговачкој и финансијској обнови земље.³⁰⁵ На тај начин, Вилсонов принцип равноправности „малих и великих“ није имао упоришта у раду конференције. Када се водила полемика око могућих обавеза Аустрије, Мађарске и Бугарске, полазиште великих сила заснивало се на томе да послератне обавезе ових држава „не буду велике“. Велизар Јанковић је сматрао да, попут Белгије која је доживела огромна материјална разарања и људске трагедије, Србија и нова југословенска држава морале су да буду третиране са више компензација у погледу будуће исплате одштете.³⁰⁶

Други проблем у разрешавању економских питања који су велике силе покренуле односио се на присаједињавање нових територија од делова некадашње Аустроугарске. Поставило се питање обавеза која је нова југословенска држава требало да исплати, услед ратне кривике Двојне монархије, без обзира што је Србија у моралном и материјалном смислу заслужила да добије задовољавајућу одштету због претрпљене штете. Краљевина Србија требало је да има загарантовану повлашћену позицију, међутим, положај нове југословенске државе додатно је компликовао однос међународних сила према њеним потраживањима.³⁰⁷ Финансијска секција идентификовала је и проблем постојања великог броја савезничких држава које су настојале да наплате компензације, што је физички било немогуће наметнути неупоредиво мањем броју поражених држава, односно Немачкој у највећој мери. Стога је Велизар Јанковић констатовао како је било политички проблематично упутити рационални противаргумент великим силама из очигледног разлога постојања несразмерног броја заинтересованих држава за добијање одштете.³⁰⁸

Према извештају Косте Стојановића испред економске секције у Паризу, у име укупних ратних репарација за Србију делегација је захтевала 12,808,000,000 динара. На име глобалне штете учињене у Босни и Херцеговини тражено је 3,100,000,000, за словеначку штету

³⁰² Белгији је 24. јуна 1919. год. Веће четворице на Париској конференцији доделило специјалан статус и право првенства на исплату репарација, FRUS, The Paris Peace Conference, 1919. Vol. XIII, Agreement regarding priority in reparation payments to Belgium, approved by the Council of Principal Allied and Associated Powers, June 24, 1919.

³⁰³ A. Mitrović, *Jugoslavija na konferenciji mira 1919–1920*, 122.

³⁰⁴ Ante Trumbić, Kosta Stojanović, *Economical and Financial Delegation of the Kingdom of Serbians, Croats and Slovenes to the Peace Conference, To the Commission for reparation of damages at the Peace Conference*, (Paris: Graphique, 1919), 7.

³⁰⁵ P. M. Burnett, *op. cit.*, 126.

³⁰⁶ В. С. Јанковић, *н.д.*, 9-10.

³⁰⁷ Исто.

³⁰⁸ Исто.

2,723,000,000, штету у Хрватској 575,000,000, Далмацији 608,000,000 и Војводини 110,000,000 динара. На име ратних трошкова Србије тражило се 3,953,000,000 динара. Предложене цифре делегација је обрачунала према максималистичким принципима а такође је понудила и умањене суме у другој варијанти.³⁰⁹ Као покриће за потраживања на Париској конференцији, чијим радом је требало да се утврди само финални план за касније финансијске односе између поражених и победника, који би утврдила новоформирана Репарациона комисија, Велизар Јанковић је навео износ од шест милијарди франака само за губитак људског фактора, потпорна плаћања за инвалиде рата и новчану помоћ за пензије породица инвалида. За чист материјални губитак у економским добрима процене су ишле до четири милијарде франака. Поводом циркулације аустријских круна и бугарских лева на територији Србије под вештачким и наметнутим курсом, којим је српска предратна валута изгубила на вредности у обиму од око 50% предлог је био потраживати на Париској конференцији суму од једне милијарде франака. На крају, ратни дуг настао задуживањем од иностраних влада за потребе вођења рата процењен је на две милијарде франака. С обзиром да ниједна од осталих држава није уопште изнела своје процене могућих потраживања, југословенски предлог није разматран, већ се то питање препустило Репарационој комисији за рад након конференције.³¹⁰ Припремљени оквир потраживања указивао је на велики значај који је ратна одштета требало да има за интересе Краљевине СХС.

Оно што је рад конференције утврдио, јесте да су одштету морале да плате земље блока који је започео рат. У случају Аустроугарске закључено је да су само Аустрија и Мађарска морале да плате штету док народи из осталих делова бивше монархије нису, али њима је одузето право да буду примаоци репарационих плаћања. Категоризација одштете извршена је у десет група од којих се осам односило на индивидуалну штету а две на материјална уништења. Питање колико се требало платити остало је као задатак Репарационој комисији да утврди до 1. маја 1921. године према анексу II репарационих клаузула и члану 233. Версајског уговора.³¹¹ Председник делегације у Паризу Никола Пашић, у извештају влади у Београду алармантно је издвојио проблем односа репарација и Аустроугарске који су велике силе настојале да реше што хитније како би се потписао мировни споразум. Да је она остала целовита, онда би се њена способност плаћања одредила по величини њене територије. С обзиром да се распала на разне државе, њена територија је постала много мања и као таква није била у могућности да плати све штете које је нанела. Као и Аустрија, Мађарска такође је сведена на етнографске границе. Велике силе су овај проблем уредиле тако да се репарације Аустроугарске поделе међу њеним пређашњим грађанима у складу са способностима плаћања.³¹² Анте Трумбић је у свом говору Комисији за утврђивање штете захтевао посебан статус за Босну и Херцеговину, с обзиром да је ова територија историјски имала статус *corpus separatum* области у административној и финансијској структури Аустроугарске и захтевао је њено изузеће у погледу плаћања аустријских и мађарских дугова.³¹³

Током конференције остао је задатак да се утврди колико је требало да нове покрајине у југословенској држави, „попут Баната, Бачке, Срема, Хрватске, Далмације, Славоније и целе Словенске“, плате старе, као и нове аустроугарске дугове. Делегација је наишла на огроман проблем, зато што су велике силе захтевале да се српска потраживања наплате од исплата на терет становништва присаједињених нових покрајина Краљевине.³¹⁴ Одштета коју би плаћала Немачка, уједно и једина са финансијским капацитетом способна да плаћа, ишла би осталим европским савезницима, док би економски слабе државе настале распадом Аустроугарске, као

³⁰⁹ A. Mitrović, *Jugoslavija na konferenciji mira 1919–1920*, 216-217.

³¹⁰ В. С. Јанковић, *н.д.*, 18-22.

³¹¹ Исто.

³¹² A. Mitrović, *Jugoslavija na konferenciji mira 1919–1920*, 218-219.

³¹³ Economical and Financial Delegation of the Kingdom of Serbians, Croats and Slovenes to the Peace Conference, *To the Commission for reparation of damages at the Peace Conference*, 1919, 5.

³¹⁴ A. Mitrović, *Jugoslavija na konferenciji mira 1919–1920*, 218-219; 223.

и покрајине у новој југословенској држави, требало да буду главни извор исплата. Краљевска делегација зато је сматрала за своје право да одбије овај предлог и захтевала је да се створи једна заједничка каса за исплату ратне штете. На руку јој није ишао ни почетни амерички став да се „ратне накнаде не траже од наших непријатеља него да се тражи само репарација и накнаде штете причињене приватним лицима“.³¹⁵ Ипак, не желећи да буду у потпуности искључени из комбинација у вези са исплатом немачких репарација, делегат Анте Трумбић је на конференцији испред Комисије за одређивање ратне штете, у име југословенске делегације и у име делегација држава насталим распадом Аустроугарске или увећаним за њене територије, редом – Пољске, Чехословачке и Румуније, предложио стварање једне заједничке институције за уплату новчаних репарација Немачке и њених савезница.³¹⁶ Није спомињао Италију због нарушених међусобних дипломатских односа поводом сукоба на Јадрану, иако је она могла по дефиницији да буде део овог блока земаља, с обзиром да се њена држава увећала за одређене аустроугарске области. Због потенцијалног неправедног третмана у расподели аустроугарске одштете, Велимир Бајкић је у једном тренутку предложио да се размотри и могућност формалног одбацивања целокупног уговора о миру са Аустријом, јер је током преговора претила опасност да југословенска држава исплаћује одштету у распону од једне до десет милијарди по основу дугова нових аустроугарских области спојених са Србијом, што би било више укупно посматрано него што би примала од репарација свих поражених држава заједно.³¹⁷

На седницама економске делегације у Паризу, Велизар Јанковић оштро је критиковао савезнички однос према Србији. Сматрао је да уколико се одреди формула по којој би југословенска држава требало да исплати аустроугарске дугове, онда би политички представници требало да се залажу за свеукупан отпис српских дугова насталих у рату.³¹⁸ Делегати су били огорчени и чињеницом да су неформалним каналима циркулисале информације о томе да се Аустрији на конференцији обећала мала одштета уколико пристане да се одрекне уједињења са Немачком. Проблема је стварала логичка недоследност у посматрању статуса нових области Хрватске, Далмације, Босне и Херцеговине, као и осталих аустроугарских крајева који су ушли у састав нове државе.³¹⁹ Ако би оне плаћале одштету, као и Србија у њихово име, онда би се у одређеном смислу Србија третирали у рангу „непријатељске државе“ на конференцији мира. Сматрало се да би такву ситуацију Италија настојала да искористи, јер би у хипотетичким разматрањима имала легитимно право да појача своје прохтеве у смислу аустроугарских репарација примљених од југословенских области и да их употреби у дипломатској борби. Без обзира на нелогичности са којима се сукобљавала, финансијска секција поставила је платформу да се према питању одштете, Србија и нове области посматрају јединствено на државном нивоу, неvezано за последице које би у било којој ситуацији могле да настану.³²⁰

Један од аутора који су истраживали ратну одштету, Марк Трахтенберг, потврђује констатацију коју је југословенска делегација схватила у правом смислу, а која се односила на широка дискрециона права Репарационе комисије утврђена Версајским уговором. Џон Фостер Далс такође је сматрао да је ово тело имало моћ да флуидно разматра и спроводи мировне одредбе.³²¹ Поред Немачке, још неке мање силе, попут нове југословенске државе, сматрале су је институцијом која у великој мери неће моћи да испуни њихове захтеве. Са једне стране, Немачка се бојала да би ова комисија могла да функционише без упоришта у постојећим

³¹⁵ A. Mitrović, *Jugoslavija na konferenciji mira 1919–1920*, 218-219; 223.

³¹⁶ Economical and Financial Delegation of the Kingdom of Serbians, Croats and Slovenes to the Peace Conference, *To the Commission for reparation of damages at the Peace Conference*, 1919, 4.

³¹⁷ AJ, 336, ф. 55/1, бр. 7933.

³¹⁸ Исто.

³¹⁹ Исто.

³²⁰ Исто.

³²¹ R. W. Pruessen, *op. cit.*, 81.

правним оквирима и да би радила против интереса немачког народа.³²² Из југословенске перспективе, како је Велизар Јанковић приметио, Репарациона комисија јесте постала „сила првог реда“. Деловала је као суверен политички и финансијски фактор, који је одлучивао о свим наредним међународним односима поводом репарационих одлука на које није било могуће упутити жалбу. За њу није постојао „закон“, чланови комисије одговарали су једино својим владама, радили су на принципу успостављеном на Париској конференцији и по „своме уверењу“.³²³ Четворица чланова били су стални делегати из САД³²⁴, Велике Британије, Француске и Италије, док је пети члан долазио из савезничких земаља по потреби природе рада комисије. Могла је да утиче на пореску политику поражених сила, уколико би исплате биле упитне или би касниле. Представник Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца био је присутан са правом учешћа у расправи када су се решавала питања аустријских, мађарских и бугарских исплата репарација, али не и немачких. Предвиђено је да непријатељске државе репарације уплаћују у један посебан фонд одакле би се примаоцима одштете исплаћивали ануитети.³²⁵

Рад Репарационе комисије представљао је препреку Краљевини СХС у спровођењу политике поводом исплате дугова из рата. С обзиром да су примања од немачке одштете била процентуално најзначајнија и да висина немачких ануитета није могла да се упореди са бугарским и аустријским плаћањем одштете, везивање југословенске исплате ратних дугова за пријем репарација од Немачке биће пресудно и у великој мери ће утицати на стратешко прилагођавање југословенске државе према политици великих сила у погледу међусавезничких дугова. Оно што је збуњивало у међународним односима не само Југословене, већ и поједине иностране владе, јесте чињеница да Сједињене Државе никада нису биле формална чланица Репарационе комисије попут Британије или Француске, што ће се логички повезивати са традиционалним америчким изолационизмом у спољнополитичком деловању. Али, као што ће догађаји и процеси показати у међуратном периоду, амерички фактор не само да је био присутан, него је био и пресудан у раду Репарационе комисије, као и у организовању многих других финансијских и политичких аранжмана у светској политици. Као што се може приметити у научном огледу америчке спољне политике аутора Драгана Симића, у великој мери активности америчке државе у периоду између два светска рата, могу се означити са унилатералним деловањем, посебно у привредним и финансијским кретањима, где су настојале да смање привилегије европских великих сила.³²⁶

Југословенски делегати нису могли тако лако да обезбеде непосредне контакте са америчким представницима када се расправљало о висини ратне одштете. Како је Андреј Митровић утврдио, они су узимали сваку прилику да изложе своје циљеве конференцији, користили су разне канале и довијали се слањем нота иностраним делегатима.³²⁷ Једна од ретких прилика у којој су могли да се заступају њихови интереси појавила се са доласком Михајла Пупина у састав делегације у Паризу. Као веома цењена личност из света науке и дипломатије у Америци, он је предао меморандум америчкој делегацији у којем су били истакнути најважнији циљеви. Пошто се састао са вероватно најважнијом особом из америчке делегације у Репарационој комисији после Џона Ф. Далса, Бернардом Барухом (Bernard Baruch), Вилсоновим саветником из Одбора за ратну индустрију (War Industries Board) 4. маја 1919. године, сматрало се да ће глас о југословенским интересима у погледу одштете допрети до места где се стварала политика и где су се доносиле кључне одлуке.³²⁸ Пупин је доста полагао у Вилсонове намере, па је тако изнео тезу да су делегати Краљевине били спремни да

³²² М. Trachtenberg, *op. cit.*, 90.

³²³ В. С. Јанковић, *н.д.*, 22-24; 29.

³²⁴ Далс подвлачи да САД никада нису биле формална чланица Репарационе комисије, Р. М. Burnett, *op. cit.*, xiii

³²⁵ В. С. Јанковић, *н.д.*, 22-24; 29.

³²⁶ D. R. Simić, *Politika Vudroa Vilsona i Frenklina Delana Ruzvelta*, 90-91.

³²⁷ А. Митровић, *Jugoslavija na konferenciji mira 1919–1920*, 50.

³²⁸ АЈ, 336, ф. 56/III, бр. 7721.

без резерви и у потпуности препусте америчком председнику улогу арбитра у „Јадранском питању“. Од Баруха је добио гаранције да су аустријска, мађарска и бугарска одштета дефинитивне и да ће сума зависити од накнадног резултата испитивања о њиховом капацитету плаћања. Пошто југословенски делегати нису могли да утичу на одлуке о немачким репарацијама, Пупин је добио уверавање да ће се Немачка такође сматрати одговорном за нанету штету у Србији, али да је у том тренутку немачко питање ипак проблем којим ће се бавити велике силе и Белгија, док би Србија, заједно са Италијом, Румунијом и Грчком, требало да утиче на доношење одлука о исплатама репарација осталих поражених држава.³²⁹

Постојао је политички простор у којем је могло да дође до промена позиција у расправама на конференцији, међутим, како се касније одвијао читав процес, то се није догодило услед компликованих односа Сједињених Држава са европским силама. Пупин је затражио финансијску помоћ за Србију, попут оне коју је добила Белгија од Француске и Британије, у износу од две и по милијарде франака, али пошто та помоћ није била директна помоћ настала радом конференције, нису постојале основе да се сличан модел примени и на Србију.³³⁰ Тешко је било очекивати да Србија добије натраг покрадена добра од Бугарске, опет на онај начин како је Белгија добила назад покрадене материјалне вредности од Немачке, због чега је Бернارد Барух саветовао Пупину да југословенски делегати упуте меморандум „Савету тројице“. У прилог повољном решењу није ишла ни чињеница да у условима капитулације Бугарске, француски генерал д'Епере (Francois d'Esperey) није саставио правну одредбу бугарске предаје, у оној форми каквој је маршал Фош (Ferdinand Foch) саставио у споразуму о примирју са Немачком поводом украдених добара из Белгије.³³¹

Оквир америчке спољне политике југословенској делегацији изнео је Иван Швигел³³² у елаборату насталом за време склапања Версајског уговора.³³³ На основу његових разговора са Бернардом Барухом и Норманом Дејвисом, представљено је пар кључних тема. Најпре, он је разумео да су Сједињене Државе имале намеру да након ступања мировних одредби на снагу, упуте економску и финансијску помоћ земљама Европе.³³⁴ Обим ове помоћи био је условљен са више фактора, од којих је за Југославију као предуслов, било важно да спроведе реформу националне валуте, али и да се финансијски припреми за отплату камата америчком Трезору за зајмове узете током рата.³³⁵ Овде се може уочити из Швигелове перспективе, да са америчке стране још увек није била споменута укупна отплата ратних зајмова, већ само регулисање камата. Као и Пупин нешто раније, Швигел је такође са великим уверењем сматрао да ће Америка обезбедити кредите за европску обнову у износу од вртоглавих 15 милијарди америчких долара, и то не од стране државних институција већ издавањем зајмова приватних америчких банака. У складу са овом најавом, Швигел је препоричио да се што пре пошаљу југословенски представници у Америку како би се предухитриле економске мисије осталих држава.³³⁶

Још један од ретких тренутака када је Стејт департмент директно комуницирао са југословенским представницима на тему ратне одштете, са послаником Славком Грујићем у Вашингтону, догодио се почетком јула месеца 1920. године, када су најважнија питања на Париској конференцији била завршена. У лично адресираном писму, строго поверљиве

³²⁹ АЈ, 336, ф. 56/III, бр. 7721.

³³⁰ Исто.

³³¹ Исто.

³³² Иван К. Швигел је током 1919. године учествовао на месту техничког представника Краљевине СХС на Париској конференцији. Био је део делегације за уређивање америчког дуга 1926. године у Вашингтону. *Ко је ко у Југославији*, Издање Југословенског годишњака (Београд) и Нове Европе (Загреб), (Загреб: Типографија, 1928), 149.

³³³ АЈ, 336, ф. 38/III, бр. 7440.

³³⁴ Исто.

³³⁵ Исто.

³³⁶ Исто.

садржине Нормана Дејвиса, који је у том тренутку вршио функцију државног подсекретара Стејт департмента, наведено је да САД неће учествовати на предстојећој конференцији у Спа у Белгији тог лета, на којој би се расправљало о процентима репарација.³³⁷ На основу овако изложене информације, код југословенске стране се претпостављало да САД нису директно и непосредно заинтересоване да учествују у припреми аранжмана за одређивање процената ратне одштете. Међутим, како је Посланству саопштено да постоји „тајни план“, уговорен много раније, још априла 1919. године између Клемансоа, Лојда Џорџа и Вилсона, што југословенски делегати нису могли да знају за време одржавања конференције, сазнало се да су САД већ оствариле своје циљеве поводом немачких репарација.³³⁸ План је предвиђао да се сразмера примања од Немачке подели на основу сразмере између збира потраживања сваке појединачне владе и укупног збира потраживања свих савезничких влада, чији износ је требало да одреди Репарациона комисија као јединствена институција са ауторитетом. Дејвис је потврдио да се начело САД није променило од тада, као и да Стејт департмент није добио нове информације и захтеве од европских сила о могућој измени.³³⁹ Примивши вести, влада у Београду сматрала је да улога САД у одређивању износа одштете није најважнија, с обзиром да америчка администрација није намеравала да учествује на „конференцији репарационих процената“ у Спа, као и да је њен став, раније познат из договора са Француском и Британијом, остао непромењен.³⁴⁰

Половином 1920. године са огромним интересовањем Краљевина СХС се припремала да испрати политичка дешавања на финансијским конференцијама у Спа и Бриселу, поготово када је Министарство иностраних дела из поверљивих извора сазнало да ће интерес свих мањих држава на конференцијама заступати Белгија.³⁴¹ Наравно, на конференцијама би се јавност обавестила о договору између Британије и Француске, које су разматрале пристигле италијанске и пољске примедбе. Италијани су намеравали да пошаљу грофа Сфорцу, за кога се сматрало да ће бити део Ђолитијеве владе као министар спољних послова, са намером да непосредно утиче на рад британских представника, што је представљало опасност интересима Југославије. Постојали су наговештаји да ће проценти две главне европске силе од немачких репарација бити умањени на 50% и 22%. Како се брзо одвијала ситуација, влада у Београду стрепела је за своје добитке и на све начине покушавала је да успостави контакт са неким од представника великих сила како би заштитила предвиђених 6% за њену одштету, који још увек нису били формално утврђени.³⁴²

Министарство иностраних дела затражило је од Посланства у Вашингтону да замоли председника Вилсона за америчку заштиту приликом утврђивања репарационих процената, посебно након вести да су Италија и Немачка могле да профитирају на рачун српске ратне одштете.³⁴³ Упућен је меморандум председнику француске комисије Милерану, док се преко британског делегата покушавало издејствовати учешће југословенског представника на макар једној конференцији од две предвиђене. Посланик Грујић, покренуо је можда најинтензивнију иницијативу преко кабинета председника Вилсона, позивајући се на огромна ратна разарања, да се дозволи учешће Краљевини у преговорима. Добијена уверавања из Стејт департмента, да ће интереси у проценту немачких репарација остати заштићени, донела су краткотрајно олакшање.³⁴⁴ Међутим, Посланство у Лондону је сматрало да су Сједињене Државе одбиле да прихвате улогу посредника у преговорима између Британије и Француске са пораженом Немачком. Према мишљењу посланика Гавриловића из Лондона, Лојд Џорџ врло лако је могао

³³⁷ АЈ, 336, ф. 38/І, бр. 6778.

³³⁸ Исто.

³³⁹ Исто.

³⁴⁰ Исто.

³⁴¹ АЈ, 336, ф. 43/IV, бр. 6365.

³⁴² Исто.

³⁴³ АЈ, ПВ, 371, ф. 45, д. 96.

³⁴⁴ АЈ, 336, ф. 43/IV, бр. 6591.

да дозволи Француској иницијативу да чак окупира делове Немачке, јер је ситуација постала „упрошћена“ изостанком политичке активности САД.³⁴⁵

Као што су мале државе и могле наслутити, одлуке су биле донесене иза затворених врата великих сила, при чему је и Белгији одговарало да се најпре неформалним разговорима утврде главне смернице поводом процената. Позив за учешће на предстојећим конференцијама били би само формалног карактера, а сви представници би самим својим чланством у Друштву народа били обавезани да испоштују заједничку одлуку Поенкареа и лорда Балфура, са пристанком Сједињених Држава.³⁴⁶ Важна чињеница која је произашла након финансијских консултација пре конференције у Спа, јесте да је главну моћ имала Репарациона комисија, која је најкасније до маја 1922. год. требало да утврди подесиви део репарација Немачке.³⁴⁷

Британски Форин офис у учтивој noti није дозволио Краљевини СХС да учествује у раду конференције у Спа. Немушто образложење позивало се на чињеницу „да је након прелиминарних размишљања, сматрано да позив влади у Београду не би био од користи у одржавању конференције“. За даље кораке, препоручено је да се београдска влада обрати Врховном Савету Париске конференције.³⁴⁸ Без обзира што југословенска делегација у Спа, коју су требали да представљају Анте Трумбић, Матеја Бошковић и Константин Фотић, није могла да утиче на доношење одлука, само њено присуство означило би је као актера витално заинтересованог за репарационо питање од којег је зависила њена економска будућност и капацитет за враћање ратних дугова. Учешће је било важно зато што се у Спа одређивала укупна сума за исплату, пропорције међусавезничке поделе, као и модели репарационих плаћања. Како Сједињене Државе нису желеле да пошаљу своју делегацију, југословенски политички функционери обратили су се представницима Француске. У писму Милерану, они су обавестили европске владе да ће југословенска држава до краја покушавати да исцрпи сва расположива дипломатска и политичка средства за одбрану финансијских интереса.³⁴⁹ Наглашено је да се она и по одредбама Версајског уговора налазила у групи прворазредних држава према интересима у погледу ратне одштете, заједно са Белгијом. Без обзира на чињеницу да је њен представник у Репарационој комисији могао формално да буде ангажован само за решавање аустроугарског и бугарског дуга, она је намеравала да се налази у стварању доношења одлука, као и да покушава да делује у свим аранжманима немачког обештећења због свог специјалног значаја. За националне интересе влада у Београду борила се на основу чињенице да је Немачка одговорна за сву штету у Србији коју су направиле њене савезнице из блока Централних сила.³⁵⁰ Ову врсту одговорности владе у Берлину, потврдио је Клемансо у одговору на немачки меморандум приликом самог склапања Версајског споразума, када је нагласио да „српско питање није, нити је икада било искључиво везано за Аустроугарску, већ се тицало и Немачке, као и осталих савезничких држава, у погледу контролисања Балкана. Влада у Берлину дала је експлицитну подршку својој савезници да српско питање решава ратом“.³⁵¹

На крају, како репарационо питање није до краја регулисано на Париској конференцији, остављено је да се читав процес накнадно утврди у договору између заинтересованих влада. Висину и модалитете исплата велике силе су разматрале на неколико каснијих конференција, укључујући преговоре у Сан Рему, Бриселу и Спа. Министарство иностраних дела је током европских преговора 1920. године имало јасну намеру, да на основу немачке одштете добије

³⁴⁵ AJ, ПЛ, 341, ф. 49, j. о. 150. Телеграм Гавриловића влади у Београду, 22. IV, 21.

³⁴⁶ FRUS, 1920, Vol. I, Document 90.

³⁴⁷ *Ibid.*

³⁴⁸ AJ, ПЛ, 341, ф. 49, j. о. 150. Foreign Office, S. W. 1. No. 206024/39. July 2nd, 1920.

³⁴⁹ AJ, 336, ф. 43/IV, бр. 7637.

³⁵⁰ *Исто.*

³⁵¹ FRUS, The Paris Peace Conference, 1919, Vol. VI, Document 93.

зајмове у иностранству, о чему је обавестило Посланство у Вашингтону.³⁵² Момчило Нинчић је сматрао да би о таквој намери владе у Београду, морао бити извештен Стејт департамент, јер је и у америчком интересу било да приликом доделе нових зајмова југословенској држави, постоји уверење да би позајмљен новац имао гаранције за каснију отплату.³⁵³ Поред тога, захтев Нинчића изједначио је Југославију са положајем Британије и Француске, јер су оне као залог за потраживање кредита од Сједињених Држава, имале намеру да пружи гаранције у виду пријема немачких репарација. Последњи државни секретар у Вилсоновој администрацији, Бејнбриџ Колби (Bainbridge Colby), ипак је подвукао да Стејт департамент није могао да пружи захтеване гаранције југословенској влади, јер Сједињене Државе нису учествовале у англо – француским преговорима о висини ратне одштете нити су биле потписнице уговора у Версају.³⁵⁴

3.2. Приступ Сједињених Држава према питању ратних репарација

Крајем октобра 1917. године председник Вилсон је послао свог најближег саветника Едварда Хауса у Европу са захтевом да Европљани доставе формулисана ратна циљева и то у складу са његовим ставовима, који су између осталог укључивали и мир који не би подразумевао ратне анексије или плаћање ратне штете.³⁵⁵ У том периоду је настао темељ америчког политичког односа према институту ратних репарација који ће прожимати дипломатске односе током највећег периода између два светска рата.

Супротно од политике нове југословенске државе, као и за разлику од других сила, укључујући делом и Британију, однос Сједињених Држава према репарационом питању био је, пре свега прагматичан, вођен реалполитиком и сазнањем да поражене силе нису биле у могућности да задовоље потраживања победничких држава. Као што је југословенска делегација приметила на почетку 1919. године, Америка се руководила „другим погледима у Паризу, желела је да се ратне накнаде не траже од наших непријатеља, него да се траже само репарације и накнаде штете причињене приватним лицима“.³⁵⁶ Према речима делегата др Велимира Бајкића, „Вилсон се није сматрао парничном страном према Немачкој, већ судијом између зараћених страна“.³⁵⁷ Оваква констатација указује да су делегати извесно уочили да без обзира на српско ратно савезништво са САД, када су постојали истоветни циљеви према непријатељу, циљеви на мировној конференцији нису делили заједничке карактеристике. Питање репарација по важности дипломатских проблема требало је да буде расправљано одмах након Вилсоновог концепта Друштва народа, како су сугерисали саветник председника Едвард М. Хаус, државни секретар Роберт Ленсинг и начелник штаба америчке војске за време Светског рата, Таскер Блис (Tasker H. Bliss). Остала питања, попут прилагођавања територијалних граница, настанка нових држава и одређивања статуса колонијалних поседа разматрала би се доцније.³⁵⁸

³⁵² АЈ, ПВ, 371, ф. 45, д. 87.

³⁵³ АЈ, ПВ, 371, ф. 45, д. 88.

³⁵⁴ Исто.

³⁵⁵ Н. Kisindžer, *n.d.*, 230.

³⁵⁶ А. Mitrović, *Jugoslavija na konferenciji mira 1919–1920*, 223.

³⁵⁷ Велимир Бајкић, „Питање репарација“, *Народно благостање*, година I, бр. 14, Београд, 1929, 209.

³⁵⁸ FRUS, The Paris Peace Conference, 1919, Vol. I, Document 320.

Однос америчких делегата на мировној конференцији поводом питања ратне одштете у одређеној мери може се објаснити тиме да САД нису потраживале немачке репарације.³⁵⁹ Без обзира на ову чињеницу, сматрало се да је питање репарација претходило стварању политичке стабилности које јесте фигурирало као најважнији амерички циљ којем се тежило у Стејт департменту. Економски и политички ослабљена Немачка не би могла да допринесе европској безбедносној архитектури и свеобухватном економском опоравку Европе. У периоду након примирја представници Британије и Француске разматрали су суму између 120 и 200 милијарди долара немачке одштете, на шта их је америчка страна ужаснуто уверавала да је тако велики износ исплате немогућ. Американци су у дискусијама предложили суму од 30 милијарди долара и то под условом да половина износи у немачкој валути, пошто је у супротном, постојала бојазан да би осакаћена немачка економија неминовно створила политичке и социјалне предуслове за уплив болшевизма и преуредила унутрашњи политички систем у земљи.³⁶⁰ Једном приликом средином 1924. године Министарство иностраних дела у Београду било је информисано да је постојала озбиљна спремност грађанских странака у Берлину да оформе немачку владу са националистима. Тек се након претње америчког и британског амбасадора одустало од националистичког и конзервативног политичког курса. Обојица амбасадора најавили су да ће обуставити сваку финансијску помоћ због чега је председник Немачке реаговао и спречио појаву националистичких елемената у влади.³⁶¹

Победничке европске силе, ипак биле су свесне да у реалности, без америчког учешћа ниједан политички договор није био остварив. Лојд Џорџ резигнирано је оптужио америчку економску и поморску политику, схватајући да ће британски интереси бити у другом плану. Према њему, Херберт Хувер увелико је стварао пројекат „економске диктатуре“ која је имала потенцијал да генерише међународну „ненадмашну политичку моћ“ Сједињених Држава.³⁶² Клемансо није коментарисао ову констатацију, пошто није желео да ствара тензије у будућем процесу у којем је за остварење француских циљева био потребан широк савезнички консензус. Критикован је став председника Вилсона, зато што је увек о Друштву народа говорио са ентузијазмом, али такво усхићење није се приметило у ситуацијама када су Сједињене Државе могле да учине уступке или одређене концесије. Лојду Џорџу није се допало ни америчко заговарање процеса разоружања у јавном дискурсу током конференције, јер је председник за разлику од либералних говора у јавном простору, са друге стране, у реалности готово неприметно, предложио душло увећан износ из буџета за потребе америчке морнарице који је Конгрес требало да размотри.³⁶³

Вилсонових „Четрнаест тачака“ представљали су основу америчке политичке позиције према свим питањима везаним за Немачку, укључујући посебно репарациони проблем. Председник је подвукао да је Немачка пристала на примирје захваљујући одредницама његовог најчувенијег говора у Конгресу.³⁶⁴ Постигнути услови у преговорима зараћених страна који су претходили склапању примирја 11. новембра, подразумевали су да је немачка влада дужна да плати штету коју је нанела цивилном становништву савезника и њиховој имовини. У пракси то је значило да осим тога, она није била обавезна да плати и ратне трошкове својим непријатељима. Ову тврдњу према аутору Филипу Барнету, поткрепљују текстуални докази у савезничкој документацији, као и историјски процеси који су уследили. У Вилсоновом говору „Четрнаест тачака“ у погледу обештећења спомиње се рестаурација окупираних области у погледу Француске, Белгије и Србије. У наредним председниковим

³⁵⁹ САД нису на Конференцији мира потраживале ратну одштету, иако је за то постојала правна основа јер су амерички цивили изгубили животе на потопљеним прекоокеанским бродовима и амерички трговачки бродови претрпели материјалну штету за време немачког подморничког рата, *прим. Б. М.*

³⁶⁰ F. Costigliola, *op. cit.*, 28.

³⁶¹ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. јед. о. 151. бр. пов. 5600.

³⁶² М. Trachtenberg, *op. cit.*, 31.

³⁶³ *Ibid.*

³⁶⁴ FRUS, The Paris Peace Conference, 1919, Vol. I, Document 311.

обраћањима нису споменуте анексије, контрибуције и казне за нанету штету, што је требало да ограничи савезничка потраживања само на повратак окупираних територија. Једини пут када се говорило о ратним трошковима и то не као део Вилсоновог програма, догодило се непосредно пред слање ноте немачкој влади за склапање примирја у виду опаске белгијског министра спољних послова упућене Лојду Џорџу. Тек ће члан 19. конвенције о примирју, одредбом која гласи „Са резервом да концесије и захтеви савезника и Сједињених Држава остану нетакнути, следећи финансијски услови се намећу: (исплата) репарација за извршену штету.“ – отворити врата за неограничену савезничку потражњу накнаде штете.³⁶⁵ Широком интерпретацијом члана 19. примирја дошло је до колизије у схватању репарационог питања САД и осталих савезника јер Немачка јесте склопила примирје прихватајући предуслов да „изврши компензацију за сву штету коју је нанела цивилном становништву и његовој имовини“. Тиме се обавезала да ће платити одштету у тако постављеним уговорним границама, што је и америчка делегација заступала све време поштујући „уговорни однос“ савезника и Немачке.³⁶⁶

За разлику од француских захтева, за које се исправно претпостављало да ће бити максималистички, делегати британске владе, међу којима је био и Џон М. Кејнз, разматрали су умерене захтеве за обештећење. Ове две државе налазиле су се под страховитим притиском свог јавног мњења које уопште није имало разумевања за немачку позицију. Са почетком рада конференције, репарациони захтеви Француске проширили су се на формулу интегралних репарација, што је значило да поред намере за потраживањем одштете према цивилима, сада постоје много озбиљнији захтеви за наплату укупних ратних трошкова.³⁶⁷ У Сједињеним Државама, за разлику од Европљана, притисак јавног мњења готово да није постојао поводом тражења одштете од Централних сила. Позиција САД према питању ратних репарација од тренутка примирја развијала се постепено захваљујући члановима одбора „The Inquiry“, који су поставили принципе за спровођење америчке доктрине на Париској конференцији. Дејвид Милер (David H. Miller) након прокламације првог француског меморандума о немачкој одштини изразио је дубоко неслагање и усмерио француске представнике на (не)могућу модификацију програма „Четрнаест тачака“. Предводник Одбора „The Inquiry“, Едвард М. Хаус захтевао је да се реч „обештећење“ избаци из политичког дискурса на конференцији.³⁶⁸

Водило се рачуна о терминолошкој семантици, па је тако постојала препорука да се о ратном обештећењу у јавности говори искључиво у виду компензација а не као казненем механизму. Представник САД у међусавезничкој комисији за ратне набавке и опрему, један од оснивача и директора независног истраживачког института „Савета за спољне односе“, (Council on Foreign Relations), Пол Кривет (Paul D. Cravath) написао је меморандум настао на основу његовог учешћа у разговорима са Џоном М. Кејнзом и Норманом Дејвисом.³⁶⁹ Закључак анализе налагао је да питање обештећења „мора да има полазиште у споразуму насталом пре примирја, док категорије попут губитка профита (ускраћеног због рата, прим. Б. М.), пензија и ратних трошкова морале су бити елиминисане, при чему члан 19. споразума о примирју није смео да се проширује додатно“. Готово читаву аргументацију овог меморандума интензивно ће заступати адвокат и главни експерт по питању репарација Џон Фостер Далс, на кога ће пасти терет одбране званичне америчке позиције према одштини поражених сила током рада конференције у Паризу.³⁷⁰ Врло брзо уочена је реалност да репарације саме по себи неће омогућити обнову Француске, као ни осталих земаља, већ да је шира економска сарадња била неопходна за опоравак привредних и економских токова. Постојао је лимит у исплати одштете,

³⁶⁵ P. M. Burnett, *op. cit.*, 5-7.

³⁶⁶ M. Trachtenberg, *op. cit.*, 43-44.

³⁶⁷ P. M. Burnett, *op. cit.*, 13-14.

³⁶⁸ *Ibid.*

³⁶⁹ *Ibid.*

³⁷⁰ *Ibid.*

што је Француска, животно заинтересована за што бољу позицију при исплати обештећења, разумела у пуној мери. Није било стратешки исплативо драматично оштетити свог дужника, тиме што би му се наметнули немогући финансијски издаци.³⁷¹

На једном од првих састанака Репарационе комисије чији је званични рад почео 3. фебруара 1919. год. амерички представници нису били одушевљени сазнањем да је једино њихова држава заступала став да се у корпус репарационих плаћања не би требало укључивати ратни трошкови. Све земље тражиле су имплементацију интегралних репарација, одн. обештећење у виду надокнаде штете цивилима и држави, укупно са надокнадом ратних трошкова савезника, што је био званичан став српских и југословенских делегата. Њихов захтев није се разликовао од британског или француског, при чему се теорија српског разумевања интегралних репарација проширивала и на природно право, одн. „...више право морала и правде дужно како државама тако и појединцима, императивно захтева да свако сноси последице својих незаконитих радњи.“³⁷² Барнет је приметио да су теоријском интерпретацијом српски представници проширили правне норме природног права на деловање држава, као и да су трансформисали нејасну правичну одговорност – у прецизнији принцип – поставили су питање о „природној“ одговорности. Са друге стране, Џон Ф. Далс заступао је ограничења у дефинисању интегралних репарација јер се америчка полазна основа налазила у формулацији „рестаурације“ коју је Вилсон споменуо у „Четрнаест тачака“. Он је одбацио српски став о супремацији природног права на појам ратних трошкова пошто је сматрао да у правном смислу „није било довољно да неки чин буде неморалан, да је суров, да је неправедан, осим ако је у исто време и противзаконит“. Његова интерпретација правних правила захтевала је да се избришу европски предлози о праву на надокнаду ратних трошкова и тражила је да читав процес црпе основу из уговорног односа са Немачком који је склопљен за потребе примирја.³⁷³

Савезничке тврдње које су заступале имплементацију интегралних репарација биле су снажне. Сама чињеница да су државе биле ускраћене за наплату пореза и такси од становништва за потребе финансирања ратних трошкова ишла је у корист спровођења интегралних репарација. Стојан Протић додатно је допринео аргументацији Европљана логичким закључком, изневши тезу да „ако је споразум склопљен пре примирја само са Немачком, али не и са осталим Централним силама, онда је било могуће да савезници траже одштету од других Централних сила без обзира што не могу од Немачке“. Уследила је дебата која је убрзо уверила све заинтересоване актере да се питање „шта“ Немачка „мора“ да плати претворило у питање, забрињавајуће по Европљане – „колико“ Немачка „може“ да плати.³⁷⁴

Према рачуници Барнарда Баруха, уколико би се одштета рачунала по методологији обештећења искључиво на основу цивилних жртава и материјалног разарања али без ратних трошкова, Србија је требало да добије 4% од репарација, Француска 43%, Велика Британија 19% а Белгија 24%. Уколико би се у одштету урачунали и ратни трошкови, Србији је онда требало да припадне 1,3%, Белгији 1,7%, Француској 24%, Великој Британији 40% али и Сједињеним Државама 25% од укупних репарација. Италији је у оба случаја требало да припадне по 6%.³⁷⁵ Белгијски делегат одбацио је други модел рачунања, док француска делегација није ни одговорила формално већ је у незваничним разговорима предложила да се ратни трошкови више не разматрају. Када се Вилсон директно обратио својој делегацији председничком наредбом, која је ишла на руку Француској, Белгији и Србији, оне су могле да одахну јер је председник изричито одбацио интеграцију ратних трошкова у репарациона

³⁷¹ M. Trachtenberg, *op. cit.*, 36.

³⁷² P. M. Burnett, *op. cit.*, 21-24.

³⁷³ *Ibid.*

³⁷⁴ *Ibid.*

³⁷⁵ *Ibid.*, 25-28.

плаћања. У првој недељи марта месеца 1919. год. више није постојао политички притисак савезничких делегација да се ратни трошкови укључе у репарације.³⁷⁶ Доста касније, према разговору који је Војислав Маринковић водио са Костом Ст. Павловићем, министар спољних послова је ефектно закључио да је тема интегрисања ратних трошкова у оквир ратне одштете склоњена са дневног реда, оног тренутка када су Американци, који нису тражили ратну одштету, „напоменули“ како су њихови ратни трошкови премашили износ од 250 милијарди златних немачких марака. Све земље тада су схватиле да би у случају америчког захтева за пријем интегрисаних репарација, све добиле много мање износе.³⁷⁷

Амерички експерти сматрали су да је од пресудног значаја утврђивање тачног износа немачких плаћања, јер би се на тај начин брзо успоставио међународни ред и финансијска стабилност. Државе би у таквим околностима могле да узимају зајмове и покрену неопходну економску реконструкцију, док би кредитори имали поверења у капацитете дужника да зајмове врате. Проблем свих савезничких држава, који није утицао на југословенску делегацију, јер је она прва испоставила потраживања Комисији за одређивање штете, налазио се у чињеници да ниједна није успела да израчуна одштету и да им је за такав подухват било потребно најмање још годину или више дана. Из тог разлога, грубом проценом утврђен је први фиксиран и непромењив део немачких плаћања у складу са Версајским уговором, у износу од 132 милијарде немачких марака, док би се накнадно одредио други део репарација радом Репарационе комисије.³⁷⁸ Када су се разматрале категорије за које је требало да се плати штета, представљено је више група Првом поткомитету Комисије за одређивање штете: депресијација непријатељске валуте на савезничким територијама, приватна добра, пензије, социјална давања. По први пут, почетком априла 1919. године формално су се разматрали ратни дугови, као део категорије ратних трошкова које би Централне силе требало да плате.³⁷⁹ Џон Ф. Далс није учествовао у овој дебати због америчког мишљења о неукључивању ратних трошкова у репарационе категорије. Али, много важнија чињеница проишла из дискусије, јесте да се од тада постепено назирао јаснији став САД, према којем није било пожељно формално везивати исплату ратних дугова са пријемом немачке ратне одштете услед неизвесног економског капацитета владе у Берлину да плати.³⁸⁰

Како би се одредиле немачке могућности поводом ратне одштете, америчка делегација припремила је нацрте финансијских решења у Другом поткомитету економске комисије у Паризу. Званична прелиминарна сума америчких експерата варирала је између 60 и 100 милијарди марака, за разлику од предлога комитета Велике Британије за економска питања, који је на почетку изнео суму од чак 480 милијарди марака заснивајући тај износ према „доброј“ репутацији немачке индустрије. Ако су САД претходно извојевале „победу“ избацивањем категорије ратних трошкова у укупним репарацијама, у разматрању немачког репарационог капацитета наишли су на тежак отпор.³⁸¹ Суму је било тешко одредити током

³⁷⁶ Р. М. Burnett, *op. cit.*, 25-28.

³⁷⁷ Американци су захтевали да се ратна одштета утврди само за штету насталу повредом међународног права и штету према становништву, уз изузетак Белгије, којој би се признало потпуно репарационо право. Све друге земље, укључујући и Србију, захтевале су интегралне репарације, али су одустале када се сазнало за висину ратних трошкова САД. К. St. Pavlović, *Vojislav Marinković i njegovo doba (1876-1935), knjiga četvrta*, (London: M. Caplin & Co. Press Ltd., 1955), 29.

³⁷⁸ Р. М. Burnett, *op. cit.*, 31-35.

³⁷⁹ Белгијски представник је наиме, затражио од британске делегације, да његова држава буде компензована за пребацивање цивилне администрације на француску територију. Британски делегат, лорд Самнер тврдио је као је то белгијско потраживање исплаћено путем британског ратног зајма Белгији и да услед тога, Британија може да посматра тај зајам као део својих ратних трошкова. Једини проблем, према британском делегату, био је како посматрати ту компензацију, да ли као потраживање државе кредитора (В. Британије), или као потраживање Белгије. У том случају, поставило се питање, да ли би одштету Белгија проследила Британији на име свог ратног дуга или би директно дозволила да Британија наплати од Немачке ратни трошак. *Ibid.*, 42.

³⁸⁰ *Ibid.*

³⁸¹ *Ibid.*, 47-50.

трајања конференције услед чега је Далс предложио оснивање касније финансијске комисије за утврђивање ануитета (независних од фиксног дела од 132 милијарде немачких марака) Немачке који би били флексибилни са роком отплате најкасније до 1954. године. Комитет од кога ће касније настати Репарациона комисија, постао је и формално независан од рада ауторитета Париске конференције крајем марта 1919. године, како је и југословенски делегат Велизар Јанковић приметио. У њему, стварну моћ имале су САД, које је заступао Норман Дејвис, Британија и Француска. Дејвис је диктирао рад Комитета и захтевао је да велике силе изнесу предлоге и одлуче колико процената репарација траже а колико ће се оставити малим државама. С обзиром да су Париз и Лондон тражили 55% одн. 25%, Дејвис је радио на томе да ипак доста више од 20% остане намењено осталим државама и запретио је да ако наставе са тако високим потраживањима, да ће се Сједињене Државе повући из планова за европску реконструкцију. Његова претња ишла је даље, најавивши повлачење Америке из светске економије чиме би потенцијалне последице биле много веће од самих репарација. Под притиском и на бази једног од Далсових финансијских нацрта, Дејвис и европски делегати припремили су тзв. документ из Фоентаблоа које је одређивао фиксну суму и будуће немачке ануитете који би се растезали до 35 година отплате. Према овом пројекту, британска страна предложила је максималну суму од 220 милијарди марака, француска 188 милијарди а америчка 140, али су ипак јавности у Лондону, а поготово у Паризу, биле апсолутно против ових износа због чега су европске силе морале озбиљније да преговарају са америчком делегацијом.³⁸²

Непремостиве почетне несугласице савезничких сила и Сједињених Држава око одређивања укупног износа, остављене су за касније утврђивање, након завршетка Париске конференције. Версајски уговор није фиксирао висину укупног репарационог дуга Немачке и држава Централних сила.³⁸³ У уговору о миру није утврђен износ репарација за насталу штету, већ је одлучено да се формира међународна институција чији једини задатак је требало да буде израчунавање конане суме немачке одштете.³⁸⁴ Преговори великих сила на тему немачких репарација, наизглед ће бити приведени крају 1. маја 1921. године. Тада је Репарациона комисија, по први пут откад је питање ратног обештећења Немачке постало доминантно, одредила немачке облигације према тзв. „лондонском распореду исплата“. Врховни Савет савезника успео је да склони по страни разлике између нереалних очекивања у земљама Антанте и вајмарског вештог замагљивања стварног капацитета за исплату ратне одштете. Чланови комисије нису успели да сакупе статистичке информације које би им омогућиле да научном методом утврде немачку финансијску одговорност.³⁸⁵ Мирослав Плој, такође нам доноси информацију да је задатак комисије био да најкасније, до 1. маја 1921. године, изради „један план плаћања“ и модалитете отплате на 30 година почевши управо од 1921. године.³⁸⁶

Почетком маја месеца те године Репарациона комисија одредила износ у висини од 132 милијарде немачких марака базираних на златној подлози, што је износило око 40% потраживања. Краљевина СХС је захтевала 28 милијарди немачких марака: 18 милијарди за личне штете и девет милијарди за учињену материјалну штету. Од тих захтева, Репарациона комисија признала је 7,6 милијарди за исплату југословенској држави.³⁸⁷ Укупан износ од 132 милијарде марака био је подељен у две групе, при чему је прва група била фиксирана на 50 милијарди а друга на 82 милијарде златних марака. Немачка је као покриће за исплату, депоновала код Репарационе комисије обвезнице „серије А“ у износу од 12 милијарди са каматом од 5%, обвезнице „серије Б“ са истом каматом у висини исплата од 38 милијарди

³⁸² P. M. Burnett, *op. cit.*, 52-59.

³⁸³ АЈ, МФ, 70-238-432, Записник са конференције Дир. за уговоре Министарства иностраних дела, 1929. године

³⁸⁴ М. Плој, *n.d.*, 24.

³⁸⁵ S. A. Schuker, *op. cit.*, 16-17.

³⁸⁶ М. Плој, *n.d.*, 24.

³⁸⁷ АЈ, МФ, 70-238-432, Записник са конференције Дир. за уговоре Министарства иностраних дела, 1929. године

марака, наплативе у периоду од 37 година. Обвезнице „серије Ц“ биле су подесиве према економском капацитету Немачке и утврђене на износ од 82 милијарде, али без камате, при чему би се оне наплаћивале када је Немачка доспела у економску позицију да поднесе терет исплата.³⁸⁸ Југословенски делегат је учествовао у раду Репарационе комисије, али није имао никакву реалну улогу и политички значај када се расправљало о немачкој одштети, већ само када се говорило о осталим Централним силама.³⁸⁹

Неколико главних разлога условило је настанак Репарационе комисије. Потреба да се утврди коначна сума немачке одштете била је неопходна како би се успоставио финансијски поредак. Такође, постојање комисије важно је било из разлога како би се рачуноводствено испратио гломазан процес исплата и уплата рачуна на којима би се вршила репарациона плаћања. Можда најважнији мотив се налазио у томе да је био неопходан контролисани надзор над немачким финансијским и економским односима у периоду реконструкције Европе. Према Вилсоновој наредби, Америка је требало да буде формално заступљена својим представником у Репарационој комисији, при чему се једино Британија противила овој одлуци, док су француски и италијански делегати били за ту опцију како би се смањиле политичке тензије и уравнотежила британска моћ у доношењу одлука. Међутим, зато што у америчком Конгресу није ратификован Версајски уговор, Репарациона комисија је формално радила без америчког заступника који је присуствовао раду у форми придруженог, али утицајног члана.³⁹⁰

У доступној архивској грађи и литератури на тему повезаности САД и ратних репарација, углавном је присутна материја која се односи на амерички став према питању облигација које је требало Немачка да исплати. Са друге стране, уочава се да оне нису биле у истој мери заинтересоване за решавање питања ратних облигација Аустрије, Мађарске и Бугарске. Андреј Митровић је исправно закључио да је од децембра 1919. год. започео период „удаљавања америчке делегације“ од југословенских представника на Париској конференцији.³⁹¹ Али то се односи и на удаљавање од предмета и тема на конференцији која нису била у уској вези са немачким питањем, пошто је један од главних америчких циљева у Паризу био сређивање односа са Немачком и постизање Версајског уговора. Болест председника Вилсона, јак импулс унутрашњих политичких актера у Америци поводом захтева за модификацију одредбе о учешћу у институцији Друштва народа и повлачење делегације са Френком Полком на челу 9. децембра 1919. године, само су допринели смањењу америчког ентузијазма у раду париског процеса. С обзиром да су југословенски делегати у некој мери учествовали у формирању одлука поводом тзв. „источних репарација“, али не и у доношењу одлука поводом немачких репарација, у потпуности су зависили од надмоћне америчке политике која је доминирала у Паризу. Након конфузних ставова приликом куповине америчке ратне опреме у Француској од стране савезника у погледу могућности да се она купује на подлози будућег пријема ратног обештећења, први наредни корак који је указивао да Стејт департамент формира политику изолације репарација од осталих међународних и финансијских питања, јесте строго непристајање да се ратни трошкови сврстају у репарациона плаћања поражених сила. С обзиром да су све државе могле да у структуру својих ратних трошкова инкорпорирају ратне зајмове и кредите, који су у највећој мери добијени захваљујући Стејт департменту, америчким грађанима и приватним банкама, то би из америчке перспективе значило да би Немачка у недоглед плаћала потраживања савезничких држава, све до оног тренутка до када су мање државе хипотетички могле да дугују Француској и Великој Британији, а њих две опет, Сједињеним Државама. Овакав амерички став постепено је али и незауостављиво, артикулисао конкретан оквир у спољној политици Стејт департамента, који ће бити усмерен ка томе да се у систему међусавезничких дугова пријем ратне одштете експлицитно раздвоји од наплате

³⁸⁸ AJ, МФ, 70-238-432, Записник са конференције Дир. за уговоре Министарства иностраних дела, 1929. године

³⁸⁹ M. Ploj, *n.d.*, 25.

³⁹⁰ P. M. Burnett, *op. cit.*, 78-80.

³⁹¹ A. Mitrović, *Jugoslavija na konferenciji mira 1919–1920*, 129.

ратних дугова. Упориште ове спољнополитичке стратегије налази се у тврдњи, да би парадоксално, САД можда највише од свих држава зависиле од немачких репарација, јер би европске савезнице избегавањем плаћања ратног дуга оптеретиле америчке грађане чиме би они сносили и највећи ризик.³⁹² Колико је проблематика немачких репарација била важна европским државама, она је била једнако важна и САД, само из фундаментално супротних разлога.

Након свега, разумљиво је зашто су представници Стејт департмента одбацили позив да учествују на конференцијама у Спа и Бриселу половином 1920. године, када је формално присузупило утврђивању процената ратне одштете. Оваква одлука врло мало има утемељења у тумачењима о почетку спољнополитичког изолационизма Сједињених Држава. Оне јесу биле заинтересоване да учествују у креирању финалних одлука поводом немачких облигација, али то су учиниле заједнички са Британијом и Француском пре предстојећих конференција, на којима су се саопштиле већ утврђене одредбе. Снагом своје економске моћи, која се огледала у томе да су постале светски кредитор, најпре су „убедиле“ Британију, саму заинтересовану да наплати своја потраживања, да склопи уговор о отплати ратних дугова, чиме су стекле водећу улогу у консолидацији финансијских питања. Неучествовањем на конференцијама у Спа и Бриселу, избегле су могућност уплитања у дискусију на тему повезивања дугова и одштете, која јесте била доминантна одмах по завршетку Париске мировне конференције а о којој би се сигурно повела расправа, ако не од малих држава, онда највероватније од стране Француске.³⁹³

Укупна сума одређена на 132 милијарде златних немачких марака, што је отприлике износило око 33 милијарде америчких долара, представљала је одраз оштре и строге политичке правде. Занимљиво је да одштета од 132 милијарде превазилазила је за једну четвртину суму коју је предлагао Џ. М. Кејнз као једину рационалну. Делове треће „Ц серије“ обвезница од 82 милијарде златних марака, Репарациона комисија издала би само у случају да се могло утврдити да је Немачка довољно економски напредовала и да је повећала капацитет за исплату одштете, одн. да је имала финансијских могућности да сервисира њихово доспеће. Трећа серија обвезница имала је незнатну политичку важност и појављивала се као маневар у редиистрибуцијама добитака између савезничких земаља. Министар у француској влади Луј Лушер, предлагао је да трећа „Ц серија“ буде предмет међусавезничког поравњања у питању ратних дугова, али су Американци одбили. Он је иритиран овим одговором саркастично приметио, да су „САД и Британија, као крајњи корисници ових обвезница могли да их баце у ватру када и како им је по вољи“, што указује да је Француска била апсолутно незадовољна коначним исходом. Почетак исплата репарација према „лондонском распореду“ спроводио се током првих година у износу од 2 милијарде марака плус додатних 26% од прихода немачког трговинског извоза. Ову формулу су све савезничке земље заиста посматрале кроз призму „сакросанкт“ уговорне облигације.³⁹⁴

Ауторка Сали Маркс у критици репарационог договора великих сила напомиње да је форма обвезнице „серије Ц“ са намером конструисана тако да погрешно наведе јавно мњење да ће исплата 132 милијарде немачких марака бити испоштована. Експерти су били и те како свесни да Немачка није могла исплатити укупну суму, док су остале Централне силе имале капацитета само за минимална давања. Средином 1921. године Немачка је уплатила прве износе репарација али се разлог томе налазио у окупацији Дизелдорфа.³⁹⁵

³⁹² D. J. Gill, *op. cit.*, 14.

³⁹³ FRUS, 1920, Vol. I, Document 96.

³⁹⁴ S. A. Schuker, *op. cit.*, 16-17.

³⁹⁵ Sally Marks, „The Myths of Reparations“, *Central European History*, Cambridge University Press, Vol. 11, No. 3, 1978, 231-255.

4. СПОЉНА ПОЛИТИКА САД, КРАЉЕВИНЕ СХС И ПИТАЊЕ РАТНИХ ДУГОВА

4.1. Међународни положај Сједињених Држава након Светског рата

Први светски рат представља најважнији светски процес у америчкој историји који је утицао на трансформациони искорак Сједињених Држава из положаја регионалне силе у светску силу, са таквом врстом снаге, којом су могле да иницирају системске промене у светском окружењу. Најраније од 1870. године, тадашње доминантне силе светске политике, пре свих Велика Британија, препознали су будућу улогу Америке као предводнице светског економског развоја и њен заслужен статус доминантне економске силе у односу на сваку осталу државу појединачно. Од тада, Сједињене Државе преузеле су лидерску улогу од Британије на месту највеће економије света.³⁹⁶ За скоро 130 година од стицања независности до Првог светског рата, оне су успеле да обезбеде највиши доходак по глави становника у свету, највећу индустрију и пољопривредну производњу, са око 40% светског индустријског капацитета посматрано у 1914. години. Положај водеће индустријске земље на глобалном нивоу уочи светског сукоба, САД су дуговале свом индустријском успону, с обзиром да је управо он био основни чинилац економске снаге и представљао најважнију компоненту за спектакуларан привредни развој.³⁹⁷ Први светски рат фундаментално је изменио економски и политички статус САД јер су се оне из позиције дужника са задужењима од 3,7 милијарди долара уздигле у статус највећег светског кредитора.³⁹⁸

Према Миршајмеровом, као и тумачењу представника реалистичке школе теорија међународних односа, свака држава располаже са две врсте моћи: латентном (сакривеном) и војном. Латентна моћ у ширем смислу утемељена је на богатству државе и бројчаном стању њеног становништва. Да би велике силе изградиле војну моћ неопходно је пре свега да поседују одговарајуће финансијске резерве што САД свакако јесу имале за време Светског рата.³⁹⁹ Поред величине територије оне су поседовале развијену економску снагу коју су врло лако могле да претворе у војну моћ. На крају, то се и догодило захваљујући одлуци Конгреса и председника Вилсона, којом је војска и морнарица Сједињених Држава започела пројекат изградње силне и „неупоредиво највеће“ светске морнарице током 1916. године, на основу стратешких начела поморског адмирала и стратега Алфреда Тејера Мехена.⁴⁰⁰ Стога, не изненађује чињеница да је најзначајнија компонента америчке моћи у Првом светском рату била економска и финансијска подлога државе, иако је допринос у виду ангажованости војних трупа и допремања ратног материјала у Европу одмах иза по значају. Још пре почетка светског сукоба, нарочито од америчког рата са Шпанијом 1898. године, оне су се с времена на време појављивале на светској сцени наметајући сопствене интересе у затегнутим међународним односима. У том смислу, рат у Европи створио је снажну реакцију у Америци, при чему су поједини доносиоци одлука у америчкој администрацији видели прилику за много активнијим учешћем у светској политици, како би се спроводили процеси од општег и универзалног значаја, али и они процеси, који би непосредно одговарали америчким интересима. Реакција

³⁹⁶ Michael Lind, *Land of promise: an economic history of the United States*, (New York: Harper, 2012), 263. Хенри Кисинџер је означио 1885. годину као годину када су САД индустријски надмашиле Британију као прву следећу индустријску силу на свету. Н. Kisindžer, *n.d.*, 26.

³⁹⁷ Dr Nikola Vučo, *Ekonomska istorija sveta, Od industrijske revolucije do Drugog svetskog rata*, (Beograd: Savremena administracija, 1970), 128-129.

³⁹⁸ Frederick C. Adams, *Economic Diplomacy, The Export-Import Bank and American Foreign Policy 1934-1939*, (Columbia, Missouri: University of Missouri Press, 1976), 1.

³⁹⁹ Džon Miršajmer, *Tragedija politike velikih sila*, (Beograd: Udruženje za studije SAD u Srbiji, Čigoja štampa, jul 2017), 91.

⁴⁰⁰ A. Tuz, *n.d.*, 49.

Вилсонове администрације на рат представљала је одговор како су САД намеравале да створе стабилну основу међународног система према којем су амерички лидери у периоду доста пре 1914. године показивали стратешко интересовање.⁴⁰¹

Председничка администрација Вудроа Вилсона, спољнополитичким активностима утемељеним на државничком и академском искуству самог председника, инсистирала је да у име Сједињених Држава успостави светски поредак из перспективе америчког разумевања универзалних друштвених и моралних вредности. Покушај Вилсонове администрације представља први од укупно три америчка покушаја за стварање светског поретка који би баштинио начела међународног либерализма током двадесетог века.⁴⁰² Доминантна позиција Сједињених Држава произишла из учешћа у Светском рату, као и опадање моћи осталих светских сила, донела је драматичну промену у односима снага, не само између сукобљених страна и блокова држава, већ и у читавој архитектури светског поретка. Америчка администрација оштро је заступала Вилсонове ставове, прокламоване јавности најпре 22. јануара у Сенату 1917. године, када је први пут експлицитно истакнуто право Америке на светско вођство, а потом и у много чувенијем говору јануара наредне, 1918. године, када су начела „Четрнаест тачака“ постала окосница у међународним односима. У оба говора Вилсон је позвао на стварање „новог светског поретка“ заснованог на Друштву народа, разоружању и слободним морима. Упражњен простор на врху хијерархије у односима водећих светских сила створен завршетком светског рата, отворио је могућност за почетак доминантне позиције у светској политици. Председник Вилсон није намеравао да се сврста на нечију страну, напротив, главни циљ му је био да донесе мир без наметања изразитог победника.⁴⁰³ Од тада, непосредним ангажовањем на светској сцени, САД су поседовале огромну политичку и економску моћ коју су употребљавале у најважнијим историјским процесима. Један од првих подухвата успешно су пребродиле натеравши Немачку да склопи примирје на основу Вилсоновог пројекта. Касније су редом издржале многобројне изазове, попут стварања организације Друштва народа, промовисања америчке моћи на мировној конференцији у Паризу или војној конференцији у Вашингтону 1922. године. Биле су толико уверене у исправност својих идеала да су најважнији међународни уговори склопљени у XX веку од Друштва народа и Бријан – Келоговог пакта, па и доста касније, представљали отелотворење америчких вредности.⁴⁰⁴

Америчка надмоћ након Светског рата показала је своју величину у више наврата, а посебно у тренуцима када су САД интензивно започеле наплату ратних дугова. Да није поседовала такву моћ, Америка не би могла да у кратком периоду издејствује више политичких и економских концесија од прве следеће финансијске светске силе, каква је била Велика Британија.⁴⁰⁵ Када је администрација председника Ворена Хардинга започела свој мандат, његова земља увелико је имала статус велике светске силе. Америчка нација брзо је ширила свој утицај свуда у свету. Није контролисала више само басен Кариба, већ се њена

⁴⁰¹ Robert E. Hannigan, *The Great War and American Foreign Policy, 1914–1924*, (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2017), део предговора, стр. x

⁴⁰² D. R. Simić, *Politika Vudroa Vilsona i Frenklina Delana Ruzvelta*, 15; Н. Kisindžer, *n.d.*, 850.; Спољнополитичка основа његових легалистичких уверења и интервенционизам утемељен на идеалистичким нормама постаће усмерење каснијих предводника САД. Ниједна земља у XX веку није тако одлучно и истовремено тако вишеструко утицала на светске односе као САД, нити је била прагматичнија у вођењу спољне политике са идеологизованом тежњом за остварењем сопствених историјских и моралних убеђења. Ниједна земља није била мање вољна да се ангажује изван својих граница, чак и онда када је ступала у савезе и преузимала обавезе које су по обиму и дometу биле без преседана. Током читавог двадесетог века, сви амерички председници редом су заступали став да њихова земља нема „себичне“ интересе, већ да њен главни, ако не и једини, национални циљ представљају мир и прогрес, Н. Kisindžer, *n.d.*, 5; 650.

⁴⁰³ A. Tuz, *n.d.*, 70.

⁴⁰⁴ Н. Kisindžer, *n.d.*, 6.

⁴⁰⁵ Под појмом *компетитивне сарадње* означено је стратешко надметање између Британије и САД у областима финансија, економије и изградњи морнарице, R. Self, *op. cit.*, 13.

империја протезала широм Пацифика, обухватајући Хаваје, Аљаску, Мидвеј, Вејк, Гуам, Алеуте, Самоу и Филипине. Индустијски произвођачи неговали су европска тржишта и стварали мултинационалне корпорације у Европи. Мисионари и предузетници ширили су амерички утицај у Африци, Блиском Истоку и Јужној Азији. Био је то почетак нове ере, коју ће касније издавачки колос Хенри Лус, назвати „Амерички век“ (American Century).⁴⁰⁶ Шеф Њујорк Тајмса за европске послове, Едвин Џејмс такође је закључио током двадесетих година како је ово „наш (амерички, прим. Б. М.) век“.⁴⁰⁷

Сматрамо да је у међуратном периоду приметна једна специфична карактеристика америчке спољне политике. Она је била оличена у селективној примени унилатералних, билатералних и мултилатералних приступа у зависности од природе процеса у међународној политици. Практиковање једностраних потеза доводило је до количине своје моћи, немерљиве са било којом другом силом. Најочигледнија форма унилатералног приступа огледа се у Хуверовом мораторијуму 1931. године, када су без заједничког договора са заинтересованим европским владама, Сједињене Државе блокирале исплату ратних дугова и ратних репарација. У тадашњим финансијским условима није било довољно времена на располагању за обезбеђивање широке подршке иницијативи. Поред тога, директна дипломатија са сваком државом угрозила би кохерентност укупне спољне политике.⁴⁰⁸ Из тог разлога, у појединим ситуацијама америчка администрација је спроводила спољну политику засновану на широкој мултилатералној основи, када је за специфичне исходе била неопходна међународна подршка више различитих иностраних влада. Уочљив пример селективне употребе једностране или мултилатералне дипломатије огледа се у критици Хардингове администрације од стране Нормана Дејвиса, који није доводио у питање америчко „уплитање“ у светске послове, већ није био задовољан последицама које је унилатералан приступ наштетио спољнополитичком деловању.⁴⁰⁹

Иако у теоријским приступима не постоји у потпуности прихватљива и задовољавајућа дефиниција мултилатерализма, њега је лако препознати.⁴¹⁰ Посебно се уочава да су комисије под покровитељством америчких стручњака Чарлса Доза и Овена Јанга представљали институционализоване облике мултилатералне сарадње али са јасно уочљивом америчком супремацијом у односу на Репарациону комисију која је била предвиђена уговором из Версаја.⁴¹¹ Захваљујући економској снази и економској доминантној позицији, САД су предводиле политичке процесе у светским односима, што се уочава прихватањем планова америчких експерата, као и неформалним прихватањем мораторијума председника Хувера, које је постала реалност од конференције у Лозани 1932. године.⁴¹² Атрактивност америчке

⁴⁰⁶ Warren I. Cohen, *Empire Without Tears, America's Foreign Relations 1921–1933*, (Philadelphia: Temple University Press, 1987), ix.

⁴⁰⁷ F. Costigliola, *op. cit.*, 263.

⁴⁰⁸ G. R. Berridge, *Diplomacy, Theory and Practice, 5th Edition*, (New York, London: Palgrave Macmillan, 2015), 16.

⁴⁰⁹ F. C. Adams, *op. cit.*, 2.

⁴¹⁰ Мултилатерализам подразумева поштовање правила и колективну сарадњу преко институција, али и одлучивање чланова конкретне групе о избору својих представника. Статус оваквих институција углавном, не превазилази значај који имају саме државе, јер су их државе саме и створиле. При том, државе воде главну реч у процесу доношења одлука тако насталих институција, Ser Ajvor Roberts, *Satou: Diplomatska praksa*, (Beograd: Holywell – Neopren, 2013), 317-318.

⁴¹¹ Аутори Блеквил и Херис аргументовано наводе да је Дозов план један од практичних примера геоекономског деловања спољне политике Сједињених Држава. Овим планом, америчке банке су позајмљивале новац Немачкој како би влада у Берлину могла да врши исплату репарација. Примљеним репарацијама, европске државе имале су на располагању средства да исплаћују своје дугове. Robert D. Blackwill and Jennifer M. Harris, *War by Other Means, Geoeconomics and Statecraft*, (Cambridge, London: The Belknap Press of Harvard University Press, A Council on Foreign Relations Book, 2016), 158-159.

⁴¹² О конференцији у Лозани 1932. године видети: John W. Wheeler – Bennett, *The Wreck of Reparations: Being the political background of the Lausanne Agreement 1932*, (New York: Howar Fertig, 1972).

финансијске способности утицала је на иностране владе да следе америчке одлуке у политичким аранжманима.

Политичко – финансијске платформе два поменута експертска комитета под америчким вођством настала Дозовим планом 1924. и Јанговим планом 1929. године, као и једногодишњи мораторијум на исплату свих међународних ратних облигација Хуверове администрације представљају оштрицу америчке економске спољне политике према европским пословима након Првог светског рата. Иако су главни циљеви обе комисије били усмерени на регулисање немачких ратних обавеза и економску реконструкцију Европе њима се тежило ка регулисању ратних облигација америчких дужника, али и ка успостављању финансијске архитектуре чије главне предводнице јесу биле САД. Према Костиљолиним речима, пре Светске економске кризе Американци су поред многих политичких захтева, укључујући захтеве за прелаз на златни стандард, непрестано притискали Европљане да исплаћују ратне дугове и ратне репарације.⁴¹³

Разумевајући снагу мултилатералног приступа и тежњу мањих сила да тим дипломатским моделом испуне своје циљеве, САД нису дозволиле стварање јединственог блока дужничких држава. То се посебно уочава од тренутка када су европске владе започеле иницијативу да се издејствује заједнички договор о ратним дуговима. Од тада САД су настојале да билатералним односима склопе правно обавезујуће уговоре.⁴¹⁴ Мултилатерални приступ спроводио се када је било неопходно усвојити шири међународни консензус како би одредбе постале прихватљиве свим актерима и спроведене у пракси. Пример мултилатералног приступа америчке спољне политике, представља Бријан – Келогов пакт из 1928. године, који је у међународне односе увео начело о забрани спровођења ратова.⁴¹⁵ Како се одредба француско – америчког пакта налазила на линији са процесом разоружавања у свету који су предводиле САД, заједнички рад више земаља ишао је на руку циљевима Стејт департамента и Беле куће. Са друге стране, питање ратних дугова Сједињене Државе третираше су као еклатантно политичко питање али под сопственом ингеренцијом, зато што је највиши национални интерес налагао да се није смело дозволити да дужнички терет поднесу амерички порески обвезници. Из тог разлога, спољнополитичким активностима непрестано су генерисале импулсе у међународном систему који су имали пресудан утицај на промене у динамици отплате немачких репарација. Резултати америчке политике директно су се манифестовали на финансијске капацитете држава да извршавају своје дужничке обавезе, попут примера Краљевине СХС/Југославије. Можда кључна компонента која настаје заједничким радом више држава на мултилатералној основи, јесте стварање међународне норме.⁴¹⁶ Управо су стварање једне такве норме у питању исплате ратних дугова, чијом међународном снагом би амерички интереси били угрожени, САД намеравале и да избегну.

4.2. Изолационизам америчке спољне политике у међуратном периоду

У предговору свог рада аутор Стивен Вертхајм истиче, како „од школских институција до највиших државничких функција“, постоји јединствена верзија дискурса о америчким изолационистичким и интернационалистичким импулсима. Према уопштеној причи,

⁴¹³ F. Costigliola, *op. cit.*, 19.

⁴¹⁴ Видети: U.S. World War Foreign Debt Commission, *Minutes of the World War Foreign Debt Commission 1922–1926*, (United States, Washington: Government Printing Office, 1927); A. Tuz, *n.d.*, 335.

⁴¹⁵ Видети: L. Ethan Ellis, *Frenk B. Kellog and American Foreign Relations 1925–1929*, (New Brunswick, New Jersey: Rutgers, State University, 1961), 193-213.

⁴¹⁶ Kishore Mahbubani, *Multilateral Diplomacy*, in: Andrew F. Cooper, Jorge Heine and Ramesh Thakur (Ed.), *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, (Oxford University: Oxford University Press, 2013), 248-262.

„Сједињене Државе, једном у ропству изолационизма, одбациле су анимозитет ка глобалном ангажману и пригрлиле су интернационализам“.⁴¹⁷ Премиса ове тврдње полази од става да су се политички кругови изолациониста и интернационалиста сукобљавали у дуготрајној борби, при чему су претходно наведени победили након Светског рата, док су потоњи однели превагу након другог глобалног рата.⁴¹⁸ Више аутора говори о међуратним тензијама између водећих политичких кругова који су заступали идеју изолационизма са једне стране и интернационалистички амерички политички курс на другом крају спектра.⁴¹⁹ Ипак, најближи смо аргументима Стивена Вертхајма који за кључну компоненту изолационистичке дебате сматра примену или одсуство војне детерминанте у америчкој спољној политици. Премиса која полази од става како је постојао константан сукоб између заговорника изолационизма и интернационализма, доводи до тога, како су извесни истакнути Американци, представници интернационализма, све време фаворизовали америчку глобалну превласт.⁴²⁰ Према Вертхајмовим налазима, интернационалисти пре Другог светског рата, који су сами себе тако идентификовали, настојали су да мирном разменом политичких одлука замене владавину силе у светским пословима. Радиле су на томе да отклоне потребу за војном надмоћи Сједињених Држава или било које друге велике светске силе.⁴²¹ Тек је током Другог светског рата интернационализам у Америци постао суштински повезан са војном силом, чији су креатори осмислили нови, пежоративан термин – изолационизам.⁴²² Из тог разлога, према закључку аутора, готово да нема смисла окарактерисати поједине Американце као заговорнике изолационизма.⁴²³

„Оно што се подразумевало под интернационализмом, идентификовало се са сталним чланством у Друштву народа, а не са редовним учешћем у међународној политици.“ Овако је Хенри Кисинџер разумео повезаност изолационистичких импулса и деловања Сједињених Држава у међуратном периоду.⁴²⁴ Општепозната је чињеница да САД нису постале чланица Друштва народа након Светског рата чиме је Вилсонова политика последично доживела неуспех.⁴²⁵ Нешто мање је познато да је наредна Хардингова администрација, озбиљно разматрала могућност да се још једном у Конгресу претреса питање уласка Сједињених Држава у организацију Друштва народа. Ворен Хардинг и секретар државе Чарлс Е. Хјуз сматрали су у једном тренутку како је америчко чланство у овој међународној институцији било изводљиво, али уз одређене резерве.⁴²⁶ Посебно је био проблематичан члан 10. Пакта, јер је он предвиђао да чланице ставе на располагање своје војне трупе за потребе Друштва, уколико светски проблеми налажу такав расплет ситуације.⁴²⁷ Међутим, није се догодило да главни креатор нове и до тада невиђене међународне организације, постане и њен оснивач, услед чега су многи тадашњи политички чиниоци сматрали како се Америка поново налази у положају изолационизма. Кисинџерове речи можда најпримереније дефинишу перцепцију

⁴¹⁷ S. Wertheim, *op. cit.*, 4.

⁴¹⁸ *Ibid.*

⁴¹⁹ С обзиром да рад не разматра унутрашњу политичку и академску полемику два различита правца америчког односа према светској политици, видети неке од значајних дела која су посветила већу пажњу овој идеолошкој дилеми: Selig Adler, *The Isolationist Impulse: Its Twentieth-Century Reaction*, (Westport Connecticut: Greenwood Press Publishers, 1974); Charles A. Kupchan, *Isolationism, A History of America's Efforts to Shield Itself from the World*, (New York: Oxford University Press, 2020).

⁴²⁰ S. Wertheim, *op. cit.*, 4.

⁴²¹ Сви докази одреда у изворима и литератури потврђују америчке захтеве за смањењем или потпуним укидањем наоружавања. Због тога опште разоружавање представља један од неколико темеља америчке спољне политике у међуратном периоду, K. Burk, *op. cit.*, 377-391.

⁴²² S. Wertheim, *op. cit.*, 4.

⁴²³ *Ibid.*

⁴²⁴ H. Kisindžer, *n.d.*, 376.

⁴²⁵ R. D. Šulcinger, *n.d.*, 107-109.

⁴²⁶ Kurt and Sarah Wimer, „The Harding Administration, the League of Nations, and the Separate Peace Treaty“, *The Review of Politics*, no. 29, 1967. 13-24.

⁴²⁷ R. D. Šulcinger, *n.d.*, 107.

многих иностраних влада, добрим делом укључујући и југословенску владу, о формалном учествовању америчких администрација у политичким процесима међуратног периода. Америчко одсуство у раду новостворене међународне институције, представљало је генерални проблем за разумевање односа САД према светској политици, којем је нова југословенска држава као и многи њени интелектуалци, како ће се испоставити, приступала са одређеним неразумевашем и потешкоћама.⁴²⁸

Крајем 19. века, Сједињене Државе увелико су се већ сусреле са појединим европским силама. Међу тадашњом елитом почеле су да се појављују тенденције које су наговештавале престанак америчког изолационизма у међународним пословима. Разлози за другачијим приступом, произишавали су највећим делом из стратешких и економских интереса. Осећала се потреба да се обезбеде економске олакшице, пространа тржишта за пласман америчких индустријских производа, као и могућност за финансијске инвестиције.⁴²⁹ Стратешки разлози у великој мери одређивали су смер америчке спољне политике. Појава Русије као велике силе на Далеком истоку, Јапана на Пацифику и све очигледније немачке империјалне претензије, натерали су америчке доносиоце одлука да постепено изграде одбрамбене системе на кључним тачкама у Тихом океану. Истовремено, све веће одобравање у америчким политичким круговима добијале су експанзионистичке теорије адмирала Алфреда Тејера Мехена, чија стратешка начела и промишљања је заступала председничка администрација Теодора Рузвелта.⁴³⁰

Од тренутка када су елиминисале Шпанију из Западне хемисфере ратом 1898. године, све интензивније учешће у светским пословима постепено је замењивало преовладавајућу равнодушност Сједињених Држава. Још је Вудро Вилсон, представник прогресивистичког таласа, у спољнополитичким разматрањима узимао у обзир реалистичку чињеницу да је његова земља требало да прихвати светску улогу која је одговарала економској снази федерације. Да би пребродило унутрашње факторе који су сметали активној политичкој улози Сједињених Држава у спољном окружењу, Вилсон је тежио ка моделу интернационализма који би био уједначен са америчким идеалима.⁴³¹ За разлику од администрација Вилијема Мекинлија и Теодора Рузвелта, који су успон Сједињених Држава предвиђали путем усавршавања мајсторства политике велике силе, Вилсон је желео да замени такав приступ дипломатијом и америчком моћи.⁴³² Додуше, њему је отворен пут за специфичан амерички интернационализам оставила администрација Теодора Рузвелта, још од учешћа америчке делегације на конференцији у Алгезирасу, када је постало јасно да више није било могуће да Стејт департамент и Сенат остану по страни и не буду умешани у европској политици.⁴³³

Један од популарнијих приступа међу одређеним политичким круговима у вођењу спољних послова увек је био заснован на изолационизму.⁴³⁴ Атрактивност концепта изолационизма налази се у претпоставци да не постоји регион на свету изван Западне

⁴²⁸ Током рада Мировне конференције одлазак америчке делегације из Париза протумачен је као почетак америчког изолационизма. „Рачунати на САД као на силу која ће у Европи бдети над резултатима Конференције мира, значило је погрешно рачунати“. А. Mitrović, *Jugoslavija na konferenciji mira 1919–1920*, 122.; Богдан Кризман наводи да је са поразом Вилсона на изборима, изолационизам у Америци славио победу, Bogdan Krizman, *Vanjska politika Jugoslavenske države 1918–1941, Diplomatsko – historijski pregled*, (Zagreb: Školska knjiga, 1975), 29.; Уочи Дозовог плана, југословенски политички чиниоци нису били убеђени да ће представници САД уопште узети учешћа у раду међународне комисије, АЈ, ПЈЛ, 341, ф. 49. ј. о. 150. Пов. бр. 519.; Током процеса о ратним облигацијама о којима је расправљала Јангова комисија, југословенски званичници нису сматрали да је учешће америчких експерата било пресудно. АЈ, ПЈЛ, 341, ф. 49. ј. о. 152. Стр. Пов. Бр. 639.

⁴²⁹ D. Živojinović, *Amerika, Italija i postanak Jugoslavije*, 13.

⁴³⁰ *Isto*, 14.

⁴³¹ С. А. Kupchan, *op. cit.*, 295.

⁴³² *Ibid.*, 250.

⁴³³ D. Živojinović, *Amerika, Italija i postanak Jugoslavije*, 15.

⁴³⁴ John Mearsheimer, „Imperial By Design“, *The National Interest*, no. 111, (Jan. Feb. 2011), 16-34.

хемисфере, стратешки важан у довољној мери којим би била оправдана америчка политичка или економска експанзија.⁴³⁵ Након 1918. године, у складу са релативно новом улогом светске силе, као и услед чињенице да су европским владама позајмиле огромна новчана средства, Сједињене Државе из подразумеваних разлога нису могле себи да приуште одсуство у европским процесима, јер су се на европском континенту налазили највећи дужници. Како би се бавиле евроатлантском политиком и заштитиле националне интересе, посебно у области економије, многе одлуке у међународним пословима Сједињене Државе донеле су једнострано или на мултилатералној основи.⁴³⁶

Аутор Адам Туз износи свој приступ у сагледавању америчког изолационизма. Према анализи Хуверовог писма упућеног Вилсону, тадашњи секретар за Трговину је сматрао да у односима са другим европским владама Америка није требало да „прихвати координисане услове... који би наше независно деловање сасвим онемогућили“.⁴³⁷ Другим речима, карактеристике најављене „економске диктатуре“, како је још Лојд Џорџ описао Хуверову политику, нису биле испразна упозорења британског премијера. Секретар је истакао намеру да уколико Европљани нису били спремни да у целости прихвате Вилсонова начела, Америка је требало да се „сасвим повуче из Европе“ и концентрише „своју економску и моралну снагу“ на остатак света. Овако конципиран предлог није фундаментално означавао изолационистичке тенденције, већ је показивао „вилсоновски пуританистички“ оквир, којим је одбациван уплив у европске послове у интересу америчког предводништва над светским процесима.⁴³⁸

Током трајања међуратних година, Сједињене Државе биле су дубоко ангажоване у међународним односима, више него икада до тада у својој историји, ако се ова тврдња посматра у периодима када је трајао светски мир. Америчка војна моћ је из разумљивих разлога опала, али никада испод нивоа на којем је била пре Светског рата. Са друге стране, финансијска моћ увећавала се геометријском прогресијом, док се амерички долар могао наћи у сваком тренутку у свим деловима света.⁴³⁹ У поглављу под насловом „Изолационистички интервенционизам“, аутор Чарлс Купчан анализирао је рад републиканских председничких администрација. Најпре, Хардингова администрација поставила је темеље. Преуређење америчке економије и обнова републиканског Стејт департмента, представљали су предуслов да америчка нација поново постане „командујући пример светског вођства“.⁴⁴⁰ Хардинг је неприкосновено инсистирао на унутрашњем јачању Америке, али његова администрација није желела да се повуче из светских односа. У првом годишњем обраћању Конгресу 1921. године, председник је потврдио да су Сједињене Државе својим ангажманом у области светске трговине и финансија неизбежно биле повезане са глобалним пословима.⁴⁴¹ За разлику од пажљиво одмереног политичког уплива, оне су широко и дубуко економски учествовале у европским односима.⁴⁴² Бер Браумелер експлицитно тврди да је амерички изолационизам у већем периоду између два светска рата, ништа друго него мит, с обзиром да су се уместо на борбене тенкове, Сједињене Државе ослањале на широку делатност америчких банака. Амерички финансијски ресурси имали су више него довољно снаге да обезбеде сигурност

⁴³⁵ John Mearsheimer, „Imperial By Design“, *The National Interest*, no. 111, (Jan. Feb. 2011), 16-34.

⁴³⁶ Како ће се касније испоставити, када год је Америци била потребна шира међународна подршка, попут питања наоружања на Вашингтонској конференцији (1921-1922), одлука комисије Чарлса Доза 1924. и комисије Овена Јанга 1929. године, САД биле су предводнице међународне иницијативе за усвајање обавезујућих решења на глобалном нивоу. Међутим, када су интереси налагали другачија решења у односу на интересе већине иностраних влада, одлуке Стејт департмента и Беле куће спроводиле су се унилатерално, попут наметања мораторијума председника Хувера 1931. године, о чему ће бити речи у наредним поглављима. *прим. Б. М.*

⁴³⁷ A. Tuz, *n.d.*, 339.

⁴³⁸ *Isto.*

⁴³⁹ W. I. Cohen, *op. cit.*, део предговора, xii.

⁴⁴⁰ C. A. Kupchan, *op. cit.*, 296.

⁴⁴¹ *Ibid.*

⁴⁴² F. Costigliola, *op. cit.*, 18.

федерацији у одбрани од светских несугласица.⁴⁴³ Озбиљну подлогу тврдње можемо пронаћи у изјави државног секретара Чарлса Хјуза 1924. године, према којој „ми тежимо ка томе да успоставимо *Pax Americana*, који би се одржавао, не оружјем већ међусобним поштовањем и добром вољом. Када имамо јасан смисао наших сопствених интереса, ми смо исто нефлексибилни (невољни за постизање компромиса, прим. Б. М.) као и остали.“⁴⁴⁴

У нашем раду често цитирани Френк Костиљола, изнео је убедљиве аргументе којима је објашњено да су амерички доносиоци одлука у периоду најкасније до 1933. године, не само учествовали у европским пословима, него и да су политиком „мирних промена“ тежили да изврше стабилизацију послератног поретка.⁴⁴⁵ Са муком и споро успостављаним послератним поретком, нису били задовољни ни либерални амерички интернационалисти, нити су видели интерес у одржавању система уговора из Париза.⁴⁴⁶ Јавно прокламована економска реконструкција Европе под америчким вођством била је заснована на приватним зајмовима и обазривом дипломатском приступу у одвијању европских послова.⁴⁴⁷ Америчка влада значајно се ослањала на делатност банака из Вол Стрита како би проширила амерички утицај у Европи и Источној Азији. Са друге стране, настојала је да обезбеди геополитичку раздвојеност од ових области, не ангажманом америчке војске, већ издавањем комерцијалних кредита и дипломатијом. Хардинг и председничко окружење сматрали су да је предуслов геополитичке стабилности представљала здрава и потентна међународна трговина.⁴⁴⁸ Из тог разлога, након мандата Вилсона, све републиканске администрације врло радо су прихватиле Тафтову „дипломатију долара“ која је могла да умири међународне политичке тензије и користи економску снагу као полугу у међународним односима.⁴⁴⁹ Захваљујући спољној политици заснованој на „дипломатији долара“ амерички банкари стекли су велико богатство на рачун Кине, Централне Америке, Мексика и Кариба. Државни секретар Филандер Ч. Нокс у Тафтовој администрацији интензивно је пружао институционалну подршку америчким токовима новца у иностранству, капиталистима и међународним трговцима.⁴⁵⁰ Чак је и Вилсон, познат по критичком приступу „дипломатији долара“, својим говорима осуђивао циљеве којима је она тежила уколико би се њом ограничавала слобода грађана у иностранству. Ипак, он није нападао „дипломатију долара“ саму по себи већ њене крајње исходе. Све док је сматрао да она витално доприноси легитимним интересима америчке спољне политике, није желео да се одрекне тако софистицираног механизма који се налазио на располагању Белој кући.⁴⁵¹

Након Хардингове смрти 1923. године, нови председник Келвин Кулиц наставио је да усмерава спољну финансијску политику чије су главне компоненте биле успостављене у претходном периоду. У једном од својих јавних обраћања он је потврдио „како је главни посао америчког народа, посао сам по себи“, што је значило да је америчким грађанима пружен државни подстицај да учествују у светским односима путем производње, куповине, продаје и инвестиција.⁴⁵² Највећи део спровођења спољне политике председник Кулиц је делегирао секретару државе Чарлсу Хјузу. Под његовим предводништвом Стејт департамент одбацио је геополитичка уплитања у корист интензивног трговачког и финансијског ангажмана у свету. У том периоду препознатљиво је коришћење, не војне, већ економске снаге Америке којом је

⁴⁴³ Bear F. Braumoeller, „The Myth of American Isolationism“, *Foreign Policy Analysis*, 2010, no. 6, 349-371.

⁴⁴⁴ William Appleman Williams, *The Tragedy of American Diplomacy*, (New York: A Delta Book, 1962), 123.

⁴⁴⁵ Сједињене Државе, поред Британије и Италије на страни победничких сила, нису биле задовољне поретком који је успоставио систем мировних уговора у Паризу. До појаве милитаристичких тензија у Азији и Европи уочи Другог светског рата, републиканске председничке администрације постепено су редефинисале Версајски уговор, „мирним променама“, попут смањења исплата немачких репарација. F. Costigliola, *op. cit.*, 266.

⁴⁴⁶ H. Kisindžer, *n.d.*, 376.

⁴⁴⁷ F. Costigliola, *op. cit.*, 262.

⁴⁴⁸ C. A. Kupchan, *op. cit.*, 296.

⁴⁴⁹ *Ibid.*, 294-295.

⁴⁵⁰ R. D. Šulcinger, *n.d.*, 63.

⁴⁵¹ R. D. Blackwill and J. M. Harris, *op. cit.*, 158.

⁴⁵² C. A. Kupchan, *op. cit.*, 298.

она покушавала да пружи геополитичку стабилност у Европи и источној Азији.⁴⁵³ Како је за стварање шире безбедносне структуре био неопходан стабилан међународни економски систем заснован на златном стандарду, пар кључних предуслова међународних економских односа морало је бити спроведено.⁴⁵⁴ Одржавање финансијског баланса требало је да буде важнији фактор државама од њиховог унутрашњег економског стања. Поред тога, у трговинским односима морала је да буде на снази релативно слободна и отворена трговина, како би се уопште и успоставио златни стандард.⁴⁵⁵ Управо према анализи аутора Купчана, главни механизам који су Сједињене Државе користиле за притисак на Европљане, јесте имплементација финансијског плана о исплати немачких ратних репарација под покровитељством Чарлса Доза, који је као један од важних циљева промовисао стабилизацију европских националних валута на бази златног стандарда.⁴⁵⁶

Истовремено су европским силама оштро затворена врата ка Латинској Америци, па су многи политички кругови са разлогом имали дилему која је требало да одговори на питање: да ли су САД желеле да себе изолују од Европе или су имале намеру да Европу елиминирају из Западне хемисфере и забране јој приступ у складу са Монроовом доктрином.⁴⁵⁷ Дилема је настала и из разлога зато што, према Кисинџеровој интерпретацији, Американци нису били способни да поверују да би било каква опасност изван Западне хемисфере могла да угрози њихову безбедност. Током двадесетих и тридесетих година, Америка је одбацила сопствену доктрину о колективној безбедности која је требало да се спроводи под плаштом Друштва народа из разлога како је она не би укључила у сукобе удаљених земаља.⁴⁵⁸

Потврду важности финансијске компоненте у спољној политици Сједињених Држава за време мандата Френка Келога, показује и депеша америчког посланика из Букурешта крајем 1927. године, адресирана директно секретару државе. Посматрајући италијански политички уплив на Балкану и Мусолинијеве наступе, посланик је констатовао „како је америчка привилегија, чак и дужност, да са огромним количинама капитала учествује у економском развоју света. Ми профитирамо, земље зајмопримаоци профитирају; такво деловање је добар посао за обе стране.“⁴⁵⁹ За свој став, амерички посланик у Букурешту је утемељење пронашао у историјским чињеницама и позвао се на британске кредите у иностранству и развој светске трговине који је такав процес финансирања унапредио, иако су британски зајмови стварали и политичке компликације. Према посланиковом запажању, финансирање иностранства од стране америчких институција, довело је до спектакуларног повећања америчке заинтересованости за међународне послове. Ипак, он је упозорио државног секретара да Стејт департмент обрати пажњу на могуће политичке последице, „јер у Европи економски односи се налазе у тесној вези са политиком“.⁴⁶⁰

Према разматрањима аутора Колина Дјуека, у међуратном периоду Сједињене Државе спроводиле су спољну политику засновану и на оквиру „спољног уравнотежавања“ (offshore

⁴⁵³ С. А. Kupchan, *op. cit.*, 298.

⁴⁵⁴ Beth A. Simmons, *Who Adjusts? Domestic Sources of Foreign Economic Policy During the Interwar Years*, (New Jersey, Princeton: Princeton University Press, 1994), 4.

⁴⁵⁵ *Ibid.*

⁴⁵⁶ С. А. Kupchan, *op. cit.*, 299.

⁴⁵⁷ United States Senate, *Foreign Loans*, *op. cit.*, 32.

⁴⁵⁸ Н. Кисинџер, *n.d.*, 375.; У Југославији је препознат овај карактеристичан спољнополитички импулс који је долазио из Америке. Министар спољних послова Момчило Нинчић, 1924. године сматрао је да је један од разлога због којег је Конгрес негативно реаговао поводом чланства у „Друштву народа“ био тај, да би америчка војска и политички утицај Америке требало да штите сваку земљу на свету у случају напада, ако би се спроводили принципи колективне безбедности. М. Нинчић, министар иностраних дела, *Спољна политика Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у год. 1922–1924, говори и експозе у Народној скупштини*, (Београд: Издање књижарнице Геце Кона, 1924), 89.

⁴⁵⁹ АЈ, СД – Ј, 811, USA-II, ролна 312/7, Bucharest, 21. 11. 1927.

⁴⁶⁰ *Исто.*

balancing).⁴⁶¹ Приступ међународним односима традиционалном стратешком праксом у америчкој историји, као што је стварање равнотеже снага у односима других великих сила, смањило је у том периоду ризик и трошкове беспотребног војног уплитања. При том, обезбедило је слободу избора у деловању према спољном свету избегавањем евентуалних обавеза које би проистекле чланством САД у међународним савезима.⁴⁶² Југословенски посланик у Вашингтону, Анте Тресић Павичић, једним од својих извештаја може потврдити аргументацију теоретичара стратегије уравнотежавања. Према опсервацији југословенског посланика током 1925. године, САД нису желеле да се Француска пребрзо опорави од ратних губитака.⁴⁶³ Посматрано кроз призму баланса снага оне нису имале намеру да произведу догађаје којима би Немачка могла да буде превише ослабљена, узимајући у обзир финансијске облигације по основу надокнаде ратне штете. Како је посланик још приметио, Америка је уживала подршку Британије у смањивању француских претензија па је предвидео „како ће англофоне силе у будућности ићи сложено иако им кесе нису сестре“,⁴⁶⁴ мисливши на одређене супротности у погледу финансијских интереса, посебно у разумевању питања ратних дугова и монетарног светског система.

Доста убедљиво, Колин Дјук тврди како је површан утисак америчког међуратног изолационизма само мит с обзиром да су у реалности Сједињене Државе и њени грађани били активни у иностраним пословима више него икада до тада у америчкој историји, промовисањем трговине, финансијским инвестицијама и културним утицајем.⁴⁶⁵ Не само да су републикански лидери тежили да учврсте нови светски статус Америке као водеће трговачке и финансијске силе, већ су намеравали да изврше стабилизацију страних региона тако што би радили на смањивању опасности од милитаризма, политичког радикализма и рата.⁴⁶⁶ Званичници председничких администрација створили су незваничну, али и те како блиску везу и заједничку сарадњу са трговачким, индустријским и финансијским лидерима приватног сектора Америке. Употреба најеминентнијих представника приватног капитала у форми дипломатских актера, служила је за промовисање и остваривање америчких интереса у иностранству. Деловање Сједињених Држава овим методама није требало да представља изненађење, с обзиром да су политички фактори сматрали да су одлике Старог света, оличене у аутократијама, милитаризму и војним савезима заснованим на равнотежи снага, биле у опадању.⁴⁶⁷

Светска економска криза 1929. године представљала је догађај који је фундаментално изменио америчку спољну политику. Председници Херберт Хувер и Френклин Д. Рузвелт су услед последица које је криза произвела, извршили оштар заокрет ка унутрашњој економској обнови. Администрације обојице председника нису намеравале да пружају финансијску помоћ иностраним владама, олакшавају исплату кредита, зајмова и дугова као у ранијем периоду.⁴⁶⁸ Са друге стране, дотадашње америчко економско вођство, ипак је створило међународне

⁴⁶¹ О стратешком концепту спољног уравнотежавања видети: John Mearsheimer, „Imperial By Design“, *The National Interest*, no. 111, (Jan. Feb. 2011), 16-34; Džon Miršajmer, *Tragedija politike velikih sila*, 303-338; Hal Brands, *The Limits of Offshore Balancing*, (U.S. Army War College: Strategic Studies Institute, 2015).

⁴⁶² Colin Dueck, „Hoover and Offshore Foreign Policy, 1921 – 1933“, *Foreign Policy Research Institute*, (Winter, 2016), 4-21.; Christopher Layne, *The Peace of Illusions: American Grand Strategy from 1940 to the Present*, (Ithaca, New York: Cornell University Press, 2006).

⁴⁶³ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 153.

⁴⁶⁴ Исто.

⁴⁶⁵ Пола века доцније, економско–културну „офанзиву шарма“ великих сила глобално је популаризовао Џозеф Нај под појмом „меке моћи“ у својим радовима, видети: Joseph S. Nye, Jr., „Soft Power“, *Foreign Policy*, No. 80, 1990, 153-171.; Joseph S. Nye, Jr., *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, (New York: Basic Books, 1990); Joseph S. Nye, Jr., „Public Diplomacy and Soft Power“, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, No. 616, 2008, 94-109.

⁴⁶⁶ С. Dueck, *op. cit.*, 4-21.

⁴⁶⁷ *Ibid.*

⁴⁶⁸ С. А. Kupchan, *op. cit.*, 311.

услове за могућност спровођења унилатералних дипломатских потеза. Па тако, најбољи пример унилатералне политике представља успостављање протекционизма у светској трговини и прокламација злогласног Смут Хаули (Smoot – Hawley Tariff Act) царинског закона 1930. године, који је иницијално требало да умањи домаћу незапосленост, али чије спровођење је произвело озбиљан пад у обиму светске трговине.⁴⁶⁹

Скоро идентично као Чарлс Хјуз на почетку периода након рата, тако је и државни секретар Хенри Стимсон уочи светских тензија, сматрао да се америчка спољна политика у Европи мора ограничити на учешће, у само оним иностраним процесима, који су имали потенцијал да представљају драматичне догађаје или иницирају специфичне промене у међународним односима. У складу са *deus ex machina* принципом, требало је да Стејт департмент утиче на европске и светске односе. Главни циљ оваквих размишљања био је не дозволити да европске државе на истој основи и у истој дипломатској равни, комуницирају са америчким администрацијама, како Сједињене Државе не би изгубиле утицај и моралну моћ. Другим речима, оне су снагу и престиж чувале за употребу само у ситуацијама светских криза. Најбољи примери за доминантну америчку дипломатију у специјалним ситуацијама јесу поменута Вашингтонска конференција и спровођење Дозовог плана 1924. године.⁴⁷⁰ У ову групу специфичних процеса насталих и вођених супремацијом америчке дипломатије, са незваничном одговорношћу, могу се недвосмислено сврстати Јангов план и мораторијум председника Хувера на једногодишњу исплату међународних ратних облигација.

Средином 1936. године, генерални конзул Краљевине Југославије у Њујорку, Радоје Јанковић, поступно је анализирао говор председника Френклина Рузвелта. Креатори и политички одлучиоци у Београду имали су прилике да након извештаја конзулата стекну увид у деловање америчке спољне политике за време одвијања једног од неповољних међународних догађаја.⁴⁷¹ Након неуспешне вишегодишње иницијативе разоружавања, чија су једна од најважнијих предводница биле Сједињене Државе а која је кулминирала пропалом конференцијом о ограничавању наоружања (1932–1934), америчка администрација нагласила је да ће одбацити сваку међународну активност која би је увукла у рат. Поред тога, један од циљева био је избегавање учешћа у политичким односима унутар организације Друштва народа.⁴⁷² То није значило да није постојала одређена америчка сарадња са овом међународном институцијом током већег дела периода између два светска рата, у области социјалне политике или хуманитарног рада. Оно што Сједињене Државе јесу заступале, био је изолационизам према међународној заједници у политичком и војном деловању, са циљем избегавања учешћа Америке у потенцијалним сукобима и рату.⁴⁷³

Ако изолационизам према одређеним интелектуалним круговима јесте постојао у области војних односа,⁴⁷⁴ у многим осталим питањима Сједињене Државе нису себе изоловале од светских дешавања, напротив. Основа америчке спољне политике била је економско повезивање са свим иностраним чиниоцима, због чега су заступале забрану оружаних интервенција. Својим личним примером упутиле су импулс милитаристичким државама, тако што су повукле своје војне снаге из Кубе и Хаитија, чиме су најавиле дипломатску сарадњу са земљама Латинске Америке.⁴⁷⁵ Без обзира што економски инструменти нису тако отворено

⁴⁶⁹ С. А. Kupchan, *op. cit.*, 311.

⁴⁷⁰ F. Costigliola, *op. cit.*, 227.

⁴⁷¹ АЈ, Генерални конзулат Краљевине Југославије у Њујорку, фонд 449, фасцикла 1, јед. описа 1, Пов. бр. 211.

⁴⁷² Исто.

⁴⁷³ Исто.

⁴⁷⁴ Према историчару Цону Л. Гедису, најзначајнији геополитички моменат послератног периода налазио се у чињеници да Сједињене Државе нису учиниле озбиљан покушај након 1920. године да обликују европски континент у политичко–војном смислу, С. А. Kupchan, *op. cit.*, 296, цитирано према: John Lewis Geddis, *Now We Know: Rethinking Cold War History*, (New York: Oxford University Press, 1998), 7.

⁴⁷⁵ АЈ, ГККЈ – Њујорк, 449, ф. 1, j. о. 1. Пов. бр. 211.

употребљавани у јавности код ранијих председничких администрација, своје место у јавним обраћањима добили су за време мандата државног секретара за време Рузвелтове администрације, Кордела Хала.⁴⁷⁶ Председник Рузвелт извор ратних сукоба налазио је у непостојању либералних трговинских односа због чега је сматрао да је без слободне светске трговине „рат био природна последица“. Одсуство политичких и војних односа са Европом председничка администрација је превазишла и надоместила јаким економским деловањем. То је постигла тек путем укидања високих царина, спречавањем штетних трговинских ограничења и избегавањем употребе економских санкција.⁴⁷⁷

Сједињене Државе остале су ван војних обавеза на границама свих европских држава, укључујући посебно Француску. Међутим, америчка потрага за просперитетом, али и профитом, водили су ка даљим проблемима. Интензивни економски уплив Америке у светским догађајима, довео је до посредног и делимично директног политичког уплитања у европске проблеме. Тако је политика мешања и дистанцираног погледа ка Старом континенту невољно створила својеврсан модел америчког мешања у процесима, које су САД превасходно настојале да избегну.⁴⁷⁸ Уопштена банкарска политика америчких корпорација усмерена ка стварању финансијског профита, ослонац Стејт департмента на контроли издавања зајмова иностранству и константни уплив америчког долара у међународни монетарни систем, како би се спречио колапс и наметнуо златни стандард, представљали су једну од најважнијих карактеристика америчке спољне политике у међуратном периоду.⁴⁷⁹

На крају, спољну америчку политику у периоду до 1933. године можда је најбоље описао шеф Њујорк Тајмса за европске послове, Едвин Џејмс у ауторском тексту. Он је закључио „како је америчка економска супремација створила огроман политички утицај. Није постојала земља где се није осетила моћ долара [...] Изолационизам је мит. Ми нисмо изоловани и ми не можемо бити изоловани. Сједињене Државе су увек присутне“.⁴⁸⁰

4.3. Мрежа америчких кредита, међусавезничких ратних дугова и ратних репарација у спољној политици САД

У периоду (1920–1933) амерички приступ у регулисању проблема међусавезничких ратних дугова и ратне одштете чинио је окосницу послератне реконструкције Европе коју су предводиле Сједињене Државе. Ова два тесно повезана питања представљала су најважније варијабле у стварању економске стабилности „западног света“.⁴⁸¹ Теоријски посматрано, нерегулисани ратни дугови били су снажна „полуга“ америчких одлучиоца у политичким односима са Европом. Најпре, они су могли бити коришћени за добијање економских концесија у трговинским односима које су до тада биле привилегија европских сила. Постојала је јасна америчка стратегија да се постојеће трговинске преференције замене економском политиком „отворених врата“ коју би заступала Америка. Дугови су могли бити коришћени за добијање шире подршке у одређивању умерених износа немачких репарација. На крају,

⁴⁷⁶ R. D. Šulcinger, *n.d.*, 138.

⁴⁷⁷ АЈ, ГККЈ – Њујорк, 449, ф. 1, ј. о. 1. Пов. бр. 211.

⁴⁷⁸ F Costigliola, *op. cit.*, 266.

⁴⁷⁹ *Ibid.*

⁴⁸⁰ *Ibid.* 263.

⁴⁸¹ Joan Hoff Wilson, *American Business & Foreign Policy 1919–1933*, (Lexington, Kentucky: University Press Kentucky, 1971), 123.

употреба међусавезничких дугова у политичким односима служила је америчким администрацијама за постепену ревизију Версајских одреби.⁴⁸²

Историчар Френк Костиљола, проницљиво је закључио „да су ратни дугови и репарације дотакли основно питање о томе ко је добио рат и ко ће доминирати миром“.⁴⁸³ Спољна политика Стејт департамента и Беле куће према питању ратних дугова била је повезана са неколико компоненти. У документованом материјалу Карнегијеве фондације, заснованом на анализи званичних државних инструкција и анализама интелектуалне елите Америке, може се препознати деловање засновано на наплати ратних задужења и на осталим специфичним одредницама које су заједно представљале оквир америчке спољне политике.⁴⁸⁴ Оквир се огледао у америчким настојањима да створе међународну економију засновану на слободној трговини и отвореним тржиштима.⁴⁸⁵ У погледу међународне безбедности, све председничке администрације до почетка Другог светског рата подстицале су смањивање наоружавања.⁴⁸⁶ Свакој од ових одредница ратни дугови представљали су важну компоненту и чинили њен нераскидиви део.

Два кључна проблема посебно су представљала оптерећење администрацији Стејт департамента и председницима у Белој кући. Прво, огромна сума новца коју је Европа дуговала Сједињеним Државама након 1918. године захтевала је специфичну заједничку иницијативу државе и приватног сектора. Услови сваког новог иностраног зајма америчких банака претходно су морали бити потврђени заједничким радом финансијских кругова са политичким одлучиоцима у америчкој администрацији.⁴⁸⁷ Она је имала директног интереса да се будући зајмови користе за „продуктивне циљеве“ а не за војне издатке и покривање буџетских дефицита. Према речима председника Хардинга, „иако није било могуће да америчка влада контролише издавање кредита, њени напори на путу разоружавања требало би да оправдају захтев америчким банкарима да се не издају зајмови било којој сили која одржава или повећава трошкове за потребе наоружања“. Други проблем је био оличен у настојањима да се позајмљена средства од америчких банака, искористе на начин, на који је америчка администрација тежила, пре свега за потребе реконструкције опустошених земаља.⁴⁸⁸ Можда најпрецизнији опис америчке политике позајмљивања кредита након рата, пружио је Џон Фостер Далс. Он је сматрао како је контрола у издавању иностраних зајмова била најприметнија у ситуацијама када се вршио притисак на оне државе, за које је америчка влада сматрала да занемарују испуњавање облигација у погледу дугова према америчком Трезору.⁴⁸⁹

Ипак, без обзира на специфичне услове, америчке кредите и зајмове највећи део Европе доживљавао је као панацеу за све своје проблеме.⁴⁹⁰ За разлику од европских земаља, којима је отплата ратних дугова представљала неопходно испуњење услова како би уопште могле да од америчке администрације захтевају добијање нових зајмова за потребе стабилизације националних валута или економску реконструкцију, у супротном смеру спроводила се другачија политика. Стејт департамент је чињеницу да су Сједињене Државе једина земља способна за издавање масовних зајмова, како савезничким државама тако и пораженим Централним силама, искористио да постави као главни услов да се ратни дугови враћају. Није

⁴⁸² J. H. Wilson, *op. cit.*, 123.

⁴⁸³ R. Self, *op. cit.*, 16.

⁴⁸⁴ AJ, ПБ, 371, ф. 12, д. 525. Видети: *Intergovernmental Debts, Articles and Texts*, International Conciliation, Carnegie Endowment for International Peace, February 1933.

⁴⁸⁵ K. Burk, *op. cit.*, 377-391.

⁴⁸⁶ R. D. Šulcinger, *n.d.*, 119.

⁴⁸⁷ FRUS, 1922, Vol. I, Document 303.

⁴⁸⁸ *Ibid.*

⁴⁸⁹ Joseph Brandes, *Herbert Hoover and Economic Diplomacy, Department of Commerce Policy 1921–1928*, (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1962), 171.

⁴⁹⁰ S. A. Schuker, *op. cit.*, 19.

постојао међународни суд са овлашћењем да у правном смислу натера дужнике да врате зајмове Сједињеним Државама. Конгресна Комисија за иностране ратне дугове није имала такву врсту снаге да нареди било којој страниој влади да испуни своје обавезе.⁴⁹¹

Због непостојања међународног врховног ауторитета који би обавезао дужнике да своје облигације према Сједињеним Државама испуне, формулисана је компонента спољне политике према којој је било важно створити уверење да уколико започну регулисање постојећих обавеза, иностране владе могу затражити нове кредите. У инструкцијама америчком „посматрачу“ на конференцијама у Спа и Бриселу 1920. године, изричито је било забрањено да расправља о новим америчким зајмовима и могућностима отказивања уговорних обавеза европских влада о реконструкцији с обзиром да се тада развијала америчка стратегија раздвајања ратних дугова Европе од пријема ратног обештећења.⁴⁹² Фебруара те исте године америчка администрација забранила је све токове позајмљивања иностраним владама, укључујући и осиромашеној Немачкој. Ратни савезници су остављени да се сами сналазе за опоравак својих економија за све време док су рачунали да ће немачким репарацијама отплаћивати зајмове Сједињеним Државама.⁴⁹³ Интензивном дипломатском иницијативом и финансијском политиком непопуштања према питању ратних репарација и дугова, Стејт департменту најпре је био неопходан формални потпис британске Канцеларије за иностране и послове Комонвелта (Foreign Office) за наплату обавеза од Британије.⁴⁹⁴ Тиме је спречено стварање својеврсне коалиције европских савезника, који би настојали да широм мултилатералном сарадњом издејствују умањење или потпуну ликвидацију ратних дугова.

Почетком 1920. године формални захтев Британије за поништавањем ратних дугова био је одбијен.⁴⁹⁵ Према наводима једног од финансијских саветника из Џ. П. Морган корпорације током Париске мировне конференције, председник Вилсон упорно је одбијао да разговара о ратним дуговима. Када год би се ово питање покренуло на највишим дипломатским нивоима, амерички делегати би преусмеравали дискусију и расправљали о другим темама.⁴⁹⁶ Да је питање ратних дугова и ратних репарација за Сједињене Државе раздвојено у сваком смислу и да ће се на различите начине третирати у раду Стејт департмента, Вилсон је врло брзо и формално саопштио Лојду Џорџу. У личном писму британском премијеру, он је у циљу појашњења става америчке владе потврдио, да она никако не може пристати да фундаментално повеже репарационо питање са међусавезничким дуговима из рата.⁴⁹⁷ Ово сазнање уопште не би требало да чуди, с обзиром да се приступ проблематици ратних дугова јасно разликовао на обе стране Атлантика и да Стејт департмент није сматрао мировну конференцију за право место на којем би се ова осетљива тема покренула. Најпре, зајмови остварени код америчке владе за време рата и након примирја почели су да се означавају у дипломатској кореспонденцији из перспективе Стејт департмента као ратни дугови, што је само по себи указивало на почетак новог радикалног става америчке администрације. Европски лидери сматрали су да су ови дугови специјални и да можда заслужују посебан третман зато што су настали заједничким напором у ратном сукобу. Према њиховој перцепцији, они су створени жртвовањем сопствених ресурса, уз аргумент да позајмљивање у иностранству заправо није донело предност државама примаоцима зајмова. Заједљиво су приметили да су САД

⁴⁹¹ J. Chambers, *op. cit.*, 33.

⁴⁹² FRUS, 1920, Vol. I, Document 96.

⁴⁹³ Philip A. Dehne, *After the Great War, Economic Warfare and the Promise Peace in Paris 1919*, (London: Bloomsbury Academic, 2019), 212.

⁴⁹⁴ Видети: U.S. World War Foreign Debt Commission, *op. cit.*

⁴⁹⁵ H. G. Moulton and L. Pasvolsky, *op. cit.*, 60.

⁴⁹⁶ R. Self, *op. cit.*, 23.

⁴⁹⁷ *Intergovernmental debts*, (Massachusetts: Carnegie Endowment for International Peace, 1933), 100.

профитирале од ратног сукоба на рачун европских држава и да ће отплата ратних дугова отежати економски опоравак.⁴⁹⁸

Најважнији разлог због којег су администрације радиле на раздвајању пријема немачке одштете и исплате ратних дугова, налазио се у дугорочним последицама ове претпостављене могуће везе. У ситуацији у којој би амерички функционери дозволили у неком тренутку стварање очигледне везе између ова два института, постојала је бојазан са америчке стране, да би европске владе аутоматски оставиле себи за право да престану да врше исплате ратних облигација, у хипотетичком случају немачког банкрота и престанка исплата ратне одштете од стране Вајмарске републике.⁴⁹⁹

Када су се сводили рачуни са Париске конференције, представници водећих европских сила заинтересовано су антиципирани наредне потезе Сједињених Држава с обзиром на утицај које су оне оствариле у припремању и доношењу мировних споразума.⁵⁰⁰ Британски амбасадор у Вашингтону тако је јануара 1921. године упозорио владу у Лондону речима: „Главна амбиција ове реалистичке школе америчких политичара је да освоје водећу позицију Америке у свету... Како би то остварили, намера им је да створе најјачу војну и највећу трговачку морнарицу. Они такође намеравају да нас спрече да продајемо робу у Америци и да на тај начин платимо ратни дуг и траже прилику да нас третирају попут вазалне државе све док не отплатимо дугове... Америка се не налази у идеалистичком расположењу и уколико не обезбедимо англо – америчку сарадњу, морамо да се спремимо за будући сукоб око питања која земља је водећа у оквиру енглеског говорног подручја...“⁵⁰¹ Мање песимизма показивали су доносиоци одлука у Лондону, али били су ипак спремни да се одрекну одређених економских и политичких позиција како би добили прихватљиве услове у отплати ратних дугова, као и помоћ у монетарној политици и економској реконструкцији Европе. У незваничним дипломатским круговима охрабривани су да верују у претпоставку да је смањење немачких репарација било неопходно пре него што амерички Конгрес омогући Стејт департменту да у питању ратног обештећења делује на бази реципроцитета. Државни секретар Чарлс Хјуз (Charles E. Hughes) крајем 1922. у разговору са америчким експертом и банкарком, који је учествовао као делегат на Париској конференцији Томасом Ламонтом (Thomas W. Lamont), изнео је мишљење да је за САД најбоље да приступе проблему међусавезничких дугова „од погрешног краја“, мисливши наравно, на питање немачких репарација.⁵⁰² Економска супериорност Сједињених Држава притисла је Британију да прихвати златни стандард чиме је финансијска слабост Лондона још више отежана. У тренутку када је имплементација Дозовог плана била извесна током 1924. године, САД недвосмислено су показале да је један од њихових главних циљева био да уреде светски монетарни систем и политичке дугове. Јаким индикацијама у дипломатским односима које су се налазиле на граници са претњом, администрација председника Кулица информисала је иностране владе да ће успоставити ембарго у издавању нових кредита, уколико не отпочну преговоре у вези са својим дуговима из Светског рата.⁵⁰³

Полазна основа Стејт департмента била је неповредивост (*sacrosanct*) уговорних одредби о зајмовима, правна облигација на коју је Европа пристала и више него својевољно, као и непомирљиво одбијање да америчке пореске обвезнике оптерети страним дуговима.⁵⁰⁴ Све председничке администрације између два светска рата водиле су идентичну спољну политику према европским дужницима поводом раздвајања ратних дугова од ратне одштете, чији оквир

⁴⁹⁸ D. J. Gill, *op. cit.*, 13.

⁴⁹⁹ J. H. Wilson, *op. cit.*, 124.

⁵⁰⁰ FRUS, The Paris Peace Conference, 1919, Vol. I, American Plans and Preparations for the Peace Conference

⁵⁰¹ R. Self, *op. cit.*, 8-9.

⁵⁰² *Ibid.*

⁵⁰³ F. Costigliola, *op. cit.*, 112.

⁵⁰⁴ D. J. Gill, *op. cit.*, 14.

је поставила Вилсонова администрација. Тачније, највећи број кључних принципа којима ће се Сједињене Државе управљати у наредних петнаестак година од краја Светског рата, формулисао је Вилсонов секретар за финансије Вилијам Мекаду. Он је изричито забранио могућност укидања ратних зајмова и везивање њихових исплата за пријем немачких обештећења. Пресудна његова одлука односила се на то да су било какви преговори за отплату дугова стриктно морали бити засновани на билатералној основи, како би се избегао ризик од стварања блока дужника у преговорима.⁵⁰⁵

Половином 1921. године унутрашња политичка сцена САД увелико је била оптерећена расправом о зајмовима додељиваних током рата, па се тако пред Конгресом извесно време налазио предлог дугогодишњег секретара за финансије Ендрјуа Мелона (Andrew W. Mellon) о образовању комисије под врховним ауторитетом Конгреса која би заједничким радом са секретаријатом настојала да омогући све потребне мере о закључивању споразума са дужничким земљама.⁵⁰⁶ Финансијски експерти Стејт департмента били су свесни да наплата потраживања није била могућа одмах након завршетка мировне конференције. Читав свет налазио се у стању фискалног нереда и већина дужничких земаља није могла да исплати ни камату на основни дуг. Секретар финансија сматрао је да је за пуну имплементацију америчке политике према дужницима било потребно одређено време како би се уредили економски односи, јер није се могло очекивати испуњење обавеза ако није постојала економска основа за генерисање прихода.⁵⁰⁷

Најзначајнији геоекономски механизам Сједињених Држава, незаобилазна основа која је креирала готово све одреднице америчке спољне политике поводом ратних дугова након Светског рата, била је државна институција Комисије за наплату ратних иностраних дугова (WWFDC). У структуру институције било је уткана целокупна америчка администрација, представљена факторима из Стејт департмента, Сената, Представничког дома, обе политичке партије и представницима пословних кругова приватног сектора. Према речима њеног председника Ендрјуа Мелоуна, капацитет држава да плате дуг у дужем временском периоду „није био предмет математичке одлучности, већ ствар мишљења“.⁵⁰⁸ У артикулацији, стварању и спровођењу одлука Комисије било је значајно искуство функционера из различитих сектора америчке администрације које је једногласним ставом издавало препоруке за склапање споразума са дужничким земљама. Иза сваке одлуке налазио се неприкосновени ауторитет Конгреса и америчког председника који није доводио у питање одлуке Комисије, иако је један део политичке америчке елите сматрао да су кораци које је ово тело предузимало заиста били превише оптерећујуће за многе земље. На почетку рада, институција је према наредби Конгреса имала задатак да финансирање дугова страних влада не прелази оквир од 25 година на бази камате не мањој од 4¼%. Пошто већина дужника није имала могућност под тим условима регулише обавезе, Комисија је на себе преузела ауторитет да она предлаже Конгресу под којим одредбама иностране владе могу да финансирају задужења у Сједињеним Државама.⁵⁰⁹

Одређени актери у Америци делили су Мелоуново мишљење. Већ током 1919. године Херберт Хувер је предвидео светске тенденције иза хоризонта догађаја, које ће бити присутне све до Светске економске кризе. Његови ставови засновани на искуству током хуманитарног рада у Европи за време и након рата представљали су окосницу америчке политике у погледу развијања економских и кредитних односа са Европом. Паралелно са радом председника Вилсона, који је заступао америчке интересе користећи политичке механизме, улога и

⁵⁰⁵ R. Self, *op. cit.*, 20-21.

⁵⁰⁶ *Statement of Secretary Mellon, Chairman of the World War Foreign Debt Commission, to the Ways and Means Committee of the House*, (Washington: Treasury Department, 4. January, 1926), 1.

⁵⁰⁷ *Ibid.*, 1-2.

⁵⁰⁸ *Ibid.*, 13.

⁵⁰⁹ *Ibid.*

активност Херберта Хувера заснивала се на економском и хуманитарном раду, који је такође у крајњој линији имао политичку улогу, када се посматра учинак америчке економске моћи на стабилизацију Европе и помоћ угроженом европском становништву.⁵¹⁰

Према наводима Роберта Шулцингера, председник Ворен Хардинг се у области спољних послова ослањао на администрацију која је била више него стручна. Чарлс Е. Хјуз, Ендрју В. Мелоун и посебно Херберт Хувер, заједно су стварали политику на основу које су САД према светским проблемима учествовале са одрешеним рукама.⁵¹¹ Са сигурношћу се може рећи да је један од најважнијих ствараоца економске спољне политике након Париске конференције био Херберт Хувер. Он се сматра архитектом америчке политике према питању ратних дугова још од периода када се налазио на функцији секретара за трговину.⁵¹² Разматрајући послератне америчко – европске односе, за Хувера главну тему представљала су економска питања, посебно економска ситуација у Европи и могућност коју је она представљала за експанзију америчког извоза, пре свега извоза житарица и хране. Америчке залихе хране биле су на оптималном нивоу, али постојали су вишкови од око петнаест до двадесет милиона тона које је требало пласирати на инострану тржишта и продати како би се задовољили амерички фармери. Главни дотадашњи купац била је Европа са учешћем од око 80% до 90% свих америчких вишкова хране. Хувер је озбиљно приступио разматрању и анализи надолазећег проблема по пољопривредну заједницу у Америци, самим тим и економију САД, чије богатство је са 60% учешћа чинила агрикултурна база, а с обзиром да је Европа исцрпела хартије од вредности, обвезнице и новац, она више није била толико сигуран купац као до тада.⁵¹³ Да је масовно позајмљивање америчког новца Европљанима путем послератних кредита и комерцијалних зајмова имало спољнополитичке економске разлоге који су ишли у прилог интересима САД, уочили су и политички фактори у Југославији. С обзиром на аутархичну привреду Сједињених Држава, вишкови производа морали су бити отпремљени како би се одржали нивои индустријске и пољопривредне производње. Обиље америчке робе чекало је своје купце из иностранства. Према опсервацији Генералног конзулата Краљевине Југославије у Њујорку, великим зајмовима страним државама, америчка администрација имала је намеру да финансијски ојача трговинске партнере и да привремено омогући услове на основу којих би они постали сигурни купци америчких производа.⁵¹⁴

Нова светска позиција у којој се Америка нашла натерала је њен државни врх да изврши процену сопствене улоге у међународним односима. За полазну тачку одлучиоци су поставили економско јединство земљине кугле у којем је амерички просперитет зависио од удаљених светских догађаја.⁵¹⁵ Херберт Хувер је у огромној мери предвидео надолазеће процесе током 1920. и 1921. године, када је трајала озбиљна економска криза индукована пољопривредном кризом у Сједињеним Државама и којом је драматично успорен економски раст.⁵¹⁶ Финансијска компонента спољне политике која је требало да буде заснована на пласирању кредита и на продаји вишкова америчких житарица постала је недоступна на одређено време. Упозорио је да европска индустријска производња робе потребне за размену са америчком

⁵¹⁰ Видети: Herbert Hoover, *The Memoirs of Herbert Hoover, The Cabinet and The Presidency*, (New York: The MacMillan Company, 1963)

⁵¹¹ R. D. Šulcinger, *n.d.*, 113.

⁵¹² J. Brandes, *op. cit.*, 171.; Широко дефинисани спољнополитички циљеви Х. Хувера равнали су се са притисцима који су настајали унутрашњом политичком динамиком у Сједињеним Државама. Под атмосфером унутрашњих процеса Хувер је промовисао економски национализам као једну од кључних компоненти спољне политике, поред контроле наоружања и избегавања мешања у комплексне односе у Европи. С. Dueck, *op. cit.*, 4-21.

⁵¹³ *The World Economic Situation*, Address of Herbert Hoover before the San Francisco Commercial Club, (University of California: October 9, 1919), 1-20.

⁵¹⁴ АЈ, ГККЈ – Њујорк, 449, ф. 1, ј. о. 1, Ст. Пов. бр. 54.

⁵¹⁵ F. C. Adams, *op. cit.*, 1-2.

⁵¹⁶ О узроцима и могућим последицама економске кризе Посланство Краљевине СХС у Вашингтону обавестило је владу у Београду опширним извештајем. АЈ, ПВ, 371, ф. 1, бр. 27.; Дефлаторни талас у Америци пролећа 1920. године вероватно је најпотцењенији догађај економске историје двадесетог века. Adam Tuz, *n.d.*, 396.

храном „не може се одвијати пре него што се обезбеде сировине, а како би се Европа снабдела сировинама, било је нужно да она добије кредите“.⁵¹⁷ Директно је означио САД као препреку која држи Европу у стању мировања због чега Америка сама „себи ускраћује најважније тржиште тиме што Европа не може добити позајмице“.⁵¹⁸ За овако тешку ситуацију окривио је споро одвијање рада конференције у Паризу с обзиром да све док су трајали преговори о миру, европске државе нису могле на страни да позајме неопходан капитал за рад фабрика и обнављање капацитета производње.⁵¹⁹ Инфлација, али и амерички ратни кредити, изазвали су повећање цена производа дестимулишући на тај начин економски опоравак. Решења за европску реконструкцију која су понудила социјализам и бољшевизам, он је одлучно одбацио наводећи да су и сами социјалистички лидери посустали у наметању универзалног кодекса за уређење међународних послова. Уместо тога, Хувер је понудио алтернативу, јасно подвукавши да разрешавање светских проблема мора спровести амерички народ, заснован на америчкој филозофији живота и идејама, у хармонији са америчким институцијама. У супротном, он је изразио бојазан да ће САД постати субјекат дезинтеграционих европских теорија: „Ми смо далеко одмакли од Европе, већ педесет година ми смо изнад Европе у сваком друштвеном и моралном аспекту. На нама је да и овај проблем предводимо“.⁵²⁰

Аналитички осврт једног од водећих америчких пословних људи и његов јавни став и те како је имао утицаја, не само на обликовање мишљења пословних кругова Америке, него и на обликовање дискурса јавности. Посматрано из перспективе уверења о америчкој изузетности и из идеологије американизма, у излагању се може препознати самоувереност америчког сагледавања пословних идеја и предлога за решавање проблема на високом нивоу, који ће се протезати током доброг дела периода између два светска рата. Његов предлог о позајмљивању кредита Европи убрзо ће постати механизам и за регулисање питања ратних дугова, јер су преговори око нових америчких кредита током 1920 – их година садржали услове о обавези да се ратни зајмови врате Америци, што ће непосредно сазнати и преговарачи са југословенске стране приликом склапања уговора о Блеровом зајму 1922. године.⁵²¹

Најочигледнија последица опадања куповне моћи Европе био би пад цена хране, непожељан за интересе америчких земљорадника, са тенденцијом да угрози наредне пољопривредне сезоне, како се касније и потврдило. Додатни аларм који је узнемиравајуће деловао према америчким интересима била је консолидација и укрупњавање европских купаца у веће трговачке целине, који су намеравали да преко једне заједничке организације купују америчке житарице.⁵²² На тај начин могли су да стекну преговарачку моћ да уравнотеже и смање америчке продајне цене. Из свих наведених разлога, можемо закључити да је Америци био неопходан економски стабилан поредак у Европи, јер би само опорављена Европа могла да купује америчке производе. У супротном, економска политика САД била би нарушена потресима у пољопривредном сектору, одакле би се негативна конјуктура проширила и на остале економске гране.⁵²³ Ипак, перцепција привредних намера Америке код једног дела југословенске интелектуалне елите, била је сасвим другачија. Одређени академски фактори

⁵¹⁷ Address of Herbert Hoover before the San Francisco Commercial Club, *op. cit.*, 1-20.

⁵¹⁸ *Ibid.*

⁵¹⁹ Потврду Хуверових јавних говора у Америци, Иван Шwegел је у име југословенске делегације пронашао у разговору са америчким делегатима у Паризу. Према закључку у разговорима, амерички представници су сматрали како није било довољно да Америка статус најбогатије земље обезбеђује само приходима од својих сировина, индустријске производње и прекоморске трговине. У ситуацији када њени купци сиромаше, онда би се Америка нашла у истој позицији као и антички владар Мида у земљи Фригији, који своје силно богатство није знао како да употреби. Амерички делегати су пренели Шwegелу да „ако хоћемо да наше индустрије, рудници и фарме остану у пуном обиму, морамо да имамо Европу као купце. Ми морамо да помогнемо Европи – због нас самих“. АЈ, 336, ф. 38/III, бр. 7440.

⁵²⁰ Address of Herbert Hoover before the San Francisco Commercial Club, *op. cit.*, 1-20.

⁵²¹ В. Marjanović, *op. cit.*,

⁵²² Address of Herbert Hoover before the San Francisco Commercial Club, *op. cit.*, 1-20.

⁵²³ *Ibid.*

сматрали су да би привредно организована Европа, представљала знатно већу економску силу од Сједињених Држава. Тако „ослабљена и неорганизована као што је данас, она најпогодније одговара интересима Америке“. Поједини интелектуалци нису веровали у искрене намере Стејт департамента за економском сарадњом.⁵²⁴

Хуверова полазна основа почела је да се ствара у међународним односима од децембра 1920. године када је испред „Удружења америчких банкара“ изложио предстојећи процес успостављања кредитних линија из Америке ка иностранству, у огромној мери ка Европи и Латинској Америци. Надања су била да такве инвестиције америчких банака подигну капацитет иностраних влада да купују америчку робу и да плаћају своје облигације (ратне и комерцијалне дугове, *прим. Б. М.*) према Сједињеним Државама. Хувер се залагао за то, да сви нови зајмови буду искључиво намењени економским потребама и да буду дистрибуирани „приватним каналима“, путем комерцијалних банака, са минималним или без икаквог учешћа Стејт департамента. Међутим, било је немогуће препустити такву опсежну операцију без директног управљања од стране америчке администрације, тако да ће већ са његовим мандатом на месту секретара трговине од 1921. године, Стејт департамент надгледати позајмљивање кредита иностраним владама и „изражавати своје мишење“ о предлозима за финансирање. Тиме је економска дипломатија Херберта Хувера постала званичан механизам америчке спољне политике. Платформа о зајмовима страним државама утврђена је на састанку на којем су поред Хувера, учествовали председник Ворен Хардинг, државни секретар Чарлс Хјуз, секретар за финансије Ендрју Мелон и представници банкарског труста „Д. П. Морган“. Формула по којој је кредитна политика требало да буде спровођена успостављена је 3. марта 1922. године, а ослањала се на то да ће Стејт департамент имати право да одобри стране зајмове или да уложи приговор и на тај начин блокира предложене трансакције, уколико је сматрао да постоји одређени конфликт интереса банака и националног интереса. Без обзира што су неки банкари протествовали због могућих одлука Стејт департамента о неодобравању зајмова, назвавши решење контроверзним услед очигледног државног мешања у приватне послове, као и неком врстом „империјалистичког понашања“ америчке администрације, многи су ипак прихватили услов јер су увек могли да рачунају на помоћ државе. Како је Хувер приметио, Сједињене Државе биле су „последњи резервоар међународног капитала“.⁵²⁵

Нагласак на индивидуализму и ефикасности приватног сектора, довео је Хувера у ситуацију, да као секретар на челу департамента за трговину, има улогу кључног политичког одлучиоца и креатора спољне политике Стејт департамента.⁵²⁶ Током читавог формалног ангажовања у америчкој администрацији, он је званично, али и незваничним каналима, вршио огроман утицај на све области дипломатије Сједињених Држава. Супротстављао се употреби војне силе, залагао се за мултилатералан приступ разоружавању и дозволио је приватним економским факторима Америке да преузму вођство у економском развоју иностраних региона. Делимично и на основу његове иницијативе, Ч. Хјуз је инсистирао да се изврши својеврсни државни надзор над токовима америчких зајмова ка Европи. Главни задатак Стејт департамента налагао је да додељени зајмови иностраним владама служе јавном интересу Сједињених Држава.⁵²⁷ Поред функције у Стејт департаменту, како ће се касније видети, Хувер је био један од петорице чланова главног одбора „Конгресне Комисије за наплату иностраних ратних дугова“, чиме је његова улога у стварању америчке политике према дужницима из иностранства била још специфичније детерминисана. Према закључку Костиљоле, за време Светске економске кризе Хувер је размишљао о успостављању америчке економске

⁵²⁴ А. Јовановић, *н.д.*, 456-461.

⁵²⁵ J. Brandes, *op. cit.*, 152-154.

⁵²⁶ C. Dueck, *op. cit.*, 4-21.

⁵²⁷ *Ibid.*

самодовољности. Међутим, чак и у тим тренуцима се непрестано враћао промишљањима о реконструисаној светској економији која би послужила као база за амерички просперитет.⁵²⁸

Поред Хуверове најављене америчке политике према економским светским односима, издвајају се упечатљиве намере многих финансијских и индустријских величина у Америци. Банкарски магнат Френк Вондерлип је током Париске конференције изјавио како „Европа мора да се врати послу и ми јој морамо у томе помоћи, не тако што ћемо им дати новац, него тако што ћемо Европи обезбедити кредите дугорочним исплатама, под сигурним условима, како би се покренули точкови индустрије“.⁵²⁹ Амерички естаблишмент био је свестан да су Сједињене Државе једина земља на свету која је имала финансијску моћ да кредитира иностранство на масовној основи, и то су намеравале да искористе не само за економску реконструкцију света, већ и за сопствене циљеве у које је спадала и наплата ратних дугова. У критици иностраног позајмљивања у Сенату могле су се чути оптужбе на рачун Стејт департмента да је ова институција намеравала да користи и ратну морнарицу како би се заштитили интереси америчких банака у случају да нека земља Латинске Америке престане да извршава обавезе по кредиту.⁵³⁰ У погледу пласирања зајмова Европи, југословенски политички фактори могли су наслутити да ће Стари континент бити кључни геополитички простор за америчке инвестиције. Једна од тема на састанку Михајла Пупина и Нормана Дејвиса током Париске конференције у мају 1919. године била је будућа америчка кредитна политика према простору Балкана, Источне Европе и дела Украјине, пошто је малим државама у тим областима био неопходан капитал за куповину индустријских производа којима је Америка располагала. Представници банака на том састанку, као и Дејвис, са одобравањем су говорили о улагању америчког капитала на тим територијама.⁵³¹ На крају, ефектно је оставила трага изјава једног од највиших представника банке „Ц. П. Морган“, Хенрија Дејвисона (Henry P. Davison), како више „није довољно да Америка буде најбогатија земља у коју ће стално да се уливају нова богатства из *сопствених* (курзив Б. М.) извора сировина и индустријске производње“.⁵³²

Уочи одржавања економске међународне конференције у Ђенови 1922. године, САД су већ формулисале три конкретна предуслова неопходна за реконструкцију економског поретка Европе и њених унутрашњих економских односа. Најпре, западноевропске државе морале су да смање притисак и сведу очекивања од немачке одштете на „разумну меру“ како не би дошло до угрожавања политичке стабилности. Амерички дужници требало је да врате ратне дугове на основу, такође, „разумних услова“. Поред тога било је потребно извршити опште разоружање копнених војних снага или смањивање наоружавања у Европи према приципима спроведеним током Вашингтонске конференције у погледу морнарице. Реалистичан приступ дужничким односима и преусмеравање потрошње са наоружавања на потребе цивилног становништва, према Стејт департменту успорило би инфлаторне ударе, уравнотежило националне буџете и изградило поверење према обавезама код куће и у иностранству. На крају читавог процеса, налазиле би се Сједињене Државе које би издавале кредите по комерцијалним условима и каматама. Очекивани резултат након уплива америчких долара у Европу била би обновљена тржишта која би самостално стварала економске подстицаје.⁵³³

Проблем исплате ратних дугова и издавања кредита налазили су се у уској корелацији са питањем разоружања. Блеров зајам додељен Југославији експлицитно је забрањивао куповину

⁵²⁸ F. Costigliola, *op. cit.*, 265.

⁵²⁹ AJ, 336, ф. 38/III, бр. 7440.

⁵³⁰ U.S. Senate, *Foreign Loans, op. cit.*, 3.

⁵³¹ AJ, 336, 56/III, бр. 7720.

⁵³² AJ, 336, ф. 38/III, бр. 7440.

⁵³³ Stephen A. Schuker, „American Policy Toward Debts and Reconstruction at Genoa, 1922“, in *Genoa, Rapallo, and European Reconstruction*, editors Carole Fink, Axel Frohn and Jürgen Heideking, (Washington, D.C.: German Historical Institute, Cambridge: Cambridge University Press, 1991), 95-129.

наоружања од позајмљеног новца. Приликом трајања финансијске мисије у Вашингтону, Комисија за наплату иностраних ратних дугова оштро је критиковала југословенски зајам остварен у Француској јер је сматрала да је његова намена била искључиво за повећање војних потреба.⁵³⁴ Како је додељивање зајмова и кредита било условљено исплатом ратних дугова, овде се очигледно може направити зависна веза између питања ратних дугова и општег разоружања које су Сједињене Државе интензивно сроводиле и наметале као једно од најважнијих питања у међуратној дипломатији. Одлазећа посланица Херберта Хувера децембра 1932. године можда најјасније је истакла ову везу јер је председник сматрао „да је коначан споразум питања ратних дугова зависио од задовољавајућег решења разоружања.“⁵³⁵ Поништавање ратних дугова довело би до увећања новчаних средстава дужничких држава за потребе наоружавања и војничких припрема у иностранству.⁵³⁶ Потврду да су проблеми међусавезничких дугова и процеса смањења наоружања били повезани, установио је Норман Дејвис, један од председника независног института „Савета за спољне послове“ у Њујорку. Он је политички деловао као најближи саветник Хуверове администрације и предводио је америчку делегацију на Конференцији о разоружању у Женеви (1932–1934). Експлицитно је нагласио да су резултати процеса разоружавања били у уској корелацији са светским економским питањима, укључујући и проблем ратних дугова, због чега је веза ова два међународна проблема била узајамна и деловала је у узрочно – последичном смеру.⁵³⁷

Према научном разумевању Џејмса Т. Шотвела, професора међународних односа са Универзитета Колумбија, како би се уклонили узроци ратова, неопходно је било у духу Вилсонових залагања за разоружавање, смањити и контролисати обим и ватрену моћ копнених армија.⁵³⁸ У свом делу, „The Bargain for Peace“, он је препознао ситуацију у којој је било немогуће уредити питање ратних дугова само по себи, већ је оно морало бити решавано у вези са свим осталим горућим међународним проблемима, с обзиром да дугови нису могли бити тако лако укинати. Свој аргумент је темељио на ставу јавности Америке, обе политичке партије, водећих индустријалаца, финансијера и трговаца.⁵³⁹ Главно оправдање у ставу да је разоружавање саставни део проблема ратних дугова, налази се у рачуници како је процес престанка куповине оружја нераздвојни део укупног економског опоравка, Европе пре свега. Професор Шотвел је изнео убедљиву тезу, према којој је једини валидан разлог за Сједињене Државе да на себе узму обавезу одржавања активног кредитног биланса Европе, чињеница да се на тај начин могу спречити припреме иностраних влада за неки нови могући глобални рат.⁵⁴⁰ За своје тврдње, он се позвао на политички рад Нормана Дејвиса, вођу америчке делегације на поменутој Конференцији за разоружавање у Женеви, као и на изјаве водећих предводника америчког бизниса, који су сматрали да је разоружавање у склопу питања ратних дугова доносило неопходан светски мир за развој пословних односа. При том, како је време одмицало, показало се да је Конференција у Женеви била немоћна да реши питање разоружавања само по себи, већ да је морало да се увеже и са питањем ратних дугова.⁵⁴¹

Према ауторки Џоан Вилсон Стејт департамент је непрестано заговарао разоружање али углавном неуспешно. Она је идентификовала четири покушаја америчких администрација да уведу системско разоружавање које би се налазило под америчким надзором. Два покушаја оличена у конференцији у Вашингтону (1921–1922) и поморској конференцији у Лондону 1930. године била су позитивно решена. У том периоду међу политичким представницима

⁵³⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 518. Пов. бр. 697.

⁵³⁵ Исто.

⁵³⁶ Исто.

⁵³⁷ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 520. Пов. бр. 720.

⁵³⁸ D. R. Simić, *Politika Vudroa Vilsona i Frenklina Delana Ruzvelta, Ogled*, 50.

⁵³⁹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 525 (106). *Intergovernmental Debts, Articles and Texts*, International Conciliation, Carnegie Endowment for International Peace, February 1933.

⁵⁴⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 525 (110).

⁵⁴¹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 525 (111).

свих страна на снази је било уверење да су одредбе ових уговора биле засноване на поштовању уговорних облигација и веровању у добру вољу уговорних страна.⁵⁴² Оно што је важно истаћи, јесте да су многобројни представници америчког крупног капитала заступали политику разоружавања путем мултилатералних конференција, при чему је незнатан број њих сматрао да је овај процес могао бити уређен и путем ингеренција Друштва народа.⁵⁴³ У периоду од Светске кризе 1929. године спољна економска политика заснована на пласману кредита више није била могућа из објективних и системских разлога. Са сломом берзи опало је и позајмљивање иностранству. Дотадашњи образац неформалне дипломатије и зајмова иностраним владама више није могао да се спроводи истим моделом услед флукуација камата и политичке несигурности.⁵⁴⁴

4.4. Проблем отказивања ратних дугова

Један од главних аргумената британских политичара за поништавањем ратних дугова налазио се у британском разумевању проблема како су ратни дугови по својој форми били различити од комерцијалних дугова. Самим тим, они нису били продуктивни зајмови и нису могли да генеришу средства којима би дужничке земље могле да створе нову вредност и њом исплате првобитно позајмљене паре.⁵⁴⁵ Додатно, Британци су се жалили како је неутрална Америка просперирала захваљујући ратним зајмовима јер је Европа у рату уништила своја акумулирана богатства. Ратни зајмови не само да су трансформисали Америку у највећег светског кредитора већ су коришћени искључиво за куповину америчких производа чиме се индустрија Сједињених Држава брзо развијала и значајно допринела увећању америчког богатства.⁵⁴⁶

Отказивање наплате ратних дугова и ратних репарација имало је одређено позитивно упориште у економској логици. Ипак, посматрано из перспективе непосредних политичких добити које би настале укидањем ратних облигација, процес регулисања међусавезничких дугова имао је изгледа да постане проблематичан.⁵⁴⁷ Циркулисале су анализе које су сугерисале да би се остварило озбиљно побољшање у трговини и пословним активностима Сједињених Држава, уколико би се укинула наплата ануитета. Међутим, чак и да јесте озбиљно разматрано укидање ратних дугова, Светска економска криза је елиминисала такве аргументе. Установљено је да би отказивање наплате имало ограничен утицај у време економске депресије и да би добити за такав акт били углавном неизвесни. Нико није са сигурношћу могао да тврди да би протоком времена дошло до одређених повољних резултата.⁵⁴⁸ Према Кејнзовој анализи, главни добитници укупног поништавања међусавезничких дугова били би Италија, која би се решила 700 милиона британских фунти дуга, као и Француска, која би се ослободила задужења од 510 милиона фунти. Међутим, комплетно поништавање потраживања између савезника, створило би губитак од 1,688 милијарди фунти за Сједињене Државе, као и губитак од 651 милиона фунти за Велику Британију.⁵⁴⁹ Из ове аналитичке перспективе проблема, може се разумети зашто су све америчке администрације непоколебљиво заступале политику наплате облигација.

⁵⁴² J. H. Wilson, *op. cit.*, 31.

⁵⁴³ *Ibid.*, 35.

⁵⁴⁴ F. Costigliola, *op. cit.*, 184.

⁵⁴⁵ R. Self, *op. cit.*, 200.

⁵⁴⁶ *Ibid.*

⁵⁴⁷ D. J. Gill, *op. cit.*, 47.

⁵⁴⁸ *Ibid.*

⁵⁴⁹ A. Tuz, *n.d.*, 335.

Питање наплате ратних дугова било је једно од неколико отворених питања које су Сједињене Државе имале према Европи. Оне нипошто нису имале намеру да овако комплексан проблем уреде мултилатерално, путем светске конференције као што су многа међународна питања решавана у периоду између два светска рата.⁵⁵⁰ Како би максимизирала утицај Сједињених Држава, Вилсонова администрација поставила је правило према којем је уређивање америчког дуга требало да буде билатерална ствар са сваким савезничким дужником.⁵⁵¹ Са друге стране, постављало се и питање ефикасности рада мултилатералног облика дипломатије па су многи државници и политички саветници, не само из Сједињених Држава, зазирали од одржавања конференција.⁵⁵² Средином 1924. године постало је јасно београдској влади, у случају поновног мандата и нове Кулицове победе на изборима, да ће се дефинитивно спровести наплата ратних облигација према Америци, јер је његова републиканска администрација већ имала припремљен план о отплати. Све до тада постојала је извесна нада да ће доћи до отказивања целог процеса, али је званична нота Стејт департмента дефинитивно одбацила такву могућност.⁵⁵³ Један од неколико разлога зашто су спречавале заједничку конференцију и заједнички рад јесте интенција да се спречи други највећи кредитор, Велика Британија, да не учини повољне уступке својим дужницима, који су готово сви одреда били и амерички дужници, и тиме доведу САД у неповољну ситуацију приликом преговора са дужничким државама. Други разлог била је могућност да Британија захтева одређене политичке концесије од дужника, попут геополитичких добити у Средоземном мору или на Блиском истоку, као и већи удео у немачким репарацијама, што се косило са намерама Стејт департмента. Једини начин да савезничке државе из рата приме амерички план о конвертирању ратних дугова био је да најпре прихвате решење Чарлса Доза о исплати немачких репарација.⁵⁵⁴ Можда најзначајнији разлог одржавања наратива у дипломатским и пословним круговима, да је смањење обима ратних дугова или њихово потпуно укидање могуће спровести, јесте да су том методом америчке републиканске администрације непрестано држале европске владе у стању неизвесности. Могућност за остваривање ове намере може се објаснити и коришћењем дугова као полуге зарад остваривања уступака у билатералним односима са страним владама кад год је то ишло у корист америчке политике.⁵⁵⁵

Почетно, али кратко одсуство у решавању питања ратних дугова, у периоду од примирја до стварања Конгресне институције за наплату 1922. године, било је условљено и америчком политиком према Великој Британији. Британци никакве добитке нису могли да очекују одлагањем споразума са Сједињеним Државама и због тога су настојали да наплате европске дугове, али обазривим приступом, како би се ефектно указало међународној јавности да су најављени амерички услови за исплату дугова заправо били неповољни.⁵⁵⁶ Са друге стране, посматрано из британске перспективе, Американци су стрпљиво одлагали договор са европским владама јер су знали да је једини платежно способан дужник да испуњава своје облигације секретаријату за финансије, управо била Британија.⁵⁵⁷ За време Хардингове администрације, свега један разговор о ратним дуговима две најмоћније финансијске силе

⁵⁵⁰ Током 1925. године југословенски посланик у Вашингтону Анте Тресић Павичић сматрао је како је у том тренутку било „опасно плаћати ратни дуг једном савезнику а да се други не накостреше“. Услед компликованих односа савезника, „Америка се неће упуштати у то да сазове светску конференцију за уређење дугова, него ће настојати са сваким дужником наполе ствар уредити, јер да се нађу скупа, један би другому уливао смелости и отпора, а одељење (курзив Б. М.) ће их лакше свладати нуђајући повољније увете слабијима, како рече председник Кулиц у свом говору.“ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 141.

⁵⁵¹ А. Tuz, *n.d.*, 335.

⁵⁵² Patricia Clavin, *op. cit.*, 3.

⁵⁵³ АЈ, МФ, 70-239-433. Депеша конзула из Чикага Б. Пурића В. Маринковићу, министру спољних послова

⁵⁵⁴ Исто.

⁵⁵⁵ F. Costigliola, *op. cit.*, 219.

⁵⁵⁶ R. Self, *op. cit.*, 36-37.

⁵⁵⁷ *Ibid.*, 36.

спроведен је на највишем нивоу, и то између британског амбасадора и секретара америчког Трезора Е. Мелуона и секретара државе Ч. Хјуза, док су се каснији разговори одвијали кроз рад Конгресне комисије.⁵⁵⁸

Процес поништавања дугова Сједињене Државе сматрале су важним питањем и непрестано су радиле против уједињавања дужника у један заједнички блок држава.⁵⁵⁹ Како би се европској економији омогућило одређено време за стабилизацију, али и како би консолидовала детерминанте у стратегији наплате, америчка влада није формално инсистирала на исплати ратних дугова све до стварања споменуте „Комисије за наплату иностраних дугова из светског рата“ (World War Foreign Debt Commission), која ће бити основана актом Конгреса 9. фебруара 1922. године. Њен основни, при том и једини задатак, био је да склопи споразуме са свим иностраним владама које су имале дуговања из Светског рата. Укупан дуг према Сједињеним Државама износио је 10,35 милијарди долара и требало је да буде регулисан преговорима према правним упутствима конгресног акта који су се односили на последњи рок за отплату одређен до 15. јуна 1947. год. и висину годишње камате од 4,25%.⁵⁶⁰ Поједини унутрашњи фактори такође су били против интензивне наплате ратних дугова. Одређени интелектуални кругови отворено су говорили да је било неопходно ратне дугове обрисати јер би Америка много више била на губитку ако би изгубила „симпатије и љубав европских народа“ него ако би опростила дугове, с обзиром да је Америка патила од „златне хипертрофије“ и изобиља капитала.⁵⁶¹

Један од познатијих заговорника отказивања макар једног дела дуга, био је чувени генерал Џон Першинг. Његов говор о поништавању крајем 1924. године скренуо је пажњу европским владама, јер се протумачио као намера америчке администрације да понуди боље услове него што их је годину дана раније добила Британија. Али говор је указивао да није постојала намера потпуног поништавања обавеза.⁵⁶² Ретке су биле земље у Европи које за своје унутрашње политичке и економске проблеме нису оптуживале Америку и њену политику наплате ратних дугова заједно у комбинацији са протекционистичком трговинском политиком.⁵⁶³ Један од најконкретнијих доказа за разбијање европске коалиције у заједничком наступу према Америци представља иницијатива настала у првој половини 1933. године када је забрањено дужничким државама да неће учествовати у новим преговорима за ревизију уговора о отплати уколико не изврше исплату последње суме. Са друге стране, оне државе које јесу платиле последњи ануитет крајем 1932. године имале би предност у раду конференције која се најављивала.⁵⁶⁴ На тај начин, преговори би се водили сепаратно са сваком државом, јер би сама динамика у пријему исплата дужника одређивала на који начин би се одвијали разговори о ревизији постојећих споразума. Такав процес у потпуности би ишао у корист Сједињених Држава, јер би имале довољно времена да уско структурирају одредбе нових уговора са сваком државом одвојено. Можда најексплицитнији доказ догодио се у истом периоду, када је Британија изнела одређен предлог о регулисању дугова. Еминентни републикански и демократски сенатори изричито су одбили Британце, јер је предлог у перспективи најавио стварање неформалне коалиције европских дужника.⁵⁶⁵

У споменутој студији Харолда Моултон и Леа Пасволског заступана је тврдња да би ликвидација дугова ишла у прилог повериоцима и дужницима заједно, јер би се на тај начин

⁵⁵⁸ FRUS, 1936, General, The British Commonwealth, Vol. I, Document 465.

⁵⁵⁹ AJ, ПВ, 371, ф. 12, д. 141.

⁵⁶⁰ Martin Folly, Niall Palmer, *Historical Dictionary of U.S. Diplomacy from World War I to World War II, Historical Dictionaries of Diplomacy and Foreign Relations, No. 11*, (Plymouth, UK: The Scarecrow Press, Inc., 2010), 85.

⁵⁶¹ AJ, ПВ, 371, ф. 12, д. 154.

⁵⁶² AJ, МФ, 70-239-433. Пов. Бр. 8715.

⁵⁶³ J. F. Dulles, dr H. Schacht, *op. cit.*, 9.

⁵⁶⁴ AJ, ПВ, 371, ф. 12, д. 543.

⁵⁶⁵ AJ, ПВ, 371, ф. 12, д. 545.

дошло до стварања општих услова за опоравак глобалне трговине. Њихова полазна тачка у разумевању проблематике била је заснована на чињеници да су дужници као важан предуслов морали да имају позитиван трговински извоз да би уопште и могли да генеришу средства за исплату. Сједињене Државе су из тог разлога морале да увозе више робе из дужничких земаља како би им омогућиле знатне приходе. Из овог угла анализе, разумљиво је да је веза између евроатлантске трговине била нераскидива са питањем ратних дугова.⁵⁶⁶ Међутим, према Хуверовој тврдњи у укупном америчком увозу и извозу пре почетка светске кризе, сви ануитети европских дужника америчком Трезору учествовали су са мање од седам процената. Логично је при том извући закључак како би отказивање ратних дугова допринело повећавању финансијског оптерећења америчких грађана.⁵⁶⁷

Најозбиљнији заговорници поништавања америчке наплате ратних дугова, били су представници универзитета и део академске елите. Како они нису били део државног естаблишмента, морали су да организују јавне скупове и дебатне форуме како би њихово мишљење допрло до заинтересоване јавности.⁵⁶⁸ Југословенска страна била је обавештена о размерама покрета за ликвидацију задужења, па је Генерални конзулат у Њујорку известио Министарство иностраних дела у Београду крајем марта 1927. године, када се „ништење“ ратних дугова интензивирало.⁵⁶⁹ Доста импресивно је деловала вест да је био формиран комитет под именом „Америчко удружење за обнављање питања ратних дугова“. Главни задатак комитета налагао је да се поново придобије јавно мњење у Америци за нов приступ решавању питања. Основа рада комитета полазила је од убеђења да су европске државе учиниле више услуга Америци у рату, као и да су амерички ратни зајмови додељени како би се сама територија Америке одбранила од ратних сукоба.⁵⁷⁰ Комитету је директну потпору пружио и председник универзитета Принстон, што је уз ранију подршку универзитета Колумбија, чинило озбиљну академску иницијативу, због чега је чак и Е. Мелоун морао да реагује у јавности како би одбранио став америчке владе.⁵⁷¹ Њујорк Тајмс је предводио извештавање на ову тему, сматрајући да је било неопходно одржавати дискусију актуелном све док се не би и извршила коначна ревизија дугова. Генерални конзулат је запазио како се одређен број других листова слагао са председницима споменутих универзитета при чему је у њиховом извештавању доминирао закључак како „савезничке дугове Америци плаћа Немачка исплатом репарација“. Један део штампе, ипак је давао за право Е. Мелоуну, јер је плаћање дугова представљало основу међународног кредибилитета у деловању иностраних влада.⁵⁷² Том приликом, сâм Стејт департмент је у свом званичном документу потврдио како је америчка администрација одговором Е. Мелоуна на писмо које је потписало сто шеснаест интелектуалаца, „опрала руке“ од дужничког питања.⁵⁷³ Нешто касније, у време деловања последица светске депресије, тридесет двојица еминентних економиста са универзитета Чикаго, Висконсин и Харвард потписали су 1932. године проглас којим су, поред смањивања царинских ограничења, захтевали од администрације у Вашингтону укидање међудржавних дугова.⁵⁷⁴

Све председничке администрације до почетка новог светског рата супротстављале су се отказивању наплате ратних дугова. Најгласнији противник опроста дугова био је Х. Хувер, иако је у једном кратком периоду, док се налазио на месту секретара за трговину, заступао

⁵⁶⁶ H. G. Moulton and L. Pasvolsky, *op. cit.*, 405.

⁵⁶⁷ D. J. Gill, *op. cit.*, 47.

⁵⁶⁸ Видети: *Cancellation of Allied War Debts*, (North Carolina: University of North Carolina, Chapel Hill, 1923)

⁵⁶⁹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 344.

⁵⁷⁰ Исто.

⁵⁷¹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 344-345.

⁵⁷² АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 346.

⁵⁷³ FRUS, 1936, General, The British Commonwealth, Vol. I, Document 465.

⁵⁷⁴ D. J. Gill, *op. cit.*, 47.

могућност да се задужења укину.⁵⁷⁵ Он је сматрао да све док европске државе нису имале намеру да покажу спремност за великодушне концесије у питању општег разоружања, америчка влада није имала разлога да дозволи поништавање ратних дугова. Сједињене Државе нису витално зависиле од примања европских облигација јер су економском самодовољношћу у односу на највећи број светских сила, имале довољно простора да остварују просперитет захваљујући домаћој производњи.⁵⁷⁶ Хувер није показао разумевање за укидање дугова јер је сматрао да би такав акт увелико оптеретио америчке пореске обвезнике и додатно казнио приватне инвеститоре.⁵⁷⁷ Доминантни став већине противника ликвидирања облигација полазио је од чињенице да су уговорима са Конгресном комисијом о регулисању задужења, претходно већ учињени уступци европским владама. Сматрало се да је велики део додељених зајмова за време трајања ратних сукоба, искључен из ануитета и да су споразуми закључени уз великодушне повољности.⁵⁷⁸

Средином 1931. године, један од првих и скромно најављених сигнала, да је из угла Стејт департмента отплата америчког дуга постала неизвесна, представљао је запажен говор секретара департмана за финансије и америчког Трезора, Ендрјуа Мелоуна. У његовом говору, под називом „О проблемима државних финансија“, показана је одређена нелинеарност са недвосмисленом политиком председничке администрације Хувера, према којој је питање ратних дугова и даље било један од америчких приоритета.⁵⁷⁹ Том приликом, секретар Трезора је нагласио да је наплата дугова силом прилика прекинута, због економске кризе. Настали дефицит у буџету, иако је претио да угрози финансијску равнотежу Америке, није могао ипак бити решен искључиво наплатом потраживања. Према анализи Генералног конзулата у Њујорку и извештаја конзула Радоја Јанковића, секретар Мелоун није сматрао могућност поништавања ратних дугова као реалну опцију. Поништавање дугова не би решило финансијске проблеме Америке, али би сигурно изазвало отпор Конгреса и политичке опозиције, чиме је претила да настане унутрашња нестабилност.⁵⁸⁰ Доцније, током 1934. године, када се питање ратних дугова налазило на мртвој тачки, јавно мњење више није имало воље да учини извесне концесије америчким дужницима, као што је то био случај у претходном периоду за време одржавања Лондонске економске конференције. Тада се у јавности заговарало умањење дела дугова уколико би се доделиле привилегије америчком извозу. Међутим, од завршетка конференције, нико од америчких функционера није имао политичке воље да заговара смањивање износа ратних дугова, услед неповољног мишљења јавности.⁵⁸¹

Из наведеног може се усвојити закључак да су пропоненти отказивања ратних дугова и ратних репарација у Сједињеним Државама углавном били чиниоци са малим утицајем у државним круговима. Ограничена политичка моћ ових актера није могла да надомести снагу оних фактора који су заговарали наставак политике наплате ратних дугова. Како је успон светског милитаризма и политичких тензија тридесетих година 20. века засенио финансијске међународне несугласице, гласови у јавности о отказивању постали су готово неприметни.

⁵⁷⁵ J. Brandes, *op. cit.*, 171.

⁵⁷⁶ C. Dueck, *op. cit.*, 4-21.

⁵⁷⁷ D. J. Gill, *op. cit.*, 46.

⁵⁷⁸ AJ, ПВ, 371, ф. 12, д. 525 (98).

⁵⁷⁹ AJ, ГККЈ – Њујорк, 449, ф. 1, ј. о. 1, Изв. 949/31. Телеграм Министарству иностраних послова

⁵⁸⁰ Исто.

⁵⁸¹ AJ, ГККЈ – Њујорк, 449, ф. 1, ј. о. 1, Опште приведне прилике. Спољна трговина и царинска политика

4.5. Југословенска спољна политика и стратегија регулисања америчког ратног дуга

Министар финансија Краљевине СХС Милан Стојадиновић почетком 1926. године информисао је јавност о томе која питања су била од примарног државног интереса. Он је сматрао да финансијско стање свих земаља које су имале учешћа у Светском рату није зависило само од политичких услова, природног богатства или од тога колико је становништво било спремно да учествује у обнови привредних процеса. Према његовом запажању финансијско стање зависило је у великој мери од довођења у ред светског проблема међусавезничких ратних дугова.⁵⁸² Након Париске конференције Краљевина СХС отпочела је спровођење спољне политике засноване на очувању уговора о миру, посебно у погледу територијалних и репарационих одредби. Неопходно је било успоставити стабилност и повећати привредно благостање у земљи, као и уклањати „спољне тешкоће“ које су претиле унутрашњем консолидовању „народне снаге“.⁵⁸³ Један од стубова спољне политике био је извршавање међународних обавеза из уговора о миру склопљених у Паризу и међународна сарадња у оквиру Друштва народа. Јасно је вођена политика са тежњом да се одржи политичко стање креирано на мировној конференцији при чему је стратешки било фундаментално остваривање пријатељских и савезничких односа са земљама које су имале заједнички интерес у одржању Париског поретка.⁵⁸⁴

Главни ослонац у таквој политици било је учешће Краљевине у раду институције Друштва народа, која се посматрала као највиши ауторитет у међународним односима када су се они односили на спровођење међународног права, спровођења колективне безбедности и подизању економске основе њених чланица. Деловање Друштва народа у великој мери одговарало је југословенским интересима, посебно у погледу иницијативе општег разоружања јер се сматрало да би се на тај начин смањиле војне тензије на границама са Бугарском, Албанијом и Мађарском, као и потенцијални сукоб са Италијом. Министар иностраних дела Момчило Нинчић током 1924. године сматрао је како је један од разлога због којег су САД одбациле у Конгресу своје чланство у Друштву народа налазио у чињеници да би оне снагом своје војске и политичком моћи требало да штите сваку земљу на свету у случају напада. То је био један од најважнијих разлога због чега јесу постале гласне заговорнице и предводнице у политици светског разоружања када у Конгресу напослетку није дошло до прихватања и ратификације мировних одредби из Париза.⁵⁸⁵

Због последица проистеклих из уништене економије у рату али и државних разлога привредне природе,⁵⁸⁶ у структури деловања према иностранству пресудну улогу имала је економска и финансијска подлога земље. Оквир шире југословенске финансијске политике

⁵⁸² Експозе министра финансија Г. Д-р М. М. Стојадиновића, *О буџету за 1926–27 одржан марта 1926. у пленуму Народне скупштине*, (Београд: Штампарија Народна Самоуправа А. Д. 1926), 3.

⁵⁸³ М. Нинчић, *н.д.*, 46.

⁵⁸⁴ Ђорђе Лопичић, Јелена Ђ. Лопичић Јанчић, *Преглед спољне политике Краљевине Југославије од 1918. до 1935. године*, (Београд: Институт за међународну политику и привреду, 2022), 15.

⁵⁸⁵ М. Нинчић, *н.д.*, 83, 87, 89.; САД су са Аустријом, Мађарском и Немачком билатералним путем потписале мировне уговоре августа 1921. године док је Сенат ратификовао уговоре у октобру. Ч. Попов, *н.д.*, 186.

⁵⁸⁶ Представници Министарства финансија до доласка министра Стојадиновића на чело ове институције 1922. године, нису имали довољно времена да у потпуности упознају привредну проблематику земље и сматрали су да се тешка привредна ситуација настала након рата могла отклонити искључиво решавањем валутног питања, без већег задирања у остале проблеме. Тадашњи министар финансија Коста Кумануди повећавао је државни дуг код Народне банке како би се подмириле финансијске потребе. Ипак, позајмљивањем Министарства финансија проблем државних финансија је остао. Лазар Пејић, „Економске идеје др Милана Стојадиновића и балкански привредни проблеми“, *Посебан отисак из Годишњака Балканолошког института BALCANICA VII*, Београд, 1976. 241-268.

предвиђао је стратегију у политици отплате ратних дугова која је почивала на континуираној потражњи нових новчаних позајмљивања у иностранству од којих би се део наменио испуњавању годишњих облигационих анuitета. У првим годинама нове државе политички чиниоци оправдано су сматрали како је читава привредна будућност Краљевине СХС зависила од нових страних зајмова.⁵⁸⁷ Милан Стојадиновић покушао је у једном тренутку у свом првом мандату на месту министра финансија да дефлаторном финансијском политиком поправи вредност динара према страним валутама. Узор за овај модел пронашао је у политици тадашњег секретара за трговину Херберта Хувера, као и код многих европских министара. Разлог за дефлаторне тенденције које је Стојадиновић покушао да имплементира у економској политици може се потражити у намери да се државни дугови плате са мање новца (услед дефлације) и тиме смање државни расходи.⁵⁸⁸

Иако се за време трајања рата могло чути од неких државних функционера Србије, попут тадашњег министра Народне привреде Војислава Маринковића, да су ратни напор могле да исплате оне државе које су финансијски биле стабилне, док оне које су биле сиромашне нису имале капацитет да плате трошкове вођења рата, нови државни врх разумео је важност регулисања дужничких облигација.⁵⁸⁹ Функционери Краљевине СХС поштовали су принцип „светости“ уговора, самим тим и принцип „светости“ регулисања дуга у међународним односима. Исплата америчког дуга била је њихова „света дужност“ коју су они намеравали да испуне.⁵⁹⁰ Нова држава је без обзира на проблеме на које је наилазила током унутрашње интеграције остатака неколико различитих правних система у један нови, намеравала да уговорне односе са иностранством спроведе на основу принципа *pacta sunt servanda* и на поштовању обавеза преузетих уговором. Уважавање овог правног начела био је неопходан краљевској влади у моралном и политичком смислу како би све последице произишле из процеса регулисања дугова биле наклоњене националним интересима Југославије у периоду економске реконструкције који је требало спровести. Важност поштовања уговорних одредби Милан Стојадиновић је нагласио француском министру финансија Полу Думеру (Paul Doumer) у разговору око отплате француског предратног и ратног дуга. Француска је тада показала велика очекивања да ће Краљевина своје ратне обавезе врло брзо почети да исплаћује.⁵⁹¹ Стојадиновић је у једном од својих политичких излагања нагласио да је „у духу државних традиција Србије, она скрупулозно извршавала макар и најмању обавезу. Данашња Краљевина СХС, основана на Србији, није одступила од једног оваквог обичаја, који се слаже са духом цивилизованог друштва. Она је некад по цени највећих напора и жртава испуњавала своје обавезе према повериоцима и никада нису њихови интереси оштећени. За време рата, када се немιο дуг крвљу плаћао, Србија је... плаћала свакоме своје као да су биле најредовније прилике.“⁵⁹²

Супротно овом правном начелу, појављивала су се тумачења грчко – римских правних норми из Родијског закона (*Lex Rhodia de iactu*), према којем су сви учесници заједничког подухвата дужни да равномерно носе последице настале штете. То се појединим политичким круговима чинило прагматично зато што је Србија поднела огромне жртве, не само за сопствене интересе већ за интересе свих савезника, чиме је амерички ратни дуг представљао

⁵⁸⁷ АЈ, МФ, 70-239-433. Извештај Милорада Недељковића министру финансија Милану Стојадиновићу

⁵⁸⁸ Л. Пејић, *н.д.*, 241-268.

⁵⁸⁹ „Да ли знате ко ће платити рат? – Ствар је сасвим проста и ту не треба бити финансијски стручњак. Рат ће платити они, који нешто имају, а који немају, ти апсолутно не могу да плате.“ Изјава Војислава Маринковића у разговору са ненаведеним британским државним функционером 1917. год. Архив САНУ, Говор В. Маринковића у скупштини, бр. 14439/599.

⁵⁹⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 111.

⁵⁹¹ Milan M. Stojadinović, *Ni rat, ni pakt, Jugoslavija između dva rata*, (Buenos Aires: El Economista, Empresa Editorial S.R.L. Argentina, 1963), 225-226.

⁵⁹² ИАБ, БИА, 70900415/18-1, VIII, Милан Стојадиновић

само један делић мозаика у општем ратном напору.⁵⁹³ Поред тога, већ за време преговора са Блер банком из Њујорка 1922. године представници Краљевине схватили су политичку поруку Стејт департамента да је један од неколико најважнијих предуслова за добијање таквог зајма захтевао макар и формално обећање да ће се дотадашња ратна и послератна дуговања према Америци измирити.⁵⁹⁴ Истовремено је и влада Велике Британије, не тако често али ипак у појединим ситуацијама, из својих економских разлога условљала иностране владе формално регулисаним уговором о отплати ратних дугова САД за добијање зајма у Енглеској.⁵⁹⁵ Позитивно решавање питања задужења успоставило би кредибилност државе за потраживање нових зајмова које је у великој мери могла Америка да обезбеди. Покушаји позајмица код енглеске или француске владе увек су наилазили на објективне препреке. Ипак, постојали су и проблеми политичке природе у билатералним односима, што се манифестовало у читавом међуратном периоду. Француска је сама била у финансијским проблемима и потраживала кредите у иностранству док је Британија нудила ограничене могућности за позајмљивање код њених банака.⁵⁹⁶

Упркос чињеници да је најмањи ратни дуг био према Сједињеним Државама, да би се приступило процесуирању друга два обимнија дуга, неопходно је било да се успостави постојећи принцип на основу којег би и остали дугови могли бити отплаћени. Не сме се такође пренебрегнути чињеница да су Сједињене Државе биле најважнији међународни фактор у светској политици поводом питања ратних дугова и ратних репарација и да су од њихове политичке и финансијске активности зависила решења и политички договори. Између осталог, Милан Стојадиновић је потврдио да је склапање споразума са Комисијом за ратне иностране дугове у Вашингтону требало да олакша закључивање нових неопходних зајмова на америчком тржишту, за шта је и председник Блер банке био заинтересован.⁵⁹⁷ Питање америчког дуга имало је огроман значај за југословенски финансијски систем јер сређивање отплате од око четири милијарде динара није било важно за једну буџетску годину већ је требало да постане основа за преговарање са Енглезима и Французима, којима је дуговано неколико пута више.⁵⁹⁸ Самим тим, државни буџет је у будућности доста зависио од последица склопљених уговора. Стојадиновић је водио рачуна о правилу да није смела постојати дискриминација зајмодаваца у отплати које су Сједињене Државе успоставиле као непромењиву компоненту у преговорима а које су и европски кредитори усвојили, чиме је гарантована равноправност свих држава кредитора.⁵⁹⁹

Један од најважнијих чиниоца економске политике подразумевао је стварање позитивне финансијске репутације државе, како би Краљевина СХС могла да се задужује за потребе стабилизације валуте, привредних улагања, изградњу институционалне инфраструктуре и на крају, очувања суверенитета и националне економске безбедности. Финансијска репутација, која је истовремено била део и политичке репутације државе, неопходна за ново задуживање, могла се створити и одржавати у дужем трајању само испуњавањем и плаћањем постојећих обавеза према иностраним повериоцима. С обзиром да није постојало много земаља спремних за инвестиције и додељивање зајмова, репутација дужничких земаља требало је да буде позитивна, како би се избориле за добијање кредита на веома компетитивним финансијским тржиштима у Европи и посебно у Северној Америци. У потрази за новим кредитима Краљевини СХС и свим заинтересованим државама очигледно је било још током Светског рата да ће Сједињене Државе бити један од ретких кредитора са капацитетом за издавање великих и честих зајмова, неопходних за послератну реконструкцију и обнављања послова на

⁵⁹³ AJ, ПБ, 371, ф. 12, д. 142.

⁵⁹⁴ FRUS, 1922, Vol. II, Document 889.

⁵⁹⁵ AJ, ПБ, 371, ф. 12, д. 244.

⁵⁹⁶ М. М. Stojadinović, *n.d.*, 1963. 224.

⁵⁹⁷ *Isto*, 236-237.

⁵⁹⁸ AJ, ПБ, 371, ф. 12, д. 201.

⁵⁹⁹ AJ, ПБ, 371, ф. 12, д. 202.

тржиштима. Посланство у Вашингтону је током 1925. године јавило како се у Америци банкарски „капитали нагомилавају, те људи не знаду како да новац употребе. Биће скоро присиљени да [...] дају јефтиније (камате на кредите, прим. Б. М.)“.⁶⁰⁰

Са једне стране, Стејт департменту одговарало је да се амерички новац пласира дужничким земљама од којег би оне делом сервисирале своје ратне дугове Сједињеним Државама. Примаоци зајмова, попут Краљевине Југославије намеравали су да користе средства за шире финансијске потребе али и да од додељених кредита враћају дужничке ануитете. Када је на Париској конференцији Михајло Пупин 4. маја 1919. године предао меморандум америчкој делегацији и савезницима поводом исплате ратне одштете тада се распитао код савезника о могућем савезничком зајму за Србију.⁶⁰¹ Вилсонов ратни саветник Бернард Барух, изразио је уверење да је могућност добијања већег реконструкционог зајма за Србију из америчког угла била изводљива посредством америчких банака. Управо је тада на иницијативу Баруха амерички Конгрес расправљао о предстојећем закону о финансирању иностраних влада мањих држава као што је била и Југославија. Барух је том приликом истакао и међународну „борбу“ Сједињених Држава против водећих економских сила у свету и против њихове „економске доминације“ над малим државама.⁶⁰²

Захваљујући Пупиновом посредништву српски правни стручњак Ђорђе Ђурић имао је прилику да директно разговара са представницима америчке економске делегације о могућностима за добијање реконструкционог кредита из САД. Од како је Пупин обавестио југословенску владу и Пашића о позитивном америчком ставу поводом обнове порушене Србије, од тада се интензивирало размишљање о позајмљивању код америчких банака. Пупин и Ђурић одржали су састанак са Норманом Дејвисом и председником Чејс Националне банке из Њујорка (Chase National Bank) маја 1919. године на којем су се распитивали о мишљењу Стејт департмента у погледу могућности склапања уговора.⁶⁰³ У име америчких финансијера Дејвис је навестио да не само да америчка влада није желела да блокира захтев, него је намеравала да поспешити одобравање зајма уколико је српска страна имала припремљен нацрт о обнови земље. Ђорђе Ђурић је показао интересовање јер би зајам из Америке поставио нову основу за вођење финансијске политике. Дотадашњи кредитори (Француска и Велика Британија, прим. Б. М.) приликом сваких нових преговора условљавали су српску страну новим концесијама што је отежавало договор.⁶⁰⁴ Вођен вилсонизмом који се надвијао над Париском конференцијом и равноправности малих и великих народа у међународним односима, Дејвис је одсечно потврдио да САД нису имале намеру да својим капиталом стварају монополе у иностранству. Он је пренео Ђурићу како су оне желеле да прекину дотадашње монополистичке позиције великих сила у малим државама. Због тога су имале намеру да прекину сваку финансијску трансакцију са таквим земљама уколико би Стејт департмент приметио да оне омогућавају монопол иностраним владама.⁶⁰⁵ Оно што је било важно, јесте да би делом будућег кредита била отплаћена америчка роба купована у Паризу, као и да би се са његовим средствима плаћале будуће америчке активности у оквиру реконструкције земље.⁶⁰⁶

Као што је поменуто раније, Иван Швигел је у том периоду на највишем политичком нивоу одржао састанак са Норманом Дејвисом и Бернардом Барухом из америчке делегације. Обимна економска иницијатива из Америке за европску реконструкцију није могла да буде обезбеђена државним средствима због чега је 15 милијарди долара америчких зајмова

⁶⁰⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 145.

⁶⁰¹ АЈ, 336, 56/Ш, бр. 7721.

⁶⁰² Исто.

⁶⁰³ АЈ, 336, 56/Ш, бр. 7720.

⁶⁰⁴ Исто.

⁶⁰⁵ Исто.

⁶⁰⁶ Исто.

намењених Европи требало да буде издавано преко америчких приватних банака.⁶⁰⁷ Он је предложио краљевској влади да би било практично размислити о југословенском привредном заокрету ка америчком тржишту. Посебно је потенцирао стварање привредних веза са Сједињеним Државама јер су биле предвиђене високе царине немачке и аустријске спољне трговине што би Југославију без сумње искључило са немачких тржишта.⁶⁰⁸ Привредно повезивање из разлога „политичке и финансијске рачунице“, требало је да „нас наведе да дамо предност америчком тржишту“. Он је у извештају недвосмислено одбацио било какво заговарање америчке „пенетрације“ и „искоришћавање наше земље“, јер би се везом са Америком политички „заплашиле“ европске земље заинтересоване за југословенски простор, попут Немачке, као и у извесној мери Француске.⁶⁰⁹ У погледу економског развоја, Швигел је сматрао да би САД подржавале независно југословенско ангажовање у економским подухватима. Као последњи разлог за ближе привредно повезивање предложио је оснивање једне велике америчке банкарске филијале, „какву још не поседујемо код нас“, а која би „ишла руку под руку“ у трговинској размени са Америком и новчаним дознакама југословенских исељеника. На крају, Норман Дејвис је скренуо пажњу Швигелу на „опасност од подржављења индустрије и губитка поверења држава као што је Америка“, уколико би се предузећа у Југославији „подржавила“, одн. пренела у државно власништво јер би се на тај начин повећали индустријски трошкови, непродуктивност и оптерећење за пореске обвезнике.⁶¹⁰

На основу Ђурићевог и Пупиновог састанка, као и Швигеловог извештаја, заснованих на информацијама америчких делегата, могла су се добити сазнања о политичким смерницама употребе економске снаге Сједињених Држава. Честе промене влада у Београду условиће да се прва формална кредитна веза две државе након ратног зајма и кредита у периоду примирја оствари тек 1922. године.⁶¹¹ Позајмљивање из САД и њихових приватних банака било је пожељно из најмање два разлога. Тесним финансијским односима би се интензивирали и политички односи, присније успостављени између Србије и САД током рата, када су обе земље припадале истој савезничкој страни. Други разлог представљала је могућност диверсификације у везивању за државе кредиторе при чему југословенска страна не би више само зависила од Француске или Британије. Како су сматрали одлучиоци у Београду, чињеница је да би због географске удаљености Сједињених Држава политички притисак из Вашингтона на владу у Београду био релативно низак, што је могло да побољша политичке билатералне односе две земље. Веровало се да оне немају специјални интерес у периферном делу југоисточне Европе и да ће се из тог разлога у највећој мери водити капиталистичким импулсима. У јавном заговарању финансијских веза са Америком поводом склапања уговора о тзв. Блеровом зајму, тадашњи министар финансија Коста Кумануди је истакао „да је боље по земљу да постане економски зависна од америчког капитала него од било кога другог, пошто он није заинтересован политички у Југославији и неће утицати на спољни и унутрашњи политички курс наше владе“.⁶¹²

Можда најбољи пример у политици креирања позитивне репутације југословенске државе на територији САД пружају државне инструкције упућене представницима Краљевине у Америци током 1923. године. Да је један од важних задатака у спољној политици било продирање југословенске пропаганде и информација ка важним америчким обавештајним институцијама и јавним гласилима, потврђује наредба функционера из Београда Посланству у Вашингтону.⁶¹³ Иако је одмах након рата уочена важност пласирања информација о ситуацији у Краљевини како би се утицало на америчко јавно мњење, пре свега на југословенске

⁶⁰⁷ АЈ, 336, ф. 38/III, бр. 7440.

⁶⁰⁸ Исто.

⁶⁰⁹ Исто.

⁶¹⁰ Исто.

⁶¹¹ L. Killen, *op. cit.*, 46; B. Marjanović, *op. cit.*, 143-161.

⁶¹² Ivan M. Bescić, *Finansijska politika Kraljevine SHS 1918–1923*, (Београд: Stubovi kulture, 2003), 174.

⁶¹³ АЈ, ПВ, 371, ф. 75, д. 30.

исељенике, значајно је било пружити вести како би се са више поверења куповале југословенске државне обвезнице на берзама за потребе издавања кредита. Становништво у Америци имало је врло мало сазнања о периферним европским државама о чему су банкари из практичних разлога морали да воде рачуна. На пример, током једног од мађарских покушаја да добију кредит у САД 1923. године, Томас Ламонт је мађарском грофу Алберту Апоњију сугерисао како је било врло тешко објаснити америчким купцима „зашто би требало да инвестирају у обвезнице такве једне земље, незадовољне међународним положајем, као што је била Мађарска“.⁶¹⁴

Једна од првих иницијатива у оквиру југословенске политичке пропаганде започела је радом „Званичног Бироа за информације Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца“ средином јануара 1919. године у Вашингтону.⁶¹⁵ Позитивним вестима из Краљевине покушавано је да се утиче на политичке факторе у америчким институцијама, као и да се код америчких грађана југословенског порекла створи позитивни сентимент према стварању државе. Једна од првих активности Бироа била је објава прокламације принца регента Александра Карађорђевића о јединству југословенског народа и краљевској владавини заснованој на уставним и парламентарним начелима. Као један од циљева у објави наведено је како је главни задатак „обезбедити територијалне границе, за шта је предуслов била морална и материјална снага државе“.⁶¹⁶

Посланство у Вашингтону споро је деловало у организовању пропагандне мреже, иако је разматрало ангажовање појединих америчких агенција за израду медијског представљања земље и упркос сукобу са јаком италијанском пропагандом.⁶¹⁷ Генерални конзулат у Чикагу изнео је мишљење влади у Београду „да је наша пропаганда у Америци занемарена, а врло је важна“. Америчка помоћ иностраним владама увек је зависила од расположења јавног мњења у земљи „а америчка помоћ, не само економска и финансијска, већ и политички ће нам требати“, јер ће Америка „хтела или не хтела, бити принуђена да уђе у политичке међународне односе у Европи“.⁶¹⁸ Са друге стране, Сједињене Државе биле су ипак заинтересоване да што више информација сазнају о југословенској Краљевини, због чега је Илајца Рот (Elihu Root), један од оснивача „Савета за спољне послове“ (Council on Foreign Relations), првог независног института за истраживање светске политике у Њујорку, затражио службене чињенице о економском стању. Југословени су учили да би са таквим информацијама допрли до водећих пословних кругова заинтересованих за могућа кредитирања па је убрзо југословенска страна припремила меморандум о економском развоју и потенцијалу земље.⁶¹⁹ Поред меморандума, читав експозе министра финансија Милана Стојадиновића разаслат је на 54 адресе америчких штампаних новина и часописа у Вашингтону, Њујорку, Кливленду, Чикагу, Филадельфији, Бостону јула 1923. године.⁶²⁰ У његовом излагању приметне су биле одреднице поводом финансијске политике што је требало да буде од важности у билатералним односима са Сједињеним Државама. Како се у претходне четири године државни буџет непрестано налазио у дефициту, Стојадиновић се похвалио чињеницом да је нова држава по први пут требало да уђе у нову фискалну годину са консолидованим финансијама. Постојале су наде да ће експозе имати одјека у америчким пословним и банкарским круговима, као и у Стејт департменту од којих је доста зависио званичан став поводом издавања нових зајмова Југославији.⁶²¹ Стабилност југословенског динара био је неопходан фактор за испуњавање потреба државних

⁶¹⁴ Zoltan Peterecz, *Jeremiah Smith, Jr. and Hungary, 1924–1926: the United States, the League of Nations, and the Financial Reconstruction of Hungary*, (London: Versita, 2013), 120.

⁶¹⁵ АЈ, ПВ, 371, ф. 75, д. 3.

⁶¹⁶ Исто.

⁶¹⁷ АЈ, ПВ, 371, ф. 75, д. 44.

⁶¹⁸ АЈ, ПВ, 371, ф. 75, д. 96.

⁶¹⁹ АЈ, ПВ, 371, ф. 75, д. 61.

⁶²⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 75, д. 73-75.

⁶²¹ АЈ, ПВ, 371, ф. 75, д. 75-78.

финансија и привреде. Процес консолидације зависио је од иностраних позајмица, које су опет зависиле од политичког и кредитног рејтинга државе. Један од многих примера ове узајамне везе јесте успешно остварен међународни стабилизациони зајам из 1931. године, за потребе унутрашње валутне консолидације када је Краљевина успела да некако задобије поверење иностраних кредитора.⁶²²

Током 1925. године дипломатски представници Југославије у Вашингтону били су импресионирани успешном пропагандном мисијом пољског министра спољних послова Александра Скржинског (Aleksander Jozef Skrzinsky). Његова посета Америци требало је да послужи као модел иностраног политичког деловања на америчкој територији који је и Краљевина СХС намеравала да успостави како би појачала своје политичко присуство и утицај у Сједињеним Државама.⁶²³ Према запажању отправника послова, пољски министар је на Институту за политичка питања у Вилијамстауну (Williamstown) у држави Масачусетс побрао велике симпатије за своју земљу.⁶²⁴ До тада представници југословенске државе нису учествовали у редовним друштвеним и политичким дискусијама на овом институту које су се одржавале од 1921. године, иако су неке од тема у дискусијама биле везане директно за политичке прилике на Балкану и унутрашње дестабилизујуће процесе у Краљевини СХС, попут „хрватског“ или „македонског“ питања.⁶²⁵ Један од главних говорника на првим окупљањима дискусионог форума био је бугарски професор Стефан Панаретов, некадашњи бугарски посланик у Вашингтону. Поред њега, требало је да учествују мађарски политичар и члан делегације те земље на Париској конференцији, Пал Телеки (каснији премијер Мађарске) и италијански дипломата, тада сенатор у Риму, бивши италијански министар спољних послова, Томазо Титони.⁶²⁶ Генерални конзулат у Чикагу имао је идеју да се излагању бугарског професора, познатом по националистичким ставовима и територијалним претензијама ка Јужној Србији и „Македонији“, супротстави Михајло Пупин како би се у америчком јавном простору промовисале националне идеје југословенске државе.⁶²⁷ Отправник послова Јеврем Тадић испред Посланства у Вашингтону упутио је молбу Пупину да покуша да обезбеди себи место у дискусији Политичког института о балканским питањима,⁶²⁸ док је Конзулат у Чикагу темељно припремио материјал за расправу и одбрану политичких интереса.⁶²⁹ Ипак, Пупин није одржао предавање на том форуму јер он није успео да на време издејствује промену у распореду рада института. Председник института сматрао је и да би учешће Пупина можда могло бити схваћено као „одбрана“ од могућих неповољних излагања осталих учесника.⁶³⁰ Тек августа 1925. године Михајло Пупин је имао прилику да званично учествује на форуму у Вилијамстауну, када је том приликом и „начелник одељења“ Стејт департмента испратио дискусију учесника на тему „хрватског питања“ и активности Стјепана Радића.⁶³¹ Међутим, српски научник је сматрао да нису постојали разлози да директно учествује и говори, јер је читав разговор био миран и „питом“.⁶³²

Поред настојања да се на територији САД учврсти позитивна државна репутација, за политику отплате ратних дугова било је важно да се у свакој прилици потенцира питање о људским губицима у Србији, нанетој ратној штети, уништавању покретне и непокретне имовине. Тиме се наглашавао недовољан економски потенцијал у производњи као и

⁶²² АЈ, 836, КМЈ, I-3-a/3

⁶²³ АЈ, МИП КЈ, ПО, 334, ф. 17, д. 359.

⁶²⁴ Исто.

⁶²⁵ АЈ, ПВ, 371, ф. 45, д. 284.

⁶²⁶ АЈ, ПВ, 371, ф. 45, д. 291.

⁶²⁷ АЈ, ПВ, 371, ф. 45, д. 284.

⁶²⁸ АЈ, ПВ, 371, ф. 45, д. 285.

⁶²⁹ АЈ, ПВ, 371, ф. 45, д. 286.

⁶³⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 45, д. 289.

⁶³¹ АЈ, ПВ, 371, ф. 45, д. 321.

⁶³² АЈ, ПВ, 371, ф. 45, д. 325.

непостојећи финансијски капацитет државе за испуњавање својих облигација. Фрустрације су настајале кад год су ратни савезници излазили у сусрет Белгији поводом репарација или додељивања инвестиција али не у истој мери и Србији иако је током склапања Версајског уговора њихов положај током рата посматран на истим основама у смислу Вилсоновог пројекта о миру и рестаурацији Белгије, Србије и Француске. Услед такве ситуације српски и југословенски политички фактори увек су се позивали на белгијски несрећни пример страдања, при чему је покушавано да изједначен статус Краљевине СХС са Белгијом не буде никада упитан. То се уочава још од самог почетка одржавања Париске конференције и у захтевима за ратну одштету.⁶³³ Белгијска влада није желела да се њена позиција изједначава ни са једном другом земљом, укључујући и Србију што је отежавало позицију у расправама о ратној одштини. Залагала се да њен статус има специјалан карактер, немерљив ни са једном другом земљом, како би успела да оствари своје интересе у погледу наплате одштете. На једном од састанака са представницима три најважније силе уз присуство председника Вилсон, она је уложила протест на покушаје великих сила да умање њене захтеве са образложењем „да је бранивши своју независност бранила интересе савезника, док су савезници бранили Србију“. Иако је Лојд Џорџ реаговао примедбом и покушао да оповргне став белгијских представника, они су остали упорни у заступању своје позиције.⁶³⁴ На крају, Белгија је успела да издејствује од председника Вилсона одлуку којом је Белгији опроштен део дуга остварен код све три велике силе за време рата док је заузврат белгијска влада смањила захтеве у погледу немачких репарација, са милијарду на петсто милиона америчких долара.⁶³⁵

За разлику од српских делегата који су врло ретко успевали да дођу у позицију да разговарају на највишим дипломатским нивоима, било је могуће саслушати интересе Белгије зато што је она одржавала директан контакт са водећим политичким званичницима светских сила. Касније, током конференције у Бриселу септембра 1920. године представљена је разорена индустријска и пољопривредна основа Србије, са надом да ће се приликом преговора о враћању ратних зајмова разрушеност привреде узети у обзир. На руку јој ипак није ишла чињеница да су њени интереси увек били заступљени заједнички у групи са државама које нису имале статус велике силе, попут Румуније, балтичких земаља, Чехословачке или Пољске.⁶³⁶ Напошетку, финансијске мисије Ђорџа Ђурића и Милана Стојадиновића у Вашингтону 1924. и 1926. године јасно су за почетан став у преговарачку платформу имплементирале штету насталу материјалним и људским губицима Србије. Када се преговарало о намени потрошње средстава из Блеровог зајма југословенски представници истицали су разорену привредну основу као пресудан фактор у захтеву за добијање кредита.⁶³⁷ Оно што није ишло на руку ствараоцима ове компоненте у спољној политици јесте да у анархичном међународном систему не постоји врховни ауторитет који може да пресуди по моралним начелима. У таквом систему сви међународни субјекти по дефиницији су се водили „себичним“ националним интересима. Сам појам етичности није никада у историји био предмет међународних односа сâм по себи.⁶³⁸

Више пута се овај став могао приметити у покушајима југословенских чиниоца да обезбеде оно што су мислили да им по међународном праву и моралним принципима припада, као и остале повољности у финансијским међународним аранжманима, свакако оправдано, у име српских страдања и учињене материјалне штете. Обазриво спровођена политика, заснована на поштовању институције Друштва народа и која је водила рачуна о политичкој и

⁶³³ Видети: *Economical and Financial Delegation of the Kingdom of Serbians, Croats and Slovenes to the Peace Conference, To the Commission for reparation of damages at the Peace Conference*, 1919.

⁶³⁴ FRUS, *The Paris Peace Conference, 1919*, Vol. V, Document 30.

⁶³⁵ Nicholas John Spykman, „The United States and the Allied Debts“, *Heidelberg Journal of International Law*, Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, band 1, 1929, 155-184, (169-170).

⁶³⁶ FRUS, 1920, Vol. I, Document 97.

⁶³⁷ B. Marjanović, *op. cit.*, 143-161.

⁶³⁸ Shiping Tang, *Revisiting China's Grand Strategy, Interpret: China* (CSIS: Foreign Policy, 2022), 2.

кредитној репутацији државе није могла бити у колизији са „себичним“ интересима Југославије поводом ратних репарација и ратних дугова. Па ипак, заступници државе често су себе стављали у позицију да зарад поштовања начела Друштва народа и заједничких циљева ратних савезника од Париске конференције па до Хуверовог мораторијума, уступе део свог интереса. На пример, Краљевина СХС се током расподеле репарационих процената на конференцији у Спа 1920. одрекла дела свог процента у корист Француске јер се уздала у њену политичку помоћ и јер је намеравала да допринесе што бржем и практичном заједничком решењу свих савезника из рата.⁶³⁹

Трећа компонента у стратегији преговора и отплате ратних дугова према Сједињеним Државама заснивала се на „одуговлачењу“ и куповини времена у смислу чекања повољног тренутка како би се склопио споразум, као и чекања у разрешењу преговора осталих држава са Стејт департаментом. Краљевина СХС ипак је била забринута преговорима око много већих ратних дугова према Великој Британији и посебно према Француској.⁶⁴⁰ Како је требало да ове две силе и саме покрену споразумевање о отплати ратних дугова Америци, логика одлучиоца заснована на „чекању“ имала је реално утемељење у политичком приступу. Склапањем уговора са Стејт департаментом, поставили би се одређени принципи који би представљали смернице у наредним преговорима са осталим повериоцима. Рачунало се да ће амерички услови бити релаксиранији у односу на услове осталих сила, када се америчкој комисији буде представио капацитет за отплату, па се увек могло позвати на правне принципе успостављене у уговорима са САД.⁶⁴¹ Тиме би се препречили хипотетички тешки услови, посебно у случају предстојећих преговора са Француском с обзиром да је она дуговала и Великој Британији и Сједињеним Државама, а која је такође у великој мери зависила од примљене одштете Немачке.⁶⁴² Одлагање преговора са Сједињеним Државама било је важно и из разлога прикривања информација у погледу преговора са Британијом поводом споразума о потпорном дугу. Краљевина СХС је Британији нудила исте оне услове које је Британија добила од САД. Према америчкој ноти упућеној београдској влади постојала је могућност да америчка администрација захтева исплату од Француске под нешто повољнијим условима у односу на Британију. Пошто се говорило да ће и Италија добити олакшања, све те повластице могла је на крају да захтева Краљевина СХС уколико је међу последњим државама намеравала да приђе преговорима у Вашингтону.⁶⁴³

Спровођењем политике одуговлачења Краљевина СХС постала је део неформалне али по крајњим циљевима логичне европске коалиције уравнотеживача америчке политике у наплати дуга. Из практичних разлога југословенски функционери препознали су важност „солидарног деловања“ са осталим земљама дужницима. Због тога се у извештајима могу приметити упутства како је било неопходно у тајности показивати видљиву солидарност са осталим државама и избегавати у јавним наступима директну подршку америчким дужницима све док Краљевина не би постала платежно способна да регулише своје обавезе.⁶⁴⁴ Сматрамо да је наведени приступ био изводљив зато што су европске силе са мање пажње посматрале интересе малих држава, попут Краљевине СХС, коју су у највећем броју случаја и избегавали да позову на конференције на којима су се доносиле коначне одлуке. На челу незваничне коалиције налазила се Британија с обзиром да је имала највећи дуг према Америци, самим тим и највише интереса. У прилогу тврдње налазе се информације Матеје Бошковића⁶⁴⁵ у

⁶³⁹ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49, д. 152. Пов. бр. 2641.

⁶⁴⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 64.

⁶⁴¹ Исто.

⁶⁴² Исто.

⁶⁴³ АЈ, ПЛ, 341, ф. 51, д. 157. Пов. бр. 260. стр. 5.

⁶⁴⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 64.

⁶⁴⁵ Матеја Бошковић је био делегат у Репарационој комисији до њеног укидања 1930. године. Драган Бакић, *Матеја Мата Бошковић – прилог за биографију српског дипломате*, у: „Србија 1918: Ослобођење домовине, повратак ратника, живот у новој држави“, (Чачак: Међуопштински историјски архив Чачак, 2021), 155-183.

извештају упућеном београдској влади. Према вестима до којих је дошао у разговорима са дипломатама, Британија је настојала да поред Француске у процес регулисања репарација укључи Италију и Белгију. Њена политика током 1922. године била је заснована на широј европској сарадњи која је промовисала заједничко деловање држава које су имале исте циљеве поводом репарационог и дужничког питања. Бошковић је сматрао да је Британија могла очекивати подршку владе из Париза услед чега је радила на томе да обезбеди подршку Италије. Бошковић је анализирајући развој ситуације предложио да посланик Ђурић из Лондона испрати састанак заинтересованих држава јер би одлуке имале „велики значај по наша права у репарацијама“.⁶⁴⁶

САД не само да су нерадо посматрале солидарност европских држава у политици отплате ратних дугова, већ су намеравале и да билатералним преговорима са сваком земљом „разбију“ природно успостављен блок дужника. То је на крају успело захваљујући томе што је Британија потписавши уговор са САД током 1923. искључила могућност да предводи неформални *савез* (курзив Б. М.) дужника.⁶⁴⁷ Њој су такође дуговали огромне своте и уколико би наставила да води политику на страни Европљана, била би увучена у дипломатски раскорак са САД са којима се већ конфронтирала у многим економским областима. Током расправе о задужењу према Сједињеним Државама у парламенту Белгије, једна од главних замерки посланика на одлуку званичне владе односила се на то је Белгија превише пожурила да уреди своје облигације пре других држава и да је могла да сачека извесно време и на тај начин добије повољније услове у отплати.⁶⁴⁸

Најважнији стуб стратешког односа у исплати ратних дугова, не само у односима са САД, представљао је пријем репарационих плаћања од поражених сила од којег би се вршила отплата спољних државних задужења. За време преговора око Версајског уговора у Паризу, Иван Швигел је као резултат разговора са Норманом Дејвисом и Бернардом Барухом донео чврст закључак, како ће „Немачка и Аустрија да плате велику одштету“.⁶⁴⁹ У складу са овом компонентом и како су чак три поражене силе са обавезом плаћања репарационих анuitета Краљевини СХС биле њени гранични суседи може се претпоставити да је врло важно било одржавати стабилне политичке односе са овим суседним земљама. Ситуацију није олашавала чињеница да су све три државе водиле ревизионистичку политику према мировним споразумима из Париза због чега је било веома компликовано да се пријем ратне одштете користи као механизам уцене или полуге моћи у политичким аранжманима. Поврх свега, непријатељски став Италије према Југословенима у највећој мери одговорао је политичком деловању Бугарске и Мађарске. Витални разлог интересовања за пријем репарација налазио се у калкулацији да би исплата ратних дугова Сједињеним Државама и европским силама била неупоредиво мања у односу на одштетну суму која би се добијала од поражених сила. Влада у Београду се налазила у специфичној ситуацији пошто је много више добијала од репарација него што је исплаћивала ратне дугове. Ова чињеница ће посебно постати круцијална за време године Хуверовог мораторијума.⁶⁵⁰ Разматрано у хипотетичком смислу, уколико је постојала могућност да се направи један заједнички међународни фонд у години мораторијума у који би све државе уплаћивале своје ратне облигације, поред Југословена једино би Грци и Португалци добијали више новца него што би уплаћивали.⁶⁵¹

⁶⁴⁶ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49, д. 150. Строго пов. бр. 4744.

⁶⁴⁷ Савезничке државе дуго су спроводиле напоре да се постигне један свеобухватан договор свих држава на тему отплате међусавезничких дугова али амерички функционери нису намеравали да дозволе „идеју окупљања свих дужника“ у један блок. N. J. Szykman, *op. cit.*, 1929, 155-184, (162-163).

⁶⁴⁸ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 240.

⁶⁴⁹ АЈ, 336, ф. 38/III, бр. 7440.

⁶⁵⁰ L. Killen, *op. cit.*, 126.

⁶⁵¹ H. G. Moulton and L. Pasvolsky, *op. cit.*, 6.

У експозеу Народној скупштини од 25. јула 1922. године, министар иностраних дела, Момчило Нинчић изнео је више ставова према финансијским и економским питањима за која је Краљевина СХС била заинтересована. У односима са Бугарском и Мађарском полазна основа била је поштовање одредби из мировних уговора при чему се нарочито очекивало да њих две испуњавају обавезе по основу репарација и разоружања. Са друге стране, Аустрија је показала одређену политику „нормалних односа“ захваљујући политичким везама које је неговала са Чехословачком, због чега је влада у Београду одлучила да попусти у репарационим захтевима. Попуштање Аустрији извршено је и из других објективних разлога. Југославија се сложила са предлогом сила да се Аустрији дозволи ослобађање од хипотеке по плаћању ратне одштете за двадесет година. Заузврат је исту привилегију затражила и за сопствена плаћања која је дуговала по основу уједињења некадашњих делова Аустроугарске са Србијом.⁶⁵² Земље које су настале територијалним концесијама од Аустроугарске, у које су се убрајале Италија, Пољска, Румунија, Краљевина СХС и Чехословачка, плаћале су тзв. облигације за ослобођење (Liberation debt).⁶⁵³ Према рауници коју је спровела Репарациона комисија, Чехословачка је плаћала највише док је најмање издатке имала Италија. Краљевина СХС требало је да плаћа по овом основу око 185 милиона франака и 150 милиона марака.⁶⁵⁴

Намера Краљевине СХС да наплати одштету од поражених сила имала је препреку у виду америчког деловања. Приметна је била јака интервенција Сједињених Држава у погледу стварања услова за економску обнову Аустрије, што је подразумевало истовремено и умањене облигације ратне одштете. Како се аустријска влада суочавала са унутрашњим друштвеним и политичким немирима, галопирајућом инфлацијом и претензијама њених суседа, Стејт департмент је био на линији са политиком Велике Британије у погледу помоћи за реконструкцију. У Лондону се претпостављало да ће обновљена Аустрија дати подстрек за стабилизацију централне Европе, проширити британске пословне трансакције и везати Аустрију за британску фунту и Банку Енглеске. За овај подухват неопходно је било учешће Сједињених Држава и финансијских инвеститора, попут Џ. П. Морган банкарске корпорације, који би обезбедили средства за стабилизациони зајам. Представници највеће америчке банке обећали су сарадњу уколико би британска влада од европских држава обезбедила гаранције за поштовање територијалног суверенитета Аустрије. Америчка банка сматрала је да би се на примеру обновљене Аустрије могле извући конкретне поуке за реконструкцију Немачке, као доста значајнијег међународног актера. Конгрес је донео тзв „Лоцову резолуцију“ 1922. године којом је успостављен двадесетогодишњи мораторијум на аустријске дужничке ануитете за потпорни зајам добијен након примирја, чиме је омогућена политичка клима за додељивање међународног зајма Аустрији од којег су 25,000,000 долара у кратком временском року обезбедили амерички банкари. Готово сви релевантни политички чиниоци сматрали су да је капитал Сједињених Држава имао несметан пролаз за уплив у Немачку након што је спроведен аустријски зајам.⁶⁵⁵ У југословенским изворима спомиње се одлагање исплате аустријског дуга Сједињеним Државама за набавке жита и хране након примирја на период од двадесет и пет година, али ова чињеница не мења контекст да је међународна заједница под америчким вођством настојала да помогне аустријском народу да преброди катастрофалну економску ситуацију и глад. Амерички Конгрес је преко Репарационе комисије послао допис влади у Београду са препоруком да следи одлуку департамента за финансије и одложи за наведени период своја потраживања од Аустрије.⁶⁵⁶

Експозе министра иностраних дела у марту 1924. године најавио је драстичне промене у међународним финансијским односима на које је влада, како се чинило, имала врло мало

⁶⁵² М. Нинчић, *н.д.*, 18.

⁶⁵³ Н. G. Moulton and L. Pasvolsky, *op. cit.*, 149.

⁶⁵⁴ АЈ, фонд 334, МИП КЈ – Дирекција за уговоре, фасцикла 621, јед. описа 1870. Репарациона комисија у Паризу

⁶⁵⁵ F. Costigliola, *op.cit.*, 113-114.

⁶⁵⁶ АЈ, МИП КЈ – Дирекција за уговоре, 334, ф. 621, ј. о. 1870. Репарациона комисија у Паризу

политичке снаге да утиче. Како ће се показати, Момчило Нинчић и Министарство иностраних дела, имали су делимично погрешну перцепцију у разумевању питања ратне одштете. У одређеној мери министар је показао грешку у процени о томе које су велике силе биле кључан фактор у овом питању. Према његовом схватању, нова, али и краткотрајна британска влада са Ремзијем Мекдоналдом (Ramsey MacDonald) на челу, предводила је заједнички са Француском иницијативу да се немачка плаћања једном за сва времена уреде, од чије стабилизације је зависила политичка ситуација у Европи. Како би можда показао приврженост западним савезницима из рата и како би послао поруку да Краљевина СХС рачуна на њихову помоћ у погледу пријема ратне одштете, министар је у скупштини тактично говорио о ратном напору Британије, као и „искреном и непоколебљивом пријатељству“ Француске. Свакако да је један од разлога за похвалу Француској била набавка војне опреме из Париза по кредиту током периода који је претходио скупштинском заседању. Нису споменуте Сједињене Државе и јаки импулси најављивани из Вашингтона о неопходности консолидације економског капацитета Немачке.⁶⁵⁷ Није спорно да су две европске силе од самог почетка биле доминантне у решавању овог проблема и да ће тако и бити све до јачања политичких тензија које ће довести до избијања Другог светског рата. Ипак, приметно је са друге стране необзирање на стварање и почетак рада једног финансијског комитета који ће од 1924. године поседовати највиши међународни ауторитет у економској консолидацији Немачке, под предводништвом финансијских стручњака из Сједињених Држава. Замагљену перцепцију о раду комитета експерата највероватније је проузроковала чињеница да су САД у раду разних комитета и подкомитета Друштва народа учествовале као „посматрачи“ иако то није увек био случај.

Током 1924. године Аустрија је другу годину за редом, од укупно двадесет предвиђених, била ослобођена исплате ратне одштете. Овакав развој ситуације препоручила је Репарациона комисија која је утврдила очајно стање аустријске привреде и у процесу доношења ове одлуке водила се хуманитарним разлозима, припремајући један међународни зајам за опоравак, са чим се влада у Београду сложила, за разлику од ситуације када се јасно противила међународном зајму Мађарској, како је споменуто раније.⁶⁵⁸ Ова одлука постепено је утврђивана од 17. марта 1921. год. на иницијативу Британије и Француске, потпомогнуте мерама Сједињених Држава и Италије. Стејт департмент је сматрао да је југословенски став неизвесан поводом одлуке Врховног савета савезника, али је разумео да ће бити прихваћен у Београду уколико се одобри да и југословенска влада буде ослобођена исплате за дугове некадашњих аустроугарских провинција као и Аустрија.⁶⁵⁹ Репарациона комисија никада није извршила посао до краја у процесу утврђивања аустријских репарација. Ово је значило да она није спровела евалуацију суме које је Аустрија требало да исплати заинтересованим државама, укључујући и Краљевину Југославију. Како ће се показати, споразумом на конференцији у Хагу 1930. године сва потраживања која су могла настати према Аустрији од стране победничких држава заувек су избрисана.⁶⁶⁰

Схватајући да је Аустрија повлашћена, доста више пажње Нинчић је поклонио одштети коју је требало да исплате Мађарска и Бугарска, пре свега зато што су прекогранични војни упади из ове две земље изазивали нестабилност у Југославији. Иако је по члану 121. уговора из Неија Краљевини СХС припало 10% од 2,250,000,000 златних франака колико је утврђено за Бугарску, њена плаћања отпочела су тек са две године закашњења од марта 1923. године.⁶⁶¹ Попустљивост великих сила према ратној одштини каква се спроводила према Аустрији, није била идентична према Мађарској од које се ипак захтевало да испуни репарационе обавезе.⁶⁶²

⁶⁵⁷ М. Нинчић, *н.д.*, 71-72.

⁶⁵⁸ *Исто.* 93.

⁶⁵⁹ FRUS, 1922, Vol. I, Document 358.

⁶⁶⁰ H. G. Moulton and L. Pasvolsky, *op. cit.*, 235.

⁶⁶¹ М. Нинчић, *н.д.*, 94-97.

⁶⁶² H. G. Moulton and L. Pasvolsky, *op. cit.*, 237.

Мађарска још није испуњавала своје обавезе, при чему чак ни висина ратне одштете још увек није била утврђена радом Репарационе комисије. Све међународне мисије које су имале задатак да испитају мађарски економски капацитет сматрале су да она није у могућности да исплати одштету. Један од планова предвиђао је исплату пет милијарди златних круна под условом да Мађарска добије одређени зајам од великих сила о чему се водила међународна полемика. Једино што је Краљевина СХС добијала од Мађарске биле су испоруке угља из Печујских рудника. Како је било извесно да ће велике силе доделити Мађарској зајам, Нинчић је започео иницијативу којом је Краљевина СХС заједно са Малом Антантом требало да регулише отворена питања са Будимпештом.⁶⁶³

Аустријско испуњавање обавеза било је у перспективи неизвесно у периоду од чак двадесет година. Бугарске репарације јесу биле утврђене али под знаком питања када их је требало исплаћивати. Мађарска одштета још увек није у том тренутку била формално утврђена у тачном износу. Положај Краљевине СХС из стратешких и реалних разлога условио је да се непосредно веже за пријем немачких репарација које су ипак, колико – толико биле осигуране француском политиком непопуштања у захтевима према Берлину. На тај начин, политички односи са Француском постали су наизглед тешњи јер је Краљевина делила са њом истоветне политичке интересе у тој области.

Право на одштету од Немачке за претрпљене људске жртве и материјалне губитке, Краљевини СХС било је гарантовано чланом 232. уговора из Версаја. Од почетка исплата репарација, Краљевина СХС примала је одштету у природи с обзиром да је као и Белгија имала право приоритета. Током 1921. год. примила је робу у висини од 30 милиона златних марака. Наредне године примила је 120 милиона златних марака вредан контингент материјала, а у наредне две године и више за одређене износе. Финансијским аранжманом савезника и Немачке марта месеца 1922. године Краљевина СХС примила је у готовом новцу 73 милиона златних марака. Након окупације Рура, Немачка је послала делегата у Београд, који је склопио уговор са Лазаром Марковићем, да се Југословенима исплати седам милиона марака. Крајем 1923. године Немачка је услед инфлације обуставила своја репарациона плаћања. Билатерални преговори у Берлину јануара 1924. године југословенске делегације са делегацијом Немачке на чијем челу се налазио Кунце, нису донели никаква решења у проблему обуставе немачких репарација с обзиром да се немачка привреда налазила у комплетном хаосу. Преговори су настављени у Београду наредног месеца са нешто више успеха, пошто се Немачка обавезала да ће након продаје одређеног материјала испунити обавезе.⁶⁶⁴

Када се узме у разматрање нестабилност у исплатама репарација поражених сила, укључујући и немачка плаћања у која се Краљевина СХС највише уздала, разумљиво је да су европске силе у погледу регулисања ратних дугова према Сједињеним Државама чекале наплату од својих дужника. То је врло добро знао и Милан Стојадиновић, министар финансија почетком 1926. године, када је влада одлучила да упути југословенску мисију у Вашингтон за преговоре око склапања уговора о отплати ратних дугова. Краљевина СХС најпре је намеравала да склопи споразум са Америком зато што је та светска сила била највећи и једини нето поверилац којем су све остале земље дуговале у компликованом систему ратних дугова и одштете.⁶⁶⁵ Једино су САД покренуле општу иницијативу за враћање дугова док су Британија и Француска, пошто су и саме биле дужне, до последњег тренутка очекивале могућност за отпис облигација или евентуално умањење. Почетком 1920. године Британија је формално затражила генерално укидање свих међусавезничких дугова.⁶⁶⁶ Према ставу Министарства финансија, споразумевање са Француском поводом регулисања ратног дуга било је из

⁶⁶³ М. Нинчић, *н.д.*, 107-109; 111-114.

⁶⁶⁴ *Исто.* 97-107.

⁶⁶⁵ М. М. Стојадиновић, *н.д.*, 223.

⁶⁶⁶ Н. G. Moulton and L. Pasvolsky, *op. cit.*, 60.

финансијских разлога вероватно најтеже, прече и од регулисања енглеског и америчког дуга, због тога што је он био највећи, али и зато што је Француска захтевала исплату у златним францима док је Југославија сматрала да је дуг закључен у папирним францима. Ипак, у политичком смислу, као и у погледу стварања општег принципа према којем би се регулисали остали ратни дугови, најважније је било склопити споразум о отплати америчког дуга јер је та сила доминантно била присутна током већег дела међуратног периода као потенцијални кредитор на широј међународној основи. По речима Стојадиновића, финансијска мисија у Вашингтону 1926. године истовремено је представљала колосалну прилику да Југословени склопе споразум о новом зајму са Стејт департаментом. Француска је много озбиљније постављала услове за нове зајмове, као и Британија. Увек је при додељивању нових зајмова Краљевини СХС постављала услов о регулисању ратних зајмова. Према гледишту тадашњег министра финансија, тржишта кредита и зајмова у Француској су ослабила, а при том је и сама француска влада тражила нове кредите у иностранству за себе, узимајући у обзир чињеницу да је франак изгубио 80% своје вредности услед депресијације валуте.⁶⁶⁷

Ангажованост унутрашње политичке сцене у Америци Посланству Краљевине није прошла незапажено па је тако посланик Грујић већ јануара 1922. године послао извештај на основу којег је требало да југословенски функционери у Београду припреме званичан став у погледу оснивања и почетка рада Конгресне комисије за иностране ратне дугове. Ако је можда и било каквих недоумица и нејасних сигнала о томе да ће се можда дугови из рата поништити, акт оснивања поменуте комисије недвосмислено јасно је упутио поруку да ће САД тражити исплату ратних зајмова. Тиме је настао један од горућих проблема код владе у Београду, пошто се она све до половине 1922. године надала да ће се дугови опростити или да ће макар бити умањени за одређени износ.⁶⁶⁸ Готово све владе биле су заинтересоване за потпуни или делимични отпис ратних дугова и у тој чињеници није било разлике између земаља дужника. Занимљиво је споменути да влада у Београду није уопште реаговала на ноту Стејт департамента којом је информисана о оснивању Конгресне институције већ је само вест примила к знању, што је државни секретар Хјуз и напоменуо у контексту преговора око Блеровог зајма.⁶⁶⁹ Упућивање ноте означава тренутак када је отворено дипломатско питање у билатералним односима две земље које ће трајати током читавог периода између два светска рата и неретко ће представљати препреку у међусобном разумевању.

⁶⁶⁷ М. М. Stojadinović, *n.d.*, 224-225.

⁶⁶⁸ АЈ, ПБ, 371, ф. 12, д. 301.

⁶⁶⁹ FRUS, 1922. Vol. II, Document 898.

5. ПОЛИТИЧКИ ПРЕГОВОРИ КРАЉЕВИНЕ СХС И САД ПОВОДОМ РЕГУЛИСАЊА РАТНОГ ДУГА

5.1. Однос Комисије за наплату ратних иностраних дугова и Краљевине СХС

Прва половина 1922. године означила је интензивирање финансијских и политичких односа Сједињених Држава и Краљевине СХС. На једном колосеку предстојали су тешки преговори у вези добијања зајма од америчких приватних банака уз посредство Стејт департамента док су на другој страни започели преговори у погледу склапања уговора поводом ратних дугова. Овај период представљао је почетак одређивања преговарачког приступа у оквиру југословенске стратегије и прилагођавање општим међународним финансијским условима. Америчка комисија за утврђивање облигација иностраних влада увелико је послала позиве дужничким државама да њихови представници дођу у Вашингтон и саопште планове за уређење дугова. Влада у Београду имала је информације да су Сједињене Државе започеле опширну политичку иницијативу у Сенату чиме се убрзано приближавао тренутак за почетак преговора, након што је Конгрес претходно усвојио закон о стварању Комисије за наплату ратних дугова из Светског рата (WWFDC).⁶⁷⁰

Две чињенице које су можда представљале изненађење свим заинтересованима, тицале су се камате, која никако није могла бити мања од 5% на основни дуг, као и на временски период отплате који се морао вршити полугодишње. Дискусија у Сенату о формирању Комисије била је жестока, за разлику од оне у Представничком дому, зато што је Сенат намеравао да ограничи њене ингеренције, као и надлежност њених чланова у корист представника Сената. Други камен спотицања односио се на употребу примљених ануитета савезника. Јавно мњење водило је полемику у штампи поводом намене примљених камата од дужника јер како су поједини чланови Сената сматрали, примљене камате требало је уплатити у посебан фонд из којег би се вршила исплата америчким војним ветеранима из Светског рата. Ипак, због јаког утицаја Стејт департамента овај предлог брзо је повучен и није се разматрао.⁶⁷¹ Одређен број сенатора већ на почетку 1922. године изјаснио се за потпуно укидање међусавезничких дугова што је указивало да је постојао и другачији став међу политичком елитом, који је потпуно негирао опцију о потражњи обавеза од савезника. Како је већину чинила Републиканска странка изгласавање закона о наплати савезничких облигација преко Комисије није могло бити упитно, ако се рачуна и подршка председника Хардинга.⁶⁷²

Из више разлога САД нису намеравале да учествују у међународној расправи на предстојећој конференцији у Ђенови. Питање ратних дугова додатно их је натерало да одбаце позивницу и да без европских сила креирају сопствена правила о преговарачком оквиру са савезничким земљама. У одговору државног секретара на званичну позивницу италијанског амбасадора, наведено је да Сједињене Државе имају највиши интерес да учествују на „економској и финансијској“ конференцији. Након дубље анализе америчка администрација „није се могла отети утиску да предстојећа конференција није имала економски карактер“ и да ће се бавити „политичким“ питањима у којима „Сједињене Државе не могу бити од помоћи“.⁶⁷³ Још један разлог због којег нису намеравале да учествују било је и репарационо питање, у којем су оне показивале доста другачији став у односу на Француску, као и донекле у односу на мишљење Британије. Како је Друштво народа требало да буде кровна институција на конференцији, из очигледних разлога Сједињене Државе сматрале су да је исправно да не

⁶⁷⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 1.

⁶⁷¹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 1-2.

⁶⁷² АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 2.

⁶⁷³ FRUS, 1922. Vol. I, Document 109.

учествују у њеном раду.⁶⁷⁴ Конференција у Ђенови представља још један пример одбацивања покушаја мултилатералне сарадње европских сила са Сједињеним Државама, када су тема светске политике била питања од највишег значаја за финансијску и спољну политику. Како су се амерички интереси драстично разликовали у погледу ратних облигација њен изостанак значио је одбијање учешћа у заједничком уређивању финансијских тема и практиковање унилатералистичких начела.

На предлог сенатора Мекормика из редова републиканаца Сенат је једногласно усвојио резолуцију према којој је ова институција добила право да буде редовно обавештавана од стране државног секретара о најважнијим догађајима из домена спољне политике.⁶⁷⁵ Најпре, Сенат је инсистирао да располаже информацијама о приходима, расходима и дефицитима европских држава. Посебно је намеравао да сазна са коликим средствима су стране владе финансирале одржавање националних армија и у каквој су се сразмери налазили дефицити њихових буџета према ратним дуговима и каматама које су Сједињене Државе потраживале.⁶⁷⁶ Покренута је својеврсна кампања против великих издатака Европе за наоружавање зато што су и даље куповале војни материјал упркос америчкој прокламованој доктрини разоружавања са којим се сложило више светских сила.⁶⁷⁷ Како је Роберт Мекормик главни уредник „Чикаго Трибјун“ и брат поменутог сенатора намеравао да посети Југославију и сазна стање у каквом се налази њена војска, то је изазвало спремност у Београду да му представници владе изађу у сусрет. Пошто је он носио и чин пуковника америчке војске његова посета је представљала прилику да се америчка јавност и војни кругови упознају са војном ситуацијом у Југославији и прекограничним комитским упадима из Бугарске.⁶⁷⁸ Сенатор Мекормик намеравао је да започне и политичку кампању у том периоду и располагање информацијама о војним издацима у Југославији и Европи би му помогло да ојача позицију резолуције коју је поднео у Сенату. Сходно томе, он је замолио власти у Београду, којима је такође ишло у прилог да се приближе америчким политичким актерима да у складу са могућностима буду на располагању његовом брату Мекормику.⁶⁷⁹ Италија и Пољска посебно су биле кивне на јавна излагања сенатора зато што их је он оптужио да држе знатан број војника под оружјем док су истовремено у потрази за зајмовима код америчких банака а те две спољнополитичке активности никако нису могле да буду комплементарне.⁶⁸⁰

На основу свега што се до јануара 1922. године догодило у унутрашњој политици САД и о чему је била обавештена југословенска влада захваљујући раду Посланства у Вашингтону, она је могла јасно и недвосмислено закључити да је Стејт департмент остао при својој одлуци да се ратни дугови имају вратити у потпуности. Посланство је сматрало и да је постојала одређена спремност код функционера да учине извесне олакшице савезничким земљама.⁶⁸¹ Из Посланства у Лондону такође су пристизале вести да европске силе намеравају да изврше компензацију одређеног дела ратних дугова од ануитета немачких облигација. Влада у Немачкој очајнички је захтевала да се уведе мораторијум на њена плаћања за године 1922, 1923. и 1924. Без обзира што је било немогуће предвидети коначно споразумевање главних држава на ову тему уочена је тенденција да се настојало смањити немачку одштету на рачун опраштања дела међусавезничких дугова.⁶⁸² У неким круговима се говорило да би Немачка требало да плати само ону штету коју је директно учинила током рата, при чему такав развој

⁶⁷⁴ О конференцији у Ђенови видети: John Saxon Mills, *The Genoa Conference*, (London: Hutchinson, 1922).

⁶⁷⁵ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 3.

⁶⁷⁶ Исто.

⁶⁷⁷ Званична чињеница која упућује на то да је један од најважнијих циљева у спољној политици САД био процес разоружавања у Европи, FRUS, *The Paris Peace Conference, 1919, Vol. I, Document 312*.

⁶⁷⁸ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 3.

⁶⁷⁹ Исто.

⁶⁸⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 4.

⁶⁸¹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 2.

⁶⁸² АЈ, ПЛ, 341, ф. 49, ј. о. 150, Строго поверљиво бр. 4536

догађаја нипошто не би одговарао интересима Краљевине СХС. Могућим споразумевањем на овој основи у највећој мери корист би имале само Француска и Белгија, тако да је Посланство пратило са великом пажњом разговоре француских и енглеских представника у Лондону како не би дошло до погоршања положаја југословенских потраживања.⁶⁸³ Показало се да је дотадашњи непромењив француски став о смањењу одштете условљен тежњом да и међусавезнички дугови претрпе одређено умањење, био подложен извесним модификацијама, о чему је посланик Ђорђе Ђурић упозорио владу у Београду.⁶⁸⁴

Када је Конгрес изгласао закон о почетку деловања Комисије за наплату иностраних ратних дугова (WWFDC), представници власти у Београду били су обавештени да ће њен рад трајати у мандату од три године од дана ступања на снагу тог закона. Председник Хардинг одобрио је закон о консолидовању америчких зајмова додељених током Светског рата и непосредно по том одобрењу, он је одмах почео и да се спроводи. Све земље дужници имале су временски рок до фебруара 1925. године да склопе споразум са Комисијом која је радила испред Стејт департамента и у име америчког народа. Чланови Комисије били су петорица функционера представника власти, секретар за финансије Ендрју Мелон, који ће остати на функцији секретара све до 1932. године, док је осталу четворицу требало да именује председник државе. Сматрало се са апсолутном сигурношћу да ће један од преостале четворице чланова Комисије бити Херберт Хувер. Државни секретар Чарлс Хјуз такође је фигурирао као сигуран избор председника Хардинга, док је председник Комисије требало да буде секретар за финансије.⁶⁸⁵ Један једини задатак ове Комисије био је да конвертира и консолидује иностране дугове. То је могла да учини закључивањем уговора о директној отплати или да преузме дугове у неким другим „финансијским облигацијама“ уколико су оне имале могућност да буду у интересу Сједињених Држава. Рок отплате постављен је до 15. јуна 1947. године с тим да је направљен уступак дужницима у погледу камате, која је спуштена на 4 1/4%, како је и било најављено из кругова блиских Белој кући и Стејт депарменту.⁶⁸⁶

Покушаји председника Хардинга и Стејт департамента да ограниче правне ингеренције Комисије, нарочито у погледу одредбе о максималном року за исплату обвезница и око висине камате били су неуспешни услед отпора сенатора и представника Представничког дома. Једино је избачена и није усвојена предложена одредба по којој је Конгрес морао да формално одобри закључене уговоре са дужницима. Са тиме се сложио и председник Хардинг из практичних разлога јер би се на тај начин сачувало драгоцено време у случају вето одлуке председника и поновног претресања већ склопљених уговора у Конгресу.⁶⁸⁷ Према полупровереним и незваничним информацијама које су допирале из америчких институција и шириле се по дипломатским представништвима, Комисија је требало да преговара са сваком иностраном владом засебно, чиме би се у реалности потврдила почетна иницијатива некадашњег секретара за финансије Вилијема Мекадуа, наговештена још за време рата о сепаратним преговорима.⁶⁸⁸

Први инострани дуг који су Сједињене Државе намеравале да регулишу правним споразумом био је ратни дуг Велике Британије. Било је неколико разлога зашто је британска

⁶⁸³ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49, ј. о. 150, Строго поверљиво бр. 4536.

⁶⁸⁴ Исто.

⁶⁸⁵ Поред наведених функционера, Комисију су чинили још Рид Смут (Reed Smoot) републикански сенатор из Јуте, дугогодишњи члан Финансијског комитета Сената, најпознатији по закону Смут – Хоули о царинама из 1930. године (Smoot – Hawley Tariff Act), Теодор Бартон (Theodor Burton) републикански сенатор из Охаја и члан Представничког дома Конгреса, док је генерални секретар био Елиот Водсворт (Eliot Wadsworth) заменик секретара за финансије и овлашћен функционер за издавање кредита иностраним владама (1921–1925), U.S. World War Foreign Debt Commission, *op. cit.*, 1.

⁶⁸⁶ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 5.

⁶⁸⁷ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 5-6.

⁶⁸⁸ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 6.

влада била прва на удару; наравно њен дуг био је највећи, али постојали су и разлози раније поменуто економске *компетитивне сарадње*. У каснијим присећањима Нормана Дејвиса, постојала је бојазан да би „Британија могла да нас победи“ уколико би јој се оставила могућност да не плати 4,6 милијарди долара дуга.⁶⁸⁹ Како још увек нису били утврђени модели преговора, сматрало се да ће се начин споразумевања уредити када се коначно буде била формирала званична комисија. За место свих будућих преговора одређен је Вашингтон.⁶⁹⁰ У једном од извештаја који су се бавили одређивањем чланова Комисије и како би њихове личности могле да утичу на композицију рада, Славко Грујић сматрао је да пошто су Сједињене Државе намеравале да прво са највећим дужницима започну преговоре, то је Краљевину стављало у позицију да она међу последњим државама дође у Вашингтон на разговоре око склапања уговора. У складу са тадашњом политиком министра финансија Стојадиновића о одуговлачењу ситуација се дугорочно одвијала уз линију са стратешким ставом о отплати дугова.⁶⁹¹

Врло важна информација за потребе рада владе у Београду након почетка спровођења закона о формирању Комисије за наплату дугова односила се на временске оквире. Како је почетни став проишао из расправа у Конгресу био да се не могу поредити државе које имају развијенију привреду и самим тим стабилнији економски капацитет да плате своје обавезе, успостављен фиксирани рок до 1947. године деловао је релативно задовољавајуће за преговарачку основу Краљевине СХС.⁶⁹² Са друге стране, појављивали су се гласови одређених званичника у Америци који су могли политички да утичу на продужавање постављеног временског рока. Они су истицали да се могу разумети и молбе мањих земаља са слабом финансијском основом да им се дозволи временско прекорачење. Неке земље нису имале капацитет да отплаћују ни камату док је за исплату главнице дуга био неопходан огроман финансијски напор. Ове чињенице је влада у Београду свакако имала у виду при чему ће се њени преговарачи увек у разговорима са америчким функционерима позивати на могуће продужавање временског оквира за плаћање.⁶⁹³

Након почетка рада институције Комисије Конгреса, Стејт департмент истовремено је започео опсежну дипломатску активност уперену према земљама дужницима. У коминикеу објављеном почетком марта 1922. године све заинтересоване стране владе обавештене су о предстојећој америчкој политици према потражњи зајмова код америчких банака или америчких државних институција, департамана за финансије или трговине. Најосновнија чињеница односила се на званичан став да је потражња зајмова на америчкој територији политичка активност која „непосредно засеца у интересе Сједињених Држава“.⁶⁹⁴ Приватне америчке банкарске групе приликом преговора са страним државама или страним муниципалним ентитетима око издавања зајмова морале су доставити Стејт департменту опширна обавештења о намерама употребе тих зајмова пре формалног закључења уговора.⁶⁹⁵ Главни услов за закључивање уговора било је непосредно одобрење државног секретара који је могао да уложи примедбу и да својим овлашћењима стопа спровођење одредби уговора. Како је емисија зајмова америчких банака узимала све обимније размере политички одлучиоци нису желели да процес препуштају потенцијалним изненађењима.⁶⁹⁶ Конкретан став у смислу државне контроле америчких зајмова био је доста предвидив. Могла се очекивати непосредна иницијатива централне америчке институције када се у обзир узме припремање спољне политике засноване на финансијским инструментима које је заговарао Херберт Хувер још за

⁶⁸⁹ R. Self, *op. cit.*, 197.

⁶⁹⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 5-6.

⁶⁹¹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 10.

⁶⁹² АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 6.

⁶⁹³ Исто.

⁶⁹⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 7.

⁶⁹⁵ Исто.

⁶⁹⁶ Исто.

време почетка одржавања Париске конференције.⁶⁹⁷ Претпостављало се да би у великој већини ситуација, зајмови страним владама могли да изазову одређене последице по америчке националне интересе на дуже стазе због чега се захтевало од банкарских групација да достављају информације у свакој могућој прилици. Стејт департмент не би разматрао економску исплативост зајма већ је само био заинтересован за политичке импликације по билатералне односе са земљом која је потраживала зајам.⁶⁹⁸ Из тог разлога банкари нису смели да користе аргумент ауторитета америчких власти у преговорима, јер у том смислу зајмови нису зависили од одобрења државног секретара. У крајњој линији, они нипошто нису зависили од становшта америчких власти, сем у ситуацијама уколико би њиховим спровођењем било угрожено испуњавање регионалних и глобалних америчких стратешких циљева.⁶⁹⁹

Извршавање ове политичке иницијативе у ширем смислу имало је полазну основу у ставовима председника Хардинга, који се посредно оглашавао на ову тему, али је гласног заговорника и главног креатора имало у раду Херберта Хувера.⁷⁰⁰ Он је најпре консолидовао све активности америчких банкара, пошто су постојали примери неких групација које су се оглушиле о захтеве државног секретара и склапале уговоре о зајмовима без институционалне сарадње са државом. Јавно је упутио захтев банкарима, који је заправо више имао облик јасне опомене, како неће бити толерисана њихова активност без консултација са Стејт департментом. Дајући овом питању шири публицитет, Хувер је закључио да су америчке власти решене да отежају издавање зајмова, па чак и да спрече банке у томе, уколико не развију међусобну везу са надлежним агенцијама државе.⁷⁰¹ Југословенско Посланство упозорило је представнике власти у Београду да су преовладала три кључна услова Стејт департамента. Доделивање зајмова није могло бити остварено уколико су стране владе намеравале да део добијених средстава искористе за куповину наоружања. Покривање дефицита у државним буџетима од зајмова није било пожељно, па су тако охрабриване стране владе да не траже новац искључиво за ту потребу. На крају, са највећим степеном одобравања посматрани су они предлози који су се односили на потрошњу новца за економску реконструкцију и обнову инфраструктуре.⁷⁰²

Представници америчких власти највише су настојали да фаворизују оне позајмице у којима би се стране владе условиле да купују сиров материјал или готове производе из Сједињених Држава као и да дужничке земље отплаћују своје ратне дугове. Поред очигледне намере да истакну у први план америчку индустрију и њену производњу, политички актери имали су у виду и почетак спровођења процеса наплате дугова из рата. Овим путем су на мала врата Хувер и државни врх успели да дипломатски поставе питање ратних дугова у светској политици и пошаљу притисак страним владама о неопходности регулисања иностраних обавеза.⁷⁰³ Како је Краљевина СХС у првој половини 1922. године интензивно преговарала о добијању једног већег зајма од америчких банака, она је исправно разумела да је питање ратних облигација постајало све актуелније.⁷⁰⁴ Државни секретар Чарлс Хјуз у прелиминарним разговорима о зајму одмах је поставио питање колико ће средстава примљених од америчке банке Краљевина искористити да плати део ратних дуговања.⁷⁰⁵

Званични допис државног секретара од 22. априла 1922. год. поставио је преговарачку основу за односе са Комисијом и нагласио о којим све задужењима у Америци је требало да

⁶⁹⁷ Address of Herbert Hoover before the San Francisco Commercial Club, *op. cit.*, 1-20.

⁶⁹⁸ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 7-8.

⁶⁹⁹ Исто.

⁷⁰⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 8.

⁷⁰¹ Исто.

⁷⁰² Исто.

⁷⁰³ Исто.

⁷⁰⁴ В. Марјановић, *op. cit.*, 143-161.

⁷⁰⁵ FRUS, 1922. Vol. II, Document 886.

се размишља приликом припремања платформе за преговоре. Експлицитно је наведено да је задатак „WWFDC“ да наплати све облигације настале од времена Светског рата.⁷⁰⁶ То је подразумевало зајмове од ратног департмана, департмана за финансије, департмана морнарице, али и од „Америчке корпорације за жито“ и „Америчког релифног фонда“, две организације за допремање неопходне помоћи угроженом становништву исцрпљеном од ратних дешавања након примирја 11. новембра 1918. године. Државни секретар Хјуз захтевао је да иностране владе што пре одговоре на допис тиме што ће образложити своје мишљење о моделу отплате или да што пре упуте своје делегације које би се састале са Комисијом.⁷⁰⁷ Како је активност југословенског Посланства и владе у Београду у том периоду крајем априла и почетком маја била у највећој мери усмерена ка преговорима са америчким банкарима о новом зајму, тек 11. маја је посланик Грујић одговорио Хјузу да ће обавестити надлежне о процесу који је започела Комисија. Тиме је на неодређен начин обавештен Стјет департмент да ратни дуг у неку руку још увек није на врху агенде и да је добијање новог зајма представљало примарни интерес, док је посланик у Вашингтону потврдио да је и даље чекао упутства за преговарачки приступ Комисији.⁷⁰⁸

Америчка штампа сматрала је, без обзира на очигледно оклевање, да су Срби и Југословени ипак изабрали представника за преговоре у посланику Грујићу. Тиме је извршен додатни притисак и послат сигнал да је дошло време за отварање разговора и да ће даљи развој односа утицати и на нови зајам.⁷⁰⁹ Ситуација није деловала повољно по репутацију Југословена јер је делегација Британије већ најавила долазак док је посланик Белгије у Вашингтону потврдио да он има овлашћење да у име белгијске владе буде формални представник који ће разговарати са Комисијом и представити финансијски меморандум о плановима за отплату. Како је државни секретар био један од петорице чланова Комисије одмах је било јасно да ће сав проток информација из иностранства бити процесуиран кроз спољнополитичку анализу. Грујић је зато сматрао да је било пожељно не одуговлачити са одговором и да је реакција београдске владе требало да буде усаглашена са изјавама других страних држава.⁷¹⁰

Написима у штампи гласила „Мануел Дебаркада“, према којем Србија и држава СХС нису плаћале камату на спољне ратне и комерцијалне дугове још од 1914. године кредитни углед Југословена и Србије претрпео је јак удар у Америци. Он је могао да наштети и преговорима о зајму код америчких банкара али и предстојећим разговорима о ратним дуговима.⁷¹¹ На самом почетку преговарачка основа у оба случаја због ове оптужбе није деловала обећавајуће, због чега је и Пашић хитно интервенисао како би се ублажила могућа дипломатска штета. Оптужба се односила на то да су српским и југословенским повериоцима одузета права на монопол, који су претходно дати као залог и да се обвезнице зајмова налазе у Краљевини како би се добит на њих исплаћивала у динарима.⁷¹² Пашић је наредио да се што пре демантује оптужба у познатијим њујоршким листовима са образложењем да се и те како исплаћују, не само камате, него и цели ануитети у складу са одредбама уговора о зајмовима и одредбама Версајског уговора. Није било могуће извести операцију пребацивања обвезница из иностранства чак и да је министар финансија током 1920. године издао такво наређење. Амерички листови требало је у демантима да наведу како се обвезнице исплаћују власницима у оним земљама како је уговорно закључено, уз исплату у валутама наведених земаља.⁷¹³

⁷⁰⁶ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 11.

⁷⁰⁷ Исто.

⁷⁰⁸ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 14-15.

⁷⁰⁹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 35.

⁷¹⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 16.

⁷¹¹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 18.

⁷¹² Исто.

⁷¹³ Исто.

Посебно је било важно обавестити представнике Блер банке и убедити их да се након реорганизације монополских привредних објеката уредно прикупља добит и ставља на располагање повериоцима. Тако прикупљене суме по неколико пута више су премашивале облигационе ануитете земље што је указивало да је кредитна способност била стабилна.⁷¹⁴ Оптужба је цитирала изјаву министра финансија према којој су све ненаплаћене обвезнице до 1919. године морале у крајњој мери бити исплаћене у Београду. Доносиоци обвезница такође су морали да долазе из предратних савезничких земаља, јер у случају да су били грађани поражених сила, нису имало право према мировним уговорима да затраже исплату.⁷¹⁵ У припреми деманта, посланик Грујић је добио подршку и Блер банке, чији чланови одбора су заједнички припремили исправке текста за слање штампи. Ни банци није ишло у прилог да репутација Краљевине буде угрожена јер је од статуса њеног кредибилитета у многоме зависила продаја државних обвезница поводом зајма на њујоршкој берзи тог лета. Они су саветовали Грујићу да припремљен материјал о економским чињеницама редигује у сарадњи са стручним финансијским листовима у Америци, што је на крају и требало да буде једино меродавно и представљено јавности.⁷¹⁶

Средином маја месеца 1922. године у погледу преговора о зајму са банком Блер још увек нису били спроведени конкретни резултати. Са друге стране, југословенски посланик прикупљао је информације о тенденцијама и намерама осталих дужничких влада поводом ратних облигација. Ни чехословачки посланик још увек у том тренутку није имао конкретан меморандум који је могао да представи комисији Конгреса.⁷¹⁷ У разговорима које је Грујић одржавао са посланицима различитих земаља изгледало је да су сви били у очекивању како ће велике силе, попут Британије, да приступе решавању преговора. Британски посланик није имао припремљену платформу, али с обзиром да је питање ратног дуга и његовој земљи био један од највећих послератних политичких проблема представници владе у Лондону спремили су нарочиту делегацију експерата која је намеравала да дође у Вашингтон на директне разговоре. Врло добро је била позната чињеница да је Британија била ништа мање од Сједињених Држава заинтересована да се питање покрене што пре али како је у току још увек била конференција у Ђенови, одржавана под британским патронатом, са великим интересовањем се чекао билатерални састанак две англофоне силе.⁷¹⁸ Француска је такође најавила долазак своје делегације стручњака, под вођством вишег чиновника министарства финансија, али састав није на први поглед изгледао импресивно. Међу дипломатским круговима као једна нова вест, провлачила се информација, да иако је сматрано да ће америчка Комисија најпре преговарати са највећим дужницима, попут Британије, ситуација је била таква да је она могла истовремено да разговара не само са једним, него и са свим заинтересованим дужницима, који су намеравали да пошаљу своје делегације. Ипак, већина држава је сматрала да је најбоље сачекати резултат првог споразума са Британијом.⁷¹⁹ Очекивало се да ће се можда успоставити одређени преседан, на који би се након тога, у току својих преговора, могле позивати. Краљевина СХС није сматрала да је прави тренутак да се формира делегација која би отпутовала у Вашингтон у том тренутку, чиме се налазила на истој спољнополитичкој линији са другим европским дужницима.⁷²⁰

Међу првим представницима који су контактирали америчку Комисију 21. јуна 1922. године био је посланик Аустрије, при чему се пожалио да Репарациона комисија још увек није одобрила договорени мораторијум на исплату аустријских репарација иако су се све заинтересоване земље сложиле да се процес спроведе што пре. Чехословачки председник

⁷¹⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 20.

⁷¹⁵ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 22.

⁷¹⁶ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 20.

⁷¹⁷ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 25.

⁷¹⁸ Исто.

⁷¹⁹ Исто.

⁷²⁰ Исто.

влада Едвард Бенеш непосредно је америчком министру опуномоћенику у Прагу обећао чврсте гаранције да је исплата америчког дуга приоритет владе како би се ојачао финансијски кредит у Америци. Белгијски амбасадор је 9. јуна први представио опширан и детаљан документ о финансијској ситуацији у Белгији, па се може закључити да је ова земља најозбиљније започела свој однос са Комисијом. Једина влада која је експлицитно навела да неће бити у могућности да у наредном периоду сервисира свој дуг ни камате, била је Литванија. У сличној ситуацији налазила се Пољска, али је она затражила мораторијум само на исплату камата до најкасније 1926. године. Од великих сила, Француска и Велика Британија најавиле су скори долазак својих делегација што указује да је посланик Грујић имао тачне информације, док се Италија још увек формално припремала за састанак и предлагала датуме за долазак својих представника у Вашингтон, али је суштински само куповала време, попут неких мањих земаља. И амерички извештаји потврђују Грујићеве наводе да је југословенски министар опуномоћеник увелико очекивао меморандум своје владе на основу којег је требало да започне разговоре са Комисијом.⁷²¹

Први подстицај који је долазио из Сједињених Држава у погледу ратних облигација, који је влада у Београду осетила довољно интензивно и на који је морала да реагује без обзира што је све до тог тренутка деловала пасивно, одвијао се на преговарачком колосеку у вези за добијањем зајма од Блер банке. Како је један од експлицитно постављених услова за добијање тог зајма био регулисање зајмова из ратног периода, Нинчић је послао хитно обавештење Посланству у Вашингтону.⁷²² У документима се први пут појављује наредба како је Славко Грујић формално задужен за односе са Конгресном Комисијом, у складу са америчким законским правилима, а ову информацију верно је пренела и америчка штампа.⁷²³ Министарство иностраних дела наредило је да се спољни дуг према Америци призна у потпуности заједно са каматама и да се започне регулисање обавеза. Са друге стране, зато што Југославија није имала капацитета да исплати одмах ануитете, намера је била одложити што дуже непосредне преговоре који би за резултат имали конкретна решења за отплату.⁷²⁴ Предложено је да се Америци изда један државни бон на име целог дуга као што је Велика Британија нешто раније прихватила ову врсту понуде Краљевине СХС.⁷²⁵ Хартија од вредности у виду државне обвезнице, издат Британији гласио је на укупну дуговану суму заједно са каматом према овој држави. Рок плаћања није био уговорен нити је постојала било каква обавеза по том основу. Остављен је правни простор да наведена сума може бити умањена или опрштена уколико се могло издејствовати поништавање ратних дугова.⁷²⁶

Још једном могло се видети да су власти у Београду до краја гајиле наду да ће ратни дугови у једном тренутку бити укинута. Заправо, јасна је била ситуација да сви модели договора који нису подразумевали плаћање одмах или у скоријем временском року, могли су бити предмет разговора са комисијом и Грујић је добио овлашћења од владе да прецизира такве предлоге. Захтевано је да се проуче методе којима су Француска и Велика Британија настојале да се споразумеју са представницима Комисије како би се према политичким и економским карактеристикама Краљевине и у њеним оквирима могућности то применило у билатералним односима са Сједињеним Државама.⁷²⁷ За потребе унутрашње политике Стејт департменту се журило да обелодани вест својој јавности о томе да су Југословени одредили представника за преговоре. Јавно мњење могло је позитивно да посматра активност америчких функционера и да покаже одобравање према званичној политици. Поред тога, комуникацијом у штампи, информација је требало да стигне и до осталих страних влада које нису још увек

⁷²¹ U.S. World War Foreign Debt Commission, *op. cit.*, 3-6.

⁷²² АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 28.

⁷²³ Исто.

⁷²⁴ Исто.

⁷²⁵ Исто.

⁷²⁶ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 31.

⁷²⁷ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 26.

одредиле преговарачке тимове, чиме је извршен одређени притисак да оне пожуре са почетком преговора. Како је југословенски дуг био један од релативно најмањих према Америци, могао је настати лош утисак о таквим дужницима. На крају, нови задатак Славка Грујића у погледу сарадње са Комисијом требало је да утиче и на посао око добијања Блеровог зајма чиме би се читав процес убрзао елиминацијом једног од тежих услова.⁷²⁸

„Њујорк Сан“ (New York Sun) је 26. маја објавио вест да су Југословени друга држава по реду од свих дужника која је одредила представника за преговоре. Свакако да је похвалан став утицао на одобравање америчких банкара и прилагођавање Стејт департамента око зајма, али је са друге стране, члановима Комисије за наплату дугова порука у поднаслову могла да изазове подозрење, јер се наговештавало да ће Југословени „пратити политику Француске“ у процесу преговора.⁷²⁹ Како је већ постојао изражен тешко попустљив став Француске у општим односима међусавезничких дугова и ратних репарација, и ако је ова информација била макар и делимично проверена, Сједињене Државе могле су да рачунају на то да би поред Француза и у Југословенима вероватно имале тешког саговорника.⁷³⁰ Америчке политичке факторе, јавно мњење и штампу посебно је иритирао став Француске и одсечна изјава француског министра финансија Лушера (Lousher) да „Француска неће платити ни једну пару Америци“.⁷³¹ Умерени тонови који су заговарали укидање међусавезничких дугова ублажили су се након тешких речи у француској штампи и изјава политичких функционера. Постојало је једно време саосећање неких представника Стејт департамента који су намеравали да од Конгреса издејствују лакше услове поводом рокова отплате и камате или у погледу давања ширих овлашћења њеним члановима. Једно време актуелна је била у штампи и политичким круговима, иницијатива за потпуно укидање дугова, али се због притиска како јавног мњења у Америци, тако и чврстим ставовима непопустљивих политичара одустало од такве намере.⁷³²

Два дана након позитивног одобрења државног секретара за додељивање Блеровог зајма, секретар за финансије Ендрју Мелон као председавајући члан Комисије Конгреса за наплату иностраних дугова из Светског рата 15. јуна 1922. године, обратио се Грујићу са молбом да као формални представник своје земље што пре представи преговарачки оквир и започне разговоре, сада када је обезбеђен „Блеров зајам“⁷³³ и када нису постојале препреке нити оправдања за одлагање.⁷³⁴ Уз то, из југословенског Министарства финансија стигла је обећавајућа порука да ће се дугови према Америци и њеним грађанима, као и један мањи дуг Стандард Оил компанији почети отплаћивати чим Краљевина добије иностране зајмове, рачунајући наравно, пре свега, зајам од америчке банке.⁷³⁵ Са друге стране, посланик није још увек поседовао упутства нити званичан експозе са којим би могао да започне прелиминарне разговоре. Он се правдао да самосталним деловањем није могао да започне такав један компликован задатак, који је из очигледних разлога превазилазио његове, не само ингеренције, већ и практична знања.⁷³⁶ Још увек је чекао финансијски извештај са буџетским приходима и обавезама на основу којих је могла у начелу да се представи шира слика о југословенској економској основи. Како се споро одвијало усаглашавање државног буџета са расправама у Народној скупштини, београдске власти нису у скоријем периоду могле да пошаљу основну

⁷²⁸ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 28.

⁷²⁹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 30.

⁷³⁰ Исто.

⁷³¹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 39.

⁷³² Исто.

⁷³³ Чарлс Е. Хјуз 13. јуна 1922. год. издао је формално саопштење да Стејт департамент нема примедби на издавање прве од укупно две транше зајма Блер банке Краљевине СХС, чиме је успостављена кредитна линија између банке и београдске владе, FRUS, 1922. Vol. II, Document 904.

⁷³⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 34.

⁷³⁵ FRUS, 1922. Vol. II, Document 887.

⁷³⁶ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 36.

платформу за потребе преговора са Комисијом.⁷³⁷ Ипак, посланик је имао неколико примедби на наредбе које су пристигле из Београда. Издавање једног државног бона, како је учињено у случају са ратним дуговима према влади Британије, није било примењиво према Сједињеним Државама. Како је сума те државне обвезнице у складу са могућим политичким одлукама била прилагодљива променама у износу, Конгресни закон није дозвољавао умањење или опроштај дуговања, чиме је елиминисана могућност да се дуг смањи или поништи.⁷³⁸ Комисија је једино имала право, да током споразумевања одреди облигације у смислу нових рокова отплате, да прихвати гаранције које би пружали дужници и није могла да замени постојеће облигације једне државе новим облигацијама друге државе. Грујић је препознао ситуацију у којој се америчка позиција драстично устремила у нападима на европске државе, како би се заштитили интереси америчких грађана. Такву политику све интензивније су заступали и Бела кућа и Стејт департмент па је стога саветовао да се представници Краљевине уздрже од могућих предлога који би подразумевали опроштај или умањење дугова.⁷³⁹ Дипломатски разговори морали су да обухвате прецизно разумевање Конгресног закона и да се у припремању будуће платформе укључе систематске анализе јавних наступа представника америчких власти и релевантних фактора.⁷⁴⁰ Питање ратних дугова у унутрашњој политици Америке постало је толико осетљиво да њени државни функционери нису више имали луксуз да неодређено говоре о ратним облигацијама, тако да је већина у највећој мери почела да показује тоталну непопустљивост према савезничким тежњама о умањењу обавеза.

Јасно је било у том периоду да влада у Београду није могла да упути конкретан план Комисији за исплату дуга. Лоше финансијско стање диктирало је пасивност и чекање у разматрању било каквих калкулација. Толико је била тешка ситуација да се чак разматрало о томе да се Сједињеним Државама јавно обелодани да не постоји могућност да се плати ратни дуг.⁷⁴¹ С обзиром да би такав потез послао лошу дипломатску поруку један од предлога био је да Комисија сама дође до закључка да Краљевина СХС нема финансијског капацитета да измири своје обавезе. Међутим, и у једном и другом случају, морали су се пружити чврсти докази за ову тврдњу што је захтевало израду озбиљног финансијског експозеа у Београду.⁷⁴² До тада требало је одуговлачити и избегавати непосредне контакте са комисијом; није било пожељно давати било какве изјаве које би увукле југословенске актере у расправу са члановима америчке Комисије, с обзиром да још увек није постојао план за директне разговоре.⁷⁴³ Општи закључак је био да је очигледан интерес власти у Београду да препусти прво већим силама са већим дуговима, да започну преговоре. Напослетку, Стејт департмент је схватио да је југословенска намера показана у јавности у смислу да се што пре покрену преговори са Комисијом за дугове, заправо била у директној вези са добијањем зајма од банке Блер. Изјаву посланика да ће се од овог зајма исплатити камата на ратне облигације, амерички функционери свесно су и са изразитом намером искористили у штампи.⁷⁴⁴ На тај начин они су избегли могући преседан који би остале иностране владе могле да искористе приликом склапања уговора о новим зајмовима са америчким банкама, којим би заобишле испуњавање услова о исплати претходних дуговања. Иницијативу о преговорима са југословенским послаником америчке власти нису ни започеле из разлога зато што су стриктно одмах

⁷³⁷ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 36.

⁷³⁸ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 39.

⁷³⁹ Исто.

⁷⁴⁰ Исто.

⁷⁴¹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 38.

⁷⁴² АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 38-39.

⁷⁴³ Како су француски и белгијски представници радили на припреми концепта о економском стању у овим земљама, Грујић је сматрао да би било пожељно да се обрати пажња на рад њихових мисија у Вашингтону, Исто.

⁷⁴⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 39.

намеравале да склопе уговор, већ управо из разлога како се не би створио случај на који би се позивали остали дужници. На тај начин, задовољило би се и америчко јавно мњење.⁷⁴⁵

Већину овде наведених ставова посланик Грујић утврдио је на основу запажања произишлих из разговора са француским амбасадором у Вашингтону. Француски амбасадор подржао је наведене предлоге; став његове владе такође је био одуговлачити што више и припремити економски експозе о капацитету плаћања и при том не показивати интенцију да се уговор склопи у што скоријем периоду.⁷⁴⁶ Француска финансијска мисија требало је да дође у Вашингтон и он је саветовао југословенском посланику да одржи консултације са њеним предводником Парментијером. Амбасадор није крио да Француска није имала капацитета да плати из сопствених прихода и на начин на који је захтевала америчка комисија. Поред тога и Французи су сматрали да би било тактички погрешно помињати опрост или умањење дугова у том тренутку.⁷⁴⁷ Међутим, оно што се може закључити јесте да Француска свакако није имала намеру да регулише своје ратне дугове Сједињеним Државама без пријема репарација од Немачке и у ситуацији да јесте имала економског капацитета.

Једина држава са динамичним приступом према проблему дугова била је Велика Британија. Посланик Краљевине је њену ситуацију разумео врло добро без обзира што она није упутила јавну изјаву или одредила тачан датум доласка њене мисије. Сви инострани дипломатски представници у САД знали су да је она једина финансијски способна да регулише свој дуг.⁷⁴⁸ Само летимичним прегледом њеног најављеног буџета могло се уочити да је оставила знатан простор за испуњење америчких ратних облигација. Од држава које нису припадале кругу великих сила, Пољска је стрпљиво очекивала расплет ситуације попут југословенских представника. Како се проток информација у високим круговима око америчких власти интензивирао, посланик Грујић није желео да његова земља остане неприпремљена.⁷⁴⁹ У сусрет договореног састанка са Парментијером и француском мисијом и како се приближавао развој догађаја у вези са британско – америчким преговорима, захтевао је да му се из Београда „најозбиљније“ упути опширан финансијски меморандум. Предложио је да се обавазно уврсте планови о изградњи железничке инфраструктуре, обнови земље и трошковима који су неопходни за такав подухват, материјалним разарањима од стране непријатеља.⁷⁵⁰ Требало је направити пресек свих предратних дугова Србије из иностранства, приближну суму коју је Стејт департмент потраживао, за коју се сматрало да у том тренутку око 50 милиона америчких долара, као и износе црногорског предратног дуга и задужења територија које су припадале Аустроугарској. Било је важно припремити и износ пријема ратних репарација у готовом новцу и материјалу, буџет за последњу финансијску годину.⁷⁵¹ Посланик је додао доста интересантан и сврсисходан предлог који се налазио на линији са спољном политиком Америке у погледу разоружавања. Сматрао је да би било доста корисно за јачање преговарачке позиције навести да је југословенска држава покренула процес смањивања оружја што се могло уочити у финансијским ставкама на издатке одржавања војске и куповине новог наоружања.⁷⁵² Ипак, постојало је мишљење засновано на тадашњој реалној економској основи, да београдска влада не само да неће бити у могућности да исплаћује камату, него и део главнине ратног дуга у предвиђеном периоду до двадесет пет година колико је одредио амерички закон. Није постојала ни рационална рачуница која би предвидела

⁷⁴⁵ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 39.

⁷⁴⁶ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 40.

⁷⁴⁷ Исто.

⁷⁴⁸ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 41.

⁷⁴⁹ Исто.

⁷⁵⁰ Исто.

⁷⁵¹ Исто.

⁷⁵² Исто.

конкретне временске рокове за које се са сигурношћу могло потврдити да ће бити испоштовани у амортизацији плаћања.⁷⁵³

Према посланиковом запажању Британија је августа 1922. године покушала да изврши последњи притисак на Стејт департмент и да издејствује отказивање или умањење ратних облигација. Захтев од савезничких влада из Европе да и са њом, као што су започели са Сједињеним Државама, што пре отворе преговоре, јавност и политички чиниоци у Америци разумели су као посредан позив Стејт департменту да откаже међусавезничке ратне дугове и репарације.⁷⁵⁴ Грујић је поднео извештај у коме је пренео утиске да је овим чином Британија заправо оставила један „рђав утисак“ у јавном мњењу Америке. Њена иницијатива ујединила је обе највеће политичке партије у одбрани америчких интереса, тако да су водећи политички кругови још чвршће наставили да спроводе започет процес преко Комисије за наплату дугова. Реакција тих кругова чврсто је остала при ставу да савезници морају исплатити сва задужења, док је притисак са стране, посебно из правца Лондона као највећег дужника само додатно потенцирао такво расположење.⁷⁵⁵

У периоду између мандата Славка Грујића и доласка Антеа Тресића Павичића на место посланика у Вашингтону билатерални односи између две земље деловали су наизглед без оптерећења. Дипломатска кореспонденција и контакти успостављени у првој половини 1922. године поводом питања ратних дугова нису били покренути са тачке мировања нити је познато да ли је Грујић добио из Београда финансијски експозе намењен комисији Конгреса. Он није остварио ни један директан корак у преговорима са америчким представницима задуженим за ратне дугове што је Блер банка потврдила током разговора о зајму.⁷⁵⁶ У том периоду, прва транша зајма остварена код Блер банке, нажалост свих, прошла је у најмању руку непродуктивно услед лоше продаје краљевских државних обвезница на њујоршкој берзи. Од предвиђених 25 милиона долара прве серије сакупљено је тек 15,25 милиона, од којих је једва 250,000 предвиђено за изградњу железничког система. Велики део намењен је стабилизацији државног буџета а нити један долар неће бити уплаћен Америци по основу ратних облигација.⁷⁵⁷ На почетку мандата у другој половини 1922. године Тресић Павичић врло брзо је постао једна од главних фигура у односима две земље и ослонац Краљевине у разматрању билатералних финансијских питања и њихове анализе. Како Милан Стојадиновић наводи у својим мемоарима, посланик био је радо виђен гост у дипломатском кору и високим круговима у Америци, али је касније са увођењем Михајла Пупина и Ђорђа Ђурића у Стојадиновићев тим стручњака, његова улога у припремању финансијске платформе за споразумевање са Американцима спласнула.⁷⁵⁸

Један од првих разговора на највишем нивоу Тресић Павичић обавио је са Ендрјуом Мелуоном октобра 1922. године. Секретар за финансије одмах је нагласио неопходност што бржег споразумевања југословенске делегације са Конгресном комисијом, након чега је нови посланик схватио да предстоји један тежак период у билатералним односима с обзиром на отворено питање које још није ни почело да се решава.⁷⁵⁹ Као и његов претходник, посланик је затражио од власти у Београду да му се што пре достави финансијски меморандум на основу којег би могао да представи Мелону и осталим члановима Комисије почетни оквир који би амерички представници могли да претресају. Посланик је приказао тешко економско стање државе опустошене ратом и успео да од Мелуона издејствује одлагање пресудних разговора

⁷⁵³ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 41.

⁷⁵⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 55.

⁷⁵⁵ Исто.

⁷⁵⁶ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 64.

⁷⁵⁷ В. Marjanović, *op. cit.*, 143-161.

⁷⁵⁸ М. М. Stojadinović, *n.d.*, 229.

⁷⁵⁹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 57.

за касније.⁷⁶⁰ До тада, он је намеравао да се дугорочно консултује са посланствима других држава у Вашингтону и да се придржава односа која су она показивала према америчком ратном дугу. Посматрајући њихове ставове, сматрао је да положај Краљевине СХС у том смислу није био тежи од положаја било које друге земље.⁷⁶¹ Након одласка Славка Грујића, Мелоун је Тресића Павичића одмах на почетку мандата означио као формално надлежног за регулисање преговора са Комисијом како не би постојао празан простор у преговорима.⁷⁶²

Југословенски посланик свеобухватно је приступио разматрању питања ратних облигација. Његов главни проблем био је непознавање материје због чега је морао брзо да се прилагођава ситуацији. Поред проучавања списа и дотадашњег рада његовог претходника, рационално је пришао комплексној проблематици и анализи тактике иностраних посланика и амбасадора у Вашингтону, које је све мучио исти проблем – како смањити ануитете и како продужити временски оквир за отплату.⁷⁶³ Пошто је из објективних разлога врло тешко долазио до састанака са амбасадорима других земаља због непрекидних активности али и због нижег дипломатског ранга које је југословенско Посланство имало у односу на институцију амбасадора, Тресић Павичић вешто је одржавао честе контакте са саветницима и посланцима на тему ратних дугова. Без обзира на затегнуте односе са Италијом он није презао и од тога да отворено говори са италијанским дипломатама настојавши да проникне у италијанске методе регулисања облигација.⁷⁶⁴ Прво уверење које је стекао, било је то да ниједна од држава дужника крајем 1922. године није имала озбиљну намеру да дугове врати (... „да се свака нада да ће ту горку чашу од себе отклонити“...); све су очекивале да ће неким чудом сви ратни дугови нестати.⁷⁶⁵ Велика Британија била је једина која је у том периоду озбиљно наступила припремивши државну обвезницу на 50 милиона фунти на име својих дугова Сједињеним Државама али она је то учинила из већ поменутих разлога. Према вестима које су пристизале, Британци су поново затражили од Сједињених Држава да им опросте дуг док би заузврат влада у Лондону отписала дуг који су Французи дуговали њој. Американци су потом, „иронично“ одогурили да не могу опростити Енглезима дуг, који је иначе износио знатно више него што је износио француски дуг Великој Британији. Док остале земље нису говориле о главници, а камоли о каматама, британска влада је увек јавно у дуг рачунала и камате и главни дуг.⁷⁶⁶

Београдске власти биле су информисане о политици великих сила захваљујући посланиковим контактима и информацијама које је добијао од високих кругова. Француска мисија под вођством Парментијера требало је да ублажи дипломатску штету насталу раније непромишљеним изјавама Лушера, како Француска нема намеру да плати Америци „ни сантима“. Посланик је приметио да је стратешки француски план о повезивању ратних репарација са дуговима постао је већ толико предвидљив у светској политици, да је њима преостало врло мало опција у међусавезничким односима.⁷⁶⁷ Један од покушаја био је да окриве Лондон и британску политику према Немачкој за француске потешкоће у преговорима и немогућности плаћања. Наиме, у Паризу су сматрали да Лојд Џорџ на сваки начин охрабрује Немачку да не испуњава своје уговорене обавезе због чега је Француска заостајала у припреми и спровођењу плана за регулисање америчког дуга. Додатно, оптужили су Енглезе за још једну отежавајућу околност, а која је указивала на то да је девалвација франка настала због попустљиве политике према немачкој одштети. Чинило се да је и Белгија следила политику Француске. Најчуднија вест односила се на то да су Чехословаци, без обзира што су обећали да ће исплатити цели дуг добили одлагање од десет година да не би дошло до смањења

⁷⁶⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 57-58.

⁷⁶¹ Исто.

⁷⁶² АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 59.

⁷⁶³ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 61.

⁷⁶⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 61-62.

⁷⁶⁵ Исто.

⁷⁶⁶ Исто.

⁷⁶⁷ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 62.

вредности чехословачке валуте. Како се затражено одлагање косило са одредбама америчког закона, ни сâм посланик није веровао информацији али је забележио као аномалију у свом извештају.⁷⁶⁸ У случају вести које су се односиле на земље Мале Антанте, постојала је могућност је да су Сједињене Државе активности ове три земље анализирале кроз спектар француске политике па се дезинформација која је пристигла од чехословачког посланика највероватније и анализирала на тај начин. Хенри Персивал Доџ је на почетку 1923. године информисао Стејт департамент о ставовима југословенских чиниоца и са великом сигурношћу предвиђао да ће власти у Београду следити француску политику међусавезничких дугова и репарација.⁷⁶⁹

Намера свих дужника, ако се изузме Британија, била је заснована на одлагању. Како би се оставио утисак озбиљности и појачала оправданост у спровођењу ове „тактике“, дужничке земље требало је да покажу своје намере да ће ипак испунити обавезе. У складу са таквим упутством Министарства иностраних дела из Београда, Тресић Павичић је и деловао у разговорима са Ендрјуом Мелоуном.⁷⁷⁰ Иако је знао да ће Сједињене Државе врло тешко прихватити једну државну обвезницу као залог за сигурну исплату ратног дуга, он је ипак покушао да разувери Мелоуна. Још једном се позвао на ратом уништenu територију и инфраструктуру, у намери да покуша да продужи временски рок, или да убеди Стејт департамент да цели дуг Краљевина СХС гарантује једном обвезницом али је председник Комисије показао непопустљив став.⁷⁷¹ Проблем са овим моделом којим је југословенска држава покушала да регулише односе са Комисијом састојао се у томе, да би након временског истека важења државне обвезнице (предложен је рок на три године, *прим. Б. М.*), Краљевина морала да изда нову обвезницу, али тиме се не би урачунала камата на протекли период током којег нису исплаћиване облигације. Разумљиво је из америчког угла зашто се никада није пристало, нити намеравало да се разговара о томе на највишем нивоу.⁷⁷² Сви дужници би искористили овај модел као преседан и тиме довели САД у неизгледну позицију. Мелоун је препознао чињенице које нису ишле у прилог Југословенима и као председник комисије убеђивао је посланика да ће постојати одређено разумевање са њене стране.⁷⁷³ Мелону је била јасна резигнација одлукама Париске конференције и то не само поводом ратне одштете и при том је показао симпатије за југословенски положај.⁷⁷⁴

Као предуслове за враћање дуга Сједињеним Државама, посланик је Мелоуну навео више чињеница из угла југословенске спољне политике. Захтеван је много јачи политички притисак савезничких држава на Немачку како би она редовно и у предвиђеном пуном износу испуњавала обавезе.⁷⁷⁵ Међутим, овде је постојало посланиково нераумевање о томе на које савезнике се мислило. Сједињене Државе увелико су самостално и унилатерално спроводиле одлуке поводом финансијских аранжмана; било је питање времена када ће Британија и Француска престати да и даље сачињавају заједнички блок Антанте у погледу репарационе и економске политике према Немачкој с обзиром да је дуже времена постојао очигледан раскорак у различитим интересима њихових влада.⁷⁷⁶ Тиме није јасно формулисано чију савезничку спољну политику је требало да следи влада у Београду. Избегавањем обавеза

⁷⁶⁸ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 62.

⁷⁶⁹ АЈ, СД – Ј, 811, ролна 361/2, д. 35.

⁷⁷⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 62-63.

⁷⁷¹ Исто.

⁷⁷² Исто.

⁷⁷³ Један од главних проблема који је оптерећивао обнову и стварање економске основе Краљевине био је недостатак велике морске луке. Тиме је спречаван ефикасан извоз сировина, којима је обиловала држава, чиме су потенцијално могла да се генеришу средства и за плаћање ратних дугова. Описом економске ситуације у Југославији посланик је покушавао да ојача преговарачки став, Исто.; Краљевина је као изразито пољопривредна земља зависила од извоза за шта јој је била неопходна лука, повезана са унутрашњости, L. Killen, *op. cit.*, 8.

⁷⁷⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 63.

⁷⁷⁵ Исто.

⁷⁷⁶ АЈ, СД – Ј, 811, ролна 361/2, д. 34.

поражене државе у рату имале су прилику да се због мањих материјалних уништења раније економски опораве, стекну већу војну безбедност и тиме остваре ширу предност у односу на развој земаља победница. Следећи предуслов било је испуњавање Рапалског уговора⁷⁷⁷ од стране Италије чиме би се консолидовала ситуација на Јадрану и успоставила позитивна трговина. Стабилизација трговине у басену Јадранског мора зависила је од изградње железничке инфраструктуре због чега је као један од најважнијих разлога и уговорен споменути „Блеров зајам“.⁷⁷⁸ Тресић Павичић се бојао да је пројекат изградње железнице од пара америчких банкара могао бити угрожен услед слабости Блер банке да прикупи остатак зајма на берзама хартија од вредности, што би затим резултирало слабим приходима од обима трговине на Јадрану. Услед предвиђених мршавих прихода не би могло да се одговори притиску Стејт департмента да Краљевина започне исплаћивати макар камату ратних дугова.⁷⁷⁹

У тренутку када су амерички зајам и дуг постали толико испреплетени најлогичније је деловало спровођење политике везивања отплате за пријем немачке одштете. Из прагматичних разлога посланик је предложио београдској влади да се америчкој администрацији обећа исплата једне трећине, па чак и половине свих пријема репарација од свих поражених сила, јер би се тиме остварила двострука повољност; утицајем и снагом Сједињених Држава поражене силе би се натерале да плате своје обавезе јер би такав развој ситуације ишао у прилог Вашингтону, док би са друге стране ратни дугови били правно – формално регулисани.⁷⁸⁰ Контемплирање поводом овог питања, убрзала је румунска финансијска делегација која је својим брзим доласком у Вашингтон ненамерно наметнула притисак да се што пре југословенска делегација појави са планом испред Комисије за ратне дугове.⁷⁸¹

Неизвесни догађаји у светској политици крајем 1922. године усмеравали су владе да траже неуобичајена решења. У југословенско – америчким билатералним односима настала је једна непријатна ситуација у којој је Стејт департмент морао да реагује и да одсечно упозори Краљевину СХС. Министарству иностраних дела је амерички посланик у Београду скренуо пажњу на неконвенционалне покушаје одређених приватних групација да буду посредни актери у процесу регулисања ратних дугова.⁷⁸² Америчка администрација јасно је одбацила овај покушај, напоменувши да није било могуће заобилазним и неформалним путем обезбедити споразум. Још једном је истакнута формална улога коју је југословенски посланик у Вашингтону имао у односима са Комисијом Конгреса. Свака дипломатска радња или намера у супротности са званичним ставом Стејт департмента „није посматрана са одобрењем“ што је у билатералним односима значило да је Краљевина СХС у одређеној перспективи могла да сноси политичке последице које сигурно не би олакшале њену преговарачку позицију.⁷⁸³

Како влада у Београду и посланик у Вашингтону нису имали податке о удружењу под именом „Српско – америчка компанија“ (“Serbo – American Company”), можемо само

⁷⁷⁷ Документ Рапалског уговора погледати у: В. Krizman, *n.d.*, 147-150.

⁷⁷⁸ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 64.

⁷⁷⁹ Исто.

⁷⁸⁰ Исто.

⁷⁸¹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 65.; Румунска делегација због активности своје владе оштро је критикована од стране Стејт департмента зато што је фаворизовала финансијске односе са Великом Британијом на штету америчких интереса. Енглески банкари намеравали су да издају консолидациони зајам од 35.000.000 фунти на подлози једног румунског специјалног фонда као залог у који би се уплаћивале таксе од увозног и извозног промета румунске трговине. Како је предвиђено да се из тог фонда сервисира енглески зајам и како се тиме давала предност исплате другим иностраним банкама а не америчким повериоцима, Стејт департмент је упозорио да би такав акт представљао кршење споразума које је са Норманом Дејвисом уговорио још Братијану „да румунска влада неће дозволити концесије (трећим странама, прим. Б. М.) или успоставити односе који би успоставили разлике на штету Сједињених Држава“, U.S. World War Foreign Debt Commission, *op. cit.*, 14.

⁷⁸² АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 66.

⁷⁸³ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 67.

претпоставити да су спољни супарнички фактори намеравали да компромитују и угрозе државну репутацију.⁷⁸⁴ Током преговора о зајму код Блер банке југословенска држава се борила против бугарских дезинформација у штампи и издржала је немали број пропагандних напада из Италије, који су се односили на наводни хрватски и црногорски сепаратизам.⁷⁸⁵ Постојала је мала вероватноћа да је влада опскурним каналима покушала да испослује одређен аранжман са Стејт департаментом, посебно у атмосфери када се жестоко борила да обезбеди свој део у расподели ратних репарација и када јој је била потребна помоћ свих савезника из Светског рата. Она је инсистирала да посланик у Вашингтону сазна код надлежних америчких функционера информације о целој ситуацији с обзиром на недостатак проверених чињеница.⁷⁸⁶ На неколико посланикових покушаја да организује састанак у Стејт департменту и лично са државним секретаром Хјузом расправи непријатност, посланик није наишао на сарадњу. Тек је државни подсекретар Филипс након више одбијања, на једвите јаде навео име приватне организације, док информацију о њеном заступнику који је потписао захтев није обелоданио.⁷⁸⁷

5.2. Прва југословенска финансијска мисија у Вашингтону 1924. године

Почетак 1923. године најавио је прву од неколико повезаних драматичних промена у светској политици поводом питања међусавезничких ратних дугова и ратне одштете Немачке. Крајем марта месеца власти у Београду добиле су обавештење да су Финска и Британија склопиле споразуме о отплати дугова Сједињеним Државама. Велика Британија била је прва од земаља дужника и прва велика светска сила која је склопила дефинитивни уговор о регулисању дугова. Убрзо је и Финска уговорила извршавање својих обавеза.⁷⁸⁸ Иако се чинило свима који су процес посматрали са стране да су преговори релативно брзо резултирали договором, што је био утисак и југословенског посланика у Вашингтону,⁷⁸⁹ преговори две светске силе најраније су почели од Париске конференције.⁷⁹⁰

На деветнаестом по реду окупљању Комисије за спољне дугове из светског рата 2. фебруара 1923. године уговорен је коначни споразум о отплати британских ратних дугова у присуству британског амбасадора. Резултат преговора делегације из Лондона и америчких представника наговестио је и дефинитивно регулисање дугова осталих дужника. Наредног дана Комисија је предала уговор Конгресу на разматрање и коначно усвајање.⁷⁹¹ Британски уговор подразумевао је утврђен дуг на 4,600,000,000 америчких долара са каматом од 3% током првих десет година отплате, а након тог периода камата је требало да се повећа на 3 1/2% све док се не исплати цела сума. Висина камате била је резултат америчке попустљивости с обзиром да је била нижа од камате коју су Стејт департамент и департамент за финансије урачунали америчким грађанима за време рата када су емитоване ратне обвезнице зајмова савезницима. Фински уговор о америчком дугу био је заснован на одредби о истоветним каматама које су важиле за Британију. Пример ове две земље Чехословачка је без

⁷⁸⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 68.

⁷⁸⁵ В. Marjanović, *op. cit.*, 143-161.

⁷⁸⁶ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 68.

⁷⁸⁷ Исто.

⁷⁸⁸ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 69.

⁷⁸⁹ Исто.

⁷⁹⁰ Потписивање уговора био је само видљив резултат ривалства Британије и САД, које су поједини историчари окарактерисали као *компетитивну сарадњу* у међуратном периоду. Битка око дугова створила је нову компоненту у односима и генерисала одређене конфликте. Из британског угла питање дугова наносило је штету англо – америчким односима. R. Self, *op. cit.*, 11, 13, 211.

⁷⁹¹ U.S. World War Foreign Debt Commission, *op. cit.*, 37-38.

одуговлачења намеравала да следи и одмах је одлучила да започне преговоре потврдивши дуг на 106,292,129 долара.⁷⁹² Краљевина СХС се придружила након вести да су дужничке земље, једна по једна, постале спремне да се споразумеју са Комисијом Конгреса и припремила је коначни меморандум о југословенским дуговима за потребе у раду Тресића Павичића који је и даље био званични представник за преговоре. Министарство спољних послова препоручило је југословенском посланику да јасно истакне чињеницу да се највећи део дуга односио на материјал издат преко Црвеног крста и да је врло мали удео заправо био у готовом новцу. Зајам је требало да се сврста у групу зајмова „хуманог карактера“ и требало је навестити да средства нису узета за директне потребе вођења рата већ за потребе становништва.⁷⁹³ Српска влада за време рата и југословенска влада у том тренутку су амерички ратни зајам сматрале као помоћ савезнику и том смеру су посланику у Вашингтону дате инструкције да води преговоре. Његов задатак био је да не дозволи да комисија постави зајам у исту категорију са осталим ратним зајмовима већ да му додели изванредан повлашћен статус у погледу временског рока отплате и висина камата.⁷⁹⁴

Министарство спољних послова израдило је врло убедљив документ под називом „Стање у коме су изложени кредити и утврђени у корист српске владе, као и у коме су циљу утврђени и новац који је издат по тим кредитима“.⁷⁹⁵ Прегледом намене зајмова може се рећи да је више од половине ставки у авансима било утрошено за потребе Америчког Црвеног крста и у хуманитарне сврхе, као и да је у два наврата исплаћена чак и камата на тадашњи дуг, иако се мерила у „само“ неколико стотина хиљада долара. Средства од 8,000,000 долара потрошена су на потребе цивилног становништва, угрожених војника и војничких породица. Сума од 4,000,000 долара потрошена је на помоћ коју је пружао Амерички Црвени крст. Са око 15,000,000 плаћена је храна преко управе за исхрану. У погледу зајма Краљевине СХС оствареног након рата, наведен је износ од око 14,450,000 долара који је потрошен на куповину хране. Посланик у Вашингтону имао је у својим рукама јак аргумент да покуша склапање прихватљивог уговора о отплати.⁷⁹⁶ Међутим, како ће се испоставити, процес преговора захтевао је много више дипломатског напора и шири приступ него што је особље Посланства било у могућности да пружи услед чега је Министарство спољних послова припремило заједно са Министарством финансија тим стручњака за мисију у Вашингтону.⁷⁹⁷

Новембра 1923. године одређени су професори београдског и суботичког универзитета Ђорђе Ђурић и Милорад Недељковић да отпутују почетком 1924. године у САД како би успоставили контакт са Комисијом за дугове, где је требало да им се придружи Михајло Пупин, тадашњи почасни генерални конзул у Њујорку.⁷⁹⁸ Искуство двојице професора поводом економских питања било је неизмерно, посебно у разумевању економских механизма и процеса које су практиковале велике државе којима је Ђурић непосредно присуствовао у финансијским и политичким пословима од завршетка Париске конференције док је Недељковић владао питањима државних финансија.⁷⁹⁹ Михајло Пупин, професор на Универзитету Колумбија и почасни конзул требало је да својим присуством и политичким контактима олакша могуће тензије у преговорима и помогне на практичан начин, с обзиром да је познавао амерички модел функционисања у пословним и политичким круговима. У једном тренутку, Тресић Павичић показао је незадовољство тиме што је његова улога у Вашингтону била смањена учешћем Пупина у делегацији, али сматрало се да је предвиђени

⁷⁹² АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 69.

⁷⁹³ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 70.

⁷⁹⁴ Исто.

⁷⁹⁵ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 72.

⁷⁹⁶ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 72-74.

⁷⁹⁷ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 75.

⁷⁹⁸ Исто.

⁷⁹⁹ Из дотадашње библиографије Милорада Недељковића издвајају се дела: *Историја српских државних дугова* (1909), *Основи политичке економије* (1921), *Наука о финансијама* (1923), прим. Б. М.

тим био на задовољавајућем нивоу за потребе уређења ратног дуга. Као помоћ аргументе је износио и генерални конзул у Њујорку др Павле Каровић. Он је на позив америчке комисије ушао на кратко у састав делегације и заједно са свима расправљао о плану за преговоре.⁸⁰⁰

Припрема за пленарно излагање испред Комисије за уређење дугова одржана је у згради Посланства у Вашингтону и у њој су учествовали делегати заједно са министром опуномоћеником Антоном Тресићем Павичићем. Да је улога Михајла Пупина била добрим делом политичког карактера и да је један од њених главних циљева био да импресионира америчке функционере, потврђују његове речи према којима он „није нимало упућен у техничке ствари задатка државе и да му обавезе не дозвољавају да остане дуго времена у Вашингтону, јер расправљање изискује замашан и детаљан рад“.⁸⁰¹ Требало је да неформалним састанцима са сенатором Бартоном добије нарочите савете и смернице које би делегација искористила у излагању. На основу његовог искуства за време рата када је лично учествовао у разговорима око добијања првог америчког зајма, подсетио је да је сврха узимања тог ратног зајма била да се „продужи учешће Србије у рату“ и обезбеди њена егзистенција. Сматрао је да је изузетно важно да се ова чињеница напомене комисији јер када се уговарао први аванс није било говора о томе под којим условима ће се позајмљена средства враћати већ је то питање остављено за решавање после рата.⁸⁰² Како је основни мотив позајмљивања био „могућност продужења борбе“ Србије, није могао да зна ни тада, као ни касније, да ли је српска влада разматрала услове враћања кредита. Ђорђе Ђурић је потврдио констатацију и препоручио је за полазну основу у преговорима са чим су се Министарство спољних послова и Министарство финансија сложили уочи припреме плана.⁸⁰³

Постојао је општи консензус међу делегатима да ће Сједињене Државе наставити да врше притисак без обзира на претпостављане олакшавајуће околности из угла београдских власти. Релативно низак дуг Југословена, када се он упореди са знатно већим дуговима осталих, посматран је у склопу укупних односа Стејт департмента према Европи.⁸⁰⁴ Ђурић је сматрао да су Американци решавали један „генерални финансијски и политички правац“ у односима са европским државама. У том смислу, није требало да се попусти у захтеву за одлагање коначног решења. Ђурић је амерички притисак према влади у Београду анализирао из два угла. Први важан оквир представљала је упоредна анализа заједно са америчким финансијским односима према Италији и Француској.⁸⁰⁵ Те две силе имале су највећи дуг после британског и уколико би нека држава, поготово мала држава, драстично смањила или потпуно обуставила своја плаћања ризиковало се да остале владе следе исти пример избегавањем уређивања својих обавеза Америци.⁸⁰⁶ На другој страни, Ђурић је анализирао америчке односе са Енглеском и Немачком због репарационог питања. За југословенску владу америчка политика према њима била је релевантна и важна јер се исплата дугова заснивала на решавању питања ратне одштете.⁸⁰⁷

Михајло Пупин и Милорад Недељковић сматрали су да је одговор на притисак у преговорима требало потражити у унутрашњој политици Сједињених Држава. Пупин је био убеђен да амерички народ неће дозволити тешке услове за отплату српских дугова како је неумољиво захтевано од осталих савезника, попут Енглеза, од којих је захтевано да плате сва дуговања.⁸⁰⁸ Недељковић је заступао тезу да комисија неће попуштати дужницима због јаке

⁸⁰⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 98.

⁸⁰¹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 96.

⁸⁰² Исто.

⁸⁰³ Исто.

⁸⁰⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 97.

⁸⁰⁵ Исто.

⁸⁰⁶ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 96-97.

⁸⁰⁷ Исто.

⁸⁰⁸ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 97.

опозиције републиканском државном врху. Супротно Пупиновом мишљењу, Ђурић је закључио да за време рада мисије Краљевина није могла да испослује било какве повољне услове, посебно не боље од италијанских или француских. Чак и да је намеравала да буде „блага и великодушна“, комисија није имала намеру да направи преседан и тиме пошаље охрабрујућу поруку много већим дужницима који би могли да захтевају сличне или равноправне уступке.⁸⁰⁹ Сходно томе, циљ делегације био је не само да увери америчке функционере да Краљевина СХС није у финансијској могућности да регулише своје облигације, већ да они сами на основу изложене документације дођу до тог закључка.⁸¹⁰ Како нису постојале било какве чињенице које су могле да компромитују ставове делегације, на свим састанцима са Американцима наступи су били искрени, па и у ситуацијама када су се накнадно објашњавали неразумљиви ставови у елаборатима.⁸¹¹

Потреба Краљевине СХС за америчким капиталом била је један од два главна циља мисије, поред одлагања уређења дуга. Када је било потврђено да ће Милорад Недељковић бити део мисије, министар финансија Стојадиновић замолио је директора Блер банке Бирча Хелмса (Birch Helms) да организује један састанак са југословенским делегатом, како би разговарали поводом даљих корака око америчког зајма поменуте банке јер је обе стране ускоро очекивало спровођење продаје и емисије друге трансхе обвезница.⁸¹² Мисији су пре одласка дате инструкције за преговоре у којима је Стојадиновић имао главну реч. Он је сматрао да делегати морају непрестано да потенцирају страдање Србије, људске жртве, неплаћене личне одштете интернираним лицима и финансијске обавезе по мировним споразумима који су оптеретили југословенски буџет.⁸¹³ У другој половини марта 1924. године мисија је најављена за пријем код државног секретара Хјуза и секретара за финансије Мелоуна након чега је требало да се приступи главном задатку.⁸¹⁴ Одржан је један неформални састанак и са Водсвортом, чланом Комисије задуженим за иностране кредите, на којем је он захтевао да се елаборати делегације допуне статистичким подацима, што је и учињено.⁸¹⁵

Од 24. до 29. марта делегати су се интензивно припремали за финално излагање. Израђене су статистичке таблице за државне приходе и расходе у периоду 1919–1925, спецификација директних и индиректних пореза, стање монетарног система и курса динара према долару, док се најзначајнији аспект преговора односио на систематизовани преглед предратних и послератних дугова свих „провинција“ Краљевине СХС као и на „летеће дугове“ (floating debts) настале услед потребе за поравњањем буџетског дефицита.⁸¹⁶ Документација је израђена у сарадњи са америчким финансијским департманом, који је поднео делове извештаја и заменику секретара за финансије Водсворту. У протоколу пре излагања на седници Комисије за ратне дугове почетком априла, на састанку са Водсвортом на челу, представљени су подаци о „провинцијским“ дуговима. Департман за финансије желео је да сазна динамику и моделе отплате предратних босанских, херцеговачких, славонских, далматинских, словеначких, српских, црногорских и хрватских дугова.⁸¹⁷ Једина меродавна информација за потребе преговора, била је да југословенска држава до тада још увек није вршила амортизацију и исплату камата ратних дугова, док је предратне провинцијске дужничке облигације почела да исплаћује. Постојао је још „дуг ослобођења“ (liberation loan) утврђен на милијарду и пет

⁸⁰⁹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 97.

⁸¹⁰ Исто.

⁸¹¹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 100.

⁸¹² АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 78.

⁸¹³ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 81.

⁸¹⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 83-84.

⁸¹⁵ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 101.

⁸¹⁶ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 104.

⁸¹⁷ Исто.

стотина милиона у златним крунама некадашње Аустроугарске монархије.⁸¹⁸ На глобалном нивоу није било уређено питање аустроугарских обавеза због чега је судбина овог дуга била још увек неизвесна. Потврђено је да није учињен ни један изузетак у отплати дугова који су имали исти карактер као дуг према Сједињеним Државама тако да није било могућности да дође до супротстављања америчким интересима, о чему је комисија за ратне дугове водила рачуна.⁸¹⁹

На двадесет осмој седници Комисије 7. априла 1924. године, југословенска делегација је на првом прелиминарном излагању представљена Хуверу, Мелону и Хјузу. Најпре су пренесене изјаве захвалности владе у Београду и југословенског народа представницима америчке администрације и америчком народу за финансијску и моралну помоћ у тренуцима када је она била неопходна. Наглашено је како је београдска влада имала намеру да испоштује дуг са „највећом чашћу“ и да је желела да представи план о отплати својих облигација али да је услед тешке економске ситуације и финансијских услова то било немогуће учинити у том тренутку.⁸²⁰ Наведено је да се „влада бори са огромним проблемима, попут обнове саобраћајне инфраструктуре, увођења јединствене динарске валуте у свим провинцијама, стабилизације динара и балансирања буџета, као и са проблемом наплате ратних репарација од којих постоје велика очекивања, с обзиром да је територија Србије претрпела огромну штету и људске губитке, неупоредиву са било којом савезничком или придруженом силом“.⁸²¹ Делегација је истакла проблеме финансијске природе са којима се сусрела у некадашњим „аустроугарским провинцијама“.⁸²² Последице аустроугарског финансирања рата пале су на терет нове југословенске државе која је морала да повуче из оптицаја некадашњи папирни новац Двојне монархије.⁸²³ Према подацима делегације, директни и индиректни порези доприносили су буџету заједно тек са око 45% укупних државних прихода (непосредни порези су учествовали са 14,99%).⁸²⁴ Тек са протоком времена буџет је могао бити консолидован и позитивни резултати су се тек у том периоду могли навестити. Ђурић је убедљиво напоменуо да је и најмања промена какву је представљала отплата ратних дугова могла да наруши финансијско стање. Обнови је помогао пријем репарација за реконструкцију саобраћајне инфраструктуре, али како су оне обустављене крајем 1923. године због заоштреног немачког питања и окупације Рура, приход по репарационој основи показао се као најважнији за одржање стабилности. Нарушавање буџета, само и по основу урачунавања камата на иностране ратне

⁸¹⁸ Како је питање у вези са овим дугом на међународном нивоу и даље било спорно, Југословени су ануитете за свој део дуга од 178,000,000 круна, који се односио на некадашње територије Аустроугарске и њене „наслеђене земље“, исплаћивали редовно у динарима. Међународни мултилатерални уговор за регулисање „дуга ослобођења“ није био још увек ратификован нити спроведен континуирано у целости, јер су непосредни учесници овог споразума везали пријеме немачких репарација за исплату рата још новембра 1922. године, АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 104.

⁸¹⁹ Исто.

⁸²⁰ U.S. World War Foreign Debt Commission, *op. cit.*, 55-56.

⁸²¹ *Ibid.*

⁸²² Овде се мисли на Хрватску, Босну и Херцеговину, Словенију и све некадашње аустроугарске области. Економска ситуација ни у њима није била добра. Један од разлога који није дозвољавао стабилизацију валуте била је огромна количина безвредне аустроугарске папирне монете у оптицају у тим областима. Разлог са специфичним утицајем на лоше економске процесе, односио се на то да је већи део мобилног капитала искоришћен на уписивање аустроугарског ратног зајма, који је само привидно био са покрићем, чиме су провинције у реалности остале без капитала који је имао стварну вредност, АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 112-113.

⁸²³ Укупна вредност новца у Краљевини је због наведених разлога, као и због општих финансијских фактора послератне конјуктуре, изгубила на паритету са иностраним валутама, па је тако вредност југословенског динара према америчком долару пала на двадесети део у односу на ранији, нормалан паритет. Тежак задатак економског опоравка и трговине, није био олакшан сакупљањем пореза с обзиром на готово непостојећу платежну способност становништва, АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 113-114.

⁸²⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 131.

дугове произвело би „фаталне последице“ у економској одрживости и изазвало би „финансијски хаос из којег је држава тек почела да излази“.⁸²⁵

Ђурић и Недељковић навели су како је циљ њихове мисије у Америци имао двоструку намену. Неопходно је било представити на лицу места члановима комисије реалну ситуацију у Краљевини поводом економских фактора и услова у којима се одвијао привредни живот. Рачунало се да ће амерички функционери уважити чињенице када буду лично видели податке.⁸²⁶ Други циљ односио се на развој који је југословенска држава успела да спроведе за релативно кратак петогодишњи период упркос свим наведеним потешкоћама. На убедљив начин представили су план који је предвиђао економски успон на основу којег би влада генерисала новац неопходан за регулисање дугова, не само Сједињеним Државама већ и Француској и Британији, према којима је збирно дугована двадесет пута већа сума.⁸²⁷ Главни аргумент је био да уколико би се у том тренутку кренуло са отплатом дуга, тиме би се негативно утицало на постигнут економски развој и угрозила би се финансијска стабилност. За своју тврдњу делегација је понудила више документованих прилога поткрепљених економским подацима чиме је требало да се оствари импресиван утисак на америчке представнике.⁸²⁸ Најважније питање које је инетересовало комисију за дугове односило се на то да ли је југословенска Краљевина третирала питање ратних зајмова на исти начин према свим својим повериоцима из Светског рата. Како још увек није било регулисано наведено питање ни са владом у Лондону ни са француском владом, комисија је могла бити задовољна, али не и умирена тиме што се одлагало регулисање облигација према САД.⁸²⁹

Важан податак за разумевање међународног контекста јесте да Краљевина СХС још увек у том тренутку није осећала политички притисак од европских повериоца који нису формално ни камате урачунали у основни дуг. Друго важно питање које је непосредно инетересовало комисију односило се на иностране зајмове и да ли су они могли да створе конфликт према америчким интересима.⁸³⁰ Са одобравањем је поменут зајам банке Блер са циљем економске обнове земље. Оно што је озбиљно замерено југословенској делегацији од стране комисије био је склопљен француски зајам од 300,000,000 франака чија намена је била искључиво за куповину ратног материјала.⁸³¹ Овај зајам је у преговорима током 1922. године француска влада условила исплатом српских ратних дугова. Тек наредне године француски парламент је одобрио наведена средства Југословенима којима је куповано оружје и ратни материјал у Француској.⁸³² Британска дипломатија је зајам посматрала у смислу југословенске потраге за јачањем безбедности услед затегнутих италијанско – југословенских односа.⁸³³ С обзиром на истакнуту одредницу у америчкој спољној политици која је заступала опште разоружавање Европе, Сједињене Државе нипошто нису могле са одобрењем да коментаришу куповину ратне опреме. Најпре, чланови америчке комисије критиковали су овај зајам зато што је уговорен након зајмова из рата и зато што су за њега били предвиђени и отплата главнице и отплата камате, што није било гарантовано у случају америчког ратног зајма.⁸³⁴ Сматрало се да је америчка држава била изузета у односима са Краљевином СХС јер је имала неједнак положај са другим зајмодавцима. Много озбиљнија замерка упућена је због куповине оружја

⁸²⁵ AJ, ПВ, 371, ф. 12, д. 114-115.

⁸²⁶ U.S. World War Foreign Debt Commission, *op. cit.*, 56.

⁸²⁷ *Ibid.*

⁸²⁸ *Ibid.*

⁸²⁹ *Ibid.*

⁸³⁰ AJ, ПВ, 371, ф. 12, д. 106-107.

⁸³¹ *Исто.*

⁸³² Vuk Vinaver, *Jugoslavija i Francuska između dva svetska rata (Da li je Jugoslavija bila francuski „satelit“)*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1985), 437-438.

⁸³³ Stanislav Sretenović, *Francuska i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca 1918–1929*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2008), 209.

⁸³⁴ AJ, ПВ, 371, ф. 12, д. 107.

од кредита. Назначено је да ће америчка јавност жестоко протестовати зато што се стари дугови нису регулисали и нису се плаћали док су истовремено са друге стране закључивани зајмови за ратне сврхе.⁸³⁵

Југословенска делегација показала је изненађење јер према њеним сазнањима зајам Француске није још увек био реализован, при чему је намена новца била финансијског карактера за уравнотежавање буџетског дефицита. Одбрана делегације није деловала убедљиво па се добар део питања комисије односио на распитивање око величине војног буџета и курса динара.⁸³⁶ У елаборату достављеном америчким функционерима француски зајам није уопште био образложен заједно са другим аранжманима. Употреба зајма у сврхе консолидације буџета ишла би у корист југословенским повериоцима и Америци у крајњој мери јер би се ојачала економска основа за исплату дугова. Овај аргумент је деловао оправдавајуће у разговору са Чарлсом Хјузом који је и у својству државног секретара водио разговор на тему иностраних кредита. Апострофирано је да се у штампи преувеличао војни значај кредита из Француске јер је влада у Београду упркос распрострањеном мишљењу, водила политику смањивања броја војника у односу на претходне године.⁸³⁷ Кредитом је намеравано да се изврши куповина само оног материјала који се није производио у земљи. Ђурић је искористио прилику да испољи незадовољство поводом неиспуњавања одредби уговора из Тријанона и Сен Жермена јер је југословенска држава могла да дође у апсурдну и парадоксалну ситуацију, да као победничка земља исплаћује репарације док су бивше непријатељске силе могле бити поштеђене исплате ратне одштете.⁸³⁸

Прилоге о југословенским облигацијама израдила је испред Стејт департмента и Комисија за ратне дугове о којима се расправљало у Конгресу, након чега је дозвољено да Ђурић као формални вођа мисије предводи излагање у пленарном заседању комисије. Чинило се да је први наступ оставио добар утисак на америчке финансијске експерте како су обојица српских професора закључили.⁸³⁹ Ђурић је у извештају влади у Београду задовољно саопштио да је комисија примила без примедби изложене чињенице али и да је нестрпљиво очекивала предлог конкретног плана, без обзира што није могло одмах да се приступи регулисању дуга. Недвосмислено је стављено до знања делегатима да америчке власти неће толерисати било какве финансијске аранжмане поводом бивших или будућих зајмова, којим би Сједињене Државе као поверилац југословенских дугова биле постављене у неповољан положај.⁸⁴⁰ Из угла Министарства финансија и посебно Министарства спољних послова, последња изјава делегата деловала је опомињујуће из разлога зато што су тиме делимично онемогућене опције политичким чиниоцима у потрази за новим зајмовима од других иностраних повериоца. У хипотетичким преговорима са другим иностраним кредиторима морало би се водити рачуна да се не оштете билатерални односи са Сједињеним Државама. Оне су потраживале ратни дуг који се у том тренутку процењивао на око 50,000,000 долара, као и дуг по основу Блеровог зајма, чија је максимална горња граница у теорији износила 100,000,000 долара. Са друге стране, Стојадиновић није могао бити задовољан одоговором америчке комисије с обзиром да је влада у Београду имала велика очекивања од пријема друге транше зајма Блер банке.⁸⁴¹

⁸³⁵ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 107-108.

⁸³⁶ Исто.

⁸³⁷ Исто.

⁸³⁸ Ђурић је зато нагласио потребу да је у интересу његове земље да Аустрија и Мађарска испуњавају обавезе по правним одредбама мировних уговора, надајући се да ће Репарациона комисија поступати објективно током одређивања „поштеног“ износа. Тиме би југословенски дугови по основу присаједињења аустроугарских територија и по обавезама „дуга ослобођења“ били праведно компензовани. АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 108.

⁸³⁹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 86.

⁸⁴⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 87-88.

⁸⁴¹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 89.

Схватајући да ће потрага за новим зајмовима бити отежана Милан Стојадиновић је хитно упутио наредбу Посланству у Вашингтону тражећи од делегације да „жестоко развије пропаганду“ за куповину обвезница поменутог зајма на берзи у Њујорку. Само на тај начин могло се утицати да „Американци купују наш осам постотни зајам“, како би се подигао (емисиони, прим. Б. М.) курс „Блеровог“ финансирања и „припремио повољан терен за нове зајмове у иностранству“.⁸⁴² Ђурићу и Недељковићу издата је наредба да се распитају код великих америчких банака да ли је постојала могућност да се обезбеде краткорочни зајмови од четири до пет милиона долара са отплатом до пет година за потребе изградње железничке инфраструктуре. Предложено је да се пропаганда изврши и према америчким грађанима југословенског порекла, како би они интензивирали слање дознака и „упумпали“ америчке доларе у финансијски систем државе, који је хронично патио од недостатка девиза и стране валуте светских финансијских сила.⁸⁴³ Импулси из међународног финансијског система који су у огромној мери долазили преко Атлантика а који су указивали на тесну везу између нових зајмова и враћања старих дугова, министар финансија јасно је уочио и на основу доказа представљених од стране комисије за ратне дугове. Због тога је и започео опсежне активности да се на сталној основи учврсти позиција југословенског кредита у Сједињеним Државама. Како делегација не би оставила лош утисак у америчкој јавности, Ђурић је скренуо пажњу департману за финансије да нејасан, али ипак оштар тон, којим је Комисија одговорила на захтев Краљевине за одлагање регулисања обавеза, није протумачен у југословенској делегацији као претња већ као молба за заштиту интереса Сједињених Држава у својству повериоца. У складу са Стојадиновићевим захтевом затражио је да објављивање текста састанка и интерпретације одговора комисије у јавности буду ублажени како би репутација југословенског кредита у Америци остала позитивна.⁸⁴⁴ Департман за финансије са друге стране, сматрао је да није постојала намера претње већ да је тиме показана тежња да америчка администрација формалним и дипломатским путем добије уверавање надлежних југословенских институција да амерички финансијски и политички интереси неће бити дискримисани у односу на друге иностране владе.⁸⁴⁵

Када је формални састанак био завршен, из америчке перспективе комисија није била одушевљена чињеницом да југословенска страна у том тренутку није могла да обезбеди регулисање дуга; показала је разочарење одлуком и најавила да ће захтевати недвосмислену потврду на највишем нивоу од владе у Београду да што пре испуни своје обавезе.⁸⁴⁶ Хенри П. Доц из америчког Посланства показао је разочарење што се није постигао споразум. Он је захтевао да власти формално пруже уверавање о наредној дипломатској иницијативи за уређење дуга и доказе да се позиција Америке по том питању неће доводити у неповољан положај.⁸⁴⁷ У кратком писменом одговору југословенским властима који је потписао председник Ендрју Мелоун, Комисија за ратне дугове омогућила је пролонгирање коначног уређења југословенских ратних облигација. Позвала се на исказан југословенски став о „светости“ испуњавања међународних обавеза и додала да очекује коначан план у најскорије могуће време. План који је делегација представила очигледно је оставио одређени утисак, али такође се мора узети у обзир и попуштање Комисије у почетним ставовима након темељније анализе представљених података. Још једном је поновљена теза да се неће благонаклоно посматрати давање привилегија некој другој иностраној влади на штету америчких интереса као кредитног повериоца у погледу регулисања ратних дугова. На дан 15. новембра 1924. године, америчка страна потврдила је да према њеној ажурираној рачуници укупан

⁸⁴² АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 89.

⁸⁴³ Исто.

⁸⁴⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 108.

⁸⁴⁵ Исто.

⁸⁴⁶ U.S. World War Foreign Debt Commission, *op. cit.*, 57.

⁸⁴⁷ АЈ, МФ, 70-239-433. No. 755.

југословенски дуг са доспелим каматама износи 61,567,156 долара.⁸⁴⁸ Захтев да се „неће предузимати ниједна мера у погледу раније или доцније закључених зајмова, која би имала за последицу да доведе Сједињене Државе као повериоца у неповољнији положај него што га оне сада имају“ влада у Београду је схватила озбиљно и затражила је мишљења релевантних фактора, укључујући Ђурића и Недељковића.⁸⁴⁹

У достављеном југословенском одговору приметна је била одлучна намера да се постигне споразум. Показана је лојалност америчкој страни и уверавање са највишег нивоа да ће се након економске консолидације у земљи, најхитније приступити сређивању облигација. Са друге стране, захтевано је од америчке администрације да не доводи у везу југословенску потражњу за новим зајмовима са америчком позицијом у питању регулисања ратних дугова, јер се постављало питање ко би у таквој ситуацији и могао да буде страни кредитор за реконструкцију земље изузев самих Сједињених Држава.⁸⁵⁰ Све потенцијалне иностране владе у финансијским односима углавном су захтевале специјалне гаранције како би се заштитиле инвестиције. Блокада у издавању гаранција другим државама кредиторима, коју је захтевао Стејт департамент, спречила би прилив иностраног капитала и самим тим, највероватније би могла да спречи привредну обнову земље.⁸⁵¹ Нови зајмови обезбедили би унутрашњи развој, који би последично створио основу за сервисирање спољних обавеза, као и уређење ратних дугова. Из тог разлога, влада у Београду је сматрала да зајмови са специјалним статусом нису могли бити сами по себи конкурентни ратним дуговима, већ средство којим би се темпо отплате убрзано консолидовао.⁸⁵²

У одређеним круговима појединих југословенских министарстава појавила су тумачења америчког захтева. Део политичара сматрао је да француски зајам од 300 милиона франака јесте иницирао тражење специјалних гаранција од стране САД јер је зајам пружао изузетне повластице у монополским делатностима Краљевине и најважнијим финансијским изворима који „уопште нешто вреде“ француској влади.⁸⁵³ У таквом развоју ситуације, „поред свих наших изјава о намери да свој дуг њима платимо, они (Американци, прим. Б. М.) ће остати празних руку“, чиме је њихова бојазан била делимично оправдана. Ипак, сматрало се да није било изводљиво дати позитиван дипломатски одговор таквом оштром америчком захтеву јер је он био уопштен. Интерес Краљевине није дозвољавао да се „вежу руке“ дипломатији у потрази за кредитима додељивањем специјалног положаја америчкој страни, јер је читава привредна будућност Краљевине СХС зависила од нових страних зајмова.⁸⁵⁴ Исказана је нада да ће Стејт департамент показати разумевање за финансијску спољну политику Краљевине јер једино на тај начин је било изводљиво уредити и ратне дугове. На крају, Милорад Недељковић је предложио да се администрацији САД пруже формална уверавања да ће влада у Београду створити политички принцип према којем се „Сједињене Државе никада неће ставити у гори положај у односу на друге ратне повериоце“. Изјава би била допуњена објашњењем да је циљ узимања нових зајмова код других иностраних влада економска обнова; самим тим није могла настати ситуација да у моделу отплате ранијих ратних зајмова нови спољни зајмови буду конкурентни.⁸⁵⁵ Међутим, Министарство финансија и Милан Стојадиновић нису упутили Стејт департаменту ни Хенрију Доцу одговор на захтев о поштовању равноправног статуса

⁸⁴⁸ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 138.

⁸⁴⁹ АЈ, МФ, 70-239-433. Бр. 13642.

⁸⁵⁰ АЈ, МФ, 70-239-433. Нацрт одговора на ноту владе Сј. Држава од 15. маја 1924.

⁸⁵¹ Исто.

⁸⁵² Исто.

⁸⁵³ АЈ, МФ, 70-239-433. Извештај Милорада Недељковића министру финансија Милану Стојадиновићу

⁸⁵⁴ Исто.

⁸⁵⁵ Исто.

америчких кредита са кредитима других влада све до краја 1924. године, па и касније, због чега ће у неколико наврата амерички посланик и администрација тражити објашњење.⁸⁵⁶

5.3. Дозов план и репарациона политика Краљевине СХС

Међународна заједница и заинтересоване државе нису могле да успоставе уравнотежен став и консензус у погледу решавања питања немачких репарација све до одржавања Лондонске конференције 1924. год.⁸⁵⁷ У тренуцима када се у светској политици интензивно разговарало о ратној одштини, југословенски одлучиоци ослањали су се на комуникацију са француским и британским представницима, са којима су и одржавали колико – толико редовну дипломатску кореспонденцију поводом финансијских процеса. Из објективних разлога, билатерални контакти са америчким функционерима на тему репарација готово да нису постојали. Сједињене Државе су о томе расправљале искључиво са великим силама Европе укључујући повремено и белгијску владу, али из разлога зато што је Белгија била важна у интересима Британије и Француске. Настојале су да осмишљавањем и употребом унилатералне политичке платформе допринесу коначном решењу које би задовољило интересе земаља укључених у систем ратне одштете и дугова. Са друге стране, било је и логично да су се дипломатски односи више спроводили са европским државама јер су америчко – југословенски односи тек били у зачетку. Динамика репарационе политике Краљевине СХС била је непромењива и заснивала се на неприкосновеном очувању процената утврђених међународним споразумима од Париске мировне конференције како ће се показати у раду.

Обавештавање јавности о предстојећем раду комитета економских стручњака под вођством америчких представника изазвало је појачану активност у Београду чија влада је са одређеним подозрењем ишчекивала прве информације поводом питања немачке одштете. Југословенска власт поштовала је аранжмане које је постигла са британском и француском владом из 1920. и 1921. године када је приступила обавезујућем договору из Спа са уделом од 5% од свих немачких репарација.⁸⁵⁸ Поред тога, југословенски дипломата из Париза (из извештаја се може претпоставити да је садржај написао Матеја Бошковић и упутио реферат министру спољних послова Војиславу Маринковићу октобра 1928. године када се састављао Јангов план, прим. Б. М.) уздао се у непопустљиву политику Француске којој је Југославија и учинила уступак приликом поделе процената ратне одштете ради постизања прагматичног споразума савезника. Како је прелиминарни проценат износио 5½%, Краљевина је направила жртву на захтев Француске и одрекла се дела свог процента у износу од 0,5%.⁸⁵⁹ Може се приметити како је главни задатак Краљевине уочи рада комисије и одржавања Лондонске конференције био да не допусти измену репарационих процената, нити да буде оштећена у расподели немачких исплата у натури.

Немачка влада је уз доста јадиковки прихватила тзв. „Лондонски оквир исплата“ ратне одштете одлуком Репарационе комисије маја 1921. године. Званични Берлин је од тада извршио само једну пуну тромесечну уплату облигација након чега је тактички маневрисао

⁸⁵⁶ АЈ, МФ, 70-239-433. Пов. Бр. 9781.

⁸⁵⁷ Међународна конференција у Лондону вођена јула и августа 1924. усвојила је одредбе Дозовог комитета експерата о репарационом дугу Немачке према савезничким државама. Том приликом Американац Овен Д. Јанг одређен је за Генералног агента за репарациона плаћања *ad interim*, док је други Американац, Семјуел Паркер Гилберт формално преузео ту функцију почетком септембра. George A. Finch, „The London Conference on the Application of the Dawes Plan“, *The American Journal of International Law*, Vol. 18. No. 4. 707-719. 1924.

⁸⁵⁸ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 152. Пов. бр. 2641.

⁸⁵⁹ Исто.

повременим проглашавањем парцијалних мораторијума све док у потпуности није обуставио исплате крајем 1922. године.⁸⁶⁰ У случају Краљевине СХС, према Версајском споразуму она је примала немачку одштету у природи све до 2. новембра 1923. године и у великој мери пријем је садржао испоруке угља. Истовремено је влади у Београду требало да се исплаћују и новчане трансхе али је такве исплате она добијала конвертоване у природи у складу са финансијским аранжманом (Recovery Act из 1922.) склопљеним под британским плаштом. Она је била највећи корисник овог типа одштете од свих постојећих држава у систему пријема немачких репарација. Немачке исплате обустављене су само према Француској и Белгији због кризе у Рурској области.⁸⁶¹ Међутим, југословенска држава није била задовољна пријемом немачких репарација и стално је показивала незадовољство немачким изјавама према којима берлинска влада није имала реалних извора да исплаћује облигације.⁸⁶²

У једном од својих најзначајних дела аутор Едвард Халет Кар, период који је уследио од 1924. године дефинисао је као период европског помирења и успостављања златног доба у европским односима. Према општем закључку томе су допринела два догађаја од највишег дипломатског значаја: потписивање међународних уговора у систему „Локарно пакта“ и спровођење одредби Дозовог плана.⁸⁶³ Уговори из Локарна обезбедили су политичку стабилност на одређено време док је Дозов план створио одрживу финансијску платформу у систему исплате ратне одштете. Без обзира са које теоријске позиције се врши анализа политичког уређивања система у Европи створеног у Локарну, у смислу да ли је представљао резултат међународних односа, стварања евроатлантског система (иако Сједињене Државе нису биле потписнице споразума) или међународног права, чињеница је да се уговорима предвиђало чланство Немачке у пакту колективне безбедности.⁸⁶⁴ У погледу Дозовог плана, који је требало да пружи економску потпору политичком плану безбедности, чињеница је такође да се овај план припремао уз (како ће се испоставити), незаобилазно учешће америчких делегата чија земља није била члан Друштва народа.

Организацију и активност Дозовог комитета чинио је тим америчких и европских банкара као и утицајних политичких чиниоца, чији предводник са неупитним ауторитетом је био Чарлс Г. Доз, банкар, генерал америчке војске, амерички потпредседник (1925–1929) у председничкој администрацији Келвина Кулица и каснији амбасадор у Берлину. Један од најважнијих чланова комитета био је Овен Д. Јанг из редова демократа, председник Извршног одбора Ценерал Електрик конгломерата (General Electric), који је обавио највећи део посла у преговорима са свим странама које су учествовале у процесу и предводник касније, Јангове комисије из 1929. године. Од Париске мировне конференције до заоштравања политичких односа између Француске и Немачке, Репарационе комисија са великом муком је одређивала реалне суме које би исплаћивале поражене државе, а како се испоставило, суштински је утврђивала у највећој могућој мери само немачке облигације с обзиром да је репарационо питање и довело до француске окупације Рура и представљало један од разлога за финансијски слом Немачке. Говор америчког државног секретара Чарлса Е. Хјуза 22. децембра 1922. претходио је историјској промени у процесу обрачунавања немачких обавеза. Тада је

⁸⁶⁰ S. A. Schuker, *American "Reparations"*, 19.

⁸⁶¹ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 151. Извештај Ђорђа Ђурића др М. Гавриловићу, делегату на Лондонској конференцији

⁸⁶² *Време*, „Немачко лажно банкротство“, (Београд: година IV, бр. 855), 1. среда, 7. мај 1924.; Разлоге немачког економског хаоса након Светског рата требало је потражити на више различитих места, не само у исплати ратне одштете. Највећи део стручњака из Репарационе комисије сматрао је да извор економских проблема лежи у небалансираном буџету и пасивном конту спољне размене. Кабинети обојице канцелара Вилхелма Куноа и Карла Ј. Вирта више или мање намерно су одлагали стабилизацију валуте за потребе спољне политике како би довели до укидања одштете. У духу традиционалног Бизмарковог стратешког промишљања, циљеви спољне немачке политике имали су примат у односу на унутрашње финансије. S. A. Schuker, *American "Reparations"*, 19-22, 23.

⁸⁶³ Edward Hallett Carr, *International Relations Between the Two World Wars, 1919–1939*, (London: MacMillan Academic and Professional LTD, 1947), 81.

⁸⁶⁴ Patrick O. Cohrs, *op. cit.*, 1-31.

најављено пребацивање главне улоге са Репарационе комисије на комитет експерата под америчким незваничним вођством у решавању немачког питања одштете. Чланови комитета долазили су из Европе и Сједињених Држава и сарађивали су на широј мултилатералној основи. Чинило се да је утврђивање и динамика репарационих плаћања овим путем прешла из политичке арене у економску сферу одлучивања.⁸⁶⁵ У тренуцима када се интензивирала активност комитета, покушаји и упити Југословена да обезбеде себи место у новонасталој институцији Комитета за трансфер плаћања (Transfer Committee), где су били одржавани најважнији политички разговори везани за репарационе одлуке, прошли су готово без одговора. Лондонски Форин офис назначио је да се неће ни разматрати њихов захтев за директним учешћем у раду јер је тако нешто „апсолутно немогуће“.⁸⁶⁶ Како није постојало другачије решење нити су успели покушаји да се неформалним путем дође до важних иностраних политичких фигура, једино што је преостало био је појачан рад на покушајима да се даље оснажи утицај југословенске делегације у раду Репарационе комисије у Паризу.⁸⁶⁷

За економски оквир Дозовог плана неопходно је било стварање политичке платформе. Како би се успоставила економска равнотежа и одржала политичка стабилност у Европи, главна дилема на коју су амерички доносиоци одлука обратили специјалну пажњу било је стварање одрживог политичког и економског контекста репарационог питања. Сматрало се да се у њему налазио кључ за уређивање укупних европских односа. Споменути говор државног секретара Хјуза 1922. године артикулисао је став којим су Сједињене Државе тврдиле да је било каква економска основа Европе била немогућа уколико не би дошло до свеобухватног решења немачких облигација.⁸⁶⁸ Из аналитичког угла америчког секретара, „бесмислено је било рећи како економска ситуација у Европи није била предмет америчког интересовања. Ми не смемо економске проблеме дефинисати као европске, зато што проблеми јесу од светског значаја и ми не можемо побећи од озбиљних последица уколико се они не реше“.⁸⁶⁹ Хјуз је ефектно закључио како се „суштински проблем европске ситуације налазио у регулисању немачких репарација“, као и да „није могло бити прилагођавања свим другим потребама, без обзира колико су биле хитне, све док се није могла уредити дефинитивна и прихватљива база за репарациона плаћања“.⁸⁷⁰

По страни је требало ставити све друге политичке потребе, ма колико оне биле интензивне и тешке све док дефинитивно не би били разрешени захтеви заинтересованих земаља за одштетом. Иако Сједињене Државе нису тражиле немачке репарације чињеница је да су и оне делиле европски терет тиме што су биле главни поверилац ратних зајмова, што је представљало непремостиву политичку препреку у опоравку Европе.⁸⁷¹ Функционалност рада Дозовог комитета експерата огледа се у широком утицају на више политичких и економских процеса у међународним односима. Један од основних циљева био је ограничити француску употребу немачких репарационих обавеза за добијање политичких и економских добити, како

⁸⁶⁵ Charles G. Dawes, *A Journal of Reparations*, (London: MacMillan and Co., 1939), vii.; Након пет фрустрирајућих година у односима између Европе и САД од Париске конференције до 1924. године, америчка спољна политика према Европи успела је да постигне успех захваљујући уређивању репарационог проблема према замисли функционера из Вашингтона. До тада, из америчке перспективе, проблем је постојао зато што Европљани нису могли договорити између себе поделу финансијских трошкова рата али су, свеједно, имали консензус око тога да покушају да наведу Сједињене Државе да оне преузму што већу улогу у превазилажењу раздора око пријема ратне одштете. Финансијски пројекат под Дозовим вођством представљао је полазну основу америчких напора да промовишу мирну политичку промену и оздрављење економских односа у Европи. Костиљола тврди да су „народи Западне Европе уз подршку Стејт департамента“, на основу ревизије дела Версајског уговора у секцији о репарацијама, успели да омогуће стварање пакта из Локарна и успостављање мира. F. Costigliola, *op. cit.*, 111.

⁸⁶⁶ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 150. пов. бр. 803.

⁸⁶⁷ Исто.

⁸⁶⁸ Charles G. Dawes, *op. cit.*, 239.

⁸⁶⁹ *Ibid.*

⁸⁷⁰ *Ibid.*

⁸⁷¹ *Ibid.*, 239-240.

од власти у Берлину, тако и од шире међународне заједнице, чиме би се успоставила стабилност у билатералним односима Француске и Немачке.⁸⁷² Упливом долара путем зајмова у финансијски систем Вајмарске републике, америчка администрација намеравала је да изврши реформу репарационих обавеза, што је и била основна полазна тачка Дозовог плана. Главни циљ био је створити просперитетну и пацификовану Немачку која би у неком тренутку постала део „Атлантске заједнице држава“. Поред тога, експертски план и амерички зајмови уредили су немачку економију, везали немачку валуту за златни стандард, али истовремено и за амерички долар.⁸⁷³ Најзначајнији аспект, без обзира на широку примену аранжмана експерата, односио се на то да је створена одржива основа која је представљала здрав почетак у процесу регулисања ратних дугова. Узимајући све у обзир, Костиљола закључује да је остварени период релативног мира и просперитета у Европи од 1924. године омогућио америчким пословним круговима, да прошире границе делокруга свог пословања на читаву Европу. Успех спољне политике и економске политике Сједињених Држава омогућио је да на територију Старог континента дође до уплива јаког америчког културног утицаја. У циљу креирања погодног европског окружења за културни уплив САД, њена администрација користила је расположиве економске механизме.⁸⁷⁴

Иако политички по својој природи и оригиналној замисли, Дозов план представљен је као економска платформа великих сила под покровитељством Сједињених Држава. „Незванично“ присуство америчких делегата у комисији доминирало је радом комитета.⁸⁷⁵ Оно што се тиме желело постићи било је умиривање политичких конфликта који су од тада третирани као економски проблеми. Кулицова администрација у формалним обраћањима наизглед се није обазирала на рад Комитета експерата али је истовремено вршила политички притисак, књижила новчане трансакције и промовисала рад својих економских и политичких функционера у односима са европским државницима.⁸⁷⁶ На пример, након оставке на место подсекретара у Стејт департменту, Семјуел П. Гилберт (Samuel P. Gilbert), један од главних представника Дозовог комитета са извршним овлашћењима, задржао је блиске контакте са функционерима председничке администрације и приватним банкама, чиме је његова активност остала непримећена када је амерички Конгрес надзирао рад комитета и спроводио ревизију. Привидно је изгледало да је на делу репарациони пројекат за кажњавање Немачке, али заправо, он је олакшао влади у Берлину да се на једноставнији начин носи са проблемом плаћања ратне одштете.⁸⁷⁷ Њиме је коначно умирена француска петогодишња агресивна иницијатива за наплату репарација, али је истовремено означен и крај француских намера за хегемонијом у Европи. Паралелно са спровођењем Дозовог плана САД су конструисале архитектуру светског монетарног система за чији успех је предуслов био коначно уређивање проблема међусавезничких ратних дугова.⁸⁷⁸

Структуру економског оквира извештаја чинила је прагматична основа. На самом почетку наглашено је како рад није почео са политичког већ са економског становишта, што је свакако подложно дискусији, али је ипак најтачније рећи да су политичка и економска

⁸⁷² F. Costigliola, *op. cit.*, 111.

⁸⁷³ *Ibid.*; Један од резултата америчког плана омогућио је издавање немачког зајма октобра 1924. године познатог под називом „Дозов зајам“ у америчким доларима, шведским крунама, швајцарским францима и британским фунтама у износу еквивалентном од 190,4 милиона америчких долара. Piet Clement, „The touchstone of German credit: Nazi Germany and the service of the Dawes and Young Loans“, *Financial History Review*, 2004, Vol. 11, issue 01, 33-50.

⁸⁷⁴ F. Costigliola, *op. cit.*, 111-112.

⁸⁷⁵ *Ibid.*

⁸⁷⁶ *Ibid.*

⁸⁷⁷ F. Costigliola, *op. cit.*, 112.

⁸⁷⁸ *Ibid.*; Немачка је имала једну од најважнијих улога у међународним финансијским односима због тога што су све дужничке земље зависиле од њене одштете па је тако Комитет експерата одмах по спровођењу плана од јесени 1924. године чврсто везао Немачку за међународну економију, S. A. Schuker, *American "Reparations"*, 27.

подлога Дозовог плана биле нераскидиво повезане.⁸⁷⁹ Економски циљеви подразумевали су уједињење немачког привредног простора, стабилизацију немачке валуте и немачког буџета. Уопште није била предвиђена обустава немачких репарација у природи за време припреме експертског плана и она је требало да се одвија несметано. Све компоненте експертског извештаја биле су усмерене ка обнови економске производње Немачке, како би њена политичка и привредна будућност довела до стабилизације Европе.⁸⁸⁰

Репарациона примања у природи била су од стратешког значаја за обнову порушених добара и саобраћајно повезивање. Више него било која друга држава Краљевина Југославија је зависила од ове врсте немачке одштете и при том је водила рачуна да њене примљене количине материјала увек буду испоштоване у сразмери са примањима Белгије и Италије. Са Белгијом се размера кретала у односу 5:8 и у стратешком погледу било је важно одржати корак са белгијским пријемом репарација.⁸⁸¹ Југославија је у свакој прилици деловала тако да свој положај произишао из рата у међународној јавности увек изједначава са белгијским положајем. У супротном постојала је бојазан да је могло доћи до релативизације југословенских потраживања што је влада у Београду настојала да избегне по сваку цену. Водило се рачуна да се не заостаје и према динамици исплате репарација Италији где је пропорција износила 5:10. Јачање италијанске међународне позиције, посебно у смислу привредног раста који би апенинску силу учинио конкурентном у светској економији, изазивало је у најмању руку анксиозност београдској влади.⁸⁸²

Преговори великих сила уочи конференције у Лондону 1924. године, на којој је главна тема требало да буде Дозов план стидљиво су наговештавали формално повезивање исплате немачке одштете и отплате међусавезничких ратних дугова. Део југословенске политичке јавности пратио је потезе представника Француске у тим тренуцима јер је њен дотадашњи чврст став о непопуштању према умањењу одштете показивао знаке прилагодљивости америчком решењу. Француски став је почивао на простој рачуници да ће свако умањење дела репарација бити повезано са умањењем и компензацијом дела ратних дугова.⁸⁸³ Иако овакав развој ситуације готово да није био сасвим изгледан учавала се тенденција смањивања немачких облигација. Из тог разлога Ђорђе Ђурић је из Посланства у Лондону мотрио и анализирао међународне састанке како би у правом тренутку покушао да утиче на евентуално занемаривање интереса по основу ратног уништавања српске територије.⁸⁸⁴

Конференцији у Лондону августа месеца требало је да присуствује и Јапан што је изазвало буру незадовољства у Београду.⁸⁸⁵ Из разумљивих разлога ова регионална азијска сила није полагала више права да буде учесник него сама Краљевина СХС. Поред тога, сазнање да се италијанска политика постепено сврставала уз британску против француских интереса, додатно је појачало напоре из Београда да југословенски представник буде позван на конференцију али покушаји су остали неуспешни. С обзиром да није од самог почетка

⁸⁷⁹ Reports of the Expert Committees appointed by the Reparation Commission (London: Printed & Published by H.M. Stationery Office, 1924), 12.

⁸⁸⁰ Владимир Д. Ђорђевић (превео и предговор написао), *Одлуке стручњака о репарацијама, Извештаји Довеса и Мк. Кена са прилошцима*, (Београд: Време, 1925), x-xvi; Главни циљ плана био је да заштити немачке економске процесе од великих одштетних потраживања у пројектованом периоду опоравка. Ипак, међународни банкарни нису били тако спремни одмах да позајме новац за спровођење плана све док је претила француска опасност којом су раније дестабилизирани екстерни банковни рачуни Немачке. План је спречио појаву дефицита у буџету. Према извештају Генералног агента Репарационе комисије (Agent General for Reparation Payments) у периоду (1925–1927) репарациона плаћања у готовом новцу износила су 330 милиона рајхсмарака, чиме се показало да је план стручњака врло добро функционисао у пракси, S. A. Schuker, *American "Reparations"*, 23-24.

⁸⁸¹ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 150. Извештај бр. 4830.

⁸⁸² Исто.

⁸⁸³ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 150. Извештај бр. 4536.

⁸⁸⁴ Исто.

⁸⁸⁵ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 150. Извештај бр. 4744.

учествовао у припремању финансијске материје, Матеја Бошковић после распитивања у Репарационој комисији и након разговора са француским експертом из министарства финансија, није успео да обезбеди место у раду конференције.⁸⁸⁶ Право да Југославија буде заступљена делимично је произишло из Балфурове ноте о међусавезничким ратним дуговима, јер је британска нота била упућена и београдској влади поред свих осталих британских дужника. Ипак, једино што се могло учинити било је да француски представник у име Краљевине СХС неформално саопшти мишљење њених чиниоца о финансијској проблематици на самој конференцији.⁸⁸⁷

Тадашњи секретар за иностране послове Лорд Балфур успео је да промовише став да је САД био неопходан „савезник“ у сакупљању ратних дугова. Чарлс Хјуз додатно је пружио уверење Британцима да је управо тада био најбољи могући тренутак за склапање уговора о ратном дугу и да би америчко јавно мњење након тога са симпатијама посматрало америчке и британске билатералне односе. Без обзира што је Балфурова нота од 1. августа 1922. била упућена британским дужницима, главна сила којој је послата порука биле су Сједињене Државе.⁸⁸⁸ У ноти је апострофирано да „се не може само ратни зајам англофоних сила посматрати као изоловани процес. Међусавезнички дугови представљали су серију повезаних трансакција у којима се Британија некада појављивала као кредитор, некада као дужник. У оба случаја, британске обавезе ће бити извршене.“⁸⁸⁹ На бази Балфурове изјаве, може се закључити да су југословенски функционери са правом сматрали да као један од британских дужника, имају право да учествују на конференцији и покушају да утичу на непромењивост процената немачких репарација утврђених у Спа из 1920. године.

Пријем југословенске одштете у натури дугорочно посматрано, није имао позитивну перспективу од почетка 1923. године и окупације Рура. Када је објављен меморандум 7. јуна о спремности немачке владе да се коначно уреди економско питање о капацитету плаћања под међународном арбитражом,⁸⁹⁰ у Београду се још једном појавила изразита спремност да учествује у разговорима на највишем нивоу како би се заштитили интереси и како би се покушало да се не остане по страни при евентуалној поновној подели процената репарација. Готово као и увек до тада, лондонски Форин офис није наговестио такву могућност, већ је у нотама југословенским представницима спомињао искључиво учешће Француске, Италије и Белгије.⁸⁹¹ Момчило Нинчић је у два наврата захтевао од Посланства у Лондону да обезбеди место у међусавезничким преговорима; егзистенцијално важно било је настојати да место у Комитету за трансфер будућих плаћања буде резервисано и за представника југословенске владе. Ове интенције имале су утемељење у реалности јер за разлику од развијених индустрија Британије или Француске, Краљевина готово да није поседовала производњу финалних индустријских производа и сваки пријем репарација у натури имао је стратешку и економску важност.⁸⁹² Сједињеним Државама нико из Београда није ни упутио званичан захтев за сарадњу и дипломатске разговоре на тему коначног уређивања ратне одштете, барем према анализи доступне грађе из америчког и лондонског Посланства, највероватније из разлога зато што у том тренутку нису постојала сазнања да ће главни доносилац одлука поводом немачког питања бити амерички представник у финансијском комитету експерата. Најновије

⁸⁸⁶ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 150. Извештај бр. 4744.

⁸⁸⁷ Исто.

⁸⁸⁸ Скоро десет година касније од прокламације ноте, државни секретар Хенри Стимсон често је умео да изрази незадовољство овом британском политиком, с обзиром да је из ноте произишла чињеница да су све олакшице америчке администрације учињене Британији ланчано прелазиле и на остале дужничке државе. На тај начин, посредним путем могао је да се створи блок дужника против Америке, управо оно што је Стејт департамент више од једне деценије интензивно сузбијао. F. Costigliola, *op. cit.*, 242.

⁸⁸⁹ R. Self, *op. cit.*, 37, 40.

⁸⁹⁰ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 150. Немачка нота о репарацијама и енглеска штампа

⁸⁹¹ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 150. Телеграм Гавриловића, 9. јун 1923.

⁸⁹² АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 151. Пов. бр. 556.

информације прикупљане су преко извештаја „Тајмса“, јер се претпостављало да је ова новина у тесној вези са лондонском владом.⁸⁹³

Са друге стране, француска штампа доносила је вести које су појачавале непријатности у вези са чињеницом да Југославија неће бити представљена ни у саставу комитета Чарлса Доза. Посланство у Паризу примило је узнемирујуће извештаје из штампе о белгијском предлогу који је имао тенденције да у потпуности минимизира југословенска потраживања. Према наводном пројекту из Брисела, Србија је савезницима дуговала више по основу „присаједињених“ нових крајева него што јој је припадала ратна одштета и у таквој расподели Француска је требало да добије 35 милијарди а Белгија пет милијарди златних немачких марака.⁸⁹⁴ Са великим степеном забринутости констатовано је да су постојале струје у комисији стручњака, са намером да искључе југословенска потраживања из система немачких репарација. Француски министар правде Барту у састанку са Матејом Бошковићем у Паризу донекле је ублажио узнемиреност дајући гаранције француске владе да неће дозволити такав развој ситуације. Без обзира на уверавања, југословенска посланства упутила су званичне ноте француској и британској влади са оштром конотацијом.⁸⁹⁵

Успостављање контакта са званичним представницима Сједињених Држава по овом питању крајем 1923. године готово да није ни разматрано у Београду с обзиром да је међу функционерима постојао изражен став да Америка неће имати никакву улогу у предстојећим догађајима поводом репарација, као и да је „она узела уопште мало учешћа у виталним проблемима Европе, па и у овоме“.⁸⁹⁶ Чак и да су југословенски чиниоци имали дефинитивна сазнања о незаобилазној улози америчких делегата, врло је тешко извести закључак да би и тада они могли на неки начин да утичу на стварање и спровођење политике у финансијским процесима.

Југословенску политичку ситуацију и реакцију власти поводом рада Дозовог комитета, испратио је амерички, тада *ad interim* посланик у Београду, Гордон Падок (Gordon Paddock). Он је са правом сматрао да је репарационо питање на Лондонској конференцији августа 1924. године, на којој је требало да се потврде одлуке америчких и европских финансијских стручњака, сместило у други план сва остала текућа питања за која је београдска влада била заинтересована током рада конференције. Иако је Краљевина до тада могла бити задовољна пропорцијом дела немачке одштете, амерички посланик предвиђао је да она није нипошто имала намеру да одустане од испорука материјала како би испунила планове за изградњу железничког система и за потребе обнове инфраструктуре.⁸⁹⁷ На основу једног од ранијих извештаја америчког Посланства, Сједињене Државе могле су да стекну јасну ситуацију у којем смеру се кретала репарациона политика југословенске владе још од распада савеза Антанте средином 1923. године, савеза сломљеног на питању исплате немачке одштете и удаљавања Британије од Француске, произлишлог услед различитих ставова према разумевању економског капацитета Немачке за исплату дуговања.⁸⁹⁸

У периоду који је претходио имплементацији Дозовог плана, у америчком Посланству се сматрало, делимично на основу анализе текстова београдске штампе од почетка 1923. године, како је краљевска влада тешко прихватила болно сазнање да две главне савезничке државе нису имале исти политички приступ поводом ратних репарација. Поред тога, владало је уверење како је распад Антанте повећао већ приметну анксиозност краљевске владе у

⁸⁹³ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 150. Пов. бр. 195.

⁸⁹⁴ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 150. Пов. бр. 242.

⁸⁹⁵ Исто.

⁸⁹⁶ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 150. Пов. бр. 519.

⁸⁹⁷ АЈ, СД – Ј, 811, ролна 361/2. депеша бр. 2403.

⁸⁹⁸ АЈ, СД – Ј, 811, ролна 361/2. депеша бр. 1762.

прихватању новонастале реалности у спољном политичком окружењу.⁸⁹⁹ Песимизам према одржавању мира на Балкану који је постојао у јавности, посланик Хенри Персивал Доц јасно је уочио и у Министарству спољних послова. Упркос многим обманама и међународним опасностима на које је наилазила Краљевина СХС, сматрао је да је њена спољна политика била утемељена на британско – француској Антанте.⁹⁰⁰ Амерички посланик претпостављао је да ће на почетку савезничког разилажења југословенски политички фактори бити у безизлазној ситуацији и да ће морати да се одреде за једну од две водеће европске савезнице.⁹⁰¹ Раскол британско – француске алијансе, иако не у потпуности неочекиван у Београду довео је до преиспитивања интереса југословенске спољне политике, с обзиром да је она од Париске мировне конференције пратила у великој мери главне одреднице спољних активности обе своје савезнице из рата. Како су француски циљеви више одговарали Југославији и како су били приближно исти у погледу немачке ратне одштете као и југословенски, било је доста предвидљиво чију спољну политику је влада у Београду намеравала да следи.⁹⁰² Првобитни британски предлози на Париској мировној конференцији о исплати немачких репарација и који су били актуелни све до Дозовог плана нису ишли у корист Краљевине СХС. Посебно се то односило на испоруке немачких индустријских производа, који су неупоредиво више него осталим примаоцима репарација одговарали југословенским интересима, због слабе и неразвијене индустријске основе, како је то уочио амерички посланик.⁹⁰³

Према схватању Хенрија П. Доца, Југославија се није налазила у изразито повољној међународној ситуацији када се између великих сила говорило о исплати ратне накнаде. За југословенске односе са Немачком, управо из тог разлога најважнија чињеница односила се на очување Антанте. Чврст договор између Британије и Француске који би почивао на истим репарационим захтевима према Немачкој омогућавао је сигурну исплату ратне одштете.⁹⁰⁴ Амерички посланик је из разговора са помоћником министра Гавриловића из Министарства спољних послова забележио изјаву да „Југославија није имала обавезу према било којој од две своје европске велике савезнице“ и „да ће што дуже избегавати да се одреде“. ⁹⁰⁵ Делом због консолидације финансијске политике, делом због геополитичких процеса који су настали радом Париске конференције према суседима Мађарској и Италији, Југославија је више пажње обрађала односима у југоисточној Европи него европској ситуацији генерално. Упућен у политичка дешавања Доц је предвиђао да ће због француског кредитног залагања и економских обећања из Париза, југословенска влада заступати, мада не јавно и не као прву спољнополитичку опцију, политику француске владе која, ако није могла да побољша, није могла ни да погорша постојећу међународну ситуацију у погледу југословенских интереса.⁹⁰⁶

Он је пренео да су постојали страхови краљевске владе од спољних опасности, још више интензивирани услед раскола Антанте. Владало је уверење како је савезнички слом лако могао да појача антијугословенску иницијативу њених непријатеља, при чему је Мађарска издвојена као једна од главних претњи. Поред тога, недостатак подршке Антанте имао је потенцијал да отежа преговоре београдске владе са Италијом који су у том тренутку били актуелни.⁹⁰⁷ Анализирајући Нинчићев експозе у Народној скупштини марта 1924. године Доц је поново уочио ужасавање функционера да своје спољнополитичко деловање вежу за само једну од две

⁸⁹⁹ АЈ, СД – Ј, 811, ролна 361/2. депеша бр. 1762.

⁹⁰⁰ Исто.

⁹⁰¹ Исто.

⁹⁰² Исто.

⁹⁰³ Исто.

⁹⁰⁴ АЈ, СД – Ј, 811, ролна 361/2. депеша бр. 2257.

⁹⁰⁵ АЈ, СД – Ј, 811, ролна 361/2. депеша бр. 1762.

⁹⁰⁶ Исто.

⁹⁰⁷ Исто.; У том периоду италијански парламент требало је да ратификује постигнуте тзв. конвенције из Санта Маргерите, потписане у Риму 1922. године о пограничним питањима, инфраструктурном повезивању Ријеке и залеђа и оснивању заједничке комисије која би надгледала спровођење Рапалског уговора. В. Krizman, *n.d.*, 39.

европске силе. Како је дефинитивни раскид Британије и Француске већ постао свршена ствар, амерички посланик сматрао је да се југословенска влада бојала превелике зависности према Француској. Иако је Француска постајала све очигледнији спољашњи ослонац краљевске владе, посланик је сматрао да је Југославија била убеђена да јој је неупоредиво сигурнију позицију у спољним пословима пружала целовитост саме Антанте.⁹⁰⁸ Југословенски ослонац на Британију био је врло мало изгледан, па је лист „Правда“ у тренутку очигледног расцепа две европске силе донео текст у којем се истицало како је британска влада остала изолована у европским пословима. Међутим, „Трговински гласник“ је поништавао негативне аспекте наводне британске изолованости јер је почетком јануара 1923. године тврдио, да ће без обзира на неповратан процес у приступу регулисања немачких репарација, влада у Лондону наставити са великом вероватноћом да ужива „живу подршку“ Стејт департмента.⁹⁰⁹

Током стабилних година омогућених спровођењем одредби „Локарно пакта“ и од тренутка сређивања међународног дужничког питања према америчком Трезору до избијања Светске економске кризе, одређени фактори у Сједињеним Државама били су уверени да је Француска користила Југославију као полугу у систему равнотеже снага у италијанско – француским односима. На основу таквог опажања делимично су и конципирани активности у билатералним односима са владом у Београду и према политици краља Александра.⁹¹⁰ Током 1924. године сличан утисак стварала је и поједина штампа о билатералним односима две земље. Агенција Ројтерс је за време појачаног решавања репарационог питања донела вест да су преговори о заједничкој одбрамбеној алијанси београдске и париске владе, који су на кратко били прекинати због пада кабинета Поенкареа, били ипак настављени уз појачане блиске политичке односе.⁹¹¹ Линда Килен наводи да је Стејт департмент на врхунцу политичких дешавања у међуратном периоду и даље доживљавао Југославију као „бебу“ и да је „на Француској да се брине о њој“;⁹¹² другим речима, Југославија је доживљавана као нижи партнер у односима са владом у Паризу која је као свој задатак имала да усмерава деловање Југославије. Пар година касније, Милан Стојадиновић се за време боравка у Вашингтону жалио да функционери Стејт департмента сматрају „како ми стојимо под јаким политичким утицајем Француске и да Французи на нас могу да врше велику пресију кад год желе“, што је отежавало његов политички приступ и преговоре југословенске делегације за уређивање америчког ратног дуга.⁹¹³

Краљевина СХС добила је позив да присуствује Лондонској конференцији јула месеца 1924. године *au même titre* као и Белгија, али како је било предвиђено да се Дозов план, претходно прихваћен од свих великих сила и Немачке, само званично усвоји и имплементира у токове међународних послова, учешће њеног делегата није било од суштинског значаја.⁹¹⁴ Поред Михаила Гавриловића, раду трећег комитета у Лондону присуствовао је Ђорђе Ђурић, али са великим ограничењима. Ни покушаји за време трајања конференције, да се у складу са одредбама уговора из Версаја њен представник укључи у рад Комитета за трансфере, кључног за расподелу репарација, није био успешан.⁹¹⁵ Намере појединих држава, попут Румуније, да повећају проценте репарација у своју корист или издејствују неконвенционалне добитке, оштро су сузбијане нити је било дозвољено да се о њима расправља.⁹¹⁶ Пре почетка самог догађаја британски Форин офис обавестио је представнике да је један од главних задатака рада у Лондону обавештавање јавности о методи извршења финансијске схеме експерата. У тачки

⁹⁰⁸ АЈ, СД – Ј, 811, ролна 361/2. депеша бр. 2257.

⁹⁰⁹ АЈ, СД – Ј, 811, ролна 311/6. депеша бр. 1762. Enclosures, press articles

⁹¹⁰ АЈ, СД – Ј, 811, ролна 361/2. депеша бр. 376.

⁹¹¹ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 151. Пов. бр. 682.

⁹¹² L. Killen, *op. cit.*, 136.

⁹¹³ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 238.

⁹¹⁴ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 151. Депеша Форин офиса Михајлу Гавриловићу

⁹¹⁵ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 151. Телеграм Гавриловића

⁹¹⁶ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 151. Пов. бр. 701.

5. формалне ноте, енглеско – француски текст налагао је почетак исплате репарација без одуговлачења,⁹¹⁷ што је упутило јасан сигнал влади у Београду да консолидује захтеве за наставак репарационе политике. Иста тачка у параграфу Ц навела је „да ће ове две владе уједињено настојати да обезбеде учешће представника САД у Комисији за репарације. Уколико је комисија у хипотетичкој ситуацији, могла да заступа подељено мишљење по одређеним питањима, ове две владе би се ослониле на мишљење Генералног агента за репарациона плаћања који је био америчке националности“, чиме је наглашена јасна супремација и арбитражна улога представника САД у читавом процесу.⁹¹⁸ Последња тачка 8. предвиђала је да уколико се нису могле обезбедити гаранције за спровођење плана путем институције Друштва народа, да су оне могле да се потраже преко других доступних механизма, у „складу са развојем ситуације и настајањем прилика“, чиме је улога Друштва народа знатно умањена.⁹¹⁹

За југословенске интересе значај саме конференције огледао се у процесу преговора са представницима немачког Рајхскомесаријата за односе са Репарационом комисијом, процесом започетим паралелно са трајањем конференције. Ђорђе Ђурић као строго поверљиво, одобрио је почетак преговора са немачким представницима о уговору за пријем репарационих контингената у натури како би се прве пошиљке добавиле већ у јануару 1925. године. Он је препознао тренутак као изузетно повољан с обзиром да је Дозов план требало да буде имплементиран одмах по окончању међународних састанака у Лондону.⁹²⁰ Уз гаранције од стране европских сила и САД да ће Немачка почети са поновним исплатама и пошиљкама, Ђурић је предложио да се Југославија што боље позиционира у односу према осталим државама заинтересованим за испоруке немачких ресурса и материјала. На самој конференцији, Италија, Француска и Белгија по сваку цену су се бориле да њихов део одштете остане интегралан.⁹²¹ Оптимизам је имао утемељења у изјавама немачких државних функционера који су и сами полагали велику наду у конференцију, „новим Версајем“ како је део провладиних листова назвао сусрет великих сила, јер њеним одредбама Немачкој нису диктирани услови, већ омогућене олакшице. Према јединственом схватању вајмарских политичара Дозов план смањивао је савезничку контролу над немачким пословима у европским односима и повећавао степен државне независности јер је за *conditio sine qua non* подразумевао безусловну евакуацију Рура и повлачење француско – белгијске управе.⁹²²

Ђорђе Ђурић ипак није био у потпуности задовољан закључком извештаја стручњака и резултатима које је он требало да произведе. Наиме, југословенски интерес у одређеној мери налазио се у немачким плаћањима у натури, где је њен удео пријема био већи у односу на удео свих осталих држава. Извештај је у мањем облику мењао дух Версајског уговора стављајући испоруке угља као примарне и запостављајући испоруке материјала другачијих употребних карактеристика, што је системска *status quo* сила Краљевина СХС, доживела као ревизију постојећих политичких аранжмана остварених у Паризу.⁹²³ Како одредбе Дозовог извештаја није било могуће променити на самој конференцији југословенски делегат са огромном пажњом је пратио намере главних учесника, посебно Италије, која је из својих разлога инсистирала на испорукама угља. Интервенцијом Гавриловића, испоруке угља у главној редакцији текста конференције нису искључиле наручивање осталих престација (предмета

⁹¹⁷ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 151. Англо–француска нота од 9. јула 1924.

⁹¹⁸ Исто.

⁹¹⁹ Исто.

⁹²⁰ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 151. Пов. бр. 716.

⁹²¹ Исто.

⁹²² АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 151. Пов. бр. 319. Извештај посланика из Берлина Ж. Балугџића

⁹²³ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 151. Извештај Ђорђа Ђурића др М. Гавриловићу, делегату на Лондонској конференцији

обавеза) у натури, чиме је југословенски делегат остварио једну од ретких победа у заштити интереса Краљевине.⁹²⁴

Завршетком Лондонске конференције Дозов план постао је правоснажан и обавезујућ за све актере у систему исплате немачких репарација. У случају правних неспоразума била је предвиђена међународна мултилатерална арбитража коју су изричито заговарале америчка и британска делегација. Као компензацију за смањење свог утицаја у евентуалној будућој арбитражи, Француска је добила загарантоване испоруке немачког угља без ограничавања и за период након 1930. године. Према анализи завршног документа конференције, Југославија није могла бити незадовољна генералним одредбама Дозовог плана како је то уочио Гавриловић. Ово мишљење је произишло из одредбе да су органи надлежни за утврђивање репарационих примања и Комитет за трансфер плаћања имали формалну обавезу да консултују заинтересоване државе укључујући представнике Југославије.⁹²⁵ Једина озбиљна последица у спровођењу Дозовог плана налазила се у чињеници да је учествовање у будућем раду Комитета за трансфер плаћања било предвиђено искључиво за представнике великих сила. Британски непопустљив став у преговорима око чланства у Комитету био је непремостив; остале велике силе имале су исто мишљење у намери да оне воде одлучујућу улогу у његовом раду.⁹²⁶

До тада, Краљевина СХС је загарантованим местом у Репарационој комисији могла учествовати у процесу доношења одлука поводом одређивања ратне одштете, свакако не пресудно, већ у мањем обиму у ситуацијама када је могла да реагује на дискриминацију противно њеним интереса. Након Лондонске конференције и спровођења плана Чарлса Доза, њена улога у стварању као и њен утицај на међународну репарациону политику, имале су тенденцију да постану врло неприметне, ако не и непостојеће, што се манифестовало у периоду који је претходио Светској економској кризи. Конкретне модификације Версајског уговора поводом репарација настале имплементацијом извештаја стручњака изазвале су одређену нелагодност влади у Београду,⁹²⁷ која је од 1924. године, како ће се показати, морала да се прилагођава политичким и финансијским променама у међународном систему.

На крају, водеће светске личности које су учествовале у припреми конференције, као и британски премијер Ремзи Мекдоналд и надлежни у Форин офису, недвосмислено су назначили Гавриловићу, који је у два наврата упутио амандмане на одлуке конференције, да је за Краљевину СХС најсврхисходније да „покуша да пронађе другачију формулу за приступ и учешће у креирању одлука Комитета за трансфер“.⁹²⁸ Француска обећања Мирославу Спалајковићу средином 1924. године, да ће у новој радној институцији задуженој за трансфере немачких плаћања бити места и за Југословене, остала су само мртво слово на папиру.⁹²⁹ Сједињене Државе нису потписале завршни документ конференције за разлику од Краљевине али главна личност која је формално требало да управља будућим репарационим процесом на позицији Генералног агента за репарациона плаћања, долазила је из администрације из Вашингтона (најпре је ту функцију вршио Овен Јанг, а потом Семјуел Патрик Гилберт).⁹³⁰ Финални документ коначно је успоставио фиксне суме и наизглед решио питање немачке одштете. За период 1924–1925. било је предвиђено милијарду марака за исплату која би се

⁹²⁴ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 151. Извештај Ђорђа Ђурића др М. Гавриловићу, делегату на Лондонској конференцији

⁹²⁵ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 151. Телеграм Гавриловића влади у Београду

⁹²⁶ *Исто.*; Значај Комитета огледао се у томе што је Немачка у клаузули 2. анекса II признала право ове институције да буде овлашћени посредник у немачким плаћањима из својих фондова, водећи рачуна о потребама Немачке за одвијање нормалног економског живота. Умањен је политички значај Репарационе комисије док су плаћања Немачке прешла у надлежност Комитета за трансфер плаћања, АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 151. Пов. бр. 801.

⁹²⁷ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 151. Пов. бр. 850.

⁹²⁸ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 151. Пов. бр. 801.

⁹²⁹ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 150. Пов. бр. 360.

⁹³⁰ G. A. Finch, *op. cit.*, 707-719.

сакупила од иностраног зајма у вредности од 800,000,000 док би осталих 200 милиона обезбедили приходи од немачке железнице. До 1929. год. били су предвиђени тачни ануитети који би се акумулирали једино и директно од немачких привредних резултата. Након те године фиксни ануитети износили би 2,5 милијарди немачких марака.⁹³¹ Дозов план олакшавао је преговарачку платформу и америчкој Комисији за наплату ратних дугова „WWFDC“ зато што је будућа економска стабилност могла да створи америчким дужницима услове да развијају своју економску подлогу и посредно генеришу средства за амортизацију ратног дуга САД.⁹³²

Када се утишало узбуђење након коначног решења о исплати немачких репарација, прве прелиминарне анализе резултата Дозовог плана наговештавале су да план не би требало да нанесе штету интересима Југославије, већ је напротив, гарантовао сигурне исплате транши и поруцбина материјала из Немачке. До имплементације Дозовог плана, према извештају Генералног конзулата у Берлину марта 1924. Краљевина СХС примила је од примирја 1918. до 31.12.1923. године укупно 262 милиона немачких марака, сврставши се иза Француске, Британије, Белгије и Италије по количини пријема одштете.⁹³³ Бојазан код владе у Београду који су изазвале дипломатске непроверене информације „да се Србија има сматрати измиреном за немачке репарације јер вредност добијених добара из њених нових крајева (курзив Б. М.) и вредност либерационог дуга за те крајеве износе готово онолико колико би јој донео њен проценат од 5% немачких репарација по Дозовом плану“, престао је да оптерећује финансијске рачунице у репарационој политици Краљевине.⁹³⁴

Анализа предговора српског издања извештаја Дозовог комитета објављеног 1925. године, указује да су делови интелектуалне елите разумели сврху формирања институције експерата.⁹³⁵ Његов рад требало је да допринесе трајности привредног мира, који је у огромној мери зависио од развоја важних области централне Европе. Опоравком немачке привреде створила би се могућност извршења обавезних плаћања за репарације савезницима и придруженим силама, чиме би се последично омогућила привредна обнова и држава које су примале репарације, не само Немачке. Практичном применом предлога комитета експерата на стварни политички и економски живот учврстио би се трајни светски мир.⁹³⁶ Део југословенске елите, с обзиром да је економска област Краљевине СХС била само фрагмент једне шире и тек у фази зачетка, нове европске економске архитектуре и део система међусавезничких репарационих облигација, сматрала је „да би слободно привредно надметање“ у међународној економској размени допринело остваривању „многоструких интереса наших класа и привредника“. Са одобравањем је издвојена директна материјална корист од ратне одштете која је према плану експерата требало да буде у линији са југословенским интересима, без обзира што се можда, сматрало да је предвиђена расподела репарација недовољна, уколико се она упореди са људским и материјалним губицима.⁹³⁷

Важан аспект у разумевању Дозовог извештаја односио се на проблем ратних дугова. Финансијско стање европских држава учесница рата увелико се налазило пред тешким проблемом због огромних обавеза за плаћање трошкова рата. Предвиђало се да ће репарационе исплате по плану стручњака најпре бити употребљене за обнову, што је требало да буде у духу предложене финансијске конструкције. Сиромашној југословенској држави одговарало је да се читав процес оствари у најбржем року јер још увек није било познато према којем моделу

⁹³¹ Benjamin M. Anderson, Jr., PhD, „The Report of the Dawes Committee“, *The Chase Economic Bulletin*, Vol. IV, No. 1, 1924. Chase National Bank of the City of New York, 7.

⁹³² U.S. World War Foreign Debt Commission, *op. cit.*, 90.

⁹³³ АЈ, фонд 334, Министарство иностраних послова, Конзуларно – привредно одељење, (МИП КП), фасцикла 450, јединица описа 1425, број документа 346.

⁹³⁴ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 152. Пов. бр. 2641.

⁹³⁵ В. Д. Ђорђевић, *н.д.*, iii-v.

⁹³⁶ Исто.

⁹³⁷ Исто.

је требало да се одвија исплата ратних дугова.⁹³⁸ Током 1925. године анализа југословенског штампаног издања о немачкој одштети *Одлуке стручњака о репарацијама, Извештаји Довеса и Мк. Кена са прилошцима*, сматрала је да ће међусавезнички дугови бити опроштени, а таква аргументација позивала се на већ тада добро познати став Џ. М. Кејнза, који ратне дугове није третирао као комерцијалне или приватне, већ као средство које је допринело општем интересу народа и заједничком циљу савезника, победе у рату.⁹³⁹ Дозов план није нарушио нити пореметио 5% укупног југословенског удела у немачким репарацијама. Обвезнице обе „серије А и Б“ износиле су 50 милијарди немачких златних марака и ступањем на снагу извештаја експерата оне су наставиле да се деле према процентима утврђеним још аранжманом из Спа.⁹⁴⁰

Највидљивија последица Дозовог плана по југословенске интересе манифестовала се у убрзавању динамике склапања билатералних споразума са Немачком и то под повољним условима.⁹⁴¹ Испоруке немачких репарација требало је да буду ефективније, посебно када су се САД налазиле у улози ауторитета који је осмислио и надгледао читав процес у Немачкој. Наиме, док су трајале припреме за Лондонску конференцију и док се одвијао рад комисије експерата, спроводила су се уговарања исплате и испоручивања робе.⁹⁴² Пре тога, тешка економска ситуација рефлектовала се на успорене немачке испоруке. Наручивања материјала одвијала су се нелинеарно због чега је влада у Београду започела опсежне преговоре са специјалном комисијом из Берлина како би наплатила потраживања.⁹⁴³

Одмах након повратка из финансијске мисије у Вашингтону, Ђорђе Ђурић је извршио анализу споразума потписаног 6. марта 1924. год. између немачког рајхскомесара др Кунцеа и директора Одељења за Извршење Међународних Уговора Отокара Рибаржа о репарационим испорукама.⁹⁴⁴ Дотадашња разлика у неиспорученом материјалу је била доста висока и управо је „Рибарж – Кунце“ споразум требало да реши велики заостатак и кашњење у испорукама. Највећа очекивања имала су Министарство саобраћаја у износу од 33,914,945 и Министарство Војно у износу од 28,190,036 немачких златних марака.⁹⁴⁵ Након Лондонске конференције, преговори Ђурића и рајхскомесара Кунцеа резултирали су убрзаним споразумима између немачких фабрика и југословенских повериоца. Многи уговори до тада остали су неисплаћени али су такве облигације ишчекивале повољан тренутак за компензацију, посебно од почетка спровођења плана.⁹⁴⁶ Уочи састанка конференције у Лондону, настала је хитна потреба да југословенска комисија што пре закључи продужавање постојећих уговора. Према Ђурићевом схватању Дозовог плана, постојала је могућност да таквим уговорима неће бити дозвољено било какво временско продужење, без обзира што је „постојала велика нада да ће се наш будући кредит (по основу немачких репарација, прим. Б. М.) повољније одредити на Лондонској конференцији, ако се сви будући уговори закључе на време“.⁹⁴⁷

Према евиденцији Мирослава Плоја, дугогодишњег југословенског представника и заменика делегата у Репарационој комисији у Бечу, дана 22. августа 1928. године укупан немачки репарациони салдо Краљевине СХС стајао је доста добро захваљујући предвиђеним износима годишњих ануитета. За добијену одштету од Немачке до 1. септембра 1924. године Југославија је била задужена grubим цифрама од 251,468,257 златних немачких марака. Након тога, према Дозовом плану задужење за прву годину (у периоду од 1. септембра 1924. до 1.

⁹³⁸ В. Д. Ђорђевић, *н.д.*, iii-v.

⁹³⁹ *Исто.*

⁹⁴⁰ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 152. Пов. бр. 2641.

⁹⁴¹ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 150. Строго поверљиво 4536.

⁹⁴² *Исто.*

⁹⁴³ *Исто.*

⁹⁴⁴ АЈ, МИП КЈ – Дирекција за уговоре, 334, 1877, ф. 626. бр. 1161.

⁹⁴⁵ АЈ, МИП КЈ – Дирекција за уговоре, 334, 1877, ф. 626. бр. 143.

⁹⁴⁶ АЈ, МИП КЈ – Дирекција за уговоре, 334, 1877, ф. 626. Министарство шума

⁹⁴⁷ АЈ, МИП КЈ – Дирекција за уговоре, 334, 1877, ф. 626. бр. 4824.

септ. 1925. год.) износило је 30,080,743 марака, за другу годину (септ. 1925. до септ. 1926.) требало је да износи 38,185,212 марака, за трећу годину (септ. 1926. до септ. 1927.) износило је 46,318,178 марака, док је задужење за четврту годину по Дозовом плану (од 1. септембра 1927. до 22. августа 1928.) износило 55,426,249 немачких златних марака. По другом рачуну, примљена готовина у новцу до јула 1928. године износила је 12,341,558 немачких марака, одн. скоро три милиона америчких долара по тадашњем девизном курсу. Када се подвуче црта, од почетка спровођења плана експерата југословенска држава примила је до 22. августа 1928. године око 170 милиона немачких златних марака. Пети ануитет био је оптерећен одбитком од 10% договором међународне заједнице али и са њим Краљевини је следило укупно 89,897,037 немачких марака до краја 1928. године.⁹⁴⁸ Подаци Репарационе комисије из 1930. године потврђују цифре Мирослава Плоја; у периоду 1927–1928. добијено је 58,539,981 да би током 1928–1929. примљена сума износила 90,337,527 милиона немачких марака. Како је до јуна 1930. Југославија примила 11,698,552 само током трајања те године, укупни петогодишњи добици у новцу према Дозовом плану износили су 275,160,195 немачких златних марака.⁹⁴⁹ Међутим, пошто је Краљевина СХС у периоду пре спровођења Дозовог плана наплатила одређене суме, свака исплата од 1924. године према плану експерата, умањивана је за по 10% услед претходног прекорачења у наплатама, при чему је смањивање требало да траје до периода 1934–1935.⁹⁵⁰

Добитак од извршења Дозовог плана јесте боље котирање државних обвезница иностраних влада на америчким берзама. Такозвани „Дозов зајам“ Немачкој одобрен одмах након завршетка уређивања репарационог питања трансформисао је став америчких купаца и инвеститора према иностраним зајмовима генерално.⁹⁵¹ Последично то се показало и на примеру обнављања једне старе и једне нове финансијске трансакције из Сједињених Држава са владом из Београда. Током 1927. године банка Селигман (Seligman & Co.) врло брзо је прикупила купце обвезница Краљевине СХС и издала зајам од 12 милиона долара преко Државне хипотекарне банке. Блеров зајам Југославији добио је екстензију, па је тако у односу на издату прву серију, друга транша зајма 1927. године изгледала финансијски исплативије јер је сакупљено 30 милиона долара, скоро 15 милиона долара више у односу на прву серију, емисиони курс био је скоро исти као и у претходном случају али по нижој камати од 7%.⁹⁵² Купци друге серије претплатили су се за власништво над обвезницама у року од сат времена када су се оне појавиле на берзи. Иако Линда Килен претпоставља да су за овакав развој ситуације утицала увећана сазнања о Југославији у САД,⁹⁵³ сматрамо да је прошло мало времена за које је југословенска пропаганда могла да развије свој потенцијал на територији велике светске силе. На пример, генерални конзул у Њујорку Радоје Јанковић напомиње да је у 1927. години „наша пропаганда јаког одзива у америчкој штампи, нарочито са гледишта нашег туризма. Сви су изгледи да ће се наш туризам међу Американцима одлично развијати у идућим годинама“.⁹⁵⁴ Другим речима, интересовање за прилике у Југославији тек је требало да покаже резултате. У комбинацији са позитивним тенденцијама које је произвело склапање уговора о отплати ратног дуга, ипак је пресудно утицала генерална политичка стабилност у Европи коју је покренуо Дозов план. Издашној другој транши зајма на руку је ишао и други фактор у виду унутрашњег побољшања финансијских услова на америчком тржишту капитала током 1927. године. Све до краха у октобру 1929. обиље новца било је у оптицају захваљујући либералној политици система Федералних резерви у подршци америчких инвестиција било

⁹⁴⁸ Покрајински Архив Марибор, даље ПАМ, фонд Плој Мирослав 1901-1935, кутија 5, документација Репарационе комисије у Бечу, недатирано 1913-1931.

⁹⁴⁹ АЈ, 836, КМЈ, I-3-a/4

⁹⁵⁰ АЈ, МФ, 70-238-432, Записник са конференције Дир. за уговоре Министарства иностраних дела, 1929. године

⁹⁵¹ F. Costigliola, *op. cit.*, 124.

⁹⁵² I. M. Becić, *Finansijska politika Kraljevine SHS 1918–1923*, 177.

⁹⁵³ L. Killen, *op. cit.*, 100.

⁹⁵⁴ Предраг Крејић, Митар Тодоровић, *Југословенско–амерички односи 1918–1945, Зборник докумената*, (Београд: Архив Југославије, 2015), 124.

где у свету. Прилике су биле повољне па је и вредност државних обвезница прве транше по кредиту током 1927. године достигла номинални ниво.⁹⁵⁵

Дозов план представља системску промену коју су Сједињене Државе извршиле на спољну политику Краљевине СХС. План је остварио позитиван утицај јер је влада у Београду имала проблема са пријемом ратне одштете од Немачке након Париске конференције. Све док план није ступио на снагу читав процес изгледао је провизорно и изазивао је нелагодност због учесталих отказивања поруцбина из Берлина због неповољне економске ситуације и немогућности да се изађе у сусрет обавезама. Посебно се то односило на рад Репарационе комисије али и на односе са великим силама поводом питања ратних дугова и одштете. Деловање САД у сређивању немачке економије и стварању привредне подлоге Вајмарске републике способне да одговори облигацијама насталих Версајским уговором ишло је у корист Краљевине СХС. Финансијска мисија у Вашингтону у преговорима са америчком Комисијом за наплату ратних дугова није могла да поседује егзактне податке који би резултирали као последица спровођења плана. Током периода у којем је план био на делу Краљевина је уживала највеће добити али њих није могла да укључи у преговарачку платформу 1924. године у преговорима са институцијом „WWFDC“, већ је имала могућност да то уради тек у наредној мисији коју је предводио министар финансија Милан Стојадиновић. Тиме је Краљевина добила преко потребни додатни период за стабилизацију економске ситуације коју би угрозио почетак вршења облигација по основу ратних дугова према Сједињеним Државама и европским силама, на шта се још у прелиминарном излагању у преговорима са америчким представницима позивао Ђорђе Ђурић.

Директне добити огледале су се у чињеници да Немачка није имала обавезу да врши исплате у новцу већ у натури уколико је Комитет за трансфер плаћања могао да утврди да економска ситуација угрожава стабилност немачке валуте. Према анализи Велимира Бајкића, без обзира што су били тачно дефинисани ануитети репарација које је Немачка морала да плаћа, постојала је одредба која је од пете године предвиђала смањену исплату новчану суме уколико немачки економски систем није могао да подржи толику исплату.⁹⁵⁶ И Бајкић је скренуо пажњу на чињеницу да су амерички делегати математички прецизно израчунали да ће након пете године Дозовог плана питање репарација поново постати актуелно.⁹⁵⁷ У том тренутку није се могло говорити о кризи репарационог питања, напротив, он је сматрао да се америчким планом доводи до систематског смањивања међусавезничких ратних дугова.⁹⁵⁸ Две године касније Ђорђе Ђурић признао је америчким представницима из Комисије за наплату иностраних ратних дугова да је Краљевина захваљујући експертском плану почела да редовно и на константној основи добија свој део ратне одштете.⁹⁵⁹

Однос Југославије према Дозовом плану можемо посматрати кроз призму стварања система безбедности западне и централне Европе. Према једној опсервацији Форин офиса у Лондону, министар спољних послова Момчило Нинчић изразио је интересовање да постави Југославију у политички систем „Централноевропског Локарна“, пошто је био скептичан у погледу балканске варијанте Локарно система.⁹⁶⁰ Сматрамо да је Краљевина, не обазујући се

⁹⁵⁵ Нови зајам од САД, тзв. Селигманов зајам је склопљен по нешто повољнијим условима јер је емисиони курс износио 87% уз камату од 7% на рок отплате од 30 година. АЈ, 836, КМЈ, I-3-a/3

⁹⁵⁶ Велимир Бајкић, „Питање репарација“, (Београд: *Народно благостање*, година I, бр. 14, 1929.), 210.

⁹⁵⁷ Пет година касније, када је започета иницијатива за утврђивање новог плана, споменуто је чињеница да број ануитета Дозовог плана није био утврђен и хипотетички могао је да износи неодређени број годишњих исплата. АЈ, фонд 338, Министарство иностраних послова Краљевине Југославије, Државни заступник Краљевине Југославије, фасцикла 10, документ Ред. бр. 19. Јангов план 1930. стр. 1099.

⁹⁵⁸ В. Бајкић, *н.д.*, 209-210.

⁹⁵⁹ L. Killen, *op. cit.*, 86.

⁹⁶⁰ Dragan Bakić, *Britain and Interwar Danubian Europe, Foreign Policy and Security Challenges, 1919-1936*, (London: Bloomsbury, 2017), 80.

на чињеницу што није била гарантор уговора „Локарно пакта“, уживала политичку стабилност коју је тај систем безбедности пружао западној Европи најкасније до 1929. године. Локарно пакт нераскидивом везом наслањао се на финансијску сигурност коју је стварао Дозов план, при чему су обе институције представљале темељ у заокруживању недовршеног мировног процеса из Париза.⁹⁶¹ Другим речима, политичкој платформи система уговора у Локарну неопходна је била економска основа Дозовог плана. Стабилни приходи које је Краљевина СХС добијала од немачких репарација, омогућили су да она постане део западноевропског система безбедности.

Дозов план омогућавао је финансијску стабилизацију Краљевине СХС. То је чињено новчаним исплатама, као и приметним развојем њене привредне базе, јер је она у односу на друге поверилачке државе, доминантно користила репарације Немачке у природи и индустријским машинама. Самим тим, стварање посебног аранжмана безбедности на Балкану, Краљевини Југославији није било неопходно, јер је преваходно показивала интересовање за економски опоравак и финансијску подршку Дозове платформе. У непосредном смислу, постепена привредна и економска реконструкција земље доводила је до повећања политичке стабилности, пре свега унутрашње, али са капацитетом да допринесе и спољашњој безбедности Југославије.

5.4. Финансијска мисија Милана Стојадиновића 1926. године

5.4.1. Међународни односи поводом ратних дугова уочи југословенске мисије у САД

Велика Британија била је прва велика светска сила и прва држава уопште која је формално – правно регулисала ратни дуг према Сједињеним Државама почетком 1923. године. Уговор је гарантовао исплату око 4,600,000,000 америчких долара главнице на 62 годишње рате са каматом од 3% током првих десет анuitета и каматом од 3½% за све преостале рате.⁹⁶² Према речима Ендрјуа Мелоуна, она је била „прва земља која је препознала пожељност довођења својих рачуна у ред“. Међутим, САД нису биле у потпуности задовољне одредбама јер ако се упореди калкулација камате на главни део дуга те године, са тенденцијама у периоду 1925 – 1926. где се камата кретала око 4½%, оне су изгубиле око 20% својих потраживања. Е. Мелоун је сматрао да је уговор са владом у Лондону поставио преседан за све касније преговоре, без обзира на чињеницу да је инкорпорирао принцип капацитета државе у процесу измиривања облигација, јер није представљао правило за друге државе које су поседовале мањи економски капацитет за отплату дугова. Према схватању америчке политичке елите, држава кредитор попут Сједињених Држава имала је право да поставља другачије услове различитим државама, као своје ексклузивно право.⁹⁶³

Британско – амерички споразум најавио је више повезаних системских промена у светској политици поводом питања међусавезничких ратних дугова и ратних репарација Немачке. Влада у Лондону схватила је да није могла да стекне задовољавајуће користи пролонгирањем дефинитивног споразума са Стејт департментом. Британска влада, у великој мери заинтересована за стабилизацију Европе била је уверена да политичка и економска стабилност нису били могући све док је питање немачких репарација било отворено и све док се Француској нису могле дати гаранције да ће добити прихватљив модел за регулацију ратних

⁹⁶¹ P. O. Cohrs, *op. cit.*, 1-31.

⁹⁶² *Statement of Secretary Mellon, Chairman of the World War Foreign Debt Commission, to the Ways and Means Committee of the House. Treasury Department, 4. january, 1926. 3.*

⁹⁶³ *Ibid.*, 3-4.

дугова према англофоним силама. Сређивањем америчког ратног дуга, очекивало се да ће тиме Сједињене Државе бити натеране да коначно започну ефикасну сарадњу поводом европских послова. Као крајњи циљ, британски функционери сматрали су да ће након уређења дуга имати одрешене руке у репарационом питању и међусавезничким дуговима, независно од утицаја који би долазио из Вашингтона.⁹⁶⁴ Ипак, то се није догодило. Чим су британски дуг ставиле *ad acta*, Сједињене Државе имале су прилику да са више преговарачке моћи утичу на Француску јер им је ишао у прилог позитивни пријем Дозовог плана у међународној политици. Француски случај је тада, више него икада, интересовао владу у Београду због чега је Посланство у Вашингтону пратило са пажњом америчко – француске односе. Политика одуговлачења француских званичника током преговора са америчком Комисијом за ратне дугове и инсистирање на максималним ануитетима немачких репарација подударали су се са југословенским циљевима; сада много више него што је то био случај у ранијем периоду. Након делимично успешне мисије Ђорђа Ђурића и Милорада Недељковића, којом је омогућен период мировања од скоро две године, последњи рок за финални договор се приближио. За време прве мисије, „WWFDC“ је склопила споразум са свега шест дужничких држава, али током 1925. тај број се попео на једанаест. У првом таласу склопљених уговора, одредбе о отплати захтевале су годишње рате на максималних 62 године са каматом од 3½% али су каснији уговори били флексибилнији⁹⁶⁵ и на то је управо рачунао министар финансија Милан Стојадиновић, као и посланик у Вашингтону који је помно пратио дешавања.⁹⁶⁶

Две главне земље које је Анте Тресић Павичић држао на оку биле су Француска, из разлога што би повољне одредбе њеног уговора повећале преговарачки потенцијал југословенској делегацији, али и Италија, чији релативно повољан уговор не би ишао у корист спољнополитичким интересима Краљевине.⁹⁶⁷ Париска влада је крајем 1924. године могла да издејствује добар уговор, на више годишњих рата, при чему не би плаћала делове главнице и камате за одређени период како би се економски опоравила. Након тога кренула би са исплатом дуга на приближно исти начин на који је Немачка плаћала ануитете по Дозовом плану. Међутим, до таквог решења није могло да дође јер је Стејт департмент наишао на оштру критику своје и британске јавности, које су са правом поставиле питање могуће ревизије споразума о британском дугу, знатно лошијем у поређењу са евентуалним француским предлогом.⁹⁶⁸ Са француске стране појавио се и предлог уступања одређених острва на Пацифику у замену за брисање дела ратног дуга, јер су и саме Сједињене Државе добар део своје територије до тада прошириле новчаним трансакцијама, али је Француска одбијена.⁹⁶⁹

Многе државе су са великом надом анализирале говор председника Кулица у Конгресу крајем 1924. године, према чијем излагању Сједињене Државе јесу имале намеру да државама у лошем економском стању дају повољне услове. Француски амбасадор Жисран је и путем тајних преговора са Мелоуном покушао да дође до прихватљивих услова али покушај је пропао због узнемирене јавности.⁹⁷⁰ Тиме је истовремено послат сигнал осталим владама који су ималу тенденцију да преговарају ван институционалног оквира да такви покушаји нису оствариви. Општа француска иницијатива је из очигледних разлога ишла на руку Краљевини. Она је потенцијално у америчкој јавности чињеницу да је француски ратни дуг од око три милијарде настао тако што је она у износу од чак пет шестина купила америчку ратну опрему, док је само једну шестину уложила у друге сврхе, али опет у заједнички ратни напор савезника. Од ових средстава део је позајмила Русији, која није имала намеру да врати, док је наплата од

⁹⁶⁴ R. Self, *Britain, op. cit.*, 36.

⁹⁶⁵ L. Killen, *op. cit.*, 77, 79.

⁹⁶⁶ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 140.

⁹⁶⁷ Исто.

⁹⁶⁸ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 140.

⁹⁶⁹ АЈ, МФ, 70-239-433. Пов. Бр. 8715.

⁹⁷⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 141.

француских дужника, међу којима је била Краљевина, ишла веома споро.⁹⁷¹ Са друге стране, Британија је запретила да ће у случају благих услова француско – америчког споразума од Француске затражити да одмах започне исплату и ратног дуга према влади у Лондону. Створила се атмосфера да је постало ризично отплаћивати дуг Америци јер би и остали повериоци одмах затражили да се обавезе испуњавају према њима чиме би се додатно оптеретиле задужене државе.⁹⁷²

Управо на примеру сличности између француске и југословенске структуре облигација, пошто су обе државе већи део дуга направиле тако што су куповале америчку опрему након примирја у рату, може се разумети зашто су САД неприкосновено наметале одвојене и билатералне преговоре са дужничким земљама. Постојала је вероватноћа да би у таквим ситуацијама „WWFDC“ ипак могла да понуди повољне услове сиромашној земљи док би од дужника са развијеном привредом захтевала теже услове. Спречавањем мултилатералних преговора са више земаља истовремено САД нису дозвољавале могућност да се појаве неповољне одредбе по америчке интересе које би деловале као прецедент у склапању уговора са дужницима. Један део југословенске политичке јавности, попут посланика у Вашингтону, сматрао је како би било практично пратити француску политику и водити се њеном стратегијом у преговорима.⁹⁷³

Половином 1925. године Посланство је анализирано билатералне разговоре италијанског амбасадора у Вашингтону. Државни секретар и један од петорице главних актера у „WWFDC“, Френк Келог је наступио тактички у преговорима са Италијанима према овој анализи. Он је потенцирао чињеницу да се ускоро ближио истек законског рока за постојање саме институције за наплату дугова и да се договор морао постигнути што пре. Са друге стране, намеравао је стекне политичке поене код домаће јавности па је америчка штампа навелико објашњавала како је уговор са Италијом највероватније постигнут.⁹⁷⁴ Као једна од великих европских сила она би била тек друга таква сила са којом би се уредио дуг иза Британије. Италијани су „намамљени“ да започну преговоре тако што им је наводно понуђен мораторијум на десет година и у случају могућег повољног споразума, француска влада би се притисла да попусти у ставовима. Као и готово све друге земље, Италија је одлагала решење бранећи се лошом економском ситуацијом код куће и негативним билансом у спољној трговини.⁹⁷⁵ У једном тренутку је споменула и поштрена ограничења за италијанску емиграцију у Сједињеним Државама. Посланство није било одушевљено вестима које су преносиле како су главни италијански циљеви били покушаји да се узме нови зајам код америчких банака. Југословенски посланик је сматрао како је америчка штампа својим натписима покушавала да ојача курс лире према долару.⁹⁷⁶

Под утиском неповољног одвијања ситуације са италијанским амбасадором, Келог је Тресићу Павичићу навестио да би САД понудиле добре услове Краљевини СХС уколико би државе међусобно што пре почеле преговоре. Државни секретар није био импресиониран величином југословенског дуга и сматрао је да би се он врло лако могао уредити, на бази већ постигнутих уговора са Британијом, Финском, Литванијом, Пољском и Мађарском. Слично као и у случају са амбасадором Италије Келог је издао комунике о наводно започетим преговорима са Краљевином СХС а који су пренеле све релевантне новине, како би се направио притисак и натерала југословенска делегација да започне дискусију са „WWFDC“. Као једну од већ коришћених мера коју је Стејт департмент намеравао да искористи јесте

⁹⁷¹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 141.

⁹⁷² Исто.

⁹⁷³ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 142.

⁹⁷⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 143.

⁹⁷⁵ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 143.

⁹⁷⁶ Исто.

претња да нови зајмови код америчких банака неће бити могући уколико конкретна држава није још увек регулисала дугове.⁹⁷⁷

Стратегија чекања и одуговлачења у другој половини 1925. године почела је да даје одређене резултате. У том периоду секретар за финансије Мелоун саопштио је белгијској мисији да ће представници Комисије за ратне дугове „одредити подлогу и начин исплате дуга Америци у границама (белгијске, прим. Б. М.) способности плаћања, како се не би пореметили пријатељски односи наше две земље“.⁹⁷⁸ Ово је била прва изјава овакве врсте америчких функционера од завршетка Светског рата. Одмах је и америчка штампа почела да публикује чланке са насловима да „Сједињене Државе неће тражити више него што поједине земље могу да плате“.⁹⁷⁹ Министарство иностраних послова у Београду било је обавештено о суштинској промени односа САД према дужничким земљама.⁹⁸⁰ Милан Стојадиновић могао је тада да започне припрему наредне мисије у Вашингтону уз подршку политичких и финансијских кругова, која би српско – југословенски дуг Америци привела крају и омогућила почетак регулисања дугова према европским силама. Он је наложио др Велизару Јанковићу који се током октобра налазио у Америци, да успостави комуникацију са француским амбасадором Беренжером и високим представницима француске мисије како би се добило што више ексклузивних информација за дискусију са „WWFDC“. Како су француски преговори пропали од њихових званичника нису добијени корисни подаци.⁹⁸¹

Према схватању Тресића Павичића, разлози зашто није склопљен споразум између ове две земље били су вишеструки. Четири милијарде и 200 милиона долара француског дуга, који је могао са каматом од 5% да иде до границе од око 6 милијарди, према најповољнијим анализама захтевало је годишњу отплату од око 20 милиона долара.⁹⁸² Французи су позивајући се на норму Родијског права (*Lex Rhodia de iactu*) желели да избегну плаћање оног дела зајма који је потрошен на деловање у самом рату или да га сервисирају на основу пријема немачких репарација, док зајам остварен за куповину америчке опреме није био упитан. САД са друге стране, нису желеле да се Француска пребрзо опорави од ратних губитака или да Немачка буде превише ослабљена, у чему су имале подршку од Велике Британије.⁹⁸³ Понуда француске мисије од 23,000,000 долара годишње била је невероватно мала према ставу „WWFDC“ која је тражила на почетку преговора ануитете од 150,000,000 долара. Последња француска понуда била је да се између првих седам и 12 година рата годишње повећава до 60 милиона, да би последњих 56 година ануитети износили и до 100 милиона долара. Она је потенцијално *safeguard* и *security clause*, одн. заштитну клаузулу засновану на финансијском капацитету Француске да врши исплате; у случају да привредна основа земље није била способна да генерише средства, ануитети би се сразмерно модификовали.⁹⁸⁴ Намеру да се у уговору правно дефинишу обавезе Немачке према Француској по основи репарација, Комисија за дугове није хтела протоколом да прими, понајмање да разматра. Она је одбацила понуђену клаузулу и поставила границу на 120 милиона долара годишње рате, иако су само Херберт Хувер и Ендрју Мелоун, очигледно у мањини, били за то да се договор постигне по нешто измењеном француском моделу.⁹⁸⁵

Крајем 1925. године, конзул Павле Каровић у Њујорку, обавестио је Стојадиновића о ишчекивању расплета дужничког питања у САД. Како је ово питање било и ствар унутрашње

⁹⁷⁷ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 145.

⁹⁷⁸ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 150.

⁹⁷⁹ Исто.

⁹⁸⁰ Исто.

⁹⁸¹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 151.

⁹⁸² АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 153.

⁹⁸³ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 153.

⁹⁸⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 153-154.

⁹⁸⁵ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 154.

америчке политике на којем је републиканска странка добрим делом и освојила мандате било је неминовно регулисати отплату. Јавном мњењу није изгледало исправно да амерички обвезници плаћају више порезе у односу на европске, који су при том, уместо исплата облигација куповали наоружање.⁹⁸⁶ Скоро алармирајућим тоном приватна „Народна америчка банка“ из Лос Анђелеса, чији потпредседник и директор је био српског порекла, обавестила је Министарство финансија у Београду да су све америчке банкарске институције добиле строго поверљива упутства од Стејт департмента у којима је подвучено да америчка администрација неће одобравати зајмове и кредите европским државама које се нису споразумеле око отплате ратних дугова. Поред Француске, Белгије и Италије тој групи припадала је Краљевина СХС.⁹⁸⁷

Последње анализе уочи поласка југословенске мисије ка Вашингтону односиле су се на деловање италијанске делегације и пласирање америчког капитала у дужничке земље. Италијани су се надали знатним повластицама, иако то уверење није делио Тресих Павичић јер је сматрао да њима нису ишли у прилог добар курс италијанске лире и неупоредиво мања ратна разарања на Апенинском полуострву у односу на Србију и делове Краљевине.⁹⁸⁸ Крајем октобра 1925. године ни кредитна политика није била најповољнија па су државе које су намеравале да регулишу ратни дуг и желеле да одмах уговоре нове зајмове у Америци биле суочене са растом камата, које су се кретале између 8% и 12%. Најбоље се овај пример осетио у француском случају јер спремљени зајмови, поред раста камата, нису могли бити остварени због пропалих преговора.⁹⁸⁹ Без обзира на камате, државе којима је хитно био потребан новац, попут Чехословачке или Италије, спремно су испратиле своје мисије за регулисање дугова. У такве државе спадала је Краљевина СХС и информација Посланства о расту камата изазвала је разочарање у Београду.⁹⁹⁰ Чехословаци су склопивши уговор са „WWFDC“ успели да добију зајам од 50 милиона долара за уређивање привредних прилика; Грци су испословали пројекат изградње инфраструктуре на потезу Вардар–Солун–Ђевђелија од стране Америчког инжењеријског друштва и „Foundation Company“ из Њујорка. У складу са појачаном тенденцијом америчких улагања у европске области, Велизар Јанковић је током боравка у Вашингтону изложио појединим банкарским круговима економску ситуацију у Југославији. О консултацијама са пробраним пословним групама известио је Стојадиновића и нагласио да је за будуће трансакције у Америци неопходно да се што пре упуту делегација која би постигла споразум са Комисијом за наплату дугова.⁹⁹¹ Хитност уређивања ратних облигација према Америци потврдио је позитиван чехословачки пример с обзиром да је ова земља брзо добила прекопотребан зајам након склапања уговора о отплати. Према првим информацијама које су кружиле у дипломатским круговима, одредбе чехословачког уговора подразумевале су по три милиона годишње у првих 18 година, након чега би се ануитети повећали на шест милиона у наредне 44 године уз камату од 3½% на 115,000,000 главнице и опрост од 2,600,000.⁹⁹² Политичком одељењу Министарства спољних послова убрзо су стигли детаљнији подаци о финансијским односима на релацији Праг – Вашингтон. Укупан нови зајам Чехословачкој потенцијално је износио 100 милиона долара, од којих је 25 милиона било сигурно и који су се могли употребити одмах а 25 милиона касније.⁹⁹³

Делегација Румуније је боравила у Вашингтону непосредно пред долазак југословенске мисије. Посланство је због шкртих вести у дипломатским круговима остало ускраћено за информације о румунском предлогу и није могло да обавести владу у Београду о њиховом току, без обзира што су они трајали више од месец дана. Америчка штампа такође није имала

⁹⁸⁶ АЈ, МФ, 70-239-434. Телеграм П. Каровића М. Стојадиновићу, 2. септембар 1925. године

⁹⁸⁷ АЈ, МФ, 70-239-434. The Peoples National Bank's telegram Ministarstvu finansija, 12. avgusta, 1925. godine

⁹⁸⁸ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 158.

⁹⁸⁹ Исто.

⁹⁹⁰ Исто.

⁹⁹¹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 160.

⁹⁹² АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 163.

⁹⁹³ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 166.

податке већ се бавила нагађањима. Према интерпретацији Посланства, румунски делегати и представници из „WWFDC“ држали су информације недоступним под „најстрожом тајном“.⁹⁹⁴ Информације су биле неприступачне и из разлога зато што се Комисија налазила истовремено у сред преговора са италијанском делегацијом. Сусрети са румунским представницима су се одлагали због приоритета на другој страни. Званичницима попут Хувера, италијански дуг несумњиво је био важнији у том тренутку и динамику преговора нису желели да наруше потенцијалним дистракцијама са Румунима.⁹⁹⁵ Државни секретар Келог оштро је наступио према румунским делегатима зато што је њихова земља претходно склопила уговор о отплати дугова са Британијом чиме је „извршила дискриминацију према интересима САД у погледу релифног дуга“, без обзира што је у одређеним одредбама уговор са Британијом био неповољан. На крају, Келог је понудио Румунима споразум на истој основи према којој су САД склопиле споразум са Чехословачком на 62 године са каматом од 3% током првих десет година и 3½% за каснији период.⁹⁹⁶

Италијанска делегација имала је јасан циљ у Вашингтону. Она је водила рачуна да успостави балансиран приступ у односима са САД и Британијом, којој је такође дуговала високе суме облигација. Постојао је припремљен лимит од 450 милиона долара у исплати за амерички дуг који Италијани нису намеравали да угрозе, јер би свако прекорачење те суме било више од пријема немачких репарација. Примарни задатак министра финансија односио се на смањивање укупног дуга и уговарање што ниже камате у првих петнаест година отплате.⁹⁹⁷ Он се позвао на британско – амерички уговор и затражио је одлагање исплате главнице до пет година, са чиме се Комисија на крају сложила али уз претходан договор са председником Кулицом лично. Италијани су тражили да се преговори другачије прикажу у јавности у Италији него у Америци јер је било „неупотребљиво рећи народу у Италији да су рате отплате зараво мале“, ако ће јавност у САД бити обавештена да је италијански договор постигнут на бази уговора са Британијом, који је светској јавности представљен као неповољан.⁹⁹⁸ На крају, када је Комисија приводила крају свој институционални мандат, ратоборни говори Мусолинија изазвали су оштру критику америчке јавности док је посебно протестовала демократска опозиција. Догодило се управо оно на шта су неки амерички политичари и упозоравали. Италијански уговор наишао је на велике тешкоће током ратификације у Сенату јер се постављало питање како је држава са ратном и агресивном реториком добила изузетне финансијске повољности од Америке.⁹⁹⁹

Након регулисања облигација Италије и Румуније једине државе које се нису споразумеле са „WWFDC“ биле су Француска, Грчка и Краљевина СХС. Како влада у Београду није ни одговорила на дипломатску ноту и позив за долазак у Вашингтон од 2. јула 1925. године, Комисија за дугове није равнодушно сагледавала намере југословенске мисије, која се према вестима америчке штампе очекивала крајем те године.¹⁰⁰⁰ Чим је Француска потврдила преговоре са „WWFDC“, почела је последња фаза уређивања целокупних америчких ратних зајмова и преостале земље нису имале куд већ да припремају свој долазак у Вашингтон. Министарство спољних послова обавестило је конзула Каровића у Њујорку да су он и Пупин предложени за генералног секретара и специјалног саветника под вођством шефа југословенске мисије Милана Стојадиновића која је 6. јануара 1926. године требало да исплови за Сједињене Државе.¹⁰⁰¹ Поред њих тројице, Министарски савет одредио је за чланове мисије посланика у Лондону Ђорђа Ђурића, Ивана Швегела, Рудолфа Штајмеца,

⁹⁹⁴ AJ, ПВ, 371, ф. 12, д. 170.

⁹⁹⁵ U.S. World War Foreign Debt Commission, *op. cit.*, 156.

⁹⁹⁶ *Ibid.*, 173-174, 182.

⁹⁹⁷ *Ibid.*, 157.

⁹⁹⁸ *Ibid.*, 162-163.

⁹⁹⁹ AJ, ПВ, 371, ф. 12, д. 251.

¹⁰⁰⁰ AJ, ПВ, 371, ф. 12, д. 171.

¹⁰⁰¹ AJ, ПВ, 371, ф. 12, д. 172.

начелника Министарства трговине Милана Радосављевића, Ранослава Аврамовића, као и саветника Добривоја Стошовића. Министар спољних послова Момчило Нинчић и Милан Стојадиновић упутили су молбу посланику Тресићу Павичићу да помогне делегацији у свим кључним питањима.¹⁰⁰² Делегацији се касније прикључио Радован Матјашевић, бивши начелник Министарства социјалне политике.¹⁰⁰³

5.4.2. Рад југословенске делегације у Вашингтону

Касни одлазак у Сједињене Државе Милан Стојадиновић правдао је министарским обавезама у Народној скупштини. У том периоду посланици су претресали нове законе о царинама и буџетским дванаестинама у знаку припреме за нову пореску реформу која је требало да коначно унификује четири различита пореска система. Ипак, он је сматрао да су претходне иностране делегације у Вашингтону својим деловањем „утабале пут“ и олакшале посао Краљевини СХС. Уколико се не би обрачунала камата на дугове, прве процене показивале су да је укупни дуг требало да износи 52 милиона долара.¹⁰⁰⁴ Према његовој анализи већи део те суме додељен је „због симпатија Сједињених Држава према угроженом становништву у Србији и опустошеној територији“. Ратни кредит је додељен како би се „нахранило гладно становништво“ и званичници у југословенској влади имали су дубоко уверење да ће амерички народ показати смисао за правду у тренутку када је требало регулисати ратне обавезе. Са таквим чињеничним и моралним предубеђењем Стојадиновић је планирао рад мисије.¹⁰⁰⁵

У погледу економског аспекта министар финансија се уздао у добре домаће параметре остварене у претходном периоду тако да је јавно издао саопштење о постигнутим резултатима. Надао се да ће попут Ђурићеве мисије две године раније успети да импресионира Комисију за дугове финансијским показатељима, попут увећаног трговинског извоза, стабилног курса динара и добре жетве.¹⁰⁰⁶ Извоз је био повећан са 753 хиљада на 976 хиљада тона робе и изражено у новцу забележен је раст од 2 милијарде на скоро 3 милијарде динара. Стабилност курса динара одржавала се државном интервенцијом у регулацији новчаница у оптицају и повећањем буџетских прихода за скоро 200 милиона динара. Ови параметри требало је да укажу на повећање финансијске стабилности државе и да поставе респектабилну основу за један нови амерички кредит.¹⁰⁰⁷ Потребне државе за плаћања у иностранству и девизна ситуација захтевали су кредите у иностранству. Било је неопходно „што пре отворити америчку пијаци за нови југословенски зајам“. Стојадиновић у својим мемоарима напомиње да је то био циљ његовог пута у Вашингтон јер финансијска ситуација у Паризу није погодовала зајмовима пошто је и Француска осиромашила. Британија јесте нудила ограничене могућности за зајам али за такав подухват Стојадиновићу су били неопходни интензивнији контакти кнеза Павла са финансијским круговима у Лондону и породицом Ротшилд. Да би се обезбедили зајмови у Француској требало је у Паризу да се започну разговор о финансирању српских предратних и ратних дугова што још увек у том тренутку није био приоритет.¹⁰⁰⁸

¹⁰⁰² АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 174.

¹⁰⁰³ АЈ, ПЛ, 341, ф. 51. д. 158. Пов. бр. 248.

¹⁰⁰⁴ ИАБ, БИА, 70900415/27-2, VIII, Милан Стојадиновић

¹⁰⁰⁵ Исто.

¹⁰⁰⁶ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 179.

¹⁰⁰⁷ Исто.

¹⁰⁰⁸ М. М. Stojadinović, *n.d.*, 224.

Два дана уочи поласка Стојадиновићеве мисије секретар за финансије Мелоун одржао је важно излагање испред Комитета Представничког дома „Ways and Means“ за пореска питања, тако да су у припреми мисије могле бити анализирани најновије смернице у раду Стејт департамента и „WWFDC“.¹⁰⁰⁹ Америчке институције нису намеравале да захтевају теже услове од оних који су важали за Британију, с обзиром да је она представљала најснажнију дужничку земљу. Споразум са њом представљао је *prima facie* праведну основу за све нове уговоре. Уколико нека споразумна страна није имала економски капацитет, договор би се могао постићи у погледу смањења камате али главница дуга остала би дефинитивно непромењена.¹⁰¹⁰ Ситуација која је можда имала потенцијала да створи проблеме Краљевини била је подела свих дужника у две опште класе, при чему се она налазила у првој класи великих дужника, заједно са Великом Британијом, Француском, Италијом, Белгијом и Русијом, без обзира што су њене обавезе биле неупоредиво мање у односу на поменуте државе јер је њен дуг био сачињен од потпорног и ратног зајма заједно.¹⁰¹¹ У другој класи дужника налазиле су се оне земље које су позајмиле од америчке владе новац само за куповину опреме након потписаног примирја без остварених зајмова за време рата. Мелоун је нагласио „да ће друга класа земаља имати лакше услове за договор и то у оном делу који се тиче првих годишњих рата у отплати дугова“. Он је као пример навео случајеве Пољске, Естоније и Летоније, које су добиле опцију да 75% дела дуга са главницом и каматама који би доспео током првих пет година отплате – регулишу у периоду током преосталих 57 година уговора. Чехословачка је требало да у првих 18 година плаћа три четвртине умањених средстава израчунатих на основу британско – америчког споразума. Румунији су такође одобрене повластице.¹⁰¹²

Класификација земаља која је могла да услови различит третман дужника могли су да створе Стојадиновићу одређену непријатност пред сам почетак најважнијих билатералних разговора са америчким државним функционерима. Повољни услови које је Комисија дала италијанској делегацији изазвали су критику америчке опозиције али и критику код дела републиканаца, тако да је настало уверење да се нове повољности не могу дати никоме.¹⁰¹³ Званичници америчке администрације формално су изјавили посланику Тресићу Павичићу „да се не може рачунати на исте услове као Италија зато што је Краљевина СХС у бољој економској ситуацији“. У комбинацији са Мелоуновим излагањем сигнали су указивали да је југословенску мисију очекивао тежак процес у преговорима са „WWFDC“.¹⁰¹⁴ Да ствари буду још компликованије, Стојадиновића је оптерећивао и проблем нерешеног француског дуга. Пре него што је кренула мисија за Вашингтон он је одржао састанак са власницима обвезница француског предратног и ратног дуга. Како до споразума није дошло, Француска је захтевала да се за време америчко – југословенских преговора у Вашингтону, делегација за регулисање француског дуга упути у Париз. Она је запретила да ће уколико се не постигне договор на основу предлога портера француских обвезница извести своје представнике у Америци да је Југославија одбила извршити своје обавезе. Посредно, „WWFDC“ би се информисала о не кредибилности владе у Београду чиме би се угрозио процес уређивања југословенског дуга према Америци.¹⁰¹⁵

Стојадиновић је изразио жаљење због немогућности да у том тренутку покрене процес уређивања и облигација према Француској. Париска влада захтевала је исплату у златним францима и минимум испод којег није хтела да опрости главницу налазио се на граници од око 65% укупног дуга.¹⁰¹⁶ Прецизнији договор очекивао се одмах након сређивања америчких

¹⁰⁰⁹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 183.

¹⁰¹⁰ *Statement of Secretary Mellon*, 4.

¹⁰¹¹ *Ibid.*

¹⁰¹² *Ibid.*, 4-5.

¹⁰¹³ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 188.

¹⁰¹⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 188.

¹⁰¹⁵ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 187.

¹⁰¹⁶ Министарство финансија је признало дуг од 60% али је очекивало смањење. АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 199.

облигација, али је било немогуће упутити комисију у Париз јер је такво озбиљно питање захтевало синхронизовани рад са владиним институцијама. Из објективних разлога није било могуће расправљати две различите теме на највишем дипломатском нивоу у тако кратком року. Притисак на америчку Комисију којим су Французи претили, према Стојадиновићевом мишљењу није могао да иде у корист влади у Паризу, напротив, могао је да наштети француским интересима па је он са лакоћом одбацио ове претње.¹⁰¹⁷ Спалајковић у Паризу је такође оштро одбио све нападе на владу у Београду и министра Стојадиновића, сматрајући да је Француска у тешком тренутку у којем се налазила појачала притисак како би заштитила своје интересе.¹⁰¹⁸ Главни проблем у уређивању облигација са Француском односио се на правно схватање појма златног франка на којем је француска влада инсистирала према нормама свог законодавства, за разлику од правника из Југославије који су сматрали да је средство отплате обичан франак у којем је и настао ратни дуг.¹⁰¹⁹

Средином јануара 1926. године односи са америчким Комисијом су се интензивирали. Она је добила на увид Стојадиновићев финансијски меморандум и након анализе требало је да почну формални преговори. Одржани су први прелиминарни састанци са Мелоуном, Келогом и подсекретаром Винстоном из Конгресне Комисије, на којима је одмах наглашено да се нису могли очекивати повољни услови какве су добили Италијани. За основу споразума припремљен је британско – амерички уговор према којем је Краљевину очекивао ануитет од чак 2,200,000 долара што је из угла југословенске делегације било немогуће прихватити.¹⁰²⁰ Николи Пашићу је Стојадиновић саопштио да су Американци похвалили рад владе на економском напретку али да је похвална реторика указивала да су припремили теже одредбе него што су Италији додељени.¹⁰²¹ У пар наврата, спољни фактори су покушали да ометају рад југословенских представника и да дискредитују репутацију државе вестима у америчкој штампи. Шпекулисало се о наводној комунистичкој завери у југословенској војсци, великом броју ухапшених значајних личности, све са циљем како би се Краљевина представила несигурном државом, али такве вести су демантоване.¹⁰²² Са друге стране, постојали су контакти са представницима банке „Kuhn & Loeb & Comp.“ из Њујорка. Одвијала се писмена преписка са Антониом Ротшилдом око могућег зајма и Стојадиновић је искористио прилику да одржи састанак са представницима банке.¹⁰²³ Потрагу за кредитом делегација није пропустила и на свечаном ручку који је приредио председник Кулиц, на којем су били присутни сви чланови „WWFDC“ и део пословних кругова. Изражена је захвалност америчком народу, а највише времена у разговору Тресић Павичић и Стојадиновић су провели са Мелоуном, који је показао симпатије за страдања српског народа у рату.¹⁰²⁴ Сви из југословенске делегације били су охрабрени предвиђањима да ће након регулисања дугова успети да добију нове америчке кредите. Надања су била поткрепљена информацијама према којима је Италија рачунала да ће добити велике зајмове након склопљеног договора. Спомињале су се суме од 60 милиона за развој италијанске индустрије као последица регулисања ратног дуга, па чак и читавих 100 милиона долара уз сарадњу са лондонским банкарима.¹⁰²⁵

¹⁰¹⁷ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 189-191.

¹⁰¹⁸ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 200.

¹⁰¹⁹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 195.

¹⁰²⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 193.

¹⁰²¹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 194.

¹⁰²² АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 209.

¹⁰²³ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 213.

¹⁰²⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 214.

¹⁰²⁵ ИАБ, БИА, 70900415/16-1, VIII, Милан Стојадиновић; Делегација је била охрабрена информацијом да је Грчка након регулисања облигација убрзо успела да добије нови зајам из Сједињених Држава од око дванаест милиона долара са каматом од четири посто и роком отплате на 20 година, АЈ, МФ, 70-238-432. Пов. бр. 426.

Главни процес у Комисији за иностране дугове отпочео је 27. јануара 1926. године прелиминарним излагањем Ђурића, Пупина и Стојадиновића. Поред Мелоуна и Хувера, састанку је присуствовао Ален Далс (Allen W. Dulles) шеф одељења Стејт департмента за Блиски исток. Представници Краљевине су попут свих осталих страних делегација показали захвалност америчком народу за пружену помоћ у протеклом периоду.¹⁰²⁶ Наглашено је да уопште није постојала дилема у намери да се дуг потпуно исплати, да је делегација спремна за договор, као и да се очекивала исплата главнице у целини док се у области обрачунавања камате изразила нада за извесне олакшице. Изложен је економски положај и према пројекцијама које је он нудио затражене су умерене годишње рате у првим годинама исплате. Пупин је представио рад претходне југословенске мисије и позвао се на историјске услове у којима је ратни зајам настао, како би подсетио у каквом тренутку је Србија била принуђена да се обрати за помоћ Сједињеним Државама.¹⁰²⁷ Ђурић је представио економску и политичку историју Србије од Берлинског конгреса до уједињења јужнословенских народа и закључио како је за опстанак српске и југословенске државе било неопходно задуживање у иностранству због неразвијене индустрије. Читав напредак који се остварио у тадашњој модерној историји био је избрисан за четири године ратовања. Делови Аустроугарске који су припојени Србији и образовали нову југословенску државу нису пропорционално били заступљени природним богатствима и финансијским институцијама које су постојале у областима Чешке или Моравске, односно у Бечу, Будимпешти и Прагу, већ су ти делови претежно били пољопривредни, уз већ постојећу пољопривредну основу у Србији.¹⁰²⁸

Било је довољно израчунати проценте које је Југославија требало да плати за аустријске и мађарске ратне репарације (2,43%, одн. 14,11%) и разумети колико су ти делови Аустроугарске били неразвијени у односу на друге делове некадашње Аустроугарске. У својој аргументацији Ђорђе Ђурић се позвао на статистичке резултате које израдио др Hermann Tertsch у делу *Kartographische Übersicht der Erzbergbaue Österreich-Ungarns*.¹⁰²⁹ Америчкој Комисији важна тачка преговора била је да разуме намере владе у Београду у погледу немачких репарација и југословенског дуга, због чега је сенатор Смут покренуо питање српских интереса у том процесу. Став југословенске делегације је подвукао како предвиђених 5% репарација од Немачке нису заправо представљали реалан износ јер је Краљевина у том периоду морала да отплаћује Аустроугарске дугове у сразмери са припојеним областима. Одштета је у великом обиму исплаћивана у природи и само су делимично тим средствима регулисане југословенске обавезе у међународном систему ратних дугова и репарација.¹⁰³⁰ На крају, Ђурић је подвукао да за сваки долар који је требало да се плати САД, девет долара је требало да се плати Британији и Француској при чему је француска влада „неправедно“ захтевала споразум у златним францима. Када су се изложили аргументи, југословенска делегација је тражила одређени период мировања за исплату. Такође, тражила је да се не урачунава камата на дуг настао за време ратних дешавања.¹⁰³¹

Делегација предложила поделу задужења у два дела: део настао пре и задужење настало након примирја, са укупном сумом од 56,270,000 долара.¹⁰³² Чинило се да је први остављени утисак на Комисију био импресиван и да је Ђурићево излагање скренуло нарочиту пажњу америчких делегата. Наредног дана, Комисија за дугове одрадила је тежак посао са француском мисијом. На том састанку усвојена је одлука да југословенски предлог није

¹⁰²⁶ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 218.

¹⁰²⁷ Исто.

¹⁰²⁸ U.S. World War Foreign Debt Commission, *op. cit.*, 219.

¹⁰²⁹ *Ibid.*, 221-222.

¹⁰³⁰ U.S. World War Foreign Debt Commission, *op. cit.*, 222-223.

¹⁰³¹ *Ibid.*, 223-224.

¹⁰³² Предложила је анитете од 100,000 и 125,000 долара у првих пет и десет година отплате, закључно са 1935. годином, на које се није требало платити камата. Тек од 1941. год. требало је да се започне исплата камате и то у износу од једне осмине процента, до максималне камате од 1% са почетком од 1981. године, *Ibid.*, 224-225.

задовољавајућ и подсекретар Винстон је овлашћен да упозори Стојадиновића о даљем развоју ситуације. У незваничним разговорима, он је упутио шефа мисије да нарочиту пажњу посвети споразумима „WWFDC“ са Пољском, Румунијом и Чехословачком, јер би на основу тих одредби требало да се постигне договор и са Краљевином СХС.¹⁰³³ Одбацио је британско – америчку основу јер се из објективних разлога показало да је било немогуће исплаћивати 2,200,000 долара годишње у првих десет година и преостали дуг у ануитетима током наредне педесет две године. Ипак, и у таквој ситуацији одступања у предлозима две стране била су велика. Винстон је у име Комисије одбио да смањи висину камате и намеравао је да пристане само на нека умањења током прве четири године. Категорички је одбио да понуди олакшице додељене Италији, правдајући ову намеру чињеницом да је Италија огроман део дуга остварила за време рата док се Краљевина задужила након примирја у већој мери.¹⁰³⁴

У корист није ишла чињеница да је југословенски дуг био неупоредив у односу према италијанском задужењу од преко 2 милијарде долара због чега се код америчке стране сматрало да би влади у Београду буџетска оптерећења била незнатна. Стојадиновић је показао велико разочарење америчким ставом и није био сигуран да се преговорима на овој основи могло доћи до повољног решења и коначног споразума. Информисао је Винстона да ће његова делегација „сигурно одбити“ предлог Комисије на следећем званичном састанку и да неће доћи до споразума уколико америчка страна остане непопустљива.¹⁰³⁵

На новом састанку 30. јануара америчка комисија је наступила самоуверено и била је убеђена да је југословенски буџет избалансиран. Сматрала је како је југословенској страни било прихватљиво да су укупна југословенска задужења требало да износе око 9,000,000 долара годишње. Износ ануитета односио се према свим кредиторима, укључујући и европске силе.¹⁰³⁶ Винстон је потврдио да је ова сума представљала мање од половине пријема немачких ратних репарација. Отплата у првим годинама представљала је проблем и у овом делу преговора амерички делегати имали су намеру да учине извесне уступке. Са друге стране, југословенска мисија је заузела став да се ануитети морају одредити према економском капацитету државе, што јесте било прихваћено. Недостатак девиза на тржишту новца правио је драматичан проблем јер није било тако лако купити у сваком тренутку чак и 100 хиљада долара. Ђурић се позвао на чињеницу у говору секретара Мелоуна испред комитета Представничког дома „Ways and Means“, у којем је Југославија сврстана у класу великих сила (уз Белгију) где заправо није припадала по структури свог дуга, како је напред објашњено.¹⁰³⁷ На основу тога очекивала је да ће Комисија значајно умањити камате на главницу дуга насталу на основу задужења по ратним обвезницама јер саму главницу није било могуће умањити. У погледу немачких репарација, Ђурић је изнео аргумент да је пријем одштете неизвестан (што јесте била тачна информација до формалног почетка спровођења Дозовог плана, прим. Б. М.). Од свих корисника ратне одштете, једино је Белгија ефективно примила 2 милијарде немачких златних марака и опет су поред те чињенице Сједињене Државе учиниле уступке белгијској влади приликом споразума о отплати ратних дугова.¹⁰³⁸

¹⁰³³ U.S. World War Foreign Debt Commission, *op. cit.*, 227-229.

¹⁰³⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 221.

¹⁰³⁵ Исто.; Ђурићева рачуница налагала је да дуг износи око 26 милиона по основу „Liberty bond“ обвезница, док се главница по основу ратног материјала након примирја састојала од око 25 милиона долара. Очигледно овај став није помогао за повољан почетак преговора, U.S. World War Foreign Debt Commission, *op. cit.*, 224.

¹⁰³⁶ *Ibid.*, 227.

¹⁰³⁷ U.S. World War Foreign Debt Commission, *op. cit.*, 228.

¹⁰³⁸ На сваки аргумент Мелоуна, попут ставова како је Белгија готово цела била окупирана, да су јој индустријски комплекси пребачени у Немачку и да је постојала висока инфлација због немачког штампања пара, Ђурић је приговорио како су бруталнији обрасци понашања спровођени у Србији од стране окупационих сила. Сматрао је да положај Белгије није смео да се раздваја од положаја Србије. Краљевина се повиновала захтеву савезника и одустала од наплате одштете од Мађарске и Аустрије. Због свега наведеног, мисија је из моралних и праведних разлога тражила исти третман као у погледу белгијског ратног дуга. *Ibid.*, 228-229.

Заштита Југославије од високих камата на почетку отплате у првим годинама била је најважнији приоритет. У систему америчког, британског и француског дуга Стојадиновић је сматрао да је „његова дужност као патриоте и државника да се тврдоглаво бори за најбоље могуће услове“. Одредбе америчког споразума сматрао је Стојадиновић, „највероватније ће поставити базу за преговоре са друга два кредитора из Европе“.¹⁰³⁹ Капацитет државе да сервисира облигације није имао довољно покрића на шта је указивало и затезање отплате зајма од банке Блер, која је такође била упитна али је у два наврата обновљен аванс од три милиона долара на по шест месеци.¹⁰⁴⁰ Тиме је међународни кредибилитет Краљевине на финансијским тржиштима био под знаком питања због чега су политички чиниоци упорно радили на његовом побољшању. Никола Пашић је сматрао да би након позитивног регулисања ратног дуга Америци Стојадиновић требало да информише лондонску владу о договореним условима и „сондира“ њене интенције поводом британског дуга, као и да исти потез учини и код париске владе.¹⁰⁴¹

Нападе француске штампе због запостављања француског дуга Стојадиновић је искористио за циљеве мисије у Вашингтону рачунајући на нејединство у америчко – француским односима поводом финансијске ситуације у Европи, али и да се додвори америчкој штампи у којој је се осећао недостатак подршке Југославији. Чинило се да су медијски напади Италије, Мађарске и сепаратистичких групација на америчком тлу били гласнији од новинских чланака који су ишли у прилог југословенским интересима.¹⁰⁴² У јеку преговора крајем јануара водила се дискусија о предратном и ратном дугу Краљевине према Француској.¹⁰⁴³ Према нашем мишљењу, циљ расправе коју је Ђурић покренуо био је утврђивање југословенског економског капацитета за исплату и осталих дугова, не само према Сједињеним Државама. На тај начин, друге две силе кредитори би се формално увериле о југословенском капацитету. Преоптерећење у извршењу обавеза према једном кредитору могло је да угрози исплате свим повериоцима чиме би се витално нарушио већ поменути успостављен амерички принцип да није смело бити дискриминације у регулисању облигација према Сједињеним Државама.

Винстон је нагласио да Комисија за дугове није могла наставити даљу процедуру на бази информације да је од Југославије било захтевано да врати зајмове у златним францима ако је позајмила у папирним францима у складу са важећим правним одредбама. Ипак, постојале су чињенице везане за француске зајмове које се нису тичале стриктно правних норми, али које је Ђурић изоставио да спомене у разговору. Поново на основу Мелоуновог обраћања у Представничком дому, он је израдио две могуће конструкције у зависности да ли би се француски предратни дуг регулисао обрачунат према златним или папирним францима.¹⁰⁴⁴ Линда Килен у раду није анализирао везу проблема француског дуга у југословенским преговорима са „WWFDC“ али сматрамо да је важно утврдити оквир којим се водила Стојадиновићева мисија. Намеће се закључак да би проблем француског дуга добио на великом значају и отежао процес исплата Сједињеним Државама оног тренутка када би се хипотетички постигао договор између београдске и француске владе. Посматрано на основу просека укупног задужења, јер још увек на почетку 1926. године нису били утврђени износи британског¹⁰⁴⁵ и француског дуга, Краљевину СХС оптерећивало је око 568,000,000 америчких долара неизмирених обавеза према свим својим повериоцима. То је износило девет пута више од југословенског дуга Сједињеним Државама самостално. Уколико би се споразумела са

¹⁰³⁹ L. Killen, *op. cit.*, 80-81.

¹⁰⁴⁰ U.S. World War Foreign Debt Commission, *op. cit.*, 229.

¹⁰⁴¹ AJ, ПВ, 371, ф. 12, д. 239.

¹⁰⁴² L. Killen, *op. cit.*, 82.

¹⁰⁴³ U.S. World War Foreign Debt Commission, *op. cit.*, 229.

¹⁰⁴⁴ *Ibid.*

¹⁰⁴⁵ Током боравка у Вашингтону, Ђорђу Ђурић је примио извештај о британском дугу од 31,400,499 фунти ратног дуга и 1,883,101 фунту ратног дуга. AJ, ПВ, 371, ф. 12, д. 227.

француском владом о исплати у папирним францима, укупан дуг би се преполовио на око 280,000,000 долара; износио би двоструко мање него у случају договора постигнутог у златним францима.¹⁰⁴⁶

Према нашем мишљењу, оно што из овакве пројекције следи, јесте да би се потоњим обрачуном економски и финансијски капацитет југословенске државе побољшао и САД би у таквој хипотетичкој ситуацији могле да захтевају максималистичке услове од Стојадиновићеве мисије и исплату на бази британско – америчког уговора. Другим речима, део могућих француских исплата вршио би се на рачун и у корист Америке. Са друге стране, делегација Краљевине и Ђорђе Ђурић посредно су вршили притисак на „WWFDC“ да покуша да утиче на француски став поводом папирних и златних франака јер би на крају Сједињеним Државама ишло у прилог да се дуг обрачуна у папирним францима. С обзиром да се француска мисија налазила у Вашингтону у истом тренутку када и југословенска, постојала је могућност да „WWFDC“ утиче на француску делегацију и њеног вођу Анрија Беренжеа у преговорима, не само са америчким представницима већ и у предстојећим сусретима са југословенским делегатима поводом француском дуга.¹⁰⁴⁷ Југословенска немогућност да сервисира своје облигације према повериоцима била би сведена на најмању могућу меру. Посебно би се то односило на САД зато што је ратни дуг београдске владе према Стејт департменту у троуглу укупног задужења Краљевине био најмањи, за разлику од дуга према Француској који је износио много више. Политички раскорак у америчко – француским односима у погледу економског уређења Европе и посебно њихово неслагање по питању немачке ратне одштете, Стојадиновић је тактички намеравао да искористи и да утиче на регулисање југословенско – српских облигација према Француској. Управо онако како је француска влада покушала да искористи америчку Комисију за ратне дугове у притиску на Краљевину СХС, на сличан начин југословенска делегација је покушала да америчку институцију искористи за испуњење својих интереса. У прилог нашој тврдњи налази се теза самог Стојадиновића који је експлицитно нагласио влади у Београду да уколико би „Французи поново вршили какву пресију, можете слободно то у згодној форми објавити, јер би ми то (француски притисак, *прим. Б. М.*) овде само помогло, као што сам већ у приватним разговорима са члановима америчке комисије врло добро искористио оне нападе француских листова“.¹⁰⁴⁸ Он је додао и „када Французи траже плаћање у злату, онда се наш дуг на страни може да повећа, а то смањује капацитет нашег плаћања Америци о чему Американци сада имају да решавају. Француски захтеви су ми били врло добро оружје у дискусији са америчком Комисијом.“¹⁰⁴⁹

Политички приступ Милана Стојадиновића налазио се у колизији са схватањем Стејт департамента према којем се Краљевина СХС налазила под јаким политичким утицајем Француске и да париска влада може извршити притисак кад год пожели на југословенске политичке одлучиоце. Међутим, није се рачунало на чињеницу да је Стојадиновић у тренутку преговора са „WWFDC“ имао намеру да се јасно дистанцира од француске спољне политике поводом америчког ратног дуга јер је сматрао „да Французи неће добити онако повољне услове као Италијани“.¹⁰⁵⁰ Он је проницљиво разумео да САД немају много симпатија према Француској и да се стратешки циљеви ове две силе нису поклапали, напротив.¹⁰⁵¹ Француско – амерички односи још од Париске мировне конференције па све до тог периода показивали су карактеристике дипломатских разлика у економским, политичким и безбедносним интересима. Краљевини није одговарало ни то што је Француска покушавала да потенцирањем исплате османског дуга Србије, насталог након Балканских ратова, утиче на финансијску

¹⁰⁴⁶ U.S. World War Foreign Debt Commission, *op. cit.*, 229-230.

¹⁰⁴⁷ *Ibid.*, 237.

¹⁰⁴⁸ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 232.

¹⁰⁴⁹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 232.

¹⁰⁵⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 238.

¹⁰⁵¹ *Исто.*

политику владе у Београду поводом уређивања ратних дугова према Француској, посредно и САД.¹⁰⁵² Стојадиновић је имао идентично мишљење као и Никола Пашић поводом турског дуга и придржавао се одредби прокламованих Лондонским уговором којима је Краљевина имала необориве аргументе према међународном праву.¹⁰⁵³ Одређене намере у дипломатским круговима, да се делом бугарског дуга утврђеног Лондонским уговором након Балканских ратова задужи Краљевина СХС, Никола Пашић је одбио.¹⁰⁵⁴

У складу са говором Мелоуна у Представничком дому америчка Комисија настојала је да утврди три компоненте у југословенског економског капацитета. Оне су се односиле на стање укупног буџета, националних прихода и спољне трговинске размене. Пресек стања ових индекса требало је упоредити са другим земљама сличних карактеристика и на основу упоредне анализе донети коначне одредбе за споразум.¹⁰⁵⁵ Због комплексности изложених података део преговора измештен је у мање групе у којима су учествовали Стојадиновић, Винстон и Ђурић. Министар финансија и даље је показивао стрпљење и без журбе је разматрао Винстонове предлоге. Глатко је одбио „пољски“ споразум на бази од 80% обавеза са каматама, сматрајући да се заслужују бољи услови од оних које је добила „земља која је била колаборациониста непријатеља у рату“.¹⁰⁵⁶ Оно чему се Стојадиновић надао били су услови додељени Италији и Белгији а који су подразумевали регулисање целе главнице дуга док би се камате знатно умањиле.¹⁰⁵⁷ Након тога, Винстон је понудио „румунски“ споразум, који је подразумевао најбоље услове у погледу камате током првих седам година отплате ако се посматрају договори са свим претходним земљама, изузев италијанског модела отплате. Винстон се позвао на сличности у аграрној структури обе суседне земље, као и на чињеницу да је Румунија такође била окупирана, без обзира што је инфлација била доста нижа него у Румунији.¹⁰⁵⁸ Незадовољство румунским предлогом учинило је да Комисија за дугове доста озбиљније узима у обзир предлог Стојадиновића, јер он није показао намеру да пређе иза „дрвених линија“ делегације.¹⁰⁵⁹ И ова америчка понуда је одбијена с тим да је до тога дошло и једним делом зато што је Пупин добио сигнал од Хувера да је било могуће учинити одређене повољности.¹⁰⁶⁰

Главни циљ југословенске делегације је био добити италијанске услове по сваку цену. Стојадиновић није попустио од италијанских одредби. Комисија је држала „румунску доњу границу“ док се у средини налазио белгијски споразумом. Међутим, у ваздуху је и даље „висила“ могућност да југословенска делегација напусти преговоре. Пупин је у приватном разговору сугерисао Хуверу како је изгледало да ће се мисија вратити назад необављеног

¹⁰⁵² АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 239.

¹⁰⁵³ Исто.

¹⁰⁵⁴ Исто.

¹⁰⁵⁵ U.S. World War Foreign Debt Commission, *op. cit.*, 230.

¹⁰⁵⁶ L. Killen, *op. cit.*, 84. Није било могуће прихватити рате од 540,000 за 1926, 720,000 за 1927, 900,000 за 1928. и 1,088,000 долара за 1929. годину. Договор на бази уговора САД са новоствореним државама, попут Пољске или Чехословачке, које нису учествовале у рату на начин како је Србија ратовала био је готово увредљив делегацији, АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 228.

¹⁰⁵⁷ Исто.

¹⁰⁵⁸ L. Killen, *op. cit.*, 84.; Прва рата би износила 282,000, друга 423,000, трећа 564,000, четврта 705,000 долара, а од седмог ануитета прешла би се магична цифра од једног милиона долара, што је било неприхватљиво, АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 231.

¹⁰⁵⁹ Исто.

¹⁰⁶⁰ Југословенска делегација покушала је неформалним деловањем Михајла Пупина да утиче на мишљење комисије. Свега пар дана пре заштравања преговора, Пупин је 6. фебруара 1926. године, као саветник делегације упутио писмо Херберту Хуверу. Он је нагласио америчком секретару за трговину да делегација није могла да прихвати неповољније услове у односу на оне које је Стојадиновић захтевао. Усменим путем је уверавао Хувера да делегација није могла да одустане од последњих предлога. Ситуацију је отежавало незадовољство Сената према италијанском споразуму, услед чега је Хувер предложио да југословенска делегација напусти САД, без постигнутог договора, иако је он лично показао симпатије за југословенску ситуацију. АЈ, фонд 37, збирка Милана Стојадиновића, ф. 33, д. 258.

посла. Овога пута, секретар за трговину сматрао је да уколико дође до споразума на италијанској основи, да ће развој ситуације лоше изгледати по споразуме са осталим земљама и предложио да је најбоље да југословенска делегација можда заиста и напусти преговоре на одређено време.¹⁰⁶¹ С обзиром да су једино француска и југословенска делегација биле у преговорима са Комисијом у том периоду, америчка страна желела је експресно да заврши посао са Стојадиновићем како би се у потпуности посветила Француској. Комуникација са Винстоном, која је сузила услове на одредбе између румунског и белгијског споразума још више се издиференцирала у корист југословенских интереса. Сваким даном, Комисија је показивала све више симпатија док је сенатор Бартон упутио и изразе благонаклоности, након сазнања да је Краљевина СХС помогла породице жртава и ветерана рата од примљених репарација у натури.¹⁰⁶²

У једном тренутку САД су покушале преко експонената банке Блер да омекшају Стојадиновићев став како би он попустио у погледу „црвених линија“. Југословенској страни понуђен је сасвим нов финансијски предлог који би поништио један део старог уговора о зајму ове банке из 1922. године у одредби која се тичала 9% од зараде за америчку компанију из Гернзија у изградњи југословенске железнице. Сада је банка понудила 20,000,000 долара под доста повољнијим условима.¹⁰⁶³ Половина би била слободна влади за располагање док би других десет милиона употребила америчка индустрија за изградњу националне пруге или мостова код Панчева и Земуна. На тај начин, индустријалци би сасвим сигурно са више ентузијазма куповали државне обвезнице Краљевине за упис новог зајма и додатно охрабрили остале америчке банке за издавање других позајмица. Нови предлог Блер банке подразумевао је тачно утврђену цену за изградњу пруге коју би платила влада што се суштински разликовало од уговора из 1922. год. по којем је компанија могла да заради 9% од склопљених уговора за градњу. Зајам у том случају не би имао конкретну везу са планираном пругом. Стојадиновић је сматрао како је америчка страна на овај начин показала отвореност да може учинити одређене концесије.¹⁰⁶⁴ Како се влада суочавала са проблемом прибављања новца по уговору из 1922. године за прву серију због лоше продаје државних обвезница на америчкој берзи, Комисија за дугове је из практичних разлога покушала да одобровољи делегацију да што пре дођу до споразума.

Најважнији састанак са „WWFDC“ одржао се 8. фебруара 1926. године. До тог момента, једине две земље које нису постигле споразуме биле су Француска и Југославија. Ђорђе Ђурић је сумирао три предлога и извршио рекапитулацију, са надом да ће италијанска основа бити коначна и за југословенску страну.¹⁰⁶⁵ Пошто су италијански услови служили као основа Ђурићевог излагања, читава пажња била је усмерена на камату и проценте после првих десет, односно, петнаест ануитета. Још један предлог укупан дуг је процењивао на 32,2% где би тек после петнаесте рате италијански проценти били повећани, а олакшице предвиђене почетним ратама, биле надокнађене каснијим исплатама. У оваквом развоју ситуације, Италија би потрошила 4,7% националног дохотка на плаћање америчког ратног дуга, док би Краљевина

¹⁰⁶¹ АЈ, збирка Милана Стојадиновића, 37, ф. 33, д. 258.

¹⁰⁶² L. Killen, *op. cit.*, 84-85.

¹⁰⁶³ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 242.

¹⁰⁶⁴ Исто.

¹⁰⁶⁵ Према првом, сматрало се да је главница дуга 56,000,000 и да је укупан дуг требало са каматом да износи 62,000,000 долара. Због пуно приговора на овај поднесак, у другом предлогу америчка страна је израчунала главницу од 62,000,000 с тим да би укупна сума износила 84,000,000 долара. У овом предлогу основа италијанског споразума би се постигла тек у 20 ануитету, а превазишла у двадесет деветој годишњој рати. Тек у последњих седам година (од укупно 62) камата би била на нивоу од 3½%. Трећи предлог имао би исту главницу као претходна калкулација али укупна сума би износила 88,000,000 долара. У овом случају би се италијанска основа постигла у петнаестом ануитету и трајала би до двадесет девете рате, након чега би се рате постепено повећавале на основу британског споразума са САД. На сва три предлога Винстон је имао озбиљне примедбе, посебно у погледу укупне вредности дуга, с обзиром да је она у трећем предлогу, из америчког угла, износила слабих 29,14%, U.S. World War Foreign Debt Commission, *op. cit.*, 234.

СХС потрошила округло 6% свог дохотка.¹⁰⁶⁶ Упоредјујући са примером Италије, Ђурић је навео да она није била оптерећена предратним дугом према Француској и генерално је имала бољи животни стандард, са много вишим приходом од туриста, док се Југославија налазила у очајној ситуацији поводом прилива страних инвестиција.¹⁰⁶⁷ Стојадиновић је Пашићу предочио да су минимум испод којег се не би ишло затражили рате од 200,000 у првих пет година и да оне у првих петнаест година не прелазе један милион долара, са минималном каматом која би се обрачунала тек после истека неколико првих година и чији би максимум износио 3½% у последњим ратама. Ови услови били су најбољи могући, чак и од италијанских уколико би се упоредили први ануитети.¹⁰⁶⁸

Свеукупни дотадашњи преговори очито су донели напредак какав су очекивали Никола Пашић и Стојадиновић. Потоњи је толико био сигуран у успех мисије да је резервисао путовање за повратак у Европу и овластио Ђурића да приведе посао крају; најпре је требало да иде у Лондон а касније и у Париз како би разматрао финансијска питања.¹⁰⁶⁹ Пре него што је требало да отпутује министар финансија добио је лична уверавања од Мелоуна, али и од потпредседника Сједињених Држава, Чарлса Доза, да је извршење споразума на дохват руке и како ће се дефинитивно пронаћи модел који ће одговарати обема странама. Мали застој код америчке стране уследио је због тешке дебате у Представничком дому о пореским питањима за која су били заинтересовани сви релевантни политички актери у Америци.¹⁰⁷⁰

Пре одласка из Америке, Стојадиновић је нагласио Ђурићу да неприкосновено задржи дотадашњи став јер је споразум са Сједињеним Државама одређивао договор и са европским повериоцима којима се дуговало много више чиме је „цела наша финансијска будућност зависила од та три уговора“.¹⁰⁷¹ Било је важно држати се тактике која је како се показало од тренутка доласка делегације у Вашингтон, почела да даје одређене резултате. По речима самог Стојадиновића: „не смемо пренаглити, нити бити нервозни, да што пре завршимо. Американци су вољни да буду правични према нама, али и они имају своје бриге, те им морамо дати мало времена и за то“.¹⁰⁷²

Након Стојадиновићевог одласка, Ђурић је постао *de facto* вођа мисије, са јединим циљем, а то је било да постигне споразум по италијанском уговору. У супротном, сматрало се да би било у интересу да стопира преговоре и одложи их на неодређено време.¹⁰⁷³ У доступној архивској грађи нема података о томе на који начин је југословенска делегација намеравала да заобиђе временски ограничен рад институције Комисије за наплату дугова (према акту Конгреса она је требало да заврши са радом крајем 1925. године, прим. Б. М.). Лош развој ситуације према америчким интересима у француским преговорима натерали су Мелоуна да загонетно одбије последњу југословенску понуду, иако је Винстон у неформалним разговору

¹⁰⁶⁶ L. Killen, *op. cit.*, 85.

¹⁰⁶⁷ *Ibid.*; Ђурић је посебно апострофирао белгијски случај, јер за разлику од Белгије, која је већ неко време стабилно примала немачке репарације, Краљевина је тек од имплементације Дозовог плана била у повољној ситуацији у погледу ратне одштете. *Ibid.*, 86.

¹⁰⁶⁸ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 244.

¹⁰⁶⁹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 256.

¹⁰⁷⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 260.; Винстон је понудио да главница укупног дуга буде 62,850,000 долара, где би прва рата била датирана 15. јуна 1925. године. Првих пет рата износиле би округло по 200 хиљада, да би се након тога увећавале по 25,000 и 50,000 док не би биле заокружене на 2,400,000 у двадесет петој рати, а након тога од двадесет шестог до шездесет другог ануитета на 2,490,000 долара. Збир свих отплата износио би 115,105,000 долара заснован на камати од 4% што је износило 43% укупног дуга. Предлог Стојадиновића био је структурно сличан као и Винстонов, с тим да је збир свих отплата износио 95,177,000 долара што је представљало 32% оригиналне облигације. Према Винстоновом предлогу, то су били бољи услови од италијанских у погледу првих 15 ануитета, али Стојадиновић је желео да одредбе за првих 20 годишњих рата „буду боље од свих“. АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 262.

¹⁰⁷¹ *Исто.*

¹⁰⁷² *Исто.*

¹⁰⁷³ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 269.

наговестио да је спреман да напусти линију која их раздваја и да ће Ђурићев предлог изнети пред Комисију.¹⁰⁷⁴ Већ је увелико трајао април месец и дуго чекање заправо је била последица процеса ратификације италијанског споразума у Сенату као и преговори са Анријем Беренжеом испред француске делегације. Када је она успела да савлада тешке преговоре са Комисијом крајем априла и да потпише коначни споразум, ситуација се рашчистила и за југословенску делегацију која је последња од свих земаља потписала финални уговор за регулисање ратних дугова Сједињеним Државама 3. маја 1926. године.¹⁰⁷⁵ То је учињено под изузетно повољним условима, јер је у поређењу са Италијом, чија просечна камата је износила 0,4% Југословени су имали други најбољи уговор, после којег су се налазили Французи са 1,6% и остале државе са вишим просечним каматама. Стојадиновићева тактика се исплатила.¹⁰⁷⁶

Према наводима Линде Килен основа америчког уговора драстично је помогла Краљевини Југославији у склапању споразума са Британијом и посебно са Француском која је огроман део дуга смањила. Одлагање у постизању споразума дало је добар резултат и ишло је у корист владе у Београду. Да је договор био постигнут раније, сигурно би се повећао притисак од осталих повериоца да наплате своја потраживања. Са друге стране, Стојадиновић је купио неопходно време за економски развој и спречио одлив чврсте валуте из земље на неко време, која је хронично недостајала за развој спољне трговине и привреде.¹⁰⁷⁷ Када се подвукла црта након завршетка преговора америчке Комисије са иностраним владама, Тресић Павичић могао је задовољно да констатује да је краљевска делегација урадила одличан посао иако је он имао замерке на личном нивоу зато што није био више укључен у рад Стојадиновићеве мисије,¹⁰⁷⁸ попут посланика и амбасадора из других држава у Вашингтону. Општи консензус у јавним круговима почивао је на чињеници да су Италијани добили најповољније одредбе јер је требало да врате 26% посто вредности ратног дуга. Следећа земља била је Југославија са 32% а затим Белгија са 46%. Од осталих земаља Румунија и Чехословачка су морале вратити по 80% вредности задужења, а најлошије су прошле Британија и Пољска са по 82%.¹⁰⁷⁹

Можемо закључити како је Краљевина добила боље услове од Белгије без обзира што је влади у Бриселу било обећано да ће добити опрост дугова за време Вилсонове председничке администрације. Међутим, било би важно имати податке о томе колико је Белгија примила од немачких репарација у новцу и натури у периоду пре и после имплементације Дозовог плана за извођење меродавног закључка. У погледу Италије велику улогу имали су амерички гласачи италијанског порекла, чији број је могао врло лако да утиче на исходе политичких избора у Америци, посебно у држави Њујорк.¹⁰⁸⁰ Са друге стране, постоје неутврђени наводи како је Краљевини највероватније помогао секретар за финансије, Ендрју Мелоун, и да се на његову личну иницијативу договор склопио по повољним условима. Према извештају „Стр. Пов. Бр. 15.“ упућеног Министарству спољних послова под насловом „Алуминијски рудници“, посланика Тресића Павичића, може се претпоставити да је секретар и председник „WWFDC“ био заинтересован за финансијска улагања или куповину одређених материјалних извора и ресурса на територији Југославије.¹⁰⁸¹

¹⁰⁷⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 287.

¹⁰⁷⁵ L. Killen, *op. cit.*, 89.

¹⁰⁷⁶ *Ibid.*, 89-90.

¹⁰⁷⁷ *Ibid.*

¹⁰⁷⁸ Нема сумње да је Тресић Павичић учинио најбоље што је могао у неформалним круговима и на званичним банкетима политичких и пословних кругова. У разговорима са сенаторима, конгресменима и представницима локалних власти увек је потенцирао савезништво и пријатељске односе Сједињених Држава и Краљевине СХС како би се добили повољни услови у отплати ратног дуга. АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 302.

¹⁰⁷⁹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 300.

¹⁰⁸⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 301.

¹⁰⁸¹ Посланик Тресић Павичић је ургирао да се контактира југословенско Министарство шума и руда, јер „ако је Мелоун био врло сусретљив према нама, па би праведно било да и ми будемо сусретљиви према њему. Да је он хтео били бисмо морали платити тридесетак милијона долара више него ћемо платити.“ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 304.

Јавност, заинтересовани политички актери и посланици у Народној скупштини у Београду нису били упознати са свим детаљима задужења у Америци све до склапања финалног уговора о отплати средином 1926. године. Извршна власт није желела да алармира иностране владе (Француску и Британију пре свих као најважније повериоце, али и Италију из спољнополитичких разлога) о својим намерама у преговорима са америчким представницима. Из стратешких разлога није обавештавана јавност пошто се ослушкивало како ће се процес споразумевања о дуговима одвијати на релацији Вашингтон – Европа. У доступним депешама и телеграмима, као и извештајима из Посланства у Вашингтону, Стојадиновић је често наглашавао влади у Београду да постигнуте резултате преговора са „WWFDC“ строго држи под ознаком тајно како не би јавност сазнала намере делегације. Све сумње у веродостојност постојећих информација и шпекулација о стварном задужењу тек ће се отклонити формалним излагањем Милана Стојадиновића 16. јуна 1926. године на седници Народне скупштине, на којој се гласало за ратификацију постигнутог споразума са САД.¹⁰⁸² У званичном одговору на истрагу народног посланика Ивана Весењака у Народној скупштини, „једна петина“ укупног америчког ратног дуга настала је за време Светског рата, док су преостале „четири петине“ настале куповином материјала и ратних средстава после примирја у име нове Краљевине СХС. Уговор је тада постао доступан јавности, као и предмет скупштинске критике према властима и актерима који су учествовали у преговорима.¹⁰⁸³

Док је трајала мисија делегације за уређивање дуга у Вашингтону, у пар наврата су се појавили незадовољни тонови из Хрватске и хрватске емиграције у САД. Најпре, Стјепан Радић је критиковао Стојадиновићев модел вођења финансијске политике, највероватније због одсуствовања из Београда, пошто се у скупштини водила важна расправа поводом пореске политике. Стојадиновић није реаговао на критике али јесте убрзао свој одлазак из Вашингтона како би учествовао у раду са народним посланицима. Предао је овлашћења Ђурићу за финалне преговоре и потписивање уговора.¹⁰⁸⁴ Поред тога, политичка активност Радића вршила је негативан утицај на америчке финансијске кругове заинтересоване за улагање у југословенски економски простор. У разговорима са менаџерима за спољне послове крупнијих америчких банака, Тресић Павичић је сазнао да поред тога што је на америчке кредиторе утицао негативни публицитет о балканским односима, тежњама Југославије ка Солуну и Албанији, као и супарништво са Италијом на Јадрану, деловање Радића, за кога се сматрало да је агент большевика према наводима америчке штампе, водило је ка немирима и расцепу државе.¹⁰⁸⁵ Све наведено лоше је утицало на атрактивност и статус обвезница Блеровог зајма, које су стајале десет и петнаест поена мање у односу на сличне зајмове из Европе и могућностима за нове зајмове генерално.¹⁰⁸⁶ Загребачке дневне новине на немачком језику „Zagreber Tagblatt“ (до 1922. године називале су се „Agramer Tagblatt“, прим. Б. М.) објавиле су у фебруару 1926. године нетачне информације да је влада у Београду прихватила америчке услове. Ђорђе Ђурић наводе је демантовао као неозбиљне док Министарство финансија није желело да даје публицитет тој вести и одлучило је да се не уплиће у дискусију преко штампе.¹⁰⁸⁷ Загребачки „Јутарњи лист“ је у броју од 24. јануара 1926. године оптужио делегацију у Вашингтону као некомпетентну и да није вршила своју дужност, јер „није имала сазнања о одредбама италијанског, белгијског и румунског уговора“. Вест дневних новина није представљала проблем ни делегацији ни представницима владе.¹⁰⁸⁸ Проблем је настао оног тренутка када је наводе „Јутарњег листа“ пренео „Хрватски гласник“ из Чикага под насловом „Када Балканци путују“ и тиме интернационализовао процес склапања уговора. Посланство у Вашингтону је

¹⁰⁸² *Stenografske beleške Narodne skupštine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, god. VII, br. 93. Beograd, 1927, 386.

¹⁰⁸³ *Isto*.

¹⁰⁸⁴ АЈ, ПВ, 371, ф.12, д. 247.

¹⁰⁸⁵ АЈ, ПВ, 371, ф.12, д. 334.

¹⁰⁸⁶ *Isto*.

¹⁰⁸⁷ АЈ, ПВ, 371, ф.12, д. 265.

¹⁰⁸⁸ АЈ, ПВ, 371, ф.12, д. 268.

реаговало на ове наводе с обзиром да су они могли негативно да утичу на преговоре који су били у току са америчком комисијом за дугове, као и да поремете динамику у састанцима. Из тог разлога је Тресих Павичић послао тачне податке хрватским новинама о одредбама америчких споразума о уређењу облигација са наведеним државама, са циљем да потврди како је мисија располагала свим неопходним информацијама.¹⁰⁸⁹

У обраћању председнику Народне скупштине Марку Трифковићу, министар иностраних дела Момчило Нинчић и Нинко Перић, испред Министарства финансија, могли су да се похвале како је „овај уговор један од најповољнијих по дужника од свих досадашњих уговора који су Сједињене Америчке Државе закључиле са својим ратним дужницима“.¹⁰⁹⁰ У пракси, то је значило да једино Краљевина СХС за првих 12 година није требало да плаћа камату. У доцнијем периоду од 19 година, одредбе су биле повољније у поређењу са Италијом, да би Италија тек након истека тог периода од тридесетак година, вршила обавезе према Америци у бољој позицији него југословенска влада.¹⁰⁹¹ Из тих разлога, уговор је требало што пре озаконити како би се стекла добра основа за потрагом нових кредита у Сједињеним Државама.¹⁰⁹² Народна скупштина у Београду ратификовала је уговор 18. јуна са 141 послаником који је потврдно гласао и 9 посланика који су били против. У Представничком дому Конгреса водила се доста мирнија дебата ако се она упореди са дебатом када је требало законодавно спровести италијански уговор. За је гласало 84 представника док је против уговора о југословенским облигацијама било 14 гласова.¹⁰⁹³ Неколико конгресмена је говорило том приликом а једна од критика односила се на то да би Сједињене Државе требало да буду срећне уколико ова мала југословенска земља успе да врати своје задужење јер је била најсиромашнија земља са којом су САД склопиле споразум. Наводи у дипломатским круговима да је имала боље услове од Италије за 6% нису умањивали неизвесност око исплате и требало је без сентименталности спровести договор. Заступник у Представничком дому Бергер, поставио је питање 400 хиљада војника стајаће војске у Краљевини СХС и сматрао је да би се тек у случају њиховог разоружања опрост дуга могао размотрити.¹⁰⁹⁴ Уколико она није намеравала да се разоружа, постављало се питање „да ли је та земља уопште сиромашна“. У једном тренутку други заступник га је исправио и споменуо цифру од 15 хиљада војника редовне војске и 102 хиљаде резервне базирајући изјаву на статистици Стејт департмента.¹⁰⁹⁵ Свеједно је констатовано да је и тај број виши од броја стајаћих америчких војника у армији Сједињених Држава. Без обзира што је постојала безбедносна претња од стране Италије, заступник је сматрао да је то превише војника за тако малу земљу. Неколико говорника истакло је светлу српску историју и чињеницу да земљорадничка основа свих крајева земље није ишла у прилог развоју привреде.¹⁰⁹⁶

Споразум о отплати ратних дугова формално је потврђен билатералним правним уговором 3. маја 1926. године при чему је укупан дуг одређен на 62,850,000 америчких долара.¹⁰⁹⁷ Увидом у архивску документацију Народне банке Србије, обавезе према Сједињеним Државама по основу америчких закона „Liberty Bond Acts“ биле су 26.126.574,59 америчких долара и уз доспелу и неисплаћену камату од 4½% годишње до 15. децембра 1922. године од 4.073.423,14 долара износиле су укупно 30.199.197,73 долара (ставка 1). По основу куповине ратног материјала на кредит од стране Министарства војске, обавезе су износиле 24.978.020,99 долара, уз додатних 3.358.790,45 долара на име доспеле и неисплаћене камате

¹⁰⁸⁹ АЈ, ПВ, 371, ф.12, д. 268.

¹⁰⁹⁰ АЈ, МФ, 70-239-433. Пов. бр. 5703.

¹⁰⁹¹ Исто.

¹⁰⁹² Исто.

¹⁰⁹³ АЈ, ПВ, 371, ф.12, д. 327.

¹⁰⁹⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 327.

¹⁰⁹⁵ Исто.

¹⁰⁹⁶ Исто.

¹⁰⁹⁷ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 305, (1-9); АЈ, МФ, 70-239-433. Пов. бр. 5703.

од 4½% годишње до 15. децембра 1922. године на тај износ кредита (ставка 2). Укупно по ставкама 1. и 2. ратни дуг је износио 58.536.809,17 америчких долара. Доспели интерес на ову суму од 3% годишње у периоду од 15. децембра 1922. год. до 15. јуна 1925. год. вредео је 4.390.260,69 долара. Са овим урачунатим интересом, ратни дуг попео се на коначних 62.927.069,86 долара. Краљевска влада је у једном тренутку извршила појединачно плаћање на рачун главнице по дугу од 66.709,19 долара, као и камату од 3% на ту суму до 15. јуна 1925. године од 3.248,28 долара, чиме је нето дуговање Краљевине СХС на дан 15. јуна 1925. год. према САД износило 62.857.112,39 долара. Југословенска страна се обавезала да ће извршити уплату од 7.112,39 приликом склапања уговора о отплати, тако да је ратни дуг био заокружен на 62.850.000 америчких долара.¹⁰⁹⁸ Председник Келвин Кулиц лично је у формалној поруци Конгресу 5. маја 1926. године на заседању Финансијског комитета Сената потврдио укупну суму изложену према моделу обрачунавања Народне банке Србије.¹⁰⁹⁹ Вредност депонованих обвезница била је заснована на златној подлози и није могла да буде предмет било каквих државних пореза у Краљевини СХС.¹¹⁰⁰ Рате од 1926. до 1930. године требало је да износе по 200,000 долара. Након тог периода висина ануитета би се повећавала отприлике за по 50, 75 и 100 хиљада долара. Године 1962. требало је да буде пробијена граница од милион долара, док би последња рата 1987. године износила 2,406,000 долара.¹¹⁰¹

У другој половини 1928. године Посланство Краљевине СХС у Вашингтону поништило је свих 28 сертификата и признаница на укупну суму од 51,030,774 долара које су потписали некадашњи посланици Љубомир Михајловић, Славко Грујић, као и потпуковник Васа Божидарчевић за потпорни зајам. Примљене су нове 62 обвезнице у складу са уговором од 3. маја 1926. год. у износу од 62,850,000 долара, при чему су три биле исплаћене за године 1926, 1927. и 1928. на суму од по 200 хиљада за сваку, потписане и предате администрацији америчког Трезора.¹¹⁰² На седници седамдесетог Конгреса 30. марта 1928. године Сенат и Представнички дом Конгреса, усвојили су закон којим је ратификован потписани уговор о отплати дугова.¹¹⁰³ Неколико година касније, Милан Стојадиновић похвалио је успешност мисије и нагласио да су најповољније уговоре са САД потписале Италија и управо Југославија, што јесте одговарало подацима када се они упореде са осталим уговорима.¹¹⁰⁴

Потписивање билатералног споразума између САД и Краљевине СХС представљало је само један део заокруживања отвореног питања. Преостао је тежи део процеса у виду редовне исплате ануитета, без обзира што су прве рате биле готово на симболичном нивоу када се погледају остали инострани уговори са Конгресном Комисијом. Иако су функционери из Београда намеравали да поштују обавезе, догађаји у међународним односима представљаће одређену баријеру у исплатама рата. После више регулисаних ануитета, појавиће се системске препреке на које Југославија није имала реалну моћ да утиче и тиме настави са испуњавањем облигација. Успешно завршеном мисијом Милана Стојадиновића у Вашингтону, окончан је други системски подстицај којим су САД извршиле промену у спољнополитичком деловању Југославије, стимулишући наредне кораке у финансијској спољној политици. Она се огледа у чињеници да је након Стојадиновићеве мисије Југославија могла да се окрене регулисању ратних дугова са друга два европска кредитора. Мисија је поставила платформу према којој је требало да буду започети преговори са британском и посебно, француском владом. У оквиру спровођења финансијске спољне политике у погледу уређивања ратних дугова, Југославија

¹⁰⁹⁸ Архив НБС, г. VI, дос. 102, подгр. 2, к. пов. д. бр. 9038.

¹⁰⁹⁹ *Serb, Croat, and Slovene Debt Settlement*, Message from the President of the United States, 69th Congress, 1st session, Document No. 106, Senate, 1926.

¹¹⁰⁰ АЈ, МФ, 70-239-433. Пов. бр. 5703.

¹¹⁰¹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 305 (3). Agreement

¹¹⁰² АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 386.

¹¹⁰³ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 381.

¹¹⁰⁴ Милан Стојадиновић, „Разговор угодни народа америчко – европских“, *Политика*, 6, 7, 8. и 9. јануар 1933. бр. 8858; АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 530.

није била на истој линији са Француској, напротив, обе су се налазиле на супротним крајевима спектра због међусобних супротстављених ставова у погледу уређивања српског ратног дуга према влади у Паризу. Обе државе настојале су да америчку Комисију за наплату страних дугова користе за своје интересе у том погледу, што се најбоље уочило током финалне фазе у преговорима са САД. Како се платформа споразума са „WWFDC“ показала успешном, Југославија се окренула сређивању ратних дугова са Британијом и Француском. Са првом је договор могао бити успостављен зато што није постојала озбиљнија билатерална препрека у преговорима и при том, обе државе су регулисале обавезе са најзначајнијом силом. Са Француском је постојао политички проблем у различитом разумевању основе ратног дуга, због чега се постављало питање да ли је Југославији из објективних разлога могао да помогне постигнути споразум са комисијом Конгреса.

Табела 1. Износи дугова различитих држава према САД 1926. године у америчким доларима.¹¹⁰⁵

	Главница	Камата	Укупно
Белгија	377, 029, 570	40, 750, 429	417, 780, 000
Чехословачка	91, 879, 671	23, 120, 328	115, 000, 000
Естонија	12, 066, 222	1, 763, 777	13, 830, 000
Финска	8, 281, 926	718, 073	9, 000, 000
Француска	3, 340, 516, 043	684, 483, 956	4, 025, 000, 000
Велика Британија	4, 074, 818, 358	525, 181, 641	4, 600, 000, 000
Мађарска	1, 685, 835	253, 164	1, 939, 000
Италија	1, 647, 869, 197	394, 130, 802	2, 042, 000, 000
Летонија	5, 132, 287	642, 712	5, 775, 000
Литванија	4, 981, 628	1, 048, 371	6, 030, 000
Пољска	159, 666, 972	18, 893, 027	178, 560, 000
Румунија	36, 128, 494	8, 461, 505	44, 590, 000
Краљевина СХС	51, 037, 886	11, 812, 113	62, 850, 000

¹¹⁰⁵ U.S. World War Foreign Debt Commission, *op. cit.*, 56.

6. СУМРАК ЈУГОСЛОВЕНСКО – АМЕРИЧКИХ ОДНОСА

Уговор између југословенске Краљевине и Сједињених Држава о регулисању исплате ратних дугова склопљен 1926. године није означио завршетак у односима две земље поводом отворених финансијских тема. Како се питање ратних дугова налазило у нераскидивој вези са питањем ратне одштете Немачке, ставови администрације из Вашингтона и владе у Београду нашли су се на супротним странама у политичком аранжману који је тек предстојао поводом новог уређивања износа репарација. Модификација Дозовог плана предвиђена радом другог по реду комитета, под ауторитетом америчког индустријалца Овена Јанга, претила је да драстично смањи повољна југословенска примања ратне одштете.¹¹⁰⁶

Када се направи паралела између америчких инвестиција и финансијских улагања са пријемом ратне одштете може се створити одређена слика о томе која врста спољног девизног прилива је имала већи значај. Имајућу у виду допремљене репарације у натура и новчана средства које је Југославија добијала спровођењем уговора са Немачком по основу Дозовог плана како је наведено у одељку 5.3, може се размотрити питање да ли су директна америчка новчана улагања, муниципални кредити и трговински односи две земље могли надоместити потенцијалне губитке које је наговештавала ревизија немачке ратне одштете у раду Јангове комисије. Још 1924. године за време прве финансијске мисије у Вашингтону америчким функционерима скренута је пажња да Југославија тежи да избегне једну апсурдну ситуацију. Она се састојала у томе да би умањена примања Југославије од немачке одштете довела у питање регулисање њених ратних дугова према повериоцима. Исплата задужења из државног буџета а не од пријема одштете представљала би својеврстан парадокс из угла владе у Београду.¹¹⁰⁷

Напредак у међусобној трговинској размени у периоду до почетка Светске економске кризе показивао је интензивирање економских веза САД и Југославије. Повећавање директних новчаних инвестиција из Америке створило је од те велике силе „играча“ у југословенској економији.¹¹⁰⁸ Према разматрањима Линде Килен, ауторитарни модел владавине краља Александра Карађорђевића и лична краљева власт успостављена од 1929. године створили су домаће политичке услове који су одговарали спољној економској политици Сједињених Држава. Џон Дајнили Принс (John Duneley Prince), амерички посланик у Београду (1926–1932),¹¹⁰⁹ сматрао је да су економски фактори које је диктатура производила могли поспешити инвестиционе активности из САД.¹¹¹⁰ Из једног од разговора са немачким послаником у Београду, Кестером, могло се сазнати да је Принс изразио оптимистичан поглед на развој југословенске државе под краљевом личном влашћу. Једину бојазан показао је у погледу потрошње иностраних кредита за које се Краљевина грчевито борила на финансијским тржиштима јер је постојало уверење да би се нови зајмови употребили на куповину војне опреме.¹¹¹¹ У извештају Стејт департменту марта 1929. године амерички посланик пренео је

¹¹⁰⁶ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 152. К. Пов. Бр. 691.

¹¹⁰⁷ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 108.

¹¹⁰⁸ L. Killen, *op. cit.*, 117.

¹¹⁰⁹ Џ. Д. Принс био је професор на катедри за словенске језике на универзитету Колумбија и на позицију посланика постављен је након дугогодишњег мандата аташеа и посланика у Београду, Хенрија Персивала Доца. Написао је граматику српског језика објављену 1929. године, K. St. Pavlović, *Vojislav Marinković i njegovo doba (1876-1935), knjiga druga*, (London: M. Caplin & Co. Press Ltd., 1955), 109.

¹¹¹⁰ L. Killen, *op. cit.*, 104.

¹¹¹¹ Živko Avramovski, *Nemci o Kraljevini Jugoslaviji. Izveštaji nemačkih diplomatskih predstavnika 1920–1941*, том II, (Beograd: Arhiv Jugoslavije, 2023) 140.

утисак да „се послови брже и већом прецизношћу спроводе“, у поређењу са „претходном хаотичном демократијом“ у Југославији.¹¹¹²

По пријему ратне одштете од Немачке у природи само током 1930. године када је Светска економска криза кренула да руши националне економије, Југославија је примила 7,5 милиона долара вредног материјала, који је имао и важну стабилизациону улогу у државном буџету.¹¹¹³ Током петогодишњег периода исплата одштете према Дозовом плану Југославија је примила 275,160,195 немачких златних марака.¹¹¹⁴ Са друге стране, упливом америчких компанија, инвестицијама или путем стварања пословних објеката на територији Југославије постигнут је одређени помак у међусобним економским односима. Америчке рафинерије нафте су у овом периоду почеле да развијају озбиљне послове у Југославији. Издање публикације Стејт департмента за 1931. годину приказало је да су америчка новчана улагања у Југославију до тада износила 58 милиона долара (у Мађарској су била 119 милиона а у Бугарској 14 милиона долара). Током 1928. године продаја америчке робе у Југославији износила је 11,5 милиона долара док је југословенски извоз у САД износио 3,7 милиона долара 1929. године. Ипак, то је представљало врло мали удео у укупном обиму америчке трговинске активности.¹¹¹⁵ Генерални конзул у Њујорку Радоје Јанковић у извештају 1928. године напомиње да је од 1919. до 1928. године трговински биланс са САД био непрестано пасиван. Мањак на југословенској страни је у просеку увек постојао; за годину 1926. износио је око четири милиона долара, с тим да је за 1927. годину имао тенденцију да буде још виши.¹¹¹⁶

Посматрано из ове перспективе, може се поставити питање да ли је спори развој економских и финансијских билатералних односа Југославије и Сједињених Држава имао довољно потенцијала да надомести губитке који су претили да настану ревизијом плана из 1924. године и имплементацијом финансијске платформе 1929. године под „незваничним“ окриљем Сједињених Држава. Чак и да јесте постојала могућност да се из билатералних економских односа у Југославији генеришу средства за исплату америчког ратног дуга, она би се налазила у колизији са успостављеном државном стратегијом исплате спољних задужења која је била против исплата облигација из државног буџета.

6.1. Зенит међународне политике и репарационог питања – рад Јанговог комитета

Конвенционално научно мишљење сматра да је ревизија Дозовог плана наступила на основу иницијативе Генералног агента Комитета за трансфер плаћања у Репарационој комисији, Семјуела Патрика Гилберта јуна месеца 1928. године, којом је предложено стварање комитета по угледу на онај који је припремио Дозов план.¹¹¹⁷ Југословенско Посланство у Лондону обавестило је владу да „у целом овом питању најодређенију идеју има сâм Патрик Гилберт, који ради на томе да се утврди износ немачког дуга и смање ануитети“.¹¹¹⁸ Главни узрок за деловање америчког делегата у комисији за исплату ратне одштете представљала је чињеница да је ратне репарације Вајмарска република исплаћивала у највећој мери од пријема иностраних кредита.¹¹¹⁹ Постепено се ширило сазнање у међународној јавности да Немачка није била у могућности да настави инострано задуживање од чијег дела је испуњавала ратне

¹¹¹² АЈ, СД – Ј, 811, ролна 361/2. Деша бр. 568.

¹¹¹³ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 155. Меморандум, Париз, 10. јул 1931.

¹¹¹⁴ АЈ, 836, КМЈ, I-3-a/4

¹¹¹⁵ L. Killen, *op. cit.*, 106; 109; 160.

¹¹¹⁶ П. Крејић, М. Тодоровић, *н.д.*, 122.

¹¹¹⁷ А. Туз, *н.д.*, 542.

¹¹¹⁸ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 152. Стр. Пов. Бр. 624.

¹¹¹⁹ Ѓ. Kindlberger, *н.д.*, 96.

облигације.¹¹²⁰ При том, финансијски план из 1924. године није никада ни споменуо финалну суму немачке одштете која је била подесива према индексу капацитета економског система Немачке.¹¹²¹ Остављено је нерешено питање конкретне суме коју је Вајмарска република заиста морала да плати. Позив заинтересованим државама за нове разговоре о исплатама ратне одштете у Американци су упутили из бојазни да не дође до још већег финансијског оптерећења Немачке. Тежња Сједињених Држава била је да се спречи евентуални престанак немачких исплата банкама на Вол Стриту по основу кредитних задужења.¹¹²² Комплексност и решење овог питања имали су потенцијал да драстично отежају до тада повољну финансијску позицију Југославије.

Десет година од завршетка рата Сједињене Државе нису престале да заступају чврст став поводом немачких репарација. И даље су константно и успешно одбијале европске покушаје да се дугови повежу са исплатом ратне одштете.¹¹²³ Према државном секретару Хенрију Стимсону, неопходно је било радити на фрагментацији и разбијању европског блока дужника укључујући и спречавање учешћа Немачке у таквој антиамеричкој коалицији. Коначни циљ тако конципираног европског савезништва био би поништавање свих финансијских облигација. Ситуацију у корист Америке није олакшавала чињеница да су крајем 1928. године амерички зајмови пласирани у немачки економски систем прешли цифру од преко једне милијарде долара.¹¹²⁴

Документом под називом „Планови за комитет експерата који би утврдио коначно решење за проблем репарација“, амерички посланик у Берлину известио је Стејт департамент о намерама Семјуела Гилберта.¹¹²⁵ Генерални агент, охрабрен економском конференцијом у Женеви,¹¹²⁶ као и позитивним ставом Француске чију подршку је очекивао, сматрао је да је дошао тренутак да се покрене решавање питања немачке ратне одштете једном за сва времена.¹¹²⁷ Његов захтев су одобрили тадашњи државни секретар Френк Келог, секретар департамента за финансије Мелоун као и председник Кулиц. Они су предложили да у комитету као делегати и експерти учествују „амерички грађани“ и то само под условом да европске владе упуте формалан захтев за њихово учешће.¹¹²⁸ Одлука председничке администрације подразумевала је одбијање преговора са другим владама око наименовања америчких стручњака. Разлог за овакву одлуку био је утемељен на чињеници да би таквим ставом Стејт департамент преузео званичну одговорност за њихов рад. Такву одговорност америчка администрација није желела да преузме.¹¹²⁹ Државни секретар је обацио и могућност да званични функционери америчке администрације учествују у раду комитета чак и у својству приватног лица, јер би таква улога створила и званичну одговорност америчке државе. У поверењу је Гилберту саопштено да се недвосмислено подразумевало да комитет експерата

¹¹²⁰ Д. Ђатовић, В. С. Алексић, *н.д.*, 36.

¹¹²¹ Elizabeth Johnson, *The collected writings of John Maynard Keynes, Activities 1922-1932, The end of reparations*, Volume XVIII, (New York: Cambridge University Press, Royal Economic Society, 2013), 304.

¹¹²² А. Туз, *н.д.*, 542-543.

¹¹²³ F. Costigliola, *op. cit.*, 206.

¹¹²⁴ *Ibid.*

¹¹²⁵ FRUS, 1928, Vol. II, Germany, Plans for a committee of experts to seek a final settlement of the reparation problem, document 840, p. 871.

¹¹²⁶ Економска конференција у Женеви одржана је 1928. године. Главни циљ рада конференције био је обнова светске трговине. Опоравак трговине требало је да олакша успостављање златног стандарда. Како би обезбедиле учешће Сједињених Држава у раду конференције, Француска и Британија обавезале су се да неће дискутовати о питању међусавезничких ратних дугова. Са друге стране, САД су примениле селективну спољну политику према Европи и Друштву народа, јер су сматрале да би било сврсисходно да на конференцији промовишу клаузулу највећег повлашћења у трговини, ниске царине у односима са Европом и трговинску доктрину „отворених врата“. F. Costigliola, *op. cit.*, 192-193.

¹¹²⁷ FRUS, 1928, Vol. II, Germany, Plans for a committee of experts to seek a final settlement of the reparation problem, document 840, p. 871.

¹¹²⁸ *Ibid.*, p. 874.

¹¹²⁹ *Ibid.*

„неће разматрати са европским владама, нити дати препоруке у регулисању питања европских дугова Сједињеним Државама“.¹¹³⁰

У неформалном разговору са француским амбасадором државни секретар Келог потврдио је да је комитет настао на основу иницијативе савезничких влада и Немачке, као и да су његова лична сазнања о именовању америчких стручњака била формирана само према „написима у штампи“.¹¹³¹ Како је постало очигледно да америчко присуство у комитету јесте било неопходно, европске силе званично су упутиле позив „америчким грађанима“ да приступе ревизији ратних облигација.¹¹³² Убрзо након формирања комисије стручњака Френк Келог је издао званичну информацију јавности „да иако Стејт департмент није имао примедби на учешће својих грађана у раду комитета, проблем дугова није могао бити субјект преговора, као и да су ратне облигације према Сједињеним Државама биле искључене из рада комитета стручњака.“¹¹³³

Стварање европског савеза против плаћања дугова Америци разбеснело би Конгрес и узнемирило америчко јавно мњење. Уколико би дошло до таквог развоја догађаја, потенцијално не би било могуће смањити кредитне и ратне облигације дужничким државама. Интензиван економски уплив Америке у економска питања Европе јесте отежао позицију Стејт департмента и америчких банака чиме су САД неизбежно биле уплетене у политичку контроверзу немачких репарација.¹¹³⁴ На другој страни, држањем отвореног питања са Европом у погледу отплате обавеза Стејт департмент могао је да одржава доминантну позицију у евроатлантским односима.¹¹³⁵

Рад Јанговог комитета налазио се под доминантном улогом Сједињених Држава и тежио је да ревизијом претходног плана експерата заврши последњу фазу у „интеграцији Немачке и спајању са Западом“.¹¹³⁶ Репарациона комисија требало је да буде укинута а њену улогу би преузела нова банкарска институција у Базелу.¹¹³⁷ Предложена је нова терминологија због чега је појам „репарација“ требало поништити и не доводити у међународну везу са Немачком. Преговори за доношење новог плана спроводили су се у тренуцима острашћености и незадовољства готово свих држава. Комитет је уместо о економским питањима велику већину времена провео у разматрању политичких питања.¹¹³⁸ Управо то је запазио југословенски посланик у Паризу, Мирослав Спалајковић, у једном од извештаја влади када је нагласио како је предмет расправе комитета експерата прешао са „економског и финансијског, на политички терен“.¹¹³⁹

Према опажању Косте Павловића приметна је доминантна улога САД. Он је сматрао да су велике силе саме израдиле Дозов и Јангов план. Сједињене Државе као велика сила „нигде званично нису учествовале, али Чарлс Доз и Овен Јанг *јесу Американци*“ (курзив Б. М.).¹¹⁴⁰

¹¹³⁰ *Ibid.*

¹¹³¹ FRUS, 1928, Vol. II, Germany, Plans for a committee of experts, document 840, p. 874.

¹¹³² *Ibid.*, p. 878.

¹¹³³ *Ibid.*, p. 880.

¹¹³⁴ F. Costigliola, *op. cit.*, 206.

¹¹³⁵ *Ibid.*, 129, 208.; Костиљола не тврди да су САД уцењивале иностране владе али је очигледно да су након тога амерички одлучиоци могли релаксирано да наставе спровођење репарационе политике према Немачкој. Познат пример представљало је наметање ембарга Кулицове администрације на издавање зајмова Француској све док влада у Паризу није склопила уговор са „WWFDC“ о регулисању дуга. Због одредби уговора, влада Едуарда Ериа поражена је у Сенату и довела до протеста 25,000 ратних ветерана на улицама Париза, А. Tuz, *n.d.*, 521, 524.

¹¹³⁶ F. Costigliola, *op. cit.*, 196.; Чињеница да су на првом састанку финансијске комисије амерички експерти показали надмоћ учешћем Џона Пијерпонта Моргана, као другог по реду америчког делегата иза Овена Јанга, говори сама за себе. Састанак се одржао у Паризу 9. фебруара 1929. године, Е. Johnson, *op. cit.*, 304.

¹¹³⁷ J. F. Dulles, H. Schacht, *op. cit.*, 7.

¹¹³⁸ *Ibid.*, 7-8.

¹¹³⁹ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 464. Препис телеграма М. Спалајковића

¹¹⁴⁰ К. St. Pavlović, *n.d.*, 36.

Циљ нове комисије за уређење репарационог питања Немачке, био је да формално настави односе између држава повериоца и владе у Берлину с обзиром да је у том периоду Дозов план показивао озбиљне индикаторе да немачка економија неће издржати одштетне захтеве страних влада. Према анализи Комитета за трансфер и Генералног агента Гилберта, за 1929. годину влада у Берлину могла је да обезбеди предвиђену исплату од 125 милиона британских фунти, само уколико наметне нове порезе становништву што је представљало изразито непопуларну меру.¹¹⁴¹ Као што је примећено раније, Сједињене Државе су из спољнополитичких и безбедносних разлога водиле рачуна о унутрашњој политичкој стабилности Вајмарске републике тако да незадовољство њених грађана томе никако није ишло у прилог. Са друге стране, Немачка је тактички рационално покушавала да смањи онај део репарационих плаћања према повериоцима која су се тичала ратне штете. Међутим, по питању отплате која би директно била повезана са ратним дуговима и које би се исплаћивале државама кредиторима, није имала интереса да се супротставља Сједињеним Државама.¹¹⁴²

Министарство иностраних дела у Београду било је обавештено да су састав комитета стручњака и његов рад требало формално да уреде Велика Британија, Француска, Италија, Белгија, Јапан и Немачка (Сједињене Државе се не спомињу у првом званичном извештају из Лондонског Посланства везаном за формирање нове комисије, *прим. Б. М.*).¹¹⁴³ Све до лета 1929. године југословенска влада била је уверена да америчка администрација није себе сматрала обавезном да утиче на рад комитета. Према ставу Југословена, мишљење америчких делегата Овена Јанга и Џона Пијерпонта Моргана било је независно у оцени и доношењу одлука током рада нити је оно обавезивало Стејт департмент да поштује одлуке експерата.¹¹⁴⁴ Посланство у Лондону је имало примедби на будући процес с обзиром да је он представљао потврду „извесног фактичког стања ствари“ али да није имао „никакав правни основ“ у међународноправном смислу, о чему је известило министра спољних послова Војислава Маринковића.¹¹⁴⁵ Према интерпретацији југословенског посланика из Лондона, Француска је у почетку тежила да ограничи компетенције комитета експерата позивајући се на Версајски уговор и све претходне споразуме о ратним репарацијама који су настали међународним дипломатским радом. Француска је изнела формалан захтев да експертске чланове одреди Репарациона комисија.¹¹⁴⁶ Француски захтев ишао је у корист влади у Београду зато што је југословенски делегат скоро читаву деценију имао приступ у решавању неких питања од мањег значаја у раду Репарационе комисије. На тај начин, представници Краљевине би били укључени у рад нове комисије. Ипак, услед објективних разлога и статуса мале земље Југославије то се ипак није догодило.

Лондонско Посланство известило је владу у Београду да се француској намери супротставио генерални агент Гилберт. Према том извештају, Сједињене Државе имале су интереса да не прихвате француски предлог јер су сматрале да у том случају не би могле бити спроведене планиране измене постојећих Дозових одредби; не би могло доћи до укидања Комитета за трансфер плаћања и стварање банке за међународна плаћања.¹¹⁴⁷ Планери из Вашингтона желели су да створе једну потпуно нову банкарску међународну институцију засновану на мултилатералном раду, која би заменила постојећи Комитет за трансфер плаћања (trustee).¹¹⁴⁸ Једини прихваћен француски захтев, али који је био предвиђен за имплементацију и од стране САД био је да коначна репарациона сума буде заснована на реалном економском капацитету Немачке. Закључак извештаја Посланства изнео је тезу да је предстојећи рад

¹¹⁴¹ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 152. Стр. Пов. Бр. 624.

¹¹⁴² АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Телеграм Бошковића, 30. март 1929.

¹¹⁴³ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 152. К. Пов. Бр. 691.

¹¹⁴⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 45, д. 109.

¹¹⁴⁵ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 152. К. Пов. Бр. 691.

¹¹⁴⁶ Исто.

¹¹⁴⁷ Исто.

¹¹⁴⁸ J. F. Dulles, H. Schacht, *op. cit.*, 7.

комитета у потпуности требало да буде арбитражан и да сходно томе, резултат до којег би се дошло није могао бити заснован на Уговору о миру из Париза.¹¹⁴⁹ Такође, посланик Ђурић је дошао до сазнања да информација према којој је „Француска тражила наше учешће у Комитету а да на то није пристала Енглеска“, није изгледала тачна.¹¹⁵⁰ Мале државе које су биле квалификоване за решавање репарационог питања у складу са мировним уговором нису могле да очекују да ће њихов утицај на рад бити могућ у непосредном смислу. На крају, Посланство је сматрало да је највећа опасност по југословенске интересе претила „у даљој подели немачких примања између савезника“, као и у будућој величини немачке одштете. Могло је да дође до ситуације „где би се променио однос савезника у учешћу у немачким репарацијама и да се евентуално смањење правда пасивношћу у погледу других обавеза“.¹¹⁵¹ Према уверењу посланика у Лондону, нота Југославије упућена Британцима у којој је показан интерес да проценти утврђени у Спа 1920. године формално наставе да се примењују имала је одређену потпору од британске стране, али је саопштење лондонског Трезора како су „мање промене процената биле могуће“ наговестило извесно упозорење.¹¹⁵²

6.2. Јангов план 1929. године и репарациона политика Краљевине Југославије

Крајем октобра месеца 1928. године Посланство у Лондону известило је Министарство спољних послова о међународним припремама за општи и „коначни“ споразум о ратној одштини. У извештају су разматране потенцијалне околности које су могле да утичу на југословенски пријем одштете. Информација је потврдила да је водећа личност која је представљала Сједињене Државе у Репарационој комисији, поменути Семјуел П. Гилберт, поставио процес немачке одштете и проблем француске окупације Рајнске области у само средиште међународне политике.¹¹⁵³ Постојала је одређена нелагодност с обзиром да је владало уверење како је Краљевина СХС имала више правног кредибилитета да учествује у преговорима него Јапан и Белгија.¹¹⁵⁴ Представници владе заступали су тезу према којој је Југославија имала неоспорно право да буде заступљена у комитету јер је то право формално произишло из Уговора о миру. Једном већ утврђени дуг Немачке није се могао мењати без овлашћења држава заступљених у Репарационој комисији у којој је учествовала југословенска влада.¹¹⁵⁵ Како су интереси појединих сила налагали да није могло бити смањења делова њихових износа одштете, посланик је подсетио на лоше југословенско искуство у претходним аранжманима, када њени делегати готово да нису имали право гласа у припреми и усвајању међународних уговора.¹¹⁵⁶

Посланик у Лондону, Ђорђе Ђурић, сматрао је да се поновно отварање питања ратне накнаде догодило из неколико разлога.¹¹⁵⁷ Званична позиција Британије заснована на Балфуровој ноти из 1922. године била је од раније позната. Влада у Лондону заступала је тезу да су годишње исплате Немачке савезничким државама морале да буду на граници оних сума које су те државе дуговале Британији како би са износима тих примања она исплаћивала своје ратне ануитете Сједињеним Државама. Минимална сума немачких годишњих исплата у том смислу требала је да буде око 100 милиона британских фунти. Како је дотадашња исплата

¹¹⁴⁹ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 152. К. Пов. Бр. 691.

¹¹⁵⁰ Исто.

¹¹⁵¹ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 152. К. Пов. Бр. 691.

¹¹⁵² Исто.

¹¹⁵³ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 152. Пов. Бр. 2641.

¹¹⁵⁴ Исто.

¹¹⁵⁵ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Бр. 6517.

¹¹⁵⁶ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 152. Пов. Бр. 2641.

¹¹⁵⁷ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 152. Стр. Пов. Бр. 624.

репарација износила око 125 милиона фунти годишње Ђурић је сугерисао да је постојала могућност да до извесних укупних умањења ипак дође.¹¹⁵⁸ Према посланиковом мишљењу европске силе биле су оптерећене политичким утицајем Семјуела Гилберта који је захтевао да се немачке суме исплата коначно утврде. Ђурић је сматрао да је амерички Генерални агент у читавом процесу имао конкретан план за разлику од других представника. Предвиђао је да ће америчку намеру прихватити и Немачка јер је крајњи интерес владе у Берлину била евакуација Рајнске области.¹¹⁵⁹

Према истим разлозима који су постојали у претходном утврђивању ратне одштете 1924. године, као што су фактори попут српских страдања у рату, узрочне везе међусавезничких ратних дугова и репарација, уз укупни економски капацитет југословенске државе,¹¹⁶⁰ југословенски интерес налагао је противљење сваком смањењу немачких исплата. Да би се одржао репарациони *status quo* и осигурао наставак стабилних односа са другим државама које су примале одштету, посланик је као главни циљ Краљевине нагласио одбрану 5% репарација који су јој припадали према ранијим уговорима.¹¹⁶¹ У предстојећим напорима за одржавање процената Краљевини нису ишле у прилог незваничне гласине у дипломатским круговима да је „Србија већ била подмирена ратном одштетом од Немачке“.¹¹⁶² Без обзира што су таква нагађања временом утихнула посланик је ипак нагласио да поједине државе нису одобравале „високе“ износе дотадашњих немачких исплата Краљевини.¹¹⁶³

Посланство у Лондону било је уверено да је предстојало снижавање укупне немачке одштете.¹¹⁶⁴ Из тог разлога, препорука је била да се владама у Лондону и Паризу стави до знања како Југославија неће без реакције испратити смањења. Ставови Британије и Белгије ишли су донекле на руку влади у Београду пошто су заступали тезу да би укупне репарације требало да остану на истом нивоу. Оно што није одговарало јесу биле информације које су се појављивале у јавности како је Француска могла бити компензована специјалном накнадом „ако би цела сума будућих плаћања Немачке била намењена амортизацији ратних дугова савезничких држава према Сједињеним Државама“.¹¹⁶⁵ Ово је први помен у извештајима Посланства у Лондону којим је наговештено да би САД непосредно могле да буду корисник немачких репарација чиме би исплата ратних дугова имала међународне гаранције.

Уочи почетка рада комисије, британски Форин офис пренео је југословенском посланику информацију како је постојала озбиљна могућност да се исплата немачке одштете подели у две групе. Једна група репарација служила би за исплату ратних дугова Сједињеним Државама и европским кредиторима, док би остатак одштете заправо представљао стварну и реалну исплату за претрпљену ратну штету.¹¹⁶⁶ Информација је изазвала одређену забринутост због чега је Ђурић известио Министарство спољних послова о могућој опасности. Поделом на две групе стварна примања би се у великој мери смањила јер је краљевска влада много више

¹¹⁵⁸ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 152. Стр. Пов. Бр. 624.

¹¹⁵⁹ Исто.

¹¹⁶⁰ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 152. Пов. Бр. 2641.

¹¹⁶¹ Дозов план гарантовао је пет процената Краљевине СХС од 125 милиона немачких златних марака „серија А и Б“ немачких обвезница, без „серије Ц“. Други циљ владе у Београду, по Ђурићу можда и важнији, требало је да се односи на аустроугарски дуг и „либерациони зајам“. Интерес је налагао да се и даље одржава успостављена веза ова два дуга са пријемом немачких обвезница „Ц серије“. Предложено је да Југославија из финансијских разлога мора да захтева сразмерно смањење или поништавање потраживања повериоца, уколико би се износ обвезница „Ц серије“ смањило или укинуо. Исто.

¹¹⁶² Исто.

¹¹⁶³ Исто.

¹¹⁶⁴ „Сад кад ће извесно бити у питању неко подкресивање репарационог дуга Немачке, било у висини цифре дуга у броју ануитета које ће Немачка имати још да плати, и када ће се све савезничке државе које воде прву реч у питању репарација, упињати да своје интересе што потпуније очувају [...]“, Исто.

¹¹⁶⁵ Исто.

¹¹⁶⁶ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 152. Стр. Пов. Бр. 624.

добијала од немачких исплата него што је била задужена по обавезама ратних дугова.¹¹⁶⁷ Иако до тада још увек није била регулисана отплата српских ратних дугова Француској,¹¹⁶⁸ укупно спољно задужење укључујући ануитете према влади у Паризу износило би и даље доста мање од пријема ратне накнаде.¹¹⁶⁹ Приликом каснијег свођења рачуна иностраних прихода и задужења за 1931. годину чињенично стање је потврђивало значајну разлику у корист ове тврдње.¹¹⁷⁰

Посланство у Лондону предложило је да краљевска влада следи француску политику у спровођењу предстојећег плана комитета.¹¹⁷¹ Прелиминарни став Посланства полазио је од тачке да „су наши интереси идентични са француским“, иако ова тврдња можда није била исправно утемељена у дотадашњем развоју догађаја. Постојала су сазнања да је Поенкаре размишљао о умањењу немачких исплата за двадесет посто у замену за коначну репарациону суму што ипак није одговарало Југославији.¹¹⁷² Предлог ослонаца на француску политику произилазио је из једног фундаменталног разлога. Дипломате у лондонском Посланству и у Министарству спољних послова у Београду још увек нису до тада у потпуности повезали америчку политичку иницијативу са предстојећим радом Јанговог комитета већ су сматрали да је читав процес заправо био план британске и француске владе заједно, као и да се налазио под неодређеним америчким утицајем.¹¹⁷³ У складу са наведеним разматрањима, приступило се припреми нацрта са конкретним југословенским интересима и намерама. Дипломатска нота у којој су интереси наведени, требало је да буде послата само овим двама владама уз образложење да је „изгледало непотребно предавати ноту свима владама које учествују у овим преговорима, јер *стварна решења* (курзив Б. М.) узимају само енглеска и француска влада“.¹¹⁷⁴

Званично одсуство Сједињених Држава у комисији директно је утицало на перцепцију о томе које земље у Јанговој комисији су имале доминантну улогу. Министар иностраних послова Војислав Маринковић је сходно томе наредио Спалајковићу и Ђурићу да упуте ноте владама ове две европске државе у којима су се налазили захтеви о испуњењу југословенских интереса.¹¹⁷⁵ Почетни циљеви забележени у нотама односили су се на одржање утврђеног процента од 5% и заштиту „серије Ц“ од којих су се сервисирали ануитети „либерационог дуга“.¹¹⁷⁶ Међутим, све државе које су плаћале „либерациони дуг“ одмах на почетку рада Јанговог комитета биле су трајно ослобођене исплата чиме је један од југословенских циљева био испуњен.¹¹⁷⁷

Амерички предлог плана о подели репарационих примања у две групе није формално предложен од стране државне администрације САД. Амерички делегати Јанг и Џ. П. Морган формулисали су меморандум а који су све државе у Комисији прихватиле без расправе.¹¹⁷⁸ План је специјално заступала и Британија из својих интереса као друга највећа сила са највишим потраживањима од дужника. Почетни предлог у комитету предвиђао је укупну годишњу суму немачких исплата од 125 милиона фунти чиме се повољна позиција Југославије

¹¹⁶⁷ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 152. Стр. Пов. Бр. 624.

¹¹⁶⁸ Видети: Д. Ђатовић, В. С. Алексић, *н. д.*

¹¹⁶⁹ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 602.

¹¹⁷⁰ L. Killen, *op. cit.*, 126.

¹¹⁷¹ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 152. Стр. Пов. Бр. 624.

¹¹⁷² Исто.

¹¹⁷³ Исто.

¹¹⁷⁴ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 152. Стр. Пов. Бр. 639.

¹¹⁷⁵ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 152. Пов. Бр. 246. Телеграм Маринковића

¹¹⁷⁶ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 152. Р.о.в. No. 667. Нота британској и француској влади, 7. децембар 1928. године

¹¹⁷⁷ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пројекат од десет тачака и једна нота; Када су рачуни затворени поништени су дугови од 178,035,000 француских франака у злату за Зајам ослобођења и југословенски дуг за уступљена добра у Аустроугарској у износу од 1,750,000,000 златних круна, АЈ, МИП КЈ, 338, Државни заступник КЈ, ф. 8, Ред. бр. 8. Тријанонски споразум, Париски споразуми

¹¹⁷⁸ FRUS, 1929, Vol. II, Document 1045.

не би променила. Могући проблем би настао уколико би се сума смањила на 100 милиона на шта су указивале јасне назнаке да би се то могло и догодити. Управо другу варијанту је заговарао Гилберт испред Комитета за трансфер и незванично у име Сједињених Држава.¹¹⁷⁹

Британски Форин офис упознао је југословенско Посланство у Лондону са намерама британске владе. Оне су предвиђале да се од једне групе ратне одштете директно исплаћују ратни дугови главним повериоцима док би се од друге групе наставила исплата обештећења у форми ратних репарација на начин како се одвијало до тада.¹¹⁸⁰ Посланик Ђорђе Ђурић је подвукао да је замишљени план угрожавао југословенске интересе пошто је крајњи резултат најавио сигурно умањење немачких исплата.¹¹⁸¹ У односима са Француском, најаву британског предлога само начелно је могла бити дискутована. Посланик је сматрао „да би било опасно улазити са њом у детаље једног оваквог прорачуна“, јер се у рачунској пројекцији морала укалкулисати одговарајућа „сума за плаћање нашег ратног дуга Француској, што би било неупутно чинити пре његовог регулисања“.¹¹⁸² Посматрајући интересе Југославије план је био финансијски прихватљив у том тренутку само уколико би се немачка плаћања одржала на нивоу постојећих износа. Ђурић је наговестио британској влади да би у случају губитака југословенске владе сви савезници морали да поднесу жртву у складу са процентима одштете. Скренуо је пажњу Министарству спољних послова у Београду и упозорио је да би се предложеном поделом на два дела, онај део који би се односио на исплату стварне одштете, временом смањивао.¹¹⁸³ Према посланиковом закључном разматрању главни циљ великих сила био је обезбедити исплату ратних дугова главних поверилачких држава од пријема немачких репарација.¹¹⁸⁴ Ову тезу из угла Сједињених Држава потврдио је недвосмислено и сâм Џон Фостер Далс, одмах након завршетка рада комисије када је питање ратних дугова обележио као једно од најважнијих питања у области америчке спољне и безбедносне политике.¹¹⁸⁵

Почетак наредне 1929. године донео је сазнања којих су се представници краљевске власти у Београду бојали а дипломатски представници Краљевине СХС у Паризу и Лондону наслућивали. Мирослав Плој као делегат у Репарационој комисији успео је да ступи у контакт са Леоном Фрејзером, правним саветником из дипломатског окружења Семјуела Гилберта и да о томе обавести Војислава Маринковића и Министарство спољних послова у Београду.¹¹⁸⁶ Из разговора са њим Плој је дознао да финансијски кругови у Њујорку и канцеларија Гилберта имају намеру да успоставе заједнички компромис између „легитимних интереса немачке националне економије“ и репарационих интереса заинтересованих држава. Фрејзер је више пута у разговору нагласио како су амерички финансијски интереси имали пуну подршку Британије и Француске. Сходно томе, коначна одлука Јангове комисије требало је да има јединствено упориште од стране свих држава заступљених у комисији.¹¹⁸⁷ Стручњацима није

¹¹⁷⁹ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 152. Стр. Пов. Бр. 624.

¹¹⁸⁰ АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 152. К. Пов. Бр. 691.

¹¹⁸¹ *Исто.*; Ђурићу је британски Трезор упутио саветодавни прорачун за случај Југославије у којем је наведена пројекција репарација за југословенску владу децембра 1928. године. План је предвиђао да би Југославија могла да рачуна на мање добитке уколико би годишња немачка давања била 100 милиона фунти током првих пет година. Међутим, уколико би се исплате наставиле на бази овог износа, сваки наредни ануитет прогресивно би био умањен. Опасност је била разумљива када се знало да би се пројектовани ануитети растегли на вишедеценијску отплату. Британски прорачун предлагао је да влада у Београду озбиљно преиспита одлуку на који начин би могла да реосигура своја репарациона примања, с обзиром да је према британском разумевању југословенске позиције, повезивање ратних репарација са ратним дуговима значило дефинитивне губитке краљевској влади, АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 152. Treasury Chambers, Whitehall, S. W. 17. Dec. 1928.

¹¹⁸² АЈ, ПЛ, 341, ф. 49. ј. о. 152. К. Пов. Бр. 691.

¹¹⁸³ *Исто.*

¹¹⁸⁴ *Исто.*

¹¹⁸⁵ J. F. Dulles, H. Schacht, *op. cit.*, 10.

¹¹⁸⁶ АЈ, МФ, 70-238-432, Пов. бр. 55.

¹¹⁸⁷ *Исто.*

био крајњи циљ да утврде финалну суму немачких исплата већ само годишње ануитете и временске рокове плаћања који би се растегли на период од 60 година. Свота годишњих ануитета требало је да буде утврђена тако да се временски поклапа са роком отплате америчких дугова од стране европских земаља.¹¹⁸⁸ Фрејзер је напоменуо да су све државе морале да рачунају да ће бити оштећене у расподели репарација. Међутим, Фрејзерова констатација да је штета требало да буде сразмерна за све није ишла у корист Југославије јер је према Плојевој рачуници она пропорционално губила много више од осталих земаља.¹¹⁸⁹

Делегат је став америчког експерта окарактерисао као „велику опасност по интересе наше државе“ и подвукао је како су „експерти у Јанговој комисији делили овај менталитет“ због чега му је у Београду требало посветити „највећу пажњу“.¹¹⁹⁰ Посебно је напоменуо Министарству да је статистика у погледу ануитета које су државе требало да плате на име ратних дугова имала огромну улогу. Како ће се касније испоставити, са великом прецизношћу предвидео је поступке Италије која је сигурно имала на уму да своје ратне дугове у огромној мери компензује на рачун пријема репарација других мањих држава, попут Југославије.¹¹⁹¹ САД је одговарала структура расподеле немачког новца највећим америчким дужницима, посебно у погледу држава у које је спадала Италија а које су имале слабу економску основу и висок ратни дуг. Стејт департамент већ је у том периоду изашао у сусрет Мусолинију тиме што је Италији било исплаћено око 60 милиона марака за трошкове окупације Рајнске области.¹¹⁹² Сходно томе, Плој је показао оправдану бојазан за будуће немачке исплате иако је Фрејзер изразио уверавање да ће Јангов комитет заштити финансијске југословенске интересе.¹¹⁹³

У марту 1929. године комитет експерата добио је конкретнију структуру и јаснију платформу рада па су заинтересоване државе могле да се упусте у финансијске калкулације. Прелиминарне анализе Ђурића и делегата Матеје Бошковића у Репарационој комисији уочиле су да амортизација ратних дугова из прве групе немачких плаћања не би била довољна да покрије ратне дугове већине дужничких земаља. У тој групи држава посебно тешку позицију имале су Италија и Румунија јер су њихови ратни дугови били виши од пријема репарација.¹¹⁹⁴ Пример Југославије показивао је супротно стање ствари. Њени укупни ратни дугови били су драстично мањи у односу на пријем ратне одштете. Разлике које би настале морале би да се исправљају трансфером новчаних средстава из друге у прву групу али би то изазвало измену формално утврђених процената у корист првих земаља а на штету потоњих, као и саме Југославије.¹¹⁹⁵ Да разлике нису биле толико велике можда је могло доћи до исправљања суме на праведан начин, међутим, те разлике су у случају Италије биле непропорционално велике. Чак и да је она намеравала да се одрекне својих права из друге групе репарација, а није, на шта

¹¹⁸⁸ Мирослав Плој је упутио примедбу да ће Југославија сигурно бити доста оштећена новим планом јер је требало да немачки ануитети износе мање него укупна вредност примарних обвезница репарација. АЈ, МФ, 70-238-432, Пов. бр. 55.

¹¹⁸⁹ Исто.

¹¹⁹⁰ Исто.

¹¹⁹¹ Исто. Према анализи финансијског стања Италије југословенског отправника послова у Риму, италијанска спољна политика била је заснована на Мусолинијевом ставу да је Италији учињена неправда на конференцији у Спа 1920. године. Процент репарационих примања од 10% предвиђених за владу у Риму било премало у односу на ратни напор те земље. Потребне Италије биле су базиране на узajмној вези исплата ратних дугова и ратне одштете Немачке, јер у супротном, италијански допринос економској реконструкцији Европе није био могућ. Међутим, отправник послова закључио је како је све до 1951. године према дотадашњем моделу пријема ратних репарација, Италија могла без препрека да испуњава облигације према САД и Британији заједно. АЈ, МФ, 70-238-432, Пов. бр. 166.

¹¹⁹² АЈ, МФ, 70-238-432, Пов. бр. 55.

¹¹⁹³ Исто.

¹¹⁹⁴ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 602.

¹¹⁹⁵ Исто.

су указивале конкретне изјаве италијанских представника власти, исправљање разлика није се могло очекивати.¹¹⁹⁶

Према разматрању Бошковића заснованом на непотпуним чињеницама у том тренутку, „за нашу земљу могле би доћи у питање велике суме“ у новој подели ратне одштете.¹¹⁹⁷ Примања из прве групе немачких ануитета износила су укупно око 90 милијарди немачких марака у злату за све повериоце, при чему је Југославија требало да рачуна на нешто мање од 4,5 милијарди према утврђеном проценту од 5%. Амортизација њених дугова према САД и Британији износила је око 1 милијарду што је остављало слободну суму око 3,4 милијарде марака. Како тада још увек није био регулисан француски ратни дуг рачунало се да ће и са ануитетима према француској влади опет остати знатна сума из прве групе немачких исплата.¹¹⁹⁸ Једини практичан начин да се надомести потенцијални губитак Југославије а да се испоштују загарантована права других држава био је да Британија као највећи дужник захтева само онолико колико је неопходно за сервисирање дуга Сједињеним Државама. Једним од предлога Јанговог комитета намеравано је да се учини озбиљан уступак Италији како би ова земља могла да регулише исплате ратног дуга.¹¹⁹⁹ У том случају, произлазио је логичан закључак да уколико се учини уступак Италији неким земљама би морао да се смањи загарантовани проценат. Бошковић је изразио реалну бојазан да би прва на удару била Југославија баш због приметног вишка у ануитетима када се упореде њени приходи и расходи у структури репарација и дугова.¹²⁰⁰ Подршка од Француске у овом питању није била изгледна јер је она незаинтересовано посматрала случај Југославије. Како није реаговала на апеле за подршку у том тренутку делегат је разочарано приметио да се није могло рачунати на њену помоћ. У већини забележених разговора француски експерти изјављивали су уопштене фразе када се говорило о прерасподели процената.¹²⁰¹

У Паризу је Мирослав Спалајковић покушао да допре до америчких делегата и у том циљу је затражио састанак са америчким амбасадором. Увидом у доступне изворе није могуће сазнати да ли се састанак одржао.¹²⁰² Намера да се дипломате повежу са америчким државним представницима произилазила је и из чињенице да су француски делегати својим вестима уносили велику нервозу. Поједини финансијски експерти из француских редова енергично су изјављивали у разговорима са Бошковићем „да се има водити рачуна о захтевима држава које нису заступљене у комитету, посебно у корист Србије“, али је такође пренета и информација „да експерти неких земаља налазе да је она сувише била фаворизована при ранијим поделама те да се сада њезин део може смањити“.¹²⁰³ Међутим, француски представници нису саопштили Матеји Бошковићу колику суму су велике силе намеравале да одреде за „српски део“ у првој групи одштете.¹²⁰⁴

Свако наредно извештавање комитета доносило је неповољне вести за југословенске интересе. Почетком априла 1929. године када је подела репарација у две групе са конкретном везом према ратним дуговима већ била извесно утврђена, Спалајковић се састао са

¹¹⁹⁶ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 602.

¹¹⁹⁷ Исто.

¹¹⁹⁸ Исто.

¹¹⁹⁹ Исто.

¹²⁰⁰ Исто.

¹²⁰¹ Исто.

¹²⁰² Исто.

¹²⁰³ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Телеграм Бошковића, Бр. 630. 30. март 1929.

¹²⁰⁴ Бошковић је из излагања француских делегата закључио како је Југославији претио озбиљан губитак у распону до три милијарде немачких марака укупно за све године примања репарација, о чему је упозорио Министарство спољних послова. Исто.

представником француског Министарства спољних послова, Корбеном.¹²⁰⁵ Југословенски посланик се пожалио да су методе експерата посредно доводиле до ревизије версајских одредби. Како се није водило рачуна о утврђеним процентима већ је комитет разматрао будуће исплате репарација сразмерно величини дугова Сједињеним Државама и Британији, читав процес према Спалајковићу није имао легалну основу. При том, српски ратни дуг Француској није уопште разматран са намером да се укључи у прву групу ратне одштете.¹²⁰⁶ Позиција Француске такође је била у том тренутку уздрмана јер ни француска влада није била сигурна на који начин ће се ситуација разрешити. Како је посланик схватао француску политику, једина сигурна ствар је била да је рад комитета представљао последњи корак у коначном уређивању немачке одштете.¹²⁰⁷ Спалајковић је из тих разлога одиграо на карту неизвесности исплате српског дуга француској влади нагласивши Корбену да „ако нам се не обезбеде сва примања од Немачке на која имамо несумњиво стечено право, постављало се питање одакле ћемо ми плаћати наш дуг Француској“.¹²⁰⁸ Покушаји југословенског посланика у Паризу да обезбеди француску подршку нису наишли на реакцију из разлога који југословенска страна није могла да претпостави у том тренутку. Према Костиљолиним тврдњама Француска је за време рада Јангове комисије успоставила јаку коалициону сарадњу са САД засновану на заједничком интересу који је подразумевао заштиту постојећег међународног монетарног поретка.¹²⁰⁹

Југословенски односи са америчким делегатима и односи са администрацијом у Вашингтону нису донели резултате. Овакав след догађаја добрим делом произишао је из немогућности да се допре до кључних америчких политичких актера задужених за процес доношења одлука. Један од ретких конкретних контаката који је остварен са америчким представницима јесте преписка Ђурића са секретаром Јанговог комитета Фредом Бејтом.¹²¹⁰ Из те преписке се могло сазнати како је Овен Јанг лично пренео Бејту да ће одредбе финалног документа бити не само прихватљиве, већ и задовољавајуће по интересе Југославије. Према америчком секретару, председник комитета Јанг приступио је сагледавању проблема на праведан начин са циљем да се оствари најбоље решење за све заинтересоване државе.¹²¹¹

Уверавања америчког делегата Ђурић није прихватио. У том периоду већ је могао приметити да је највећи напор за ревизију репарација и њихових везивања за исплату ратних дугова САД долазио управо од америчких експерата. Важност америчке улоге у раду комисије експерата посланик је уочио, додуше, можда релативно касно, ако се узме у обзир да је Ђурић ову констатацију пренео Министарству спољних послова тек априла 1929. године.¹²¹² Према информацијама које је добио из Форин офиса постојала је нада да Британија неће дозволити промене, јер према посланиковом тумачењу британских интереса амерички предлог није ишао у корист владе у Лондону.¹²¹³

¹²⁰⁵ Југословенски посланик је изложио бојазан да је регулисање српског ратног дуга Француској доведено у питање јер он није био уврштен у групу репарација из које је намеравано да се регулишу међусавезничке облигације. АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 400. Телеграм М. Спалајковића

¹²⁰⁶ Исто.

¹²⁰⁷ Исто.

¹²⁰⁸ Исто.

¹²⁰⁹ F. Costigliola, *op. cit.*, 207.

¹²¹⁰ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Personal and Confidential, (signed) Fred V. Bate

¹²¹¹ Исто.

¹²¹² АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 134.

¹²¹³ Исто.; У том тренутку Посланство је уочило супротне циљеве Британије према америчким настојањима да измене репарације. Костиљола је истакао како је дугорочна визија владе у Лондону рачунала на слом Дозовог плана. Британска политика предвиђала је да би САД тежиле да заштите инвестиције америчких приватних банака у Немачкој, док би се целокупни ратни дуг у том случају поништио. Гилберт је известио Стејт департамент да су британски делегати због тога представљали највећу препреку Јанговој комисији у раду на измени репарационих примања, F. Costigliola, *op. cit.*, 208-209.

Комуникација са британским функционерима на коју се Ђурић умногоме ослањао, попут разговора са Остином Чемберленом у којима је британски секретар Форин офиса потврдио непромењивост репарационих процената,¹²¹⁴ није дала резултате. Југословенској дипломатији стога је једино преостало да преко француских функционера покуша да наметне интересе. У погледу односа са Француском Југославија је имала реалан залог са којим је могла да изврши политичку трговину; ратни дуг представљао је и даље отворено питање у билатералним односима. Сматрајући да се Француска готово није заложила за југословенске интересе Спалајковић је ово питање тактички искористио за одређени притисак како би натерао француске делегате у комитету да оштрије подрже југословенске циљеве.¹²¹⁵ Непрестано је слао жалбе француској влади сматрајући да постоји озбиљна неправичност и неправилност, јер се „није водило рачуна о утврђеним процентима него би се исплаћивање вршило сразмерно величини дуга појединих држава (према, прим. Б.М.) Америци и Енглеској“.¹²¹⁶

Уз активности Спалајковића у Паризу и Ђурића у Лондону, Матеја Бошковић је имао прилику да непосредно испрати рад експертског комитета. Он је добио ретку могућност да изложи став о југословенским интересима комисији непосредним обраћањем.¹²¹⁷ Међутим, без обзира на његово учешће у комитету није било могуће сазнати на који начин се након тога расправљало о положају Краљевине и у којем смеру се кретала политика комитета. У излагању делегат је потенцирао формални проценат од 5% и истицао намеру да ће влада у Београду одговорно бранити своја права.¹²¹⁸ Међутим, комитет којим је на том састанку председавао италијански делегат, није пружио било какве информације које би биле од користи. Бошковић се пожалио да је његово учешће дозвољено формално али не и суштински.¹²¹⁹ Временом се стварала реалност која је указивала да ће комитет донети неповољну одлуку по југословенске интересе. На крају, Бошковић је закључио да чак и у случају да Југославија одбије у правном смислу да прими дефинитивно решење комитета, одлука би постала обавезујућа.¹²²⁰ Читав процес подигнут је на највиши ниво државништва због чега је предложио примену радикалног решења које би краљевска влада требало да размотри са нарочитом пажњом. Решење је подразумевало да се очигледно умањење репарационих примања сразмерно повеже са укупним смањењем свих спољних финансијских облигација државе.¹²²¹

Свега пар дана након предлога Матеје Бошковића, Спалајковић је захтевао од свих функционера укључених у процес конкретне предлоге за наредне дипломатске кораке. Он је нагласио да није било прагматично одбити извршавање спољних финансијских обавеза Краљевине из више објективних разлога како је раније предложио Бошковић.¹²²² Приметну анксиозност у међусобним препискама југословенских дипломата, готово на ивици свађе, додатно је појачала критична фаза у раду комитета обележена преговорима са немачким делегатима. Председник немачке државне банке, Хјалмар Шахт одбио је повољну савезничку понуду од 40 милијарди немачких марака исплате.¹²²³ Југословенски посланик у Паризу је тада закључио како је Немачка базирала преговоре на испуњавању америчких интереса. Како је

¹²¹⁴ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 159.

¹²¹⁵ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 400. Телеграм М. Спалајковића

¹²¹⁶ Исто.

¹²¹⁷ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 159.

¹²¹⁸ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 726. Телеграм М. Бошковића, 17. априла 1929. године

¹²¹⁹ АЈ, МФ, 70-432-232, Пов. бр. 726.

¹²²⁰ За разлику од Португалије која је заступала одржање постојећих процената, Грчка и Румунија остале су загонетне у својим намерама. То није чудило јер би у ревизији износа о којима се говорило у дипломатским круговима оне имале користи. АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 726. Телеграм М. Бошковића, 17. априла 1929.

¹²²¹ Исто.

¹²²² АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 461.

¹²²³ Посланик у Берлину Живојин Балугџић, сматрао је да је расположење у Немачкој према Јанговој комисији мучно, али да немачке власти нису имале намеру да прекину преговоре. Немачка је велику наду полагала у америчку интервенцију и сматрала да америчке банке неће допустити да наступи криза јер би уложени амерички капитал био угрожен. АЈ, МФ, 70-432-232, Пов. бр. 190.

Спалајковић приметио, последњи немачки предлог од скоро 1,7 милијарди марака распоређених на 38 ануитета износио је управо онолико колико је било неопходно да се из једне групе репарација исплате ратни дугови САД.¹²²⁴ У том случају претило је да готово ништа не преостане за исплату реалних репарација из једне од група или како је посланик известио Министарство спољних послова, „правих репарација“.¹²²⁵ Он није саветовао нове дипломатске покушаје јер би они само створили лош утисак и нагласио је да „што се тиче нашег држања, мишљења сам да би у овом тренутку сваки наш корак био неопортун и могао би само узнемирити француску и енглеску владу, а нама никакве користи донети“.¹²²⁶

Сједињене Државе заиста су намеравале да спровођењем Јанговог плана отпочну процес „дефинитивног ликвидирања репарационог проблема“.¹²²⁷ Немоћ југословенске дипломатије да изврши утицај на рад и калкулације комисије најприближније је дефинисао Ђурић у извештају упућеном Министарству спољних послова. Он је сматрао како „изгледа да у овом тренутку наша права не можемо ефективније изнети, пошто смо и писмено и усмено упозорили на обавезе које према нама постоје“.¹²²⁸ С обзиром да су учињени дипломатски кораци код лондонске и француске владе остали без успеха, Ђурић је поставио питање „да ли би било умесно учинити корак и код осталих влада“. Није споменуо Стејт департмент, али је констатовао да би одређени контакти са италијанском владом омогућили тој земљи да наштети југословенским интересима.¹²²⁹

Разматрајући хипотетичке ситуације у погледу будућих одлука комисије, Бошковић је сматрао да се Југославији није могао надокнадити предстојећи губитак у првој групи.¹²³⁰ Упозорио је посланика у Паризу да југословенска права нису могла остати неоштећена у предстојећем аранжману и да је главни узрок томе била очигледна намера Сједињених Држава и Британије.¹²³¹ У финалним финансијским калкулацијама маја месеца 1929. године, Јангов комитет одредио је укупну немачку суму од 84 милијарди немачких марака у злату за прву групу анитета, што је представљало умањење у односу на предложену првобитну цифру од 90 милијарди. На основу процента од 5% Југославији је требало да припадне 4,2 милијарде и када би се од њих одбила исплата ратних дугова Сједињеним Државама и Британији, требало је да остане слободан део од око 3,14 милијарди. Највећа потешкоћа за Краљевску владу настајала је у том сегменту, јер је од тог слободног дела Јангова комисија намеравала да сервисира одређене делове италијанског и румунског ратног дуга. Југословенски функционери су зато покушавали на све начине да обезбеде надокнаду повећањем својих примања из предвиђене групе „чистих“ и безусловних репарација. Главни проблем у тим настојањима био је тај, што су све државе показивале јасну намеру да одрже или повећају сопствена примања у другој групи реалних репарација.¹²³²

Наведено је претходно како је аналитички приступ југословенских дипломата добрим делом занемарио политичку и стварну улогу америчких стручњака. Међутим, у последњој фази рада комитета југословенска страна закључила је да „ако се експерти Северне Америке придруже савезничким, и састави се мишљење већине од свију експерата сем немачких, морална вредност таквог мишљења била би велика, јер би Немци остали усамљени са својим мишљењем“.¹²³³ Другим речима, препознат је утицај америчких делегата у поступку

¹²²⁴ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Телеграм М. Спалајковића Мин. иностраних дела, Париз, 19. април, 1929. године

¹²²⁵ Исто.

¹²²⁶ Исто.

¹²²⁷ Јангов меморандум Стејт департменту из америчке амбасаде у Паризу, FRUS, 1929, Vol. II, Document 1045.

¹²²⁸ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 215.

¹²²⁹ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. К. Пов. Бр. 215. Лондон, 1. мај, 1929. године

¹²³⁰ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 737. Допис Бошковића упућен Спалајковићу, 19. априла, 1929. године

¹²³¹ Исто.

¹²³² АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 851.

¹²³³ Исто.

формирања коначног решења, али и даље са одређеним подозрењем јер је Бошковић сматрао да је „још рано било предвиђати њихово (мисли се на став америчких делегата, прим. Б. М.) дефинитивно држање између мишљења савезничких и немачких експерата“.¹²³⁴

Средином маја Ђорђе Ђурић из Лондона није пренео повољне вести влади у Београду. Према његовом саопштењу план немачких плаћања заснован на решењу које је Овен Јанг саставио и предложио битно је требало да промени проценте утврђене у Спа. Југословенски део био би мањи за 25 милиона немачких марака у злату годишње док би се делови свих осталих земаља, посебно Италије, Француске и Белгије повећали, са изузетком Британије.¹²³⁵ Ова вест изазвала је пометњу у Београду. Заменик министра спољних послова Коста Кумануди, захтевао је од Спалајковића у Паризу да што енергичније наступи код француске владе. Наглашено је да се неће примити никакво смањење процената као и да се од француске владе очекује поштовање свих дотадашњих споразума поводом репарационих процената.¹²³⁶ Уколико би Јангов план ступио на снагу влада у Београду била је спремна да захтева од Француске и Британије радикалне мере. Утемељење захтева налазило се у томе да су оне „гарантовале наш проценат и да би према томе, имале надокнадити ово смањивање. Овакво држање Француске у питању које је за нас од капиталне важности, учиниће тежи утисак на све наше кругове“.¹²³⁷ Ђурићу у Лондону такође је упућена наредба да учини корак код британске владе и захтева надокнаду за смањење процента према поменутом споразуму са Француском из 1921. године, чији је она била гарантор.¹²³⁸

Мирослав Спалајковић је по пријему наредбе са оштрим захтевима Британији и Француској започео разговоре са представницима Министарства спољних послова Француске. На састанку је доживео утисак како су Французи сматрали да би Јанговим планом највише биле оштећене Британија и Југославија. Он је добио уверавања да ће „националне владе имати последњу реч и неће бити везане предлозима експерата“, као и да „француска влада брани интересе својих континенталних савезника“.¹²³⁹ Ипак, ова уверавања имала су врло мало покрића у реалности и нису одражавали постојеће стање с обзиром на то како су се одвијали односи у комисији. Састанак је на површину изнео још једну чињеницу. Према њој је уочено како је Британија била погођена америчким предлогом чиме је морала да изврши преиспитивање политике међусавезничких дугова базираној на Балфуровој ноти.¹²⁴⁰ Како је незадовољство Југославије Јанговим радом сада могло да иде у корист Британији, поједини званичници у Београду су охрабривали Ђурића да обезбеди британску подршку у комисији. Према извештају који је француски чиновник прочитао Спалајковићу, амерички делегати су смањење југословенског процента у новој подели репарација јасно правдали „већ додељеним огромним авансима“ Краљевини СХС. Из тог разлога, посланик је намеравао да изврши иницијативу код америчког отправника послова у америчкој амбасади у Паризу, са којим се

¹²³⁴ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 851

¹²³⁵ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Строго Пов. Бр. 233. Допис Ђурића Мин. спољних послова, 9. мај, 1929. године

¹²³⁶ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Стр. Пов. Бр. 349. Допис Куманудија Ђорђу Ђурићу, 10. мај, 1929. године

¹²³⁷ Исто.

¹²³⁸ Исто.

¹²³⁹ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 602. Допис Спалајковића Мин. иностраних дела, 10. мај 1929. године

¹²⁴⁰ Исто.; Комитет је у једном моменту показао жељу да задовољи интересе Британије пошто је постојала могућност да влада у Лондону одбије нову поделу репарационих примања коју је припремио Семјуел Гилберт. Британски експерти истакли су могућност да Француска неће прихватити ратификацију свог уговора о дугу према Америци, уколико се не би изашло у сусрет Поенкареовим захтевима. Тада би Француска била принуђена да прода своје ратне обвезнице од 400 милиона долара, али у фунтама стерлинга, чиме би изазвала удар на валутни статус британске фунте, F. Costigliola, *op. cit.*, 209.; Такав расплет додатно је претио да угрози југословенску позицију зато што би Француска подржала решење које би ишло у корист лондонској влади, АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 606. Допис Спалајковића Мин. иностраних дела, 11. мај 1929. године.

лично познавао, али на основу расположивих извора није јасно да ли је тај дипломатски корак и спровео.¹²⁴¹

Мирослав Спалајковић је изразио бојазан да би наредни развој ситуације подразумевао удружени француско – британски притисак на Југославију којим би краљевска влада била натерана да прихвати решење комисије. Ситуацију нису чинили лакшом италијански дипломатски напади јер су кружиле информације како је италијанска делегација уверавала Овена Јанга да је Југославија примила више одштете него што је заслужила.¹²⁴² Спалајковић је зато предложио Министарству спољних послова да делегати у Репарационој комисији информишу експерте, нарочито америчке, британске и француске како би се „сузбиле интриге италијанске делегације која је уверавала Овена Јанга да би компресија нашег удела била сасвим правична“.¹²⁴³ Додао је „да вероватно наши противници убеђују Американце да ми уопште и немамо права на репарације јер смо изазвали рат“.¹²⁴⁴

Када је Француска притискала Југославију да прихвати османски део дуга након рата, у којем је Француска наступала делом и као поверилачка држава због инвестиција у турској железници, Војислав Маринковић је признао да је могао у том тренутку да издејствује много веће добитке од Француске изузев оних које је влада у Паризу обећала у виду кредитних компензација.¹²⁴⁵ Оптужио је париску владу за себичност и да се није довољно заузела за југословенску страну у читавом процесу. Обећања да ће губитке настале по Јанговом плану компензовати, Маринковић је могао додатно да услови и отписом османског дуга о чему се размишљало у Београду. Подвукао је да се Француска, када су њени интереси у питању, „понаша према нама директно непријатељски“ и да „нам такво понашање шкоди политички“ и „баца врло чудну светлост на наше односе“. Поставио је питање „шта требамо да мислимо ми, кад они директно раде против нас код других држава и у другим земљама?“¹²⁴⁶

Изолацију у директним контактима са америчким експертима покушао је да прекине Ђорђе Ђурић. Средином маја месеца послао је писмо Фреду Бејту са надом да ће успети да утиче на став првог америчког делегата.¹²⁴⁷ Изразио је жаљење што је Овен Јанг дошао до закључка да се удео Југославије у немачким репарацијама може смањити на основу чињенице да су дотадашња примања превазилазила исплату њених ратних дугова. Он је скренуо пажњу Американцима у комитету да је током финансијске мисије у Вашингтону 1924. и 1926. године аналитички представио економску ситуацију Југославије поткрепљену фактографијом и доказима. Амерички Трезор и „WWFDC“ тада су дошли до закључка да је било неопходно омогућити одређене повољне уступке Југославији због ратних страдања и лоших економских услова.¹²⁴⁸ Ђорђе Ђурић је поновио како је комисија Конгреса тада узела у обзир репарационе исплате према Дозовом плану и сматрала је „да Краљевина СХС заслужује повољне услове приликом регулисања ратних дугова Америци али и све исплате немачке одштете како би се обновила разорена Србија“.¹²⁴⁹

Новом финансијским планом склопљен билатерални аранжман југословенске мисије и „WWFDC“ би се урушио и сви повољни уступци учињени Југославији више не би постојали. Другим речима, тадашњи преговори из Вашингтона који су резултирали склопљеним уговором били би анулирани; створила би се ситуација у којој је Југославија регулисала ратне

¹²⁴¹ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 602. Допис Спалајковића Мин. иностраних дела, 10. мај 1929. године

¹²⁴² АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 606. Допис Спалајковића Мин. иностраних дела, 11. мај 1929. године

¹²⁴³ Исто.

¹²⁴⁴ Исто.

¹²⁴⁵ Архив САНУ, Воја Маринковић – Мирославу Спалајковићу, бр. 14439/539.

¹²⁴⁶ Исто.

¹²⁴⁷ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Personal and Confidential, писмо Ђ. Ђурића упућено Бејту, 13. мај, 1929. године

¹²⁴⁸ Исто.

¹²⁴⁹ Исто.

дугове са САД на бази неповољних одредби а не на основу услова које је југословенска делегација склопила са Конгресном комисијом.¹²⁵⁰ На крају писма, Ђурић је подсетио и на ситуацију у којој је један од америчких експерата у комитету, Роланд Бојден (Roland W. Boyden), одмах након рата када је са радом започела Репарациона комисија указивао на чињеницу да су српски, одн. југословенски интереси значајно дискриминисани приликом разматрања о ратној одшети поражених сила.¹²⁵¹ Ништа од тога што је Ђурић навео, није резултирало видљивим утицајем на рад и коначан извештај комитета. Синхронизовано са Ђурићевом иницијативом, Посланство у Вашингтону покушало је да омекша амерички став. Међутим, како формално Стејт департмент и администрација Беле куће нису учествовали у раду комисије, посланик у Вашингтону Леонида Питамиц могао је само да замоли Стејт департмент да утиче на Овена Јанга и спречи умањење репарационог процента.¹²⁵² Посланик је добио једноставан и кратак одговор који није остављао простора за дипломатску комуникацију Посланства и америчке администрације. Према интерпретацији државног секретара, Овен Јанг је деловао самостално и независно у комисији при чему његова одлука није обавезивала иностране владе.¹²⁵³

У последњој фази рада комисије француско министарство спољних послова потврдило је да ће Југославија „морати да прими споразум“ уколико би се он једногласно усвојио. Наглашено је да је споразум морао да буде „примљен од свију других влада макар доносио веће жртве него за остале“.¹²⁵⁴ Као главни разлог за смањење наводило се да је Југославија до тада примила велике репарационе авансе.¹²⁵⁵ У пар наврата Ђурић је преносио охрабрујуће вести из Лондона.¹²⁵⁶ Спалајковићу у Паризу, француско министарство спољних послова такође је потврдило да су се очекивале повољне новости. Према француском саопштењу, наводно је Поенкаре након Јанговог извештаја био веома забринут за случај Југославије, због чега је издао специфичне инструкције француском делегату у комисији. И Британија је показала разумевање за лоше југословенско искуство са текућим репарационим изменама, услед чега је известила француско министарство финансија да „Енглеска неће потписати никакав аранжман којим би се крњила права Енглеске и Југославије, јер према потоњој има обавезу коју не може прекршити“.¹²⁵⁷

Спалајковић је навестио француској влади да би настао прворазредни скандал уколико је била тачна информација како је Италија политичким „интригама“ успела да повећа свој репарациони проценат на рачун југословенског. Он је сматрао да би Мусолинијев успех у репарационом процесу створио значајне последице по француску спољну политику. Показало би се међународној заједници да француска подршка слабо вреди у међународним односима и „да само Италија води активну политику“.¹²⁵⁸ Посланик је обавестио владу у Београду о намерама Француске и других великих сила да компензују оштећене државе издавањем кредита за које би била задужена међународна банка (Bank for International Settlements). Као прва држава која је могла имати користи од такве банке фигурирала је Италија, без обзира на

¹²⁵⁰ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Personal and Confidential, писмо Ђ. Ђурића упућено Бејту, 13. мај, 1929. године

¹²⁵¹ Исто.

¹²⁵² АЈ, ПВ, 371, ф. 45, д. 105.

¹²⁵³ АЈ, ПВ, 371, ф. 45, д. 108.

¹²⁵⁴ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 902.

¹²⁵⁵ Исто.

¹²⁵⁶ Британски делегат у Јанговој комисији изнео је вест да је Британија била спремна у једном тренутку да се одрекне дела од 40 милиона немачких марака годишње, при чему су остале земље могле да рачунају на тај износ, укључујући и Краљевину СХС, којој је наведена сума представљала скоро целокупан део. Међутим, овом поделом Италија није могла да рачуна на повећање њених примања. АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Строго Пов. Бр. 261. Допис Ђорђа Ђурића Министарству иностраних дела, 15. мај, 1929. године

¹²⁵⁷ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 634. Допис Спалајковића Мин. спољних послова, 17. мај, 1929. године

¹²⁵⁸ Исто.

протесте југословенских дипломата према најавама да ће влади у Риму бити додељена неразумно повећана ратна одштета.¹²⁵⁹

После готово полугодишњег рада комисије званичан документ представљен је јавности почетком јуна 1929. године. Прве утиске о званичном Јанговом извештају пренео је Матеја Бошковић у анализи за владу у Београду 16. јуна. Једна од кључних одредби односила се на формирање међународне банкарске институције (Bank for International Settlements) која би укинула и заменила Комитет за трансфер плаћања успостављен 1924. године.¹²⁶⁰ И ова информација, као и скоро све претходне вести пре проглашења извештаја саопштаване су југословенским представницима увек незванично и поверљиво у последњем тренутку због чега је Војислав Маринковић увек оштро негодовао.¹²⁶¹ Јанговим планом учињена је нова сразмера у расподели одштете за сваку годину. Бошковић и Ђурић су уочили да одштета не одговара загарантованим процентима усклађених дотадашњим споразумима, при чему су нови износи за Југославију били знатно мањи него што су износили до тада.¹²⁶² Методе рачунања ануитета комитет није обелоданио јавности нити је објаснио разлике у примањима свих држава. Оно што је Бошковић успео да сазна незванично у разговору са једним од делегата јесте да су за основу у обрачунавању разматрана три кључна проблема. Поред белгијског ратног дуга и окупационих трошкова савезничких држава, већ примљени и искоришћени аванси Југославије у укупним репарацијама представљали су један од главних принципа на основу којих је настао Јангов план, о чему је Бошковић известио владу у Београду.¹²⁶³

Матеја Бошковић је нагласио како је званичан план Југославији доделио за првих 37 година просечно по 84 милиона златних марака годишње. Југословенском супарнику Италији, износ репарација повећан је просечно на годишњем нивоу на 213 милиона немачких марака што математички није одговарало постојећим процентима од 10% за Италију и 5% за Југославију. Белгија и Румунија такође су фаворизоване због чега је Бошковић констатовао да је Југославија оштећена.¹²⁶⁴ У другој групи где су ануитети Немачке били распоређени на 22 године и намењени исплати ратних дугова Сједињеним Државама и Британији, према Бошковићевој рачуници Југославији је проценат од 5% снижен за 1,446%. Од предвиђених 1,721,000,000 марака које је требало да прими у периоду од 22 године, када се одбило 500 милиона марака по основу југословенског ратног дуга њој је следило око 1,223,000,000.¹²⁶⁵ Сва обећања која су долазила из Париза и Лондона, према којима је требало да се поштују формални проценти и интереси Југославије, нису испуњена. Бошковић је зато изразио наду да ће савезничке земље „исправити неправду“ компензацијом по другим основама. Уз оштећења процената један од главних проблема који је погодио владу у Београду односио се на чињеницу да прелиминарни извештај није споменуо у својим одредбама српски, одн. југословенски ратни дуг Француској у оквиру оне групе репарација која је била намењена исплати ратних дугова Сједињеним Државама и Британији.¹²⁶⁶

Ђорђе Ђурић је такође анализирао документ, при чему је дошао до другачијих резултата. Он је сматрао да је проценат у погледу поштовања југословенског дела репарација „углавном остао сачуван“. Аргумент је заснивао на проценту израчунатом од укупно 1,762,000,000

¹²⁵⁹ Дискутовано решење о потезима такве банке није у потпуности одговарало интересима Југославије. Постављало се питање политичког утицаја због чега је Мирослав Спалајковић претпоставио да би се у њеном раду фаворизовали интереси великих сила, споменувши конкретно Италију али и Немачку. АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 634. Допис Спалајковића Мин. спољних послова, 17. мај, 1929. године

¹²⁶⁰ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 1199.

¹²⁶¹ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 6900.

¹²⁶² АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 1199.

¹²⁶³ Исто.

¹²⁶⁴ Исто.

¹²⁶⁵ Исто.

¹²⁶⁶ Исто.

златних немачких марака одштете одакле је произишло да је Краљевина требало да прима 84 милиона немачких марака годишње. Ова сума била је подељена на две групе. Прва, условна група, предвиђала је исплату од 11,8 милиона марака и из ње је требало да се подмире међусавезнички дугови. Друга, безусловна група, предвиђала је исплату од 72,2 милиона марака „правих“ репарација. Према овако представљеној шеми исплата, Ђурић је сматрао да су права Југославије „углавном остала сачувана“ и да је „отклоњена опасност“ која је претила према ранијим прорачунима.¹²⁶⁷

У извештају упућеном Војиславу Маринковићу од 2. јула 1929. године, посланик из Лондона је саопштио другачије мишљење у односу на анализу Матеје Бошковића. Он је сматрао да је Југославија остала неоштећена у погледу прве групе одштете. Принципи обрачунавања одговарали су правима по већ утврђеним процентима, „па би према томе могло да се каже да је Јангов предлог респектовао наше право на учествовање са 5% у немачким репарацијама“. Преостало је само да се суме математички провере при чему је он предложио Радована Матјашевића,¹²⁶⁸ као доказаног стручњака за такву врсту обрачуна.¹²⁶⁹ Ипак, Ђурић је поновио да износи нису још увек дефинитивни и потврдио је да су Италија и Белгија биле привилеговане у новој расподели одштете. Оне су повишена примања добиле од америчког и британског дела па је посланик сматрао да Југославија није имала интереса да упути замерке новој расподели. Оно што јесте био велики проблем за југословенске интересе представљао је неоправдан чин уступка Италији, уколико су се посматрали међународни правни споразуми.¹²⁷⁰ Када се погледала коначна табела са сумама предвиђеним за исплату италијанско повећање од 770 милиона немачких марака и југословенско умањење од 146 милиона марака за све године исплата репарација у односу на оригинални проценат из Спа 1920. године, југословенска влада имала је разлога за огромно незадовољство.¹²⁷¹

Док је проучаван извештај комисије у Београду представници власти истовремено су деловали дипломатским путем. Припремљен је општар меморандум Министарства спољних послова који је требало упутити британској и француској влади. Војислав Маринковић је сматрао како Британија нема разлога да искључи Југославију на будућој конференцији већ супротно, „док са Француском то није био случај“.¹²⁷² Спалајковић је упозоравао на могућност да је Француска на неки „прикривени начин“ урачунала српски дуг у исплату француског ратног дуга Америци. Он је исказао бојазан да би могла да настане апсурдна ситуација у којој би Француска наплатила два пута ратни дуг од Југославије. При том, она би постала једина држава која би враћала своје ратне облигације из буџетских средстава. Због тога је препоручио да југословенска влада што хитније захтева да се ратни дуг Француској сврста у групу одштете предвиђених за отплату савезничких дугова или да се затражи потпуно поништавање.¹²⁷³ Народна банка Краљевине Југославије такође је израдила анализу и закључила да је Француској учињена надокнада из југословенског дела репарација који је делимично одговарао износу ратног дуга према влади у Паризу. Проблем се ипак налазио у томе што још увек није формално био утврђен ратни дуг Француској.¹²⁷⁴

Положај Краљевине СХС погоршавала је одредба према којој је Немачка могла у случају лоше економске ситуације да једнострано прогласи мораторијум на исплату ратне одштете на

¹²⁶⁷ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Телеграм Ђ. Ђурића Министарству спољних послова, Лондон, 4. јун, 1929. година

¹²⁶⁸ Коста Павловић наводи како је Радован Матјашевић био чиновник Уреда за Осигурање Радника из Загреба, „феномен за брза прорачунавања“ и члан делегације Краљевине Југославије на конференцијама у Хагу 1929–1930. године. К. St. Pavlović, *n.d.*, 26.

¹²⁶⁹ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 404.

¹²⁷⁰ Исто.

¹²⁷¹ АЈ, ПВ, 371, ф. 45, д. 112.

¹²⁷² АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 6394.

¹²⁷³ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 807.

¹²⁷⁴ Архив НБС, група VI, досије 102, подосије 7, док. Наше репарације и Француска

чак две године у делу условних репарација. У том случају према рачуници Стејт департмента, Југославија би била оштећена за 17,483,000 америчких долара. Уколико би Немачка у потпуности пропала и прогласила банкрот укупни губитак би, укључујући и безусловни део репарација, износио 18,776,200 америчких долара.¹²⁷⁵ Маринковић је сматрао да би се учинила велика неправда према Југославији уколико се не би разматрао њен француски ратни дуг. С обзиром да је постало очигледно да се није водило рачуна о томе није преостало ништа друго него да југословенска влада најави одбрану циљева самосталним учешћем на предстојећој конференцији. Из тог разлога Војислав Маринковић је информисао Посланство у Лондону како је Министарство спољних послова у Београду на највишем нивоу разматрало опцију да формално одбије Јангов документ.¹²⁷⁶

Југословенско Министарство спољних послова било је резигнирано ставом три велике силе у међународним односима поводом репарационе политике. С обзиром да се ужурбано приближавао тренутак одржавања конференције на којој би се усвојио план Министарство спољних послова затражило је од Посланства у Лондону да упути оштру ноту Британији о ставу Југославије.¹²⁷⁷ Званичан став Југославије сматрао је да се једном утврђени дуг Немачке није могао смањити без претходног одобрења држава које су биле заступљене у Репарационој комисији. Влада је подвукла чињеницу како је постало јасно да је главни циљ комитета био да се обезбеди исплата ратних дугова савезничким државама а да се тек након тога од преосталог вишка исплате државе оштећене у рату.¹²⁷⁸

Испитујући извештај Министарство иностраних дела утврдило је да је за период од 1929. до 1966. године (37 ануитета) југословенски проценат умањен за 0,8% и сведен са 5% на 4,2%, што јесте прихваћено као подношљив колатерални губитак.¹²⁷⁹ Међутим, „доста замашнија штета“ у том периоду исплате произилазила је из дела друге групе репарација (*partie mobilisable*) који се одмах могао уновчити. Укупна сума (*partie mobilisable*) за све државе износила је 598,8 милиона немачких марака и није било познато колико ће припасти Југославији.¹²⁸⁰ Овај део немачке одштете био је најсигурнији и нису постојале неизвесности око исплате. Резигнираност југословенских функционера односила се на повећање прихода барем три државе а на штету Краљевине. Како је утврђена формална сума за Италију и Белгију али не и за Југославију, постојала је опасност да је Јангов комитет произвољно одредио остатак прихода (*partie mobilisable*) од којег је влада у Београду са правом рачунала 5%.¹²⁸¹

Неупоредиво лошија југословенска позиција настала би у другој групи репарација предвиђеној за испуњавање ратних дугова савезницима за период ануитета од 1966. до 1988. године. Просечне рате износиле би око 22,6 милиона марака, при чему није још увек био урачунат ратни дуг Француској али јесте Британији и Сједињеним Државама. Поређења ради, по важећим процентима требало је да буду од 70 до 80 милиона златних марака годишње.¹²⁸² Представници владе у Београду оквирно су према захтевима француске владе рачунали да је француски дуг требало да износи око 45 милиона златних марака по години. Како план комитета није урачунао ову облигацију као једино решење наметало се поравњање дуга из буџета државе. Према закључку Министарства иностраних дела, случај српског француског предратног и ратног дуга који не би био урачунат у већ предвиђени оквир отплате, представљао би неповољан парадокс у процесу регулисања међусавезничких дугова.¹²⁸³ Како

¹²⁷⁵ FRUS, 1931, Vol. I, Document 201.

¹²⁷⁶ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 6247.

¹²⁷⁷ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Министарство иностраних дела, извештај бр. 6517.

¹²⁷⁸ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Министарство иностраних дела, извештај бр. 6517.

¹²⁷⁹ Исто.

¹²⁸⁰ Исто.

¹²⁸¹ Исто.

¹²⁸² Исто.

¹²⁸³ Исто.

се ипак испоставило, због француских интереса пре свега, српски ратни дуг влади у Паризу на крају је уврштен у финални меморандум комисије.¹²⁸⁴ Креирање нове банкарске институције за међународна плаћања такође није одговарало интересима Београда јер се сматрало да ће временом она заменити Комитет за трансфере, као и Репарациону комисију.¹²⁸⁵ У управном одбору банке предвиђено једно место за југословенског представника било је само по себи неизвесно. При том, он је увек могао бити надгласан по кључним питањима јер су остале државе требало да добију по два представничка места.¹²⁸⁶

Због свега наведеног југословенска влада захтевала је од Посланства у Лондону да упути молбу британској влади за „пријатељску помоћ“ у решавању тешког и неповољног положаја који је претио да настане спровођењем Јанговог плана. Позивајући се на чланове 234. и 237. уговора из Версаја, Краљевина СХС тражила је да учествује на конференцији.¹²⁸⁷ Поред тога, упутила је позив да јој се „врати“ првобитни проценат за период исплата до 1966. године. Најконтроверзнији циљ ипак је био усмерен ка ратним дуговима, стога је захтевано да се они у потпуности ставе на терет немачкој одштети, на онај начин, како је учињено у погледу дугова према Америци и Британији, као и у смислу француских ратних дугова према овим силама.¹²⁸⁸ Посматрано из угла Министарства иностраних дела сви захтеви представљали су оквир према којем би се поверилачке државе престале фаворизовати у односу на друге. Краљевина СХС била је спремна да поднесе жртве у подели одштете према плану „у циљу дефинитивног ликвидирања рата“, али је са друге стране захтевала да уступци буду учињени правично између савезника.¹²⁸⁹

Војислав Маринковић нимало није био задовољан могућим последицама. Мишљење министра спољних послова заснивало се на чињеници да без обзира какви су критеријуми комитета били у изради Јанговог плана, „ми не можемо пристати да будемо једини који ћемо из џепа плаћати ануитете за ратне дугове. На један или други начин, ту нам се мора дати задовољење“.¹²⁹⁰ Може се приметити огорченост у одговору Ђурићу да „нити се што Америка тражи, може сматрати да је довољан разлог да ми будемо елиминисани или оштећени“.¹²⁹¹ Министарство финансија у Београду такође није имало разумевања за Јангову одлуку. Став председника комисије како је „оправдано смањење Југославији јер је она примила више него што је требало“, као и да је „остала знатна сума немачких ануитета, преко износа ратних дугова“ изазвао је незадовољство.¹²⁹² Због целокупне ситуације Министарство иностраних дела остало је при својој одлуци да се од Британије захтева учешће Краљевине у раду предстојеће конференције као и да сви изложени захтеви остају на снази.¹²⁹³ Британија је убрзо одговорила потврдно и послала позив краљевској делегацији, коју су под вођством Војислава Маринковића, чинили Матеја Бошковић, Мирослав Плој, Мирослав Спалајковић и Ђорђе Ђурић.¹²⁹⁴ Из Београда је почетком августа требало за Хаг да крену тадашњи министар финансија Станко Шверљуга, Радован Матјасић и каснији министар финансија Милорад Ђорђевић, као и Коста Павловић. Све политичке одлуке доносио је Маринковић на пленарним седницама делегације док су његово мишљење у раду комитета преносили и заступали Станко Шверљуга и Ђорђе Ђурић.¹²⁹⁵

¹²⁸⁴ АЈ, МИП – ДЗКЈ, 338, ф. 10. д. Ред. бр. 19. Јангов план 1930.

¹²⁸⁵ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Министарство иностраних дела, извештај бр. 6517.

¹²⁸⁶ Исто.

¹²⁸⁷ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. бр. 6247. Телеграм Маринковића Посланству у Лондону

¹²⁸⁸ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Министарство иностраних дела, извештај бр. 6517.

¹²⁸⁹ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Министарство иностраних дела, извештај бр. 6517.

¹²⁹⁰ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 6900.

¹²⁹¹ Исто.

¹²⁹² АЈ, МФ, 70-238-432. Пов. бр. 118.

¹²⁹³ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 6900.

¹²⁹⁴ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 7006.

¹²⁹⁵ К. St. Pavlović, *n.d.*, 26, 43.

Одређене наде биле су засноване на анализи Радована Матјашевића који је уочио пропусте у југословенској интерпретацији извештаја комисије. Приликом ранијих анализа документа мало пажње је поклоњено издвојеном меморандуму, додатом главном извештају без неке превелике помпе у јавности 7. јуна 1929. године, када је формално усвојен коначни извештај у административној форми.¹²⁹⁶ У закаснелој анализи достављеној 11. октобра, закључено је да су југословенске „чисте репарације“ биле смањене а да се недостајућа разлика појавила у корист Италије. Ипак, утврђено је умањење са пет посто на 4,224% што јесте званично установила влада у Београду.¹²⁹⁷

Након извршене накнадне анализе, делегат Матјашевић препоручио је одбијање Јанговог плана. Разлог се налазио у хипотетичкој ситуацији у којој би Сједињене Државе могле да опросте део ратних дугова што би са собом повукло и смањење пријема реалних немачких ануитета. При том, одлука о смањењу ратних дугова у потпуности је зависила од политичке воље Америке.¹²⁹⁸ Посматрајући на тај начин функционисање Јанговог механизма исплата, Југославија је дошла у ситуацију да је њен интерес налагао активно деловање против било каквог смањивања ратних дугова с обзиром да је пријем репарација износио неупоредиво више од исплата задужења. Матјашевић је скренуо пажњу министру спољних послова да је пре потписивања Јанговог плана на конференцији у Хагу неопходно било захтевати гаранције, да уколико САД одлуче да опросте или спусте износ дугова неће доћи до смањења „чистих и реалних“ репарација.¹²⁹⁹ Матјашевић је закључио како се дошло у парадоксалну ситуацију, „фаталну по нас“, да је свако смањивање исплате ратних дугова повлачило за собом и смањење чистих репарација из друге групе, које су у просеку требало годишње да износе око 66 милиона марака за југословенски део.¹³⁰⁰

Јангова комисија израдила је финални документ у другој половини јуна 1929. године. Он је званично потписан 31. августа 1929. године на првој Хашкој конференцији. Иако је на самом почетку документа наглашено да је разлог стварања комисије питање репарација,¹³⁰¹ јасно је да је један од главних задатака било привођење крају проблема међусавезничких ратних дугова и „ликвидирање прошлости“.¹³⁰² Рад Хашке конференције имао је намеру да коначно утврди питање репарација, затвори проблем евакуације Рајнске области и спроведе „ликвидисање“ рата. Југословенска делегација са незадовољством је анализирала учешће Немачке и уводно излагање Густава Штреземана који је сматрао да ће финансијске одлуке конференције изазвати и политичке последице.¹³⁰³ Мале државе нису имале простора за политички маневар јер су њих велике силе сматрале учесницама са ограниченим интересима. Због тога су наду полагале у заједничке француско – британске интересе наспрам интереса осталих.¹³⁰⁴

Мирослав Пљој је у улози југословенског делегата заступао државу на прелиминарним седницама Хашких конференција поводом спровођења Јанговог плана. Најпре, он је у раду на конференцијама утврдио да све финансијске обавезе које је Немачка дуговала повериоцима, успостављене претходним аранжманима укључујући и исплате по Дозовом плану, престају са

¹²⁹⁶ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Париз, 2. октобар, 1929. Телеграм Р. Матјашевића министру В. Маринковићу

¹²⁹⁷ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Примедбе Јанговом плану

¹²⁹⁸ Исто.

¹²⁹⁹ Исто.

¹³⁰⁰ Исто.

¹³⁰¹ Report of the Committee of Experts constituted by the Geneva decision of September 16th 1928. (League of Nations, Classement Economic and Financial, Registry 10E, 13687, Dossier 8947, 1929), 1.

¹³⁰² Југословенски функционери били су свесни да се Јанговим планом припремало „коначно ликвидирање Светског рата“, К. St. Pavlović, *n.d.*, 35.

¹³⁰³ Исто., 38-39.

¹³⁰⁴ Исто., 39.

спровођењем новог плана.¹³⁰⁵ Ово је за последицу имало одузимање пете по реду „Дозове“ рате, коју је Југославија примила средином 1929. године.¹³⁰⁶ Постављен је временски рок од годину дана да заинтересоване државе билатералним путем са Немачком, регулишу све постојеће неспоразуме и обавезе. Југославија је имала неколико проблема са Немачком у том погледу, па је било важно, на пример, да се што пре изврши ликвидација обвезница српске државне ренте које су припадале Немачкој.¹³⁰⁷ Архивски документи Мирослава Плоја показују дефинитивне проценте поверилачких држава при чему су за Југославију проценти укупних ануитета по Јанговом плану били смањени у односу на оригиналних 5%.¹³⁰⁸ За првих 37 рата он је прецизиран на 4,208% а за преостале 22 рате на 3,842%.¹³⁰⁹ Ови проценти се скоро у потпуности поклапају са наведеним резултатима које су представници Југославије у Лондону установили.

Како су државни званичници у Београду и претпоставили, одредбе извештаја нису ишле у прилог Краљевини јер су њена примања смањена.¹³¹⁰ Ако се изузму САД, Британија и Француска, три силе најзаинтересованије за „ликвидацију прошлости“, Југославија је једина из реда малих држава драматично оштећена у односу на ранија примања репарација. Њен губитак износио је 146,1 милиона немачких златних марака за читав период колико је требало да се спроводи Јангов план. Португал је требало да изгуби око 6 милиона, Пољска 0,4 милиона марака. Италија је била највећи добитник, са скоро 770 милиона марака. Белгија је требало да прими 90 милиона више, као и Румунија 38,3 милиона марака више него што је следило овим државама према процентима са конференције из Спа 1920. године.¹³¹¹

Просечни југословенски ануитет износио је 84 милиона марака у периоду од 1929. до 1965. године.¹³¹² Са друге стране, Сједињене Државе требало је да приме за тај период у просеку 66,1 милион немачких марака. Износ од 40,8 милиона марака годишње следио је Америци у распону од петнаест година након 1966. године.¹³¹³ Француска је требало да прими највише, и то око милијарду марака, а након ње су следиле Британија са 409 милиона, Италија са 213 милиона и Белгија са 115 милиона марака у просеку.¹³¹⁴ У прве две деценије, исплата ануитета Југославији требало је да се налази на нивоу од 80 до 100 милиона, да би се тек у последњих десетак година повећала на преко 100 милиона марака.¹³¹⁵ Таква подела није била повољна с обзиром на хроничан недостатак стране валуте и новчаних средстава у буџету Краљевине у тренутку када се план спроводио. Одлука Хашке конференције, која је усвојила Јангов план, ако се сразмерно упореди са процентима из претходно утврђених уговора највише

¹³⁰⁵ ПАМ, ф. Плој М. 1901-1935, к. 3, документација Репарационе комисије у Бечу 1929. Pourcentages des Puissances Creancieres dans le total des Anuittes du plan Young

¹³⁰⁶ АЈ, МИП – ДЗКЈ, 338, ф. 10. д. Ред. бр. 19. Јангов план 1930. Југославији је одузет велики део пете годишње рате по Дозовом плану у износу од 13,021,695 немачких марака и распоређен на рачуне Британије, Италије и Белгије. Преостали вишак пете рате Дозовог плана пребачен је на рачун Француске законом прокламованим 20. јануара 1930. године од стране краља Александра. У самом Закону се налази заједничка изјава како је „важност овог споразума потчињена приступању Југославије Јанговом Плану и ступању на снагу реченог Плана“. „Закон о споразуму за регулисање вишкова примљених од Југославије за последњих пет месеца петог ануитета по Дозовом плану закљученом између Краљевине Југославије и Републике Француске у Хагу, 20. јануара 1930. године“, *Међународни уговори Краљевине Југославије*, свеска бр. 21, (Београд: Издање Министарства иностраних послова, 1930)

¹³⁰⁷ ПАМ, ф. Плој М. 1901-1935, к. 3, документација Репарационе комисије у Бечу 1929. Pourcentages des Puissances Creancieres dans le total des Anuittes du plan Young

¹³⁰⁸ Исто.

¹³⁰⁹ Исто.

¹³¹⁰ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 15221.

¹³¹¹ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Јангов план; АЈ, ПВ, 371, ф. 45, д. 112.

¹³¹² Report of the Committee of Experts constituted by the Geneva decision of September 16th 1928, 95.

¹³¹³ Henry Morgenthau, Jr., *Diary, Book 39, October 12 – October 14, 1936*. p. 41.; Report of the Committee of Experts constituted by the Geneva decision of September 16th 1928, 92-95.

¹³¹⁴ *Ibid.*, 95.

¹³¹⁵ *Ibid.*, 92-95.

је оштетила југословенску државу. Министарство иностраних послова сматрало је да је Јангов комитет „самовољно“ узимао делове репарација од једних држава и додељивао другим услед чега је Југославија оштећена за преко милијарду француских франака.¹³¹⁶

Једна од главних чињеница која се уочава јесте да је америчка политика, формирана непосредно након Светског рата, према којој Сједињене Државе нису имале намеру да наплате немачку одштету у своју корист фундаментално промењен. Међутим, оне су и даље сматрале да без обзира на пријем немачких репарација, „оне нису постале уговорна страна пројекта насталог радом комисије експерата“, већ су овај корак правдале „надокнадом за окупационе трошкове америчке војске“. Билатерални уговор Америке са Немачком о пријему репарација склопљен је јуна 1930. године док га је Конгрес ратификовао правним актом одмах истог месеца.¹³¹⁷

Како би се надокнадио губитак настао радом Јангове комисије, главна преокупација југословенских политичких одлучиоца преусмерена је на „оријенталне“, не – немачке, тзв. источне репарације.¹³¹⁸ Према званичном ставу Министарства иностраних послова, губици у првој групи немачке одштете износили су нешто више од 20 милиона марака годишње.¹³¹⁹ Из тог разлога, она је свој пристанак за прихватање Јанговог плана, условила значајним концесијама у погледу источних репарација. О том питању су вођени разговори са француским делегатима у Хагу.¹³²⁰ Читава структура губитака по Јанговом плану држана је у највећој тајности како би се прикриле стварне намере у предстојећој наплати репарација од Мађарске, Аустрије и Бугарске. Генерални политички директор Министарства иностраних послова, решење репарационог проблема истакао је као најважније за решавање укупне политичке ситуације на Балкану, не само из угла Југославије него и европских сила.¹³²¹ Како је институција Репарационе комисије формално требала да оконча свој рад маја 1930. године, Југославија је била принуђена да у доста кратком временском року уреди права по основу источних репарација. Али такву намеру било је тешко спровести јер процес имплементације Јанговог плана није пружао довољно времена да Краљевина преусмери своје циљеве ка наплати обавеза од Бугарске, Мађарске и Аустрије.¹³²²

Јанговим планом створена је потпуно нова реалност репарационог и међусавезничког проблема ратних дугова.¹³²³ Према једној од анализа сачињених за потребе југословенске државе након Другог светског рата, закључило се како је Дозов комитет формално био институт Репарационе комисије и није превише излазио ван институционалног оквира и

¹³¹⁶ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 15221.; Хамилтон Фиш Армстронг упозорио је о негативним последицама Јанговог плана. Он је румунском дипломатском представнику изјавио како је имао намеру да припреми рад о утицају плана на позицију малих земаља у међународним односима, у којем би „на неагресиван начин подвукао све штетне последице Јанговог плана по економски развитак малих европских држава“. Интересовање за сарадњу са Армстронгом, показале су Чехословачка, Румунија и Пољска и требало је да посланици ових земаља пруже статистички и архивски материјал за објаву таквог рада у *Foreign Affairs* часопису. АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 401.

¹³¹⁷ Н. Morgenthau, Jr., *op. cit.*, 42.

¹³¹⁸ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 15221.; К. St. Pavlović, *n.d.*, 44.

¹³¹⁹ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 15221. Министарство иностраних послова израчунало је како је тим умањењем југословенски проценат са 5% спао на катастрофалних 0,98%.

¹³²⁰ Исто.

¹³²¹ Исто.

¹³²² ПАМ, ф. ПЛОЈ М. 1901-1935, к. 4, документација Репарационе комисије у Бечу 1929–1931. Телеграм министру финансија Станку Шверљуги, 25. април 1930.

¹³²³ В. Бајкић је уочио како је главни циљ плана било постепено укидање репарација у природи. Бајкићев став био је скоро идентичан са америчком логиком поводом исплате међусавезничких ратних дугова. Предвиђеним моделом лакше могла се регулисати исплата ратних дугова путем групе репарација за период након 1966. године. Велимир Бајкић, „После Дозовог–Јангов план“, (Београд: *Народно благостање*, година I, бр. 22, 1929.), 346-348.

важећих међународних одредби. Са друге стране, установило се да је Јангова комисија у потпуности била независна.¹³²⁴

Ступањем на снагу Јанговог плана извршена је полузванична, али ипак суштинска трансформација америчке политике, јер је план формално повезао питање репарација са питањем ратних дугова. Дакле, може се закључити како је дотадашњи став Стејт департмента о невезивању та два питања фундаментално промењен па је стварање њихове међусобне везе *de facto* постало реалност у међународним односима из југословенске перспективе. До закључка о узајамној вези обе врсте ратних облигација се дошло и на састанку између Војислава Маринковића и Косте Павловића. Приликом припреме југословенске делегације за одлазак на Хашку конференцију 1929. године, министар спољних послова потврдио је да су Јанговим планом ратни дугови Америци први пут постали предмет међународних разговора. Било је приметно да су се исплате репарација према плану стручњака хронолошки прецизно поклапале са исплатом ратних дугова Сједињеним Државама до 1988. године.¹³²⁵ Те године требало је да се у потпуности изврше ануитети према америчком Трезору утврђени билатералним уговорима европских дужника и Конгресне комисије (WWFDC). На крају, завршни протокол комитета у члану 1. параграфа, под насловом „Аранжман који се односи на меморандум додат извештају експерата од 7. јуна 1929.“, потврђивао је да се Немачка могла користити „сваким смањивањем дуга, на рачун исплата поверилачких земаља Сједињеним Државама, Британији и Француској“. У сва три ратна дуга предвиђена за наплату од немачких репарација, био је урачунат југословенски дуг према свакој великој сили појединачно.¹³²⁶

Главни резултат Јанговог плана била је подела ратне одштете Немачке у две групе. Како је Министарство иностраних дела установило, прва група одштете, распоређена на 37 година отплате у периоду од 1929. до 1966. године, подељена је била на два дела. Први део био је сталан и безуслован чије плаћање није могло бити одлагано. Други део био је услован у зависности од капацитета Немачке и његова исплата могла је бити обустављена у висини до чак половине утврђених репарација.¹³²⁷ Према проценту утврђеном 1920. године Југославија је требало да прима 26,300,000 марака, али је према Јанговом плану за њу било предвиђено свега 6,000,000 марака годишње из групе безусловног дела зајма.¹³²⁸

Краљевина Југославија је у Службеним новинама 4. јуна 1930. године прогласила Закон о начелном пријему извештаја стручњака потписаном у Хагу 31. августа 1929. године.¹³²⁹ Протокол са прилозима био је одобрен од стране краља Александра и стекао је законску снагу. Једанаест иностраних влада је потписало протокол док су се Сједињене Државе завршном документу „придружиле“ потписом у својству посматрача са специјално ограниченим овлашћењима.¹³³⁰ За сваки евентуални спор око тумачења одредби требало је да буде надлежан Суд састављен од петоро чланова, при чему је један члан морао бити грађанин Сједињених Држава док су двојица представљали Немачку и једну државу из редова немачких повериоца. Преостала двојица је требало да представљају неутралне државе из Првог светског рата.¹³³¹ Како би српски ратни дуг урачунала у оквир исплата по Јанговом плану и формално осигурала наплату Француска је успела да постигне споразум са југословенском владом о регулисању предратног и ратног дуга Србије. У документу о споразуму, најпре се спомиње да Краљевина Југославија „прихвата Јангов план у начелу“, након чега следи главни текст у којем се

¹³²⁴ АЈ, 836, КМЈ, I-3-a/4

¹³²⁵ К. St. Pavlović, *n.d.*, 35.

¹³²⁶ АЈ, МИП – ДЗКЈ, 338, ф. 10. д. Ред. бр. 19. Јангов план 1930.

¹³²⁷ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 15221.

¹³²⁸ Исто.

¹³²⁹ АЈ, МИП – ДЗКЈ, 338, ф. 10. д. Ред. бр. 19. Јангов план 1930.

¹³³⁰ Исто.

¹³³¹ Исто.

потврђује отплата ануитета влади у Паризу са роком од 37 година у износу од 3,554,000 марака годишње.¹³³²

Репарациона обавеза једним делом постала је приватна и билатерална ствар између заинтересованих држава.¹³³³ Нови план установио је дефинитивну вредност исплата Немачке с тим да оне нису имале подлогу у злату већ су биле папирне марке као светска стабилна валута. Јавноправни дуг од 132 милијарде златних марака сведен је на полу – приватноправни дуг од 33 милијарде папирних марака.¹³³⁴ У погледу југословенског пријема ратне одштете, укупни проценат је за обе групе репарација сведен са 5% на нешто мало више од 4%.¹³³⁵ Међутим, коначне суме Дозовог и Јанговог плана сигурно износе више, јер у оквиру њих нису урачунате поједине и делимичне новчане исплате непосредно након завршетка рата; посебно је немогуће прецизно израчунати немачке извршене обавезе у роби, материјалу и опреми, јер није постојала универзална скала коју би прихватили сви заинтересовани актери, по којој би репарацијама у природи могла да се одреди вредност у новцу.

У разматрању аустријских, мађарских и бугарских ратних репарација на Хашким конференцијама, Британија и Француска интензивно су радиле на томе да се та плаћања постепено смање, касније и дефинитивно пониште, чиме су изазивале додатно незадовољство Маринковића и југословенских дипломата.¹³³⁶ Приликом решавања питања тзв. источних репарација, Ђурић је уочио да су Британија и Француска заступале тезу да је неопходно извршити драстична смањења одштете, при чему су сматрале да је Југославија примила извесне вишкове. Посланик из Лондона је током разматрања овог питања у дипломатским круговима увек потенцирао да је Јанговим планом дошло до оштећења репарационог удела Краљевине у немачким ануитетима. Из тог разлога се борио да Југославија, са правом, добије компензације када су се разматрале „оријенталне“ репарације.¹³³⁷ Истовремено на последњим седницама Репарационе комисије, Матеја Бошковић је наглашавао представницима европских великих сила да предлози у подели бугарских и мађарских исплата никако нису могли бити прихватљиви Југославији након спровођења Јанговог плана.¹³³⁸ Како је главним силама драстично опало интересовање према немачкој одштини, један од најважнијих циљева југословенског министра спољних послова на конференцији у Хагу августа 1929. године био је да заинтересује велике силе за регулисање питања источних исплата накнаде.¹³³⁹ То није било лако учинити јер се уочава да главне иностране владе нису имале политички апетит да се упусте у уређивање „оријенталних облигација“.¹³⁴⁰ Због тога је неуспешно покушавано да се нагласи заинтересованим силама да је Југославија намеравала да прихвати одредбе Јанговог плана само под условом да се пронађу коначна решења за финансијску одштету која је проистацала из мировних уговора са Аустријом, Мађарском и Бугарском.¹³⁴¹

¹³³² АЈ, МФ, 70-238-432. Хаг, 31. август 1931. године; Током и након рада Јангове комисије, Југославија је водила тешке званичне али и незваничне преговоре са француским функционерима у погледу регулисања српског предратног и ратног дуга. Инсистирање Француске да београдска влада усвоји Јангов план још више је утицало на југословенске представнике да упркос очигледном незадовољству радом Јангове комисије прихвате план како би се олакшало регулисање дуга Француској. АЈ, МФ, 70-238-432. Из поверљиве и строго поверљиве архиве, Реферат од 30. августа 1929. године.; О општој проблематици процеса решавања српског предратног и ратног дуга Француској видети: Д. Ђњатовић, В. С. Алексић, *н.д.*

¹³³³ АЈ, 836, КМЈ, I-3-a/4

¹³³⁴ Исто.

¹³³⁵ ПАМ, ф. ПЛОЈ М. 1901-1935, к. 3, документација Репарационе комисије у Бечу 1929. Pourcentages des Puissances Creancieres dans le total des Anuittes du plan Young

¹³³⁶ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 12682.

¹³³⁷ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 627.

¹³³⁸ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Пов. Бр. 2336.

¹³³⁹ К. St. Pavlović, *n.d.*, 44.

¹³⁴⁰ Ауторка Сали Маркс одавно написаним радом и дан данас подсећа научну и заинтересовану јавност да су не – немачке репарације у потпуности *terra incognita* за истраживаче. S. Marks, *op. cit.*, 231-255.

¹³⁴¹ К. St. Pavlović, *n.d.*, 44.

Из свега наведеног може се закључити да је трећи по реду системски подстицај који су САД извршиле на спољну политику Краљевине Југославије у међуратном периоду био оличен у спровођењу Јанговог плана. План јесте представљао мултилатерални процес али се налазио под доминантним утицајем САД. Извршио је трансформациони утицај на југословенско деловање. Од проглашења плана влада у Београду више није инсистирала на томе да повеже пријем искључиво немачких репарација за исплату ратних дугова, већ је показала намеру да обнови питање ратне одштете осталих поражених држава из рата. Њен положај је отежавала неизвесност према којој би свако смањење износа америчких ратних дугова условило и смањење исплате ратних репарација. Пуно извршених анализа плана од стране југословенских дипломата указује на велики значај који је он у перспективи могао да произведе. Како су ратне облигације према САД, Британији и Француској биле драстично мање него пријем ратних репарација од Немачке, национални интерес заснован на финансијским добитима, моралним начелима и ратној штети насталој у рату није дозвољавао да се лако прихвате одредбе међународног споразума који није почивао на институту Версајског уговора и правним тековинама мировних уговора. Неким земљама, попут Италије, повећан је износ пријема немачке одштете како би исплата италијанског (далеко обимнијег у односу на југословенски ратни дуг, прим. Б.М.) ратног дуга према САД била потврђена са појачаним међународним гаранцијама. Из наведених разлога функционери Југославије тешко су прихватили Јангов план.

Последица плана огледала се у смањеним износима примања према Дозовом плану. С обзиром да Краљевина није могла да утиче на решавање тзв. „немачког питања“, нити на стварање и реализацију модела исплате ратне одштете, њена централна спољнополитичка пажња почела је да се преусмерава са немачких на исплате Бугарске, Мађарске и Аустрије. Управо у питању исплате репарација ових држава није могла да дође у контакт са интересима америчке спољне политике пошто она није указивала на њихов значај у оној мери колико је придавала немачкој ратној одштини.¹³⁴² Ако је Дозов план био недовољно анализиран и схваћен међу ствараоцима спољне политике Југославије као амерички пројекат с обзиром на неформално америчко учешће, Јангов план дефинитвно је расветлио структуру уређивања ратне одштете и указао да су Сједињене Државе предводиле стварање поставке финансијског и политичког поретка Европе.

Са Дозовим планом од 1924. године репарациона политика Југославије заснована на повезивању ратних дугова за пријем ратних репарација имала је аргументовано и оправдано утемељење. Такав став произилазио је из чињенице да није било сасвим јасно колико ће износити годишња рата за амерички дуг као и колико ће износити ануитети другим двома европским силама. Са новим развојем догађаја, условљеног радом Јангове комисије југословенска политика показала је могућност за редефинисањем политичког односа према ратним дуговима. Све годишње рате дуговане америчком Трезору на основу уговора који је склопила мисија Милана Стојадиновића 1926. године, па чак и оне које су прелазиле милион долара годишње са каснијим доспећем на наплату, биле су неупоредиво ниже од ануитета немачке ратне одштете. Хипотетички је Јангов план могао бити одбијен у Београду али би се на тај начин створила дипломатска нестабилност у југословенским односима са великим силама с обзиром да су се све остале заинтересоване земље на крају сложиле са финансијском платформом. Поред тога, одбијање би произвело последице и у погледу регулисања српског предратног и ратног дуга Француској која је инсистирала да Краљевина Југославија прихвати Јангов план. У комбинацији са тврдим ставом заузетим у решавању тзв. „источних

¹³⁴² Матеја Бошковић у овом извештају Министарству иностраних послова у Београду напомиње да је поводом одлука Репарационе комисије везаних за источне репарације пренео југословенски став међународној заједници: „што смо ми после жртава које смо претрпели у Јанговом плану много више заинтересовани у источним репарацијама него велике државе, које су већ дале изјаве да ће чинити жртве у њима („источним репарацијама“, прим. Б. М.)“. АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 153. Бр. 2530.

репарација“, непристајање на Јангов план могло је довести до изолације Краљевине у ситуацијама када је требало да се у светској политици поново расправља о вези исплате ратне одштете осталих Централних сила са питањем међусавезничких ратних дугова.

Југославија се ослањала на рад институције Друштва народа у односима са светским силама. Најочигледнији пример у области поштовања међународног права представљала је намера Југославије да своје интересе у репарационој политици поводом Јанговог плана заступа на седницама Друштва народа, иако је приметна била чињеница да ова институција није имала апсолутно никакву улогу у томе.¹³⁴³ Иницијатива Мирослава Плоја да се сакупи неопходан архивски, статистички и званичан материјал и о њему расправља на сесијама Друштва народа била је узалудна.¹³⁴⁴ Чак и да европске владе јесу имале намеру да одрже финансијске преговоре под ауторитетом Друштва народа, иако нису показале политичку вољу за таквим процесом, може се закључити да би одсуство америчког учешћа у раду претило да обезвреди било какав коначни договор.

Табела 2. Распоред просечних исплата немачких репарација у немачким маркама на основу предлога Јанговог комитета.¹³⁴⁵

Период исплате	Југославија	САД	Италија	Француска	В. Британија	Белгија
1929 – 1965.	84	66,1	213,7	1 046	409	115,5
1966 – 1988.	22,6	40,8	359,9	785,4	333,3	52,98

6.3. Мораторијум Херберта Хувера 1931. године

Светска економска криза 1929. године неизбежно је довела до економског хаоса у Европи. Покушаји да се она умири били су умешани у политичко питање ратних дугова и ратне одштете. Наведено питање налазило се у тесној вези са ангажовањем Сједињених Држава, процесом разоружања и француском безбедносном дилемом. Проблем европске безбедности интензивирао је питање територијалних размирица попут француске источне границе, што је довело до политичког конфликта европских држава поводом кључне дилеме: одржавања или ревизије Париских мировних споразума. На крају, сви међународни односи свели су се на разматрање питања да ли очувати, променити или одбацити постојећи Париски поредак.¹³⁴⁶ Југославија је одлучно намеравала да настави са подупирањем формалног међународног система. Према посланици краља Александра упућеној Министарском савету у ноћи на прелазу из 1929. у 1930. годину, „основицу спољне политике“ земље у наредном периоду представљала је подршка „створеном међународном поретку и политици мира“.¹³⁴⁷ Због ове чињенице Југославија је очекивала повратне позитивне импулсе из узајамне везе са међународним институцијама. Велике наде је уложила у поштовање међународних уговора који је требало да гарантују одржавање њених интереса у финансијским процесима, попут

¹³⁴³ АЈ, МФ, 70-238-432. Пов. бр. 15. Извештај М. Плоја министру спољних послова

¹³⁴⁴ АЈ, МФ, 70-238-432. Пов. бр. 14. Телеграм М. Плоја министарству спољних послова

¹³⁴⁵ *Report of the Committee of Experts constituted by the Geneva decision of September 16th 1928.*, League of Nations, Classement Economic and Financial, Registry 10E, 13687, Dossier 8947, 1929. 92-95.

¹³⁴⁶ F. Costigliola, *op. cit.*, 223. Цитирано према: Charles C. Bright, *Britain's Search for Security, 1930-1936: The Diplomacy of Naval Disarmament and Imperial Defense*, (Ph.D. dissertation, Yale University, 1970), 58.

¹³⁴⁷ Љубодраг Димић, Никола Жутић, Благоје Исаиловић, *Записници са седница Министарског савета Краљевине Југославије 1929–1931*, (Београд: Службени лист СРЈ, Архив Југославије, 2002), 129.

поштовања репарационих уговора. Хуверов мораторијум, једнострани политички акт америчке администрације претио је да поништи тековине Париске конференције и уговора које је Југославија узимала за почетак деловања у спољном окружењу.

У комбинацији економских недаћа и потраге за стварањем одрживог безбедносног система примена Јанговог плана није потрајала. На хоризонту се појављивала драматична глобална нестабилност какву до тада нико није могао да претпостави да је икако могла да настане. Конвенционално мишљење у науци сматра да је због последица проузрокованим Светском економском кризом, Херберту Хуверу, тадашњем америчком председнику (1929–1933), преостало да 20. јуна 1931. године званичним дипломатским путем предложи обуставу међународних исплата по основу ратних дугова и одштете на једну годину.¹³⁴⁸ Економска депресија означена формално сломом на берзи у Њујорку погодила је САД у другој половини 1929. године и брзо се кретала ка европским земљама, појачавајући значај економске димензије у постојећим међународним политичким поделама. Југославија се и даље налазила на страни оних земаља које су упркос све очигледнијим променама светске равнотеже моћи у континуитету оштро заступале поредак успостављен у Паризу.¹³⁴⁹ Са друге стране, доста гласније чуо се став других држава, које су јасно показале намеру да желе одређену ревизију поретка, посебно у области олакшавања репарационог терета Немачке, Аустрије и Мађарске са циљем њихове опште рехабилитације у међународној политици. Дотадашња америчка званична незаинтересованост за европске политичке и економске односе, више се није могла прикривати јер је економска депресија отежавала очување илузије да економски односи нису генерисали политичке последице.¹³⁵⁰ У овом периоду доста јасније су на површину испливали економски интереси Сједињених Држава у стабилизацији немачке економије. Надолазеће време економских дешавања довело је до отвореног неслагања југословенских и америчких интереса у погледу исплата немачке ратне одштете.¹³⁵¹

Огромна америчка улагања у немачку економију спроведена током читаве деценије, била су на удару кризе због чега је из перспективе америчке администрације било неопходно заштити инвестиције. Пропаст улагања изазвала би драматичне последице у самој Америци и пословању америчких приватних кредитора. Према незваничним информацијама које је југословенски посланик у Вашингтону сазнао из дипломатских кругова, америчке инвестиције до почетка 1933. године у Немачкој износиле су око две милијарде америчких долара, а британске око једне милијарде, према истом извору.¹³⁵² Амерички порески обвезници тешко погођени економском кризом уопште нису били вољни да учине жртву за наставак политика на тему репарација и ратних дугова. Опадање америчке економске моћи и културног престижа отежало је америчкој администрацији намеру да постепено уклопи Немачку у токове светске политике.¹³⁵³

Од свих држава у систему ратних дугова и ратних репарација Немачка је била највећи међународни дужник. Она се налазила у најлошијој финансијској позицији и предложени мораторијум америчког председника од ње је могао да направи добитницу читавог процеса. Како је читава Европа једино путем финансијске солвентности могла да регулише америчке ратне дугове, сервисира масовне америчке зајмове и купује америчку робу, Хувер се надао да ће забраном плаћања новчаних обавеза успети да спречи европски колапс. Сматрајући да неће све европске државе једногласно прихватити план америчка администрација је мораторијум представила више у форми ултиматума него као предлог базирајући свој план на „невољности

¹³⁴⁸ L. Killen, *op. cit.*, 125.

¹³⁴⁹ *Ibid.*

¹³⁵⁰ *Ibid.*

¹³⁵¹ *Ibid.*

¹³⁵² АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 533.; Костиљола наводи више од једне милијарде америчких долара вредних инвестиција САД у Немачкој до 1928. године. F. Costigliola, *op. cit.*, 206.

¹³⁵³ F. Costigliola, *op. cit.*, 223.

изолационистичког Конгреса да изађе у сусрет европским потребама; Конгреса чији фокус је био усмерен ка одржавању баланса америчког буџета“.¹³⁵⁴ На изненађење Стејт департмента, који је очекивао да ће Француска бити та која ће се одмах супротставити, једина држава која је претила да ће мораторијум довести у питање, уз мање или веће примедбе неких иностраних влада – била је Краљевина Југославија.¹³⁵⁵ Намером о обустави свих плаћања, САД су формално признале везу између ратних репарација и ратних дугова. Иако је још Јанговим планом афирмисан став Вашингтона да се успостави финансијска веза између одштете и дугова, он је тешко био приметан јер се налазио иза преговора више међународних актера. Након консултација, председник и државни секретар закључили су да се заједничка веза постигнутих споразума поводом америчких ратних дугова и ратних репарација Немачке односи на плаћања дужника у конвенционално „нормално време“. Они су сматрали да не постоји веза између ратних дугова Америци и репарација, зато што су иностране владе постигле споразуме са Стејт департментом о отплати дугова без икакве формалне одредбе која би се експлицитно ослањала на пријем репарација. Хувер је намеравао да одржи јавни наступ на којем би прогласио обуставу међународних плаћања облигација јер „амерички народ није имао намеру да изнуди више од способности америчких дужника да плате у условима депресије, која је била неочекивана у време када су споразуми настали, без могућности отказивања или ревизије.“¹³⁵⁶

Закључак о непостојању чврсте везе између одштете и ратних дугова амерички председник је створио на основу формалних докумената. Постојала је огромна вероватноћа да су готово све стране владе и те како користиле пријем репарација за плаћања својих спољних обавеза, укључујући наравно и ратне дугове. Из угла југословенске владе *de facto* веза ратних дугова и ратних репарација успостављена је спровођењем Јанговог плана (како је наведено у поглављу 6.2.), да би се са имплементацијом мораторијума та веза у читавом процесу додатно интензивирала од средине 1931. године. Патришија Клевин сматра да је мораторијум обмануо европске државе јер је Бела кућа коначно потврдила чврсту везу између ратних дугова и одштете захтевом за престанак плаћања ратних облигација.¹³⁵⁷ Председник је одбио стварање такве везе иако је Стејт департмент упозорио Хувера да европске државе неће делити његово мишљење. Дуго очекивана званична формулација везе између ове две финансијске обавезе наредне године створиће лажан траг на основу којег су Британија и Француска промовисале сопствену политику ратних дугова супротстављену америчким интересима.¹³⁵⁸ Костиљола иде један корак даље; према његовој аргументацији, Хуверова администрација није била задовољна Јанговим планом и Банком за међународна плаћања управо из разлога јер су ова два института прећутно повезала обе врсте ратних облигација. Председничково незадовољство овом чињеницом ипак је прекрила забринутост поводом безбедности у Европи због чега је Америка наставила тихо да пружа подршку Јанговом плану као главном стубу безбедности у све нестабилнијим временима.¹³⁵⁹

¹³⁵⁴ L. Killen, *op. cit.*, 126.

¹³⁵⁵ *Ibid.*

¹³⁵⁶ *Public papers of the presidents of the United States, Herbert Hoover*, Containing the Public Messages, Speeches, and Statements of the President, January 1 to December 31, 1931, (Washington: United States Government Printing Office, 1976), 658-660.

¹³⁵⁷ P. Clavin, *op. cit.*, 16.

¹³⁵⁸ *Ibid.*; Још неки аутори, попут Линде Килен утврдили су да је постојала чврста веза између дела условних сума немачких репарација и исплате дуговима ратним кредиторима, L. Killen, *op. cit.*, 130.

¹³⁵⁹ F. Costigliola, *op. cit.*, 232.

6.4. Веза Хуверовог мораторијума и југословенских ратних дугова

О иницијативи обуставе репарационих исплата и прекиду плаћања анuitета по основу ратних дугова, Посланство Краљевине је формално информисало владу у Београду почетком јуна 1931. свега неколико дана уочи Хуверовог јавног обраћања јавности. Тадашњи посланик у Вашингтону, Леонида Питамиц потврдио је да је председничка администрација успела да добије подршку Сената и Представничког дома Конгреса за политички план који је за циљ имао окупљање свих заинтересованих држава у јединствен блок како би се обуставиле финансијске трансакције на једну годину.¹³⁶⁰ Хувер је такође забележио у дневнику да се без подршке и преговора са најеминентнијим вођама обе политичке партије не би лако одлучио на екстреман потез.¹³⁶¹ Прва југословенска разматрања на највишем нивоу о мораторијуму одржала су се на седници Министарског савета 23. јуна. Тада су уочене потенцијалне финансијске последице али је показана и спремност за проналажење решења у односима са америчком администрацијом.¹³⁶² На седници савета министара наредног дана вести су деловале још драматичније. Депеша пристигла из париског Посланства о француском ставу према мораторијуму убележена је у записник седнице али се не може закључити да ли се о њој водила дискусија. Оно што јесте забрињавало присутне била је најава немачке владе како се велико спремао обустава плаћања и да су дотадашње исплате већ постале сумњиве и упитне.¹³⁶³

Након сазнања о вестима и након прорачуна могућих финансијских губитака Краљевине, Војислав Маринковић врло брзо је одговорио Посланству и наредио да се америчком државном секретару детаљно објасни „специјална“ југословенска позиција у погледу предложеног аранжмана.¹³⁶⁴ Будуће активности нису биле олакшане чињеницом да место министра финансија није било омиљено политичким личностима у том периоду. Кабинет Министарства финансија нуђен је Ђорђу Ђурићу али је он дуго времена одбијао да преузме функцију.¹³⁶⁵

Под специфичном позицијом државе Маринковић је подразумевао претрпљена ратна разарања и неповољну ситуацију због које је скоро сав капитал од Блеровог зајма утрошен на текуће потребе, са готово непостојећим улагањима у привредну обнову. Влада у Београду имала је намеру да прихвати мораторијум али уз измене које су на први поглед деловале скромно.¹³⁶⁶ Маринковић је био упознат са америчком спољном политиком и њеним утицајем на југословенске интересе још за време уређивања Јанговог плана. Суштинска разлика у односу на раније дипломатско размимоилажење налазила се у чињеници да је улога САД била дипломатски видљивија у светској политици. Овога пута америчкој администрацији није било неопходно сазивање међународне конференције на којој би се саопштиле и усвојиле одлуке мултилатералним путем јер је владало ургентно стање у светској политици. Другим речима, она је донела једнострану одлуку за коју јој није била потребна широка међународна сарадња као у случајевима када су настали Дозов и Јангов план. Непостојање наговештаја отпора код већине земаља указивало је да ће Хуверово решење прихватити европске владе. Југославија је представљала једну од ретких држава која је упутила захтев америчкој администрацији

¹³⁶⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 408.

¹³⁶¹ *Public papers of the presidents of the United States, Herbert Hoover*, Containing the Public Messages, Speeches, and Statements of the President, January 1 to December 31, 1931, 667.

¹³⁶² Љ. Димић, Н. Жутић, Б. Исаиловић, *н.д.*, 320.

¹³⁶³ *Исто*, 320-321.

¹³⁶⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 410.

¹³⁶⁵ Ž. Avramovski, *n.d.*, 393.; Ђорђе Ђурић је заменио Станка Шверљугу на месту министра финансија у реконструкцији владе 19. јуна 1931. Љ. Димић, Н. Жутић, Б. Исаиловић, *н.д.*, 319.

¹³⁶⁶ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 410.

поводом мораторијума. Маринковић је предложио наизглед умерене промене америчког плана у случају Југославије.¹³⁶⁷

Најпре, затражено је да се мораторијум односи само на исплату немачке одштете у готовом новцу док би се репарациона плаћања у природи и даље обављала.¹³⁶⁸ Према замисли југословенског министра, предлог је представљао рационалан корак јер је Јангов план утврдио процес исплате у роби на временски период од десет година са почетком од (1929–1930) где би се постепеним смањивањем суме репарације у природи елиминисале. Југославија је према тој скали требало да прве године добије 37,5 милиона марака вредне репарације у природи, затим би се у наредних десет година та сума смањивала за по два и по милиона марака сваке године, при чему би последња, десета рата износила 15 милиона марака репарација у роби.¹³⁶⁹ Други захтев односио се на безусловни део немачке одштете предвиђен Јанговим планом али само на суме које су износиле тачно онолико колико је било потребно Југославији да покрије ануитете државних зајмова, које је и остварила са циљем да отплату врши на рачун пријема репарација.¹³⁷⁰

Када се анализира финансијски пресек за трећу годину спровођења Јанговог плана (1931–1932), Југославија је требало да прими 18,880,952 долара одштете од Немачке. У ову суму спадао је репарациони део у природи у износу од 8,333,333 долара. У складу са Маринковићевим захтевом, нешто преко 8 милиона долара је требало да се исплати у природи без обзира на Хуверов план и при том би остала слободна сума од 10,547,619 долара. Како је годишња рата по служби Блеровог зајма износила 3,455,000 долара, исплата за примљени вишак по петој Дозовој рати и ануитет државне ренте за ратну штету око три милиона долара, а укупна исплата суме за ратне дугове Сједињеним Државама, Британији и Француској заједно 3,053,386 долара, очигледно је да би Југославија са сервисирањем дуга по Блеровом зајму и даље имала позитиван салдо чак и у ситуацији да је морала да исплати облигације по укупном ратном дугу.¹³⁷¹ Годишња рата Британији која је требало да буде одложена те године, износила је 1,945,000 фунти, док је остатак и највећи део одлазио Француској.¹³⁷² На први поглед, једноставан предлог владе из Београда добио је другачију финансијску перцепцију када се захтев конвертовао у обе врсте ратних ануитета. Обустава пријема репарација од скоро 19 милиона долара доводила је југословенску владу у ситуацију да изгуби око 16 милиона долара за само једну годину. Финансијском рачуницом дошло се до закључка како је њено задужење на основу ратних дугова према великим силама износило око 3 милиона долара годишње, при чему сервисирање ануитета по Блеровом зајму није урачунато. Ситуација је деловала још поразније када се издвоји чињеница да је југословенски ануитет према Америци те године износио свега 225,000 долара.¹³⁷³

Предложени мораторијум председника Хувера представљао је озбиљну претњу за финансијске интересе Југославије. Из угла америчке спољне политике било какво попуштање захтевима београдске владе створило би опасан преседан за остале и сличне примере. Према рачуници Линде Килен, око „15 милиона долара губитка те године представљало је 10% годишњег буџета државе“ што је изгледало као велика жртва, посебно када се узме у обзир да је то била година врхунца Светске економске кризе.¹³⁷⁴ Војислав Маринковић располагао је подацима према којима су највећи губитници Хуверовог плана биле САД и Француска док се

¹³⁶⁷ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 410.

¹³⁶⁸ Исто.

¹³⁶⁹ Report of the Committee of Experts constituted by the Geneva decision of September 16th 1928. (League of Nations, Classement Economic and Financial, Registry 10E, 13687, Dossier 8947, 1929), 96.

¹³⁷⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 410.

¹³⁷¹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 414-417.

¹³⁷² АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. д. 154. Foreign Office, june 25th, 1931.

¹³⁷³ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 305, (3).

¹³⁷⁴ L. Killen, *op. cit.*, 127.

Југославија сврставала иза њих две. Она се налазила на трећем месту, не само по укупним губицима, већ и по сразмери примања ратне одштете у односу на расходе према осталим спољним задужењима.¹³⁷⁵ Ипак, све државе које су примале немачку одштету нашле су се у више или мање сличној позицији као и Краљевина, која је према методологији коју је користио Хамилтон Фиш Армстронг требало да изгуби око 70 милиона немачких марака ако се грубо рачунала исплата дугова и пријема репарација.¹³⁷⁶ Једини начин којим је Југославија могла да остане неоштећена, у смислу да не буде принуђена да из самосталних прихода сервисира све своје обавезе према иностранству, био је да се од Немачке обезбеди исплата у новцу од око седам милиона америчких долара, не рачунајући пријем одштете у природи коју је тешко било испословати у односима са Хуверовом администрацијом. Међу политичким функционерима постојало је уверење да држава из објективних, као и моралних разлога, мора учинити неку жртву у систему исплате и пријема ратне штете и дугова али да је таква жртва морала бити сразмерна економској основи земље.¹³⁷⁷ Применом Хуверовог плана буџет би био угрожен и тешко стечени баланс би се пореметио. Пропорционално би изазвао ланац неповољних догађаја на спољним тржиштима финансија на којима је влада у Београду учествовала. Већ угрожени југословенски кредит на страним берзама оптерећивао је додатно потрагу за новим зајмовима тако да се као једно од озбиљних решења наметало и проглашење државног банкрота.¹³⁷⁸

Маринковић није желео да спекулише износима које су биле неопходне за просто одржавање државног апарата и функционисање државе; према његовом ставу „цифре које су нам потребне да не будемо гурани у један финансијско економски хаос не играју никакву улогу, јер ако не помогне Немачкој...три стотине до четири стотине милиона долара, неће јој помоћи ни неки милиони долара више што нам се не би платило“.¹³⁷⁹ Он је сматрао да је улога југословенског дела у систему ратне одштете била толико несразмерна и неважна да њена елиминација из аранжмана не би учинила ништа толико важног у читавом процесу. Како Хуверова администрација још увек није прогласила формалну одлуку, Маринковић је сматрао да је одређени билатерални договор био могућ и као строго поверљиво предложио Питамицу да за југословенске потребе од државног секретара затражи минимум 6 милиона долара немачких репарација у новцу, и то без престанка исплате у природи.¹³⁸⁰

Првом приликом посланик у Вашингтону је информисао Хенрија Стимсона о позицији Краљевине и њеним интересима у погледу исплата новца у готовом и у природи али се ствар завршила само на томе без конкретних даљих преговора. Уколико би били испуњени захтеви посланик је гарантовао Стимсону да би Југославија прихватила мораторијум без икаквих проблема. У каснијим разговорима, државни секретар уопште није консултовао Питамица о југословенском ставу према председниковом предлогу иако су одржали први нови састанак већ 1. јула у Стејт департменту.¹³⁸¹ Маринковићева констатација „да је наш проблем то што

¹³⁷⁵ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 154. Маринковићев телеграм Ђурићу.; На конференцији која се организовала наредне године у Лозани, француски председник владе Едвард Ерио јавности је представио податак према којем је буџетски дефицит Француске износио милијарду и осамсто милиона француских франака због обуставе немачких и савезничких плаћања облигација за само годину дана, Коста Ст. Павловић, *Дневник 1930–1932*, прир. Срђан Мићић и Наташа Милићевић, (Београд: Историјски архив Београда, 2020), 505.

¹³⁷⁶ Скоро исту суму губила је и Британија. Белгија је требало да буде на губитку око 67 милиона, Француска чак око 330 милиона, док би Италија прошла са најмањим губицима, са око 47 милиона марака. Румунија и Грчка такође би претрпеле штету, додуше доста мању, у износима од око три милиона, одн. шест милиона марака, Hamilton Fish Armstrong, „France and the Hoover plan“, *Foreign Affairs*, Vol. 10, No. 1, Oct. 1931, 23-33.; Мање земље, Румунија, Грчка и Мађарска, попут Југославије требало је да претрпе одређене губитке и предложиле су Стејт департменту одређене нацрте за повољна решења, FRUS, 1931, Vol. I, Document 193.

¹³⁷⁷ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 421.

¹³⁷⁸ Исто.

¹³⁷⁹ Исто.

¹³⁸⁰ Исто.

¹³⁸¹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 423.

нисмо позајмили довољно од савезника одмах након рата“ у том тренутку и те како је имала смисла из угла југословенске владе.¹³⁸²

Председништво Министарског савета покушало је да испита евентуалну реакцију Сједињених Држава. У југословенској штампи публикована су два различита политичка става према мораторијуму.¹³⁸³ Расположење у Југославији према предлогу америчког председника пренеле су 24. јуна новине „Политика“ и „Време“. На основу текстова ових гласила Централни пресбиро Краљевине требало је да настави испитивање реакција иностраних влада. Публицистички одсек Пресбиороа је преко свог одељења за рад са страном штампом обавестио јавност о расположењу Југославије према будућем међународном финансијском аранжману.¹³⁸⁴ „Политика“ је преносила став заснован на чињеници како је Југославији претила већа штета него корист. Она се позивала на одредбе недавно спроведеног Јанговог плана према којем је Министарство финансија већ извршило пројекцију државног буџета. План је обезбеђивао знатан финансијски вишак који је остајао на располагању Југославији након њених исплата по спољним дуговима иако је тај вишак био доста мањи него према одредбама свих постигнутих претходних аранжмана. У случају да је Хуверов мораторијум имао потенцијал да се дефинитивно спроведе, настала би велика штета по државне интересе. Споменути су губици других држава, попут Француске, Италије и Белгије. Како још увек није био у потпуности познат модел мораторијума југословенска власт није могла конкретно да се изјасни у том погледу. Подвучен је и одјек у француској јавности, која је интензивно била против мораторијума на исплату безусловног дела немачких репарација. У таквом развоју ситуације остала би одређена новчана средства свим заинтересованим државама, па и Југославији, за процес исплате ратних дугова повериоцима. У супротном, обезбеђивање пара за исплату ануитета ратних дугова било би изузетно тешко, ако би се у разматрањима увеле доста лоше привредне прилике. С тога је америчка понуда председничке администрације заузимала највећу пажњу југословенске јавности.¹³⁸⁵

За разлику од текста у „Политици“, новине „Време“, међутим, доносиле су „лепу и мирну оцену“ Хуверове иницијативе.¹³⁸⁶ Текст је потенцирао чињеницу како је искључиву добит имала Немачка, у којој је мораторијум оставио позитиван утисак. Државе чији ратни дугови су били мањи него репарациона примања, не би имали разлога да подрже предлог америчког председника, док би оне државе чији ратни дугови према Сједињеним Државама су били виши него пријем одштете, свакако би били задовољни. Лист је закључио, „да ма каква да је судбина корака“ америчке администрације, „председник је диктован похвалном племенитошћу, њиме америчка Унија чини највећу жртву и у њему има знатна доза оне добро схваћене светске солидарности и међународног идеализма, који су нарочито дошли за време председниковања Вилсонова, да потом уступе место безобзирном егоизму, материјализму и искључивости.“¹³⁸⁷ Вредно је поменути да је текст ипак дотакао питање међусобне везе дугова и репарација, ону везу коју су све републиканске администрације одбијале да признају. Изражена је нада да је Хуверов предлог означио преокрет САД у схватању њеног односа према Европи и да ће он створити трајан амерички став према проблемима светске привреде и светске политике, чиме би сам по себи представљао епохалан догађај са далекосежним последицама. Текст у „Времену“ је на крају закључио да тадашњим „укрупњавањем“ политичког и привредног света у једну целину, акт председника Хувера „може бити само поздрављен“ уколико би тај потез означио почетак другачијег америчког става у светској политици.¹³⁸⁸

¹³⁸² L. Killen, *op. cit.*, 127.

¹³⁸³ АЈ, фонд 391, Посланство Краљевине СХС/Југославије у Прагу, фасцикла 1, документ 1.

¹³⁸⁴ Исто.

¹³⁸⁵ АЈ, ПП, 391, ф. 1, д. 1.

¹³⁸⁶ АЈ, ПП, 391, ф. 1, д. 2.

¹³⁸⁷ Исто.

¹³⁸⁸ Исто.

Публицистичком одељењу за инострану штампу Председништво министарског савета препоручило је да нагласи „резервисан став југословенске владе“, која још увек није имала све неопходне информације потребне за формалне изјаве. Савет је сматрао како се амерички предлог односио на компликован проблем који је један број земаља везаних истоветним интересом сврставао у један заједнички блок.¹³⁸⁹ Због тога је било тешко да се у само једном центру овог блока изнесе јасно мишљење о питању које се односило на читаву једну групу држава. Министарски савет је сматрао да је мораторијум претио да поремети читаву финансијску структуру Југославије јер је доста пре америчке иницијативе буџет формиран и укључивао је пријем немачких исплата.¹³⁹⁰ Може се приметити да је сврха упутства била одређеније испитивање ставова других држава и реакција Стејт департмента. Може се претпоставити да је влада у Београду са неизвесношћу очекивала вести из два главна центра. Поред Немачке, било је важно схватити намере Вашингтона. Несумњиво је да би Немачка са олакшењем прихватила мораторијум док је америчка администрација имала пуну одговорност према сопственим инвеститорима који су улагали у немачку привреду, а потом и према осталим иностраним улагачима. Сматрамо да је југословенски државни врх у прелиминарним разматрањима претпостављао да су ипак биле могуће измене у извршавању репарационих обавеза Немачке, као што су све дотадашње конференције и финансијски аранжмани и потврдили као неписано правило. Предлог председника Хувера је из тог разлога представљао још једну иницијативу у низу и политички фактори у Београду нису имали разлога да сумњају да она неће бити другачија као и све претходне расправе на тему ратних дугова и одштете.

Херберт Хувер убедио је британску владу да сазове међународну конференцију у Лондону за 17 јул 1931. године.¹³⁹¹ Представници југословенске државе нису били позвани да учествују у раду конференције. Претпостављало се да за владу у Београду формално учешће није имало претерану важност.¹³⁹² Посланство у Вашингтону предало је хладно и уздржано саопштење Стејт департменту у којем је нагласило да сматра како ће на предстојећем окупљању држава „бити разматрана само права и интереси сила међу којима је постигнут дефинитиван споразум о предлогу одлагања плаћања“.¹³⁹³ Београдска влада формално је поновила своје добро познате резерве према намерама плана председника Хувера али је јасно нагласила да „ће за њу бити обавезна само она решења за која буде претходно стављена у положај да их дискутује и на која буде дала свој пристанак“.¹³⁹⁴ Она није могла да допусти да се без учешћа југословенских чиниоца или пристанка владе расправља арбитражно о њеним правима и не води рачуна о њеним интересима. Стејт департмент је упозорен, да ће у супротном, југословенска влада одбити било какво решење и да „се неће устезати да се обрати Хашком суду, ако би се Немачка сматрала ауторизована једном одлуком донетом без нашег пристанка, да не врши своје уговорене обавезе према нама“.¹³⁹⁵ Може се само претпоставити како је Леонида Питамиц био несигуран у разумевању текста Маринковићевог телеграма, па је од министра затражио да пошаље поново упутство, од реченице која је спомињала југословенско формално обраћање Хашком суду. Није било сасвим јасно да ли је најава у предузимању мера испред Хашког трибунала представљала *ultima ratio* због чега се најпре приступило дипломатским разговорима, али се ипак и без такве најаве створио утисак да је био присутан велики очај код југословенске владе.¹³⁹⁶

Одговор Стејт департмента такође је био куртоазан, при чему је Стимсонов помоћник потврдио да ће доставити америчкој делегацији у Лондону југословенски меморандум како би

¹³⁸⁹ АЈ, ПП, 391, ф. 1, д. 2.

¹³⁹⁰ Исто.

¹³⁹¹ Р. Clavin, *op. cit.*, 17.

¹³⁹² АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 426.

¹³⁹³ Исто.

¹³⁹⁴ Исто.

¹³⁹⁵ Исто.

¹³⁹⁶ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 427.

се покушао остварити компромис у погледу захтева. Питамиц је био задовољан одговором али је поставио питање тумачења значаја „америчког мешања у европске ствари“.¹³⁹⁷ Он је сматрао да америчка администрација није желела да се уплиће у европске проблеме и да је због тога и препустила Лондонској конференцији решавање финансијских питања. Са друге стране, исправно је закључио да је била заинтересована за успостављање јединственог принципа за све заинтересоване државе на основу којег би се мораторијум спровео.¹³⁹⁸

На конференцији у Лондону САД нису имале намеру да учествују формално већ у форми посматрача из разлога зато што нису биле званичне потписнице ни Дозовог, ни Јанговог, нити Хашког споразума.¹³⁹⁹ Неформалном делегату Гибсону на конференцији Стејт департамент је наредио „да се побрине да одлуке конференције буду у духу првобитног америчког предлога“.¹⁴⁰⁰ Током конференције нико у Југославији није могао да зна да је у том тренутку почео да циркулише меморандум департамента за Блискоисточне послове у Стејт департаменту који се односио на везу балканске политике и мораторијума. Један од закључака меморандума указивао је да САД нису биле у позицији да пронађу одговоре на новонастала питања на Балкану. Закључак је предлагао доносиоцима одлука „да не смеју дозволити себи да буду умешани у компликоване политичке односе на Балкану, као и да би требало да на основу америчко – француског споразума поставе циљеве према тој европској области“.¹⁴⁰¹ Сматрало се да америчко мешање не би донело никаквих добити изузев „зле воље“ међу народима Балкана према Америци и да би сваки наредни корак требало да буде у кооперацији са Банком за међународна плаћања. Земље погођене мораторијумом морале су да решавају „европске проблеме европским механизмима“. У пракси то је значило да је власт у Београду затражила од Банке за међународна плаћања аванс у износу од пет милиона долара. Док се конференција и даље одржавала, Југославија јесте требало да прими кредит од три милиона: један милион од Међународне банке и два милиона од француске централне банке.¹⁴⁰²

Међутим, из угла министарства финансија и министра Маринковића, ово није уопште представљало системско решење и уз то било је апсолутно недовољно да би представљало акт надокнаде оштећеним југословенским интересима ако се погледају суме неопходне за поравњање финансијских потреба.¹⁴⁰³ Линда Килен сматра да конференција поред тога што није имала решења она није ни узела у обзир специфичне сугестије које би могле да помогну Југославији. При том, централна банка Француске је за поменута два милиона долара убрзо донела одлуку о одлагању што је резигнирало владу у Београду. Још више се појачао осећај горчине када се сазнало да је током истог месеца државна француска банка доделила Мађарској зајам од пет милиона британских фунти.¹⁴⁰⁴ Ипак, без обзира на ток догађаја, конференција није радила дискриминаторно према Краљевини; једноставно, ниједна друга држава се није налазила у истој позицији. Британија, заинтересована за опоравак Аустрије и Мађарске оптуживала је Француску да ради у југословенском интересу због сличних политичких ставова које су њих две делиле и да јој помаже на штету немачког опоравка.

¹³⁹⁷ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 428.

¹³⁹⁸ Исто.; Посланик у том тренутку није могао да зна из објективних разлога, да је департамент за финансије у Вашингтону добио одређене притужбе неких земаља али да његови представници нису желели да говоре јавно о приговорима све док амерички одлучиоци нису обезбедили сагласност великих сила за спровођење председничког плана. Стимсон је упозорио да „изузети од правила могу створити нове изузетке све док нико више не би чинио жртве изузев Сједињених Држава, што је неприхватљиво“, L. Killen, *op. cit.*, 128.

¹³⁹⁹ Преглед званичних мултилатералних споразума САД не убраја Дозов план, Јангов план и споразуме склопљених у Хагу, видети: *Treaties and other International Agreements of the United States of America 1776–1949*. Compiled under the direction of Charles I. Bevans, LL.B., Assistant Legal Adviser, Department of State, Volume 2, Multilateral, 1918–1930. Department of State Publication 8441, Released 1969.

¹⁴⁰⁰ FRUS, 1931, Vol. I, Document 104.

¹⁴⁰¹ L. Killen, *op. cit.*, 129.

¹⁴⁰² *Ibid.*, 130.

¹⁴⁰³ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 431.

¹⁴⁰⁴ L. Killen, *op. cit.*, 133.

Забринута за могућу ревизију Версајског уговора Француска није имала жељу да отвори крупно ревизионистичко питање само да би у неизвесној перспективи финансијски помогла Југославију.¹⁴⁰⁵

Као министар финансија у том тренутку, Ђорђе Ђурић покушао је да ступи у контакт са Ендрјуом Мелуоном и амбасадором Гибсоном, посматрачем Сједињених Држава на конференцији. Поред достављеног меморандума америчким делегатима о југословенским интересима, Ђурић је припремио озбиљан аналитички документ који је указивао да су са укидањем немачких плаћања велики губици претили да упропасте буџет Југославије.¹⁴⁰⁶ Поред анализе прихода и расхода у погледу ратних облигација Југославија је требало да по Јанговом плану до краја 1931. године има позитиван биланс са преко тридесет милиона рајхсмарака како је и министар Маринковић претходно нагласио Стејт департменту. Ђурић је дошао до закључка да је Југославија од свих држава поново била прва на удару у смислу укупних губитака. На основу немачких статистичких приказа у исплатама немачке владе поверилачким државама и документарног југословенског материјала, Југославија је губила 2,54% националног дохотка.¹⁴⁰⁷ У поређењу са америчким губитком од 0,28% националног дохотка, британским 0,06%, италијанским 0,21%, белгијским 0,85% или француским од 1,20%, југословенски губитак био је најтежи. У погледу удара мораторијума на државни буџет, ситуација је била истоветна, можда и лошија ако се контекст прошири и на свеукупне економске параметре. Влада у Београду губила је 10,5% средстава у буџету, а у поређењу са њом, амерички буџет је губио 5,8% средстава, француски 5,2%, белгијски 8%, британски 0,3%, италијански 1%.¹⁴⁰⁸ На основу овог документа, приметило се да су Сједињене Државе примале највише суме немачких репарација у износу од око једне милијарде рајхсмарака, а након њих налазила се Француска са примањима од 421 милиона немачких марака. Југославија је примала 66 милиона, како је и утврђено Јанговим планом.¹⁴⁰⁹ Овде се мора подвући чињеница, да иако Сједињене Државе нису формално биле корисник немачких репарација, њена примања сврставала су се у ону групу одштете утврђених Јанговим планом, по којем су поверилачке државе од немачке накнаде примале ануитете ратних дугова.¹⁴¹⁰

На самом завршетку рада конференције у Лондону крајем јула месеца, Југославија је добила малу прилику да њени представници изложе финансијску ситуацију у Краљевини и нагласе последице које би обустава плаћања произвела по читав економски и политички систем земље. На седници је учествовао од раније познати експерт Радован Матјашевић, који је само саслушан, али без обзира на изложено стање и чињенице које су југословенски делегати представили, добијени одговор није уопште био задовољавајућ.¹⁴¹¹ Коначан став конференције био је да Немачка није могла да плаћа због чега су сви њени повериоци били приморани да пристану на жртве у општем европском интересу. Сломом Немачке нико не би био на добитку.¹⁴¹² Аргумент делегата био је заснован на ставу да економска основа поверилачких држава није била идентична и да се у огромној мери разликовала, при чему би југословенски слом био исти као потенцијални колапс у Немачкој, али који југословенски систем не би поднео што се није могло рећи за немачки случај.¹⁴¹³ Почетком следећег месеца влада у

¹⁴⁰⁵ L. Killen, *op. cit.*, 133.; Министарству спољних послова послат је јула месеца извештај из лондонског Посланства. Закључак је имао аргументе којима је могло да се утиче на формирање државног става према одлуци конференције. Британска влада заступала је коначно укидање ратних репарација и ратних дугова, док би САД требало да поднесу жртву укидајући обавезу плаћања ратних дугова. АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. д. 154. Пов. Бр. 369.

¹⁴⁰⁶ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 155. Tableau des versements de l'Allemagne a la Yugoslavie prevus pour la III annee du plan Young (exercice budgetaire 1931/1932).

¹⁴⁰⁷ Исто.

¹⁴⁰⁸ Исто.

¹⁴⁰⁹ Исто.

¹⁴¹⁰ Исто.

¹⁴¹¹ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 154. Строго поверљиво Бр. 376. Ђурићев телеграм, 25. јула.

¹⁴¹² Исто.

¹⁴¹³ Исто.

Београду наредила је Посланству у Вашингтону да одбије извештај експерата са лондонске конференције и назначи да неће учествовати у примени мораторијума. Позвала се на разлоге, претходно објашњене у виду последица по стабилност динара и равнотежу у буџету.¹⁴¹⁴ Није директно оптужила америчку администрацију; поздравила је иницијативу која је долазила из Вашингтона о могућностима да централне банке великих сила у координацији са Банком за међународна плаћања помогну државе које су биле угрожене мораторијумом, при чему се наравно мислило посебно на Југославију.¹⁴¹⁵ Све док није било гаранција да се могу добити компензације, београдска влада није намеравала да прихвати обуставе исплата.¹⁴¹⁶

Постојала је конкретна америчка намера у сарадњи са француском владом да се државама угроженим Хуверовом иницијативом надокнади штета путем комерцијалних или државних кредита,¹⁴¹⁷ али се француска подршка мора добрим делом посматрати и кроз призму српског ратног дуга Француској. Сигурно је постојала бојазан да дуг према њој Југославија неће моћи да сервисира. Од око 3 милиона долара ратних задужења, на амерички дуг је те године отпадало свега 225,000 долара стога је логично знатно виши део представљао ануитете према Британији и Француској.¹⁴¹⁸ У полузваничном разговору у Стејт департменту Питамец је сазнао информацију да Југославија, иако није желела да прихвати мораторијум, могла је да буде „потпуно издвојена“ из његове структуре ако одбије одлагање својих потраживања од Немачке, али би сходно томе морала да настави са плаћањем дуга Америци у некој форми „условних плаћања“.¹⁴¹⁹ Овакве вести нису ишле у прилог надањима у Београду, због чега је ауторка Линда Килен закључила да је невољност Стејт департамента да појасни своју позицију и намере председничке администрације код Југословена изазивала још већи напор да наставе са захтевима.¹⁴²⁰

Када се конференција у Лондону и формално завршила, Војислав Маринковић упутио је дефинитивни меморандум којим Југославија није желела да прихвати званичан документ конференције.¹⁴²¹ У образложењу је наведено како „комисија експерата која је разматрала предлог америчког председника, није желела да разматра тешкоће у којима би се Југославија нашла са имплементацијом предлога, и из разлога због којег извештај није понудио никаква решења за њен неповољан положај, југословенска влада није могла приступити протоколу конференције“.¹⁴²² Маринковић је пасус меморандума завршио ефектном реченицом „да ће Југославија бити принуђена да за заштиту својих уговорних права предузме кораке даље“.¹⁴²³ С обзиром на тежину „тих корака“, упркос тешкој ситуацији, краљевска влада није намеравала да још више компликује читав међународни процес док се нису исцрпила сва могућа решења. Како се није нашло компромисно решење, на крају је назначено да је „Југославија вољна да причека на примања од Немачке у складу са Лондонским протоколом, ако јој се разлика између примања у готовом и ануитета њених дугова Америци, Британији и Француској есконтира, или јој се одобри толики кредит за време за које се та плаћања одлажу“.¹⁴²⁴ Другим речима, Хуверов мораторијум би се прихватио уколико би јој се обезбедила надокнада од стране међународне заједнице у висини претпостављених губитака. Овако конструисана

¹⁴¹⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 434.

¹⁴¹⁵ Исто.

¹⁴¹⁶ Исто.

¹⁴¹⁷ L. Killen, *op. cit.*, 128.

¹⁴¹⁸ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 432.

¹⁴¹⁹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 442.

¹⁴²⁰ L. Killen, *op. cit.*, 129.

¹⁴²¹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 444.

¹⁴²² Исто.

¹⁴²³ Исто.

¹⁴²⁴ Исто.

изјава министра спољних послова представљала је формалну понуду послату на адресе влада у Немачкој, Британији и Француској, као и Стејт департменту, свима са истом садржином.¹⁴²⁵

Питамиц је у Вашингтону имао задатак да усменим путем објасни секретару државе да Југославија захтева једногодишњу суму између 31 и 32 милиона немачких марака. У супротном, представници власти у Београду као први формалан корак учинили би код Банке за међународна плаћања у Бриселу и започели процес којим би се стопирала сва немачка плаћања према свим немачким повериоцима, укључујући и носиоце обвезница Јанговог зајма, све док се не би исплатила југословенска потраживања.¹⁴²⁶ Управо оваква намера је била дефинисана „као предузимање даљих корака“, при чему је постојала могућност за званично обраћање Хашком суду, као што је Питамицу саопштено раније.¹⁴²⁷ Иако је формално одбила документ конференције, Југославија је одала поштовање аранжманима претходно створеним и најавила је да ће испунити своје текуће обавезе према ратним дуговима САД, Британији и Француској. Опет је искористила прилику да покаже своју пожртвованост у очувању међународног правног поретка, али и да се пожали над ситуацијом у којој је њен немачки дужник ослобођен обавеза захваљујући деловању САД.¹⁴²⁸ За додатну помоћ, Маринковић је успоставио контакт са париским владом поводом југословенског питања како би се извршио координиран наступ Посланства са француским амбасадором у Вашингтону.¹⁴²⁹

Након три месеца од успостављања мораторијума, Стејт департмент је показао намеру да ублажи финансијске последице које су уздрмале Југославију разумевајући тежину њене позиције, додуше из угла владе у Београду доста касно. У сарадњи са Банком за међународна плаћања обезбеђен је један мањи зајам Народној банци Краљевине за потребе стабилизације динара.¹⁴³⁰ Међутим, понуђена сума је била толико мала да је чак и у тако ургентном стању зајам одбијен без даљег разматрања, иако је проток времена све више штетио балансу државног буџета. У образложењу је наведено да он уопште није одговарао висини суме која би надокнадила годишњу исплату по спољним задужењима. Југославија је захтевала суму која би била или еквивалентна немачком годишњем ануитету или опцију да Немачка настави да извршава своје облигације.¹⁴³¹ Питамиц је добио од Хенрија Стимсона информацију да је на предлог Стејт департмента положен депозит од три милиона долара у Банци за међународна плаћања конкретно за југословенске потребе, уз могућност повећања на укупно пет милиона долара. Француски отправник послова у Вашингтону такође је напоменуо да се ради на издавању једног кредита са десетогодишњом отплатом.¹⁴³² И у Београду је Стејт департмент извршио одређене кораке. Посланик Принс изразио је могућност да амерички Стандард Оил (Standard Oil) почетком октобра 1931. године додели један мањи аванс у готовом новцу влади у Београду у форми „револвинг“ кредита на дужи низ година. Није споменуо да ли се аванс

¹⁴²⁵ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 444.

¹⁴²⁶ Исто.

¹⁴²⁷ Исто.

¹⁴²⁸ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 154. Пов. Бр. 24905.

¹⁴²⁹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 445.; Након француског пристанка да учествује у Хуверовом предлогу, САД и Француска су склопиле билатерални уговор о сарадњи који је посредно омогућио да дође до њиховог заједничког рада у додељивању помоћи земљама које су драстично биле погођене мораторијумом, L. Killen, *op. cit.*, 128.; Управо на бази овог споразума, Ђурић је имао одрешене руке да спроведе иницијативу са француским представницима. Њима је предочено на знање да је Југославија рачунала на помоћ француске дипломатије јер су постојали озбиљни наговештаји да већ почетком јесени Југославија неће издржати без додатних финансијских прилива. О драматичности ситуације указује опширно разматрање на југословенској страни да се лично у Париз пошаље Мирослав Спалајковић с обзиром на његову политичку репутацију у српско – француским односима. Како је од репарационих примања покриван дефицит у буџету, уз слаб трговински извоз, финансијски слом државе није изгледао немогућ. Као пресудан датум фигурирао је 20. септембар, након којег је Краљевина требало да сервисира своје обавезе по спољним задужењима. Уколико се не би обезбедила средства управни систем могао је да пропадне. Архив САНУ, Кумануди за мин. спољних послова, Женева, 9. септ. 1931. бр. 14439/191.

¹⁴³⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 431.

¹⁴³¹ Исто.

¹⁴³² АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 446.

сврставао у оквир финансијске помоћи председничке администрације услед губитака због мораторијума али може се претпоставити да јесте у одређеној мери покушано да се тиме умири југословенско незадовољство.¹⁴³³ Директор акционарског друштва америчког Стандард Оила био је спреман да се што пре састане са министром Ђурићем у Паризу како би убрзао ствар. Може се претпоставити да је америчка администрација намеравала да прескочи формалне институционалне канале и пошаље одређену помоћ Југославији али да Стејт департмент не буде званично укључен у такву трансакцију како се не би узбудила домаћа јавност или инострани актери.¹⁴³⁴

Британија је предложила да Југославија прими предлог председника Хувера а да након тога у сарадњи са централним банкама великих сила и Банке за међународна плаћања покуша да узме кредите. Овде се мора нагласити да је став британске владе јасно утврдио да је пре свега предуслов за било какву сарадњу био да југословенска влада најпре усвоји Хуверов предлог. И Форин офис и британски Трезор су назначили да се југословенски представници обрате америчком државном врху јер је имао „средстава за помоћ“.¹⁴³⁵

На јесен 1931. године када је Хуверов мораторијум увелико трајао, Маринковић је на деветнаестој редовној седници Сената извршио јавну анализу југословенске политике према обустави међународних исплата ратних облигација. Једна од главних тема односила се на стање ратних дугова Југославије, однос немачких репарација и мораторијум америчког председника.¹⁴³⁶ Закључено је како је једногодишња забрана спроведена како би се помогло Немачкој да лакше преброди економске тешкоће.¹⁴³⁷ Према рачуници Маринковића, највећи део европских дужника по ратном дугу Сједињеним Државама примао је отприке онолику суму од немачких репарација колико је требало да исплати Америци. Са мораторијумом нико од њих није могао да буде на губитку, док су неке државе чак добиле овим поступком изузев Француске, „која није сносила жртве или је добила мало“.¹⁴³⁸ Без обзира што министар Маринковић у одређеној мери изгледа да није поседовао исправне информације о добицима и губицима појединих држава, он је нагласио да је Југославија обуставом међународних плаћања била на чистом губитку од преко шездесет милиона марака годишње, када би се од исплата одштете одбили дугови према Великој Британији, Француској и САД.¹⁴³⁹ Највиши кругови министарства закључили су како је конференција у Лондону признала јачину аргументације југословенског става али да није имала политичке воље да било шта промени у финалном документу.¹⁴⁴⁰ У разговорима са Костом Павловићем министар спољних послова је мораторијум окарактерисао као „пресицање из шупљег у празно“.¹⁴⁴¹ У намери да олакша позицију владе у Берлину иницијатива америчког председника је уклонила финансијске и политичке тешкоће из Немачке али их је „пресадила у централну и источну Европу“. Јетко је констатовано како је „једним потезом пера“, Хувер довео у питање меродавност свих дотадашњих финансијских споразума насталих стрпљивим радом.¹⁴⁴²

¹⁴³³ Архив САНУ, амерички посланик Принс – Воји Маринковићу, Београд, 10. октобар 1931. бр. 14439/175.

¹⁴³⁴ Исто.; Британска влада је такође показала разумевање за југословенску ситуацију али све је остало на изјавама солидарности. Британско министарство финансија није видело могућност али ни разлог да промени своје гледиште. Став британске владе био је заснован на чињеници да других алтернатива није било без обзира на тежину ситуације и да јој је за имплементацију мораторијума помогла околност да она није могла да сноси никакву политичку одговорност за последице, Архив САНУ, Телеграм Пурића из Лондона у Женеву, Београд, 12. септ. 1931. бр. 14439/188.

¹⁴³⁵ Архив САНУ, Телеграм Пурића из Лондона у Женеву, Београд, 12. септ. 1931. бр. 14439/188.

¹⁴³⁶ Архив САНУ, Говор В. Маринковића у скупштини, бр. 14439/599.

¹⁴³⁷ К. St. Pavlović, *n.d.*, 54. Архив САНУ, Говор В. Маринковића у скупштини, бр. 14439/599.

¹⁴³⁸ Архив САНУ, Говор В. Маринковића у скупштини, бр. 14439/599.

¹⁴³⁹ Исто.

¹⁴⁴⁰ Исто.

¹⁴⁴¹ К. St. Pavlović, *n.d.*, 54.

¹⁴⁴² Исто.

Државном секретару Стимсону, Посланство у Вашингтону меморандумом је упутило 10. септембра аргументоване чињенице југословенске владе. Стимсон је у свом одговору био неумољив; тешкоће са којима се сусрела Југославија нису биле предмет рада Сједињених Држава.¹⁴⁴³ Америчка администрација потврдила је раније изложено мишљење према којем би југословенски губици настали као последица мораторијума, настали у сваком случају због светске кризе и без Хуверове интервенције јер Немачка не би имала капацитета да испуни своје облигације. Државни секретар посебно је нагласио чињеницу „да се нада како је Југославија свесна протокола који је Лондонска конференција усвојила“, чиме је сугерисао да би влада у Београду морала да испоштује одлуку.¹⁴⁴⁴ Државе које су дале пуномоћје конференцији правдале су се да нису могле да мењају једном већ утврђено мишљење. Немачка је требало да престане да плаћа обавезе Југославији и није „имала право да противуречи“, одредбама Хашке конференције и протоколу из Лондона, како не би дошло до дискриминације према осталим земљама. Једина ствар која се могла урадити била је сарадња са Банком за међународна плаћања. Маринковић је на седници Сената поновио дубоко укорењени аксиом који је карактерисао међуратни период, да „пошто је то Америка сматрала као европску ствар у коју она не може да се меша, ми смо из Вашингтона упућени да се са њима (Банком за међународна плаћања, *прим. Б. М.*) споразумемо о нашој ствари“.¹⁴⁴⁵

Stejt департамент је од 10. јуна 1931. године у јавним обраћањима иностраним владама наглашавао да проблеми настали мораторијумом нису предмет интересовања америчке администрације. Хенри Стимсон је подвукао да су Сједињене Државе најбоље могле да служе тако што би ретко интервенисале и то само под одређеним околностима, али само из разлога што би интензивнијим уплитањем на једнаким основама са европским државама могле да изгубе утицај и моћ у убеђивању.¹⁴⁴⁶ Приметна је била огорченост на седници југословенског Сената поводом Хуверовог потеза због тога што се, као очигледно испоставило, да укидање једногодишњих исплата репарација и ратних дугова, није могло помоћи превазилажењу економске кризе и да веза између ове две облигације није била главни узрок привредном колапсу. У прилог југословенском ставу ишла је нова британско – француска политика према ратним дуговима, која је требало да се обликује на конференцији у Лозани исте године, а која је према свим назнакама како ауторка Патришија Клевин наводи, требало да противуречи одлуци Хуверове администрације, што се и догодило.¹⁴⁴⁷

Маринковић је извесно време тврдио да је постојала велика вероватноћа да ће ставови великих сила остати непромењени, посебно Сједињених Држава.¹⁴⁴⁸ Став Југославије такође није био подложен промени. Чак и да се намеравало другачије опхођење према проблему то није било тако лако изводљиво. Постојало је разумевање да су се одређене жртве морале поднети како би се ублажила економска криза, што је влада у Београду и намеравала да учини. Али министар спољних послова очекивао је да поред Југославије још неке државе понуде са своје стране пожртвовање како би приближно сразмерно сви учествовали у процесу.¹⁴⁴⁹ Пошто америчка администрација није ни помињала могућност да се међусавезнички ратни дугови избришу сматрало се да би управо тај потез била сразмерна жртва коју оне наравно, као највећи поверилац нису биле спремне да поднесу.¹⁴⁵⁰ У свим калкулацијама по којима Југославија није могла да добије компензацију, стварао се утисак да је она највише од свих држава била погођена Хуверовим потезом. Маринковић је зацементирао став да влада у Београду није имала другу могућност сем да држи чврсто своју позицију и не прима

¹⁴⁴³ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 461.

¹⁴⁴⁴ Исто.

¹⁴⁴⁵ Архив САНУ, Говор В. Маринковића у скупштини, бр. 14439/599.

¹⁴⁴⁶ L. Killen, *op. cit.*, 130.

¹⁴⁴⁷ P. Clavin, *op. cit.*, 16.

¹⁴⁴⁸ Архив САНУ, Говор В. Маринковића у скупштини, бр. 14439/599.

¹⁴⁴⁹ Исто.

¹⁴⁵⁰ Исто.

мораторијум док год остале владе не помогну југословенске интересе и направе прихватљив аранжман.¹⁴⁵¹

Краљ Александар био је изузетно љут на америчку администрацију и британску владу и то је јасно показао у разговору са Хамилтоном Ф. Армстронгом. Управо из разлога што је председника Хувера сматрао политичком фигуром која је „добро познавала европске прилике“,¹⁴⁵² краљ је поставио логично питање зашто је Југославија морала да пати зарад добробити „наших непријатеља“, при чему се уопште није водило рачуна о интересима мањих држава.¹⁴⁵³ Посланик Дајнели је након краљевог интервјуа Армстронгу, известио Вашингтон како је југословенска власт била преплашена јер је сматрала да је остављена на цедилу. Није размишљала о могућности да би пропаст Немачке означила пропаст за све, укључујући и Југославију саму.¹⁴⁵⁴ Став југословенских функционера о односу САД за време мораторијума према немачкој одштети можда најбоље описује изјава Ђорђа Ђурића који је сматрао како се „покушава узети крв од једног болесника да би се спасао други“.¹⁴⁵⁵ Југословенски монарх лично је затражио од Хувера да поново размотри неповољну ситуацију у којој би се Југославија нашла уколико би изгубила своја репарациона примања. Посланик Дајнели је краљеву молбу оценио очајничком и навео је да ће развој ситуације са имплементацијом мораторијума заиста донети „много патње Краљевини“, али није понудио могућа решења.¹⁴⁵⁶ Доста брзо је стигао Хуверов одговор, тачније одговор Стејт департамента у којем није било саосећања већ констатације да влада у Београду не би требало да очекује помоћ од Сједињених Држава док је посланику Дајнелију наређено да не охрабрује своје домаћине да разрешавање недаћа траже од америчке администрације.¹⁴⁵⁷ Према краљевој ноти Југославија је требало да изгуби 888 милиона динара у години спровођења мораторијума. Пошто није видео ниједну другу могућност, Краљ Александар се уздао у личну Хуверову помоћ Југославији.¹⁴⁵⁸

Понуда Хенрија Стимсона према којој је требало да Америка „благонаклоно“ узима у обзир кредите и зајмове америчких приватних банака Југославији, није нудила одговарајуће решење за проблеме у Београду. При том, администрација није могла да натера банке да на било који начин позајме новац влади у Београду.¹⁴⁵⁹ У таквој ситуацији политичке функционере очекивао је потенцијално тежак задатак да испослују зајмове у Америци са којом нису имали задовољавајуће искуство у позајмљивању у читавом периоду до тада. Додатно, никако није могло бити логички оправдано позајмити средства, која су се касније морала вратити, као и добити средства од ратне одштете која су била загарантована међународним уговорима. Према Маринковићу једини корак у смислу позајмљивања а који би могао задовољити Југославију, било је додељивање кредита који би у потпуности анулирао губитке а који је износио више од тридесет и два милиона немачких марака.¹⁴⁶⁰

За време посете шефа америчког генералштаба Дагласа Мекартура Београду септембра 1931. године, може се опазити да се једна од тема састанка у аудијенцији код југословенског краља односила на финансијске потешкоће које су оптерећивале Југославију. Након повратка из Европе у Вашингтон, амерички генерал је у разговору са југословенским послаником Питамцом изнео поједине детаље његових запажања о југословенским пословима.¹⁴⁶¹ Поред

¹⁴⁵¹ Архив САНУ, Говор В. Маринковића у скупштини, бр. 14439/599.

¹⁴⁵² L. Killen, *op. cit.*, 131.

¹⁴⁵³ *Ibid.*, 132.

¹⁴⁵⁴ *Ibid.*

¹⁴⁵⁵ Živko Avramovski, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji, Godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921 – 1938, Knjiga druga (1931–1938)*, (Zagreb: Arhiv Jugoslavije, Globus, 1986), 8.

¹⁴⁵⁶ L. Killen, *op. cit.*, 136.

¹⁴⁵⁷ *Ibid.*, 137.

¹⁴⁵⁸ FRUS, 1931, Vol. I, Document 197.

¹⁴⁵⁹ FRUS, 1931, Vol. I, Document 201.

¹⁴⁶⁰ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 154. Пов. Бр. 15515.

¹⁴⁶¹ АЈ, ПВ, 371, ф. 8, д. 183.

комплимената на рачун домаћина и пријатељства две земље, Мекартур је председнику Хуверу поднео извештај о „нарочитој мирољубивости“ Југославије. Поред тога, Хуверу је пренео и „финансијске потребе“ Краљевине.¹⁴⁶² Са извесном надом да је посета генерала још више могла да учврсти „пријатељство два народа“, краљ Александар је Мекартура одликовао високим орденом „белог орла“ 1. степена.¹⁴⁶³ Како се испоставило, ни овај билатерални догађај није успео да утиче на промену америчког става према финансијским проблемима Југославије.

Развој догађаја утицао је на југословенске функционере да изврше нова промишљања у оквиру спољне политике и сачекају извесно време у доношењу закључака. Истовремено су одбијали да прихвате извештај о мораторијуму са надом да ће се ситуација у неком тренутку можда изменити. Из перспективе сукоба у политикама великих сила југословенски акт формалног одбијања Хуверовог мораторијума деловао је оправдано. Политички чиниоци су исправно разумели да се у том тренутку одвијала интензивна међународна политичка дискусија. Ову тезу потврђивали су најновији извештаји Посланства из Лондона.¹⁴⁶⁴ Крајем 1931. године стизале су вести са мешовитим садржајем али су указивале да су одређене модификације и те како биле могуће. Француска је сматрала да је Јангов план повољан за исплату немачке одштете и да није било неопходно дозволити Немачкој да обустави плаћања и из дела безусловних репарација за шта је Југославија била заинтересована да се процес настави.¹⁴⁶⁵ Британија је држала став да Немачка није имала капацитета да плаћа обе групе, безусловне и условне репарације због чега је предложила продужетак мораторијума на укупно пет година. То би пружило прилику да се влада у Берлину економски опорави и дође у позицију да настави са исплатом обавеза.¹⁴⁶⁶ Извештај Посланства је потенцирао да „како су Сједињене Државе у питању ратних дугова, па према томе и репарација, имале крајњу и решавајућу реч, британска влада мишљења је да би се америчка влада лакше приволела, и поред опозиције у земљи, одложити за извесно време плаћање ратних дугова, ако би се бивши савезници одрекли за то исто време и условног и безусловног дела репарација“.¹⁴⁶⁷ Овакав развој догађаја опоравио би трговину, санирао привреду и изградио поверење у светској политици.¹⁴⁶⁸

Почетак 1932. године донео је врхунац у југословенским односима са Хуверовом администрацијом. Тада је дошао последњи тренутак за потписивање формалног споразума о одлагању једногодишњих ратних обавеза. Џон Д. Принс у Београду средином марта је известио југословенске власти да је било неопходно склопити билатерални уговор о одлагању исплате једногодишњег ануитета од 250,000 долара на име ратних дугова Америци.¹⁴⁶⁹ Посланик Питамиц је одређен да буде заступник југословенске владе и њему је издата заповест да преговоре води искључиво на бази америчких споразума са осталим државама.¹⁴⁷⁰ Услов за склапање овог евентуалног уговора по питању једногодишњег ануитета, међутим никако није могао да прејудицира политику Југославије према мораторијуму јер је она већ формално одбила да прими предлог.¹⁴⁷¹ Питамицу је на састанку секретар америчког Трезора Огден Милс, категорички изјавио да САД према одлуци оба дома Конгреса од децембра претходне године којим је мораторијум ауторизован, могу закључити такав уговор само са оним

¹⁴⁶² АЈ, ПВ, 371, ф. 8, д. 183.

¹⁴⁶³ АЈ, ПВ, 371, ф. 8, д. 182.

¹⁴⁶⁴ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 155. Пов. Бр. 649. Велика Британија и немачке репарације

¹⁴⁶⁵ Исто.

¹⁴⁶⁶ Исто.

¹⁴⁶⁷ Исто.

¹⁴⁶⁸ Исто.

¹⁴⁶⁹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 470.

¹⁴⁷⁰ Исто.

¹⁴⁷¹ Исто.

иностраним владама које су званично прихватиле одлагање финансијских облигација или су показивале намеру да ће са великом сигурношћу извршити такав корак.¹⁴⁷²

Иако је део резолуције Конгреса сврстао и Краљевину Југославију у скуп земаља са којима је Стејт департамент требало да склопи уговор о одлагању, параграф 3. је блокирао ову могућност оним земљама које нису закључиле или нису показале озбиљну приправност да закључе уговор о одлагању дуговања на име ратних, релифних и репарационих облигација.¹⁴⁷³ Сходно томе, према мишљењу секретара Трезора све док се нису испуниле одредбе параграфа 3. резолуције, Сједињене Државе нису имале намеру да разматрају уговор са Југославијом. На тај начин, споразум о регулисању ратних дугова склопљен маја 1926. године за време мисије Милана Стојадиновића у Вашингтону и даље је у формалном и правном смислу био ефикасан. Параграф 5. одређивао је спољну политику Стејт департамента тиме што је забрањивао свако поништавање ратних дугова или умањење износа ануитета.¹⁴⁷⁴ Ова одредница у потпуности је била против олакшавања позиције америчких дужника коју је заговарао амерички амбасадор у Лондону, некадашњи секретар за финансије Ендрју Мелоун, иницијативом да се питање ратних дугова поново фундаментално расправи у политичком смислу. Једини начин којим је заједничка резолуција Конгреса могла да се промени био је рад оба дома Конгреса на новој резолуцији која би заменила постојећу, што у том тренутку није било изгледно.¹⁴⁷⁵

Јануар 1932. године донео је оштре реакције штампе у Сједињеним Државама, као и у Великој Британији према званичном ставу Југославије. Поједини листови су известили јавност како је Југославија имала намеру да услед одбијања обуставе међународног плаћања, уведе мораторијум на исплату ануитета својих спољних државних зајмова и кредита.¹⁴⁷⁶ Београдска влада је у своју одбрану одговорила демантујући оптужбе преко агенције Авала. Напоменуто је да „Краљевина врши уредно“ своје обавезе у погледу обе транше зајма, серије А и серије Б обвезница по „Блеровом“ зајму. Државна Хипотекарна банка такође је редовно исплаћивала, као што је имала намеру и даље, да извршава амортизацију дуга према „Селигмановом“ зајму. На крају, одбрана се базирала на предложеној пројекцији државног буџета у којем је била урачуната исплата државних спољних зајмова, путем ванредно узетих кредита.¹⁴⁷⁷

Стејт департамент крајем априла месеца ипак је припремио уговор о одлагању исплате једне рате Југославије која се односила на период од 15. јуна 1931. до 15. јуна 1932. године са каматом од 4%, што је у пракси значило да би се тај ануитет од 250,000 америчких долара исплаћивао у року од десет година и достигао би укупну суму од 308,227.¹⁴⁷⁸ Уследио је оштар одговор Министарства спољних послова из Београда који је потписао Војислав Маринковић. Он је назначио да југословенска влада није могла да прихвати једногодишњи предлог о мораторијуму међудржавних дугова, јер „он није водио рачуна о њеном специјалном положају“ ни у почетној, нити у коначној форми, као и да заинтересоване владе нису желеле ни да преговарају са југословенским представницима.¹⁴⁷⁹ Без обзира што није усвојила предлог о мораторијуму влада у Београду јасно је намеравала да редовно плаћа ануитете Сједињеним Државама, Британији и Француској али је њене намере у том смислу спречио акт од стране

¹⁴⁷² АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 471.

¹⁴⁷³ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 473.

¹⁴⁷⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 473-474.

¹⁴⁷⁵ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 474.

¹⁴⁷⁶ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 155. Пов. бр. 1021.

¹⁴⁷⁷ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 155. Прилог 1. Текст званичног демантија Агенцији „Авала“.

¹⁴⁷⁸ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 477-484.

¹⁴⁷⁹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 491.

америчког председника о одлагању исплате. Протест извршен код Банке за међународна плаћања није до тада донео резултате који би задовољили интересе Краљевине.¹⁴⁸⁰

Стејт департменту је наглашено да је правна позиција Југославије и даље остала иста и да је она сматрала да се међународне обавезе нису могле једнострано поништавати. Како је без њеног пристанка дозвољено Немачкој да прекине исплате облигација, југословенска страна сматрала је мораторијум противправним механизмом уведеним без њене сагласности.¹⁴⁸¹ Развој догађаја произвео је ситуацију да Југославија није била правно везана за активности поверилачких сила које су мораторијум спровеле у дело, што је имплицирало да оне нису могле да очекују да ће Југославија наставити са отплатом свог дуга према њима. Модел који би задовољио власти у Београду био је поништавање мораторијума специфично у њеном случају, односно „да према Југославији тај мораторијум не вреди“.¹⁴⁸² Једино тада би она „одмах исплатила без одлагања и бон који скадира ове године“.¹⁴⁸³ На исти начин, Маринковић је обавестио и владу Британије за њен дуг, још у децембру 1931. године.¹⁴⁸⁴ Питамиц је захтев министра Маринковића предао Стејт департменту у форми ед мемоара одмах по пријему телеграма 30. маја 1932. године.¹⁴⁸⁵ Америчка страна изјавила је само да ће детаљно проучити југословенски меморандум. Питамиц је на основу тога закључио да је Стејт департмент имао изразите недоумице према југословенском случају јер „амерички представници нису учествовали у раду конференције у Лондону“, као и да није постојала веза Банке за међународна плаћања и Сједињених Држава.¹⁴⁸⁶ Након што је влада у Београду одбила да пристане на уговор о одлагању једногодишње исплате ратног дуга секретар Трезора Огден Милс пренео је Питамицу да су Сједињене Државе очекивале да у складу са уговором из 1926. године, Краљевина Југославија исплати ануитет од 250,000 долара.¹⁴⁸⁷

Када се Лондонска конференција завршила поверење иностраних кредитора у југословенску финансијску позицију драматично је почело да опада. Динар је губио вредност док је потражња купаца за репарационим обвезницама Краљевине Југославије на иностраним тржиштима готово престала да постоји. Отприлике 30 милиона долара страних зајмова и директних инвестиција повучено је уз Југославије до краја 1931. године.¹⁴⁸⁸ Председнички акт и пре формалне имплементације произвео је политичку нестабилност југословенске владе јер је Министарство финансија најавило радикално умањење средстава за рад свим постојећим министарствима. Он је оптеретио буџет који је и претходним одлукама био осуђен на дефицит услед издавања гарантоване помоћи пољопривредним произвођачима.¹⁴⁸⁹ Толико очекивани закон о стабилизацији динара, неопходан предуслов за потражњу зајмова у иностранству био је стављен ван снаге на препоруку министра Маринковића чиме је била угрожена државна финансијска ликвидност.¹⁴⁹⁰ Мораторијум је умањио вредност златне подлоге валуте са 41,1% на 38,03% према обрачуна Народне банке у Београду јер је ова институција располагала са делом немачких исплата одштете које је користила за потребе стабилизације динара.¹⁴⁹¹

Југословенски интерес у такозваним источним репарацијама који није био уско повезан са ратним дуговима, такође је поништен Хуверовом мораторијумом. На основу његовог принципа поништена је обавеза Централних сила што је и потврђено одредбама конференције

¹⁴⁸⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 491-492.

¹⁴⁸¹ Исто.

¹⁴⁸² АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 492.

¹⁴⁸³ Исто.

¹⁴⁸⁴ Исто.

¹⁴⁸⁵ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 493.

¹⁴⁸⁶ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 497.

¹⁴⁸⁷ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 504.

¹⁴⁸⁸ L. Killen, *op. cit.*, 130, 132.

¹⁴⁸⁹ FRUS, 1931, Vol. I, Document 198.

¹⁴⁹⁰ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 154. Пов. Бр. 682.

¹⁴⁹¹ К. St. Pavlović, *n.d.*, 54.

у Лозани 1932. године.¹⁴⁹² Намера Југославије након извршења Јанговог плана да се у потпуности окрене источним репарацијама поново је наишла на препреку коју је створио председник Хувер. Главна брана у испуњавању репарационих интереса коју југословенски функционери нису успели да преброде била је америчка спољна политика велике силе заснована на принципима глобалне одговорности и очувања ширих, али и сопствених циљева.

Може се закључити да је Хуверов мораторијум за разлику од намера комитета Чарлса Доза и Овена Јанга налазио у супротности са ранијим америчким дипломатским потезима у области регулисања свих ратних облигација. Дозов и Јангов план представљали су аранжмане настале под утицајем незваничне америчке спољне политике која је своје упориште успоставила у мултилатералном раду великих сила. Четвртим спољнополитичким импулсом у виду једногодишњег мораторијума Херберта Хувера, САД утицале су на трансформацију спољне политике Југославије у области финансијских односа. Он је утицао тако да су доносиоци одлука у Београду до тада заинтересовани искључиво за стварање јаке везе између ратних дугова и ратних репарација, почели да захтевају даље одржавање и спровођење обе компоненте ратних облигација – и дугова и одштете. Другим речима, Југославији није ишло у прилог да заступа укидање или поништавање ратних дугова јер би на тај начин промовисала политику која би је лишила примања немачких ануитета. Југославији је било у интересу да државе повериоци, у првом реду Сједињене Државе као највећи кредитор из Светског рата, наставе да потражују исплату задужења од дужника јер је таквим деловањем било оправдано у реалности заступати став о процесу настављања исплате ратне одштете. Главни ослонац наше тврдње налази се у допису министра Војислава Маринковића упућеног Ђорђу Ђурићу који је закључио: „да ни у ком случају не можемо одрећи се примања репарација [...] пристати на потпуно брисање свих репарација и ратних дугова“.¹⁴⁹³ Југословенски државни врх у својим разматрањима дошао је до уверења према којем је финансијска стратегија требало да подразумева противљење било каквом поништавању ратних дугова. Веза ове врсте облигација са пријемом ратних репарација у овом периоду била је највидљивија јер је постало очигледно да би Југославија више изгубила него добила уколико би се мораторијум продужио на неодређено време.

Званичну политику америчке администрације која је тврдила да не постоји било каква веза између ова два финансијска процеса, влада у Београду више није доживљавала као апсолутну истину. Доцније Хуверово оспоравање међусобне везе ратних репарација и ратних дугова као и амерички став да мораторијум није представљао поништавање ратних дугова, Југославија није прихватила.¹⁴⁹⁴ Чак ако и јесте била схваћена на тај начин у претходном периоду, америчко спољнополитичко деловање под председником Хувером доказивало је супротно. Развој догађаја је показао да је југословенска спољна политика у домену финансијске области прагматично модификовала своје деловање у међународним односима. Како су представници британског Форин офиса закључили, ниједно коначно решење за било које велико међународно питање није могло да се донесе без одобрења Сједињених Држава.¹⁴⁹⁵ Функционери Белгије су били још отворенији у дипломатским круговима, па су током једног од многих међународних окупљања констатовали „како морамо да живимо под правилима које прописује *Pax Americana*“.¹⁴⁹⁶ Мораторијум је извршио демонстрацију дипломатске моћи јер је у том периоду показао која велика сила је имала такву врсту снаге да произведе одлуку важећу за све учеснике у међународним односима.

¹⁴⁹² АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 155. Пов. Бр. 4. Одлагање плаћања немачких и источних репарација

¹⁴⁹³ АЈ, ПЛ, 341, ф. 50. ј. о. 155. Пов. Бр. 24749.

¹⁴⁹⁴ К. St. Pavlović, *n.d.*, 54.

¹⁴⁹⁵ Frank Costigliola, *op. cit.*, 263.

¹⁴⁹⁶ *Ibid.*

7. ЈУГОСЛОВЕНСКО – АМЕРИЧКИ ОДНОСИ ЗА ВРЕМЕ АДМИНИСТРАЦИЈЕ ФРЕНКЛИНА Д. РУЗВЕЛТА

7.1. Питање ратних дугова у међународним односима током интеррегнума америчке председничке администрације

Хуверов мораторијум званично је престао да важи 30. јуна 1932. године¹⁴⁹⁷ и чинило се, анализирајући председничку кампању уочи новембарских избора да је амерички став остао у великој мери непромењен у погледу обуставе плаћања свих ратних облигација. Чак је и јавна декларација произвођача памука, да би поништавање ратних дугова била мала цена за Америку за обнову европских тржишта, заобишла политичка излагања главних кандидата у кампањи за мандат председника.¹⁴⁹⁸ Средином године посланик Леонида Питамиц у Вашингтону у незваничним дипломатским круговима прикупио је одређене поверљиве податке поводом предстојећих председничких избора у САД. Послаников закључак имплицирао је да би председник Хувер, у случају реизбора на месту председника Сједињених Држава крајем године спровео другачији план по питању ратних дугова.¹⁴⁹⁹ Питамиц је сматрао да би нови приступ гарантовао повољне услове дужницима. За главно полазиште у новим преговорима као олакшавајућа околност позитивно би се посматрао непрекидани континуитет у исплатама ануитета сваке европске државе.¹⁵⁰⁰ Како су влада у Београду и Министарство спољних послова одбили да прихвате мораторијум и земља престала да врши исплату Сједињеним Државама, најављена Хуверова преговарачка основа не би ишла у прилог југословенским интересима, уколико би се плаћање ратних дугова разматрало као изолован процес без његовог повезивања са немачким исплатама ратне одштете.

Незваничне информације дипломатских кругова у Европи најављивале су ентузијазам у погледу новог председника. Наде су поткрепљивали јавни наступи важних политичких фигура у Сједињеним Државама, попут председника Спољнополитичког комитета Сената, заступника америчког изолационистичког правца у спољној политици, Вилијема Едгара Боре (William Edgar Borah) који је средином јула 1932. године одржао говор преко радија на тему ревизије ратних облигација.¹⁵⁰¹ Радикални приступ Боре заступао је измене мировних уговора из Париза јер би само на тај начин могло да се приступи и ревизији исплата свих ратних задужења. Друга неизоставна компонента, која је паралелно са изменом мировног уговора морала да се спроведе како би се дошло до сређивања међународних односа, било је питање општег разоружања.¹⁵⁰²

Врхунац питања регулисања немачке ратне одштете требало је да се догоди на конференцији у Лозани. Конференција одржана од јуна до јула 1932. године, својим одредбама није одговарала спољној финансијској политици Југославије, нити стратегији у отплати ратних дугова. Циљ ове конференције био је проналажење трајног решења у питању ратне

¹⁴⁹⁷ Franklin D. Roosevelt, – “*The Great Communicator*”, *The Master Speech Files, 1898, 1910-1945*, Series 2: “You have nothing to fear but fear itself”, FDR and the New Deal, File No. 707, 1934, June 1, Message to Congress – Payment of War Debts to the U.S., 1.

¹⁴⁹⁸ Херберт Хувер и Френклин Д. Рузвелт нису се превише обазирали на упадљиву подршку моћног железничког синдиката и финансијских институција са Вол Стрита упућену неуспешном демократском кандидату Алу Смити, који се залагао за двадесетогодишњи мораторијум на европске дугове Америци. R. Self, *op. cit.*, 90.

¹⁴⁹⁹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 507.

¹⁵⁰⁰ Исто.

¹⁵⁰¹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 508.

¹⁵⁰² Излагање сенатора Вилијема Боре, без обзира што је он нагласио да је говорио у своје лично име и да није имао намеру да уплиће Конгрес нити председника Хувера, наводи на закључак да је став председника Комитета за спољне послове Сената послужио у сврху тестирања ставова дужничких држава. Исто.

одштете јер је свим заинтересованим државама било јасно да Немачка није желела више да врши исплату.¹⁵⁰³ Проблем за Југославију представљала је хипотетичка могућност укидања репарација коју не би пратило и укидање ратних дугова. Војислав Маринковић је показивајући бојазан од одлука у Лозани заступао став да је, уколико би се укинуле исплате одштете било неопходно поништити и све ратне дугове. Доношење одлуке о поништавању свих ратних облигација из угла југословенског министра спољних послова, зависило је искључиво од деловања Сједињених Држава којима су сви савезници дуговали. Због тога није било довољно да се европске силе споразумеју само са Немачком без учешћа Америке на конференцији у Лозани.¹⁵⁰⁴

Према Костиљолиној анализи почетак завршне фазе у регулисању свих финансијских облигација означен је радом великих сила на конференцији у Лозани.¹⁵⁰⁵ Она је суштински била европска конференција јер САД нису учествовале, нити је Хувер намеравао да одреди америчке делегате оправдавајући ову одлуку ограничењима улоге Конгреса.¹⁵⁰⁶ Један од неформалних резултата у Лозани било је опште прихваћено уверење да Европа више није могла независно од Америке да доноси крупне политичке одлуке као у периоду пре 1914. године, посебно у сфери наоружавања, ратних дугова и безбедности. Током рада европских држава на конференцији, Хенри Стимсон је замолио све државе да не усвоје укидајућу одлуку поводом исплате репарација. Оне су одбиле молбу и створиле заједнички блок европских држава у виду једне неформалног финансијског блока европских држава.¹⁵⁰⁷

Одредбе Лозанске конференције укинуле су исплату ратних репарација, додуше само условно. Било је предвиђено да се укидање ратне накнаде спроведе једино у случају уколико би се поништили ратни дугови. Предвиђена је исплата од 750 милиона долара немачких репарација на неодређено време у будућности као акт који је тежио да омекша француски и амерички став.¹⁵⁰⁸ На крају, све државе које су присуствовале на састанцима у Лозани, нестрпљиво су очекивале резултат избора за председника Сједињених Држава.¹⁵⁰⁹ Југославија није одмах у јавности реаговала на одлуку конференције у Лозани завршеној јула 1932. године. Константин Фотић, делегат који је само присуствовао преговорима, кратко је пренео информацију јавности да је на располагању било премало времена да се одредбе испитају и поднесу влади у Београду на разматрање.¹⁵¹⁰ Међутим, за време одржавања конференције Фотић је упутио меморандум председавајућем Ремзију Мекдоналду у којем је наглашено да је Југославија вољна да одложи пријем репарација, осим оних износа који су једнаки износима за исплату југословенских ратних дугова.¹⁵¹¹ Одредбе конференције јесу биле контроверзне јер је мораторијум продужен за све државе, док је укупна сума немачке одштете утврђена на четири милијарде немачких марака. Део одштете би се исплатио Сједињеним Државама на име ратних дугова док би се остали део распоредио поверилачким земљама. Ипак, све силе

¹⁵⁰³ К. St. Pavlović, *n.d.*, 58.

¹⁵⁰⁴ *Isto*, 56.

¹⁵⁰⁵ F. Costigliola, *op. cit.*, 257.

¹⁵⁰⁶ *Ibid.*

¹⁵⁰⁷ *Ibid.*

¹⁵⁰⁸ Француска је добила британску подршку за будуће финансијске консултације. Сматрала је да овај аранжман могао прерасти у конкретан пакт са гаранцијама војне сигурности. Британија је из економских разлога, тежила да важност договора са Француском умањи, тиме што је намеравала да у њега укључи Немачку, док је Хувер у свему томе видео угрожавање америчких интереса у погледу пријема ануитета ратног дуга, *Ibid.*

¹⁵⁰⁹ *Ibid.*

¹⁵¹⁰ *Време*, 10. 7. 1932. год. XII бр. 377. Маринковић је сликовито описао одлазак на конференцију у Лозану: „Благодарећи великим силама, пошли смо као слепци, не знајући куда идемо. Једино је Француска знала шта хоће и увек је била спремна да, ако је то потребно, и силом обезбеди плаћање репарација“. К. St. Pavlović, *n.d.*, 57.

¹⁵¹¹ АЈ, фонд 335, збирка Војислав Јовановић – Марамбо, ф. 115, д. 10. Телеграм бр. 46. Лозански мораторијум

биле су у уверењу да одредбе не би биле важеће уколико се америчка администрација не би на крају формално сложила са резултатом конференције.¹⁵¹²

Југословенски интереси су налагали да све док се одредбе Лозанске конференције формално не спроведу у дело, она је још увек требало да буде корисник немачких репарација у складу са важећим Јанговим планом.¹⁵¹³ Међутим, Немачка је брзо по окончању рада конференције престала да плаћа ратне облигације Југославији. Званична потврда спровела се у Берлину 23. јануара 1933. године када су секретар немачког министарства иностраних послова Бернхард Вилхелм фон Биллов (Büllow) и Живојин Балугџић потписали уговор о отказивању немачких свеукупних испорука и исплата. Само горак укус код југословенске стране могла је да остави обавеза Немачке да ће испоручити већ уговорену робу у износу од 20,3 милиона рајхсмарака.¹⁵¹⁴ Са престанком пријема репарационих исплата дотадашњи тврд југословенски став добио је још јаснију одредницу у спољној политици у погледу исплата дугова. Како је компонента у виду немачких исплата била неутралисана из система међусавезничких ратних дугова и ратне одштете Немачке, Југославија се нашла у тешкој позицији. Створена је међународна ситуација коју је Југославија све време настојала да избегне а која је налагала да ратне дугове исплаћује из сопствених прихода без добијања ратне одштете.

Након одржаних избора Хувер и Рузвелт одржали су већ 26. новембра 1932. године један од неколико строго поверљивих састанака заједно са истакнутим представницима Конгреса на тему отплате ратних дугова Америци, о чему је Питамиц обавестио владу у Београду.¹⁵¹⁵ Обојица су заступали тезу да дужници морају да изврше своје редовне годишње обавезе након чега би се радило на стварању услова за свеобухватно редефинисање читавог процеса. Захтеви Чехословачке, Белгије, Пољске, Француске и Британије за одлагањем су одбачени.¹⁵¹⁶ Хувер је предложио стварање једне специјалне комисије која би из угла нове политичке ситуације анализирала међусавезничке дугове и предложила нова решења. Са друге стране, Рузвелт је у потпуности био против таквог предлога и сматрао је да се након пријема ануитета крајем 1932. године, преговори са европским државама морају наставити регуларним дипломатским путем на билатералној основи, како би се избегло формирање дужничког европског блока против интереса Сједињених Држава.¹⁵¹⁷ Британија је послала формалну ноту, у којој је упозорила на драматичне последице лоше економске ситуације и указала је на огроман значај *de facto* везе ратних дугова са репарацијама.¹⁵¹⁸ Намера САД да наплате предстојећу рату неизоставно би налагала да и Британија затражи од својих дужника годишњу исплату, међу којима је била и Југославија. На крају, све дужничке земље највероватније би очајнички захтевале исплате одштете од Немачке установљене Јанговим планом.¹⁵¹⁹ Стејт департмент је одмах изричито ставио на знање свим заинтересованим државама да се одлагање исплате никако није могло

¹⁵¹² К. St. Pavlović, *n.d.*, 59-60.

¹⁵¹³ John W. Wheeler – Bennett, *The Wreck of Reparations: Being the political background of the Lausanne Agreement 1932*, (New York: Howar Fertig, 1972), 252.

¹⁵¹⁴ Без обзира на супротстављено правно гледиште две стране у погледу репарација, Југославија није имала избора него да само прихвати реално стање у међународним односима. *Министарство финансија Југославије 1918–1938, n.d.*, 205.; Perica Hadži-Jovančić, *Treći rajh i Jugoslavija: Ekonomija straha, 1933–1941*, (Beograd: Društvo za urbanu istoriju), 41.

¹⁵¹⁵ Новембарски председнички избори у Америци те године показали су да је амерички народ желео нову и демократски оријентисану администрацију, као и да је дотадашња политика републиканаца достигла своје лимите. Пренос власти од новембарских избора до преузимања председничке дужности марта 1933. године додатно је отежавао лошу економску ситуацију. R. D. Šulcinger, *n.d.*, 137.

¹⁵¹⁶ С обзиром да је нова администрација требало да преузме власт, ове земље надале су се да ће успети да издејствују поновно разматрање проблема, након 15. децембра када је требало отпочети исплате након истека мораторијума од претходне године. АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 509-510.

¹⁵¹⁷ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 510.

¹⁵¹⁸ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 512.

¹⁵¹⁹ Исто.

спровести. Америка је очекивала да ће сви дужници продужити да плаћају своје обавезе и да ће се отворити дискусија о коначном уређењу свих облигација. Питамитц је потврдио да се међу америчком политичком елитом сматрало како је дошао крај плаћању дугова од пријема ратне накнаде. Званичан коминике састанка донео је став двојице председника да дугови не могу имати било какву везу са ратном одштетом.¹⁵²⁰ Непристајање на одлагање ануитета и опрост задужења, што је у одређеној мери представљало наставак политике Хуверове администрације имало је јако упориште у мишљењу америчког народа и политичког става Конгреса.¹⁵²¹

За време председничког интеррегнума постојала је комуникација на највишем нивоу између двојице председника. Амерички интереси налагали су да Рузвелт прими најважније информације јер иностране владе су и из разлога провизоријума политичке моћи у Белој кући, покушале да у своју корист придобију америчку дипломатију и јавно мњење.¹⁵²² Француска рата требало је да буде око 19 милиона америчких долара, док је укупан губитак од неисплаћених рата свих дужника износио 25 милиона.¹⁵²³ Белгија се налазила у сличном неповољном положају као Југославија за време доношења одлуке о мораторијуму претходне године, због чега је обавестила Трезор Сједињених Држава да се услед последица обуставе плаћања и жртвовања иностраних кредита налазила у тешкој ситуацији. Сви дужници су на неки начин проналазили изговоре и предлагали нове уговоре, изузев Италије чија рата је износила неупоредиво мање у односу на велике силе,¹⁵²⁴ као и Југославије, која је још раније одбила Хуверов акт и није прихватила амерички предлог уговора о отплати једне рате дуга која се односила на годину спровођења мораторијума. Одговор Сједињених Држава свим предлозима садржао је оштар захтев за исплату обавеза, уз наглашен став, да су постојећи уговори могли да буду ревидирани једино уколико би Конгрес одобрио такву политичку иницијативу, што је било готово немогуће у том тренутку.¹⁵²⁵

Краљевина Југославија остала је формално по страни приликом новог интензивирања овог питања јер је своју до тада последњу обавезу Америци извршила још 15. децембра 1931. године. Како је одбијено прихватање Хуверовог мораторијума, једино што је могло да се уради

¹⁵²⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 510-511.

¹⁵²¹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 512.; Рузвелт није имао намеру да одмах јавности представи своје наредне потезе иако га је Хувер убеђивао да имплементира већ постојећу спољноекономску политику. Није се конкретно изјаснио о статусу мораторијума, нити о економској конференцији у Лондону очекиваној на лето 1933. године. Читава економска политика Сједињених Држава зависила је у великој мери од експертисе државног секретара, сенатора из Тенесија, Кордела Хала (Cordell Hull), који је двадесет година у Конгресу заступао економску доктрину засновану на прецизно калкулисаној имплементацији царинских прописа. Шулцингер напомиње да је Хал узроке ратова видео у недостацима међународних трговинских односа, због чега је заступао политику реципрочних трговачких споразума Сједињених Држава са другим земљама када су иностране владе спуштале царинска ограничења, R. D. Sulcinger, *op. cit.*, 137-138.

¹⁵²² Британија је децембра и јануара месеца слала нове предлоге. Захтев за одлагањем исплате Стејт департмент два пута је одбио уз образложење да би нови преговори довели до одређених економских концесија влади у Лондону, АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 514.; Италија, Чехословачка, Финска, Британија, Летонија и Литванија, извршиле су редовне обавезе и платиле рате, док је пет држава, укључујући Француску и Белгију прогласило немогућност да плати, о чему је америчка штампа известила јавност већ 16. децембра. Приход од овог ануитета износио је око 98 милиона америчких долара од чега је само британски дуг износио преко 95 милиона, АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 521.

¹⁵²³ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 521.

¹⁵²⁴ Према ноти Великог фашистичког већа упућеној Хенрију Стимсону, италијанска влада уплатила је на име годишње рате америчком Трезору 1,245,437 америчких долара. *Исто*.

¹⁵²⁵ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 517. У председничкој одлазећој посланици, Хувер је настојао да Френклину Рузвелту остави смернице засноване на вези питања ратних дугова са економском депресијом и процесом раозоружавања. Он је препоручио да се америчка политика билатералног решавања отплате са дужницима спроводи и даље. Уколико би се на задовољавајућ и прихватљив начин уредили међународни економски односи и смањило наоружавање, проблем ратних дугова био би коначно регулисан. Поништавање европских дугова не би довело до престанка наоружавања; напротив, ослобађање од исплата ануитета створило би новчане масе и велике суме за војничке припреме. АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 518.

било је да се припрема нови приступ за плаћање наредне рате коју је очекивала 15. децембра 1933. године, због чега је заинтересовано пратила најновији развој ситуације.¹⁵²⁶

Рузвелт је из политичких разлога одбио сарадњу са републиканским представницима који су до тада управљали америчким спољним пословима. Он је успоставио односе са провереним снагама, попут Нормана Дејвиса, представника на конференцији о разоружавању. Уочи обележавања нове 1933. године, Рузвелт и Дејвис сматрали су да је за смиривање светских тензија предуслов био успешно окончан процес преговора о разоружавању. Проблем ратних дугова био је издвојен у односу на друга економска питања, попут регулисања царина, међународних кредита и стабилизације валута. Приступ је наговештавао намеру председничке администрације да настави преговарање са дужничким државама на билатералној основи.¹⁵²⁷

У погледу регулисања ратних дугова, Рузвелт је издвојио њихову нераскидиву везу са осталим светским проблемима, нагласивши да они представљају „део шире слике“ у међународним односима. Поништавање ратних дугова за америчку администрацију уопште није било изводљиво, нити је могло да буде тема у дипломатским односима.¹⁵²⁸ Последња компонента Рузвелтове политике према питању ревизије ратних дугова односила се на *quid pro quo* основу. У пракси, стриктни став „услуга за услугу“ који је Рузвелт намеравао да спроведе није требало да дозволи повољне одредбе у отплати оним дужничким државама које су користиле високе царине у узајамним трговинским односима са Сједињеним Државама.¹⁵²⁹ Јануарска дебата 1933. године у Сенату узбуркала је унутрашњу политичку сцену у Америци. Питамиц је испратио расправу која је за главну тему поставила француско одбијање да исплати децембарски ануитет, али и рушење „Версајског поретка“, чији колапс је претио да изврши „парцелизацију“ централне Европе.¹⁵³⁰

Интензивирање кључних светских питања у контексту промене председничке власти у Сједињеним Државама, оставило је одјека међу заинтересованим политичким личностима у Београду. Јавно је реаговао Милан Стојадиновић, из улоге релевантне политичке фигуре која је највећим делом учествовала у уређењу југословенског задужења према САД. Текстом под насловом „Разговор угодни народа америчко – европских“ у дневном листу Политика, он је изнео свој став о политичкој и финансијској проблематици у светским односима.¹⁵³¹

На умерен начин Стојадиновић је оптужио и Европу и Америку заједно, како су остале незаинтересоване да схвате потребе оне друге стране чиме су односе довеле до разочарења. Могло се препознати Стојадиновићево разумевање за одбијање Француске да плати; та држава претрпела је материјалну штету и огроман број људских жртава. Нераскидива веза ратних репарација са дуговима Америци и даље је представљала основу француске политике, на шта су указивале све владе у Паризу. Приликом ратификације уговора из 1926. године о отплати у француском Сенату јавно је усвојен став да су дугови закључени у циљу остваривања победе за „међусавезничку ствар“, за коју је животе дало више милиона људи. Стојадиновић је напао мораторијум за који је сматрао да је „заувек укинуо исплату немачких репарација“, због чега је „са разумевањем“ оправдавао француски акт о неплаћању последњег ануитета Америци. Са

¹⁵²⁶ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 530.

¹⁵²⁷ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 520.

¹⁵²⁸ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 522.

¹⁵²⁹ Исто.

¹⁵³⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 526. Оштро је нападнута Француска; њен неубудљив изговор о промени кабинета владе није се допао сенаторима, што је произвело став међу већином представника да је коначно сазрео тренутак да се јасно направи разлика између дужничких држава које су плаћале своје ануитете и оних које нису поштовале облигације. Поред критика у Сенату, штампа је упозоравала на крах текућих међународних питања уколико би дужници одбили да плате следећи ануитет. Постојала је могућност да дужничке земље аналогно већ смањеним репарацијама затраже и смањење годишњих рата по америчком дугу. АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 526-527.

¹⁵³¹ Милан Стојадиновић, „Разговор угодни народа америчко – европских“, *Политика*, 6, 7, 8. и 9. јануар 1933. бр. 8858.; АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 530.

друге стране, показао је симпатије за америчку страну јер је европско неиспуњавање обавеза изазивало оправдани револт њених грађана.¹⁵³² Критиковао је политику европских дужника сматрајући да су они од самог почетка настојали да спроводе тактику „како да не плате али и истовремено да не порекну облигације према америчком Трезору“, цитирајући извод из књиге Герета Гарета, *A Bubble that broke the World*.¹⁵³³

Активност нове америчке администрације помогла је Стојадиновићу да заузме став према којем су немачке репарације дефинитивно „ликвидиране“ и да је једино преостало питање било шта ће се догодити са међусавезничким дуговима. Америчку политику према проблему дугова одређивало је неколико компоненти на које је Стојадиновић упутио југословенску јавност са нарочитом пажњом. Утемељена на правном оквиру за време Вилсоновог мандата, политика Стејт департмента и Беле куће била је заснована на слободној вољи задужених држава које су из својих разлога пристале да позајме кредите, што је свеукупно ишло у корист Сједињених Држава да наставе са потраживањем отплате.¹⁵³⁴ Финансијска компонента није била толико наклоњена америчком народу јер је са смањивањем камате отписано 30 до 70 одсто дуга према свакој европској држави. Иако су склопљени уговори са комисијом „WWFDC“ до 1926. године били у великој мери праведни и засновани на економском капацитету држава, нестанак репарација отежао је дужницима положај у даљим исплатама америчких ануитета. Стојадиновић је бранио администрацију председника Хувера јер је она сматрала како је довољно уступака учињено и није намеравала да додатно оптерећује пореске обвезнике у Америци новим повољностима Европи. У случају да се наставило са мораторијумом, у прве три године од 1931. Сједињене Државе имале би чист финансијски губитак од 875 милиона долара, док би апсолутно поништавање обавеза по ратним дуговима износило целих 20 милијарди долара. Највећи дужници имали су несразмерно мале расходе за дуг према Америци у поређењу са расходима за наоружање.¹⁵³⁵

Стојадиновић се позвао на податке до којих је новинарским истраживањем дошао „Saturday Evening Post“, амерички лист. Према новинском наводу, Британија је из буџета одредила за дугове 4,1%, Француска 2% и Италија 1,4%. За наоружавање ипак, било је предвиђено много више, и то у Британији 13,6%, Француској 27,4% и Италији 33,1%, што је из америчког угла посматрано, указивало да није постојало добре воље да се дугови регулишу. Последња компонента односила се на америчку царинску политику, уско везану за трансфер новчаних средстава, јер су се дужници жалили да имају врло мало неопходних америчких долара на располагању за исплату ануитета. Повећавање царина на увозну робу од стране Америке након рата, 1921, 1922. и 1930. године отежавало је продају европске робе на америчким тржиштима и самим тим, прилив долара којима је требало да се врши регулисање ратних дугова, није могао да се акумулира у неопходној количини.¹⁵³⁶

Као најбоље решење, у закључку Стојадиновић је предложио смањење америчких царина у циљу побољшања опште међународне ситуације. Сматрао је да амерички поглед на Европу као дужника а не сарадника, није био исправан али да је без обзира на европско разумевање проблема, Рузвелтова администрација имала тенденцију да настави тврду линију у наплати обавеза. Тиме је у одређеној мери показао далековидост у развоју америчке политике. Европске државе већ су са истеком Хуверовог мораторијума ставиле до знања да неће бити у стању да наставе са извршавањем обавеза, при чему јавна стигматизација и

¹⁵³² АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 530.

¹⁵³³ Исто.; Видети: Garet Garrett, *A Bubble that broke the World*, (Boston: Little Brown and Company, 1932).

¹⁵³⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 530.

¹⁵³⁵ Исто.

¹⁵³⁶ Исто.

именовање Америке Шекспировим Шајлоком, није могла да буде од конкретне користи европским владама.¹⁵³⁷

Југославија је јануара 1933. године пажљиво испратила билатералне састанке Британије и Сједињених Држава преко активности југословенског Посланства у Вашингтону. Питамиц је преносио информације када се питање облигација према Америци интензивирало након неколико неуспешних британских покушаја да наметне ратне дугове као главну тему. Све очигледнија постајала је чињеница да су две англофоне земље након краја мораторијума имале приближно сличне интересе у међународном односима, који су зависили од других важних светских проблема, попут јапанског војног напредовања у Кини.¹⁵³⁸ Француска је и даље, скоро једногласно, нападана у америчком Сенату због неплаћања ануитета, док је државни секретар Стимсон једино британску владу позвао на разговоре поводом ратних дугова, са циљем како би јавности изложио америчку политику поводом завршних резултата конференције о наоружању и став према будућој конференцији у Лондону на тему санирања последица економске депресије.¹⁵³⁹ Питамиц је сматрао да су Сједињене Државе биле спремне да нове услове у отплати дугова олакшају, како би заузврат, добиле подршку од Европе за америчку политику према азијском систему безбедности.¹⁵⁴⁰ Већ крајем јануара, као једна од могућности спомињала се једнократна паушална исплата за укупан дуг, која би износила десет процената од укупне дотадашње дуговане суме. Пропорција износа била би аналогна са резултатима одредби Лозанске конференције поводом немачких репарација из претходне године. Развој ситуације у међународним пословима одвијао се непредвидиво и убрзаним темпом, због чега није била искључена могућност да се Сједињене Државе ослоне и на остале државе које нису платиле последњу децембарску рату, укључујући посебно Француску, иако је влада у Паризу отворено показивала неслагање са америчком администрацијом у погледу решавања финансијских питања.¹⁵⁴¹ Проблем за америчку администрацију представљао је и тврди британски став, који је заступао тезу да се питање ратних дугова није могло чврсто везати и условити са осталим политичким питањима у светским односима. У хипотетичкој ситуацији, уколико је могао настати америчко – британски споразум, било је неизвесно очекивати да се њему приклоне и остале државе, посебно Француска.¹⁵⁴²

Смернице одлазеће администрације за политичке преговоре са дужницима, које је Рузвелт требало да размотри, америчка Трговачка комора усвојила је са одобравањем огромне већине својих чланова. Према том плану, Конгрес би ауторизовао извршну власт да измени постојеће уговоре са дужничким државама уколико би оне доказале да је дошло до унутрашњег економског пада који би их онемогућио да испуне њихове дотадашње обавезе.¹⁵⁴³ Земљама које нису биле у стању да извршавају облигације услед лоше економске ситуације требало је дозволити привремено одлагање. Свака измена у уговорима у корист таквих држава морала је да буде гарантована клаузулом о пласману америчке робе на њиховим тржиштима по принципу лојалне конкуренције и без дискриминације.¹⁵⁴⁴ Уговорне измене морале су да прате и редукције у куповини наоружања и војним издацима поменутих држава. Све предлоге страних влада које су заговарале поништавање отплате ратних дугова требало је одбацити.¹⁵⁴⁵

¹⁵³⁷ Милан Стојадиновић, „Разговор угодни народа америчко – европских“, *Политика*, 6, 7, 8. и 9. јануар 1933. бр. 8858.; АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 530.

¹⁵³⁸ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 531.

¹⁵³⁹ *Исто*.

¹⁵⁴⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 532.

¹⁵⁴¹ *Исто*.

¹⁵⁴² АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 536-537.

¹⁵⁴³ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 538.

¹⁵⁴⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 538-539.

¹⁵⁴⁵ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 539.

7.2. Питање југословенских ратних дугова и спољна политика Рузвелтове администрације

За полазну тачку у формалним билатералним односима председничке администрације Френклина Рузвелта и југословенске владе, посланик Леонида Питамиц одредио је моменат одбацавања мораторијума. Последњи акт у односима са Хуверовом администрацијом означено је југословенским неприхватањем исплате једногодишње рате за 1932. годину која је требало да се регулише америчком Трезору 15. јуна у износу од 250,000 долара.¹⁵⁴⁶ До марта месеца и почетка мандата нове администрације Југославија је путем рада Посланства пратила заједничке активности европских дужника и Сједињених Држава. Према званичном документу објављеном за информисање јавности у фебруару 1933. године, Стејт департамент је Југославију означио као јединог дужника у техничком стању престанка исплата.¹⁵⁴⁷ Из тог разлога, било је тешко у непосредним контактима са америчким функционерима испратити настојања око нових споразума. Чињеница је да је Југославија остала ван главних токова дешавања без могућности да учествује у финансијским процесима који су се одвијали у односима Америке и Европе. Питамиц је подсетио да је Југославија и даље заступала став да, с обзиром на резултате конференције у Лондону 1931. године, на којој су светске силе без сагласности владе из Београда донеле одлуку о једногодишњој обустави исплата, није имала намеру да испуњава своје финансијске облигације за 1932. годину. Једино у случају укидања Хуверовог мораторијума, постојала је могућност да се промени и југословенски став.¹⁵⁴⁸

Амерички секретаријат за финансије дуго је претпостављао да ће Југославија прихватити мораторијум услед чега је Питамиц морао често да информише Стејт департамент како је Краљевина тражила другачије моделе решења за своју позицију. Тек након јасног одбијања мораторијума секретар Трезора и државни секретар, сходно одлуци Југославије захтевали су испуњење ануитета од 250,000 долара предвиђеног за 1932. годину. Ситуацији није ишао у прилог амерички став према којем Сједињене Државе нису формално учествовале у раду и доношењу одлука Лондонске конференције. Посланик у Вашингтону је овом информацијом означио последњу фазу у билатералним односима очекујући нове смернице.¹⁵⁴⁹

Вашингтонско Посланство најавило је редефинисану америчку политику према ратним дуговима пошто су се издвојиле две различите групе дужничких држава. Сматрало је да амерички однос према њима на исти начин и истим моделом није био практичан.¹⁵⁵⁰ Водећи заступници у Конгресу уз подршку председника намеравали су да направе конкретну разлику између држава које су платиле рату 15. децембра и оних влада које то нису учиниле.¹⁵⁵¹ Овакав развој ситуације наговештавао је да би Југославија као дужник који није платио последњу рату вероватно имала реалну могућност да покуша да издејствује повољне услове у могућој ревизији уговора из 1926. године. Питамиц је подсетио на чињеницу да је Југославију очекивала исплата рате 15. јуна 1933. године али да је у том тренутку било тешко прогнозировать најновије Рузвелтове намере. Било би незахвално за Југославију да донесе било какву одлуку јер председникова одлука не би била објављена на време пред саму исплату наредног ануитета.¹⁵⁵²

¹⁵⁴⁶ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 542.

¹⁵⁴⁷ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 525 (34).

¹⁵⁴⁸ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 542.

¹⁵⁴⁹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 543.

¹⁵⁵⁰ Исто.

¹⁵⁵¹ Исто.

¹⁵⁵² АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 544.

Табела 3. Стање дугованих ануитета 7. јануара 1933. године држава које су склопиле сопразуме о отплати према истраживању Брукингс института (Brookings Institute).¹⁵⁵³

Аустрија	одложена исплата према одредбама уговора
Грчка	одложена исплата према одредбама уговора
Летонија	одложена исплата према одредбама уговора
Белгија	није извршена обавеза
Чехословачка	плаћена рата
Естонија	није извршена обавеза
Финска	плаћена рата
Француска	није извршена обавеза
Велика Британија	плаћена рата
Италија	плаћена рата
Литванија	плаћена рата
Пољска	није извршена обавеза
Југославија	у стању техничког неизвршавања обавеза

Југославија није спадала у групу држава које су дуговале две рате годишње (15. јуна и 15. децембра), нити је припадала групи држава, попут Румуније, чија исплата годишње рате је доспевала на наплату 15. јуна.¹⁵⁵⁴ Њен јединствени статус, како је то Питамиц правнички тумачио произилазио је из чињенице да је *de facto* („спољним политичким притиском“, прим. Б. М.), примењен мораторијум на њена финансијска права и обавезе због чега она *de iure* смислу није исплатила последњи ануитет. Ако се знало да ће се те године одржати и велика светска економска конференција у Лондону и у комбинацији резултата ова два процеса, било је неизвесно унапред донети било какву политичку одлуку.¹⁵⁵⁵ Због вероватноће да су одлуке на конференцији могле бити донете прекасно у односу на рок исплате од 15. јуна посланик је изразио мишљење да се наредна исплата ануитета Америци одложи на неодређено време како би се проучиле одредбе јер би оне можда садржале неповољности.¹⁵⁵⁶

Расправе о ратним дуговима у Сенату водиле су се истовремено са почетком рада нове администрације. Она је обележена упечатљивом кампањом под вођством Кордела Хала, чије излагање у Сенату је промовисало смањивање царина како би се олакшао трансфер робе и побољшала светска трговина. Паралелно са уређивањем трговинских односа и валутног проблема државни секретар је намеравао да са сваком земљом индивидуално спроведе билатералне преговоре о ратним дуговима.¹⁵⁵⁷ У складу са развојем ситуације, Питамиц је покушао да сазна од француског амбасадора нешто опширније информације јер је он у том периоду разговарао са америчким председником о актуелним темама. Француски амбасадор пренео је Питамицу запажања о чврстом Рузвелтовом ставу према питању отплате ратних дугова. Председник је ове облигације сматрао важним аспектом у спољној политици Америке. Амбасадор је закључио како је америчка администрација неплаћање последње француске рате посматрала само као „једно одлагање“ обавезе.¹⁵⁵⁸ И овим путем је утврђено да је нова

¹⁵⁵³ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 524, (118).

¹⁵⁵⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 544.

¹⁵⁵⁵ Исто.

¹⁵⁵⁶ Исто.; Бурну реакцију у сенатским дискусијама изазвао је предлог званичног Лондона да се савезнички дуг Америци од око 11,5 милијарди смањи на суму од само две милијарде долара, АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 545.

¹⁵⁵⁷ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 551.

¹⁵⁵⁸ Исто.

спољна економска политика Сједињених Држава требало да буде заснована на реципроцитету у трговинским уговорима и да је промовисала генерално снижене царине. Важна информација коју је Питамиц пренео југословенској влади, јесте да је питање ратних дугова од тренутка снижавања царина, требало да се третира заједнички у оквиру са решавањем других светских економских проблема на предстојећој светској економској конференцији у Лондону.¹⁵⁵⁹

Спољнополитичку позицију САД југословенски посланик покушао је да сазна од Стејт департмента. Кордела Хала такође је занимала позиција владе у Београду према могућим одлукама конференције услед чега је упутио учтиву ноту Посланству са циљем да се ближе распита о интересима Југославије.¹⁵⁶⁰ Меморандум америчког департмана за Блискоисточне послове од 18. маја 1933. године потврђује да је Питамиц редовно добијао одређене информације о америчком ставу према програму конференције. На њој је требало да се спроведе званична иницијатива САД о успостављању нижих трговинских царина. Амерички званични проглас Југославији да се придружи заједничкој платформи царинског примирја посланик је искористио да изрази уверавања југословенске владе како ће његова земља учинити све да помогне у спровођењу царинске стабилизације.¹⁵⁶¹ Сматрао је да је његова влада посебно била заинтересована за амерички предлог царинског примирја.¹⁵⁶²

Одговор иницијативи Кордела Хала био је логичан. Као релевантан неутралан посматрач прилика у Југославији, Милан Стојадиновић је априла 1933. године објаснио југословенску позицију у погледу царинске политике. Према његовим разматрањима, када је 1925. године проглашена царинска заштита на извоз југословенских индустријских производа, у Југославији нису имали намеру да царинску политику одржавају у недоглед. Циљ протекционистичке тарифе према иностранству био је да послужи као „борбено средство“ у трговинским преговорима Југославије са другим државама око извоза пољопривредних производа. Уколико би се она обавезала да смањи царине индустријским производима од друге стране у преговорима могла је да захтева исту меру, али у области агрикултурних производа с обзиром да су пољопривредни производи чинили процентуално далеко већи део у југословенском извозу.¹⁵⁶³

Поред царинске стабилизације, Стејт департмент је био веома заинтересован за масовну примену клаузуле највећег повлашћења у билатералним трговинским односима. У разговору Хала и Питамица, ова клаузула је фигурирала као једна од најважнијих ставки коју је америчка администрација желела да наметне у раду Лондонске конференције.¹⁵⁶⁴ Најава државног секретара да Сједињене Државе готово да нису имале капацитета за додељивање зајмова за стабилизацију светских економских прилика разочарала је Питамица.¹⁵⁶⁵ Постало је очигледно да су масовни амерички кредити издавани страним владама у претходној деценији били ствар прошлости. На крају, Леонида Питамиц је пренео влади у Београду извесни песимизам у погледу америчке политике према Европи. Он је сматрао да америчка интервенција у стабилизацији европских дешавања више није била изгледна, поготову у ситуацији у којој би се процес разоружавања неуспешно окончао.¹⁵⁶⁶ При том, изнета је оптужба како се европске земље наоружавају „уместо да од тог новца врше исплате (ратних дугова, прим. Б. М.)“.¹⁵⁶⁷

¹⁵⁵⁹ АЈ, ПБ, 371, ф. 12, д. 551-552.

¹⁵⁶⁰ АЈ, ПБ, 371, ф. 45, д. 522.

¹⁵⁶¹ FRUS, 1933, General, Vol. I, Document 405.

¹⁵⁶² *Ibid.*

¹⁵⁶³ Милан Стојадиновић, „Економија и дипломација“, *Политика*, 15, 16, 17. и 18. април 1933. године, Београд, 2.

¹⁵⁶⁴ АЈ, ПБ, 371, ф. 45, д. 555.

¹⁵⁶⁵ *Исто.*

¹⁵⁶⁶ АЈ, ПБ, 371, ф. 45, д. 556.

¹⁵⁶⁷ Merze Tate, *The United States and Armaments*, (London: Oxford University Press, 1948), 105.

У одговору на документ Стејт департмента Министарство спољних послова у Београду је потврдило да је Југославија оквирно желела да прихвати америчку иницијативу али да су постојале одређене резерве према појединим тачкама економског прогласа Кордела Хала. Југославија је желела да и земље у које је она извозила своје производе прихвате царинско примирје.¹⁵⁶⁸ Министарство је посебну пажњу поклонило могућностима за добијање међународних кредита који су били неопходни за финансијску политику земље. У том смислу, најава Кордела Хала да америчке банке више неће позајмљивати средства у оној мери као раније, вероватно је изазвала разочарење.¹⁵⁶⁹ Поново је нагласио је да су ратни дугови остали неплаћени због тога што су немачке репарације престале да се наплаћују.¹⁵⁷⁰ Чак и да је постојала намера да се размотри исплата ратних дугова они нису могли бити регулисани и због тога што је извоз из Југославије био у огромној мери ослабљен. До пуног изражаја дошле су вештачке препреке код земаља увозница уперене ка југословенској продаји пољопривредних производа.¹⁵⁷¹ Како је позиција Југославије зависила од међународних економских услова, тенденције смањења цена у пољопривредном сектору, нису одговарале економским интересима земље јер је буџет имао доста умањене приходе услед смањеног обима извоза. Министарство иностраних послова је оптужило Банку за међународна плаћања из Базела¹⁵⁷² како је одбила да исплати прописане дознаке, што је уз престанак немачких плаћања, онемогућило земљу да испуњава спољне дугове према страним повериоцима.¹⁵⁷³

Без обзира на упућено образложење, Посланство у Вашингтону уредно је примило ноту Стејт департмента 9. јуна 1933. године којом је указано на југословенске финансијске обавезе према америчком Трезору.¹⁵⁷⁴ Учила се дипломатска озбиљност Сједињених Држава у намери да наплате заосталу рату у износу од 250,000 долара, уз редовни ануитет у висини од 275,000 америчких долара. У задужење је обрачуната и камата од 10,000 долара на име неисплаћене рате.¹⁵⁷⁵ Камата на неисплаћену рату износила је четири посто према Акту Конгреса од 23. децембра 1931. године. Укупно задужење по основу две рате Југославије, које је стизало на наплату до 15. јуна 1933. године износило је 535,000 долара.¹⁵⁷⁶ Нота је стигла пар дана након важног Рузвелтовог састанка са амбасадорима Британије и Француске на којој се дискутовало о ратним дуговима. Након ових састанака Питамиц је дошао до информација које су потврдиле да је питање ратних дугова остало недовршено. Сматрао је и да је амерички председник био уверен у чињеницу да је морало доћи до ревизије модела отплате ануитета али пошто се америчко јавно мњење поново узбуркало, проблем је обазриво разматран.¹⁵⁷⁷ Према одређеним вестима Рузвелт је пристао на споразум којим је дужницима учињен повољан уступак. Наиме, европске државе могле су да плате у сребру, као и да сниже царине према Америци и учине економске концесије, како би дошли до долара неопходних за исплату дугова.¹⁵⁷⁸ На основу њиховог разговора интерпретираног у јавности, југословенски посланик закључио је да је амерички председник у том моменту заступао резервисан став због расправе која се одвијала управо на ту тему у Конгресу. Док је француски амбасадор само тумачио будуће намере америчког председника Британија је отишла један корак даље и понудила исплату ануитета са одређеним умањењем.¹⁵⁷⁹

¹⁵⁶⁸ АЈ, ПБ, 371, ф. 45, д. 514; FRUS, 1933, General, Vol. I, Document 405.

¹⁵⁶⁹ Исто.

¹⁵⁷⁰ Исто.

¹⁵⁷¹ FRUS, 1933, General, Vol. I, Document 405.

¹⁵⁷² Успостављену одредбама Јанговог плана. прим. Б. М.

¹⁵⁷³ FRUS, 1933, General, Vol. I, Document 405.

¹⁵⁷⁴ FRUS, 1933, General, Vol. I, Document 770.

¹⁵⁷⁵ АЈ, ПБ, 371, ф. 12, д. 553.

¹⁵⁷⁶ АЈ, ПБ, 371, ф. 12, д. 554-555.

¹⁵⁷⁷ АЈ, ПБ, 371, ф. 45, д. 544.

¹⁵⁷⁸ Исто.

¹⁵⁷⁹ АЈ, ПБ, 371, ф. 12, д. 557.

Након сазнања о Рузвелтовом држању на састанку, министарство спољних послова Краљевине упутило је нове смернице Посланству. Нагласило се да је у складу са званичним ставом од претходне године по питању Хуверовог мораторијума, посебно у погледу обуставе исплате немачке одштете она „доведена у апсолутну немогућност одазивању примљеним обавезама у погледу ратних дугова на време.“¹⁵⁸⁰ Поред тога, у одговору министарства уочио се проблем са којим се влада суочавала у погледу одржавања равнотеже државног буџета. Американцима је достављена информација како је због недостатка стране валуте у земљи настала отежана платежна способност са иностранством.¹⁵⁸¹

Уз образложене потешкоће у земљи Питамиц је 15. јуна пренео Стејту департменту захтев југословенске владе за одлагање исплате две годишње рате. Она није била у могућности да испуни облигације Сједињеним Државама из два разлога. Као први разлог одбијања захтева америчке администрације подвучен је престанак исплата немачких ануитета.¹⁵⁸² Питамиц је подсетио да се неповољна ситуација по интересе Југославије престанком исплата ратне одштете наставила са одлукама конференције у Лозани. Апострофирао је чињеницу да је Југославија била најтеже погођена мораторијумом у односу на било коју другу земљу чиме се налазила у јединственој позицији. Известио је Стејт департмент да су чисти губици износили 16,000,000 долара годишње. Посланик се пожалио да је услед исплате ратних дугова Југославија била принуђена да смањи новчане издатке намењене помоћи инвалидима рата и обнови имовине који су се финансирани одштетом.¹⁵⁸³ Да би појачао аргументе образложења, Питамиц је навео да је током августа 1931. године и комитет финансијских експерата у Лондону, који није био наклоњен Југославији, уочио озбиљне последице мораторијума по југословенску економску ситуацију. Узимајући у обзир да се немачке репарације више нису исплаћивале, као и да услед недостатка пријема новчаних средстава у готовини, са становишта буџета југословенска влада је сматрала да није била у могућности да испуњава своје обавезе регуларно и на време.¹⁵⁸⁴

Друга тачка у ноти разлог за одбијање исплате дуга налазила је у општој економској кризи. Неповољна економска ситуација била је прозрокована и пољопривредном кризом што је оставило јаке последице по Југославију као претежно пољопривредну земљу. Ниска цена пољопривредних производа смањила је обим продаје а самим тим и прилив новца. Питамиц је изнео оправдање и да је са одливом иностраног капитала из земље трговинска активност значајно смањена чиме је Југославија била принуђена да још више користи клириншки систем у трговинској размени.¹⁵⁸⁵

Доста убедљив аргумент у корист Југославије потврђивали су подаци конференције о економској обнови централне и источне Европе одржане у Штрези претходне године. Према информацијама са конференције у укупном југословенском извозу током 1931. године удео житарица износио је 15%. Централна банка у Београду приказала је драстично смањење новчаних резерви насталих разменом валута, са 69 милиона швајцарских франака на лоших 20 милиона франака, у раздобљу од другог квартала 1931. до другог квартала 1932. године.¹⁵⁸⁶ Југословенски делегат је у свим расправама на конференцији истицао огромне тешкоће са којима се Краљевина сусретала у погледу трансфера страних новчаних средстава. У неформалним разговорима са француским техничким представницима, отворено је изложена готово безизлазна ситуација, према којој је већ током те године Југославија најавила престанак

¹⁵⁸⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 564.

¹⁵⁸¹ Исто.

¹⁵⁸² АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 565.

¹⁵⁸³ Исто.

¹⁵⁸⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 566.

¹⁵⁸⁵ Исто.

¹⁵⁸⁶ League of Nations, Commission of Enquiry for European Union, *Report by the Stresa Conference for the Economic Restoration of Central and Eastern Europe*, (Geneva: Series of League of Nations Publications, 1932), 39-40.

исплата спољних дугова земље.¹⁵⁸⁷ Како би се извршила финансијска санација и стабилизовао динар, француски експерти су предложили да се спроведу ублажени девизни прописи у трансферу са иностранством. Међутим, таква валутна политика угрозила би клириншки модел у спољној трговини због чега је делегат препоручио Министарству финансија да се што пре размисли о отказивању клириншких споразума.¹⁵⁸⁸

Унутрашњи политички кругови и америчка јавност након 15. јуна 1933. године оштро су реаговали на одлуке свих иностраних влада, изузев Финске¹⁵⁸⁹ која је редовно испуњавала своје финансијске обавезе америчком Трезору. Катастрофално лоше наплаћена рата у вредности од око 11,350,000 долара за 15. јун, што није износило ни десет посто од укупног пројектованог прихода од око 144,000,000 долара изазвала је узнемиреност и огорчење јавног мњења у Америци. Критике су упућене Француској, која је други пут за редом одбила да исплати целу рату, али и Британији која је платила само 10,000,000 долара заснованих на сребрној подлози, не на златној. Италија је од предвиђених 14,000,000 исплатила само један милион долара, такође у сребру.¹⁵⁹⁰ Политички кругови и новински листови са интересовањем су очекивали одговор Рузвелта на развој ситуације поводом неуспешно наплаћене последње рате. Председник је, да би стишао страсти узнемирене јавности и да би смањио политичке тензије у Конгресу, акт неплаћања појединих држава и делимичне исплате осталих, посматрао недвосмислено као главни доказ да савезници ипак признају постојање својих облигација. Додао је да се њихове обавезе неће смањити нити променити а посебно је нагласио да се проблем ратних дугова неће разматрати заједно са осталим питањима на предстојећој светској економској конференцији у Лондону.¹⁵⁹¹

Иако је на почетку мандата Рузвелтова администрација убедљиво најавила решавање дужничког проблема заједно са питањима разоружања и општим економским условима од друге половине 1933. године постепено се у Вашингтону одустајало од спровођења овог плана. Према ауторки Патришији Клевин, разлог за приступ изолованом третирању питања ратних дугова, представљала је готово непостојећа наплата доспелих рата те године, али и британска намера да добије економске концесије од Сједињених Држава у замену за поновно разматрање дужничког питања на економској конференцији.¹⁵⁹² Министарство спољних послова у Београду располагало је информацијама које су указивале да „америчка влада нема за сада могућности да оконча питање ратног дуга.“ При том, вредност америчког долара је показивала знаке озбиљног пада, посебно у односу на британску валуту.¹⁵⁹³ Са друге стране, лично је председник Рузвелт у новембру те године признао да је његова администрација са тешкоћама приступила уређивању међународне трговине. Растућа комплексност комерцијалних односа САД са иностранством захтевала је нови приступ у систематизацији тих односа.¹⁵⁹⁴ Иностране владе непрестано су мењале спољну економску политику и методе у регулисању трговинске размене, чиме су компликовале примену одговарајућег правца трговине Сједињених Држава и наплату ратних дугова.¹⁵⁹⁵

Поред анализе текућих исплата дужника Америци, Питамиц је известио владу да је приликом предаје ноте Вилијаму Филипсу, подсекретар саслушао разлог зашто Југославија

¹⁵⁸⁷ АЈ, МФ, 70-465-763, Извештај министру финансија, др Милораду Ђорђевићу, Београд, 27. септембар, 1932.

¹⁵⁸⁸ АЈ, МФ, 70-465-763, Извештај министру финансија, др Милораду Ђорђевићу, Београд, 4. октобар, 1932.

¹⁵⁸⁹ Чињеница да је Финска једина исплаћивала амерички дуг може се разумети и из разлога да је њена годишња рата од свих дужника износила најмање. *прим. Б. М.*

¹⁵⁹⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 567. То је значило у пракси да је британска влада депоновала 20,000,000 унци финог сребра у трезору Сан Франциска. Вредност једне унце сребра износила је 50 америчких центи чиме је исплаћен део британске годишње рате у износу од 10,000,000 америчких долара. FRUS, 1933, General, Vol. I, Document 672.

¹⁵⁹¹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 568.

¹⁵⁹² P. Clavin, *op. cit.*, 176.

¹⁵⁹³ АЈ, ПЛ, 341, ф. 53, д. 162. Енглески преговори са Америчким Сједињеним Државама о плаћању ратног дуга

¹⁵⁹⁴ FRUS, 1933, General, Vol. I, document 783.

¹⁵⁹⁵ *Ibid.*

није намеравала да изврши своју обавезу али да није упутио коментар на посланиково образложење.¹⁵⁹⁶ То је учинио тек у званичном одговору како би америчка реакција добила озбиљнију ноту. Пренео је став да „Стејт департмент скреће пажњу на проблем који је Југославија створила одбивши да плати рату 15. јуна 1933. године“.¹⁵⁹⁷ Посебно се може апострофирати део ноте, који наводи да проблем „није решен још увек, нити чак дискутован између две државе.“¹⁵⁹⁸ Даље се настављало, да „влада Сједињених Држава сматра да је неуспех у исплати рате заснован на принципу немогућности Краљевске владе да учини исплату због специјалних услова, који се не могу односити на друге иностране владе“.¹⁵⁹⁹

Током највећег дела 1933. године документа из фонда Посланства у Вашингтону ретко се односе на билатерална питања поводом регулисања ратних дугова. Они показују ново интензивирање овог проблема од 28. новембра, када је Посланству стигло обавештење из Стејт департмента које је подсећало на укупне неиспуњене обавезе у износу од 535,000 долара.¹⁶⁰⁰ У разговору са представником америчког Трезора, Питамиц је сазнао да је департман за финансије започео праксу да издаје обавештења унапред о будућим обавезама свих држава које нису исплатиле дугове. Без обзира што Југославија није према важећем уговору плаћала годишњу рату децембра, већ јуна, обавештење пристигло крајем новембра, било је информативног карактера.¹⁶⁰¹ Како је Конгрес и даље заступао став да се међусавезнички дугови морају отплатити Америци у целости, Питамиц је сматрао да је председнику Рузвелту било прагматичније да „просто констатује“ и призна неплаћања, него „да улази у преговоре“ којима би се дужницима дали одређени уступци на име отплате. Преговорима се стварао утисак у јавном мњењу како је председничка администрација ипак била спремна да дозволи умањење савезничких дугова.¹⁶⁰² Може се уочити да је Рузвелт водио билатералне преговоре о новим одредбама за регулисање ратних дугова, само са оним државама које су барем делимично испуњавале део својих финансијских облигација. Из тог разлога Питамиц је изложио предлог влади у Београду, да би за стварање добре репутације за југословенски кредит у Америци, као и позитиван општи утисак о Југославији, било примерено уколико би она делимично исплатила одређене суме дуга у пропорцији са дугованим износима.¹⁶⁰³

Почетком фебруара 1934. године Конгрес је започео поновни претрес питања ратних дугова. Јавност је такође била информисана сталним новинским извештајима о регулисању проблема из разлога зато што су дужничке државе одуговлачиле са исплатама, плаћале само парцијално или уопште нису испуњавале обавезе.¹⁶⁰⁴ До 15. јуна 1934. године, готово све државе су дуговале најмање по један ануитет америчком Трезору док су многе имале и неколико неисплаћених рата. Штавише, постојале су озбиљне информације да ни следећу рату многе земље нису имале намеру да подмире.¹⁶⁰⁵ Конгрес је подигао питање неисплаћених ануитета на највиши политички ниво у дебатама. У Представничком дому и у Сенату систематски се вршио притисак на председничку администрацију да се заштите амерички интереси. Сенат је први припремио конкретан правни акт на иницијативу опозиционог републиканског сенатора Хирама Џонсона (Hiram Warren Johnson), који је брзо пренешен у Представнички дом Конгреса на законско усвајање.¹⁶⁰⁶ Предложени законски акт предвиђао је

¹⁵⁹⁶ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 567.

¹⁵⁹⁷ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 570.

¹⁵⁹⁸ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 570-571.

¹⁵⁹⁹ Исто.

¹⁶⁰⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 574.

¹⁶⁰¹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 572.

¹⁶⁰² АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 575-576.

¹⁶⁰³ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 576.

¹⁶⁰⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 577.

¹⁶⁰⁵ Једино је Финска исплатила све обавезе. Са ануитетом од 15. јуна 1934. године Британија је дуговала око 260 милиона, Италија 28,5 милиона а Француска 141,3 милиона америчких долара, FRUS, 1933, General, The British Commonwealth, Vol. I, p. 545.

¹⁶⁰⁶ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 577.

да се свим државама које нису испуњавале своје обавезе по основу ратних дугова према САД, чак и државама које су признале постојање облигација делимичним исплатама дуга, забрани „закључивање ма каквих врста зајмова у Сједињеним Државама и да се забрани продаја њихових папира од вредности.“¹⁶⁰⁷ До тада, Рузвелтова администрација доста уздржано је вршила активности у погледу дугова страних влада, али је југословенски посланик уочио да се од тог периода дотадашња пракса променила. У прилог томе ишла је председникова изјава „да ће он свим средствима тражити да се дугови отплаћују, и да ће у супротном, примењивати и оштре санкције на државе које не одговарају својим обавезама“.¹⁶⁰⁸ Питамицов утисак био је заснован на уверењу да је лично Рузвелт инспирисао Сенат и Представнички дом да покрену наведену законску иницијативу како би на индиректан начин ставио до знања дужничким државама да ће спровести ефикасне мере за наплату дугова. Поред тога, посланик је сматрао да су постојале и озбиљне индиције да дужничке државе које нису вршиле обавезе буду на мети озбиљнијих царинских препрека у билатералној трговини са Сједињеним Државама.¹⁶⁰⁹

Пар месеци касније, у посланиковом извештају од 14. маја 1934. године, приликом анализе америчке политике могао се приметити наставак тврдог америчког става према питању отплате задужења. Делимично плаћање рате или само камате на главницу дуга, америчка администрација више није посматрала као формални акт испуњавања облигација.¹⁶¹⁰ Државама које су делимично плаћале дуг, као и иностраним владама које нису уопште вршиле исплату ануитета, од тог тренутка било је забрањено да потражују финансијске зајмове на територији САД. Без обзира што је Питамиц сматрао да су Рузвелт и Стејт департамент претходно можда и заступали нешто либералнији приступ овој иницијативи, Сенат и Представнички дом остали су неумољиви и нису попустили у намери да се што пре имплементира „Џонсонов акт“.¹⁶¹¹ У наредним данима, влада у Београду информисана је о убедљивом усвајању овог закона легислативном процедуром у Конгресу. Важне одредбе закона потврдиле су да није постојала разлика између земаља које нису плаћале и земаља које су исплаћивале само делове уговорних ануитета. Обе категорије држава биле би посматране на исти начин приликом примене евентуалних санкција предвиђених законом.¹⁶¹² Рузвелт је истовремено са радом Конгреса у погледу поменутог закона изразио наду да би државе које би своје обавезе исплатиле, могле да рачунају на преговоре у којима би се потражило праведно решење.¹⁶¹³

Крајем маја, Стејт департамент послао је ноту којом је обавестио Посланство о редовној југословенској рати која је достигала на наплату 15. јуна 1934. године.¹⁶¹⁴ Уз две претходно неисплаћене рате, трећи ануитет износио је 300,000 долара, чиме је вредност укупног неизвршеног дуга повећао на 825,000 долара.¹⁶¹⁵ Поред тога што је известио владу у Београду о доспелим обавезама, Леонида Питамиц сачинио је резиме споменуте посланице председника Рузвелта од 1. јуна у Конгресу. Како ниједан дужник до тог тренутка није поднео иницијативу да преговара са америчком страном, изузев британског амбасадора који јесте одржао неколико састанака са Рузвелтом, излагање председника у одређеној мери свело се на понављање већ познатих кључних америчких ставова у процесу регулисања ратних дугова.¹⁶¹⁶ Још једном је истакнуто да дужници могу да рачунају на нове билатералне преговоре уколико измире претходне обавезе. Приметна је била једна нова компонента у излагању, којом је послат

¹⁶⁰⁷ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 577.

¹⁶⁰⁸ Исто.

¹⁶⁰⁹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 577-578.

¹⁶¹⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 579.

¹⁶¹¹ Исто.

¹⁶¹² АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 583.

¹⁶¹³ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 584.

¹⁶¹⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 586.

¹⁶¹⁵ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 587.

¹⁶¹⁶ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 589.

конкретан сигнал европским државама у погледу смањења наоружавања. Она је била оличена у намери америчке стране, да преговара о ревизији постојећих уговора „само са оним државама које своје буџете нису оптерећивале непродуктивним позицијама које би служиле распламсавању националних страсти“.¹⁶¹⁷ Посланик је сматрао да је у питању била јасна алузија на кредите који су искоришћавани за куповину наоружања.¹⁶¹⁸ У обраћању Конгресу, председник је посебно нагласио „да ће Сједињене Државе наставити да очекују од дужничких држава разумевање за амерички став поводом питања дугова.“¹⁶¹⁹ Поновљено је како би било сасвим јасно „да се њихов дуг према Америци не налази у било каквој вези са ратним репарацијама.“¹⁶²⁰

Након нове неуспешне наплате ануитета од дужника, у преговорима са америчке стране појавила се могућност да се обавезе извршавају у природи. Државни секретар Хал је изјавио британском представнику да је постојала могућност да се ануитети изврше у производима.¹⁶²¹ Лоша економска ситуација налагала је Чехословачкој да се одмах сложи са поменутиим предлогом, док се одговор других влада још очекивао. Штампана у Америци једногласно се сложила да је намера Хала представљала јавни предлог свим заинтересованим државама.¹⁶²² Дванаест дужника је упутило ноте Стејт департменту поводом редовне годишње рате али према наводима америчке штампе, нити један од њих није садржао конкретне одлуке.¹⁶²³ У погледу Југославије, америчка штампа, попут листова Њујорк Тајмса, Вашингтон Њуза и Вашингтон Ивнинг Стара, истакла је да Југославија није нашла за сходно ни да одговори на америчку ноту. Према одређеним блиским круговима у Стејт департменту штампа је сазнала да представници администрације нису ни очекивали да ће Краљевина упутити било какву званичну иницијативу јер она није била потписница Хуверовог мораторијума. Даље се наводило, како је Стејт департмент добро познавао већ јасан и формулисан став Југославије у погледу будућих отплата ратних дугова Америци.¹⁶²⁴

Америчка штампа била је посебно оштра према Југославији средином 1934. године. Министарство иностраних послова у Београду примило је неповољне вести о објављиваним чланцима који су угрожавали положај југословенског кредита у пословној политици америчких банака. Наиме, Краљевина је представљена као инострана колонија при чему је страни капитал немилосрдно експлоатисао њене потенцијале.¹⁶²⁵ Очигледно је да су напади у штампи имали интезитет да произведу озбиљне последице због чега је Генерални конзул у Њујорку Радоје Јанковић, ангажовао некадашњег америчког посланика у Београду Принса, да припреми одбрану југословенске позиције и представи у новинама проверене информације.¹⁶²⁶

Наредна 1935. година није донела помака у билатералним односима на тему дужничких обавеза Југославије према Сједињеним Државама. Секретар Хал нотом је 1. јуна обавестио Посланство о предстојећој рати и о неизмиреним обавезама.¹⁶²⁷ Односи свих европских

¹⁶¹⁷ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 589.

¹⁶¹⁸ Исто.

¹⁶¹⁹ F. D. Roosevelt, *op. cit.*, 10-11.

¹⁶²⁰ *Ibid.*

¹⁶²¹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 591.; Стејт департмент био је врло незадовољан најновијом британском декларацијом, у којој је као разлог за неиспуњавање обавеза према америчкој влади и народу, наведено „да ће будуће регулисање отплата бити суспендовано све док не постане могућа дискусија која би довела до ултимативног решења међудржавних дугова на бази разумног проспекта“, АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 594, (395).

¹⁶²² АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 591.

¹⁶²³ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 592.

¹⁶²⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 592-593.

¹⁶²⁵ АЈ, МИП КПО, 334, ф. 449, ј. о. 1421, д. 475. Страни капитал у Југославији

¹⁶²⁶ Исто.

¹⁶²⁷ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 601.

дужника и Америке нису показивали позитиван развој у решавању дужничког питања.¹⁶²⁸ Након пријема ноте Стејт департмента, отправник послова Божић Стојановић је напоменуо влади у Београду како је Рузвелт једино Југославију у посланици Конгресу претходне године издвојио као земљу која није ни одговорила на ноту.¹⁶²⁹ У председниковом излагању Југославија је споменута у контексту да није прихватила мораторијум председника Хувера и да је у складу са том одлуком престала да плаћа годишње рате.¹⁶³⁰ У обавештењу које је Кордел Хал упутио Посланству налазила се информација да је Југославија дуговала рате од 15. јуна 1932. године до 15. јуна 1935. године. Он је поновио став да је Краљевина имала могућност да путем дипломатских канала изнесе било који предлог Стејт департменту за регулисање неисплаћених ануитета и да би таква разматрања била пажљиво узета у обзир и представљена Конгресу.¹⁶³¹

Крајем 1935. године америчка администрација информисала је све дужничке владе да су у обавези да исплате рату за 15. децембар 1935. године и да је спремна да дипломатским путем разматра предлоге за финансијски проблем отплате дугова.¹⁶³² Нови југословенски посланик у Вашингтону Константин Фотић, напоменуо је да су све државе, поново сем Финске, још једном одбиле да покрену нове међудржавне преговоре са америчким представницима, уз образложење да услед „тренутних околности“ нису имале могућности да саставе предлоге који би били прихваћени као подесна база за продуктивну дискусију.¹⁶³³ Оно што је посланик сматрао да је било важно пренети представницима владе у Београду, био је равнодушан став америчке штампе и јавног мњења. Новински листови су у кратким коментарима само приказивали хронолошки развој проблематике, при чему више није вршен притисак на стране владе уобичајеним оптужбама, нападима и претњама.¹⁶³⁴

У првој половини 1936. године један од ретких извештаја Посланства из априла у вези са питањем ратних дугова даје на увид хронолошки преглед у динамици билатералних финансијских односа од почетка Рузвелтовог мандата. Забележена је информација да поред издвајања Југославије у председничкој посланици Конгресу, званична акта Стејт департмента нису публиковала одговор Краљевине заједно са одговорима осталих држава на ноту о плаћању годишње рате.¹⁶³⁵ Сходно томе америчка штампа опет је коментарисала чињеницу да једино Југославија од свих држава дужника није одговорила на захтев Стејт департмента да се изјасни о исплатама рата. За разлику од ње, остали дужници су информисали САД да не могу да испуне обавезе „због разлога који постоје и даље“, у смислу обуставе немачких репарација и последица светске економске кризе.¹⁶³⁶ Посланство је због тога изнело прагматичан предлог Милану Стојадиновићу, који се тада налазио на месту председника Министарског савета и министра иностраних послова. У светлу поправљања „рђавог утиска да ми једини уопште не одговарамо на позиве да изјаснимо наше гледиште нашег ратног дуга“, Фотић је сматрао да би приликом следећег доспећа рате 15. јуна 1936. године, требало прихватити позив Стејт департмента и упутити званичан одговор.¹⁶³⁷ Због тога је посланик затражио од југословенског министра иностраних послова инструкције и овлашћење да састави одговор на америчку ноту

¹⁶²⁸ Као по правилу Финска је саопштила да ће испоштовати своју редовну дужност, АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 595.; Француска је дуговала све рате са каматом још од 15. децембра 1932. године ако се не рачуна неисплаћена рата за месец јун те године када је мораторијум престао да важи. Британија је такође дуговала ануитете уз неисплаћен интерес од 15. јуна 1933. године закључно са ратом од 15. јуна 1935. године, АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 596-600.

¹⁶²⁹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 602.

¹⁶³⁰ Рузвелт је нагласио „да је једино Југославија суспендовала плаћања и одбила Хуверов предлог о одлагању исплата.“, F. D. Roosevelt, *op. cit.*, 1, 7.

¹⁶³¹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 603-604.

¹⁶³² АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 605.

¹⁶³³ Исто.

¹⁶³⁴ Исто.

¹⁶³⁵ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 607.

¹⁶³⁶ Исто.

¹⁶³⁷ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 607-608.

и образложи разлоге због којих Краљевина није исплаћивала рате.¹⁶³⁸ Државни секретар 26. маја 1936. године упутио је Посланству ноту са списком неисплаћених рата. Америчка влада поновила је да је отворена за дипломатско разматрање проблема и да је спремна да саслуша југословенске предлоге за плаћање дуга.¹⁶³⁹

Формална нота америчке администрације известила је Посланство о обавезама, које су се сада повећале за још један ануитет од 15. јуна 1936. године у износу од 350,000 долара, чиме је југословенских неисплаћених рата сада укупно било пет.¹⁶⁴⁰ Износ доспелог неисплаћеног дуга износио је у том тренутку округло 1,500,000 америчких долара.¹⁶⁴¹ Фотић је поново затражио одобрење од Милана Стојадиновића да напише званичну изјаву поводом америчке нотификације, сматрајући „да би било незгодно не дати никакав одговор, утолико пре што ће и остале државе дужници одговорити да нису у могућности да изврше ма какво плаћање у предстојећем року, нити сматрају да могу повести преговоре за ревизију аранжмана“.¹⁶⁴² Његовом захтеву Министарско иностраних послова је позитивно одговорило и послало текст који је Фотић проследио Стејт департменту. У њему се изразило „жаљење што влада Југославије није у могућности да настави исплату према одредбама ранијег уговора.“ Фотић се позвао и на Питамицово образложење од 15. јуна 1933. године у којем је као главни разлог била обустава репарационих плаћања Немачке, чиме је држава била ускраћена за значајна примања.¹⁶⁴³ Посланик је изнео лични утисак како САД нису ни очекивале промењен став дужника који су на сличан начин редом одговарали Стејт департменту. Пошто је председник био усредсређен на председничку кампању администрација није могла озбиљно да помишља на преговоре. Према мишљењу Фотића, тек након избора за председника као и избора за Конгрес, постојала је могућност за нове преговоре у погледу ратних дугова.¹⁶⁴⁴

Уочи председничких избора предвиђених за крај 1936. године једно од најважнијих питања које су Сједињене Државе настојале да разреше односило се на стабилизацију националних валута са циљем побољшања неповољних тенденција у светској економији. Први мандат Рузвелтове администрације добар део политичке активности провео је у напорима да се одржи монетарни систем заснован на златној подлози како би се смањиле валутне тензије у међународном финансијском систему.¹⁶⁴⁵ Многе земље, укључујући Британију пре свега, али и Белгију, Чехословачку или Немачку, своје државне валуте нису везивале за подлогу у злату.¹⁶⁴⁶ Крајем октобра, када је монетарни споразум између Француске, Британије и САД био постигнут, југословенски посланик затражио је пријем у Стејт департменту како би добио одговарајуће финансијске информације.¹⁶⁴⁷ Посебно га је интересовало да ли је споразум великих сила укључивао и одређене аранжмане поводом ратних дугова. Са америчке стране добио је уверавања да светски монетарни проблем ни на који начин није био повезан са проблемом ратних дугова. Споразум је у још мањој мери био условљен решавањем дужничких односа. Посланик је напослетку закључио да такво крупно питање у спољним пословима Сједињених Држава није могло да се решава у том тренутку и из разлога унутрашње америчке политике обележене атмосфером председничких избора.¹⁶⁴⁸

¹⁶³⁸ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 608.

¹⁶³⁹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 610.

¹⁶⁴⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 613.

¹⁶⁴¹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 644, (408).

¹⁶⁴² АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 614.

¹⁶⁴³ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 617.

¹⁶⁴⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 619.

¹⁶⁴⁵ Р. Clavin, *op. cit.*, 185-188.

¹⁶⁴⁶ *Ibid.*, 192.

¹⁶⁴⁷ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 620.

¹⁶⁴⁸ *Исто.*

Објашњење Стејт департамента поткрепио је француски амбасадор, који је био уверен да питање ратних дугова никако није скинуто са дневног реда и да ће се оно опет интензивирати када се председнички избори заврше. У погледу Џонсоновог закона, којим су забрањивани кредити државама које нису плаћале ратне дугове Америци, амбасадор је изразио предвиђање да су се због његовог спровођења очекивале велике потешкоће у финансијској сарадњи Француске и Сједињених Држава.¹⁶⁴⁹ Резултати најновијег монетарног споразума нису били комплементарни одредбама Џонсоновог закона и управо због тога Француска је очекивала да ће са њене стране бити започети нови преговори око отплате ратних облигација одмах након председничких избора.¹⁶⁵⁰ Поред Француске, Италији такође није одговарао Џонсонов закон. Фотићу је Стејт департамент објаснио да југословенски јадрански сусед због неиспуњавања обавеза није могао да добије кредите којима би се извршила колонизација и експлоатација Абисиније. Како је италијанска отплата ратног дуга Америци годишње износила доста мање него у случају Британије и Француске, није била искључена могућност да Италија регулише облигације Америци и заузврат у компензацији осигура прекопотребне кредите.¹⁶⁵¹

Општи утисак који је стекао Питамиц био је готово истоветан и за време највећег дела мандата Константина Фотића. Ратни дугови нипошто нису смели да се везују за ратну одштету а ову тезу су с времена на време износили јавни амерички политички кругови, било у штампи или у званичним дипломатским разговорима са иностраним представницима.¹⁶⁵² Непрестано се понављала чињеница да су европске државе морале да испуне своје обавезе, али су иностране дипломате укључујући и југословенске, биле уверене да су изјаве таквог типа пласиране како би се постигао унутрашњи политички ефекат код бирачких маса у Америци.¹⁶⁵³ Стекао се утисак да је председник Рузвелт највећу пажњу покљонио тешкој економској кризи кроз коју је пролазила Америка док је у реалности, председничка администрација била у потрази за „згодном међународном ситуацијом“ у којој је могла да дужничким државама предложи извесне модалитете исплате а заузврат добије одређене, широке економске концесије.¹⁶⁵⁴

Од формалног саопштења Константина Фотића јуна 1936. године Стејт департаменту, којим је Југославија одбила да исплати ануитет па све до децембра 1940. године, доступна документа показују да је сваке године комуникација између америчке администрације и југословенске владе имала идентичан образац. Стејт департамент би обавестио Посланство да је стигло доспеће годишње рате на наплату, на шта би посланик одговорио да се став владе у Београду није променио у односу на целокупну ранију комуникацију.¹⁶⁵⁵ Једина чињеница која се сваке године мењала у понављајућем обрасцу био је износ укупног дуга који је стицао на наплату а који Краљевина Југославија није исплатила. У једном од последњих извештаја, висина дуга чији годишњи рок за исплату је прошао а није регулисан, износио је 3,213,000 америчких долара за период од 1932. до 1940. године. Камата је у том периоду нарасла на 231,093 долара.¹⁶⁵⁶ Америчка штампа врло је ретко спомињала исплату ратних дугова али када јесте, то се није одвијало на енергичан начин како је извештавано за време Светске економске кризе или на почетку првог Рузвелтовог мандата. Стерилни одговори дужника у том периоду изазивали су жучне коментаре и нападе против неких држава, посебно Француске, али су са протоком времена утихнули. Фотић је током 1937. године уочио један од ретких коментара у штампи, који је предлагао да се 15. јун, дан наплате ратних ануитета, прогласи за „народни

¹⁶⁴⁹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 620.

¹⁶⁵⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 620-621.

¹⁶⁵¹ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 621.

¹⁶⁵² АЈ, ПВ, 371, ф. 45, д. 517.

¹⁶⁵³ АЈ, ПВ, 371, ф. 45, д. 518.

¹⁶⁵⁴ Исто.

¹⁶⁵⁵ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 670.

¹⁶⁵⁶ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 682.

празник“, који би увек подсећао Америку на новчане суме ратних зајмова које је изгубила, како убудуће више не би учинила исту грешку.¹⁶⁵⁷

Од 1934. године питање ратних дугова налазило се на мртвој тачки и америчко јавно мњење више није имало воље да учини извесне концесије америчким дужницима, као што је то био случај у претходном периоду пре одржавања Лондонске економске конференције. Преовладало је мишљење како је евентуално умањење дела дугова било изводљиво уколико би се доделиле привилегије америчком извозу. Међутим, од завршетка конференције нико од америчких функционера није имао политичке воље да заговара смањивање износа ратних дугова услед неповољног мишљења јавности.¹⁶⁵⁸

Најкасније током 1936. године, Стејт департмент дефинитивно је показао знаке да ће одустати од опсежне иницијативе наплате ратних дугова. У Вашингтону се сматрало да је већ тада постало немогуће водити билатералне преговоре на бази капацитета за исплату, са сваком дужничком земљом одвојено.¹⁶⁵⁹ Владало је мишљење да Британија неће исплатити своја дуговања Америци уколико не наплати потраживања од Француске. Међутим, како се ни једна од ове две земље није изјаснила о немогућности да изврши исплате, постало је прилично тешко претпоставити да ће поред њих две и мањи дужници, не само започети нове преговоре о отплати, него и показати добру вољу за ревизију споразума.¹⁶⁶⁰

7.3. Веза ратних дугова Југославије и америчких зајмова за куповину наоружања

Последице мораторијума Херберта Хувера стварале су потешкоће краљевској влади у раду војног апарата државе. Министарство Војске и Морнарице Краљевине Југославије већ је првог септембра 1931. године, показало знаке да ће доћи до слабљења војног система који је зависио од многобројних саставних и резервних делова, муниције и машина допреманих из Немачке на рачун исплате репарација.¹⁶⁶¹ Без обзира на неизвесност која је наговештавана престанком исплата свих ратних облигација, Краљевска Морнарица је и даље показивала наду да ће се наставити испоруке војне опреме из Немачке на основу склопљених уговора код немачког комесаријата за репарације. У том погледу ужурбано је Министарству финансија испоставила листу хитних приоритета за набавку.¹⁶⁶² На крају 1931. године, Поморско ваздухопловство у тајности је пожуривало Министарство финансија да спроведе уговор за набавку шест хидроавиона у вредности од два милиона немачких марака.¹⁶⁶³ До краја 1933. године, Министарство Војске и Морнарице очекивало је набавку још десет комада брзих хидроавиона за далеко извиђање типа „Доц 3“, чија производња се налазила на половини или

¹⁶⁵⁷ АЈ, ПВ, 371, ф. 12, д. 632.

¹⁶⁵⁸ АЈ, ГК КЈ у Њујорку, 449, ф. 1, ј. оп. 1, Опште приведне прилике. Спољна трговина и царинска политика

¹⁶⁵⁹ FRUS, 1936, General, The British Commonwealth, Vol. I, Document 465.

¹⁶⁶⁰ *Ibid.*

¹⁶⁶¹ Један од примера односи се на неизвесност око исплаћивања рата по репарационом уговору са немачком компанијом Штилкен из Хамбурга чиме је био угрожен завршетак изградње школског брода „Јадран“. АЈ, МФ, 70-462-759. Пов. бр. 7235. Извештај Команде Морнарице

¹⁶⁶² Очекивало се допремање танк – брода носивости 3000 тона из немачког Кила, вредног скоро два милиона марака. Снага одређених борбених јединица зависила је од тога да ли ће бити достављене турбинске машине фирме Дармштат из Дизелдорфа. Оне су требало да спрече све чешће хаварије које су угрожавале сигурност и животе војника који су управљали борбеним јединицама. АЈ, МФ, 70-462-759. Пов. бр. 45684. Извештај армијског ђенарала и Министра Војске и Морнарице Драгомира Стојановића министру финансија

¹⁶⁶³ Уговор још увек није могао бити спроведен и хидроавиони испоручени, јер је само део новца од репарација достављен немачкој фирми Дорнијер Металбаутен (Dornier Metallbauten G.m.b.H), *Исто.*

у финалној фази израде у Немачкој.¹⁶⁶⁴ Још један пример недовршених уговора може се приметити у споразуму о испоруци 400 хиљада килограма платинираног челика, неопходног за израду пешадијске муниције. Око једне десетине од ове количине је био испоручен (12%) док се допремање највећег дела тек очекивало.¹⁶⁶⁵ Прекид доставе челика за израду муниције витално је претио да прекине комплетну производњу у Крагујевачким погонима за производњу Артиљеријског Техничког Завода.¹⁶⁶⁶

Немачки произвођачи војне опреме који су испоручивали Краљевини Југославији материјале и машине по основу репарационих обавеза, по проглашењу плана америчког председника половином 1931. године, почели су да пролонгирају испуњавање одредби уговорених испорука. Главни произвођачи тражили су од југословенског заступника у Сервису за репарације да Југославија гарантује исплату од сопствених новчаних средстава јер је Немачка са своје стране обуставила исплате тим индустријама на основу репарационих рачуна.¹⁶⁶⁷ Уговори за војне набавке врло брзо престали су да се поштују,¹⁶⁶⁸ услед чега је Команда Морнарице почела да показује знаке забринутости и незадовољства због неиспуњавања ратне одштете. Према закључку армијског генерала и министра Војске и Морнарице Драгомира Стојановића, последице неиспуњавања уговора имале су могућност да знатно наруше војну безбедност Краљевине Југославије. Он је сматрао да је „поруцбина од виталне важности коли за даљи развитак нашег поморског ваздухопловства толи и за одбрану нашег Поморског фронта уопће а земаљске одбране напосе“.¹⁶⁶⁹

Поред наметања мораторијума, Сједињене Државе директно су својим законодавством имале негативан утицај на југословенску куповину наоружања од америчких произвођача. Поменути Џонсонов закон успостављен 1934. године у формалном смислу представљао је препреку југословенским новчаним потраживањима у Америци од тренутка када је извршена његова прокламација у Конгресу. Временом, правно дејство закона најпре је показало своју пуну снагу на примеру америчких односа са Кубом и Совјетским Савезом и послало сигнал другим заинтересованим државама за потражњу зајмова и куповину оружја на територији Америке.¹⁶⁷⁰ Новоформирана „Експорт – импорт“ банка¹⁶⁷¹ за трговинске односе са званичном Москвом, због непостојања уговора о отплати совјетских дугова Америци од тада је проширила делокруг свог рада и није била ограничена само на финансијске односе са Совјетским Савезом. Без обзира што су амерички трговачки интереси на совјетској територији били знатно оштећени правним ограничавањем у додели зајмова принцип функционисања Џонсоновог закона био је неумољив. И специјална банка основана за трговину са Кубом изгубила је свој значај, јер је кубанска влада остала ускраћена за зајмове из Америке због забране која је произишла деловањем закона.¹⁶⁷²

¹⁶⁶⁴ АЈ, МФ, 70-462-759. Пов. бр. 45684. Извештај армијског ђенарала и Министра Војске и Морнарице Драгомира Стојановића министру финансија

¹⁶⁶⁵ АЈ, МФ, 70-462-759. Пов. бр. 50935. Извештај армијског ђенарала и Министра Војске и Морнарице Драгомира Стојановића министру финансија.

¹⁶⁶⁶ АЈ, МФ, 70-462-759. Извештај Министарства Војске и Морнарице, Дивизијски ђенерал Жив. Љ. Терзибашић министру Милану Сршкићу, преписати за потпис Господина Министра Војске и Морнарице

¹⁶⁶⁷ Исто.

¹⁶⁶⁸ Крајем октобра Министарство Војске и Морнарице саопштило је Министарству финансија да су испоруке немачких војних набавки дефинитивно укинуте. АЈ, МФ, 70-462-759. Пов. бр. 50935. Извештај армијског ђенарала и Министра Војске и Морнарице Драгомира Стојановића министру финансија

¹⁶⁶⁹ АЈ, МФ, 70-462-759. Пов. бр. 47. Извештај армијског ђенарала и Министра Војске и Морнарице Драгомира Стојановића министру финансија

¹⁶⁷⁰ АЈ, ГК КЈ у Њујорку, ф. 449, ф. 1, предмет: Закон о зајмовима страним државама

¹⁶⁷¹ Банка је основана почетком 1934. године са циљем да побољша америчку економску позицију у спољним односима, као и да омогући општи економски опоравак САД. Требало је да нормализује трговинске односе са СССР. William H. Becker, William M. McClenahan Jr., *The Market, The State, and the Export-Import bank of the United States 1934-2000*, (Cambridge: University Press, 2003), 10.

¹⁶⁷² АЈ, ГК КЈ у Њујорку, ф. 449, ф. 1, предмет: Закон о зајмовима страним државама

У југословенском Посланству у Паризу 25. септембра 1935. године војни изасланик информисан је да је у Сједињеним Државама на снази био поменути федерални закон. Распитивање југословенских војних представника око потражње америчких кредита тада није наишло на повољан одговор. На основу расположивих извора из фонда Министарства финансија Краљевине Југославије овај упит представља прву одбијену југословенску потражњу кредита за наоружање из Америке након 1934. године.¹⁶⁷³ У објашњењу војном изасланику у Паризу генералу М. Ј. Михаиловићу, амерички представник В. Тејлор упозорио је како је свим државама које нису регулисале дужничке обавезе према Америци било забрањено издавати нове кредите или зајмове. Све трансакције на бази кредита посматрале су се као зајам али трансакције у готовом новцу нису, што је значило да свако ко је могао да исплати готов новац за америчку робу, могао је да изврши купопродајну облигацију. Компанија из Вилмингтона (Wilmington, Delaware) прва је наговестила надоласке последице у могућој војној сарадњи две земље.¹⁶⁷⁴ Током првих година спровођења правних одредби Џонсоновог закона, представници београдске владе уверили су се да је куповина ратног материјала за готов новац изводљива трансакција у пракси. То је показала куповина ратног експлозива за готов новац допремљеног из Кливленда преко Њујорка августа 1936. године до Војно – техничког завода у Крушевцу. При том, посланство у Вашингтону јесте обазриво приступило постојећем америчком ембаргу за куповину наоружања путем новчаног зајма иако је укупна вредност куповине износила релативно мало у односу на реалне потребе државе.¹⁶⁷⁵ Вишегодишња распитивања и прикупљање информација југословенских војних и политичких функционера о најновијим америчким достигнућима у војној индустрији на почетку тридесетих година¹⁶⁷⁶ са циљем куповине опреме, интензивирала су се крајем 1936. године. Услед недостатка готовог новца у буџету, на предлог Министарског савета куповина најновијих америчких авиона марке Куртис – Рајт у вредности од 772,500 долара покушана је компензацијом за руде боксита, хрома и бакра.¹⁶⁷⁷ У ту сврху су у Сједињене Државе упућени технички експерти из Штаба ваздухопловства војске.¹⁶⁷⁸

Када су се интензивирали политички сукоби уочи Другог светског рата, један од спољнополитичких импулса који је америчка администрација послала међународној заједници односио се на разматрање укидања Закона америчке неутралности,¹⁶⁷⁹ али и поновно отварање дискусије поводом Џонсоновог закона. Рузвелтова порука Британији и Француској почетком фебруара 1939. године почивала је на уверењу да би САД снабдевале ове две земље ратним материјалом и укинуле Законе неутралности, али да би се законска легислатива о забрани издавања зајмова дужничким државама ставила ван снаге једино у ситуацији када би и саме Сједињене Државе формално постале страна у ратном сукобу.¹⁶⁸⁰ Пре тога, државни секретар Кордел Хал објавио је 16. јула 1937. године званичну државну декларацију, којом је исказана забринутост председничке администрације поводом одржања светског мира. Хал је у име америчке администрације инсистирао на поштовању међународних уговора, смањењу царинских баријера и на једнакост свих држава у трговинским односима. Инострана јавност

¹⁶⁷³ АЈ, МФ, 70-239-433. Телеграм Вилијама Тејлора војном изасланику у Паризу, генералу М. Ј. Михаиловићу

¹⁶⁷⁴ Исто.

¹⁶⁷⁵ АЈ, ПВ, 371, ф. 8, д. 288-289.

¹⁶⁷⁶ Југославија је била заинтересована за најновије америчке моделе падобрана марке „Ирвин“, АЈ, ПВ, 371, ф. 8, д. 218.; Интересовање се односило на унапређене моделе авионских радиостаница које су се производиле у Америци, АЈ, ПВ, 371, ф. 8, д. 227.; Главни задатак војне мисије потпуковника М. Томића захтевао је обилазак аеродрома и фабрика авиона на територији САД 1933. године, АЈ, ПВ, 371, ф. 8, д. 236.; Југословенски војни одлучиоци су показали посебан интерес за набавку америчких војних маски против бојних гасова, АЈ, ПВ, 371, ф. 8, д. 243.

¹⁶⁷⁷ АЈ, ПВ, 371, ф. 8, д. 298.

¹⁶⁷⁸ АЈ, ПВ, 371, ф. 8, д. 303.

¹⁶⁷⁹ Политичка атмосфера допринела је прогласу укупно четири Закона о неутралности која је усвојио Конгрес током 1935, 1936, 1937. и 1939. године. Ови закони су обезбедили, поред америчке војне неутралности, ембарго у продаји оружја и додељивања зајмова странама у ратном сукобу. R. D. Šulcinger, *n.d.*, 146-147.

¹⁶⁸⁰ АЈ, МИП КЈ, ПО, 334, ф. 17, д. 437. Политички отсек, 23. фебруар 1939. године

била је обавештена да су Сједињене Државе намеравале да избегавају улазак у међународне политичке савезе.¹⁶⁸¹ Представници Југославије, којима је декларација била достављена преко Посланства у Вашингтону, са великим интересовањем и симпатијама одговорили су државном секретару. Сложили су се да је влада у Београду имала намеру да настави политику смањивања наоружавања и немешања у послове других држава, али је показала интересовање за економско приближавање држава у укупним светским односима (*rapprochement*) на којима су Сједињене Државе инсистирале. Поштовање уговора је за Југославију представљало незамењиво правило међународног живота.¹⁶⁸² Да се амерички став по кључним економским и безбедносним питањима налазио на линији са југословенским потврдио је Константин Фотић. Он је након разговора са државним секретаром закључио да су Сједињене Државе искрено желеле економску сарадњу са Европом и да је једино такав однос гарантовао отклањање ратног сукоба.¹⁶⁸³

Општа декларација секретара државе Хала пружила је могућност за продубљивање билатералних веза, посебно у области финансија. Један од првих конкретнијих покушаја да Југославија обезбеди један већи зајам у Америци уочи новог светског сукоба догодио се 21. маја 1939. године. Тадашњи министар финансија Војин Ђуричић обавестио је америчког посланика у Београду Артура Блиса Лејна, о хитној потреби Југославије за куповину сировог памука и вишкова жита из америчких резерви.¹⁶⁸⁴ Министар је изразио намеру да се успостави југословенска кредитна линија у Сједињеним Државама за куповину робе, при чему би се за почетак влади у Београду доделио зајам од 300 милиона динара. Амерички посланик је и без консултација са Вашингтоном упозорио Ђуричића на постојеће одредбе Џонсоновог закона које су се назирале као непремостива препрека у предложеном финансијском аранжману.¹⁶⁸⁵

Свега пар дана касније, амерички амбасадор у Паризу, Вилијам Бјулит (William C. Bullitt Jr.), известио је Стејт департмент да је кнез Павле показао велико интересовање Југославије за куповину америчког памука, као и тешке војне опреме, попут авиона, анти – авионских и анти – тенковских топова. Преко посланика у Паризу, кнез Павле се распитивао да ли је било изводљиво да се за амерички памук изврши компензација рудом боксита или контингентима цемента. У случају да је модел компензације био неповољан, кнез је упутио конкретан захтев да се успостави кредит за куповину памука.¹⁶⁸⁶ Главни проблем био је недостатак готовог новца, с обзиром на потешкоће у процесу наплате од Немачке за испоручену робу. Положај Југославије није био ни политички, нити у економском смислу одржив за још неко изгледно време. Немачка је за исплату достављених производа из Југославије захтевала од представника власти у Београду да потпишу истоветан уговор, какав је претходно Румунија потписала са Немачком, а који је омогућавао економске привилегије немачким економским интересима Међутим, кнез Павле је у том тренутку одбијао да приступи таквом политичком аранжману јер је сматрао да би он представљао окончање југословенске независности.¹⁶⁸⁷ Као и Артур Б. Лејн у Београду пар дана раније, тако је и Бјулит упозорио југословенског посланика у Паризу на препреку у виду Џонсоновог закона. Он је издвојио чињеницу да би одредбе овог закона „спречиле било какав зајам из Сједињених Држава у Југославију“.¹⁶⁸⁸ Поред тога, изнео је лично мишљење, да је „немогућа ситуација у којој би влада Сједињених Држава могла да изда кредит влади Југославије за куповину наоружања за вођење рата“.¹⁶⁸⁹

¹⁶⁸¹ FRUS, 1937, General, Vol. I, Document 712.

¹⁶⁸² АЈ, ПБ, 371, ф. 5, д. 282 (166).

¹⁶⁸³ АЈ, ПБ, 371, ф. 5, д. 270.

¹⁶⁸⁴ FRUS, 1939, General, The British Commonwealth and Europe, Volume II, Document 856.

¹⁶⁸⁵ *Ibid.*

¹⁶⁸⁶ FRUS, 1939, General, The British Commonwealth and Europe, Volume II, Document 857.

¹⁶⁸⁷ *Ibid.*; О односима Југославије и Немачке видети: Р. Hadži-Jovančić, *n.d.*

¹⁶⁸⁸ FRUS, 1939, General, The British Commonwealth and Europe, Volume II, Document 857.

¹⁶⁸⁹ *Ibid.*

Стејт департамент након тога је упутио директиву Лејну у Београду. Амерички департамент за пољопривреду је са представницима „Експорт – импорт“ банке разматрао југословенски захтев за набавку америчког памука. Надлежни чиниоци у Вашингтону су претпостављали да није било у потпуности изводљиво да Краљевина у кратком временском оквиру успе да испуни услове за куповину у износу од 300 милиона динара. Банка је имала намеру да размотри додељивање кредита са роком исплате од шест месеци за куповину памука, са могућношћу обнове кредита на по три месеца у износу од 400,000 америчких долара.¹⁶⁹⁰ Уколико би се пројекат показао као задовољавајућ, постојала је могућност да се кредит обнови на револвинг основи. Ипак, Стејт департамент је јасно нагласио да је предложени пројекат независан у односу на правне одредбе Џонсоновог закона, јер овај акт није имао формално утемељење да уређује трансакције „Експорт – импорт“ банке, због чега је постојала могућност да се кредит за куповину памука могао и повећати.¹⁶⁹¹

Приликом разговора са представницима Министарства финансија у Београду, Артур Лејн заступао је чврст став када су амерички економски интереси на територији Краљевине били у питању. Најпре, он није имао размехања за учињени корак кнеза Павла, који се претходно директно обратио америчком амбасадору у Паризу по питању могућих зајмова од америчке владе, чиме је учинио нормативни прекршај у дипломатској пракси „прескочивши“ Лејна у Београду.¹⁶⁹² Њему је сметало то што је кнез намесник заобишао америчку дипломатску инстанцу у Београду, без обзира што је потез кнез оправдавао могућим немачким шпијунирањем телеграма и депеша. Амерички посланик био је незадовољан чињеницом да југословенско деловање у билатералним трговинским везама није допринело побољшању због пасивности представника београдске владе.¹⁶⁹³ У том погледу издвојио је опструкције помоћника министра за спољне послове Миливоја Пиље. Управо зато је посланик одбијао да предузме иницијативу, јер му је циљ био да својом неактивношћу натера југословенску страну да коначно учини конкретан потез за побољшање економских односа две земље.¹⁶⁹⁴ Лејн је био заинтересован да америчка компанија „Standard Oil“ добије концесију која је била још раније обећана, као и да се олакшају трансакције пребацивања новца од зараде из Југославије у Сједињене Државе компанија „Socony Vacuum Oil Company“ и „American Yugoslav Electric Company“.¹⁶⁹⁵ Југословенска влада је неизвршаваће трансакција по профиту ових компанија правдала недостатком долара. Са друге стране, представници америчке владе сматрали су да је прилив дознака америчких грађана југословенског порекла требало да обезбеди пренос профита од око 2,250,000 долара из Краљевине у САД.¹⁶⁹⁶

Средином 1939. године, амерички посланик је потврдио влади у Београду да су Сједињене Државе и даље заступале неутралност и политику немешања у евентуалном светском сукобу. Констатовао је како Американци „ствари сада посматрају реалније и да се неће мешати у сукобе Европе“.¹⁶⁹⁷ Доста другачију информацију неколико дана касније упутио је амерички амбасадор у Лондону Џозеф Кенеди, југословенском посланику у Британији. Према Кенедију, „ако дође до рата, сво наше законодавство о неутралности биће сместа укинута. Ми ћемо бити уз Енглеску“.¹⁶⁹⁸ Ипак, запаљива ситуација у Европи која је кулминирала у лето 1939. године, захтевала је од Краљевине Југославије да се окрене

¹⁶⁹⁰ FRUS, 1939, General, The British Commonwealth and Europe, Volume II, Document 858.

¹⁶⁹¹ *Ibid.*

¹⁶⁹² FRUS, 1939, General, The British Commonwealth and Europe, Volume II, Document 860.

¹⁶⁹³ *Ibid.*

¹⁶⁹⁴ *Ibid.*

¹⁶⁹⁵ *Ibid.*; Министарски Савет Краљевине Југославије у том тренутку није одобрио већ уговорену концесију за експлоатацију нафте америчкој компанији, јер је Министарство војске одуговлачило са додељивањем дозволе. АЈ, МИП КЈ, ПО, 334, ф. 17, д. 509.

¹⁶⁹⁶ FRUS, 1939, General, The British Commonwealth and Europe, Volume II, Document 870.

¹⁶⁹⁷ АЈ, ПБ, 371, ф. 5, д. 295.

¹⁶⁹⁸ П. Крејић, М. Тодоровић, *н.д.*, 243.

потражњи оружја у САД.¹⁶⁹⁹ Појачане напоре у подухвату набавке војног наоружања у Америци још више је охрабрио председник Рузвелт, пославши јасну поруку како је „положај Југославије добио много на значају у том делу Европе, нарочито након споразума“.¹⁷⁰⁰

Тадашњи министар Војске и морнарице Милан Недић замолио је Константина Фотића да покуша да уговори куповину авиона зајмом од државног врха Америке крајем новембра 1939. године. Према Фотићевом одговору може се закључити да је он упутио три одвојене понуде за куповину.¹⁷⁰¹ У личном писму министру, југословенски посланик је обесхрабрено исказао могућност да ће до куповине ратног материјала доста тешко доћи. Подсетио је на важећи закон из 1934. године и јетко констатовао да је на основу његових одредби „Америка забранила давање ма каквог кредита државама и државним институцијама које не плаћају своје ратне дугове Америци. У ту категорију долазимо и ми“.¹⁷⁰² Као једину преосталу могућност Фотић је предложио задуживање трговачким кредитима на комерцијалној основи а који би се употребили за куповину наоружања.¹⁷⁰³ Проблем овог модела задуживања представљао је рок отплате, који није могао бити дужи од 90 дана, што није одговарало Југославији услед неповољних буџетских прилика и терета спољних задужења. Америчке банке које су и биле заинтересоване за ову врсту трансакција захтевале су озбиљне гаранције заузврат. Председник Чејс банке (Chase Bank) из Њујорка је током преговора са Фотићем захтевао да евентуални аранжман буде заснован на подлози југословенског злата стационараног у Лондону, о чему је било извештено Министарство спољних послова.¹⁷⁰⁴ Као једини излаз за југословенске проблеме Фотић је предложио покушај кредитирања код Банке за увоз и извоз. Међутим, како је њен главни циљ у раду био пружање помоћи у извозу америчких сировина и индустријских производа иностранству а не ратног материјала, посланик и овом приликом није био убеђен да ће до аранжмана ипак доћи.¹⁷⁰⁵ У закључку је само упутио констатацију Милану Недићу да „према томе, као што можеш да видиш, кредит за наоружање је овде немогућ“.¹⁷⁰⁶ Он се осврнуо на случај Финске, која такође према посланиковом мишљењу није могла да добије зајам у Америци иако је уредно испуњавала своје дужничке обавезе.¹⁷⁰⁷ Међутим, Фотић није био у праву у том тренутку јер се испоставило врло брзо да је Финска управо из разлога редовног сервисирања дуга била једна од ретких држава која јесте добила кредит за куповину наоружања.¹⁷⁰⁸

Крајем новембра 1939. године југословенски захтев за зајам није наишао на повољан одговор америчких представника власти. Са изразито негативним мишљењем о Југославији, на будуће односе утицао је меморандум америчког Департмана за европске послове (Division of European Affairs).¹⁷⁰⁹ Као резултат Фотићевог последњег писма упућеном председнику „Експорт – импорт“ банке у којем се распитивао о могућем кредиту за куповину америчког сировог памука и куповину аутомобила и камиона, меморандум је извршио рекапитулацију стања финансијских обавеза Југославије према америчким инвестицијама. Прва ставка која се

¹⁶⁹⁹ П. Крејић, М. Тодоровић, *н.д.*, 243-244.

¹⁷⁰⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 5, д. 299. Очито се мисли на „Споразум Цветковић – Мачек“ од 26. августа 1939. године. П. Крејић, М. Тодоровић, *н.д.*, 245.

¹⁷⁰¹ АЈ, ПВ, 371, ф. 8, д. 642.

¹⁷⁰² *Исто.*

¹⁷⁰³ АЈ, ПВ, 371, ф. 8, д. 643.

¹⁷⁰⁴ *Исто.*

¹⁷⁰⁵ АЈ, ПВ, 371, ф. 8, д. 643-644. Фотић је Банци за увоз и извоз упутио предлог да већ уговорену куповину америчког памука у вредности од четири милиона долара трансформише у кредитни однос како би се готов новац усмерио ка куповини наоружања од Америке, при чему би се куповина памука извршила на кредит. Управни одбор банке није био вољан да се упушта у финансијске калкулације па је и овом приликом Фотић обесхрабрено покушао да добије зајам за Југославију, АЈ, ПВ, 371, ф. 8, д. 644.

¹⁷⁰⁶ *Исто.*

¹⁷⁰⁷ *Исто.*

¹⁷⁰⁸ АЈ, ПВ, 371, ф. 5, д. 492.

¹⁷⁰⁹ FRUS, 1939, General, The British Commonwealth and Europe, Volume II, Document 870.

може уочити у анализи, а која је указивала на југословенско неиспуњавање облигација према Сједињеним Државама, односи се на нерегулисане ратне дугове, који су премашивали суму од преко шездесет милиона америчких долара.¹⁷¹⁰ Друга обавеза по величини односила се на две транше зајма од банке Блер, при чему је дуг достигао износ од четрдесет милиона долара. Меморандум је нагласио како југословенска влада није уопште показала интересовање за сарадњу којом би се размотрили интереси Савета власника обвезница овог америчког зајма.¹⁷¹¹ Ништа мање олакшавајућу околност, из угла анализе Департмана за европске послове није представљала дискриминациона трговинска политика Југославије према интересима САД. На снази су била знатна ограничења за увоз америчке робе у Југославију без обзира што се оправдање за такав билатерални трговачки однос образлагало геоекономским притиском немачке спољне политике. Закључак меморандума је нагласио „да се не може рећи како је влада Југославије показала добру вољу према америчким комерцијалним или финансијским интересима“.¹⁷¹² На основу свега наведеног, Стејт департамент је председнику „Експорт – импорт“ банке издао препоруку како „није постојао ни један разлог у том тренутку, да специјална банка Југославији додели кредит“.¹⁷¹³

Иако је Константин Фотић крајем 1939. године, успео да закључи уговор о куповини хиљаду и пет стотина камиона из Америке, Сједињене Државе нису показале интересовање да продају наоружање или изврше предложену трговачку компензацију за руду боксита или цемента и из још једног разлога. Према тврдњи Линде Килен, Стејт департамент је сматрао да није постојао интерес да се војно ојача држава за коју се веровало да је блиско повезана са Немачком.¹⁷¹⁴ Фотићеви покушаји да осигура куповину ратних залиха били су осујећени чврстим одбијањем Стејт департамента. Њему је речено да не очекује преговоре са приватним америчким сектором, иако је Лејн пренео информацију да Југославија више није могла да рачуна на куповину оружја од Немачке због чега се и окренула ка Сједињеним Државама.¹⁷¹⁵ Да је Југославија посматрана у некој мери као потенцијални савезник у очима англофоних сила, потврдила је врло брзо Британија чија влада је започела мале пошиљке оружја Београду тек на почетку 1941. године. Британија је намеравала да одржи неутралност Југославије и спречи немачко посезање за њеним природним ресурсима. Истовремено би се послао сигнал и Совјетима, који су у том периоду започели ближе дипломатске разговоре са Југословенима. При том, чак је основала компанију која је требало да промовише британску трговину на Балкану и на тај начин оспори распрострањену стигму према којој је област Балкана западним државама важна само у ратним временима.¹⁷¹⁶

Питање неисплаћених ратних дугова извршило је велики утицај на покушаје Југославије да у САД изврши набавку оружја пре него што су обе земље постале учеснице у Другом светском рату. Настојања кнеза Павла да обезбеди куповину наоружања из Америке непосредно су извршена мисијом др Давида Албале, специјалног делегата при Краљевском Посланству у Вашингтону од 1. фебруара 1940. до 8. фебруара 1941. године.¹⁷¹⁷ Човек од поверења југословенског кнеза намесника, као један од два основна циља мисије, имао је задатак да уговори на територији САД зајам или кредит којим би Југославија купила модерно

¹⁷¹⁰ FRUS, 1939, General, The British Commonwealth and Europe, Volume II, Document 870.

¹⁷¹¹ *Ibid.*

¹⁷¹² *Ibid.*

¹⁷¹³ FRUS, 1939, General, The British Commonwealth and Europe, Volume II, Document 871.

¹⁷¹⁴ L. Killen, *op. cit.*, 182.

¹⁷¹⁵ *Ibid.*

¹⁷¹⁶ *Ibid.*, 182-183.

¹⁷¹⁷ Извештаје др Давида Албале је приредио Ђорђе Н. Лопичић: *Др Давид Албала, Специјални делегат при Југословенском Краљевском Посланству у Вашингтону 1939 – 1942*, (Београд: Теовид, 2010), видети: Милан Кољанин, Друга мисија др Давида Албале у Сједињеним Америчким Државама 1939 – 1942, *Зборник, Јеврејске студије*, Београд, 2003, бр. 8, стр. 7-76.

оружје.¹⁷¹⁸ Током мисије он је одржао разговоре са најважнијим америчким функционерима у области финансија и економије, попут секретара Трезора Хенрија Моргентхауа, финансијског експерта Херија Вајта,¹⁷¹⁹ као и председника „Експорт – импорт“ банке Ворена Пирсона.¹⁷²⁰ Први саветник британске амбасаде у Вашингтону, Н. М. Батлер је у разговору са Албалом, изнео уверење да Британија из свог угла, није могла још увек да омогући набавку оружја Југославији у том периоду јер није имала довољно политичких гаранција да ће влада у Београду напустити политику неутралности и постати део француско – британског блока.¹⁷²¹

Сједињене Државе продају оружја Југославији путем зајма нису могле званично ни да разматрају јер је још увек на снази био Џонсонов закон. Формалним каналима преко Конгреса или Стејт департмента, није се могло приступити преговорима о додељивању зајма за оружје.¹⁷²² Непремостиву правну снагу Џонсоновог закона додатно је појачала законска одлука Сената усвојена 29. фебруара 1940. године на предлог Конгреса, према којој је и „Експорт – импорт“ банци било забрањено да додељује кредите државама које нису плаћале ануитете по основу ратних дугова.¹⁷²³ Мисија Давида Албале је на тај начин одмах на почетку била предодређена на сигуран неуспех. Југословенски официр је јетко констатовао већ средином марта, након неколико седмица проведених у Америци, да „зајам не може добити ни једна држава која није платила своје раније ратне дугове. Тиме су све наше наде и сви наши напори у томе правцу били коначно осујећени“.¹⁷²⁴ Иако је на снази био програм продаје оружја „плати и носи“ (Cash and Carry),¹⁷²⁵ Југославија није имала новца да купи оружје од Америке тим моделом пословања. Претходно упућени предлог британског дипломате, да би било сврсисходно да југословенске власти размотре америчку понуду о продаји оружја на овај начин, из разлога лошег финансијског стања није могла бити узета у обзир.¹⁷²⁶

Према схватању специјалног делегата у Краљевском Посланству, немачки успешни напади на Норвешку и Данску у првој половини 1940. године имали су потенцијал да значајно утичу на позитивни помак у мисији. Извесна бојазан америчке јавности да би савезници могли да изгубе европски рат прелила се и на водеће политичке и финансијске кругове у Америци. Закључило се да је немачки успон представљао ризик и по безбедност самих Сједињених Држава због чега су до тада незаинтересовани кругови почели озбиљније да разматрају ратна дешавања, плашећи се рата на два фронта у случају истовременог напада од стране Јапана.¹⁷²⁷ Једна од неколико политичких варијанти које су Сједињене Државе могле да предузму и при том одрже неутралност, односила се на укидање фамозног Џонсоновог закона. Према Албалином извештају број 7. ова варијанта окупљала је све више присталица и нудила је могућност да Сједињене Државе правним механизмом својим дужницима издају зајмове, продају оружје и омогуће економске повластице у трговачким односима.¹⁷²⁸ Међутим,

¹⁷¹⁸ АЈ, ПВ, 371, ф. 5, д. 481.

¹⁷¹⁹ Хери Д. Вајт (Harry Dexter White), у том тренутку налазио се на позицији директора одељења за монетарна истраживања у америчком Трезору. Био је један од главних креатора послератног финансијског светског система осмишљеног у плану насталом 1944. године у Бретон Вудсу, видети: Benn Steil, *The Battle of Bretton Woods, John Maynard Keynes, Harry Dexter White, and The Making of a New World Order*, (Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2013)

¹⁷²⁰ АЈ, ПВ, 371, ф. 5, д. 481.

¹⁷²¹ АЈ, ПВ, 371, ф. 5, д. 489.

¹⁷²² АЈ, ПВ, 371, ф. 5, д. 492.

¹⁷²³ АЈ, ПВ, 371, ф. 15, д. 421.

¹⁷²⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 5, д. 492.

¹⁷²⁵ Према Закону о неутралности, инострани бродови су куповали наоружање поузећем. R. D. Šulcinger, *n.d.*, 156-157; Четвртим Законом о неутралности, који је 4. новембра 1939. године усвојио Конгрес, председничка администрација Ф. Д. Рузвелта водила је рачуна о економским интересима САД. Њиме је уведена поменута клаузула „плати и носи“, при чему је Француској и Британији у наредне две године продато оружје у вредности од преко педесет милиона долара. D. R. Simić, *Politika Vudroa Vilsona i Frenklina Delana Ruzvelta*, 99.

¹⁷²⁶ АЈ, ПВ, 371, ф. 5, д. 488.

¹⁷²⁷ АЈ, ПВ, 371, ф. 5, д. 505.

¹⁷²⁸ Исто.

приближавали су се председнички избори новембра 1940. године, који су према Албалином ставу били потиснути у други план услед превирања у јавности и разних анализа у смислу финансирања ратног напора „савезничких“ држава.¹⁷²⁹ У том тренутку, подршка дела јавности западним демократијама у Европи представљала је део шире дебате два супротна промишљања о изолационизму спољне политике Америке, при чему су унилатералисти забринуту посматрали текућу промену у ставу јавног мњења.¹⁷³⁰

Правна ограничења САД према продаји оружја путем додељивања зајмова иностраним владама, Давид Албала покушао је да премости у контактима са најужим политичким окружењем председника Рузвелта. У настојању да приближи југословенску ситуацију америчким високим круговима, одржао је састанак са Феликсом Франкфуртером,¹⁷³¹ у којем је нагласио неопходност америчког деловања на раздвајању Италије од Немачке. Ипак, он је као најхитнију ствар за разматрање означио слање оружја Југославији, у оној форми за коју су Американци сматрали да је правно и прагматично изводљиво.¹⁷³² Став једног од најближих Рузвелтових саветника није био наклоњен југословенским потребама иако је Франкфуртер нагласио да се озбиљно на највишем политичком нивоу дискутовало о моделима испорука авиона и оружја савезничким државама. Албалина надања била су спутана резервама која је Франкфуртер показао у том смислу јер је деловање председника Рузвелта јасно било ограничено Закономима о неутралности, као и јаком опозицијом изолационистичких кругова према евентуалној измени постојећег законодавства заснованог на „Донсоновом акту“.¹⁷³³

Све до почетка наредне 1941. године брва америчког Трезора за позајмљивање кредита иностраним владама, била је закључана за ратне потребе Британије.¹⁷³⁴ Овим парафразираним наводом из једног од последњих извештаја специјалног делегата може се извести закључак о комплексности политичке атмосфере у Америци на тему кредита иностраним владама за куповину оружја. У разговорима са представницима највиших утицајних кругова, Албала је изнео уверење да је Југославија ипак могла да очекује америчку помоћ уколико се буде супротставила Немачкој.¹⁷³⁵ Он је сматрао да су политички актери у Вашингтону изгубили сваку симпатију за Румунију која се без борбе предала. Међутим, он није могао да прецизира на какву помоћ је Југославија могла да рачуна од САД при чему се у својој анализи послужио аналогичном на примеру Грчке. Према његовом утиску, док год је ова земља сарађивала са Британијом, она је могла да очекује помоћ Америке.¹⁷³⁶ У том смислу, Југославија је могла да очекује америчку помоћ на сличан начин како је Грчкој помагано. Давид Албала је додао да је такав развој догађаја био могућ уколико је Југославија имала намеру да се приклони Британији с обзиром на одређен „повлашћен положај“ који су Енглези уживали у Вашингтону.¹⁷³⁷

И САД су послале своју дипломатску мисију у Београд јануара 1941. године. Тродневна посета пуковника Вилијема Донована, личног изасланика председника Рузвелта од 23. до 25. јануара требало је да убеди југословенске функционере да се заједно са балканским државама одупру немачким претњама.¹⁷³⁸ За разлику од политичког врха који је са самопоуздањем био убеђен да ће свим силама бити брањен суверенитет уколико и дође до немачког напада, главни

¹⁷²⁹ АЈ, ПВ, 371, ф. 5, д. 505.

¹⁷³⁰ D. R. Simić, *Politika Vudroa Vilsona i Frenklina Delana Ruzvelta*, 99.

¹⁷³¹ Давид Албала је америчког правника и неформалног државног актера Феликса Франкфуртера (Felix Frankfurter) сврстао у најближег саветника председника Рузвелта. АЈ, ПВ, 371, ф. 5, д. 508.

¹⁷³² Исто.

¹⁷³³ Исто.

¹⁷³⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 5, д. 547.

¹⁷³⁵ АЈ, ПВ, 371, ф. 5, д. 549.

¹⁷³⁶ Исто.

¹⁷³⁷ Исто.

¹⁷³⁸ Војислав Г. Павловић, *Од монархије до републике, САД и Југославија 1941–1945*, (Београд: Клио, 1998), 10. О Доновановој мисији видети: Ivo Tasovac, *American Foreign Policy and Yugoslavia, 1939–1941*, (College Station: Texas A&M University Press, 1999), 79-93.

војни актери су са далеко мање уверења сматрали да ће Југославија успети да се одупре притиску.¹⁷³⁹ Према Доновановој анализи, да би се обезбедили британски напори у мобилизацији балканских народа према немачком притиску, САД су морале да утичу на промену војног и политичког стања на Балкану. У том смислу, он је обећао помоћ на основу америчког „Закона о зајму и најму“¹⁷⁴⁰ балканским државама у одбрани независности.¹⁷⁴¹ Према анализи Иве Тасовца, пуковник Вилијем Донован требало је да убеди државни врх Југославије, не улазећи у тачност и провереност информације о америчкој економској снази, да је америчка индустријска производња већ постигла напредни ниво ратне производње.¹⁷⁴² Са друге стране, амерички изасланик је у поверљивом писму председнику Рузвелту нагласио да „једино америчка војна интервенција може да спречи немачку инвазију на Балкан“.¹⁷⁴³

Наведено је у претходном излагању, како је утврђена чињеница да је Финска једина од америчких дужника плаћала редовно ратни дуг. Југословенски извештаји у више наврата истицали су како је регулисан фински дужнички рачун по основу ратних дугова омогућио тој земљи да добије нови зајам од двадесет милиона долара фебруара 1940. године у САД.¹⁷⁴⁴ Зајам је одобрен не само због редовних исплата ануитета, већ је према неким разматрањима, у одређеној мери испоручен и због совјетског напада на Финску.¹⁷⁴⁵ Међутим, сређене финансијске облигације сигурно су извршиле, ако не пресудан, онда у великој мери позитиван утицај на одобравање зајма од стране Стејт департмента. Представници Југославије разумели су значај земаља Скандинавије, као и значај нордијске Финске, који су оне имале за највише државне интересе Сједињених Држава. Међутим, након немачког напада на Норвешку и Данску, председник Рузвелт је најпре Норвешку, означио као учесницу у рату, чиме је стопиран већ уговорени зајам „Експорт – импорт“ банке у износу од 10,000,000 долара. Исти развој догађаја је према наводима Фотића, очекивао у скоријем времену и Данску.¹⁷⁴⁶ Другим речима, све док су се САД налазиле у статусу неутралности, Југославија као неутрална држава такође, могла је да се нада да ће добити кредит за наоружање.

Југословенски покушаји за ближом сарадњом са САД у погледу набавке оружја и сировог памука путем америчког зајма нису донели резултат. Без обзира што је кнез Павле желео да повеже Краљевину са Америком, услед фијаска у преговорима насталог захваљујући законодавству које је било на снази, Југославија је куповину памука обезбедила у Совјетском Савезу. За разлику од неуспешних преговора са Стејт департаментом око склапања модерног билатералног трговинског уговора у односу на онај склопљен још 1881. године са Србијом, Југославија је успела да релативно брзо склопи уговор о трговини са властима у Москви половином 1940. године и обезбеди трансакцију памука у Југославију путем компензације за руду бакра.¹⁷⁴⁷ Британија је била једина држава која је уочи напада Немачке доделила кредит краљевској влади у Београду за куповину оружја у износу од 750,000 британских фунти, јануара 1940. године. Камата је била утврђена на пет одсто са роком отплате на двадесет

¹⁷³⁹ В. Г. Павловић, *н.д.*, 11.

¹⁷⁴⁰ Једини циљ „Закона о зајму и најму“ био је обезбедити средства за ратну борбу и победу у рату, Address by Edward R. Stettinius Jr. Secretary of State, *The Economic Basis for Lasting Peace*, The Department of State, Chicago, April 4th, 1945. 8.

¹⁷⁴¹ В. Г. Павловић, *н.д.*, 12. „Закон о зајму и најму“ је требало ускоро да буде спроведен у дело, али с обзиром на брзину развоја војно – политичке ситуације, југословенски политички врх није имао превише времена на располагању да рачуна на могућност куповине ратне опреме путем ове америчке иницијативе, која ће напослетку бити прокламована 11. марта 1941. године.

¹⁷⁴² I. Tasovac, *op. cit.*, 83.

¹⁷⁴³ I. Tasovac, *op. cit.*, 87.

¹⁷⁴⁴ АЈ, ПВ, 371, ф. 5, д. 492.

¹⁷⁴⁵ R. D. Sulcinger, *n.d.*, 157.

¹⁷⁴⁶ АЈ, ПЛ, 341, ф. 31. ј. о. 107. Пов. бр. 280. Немачки напад на Данску и Норвешку

¹⁷⁴⁷ L. Killen, *op. cit.*, 183.

година. До априла на територији Југославије од кредита је потрошено 416,166 фунти за куповину ратног материјала.¹⁷⁴⁸

Почетком Другог светског рата питање ратних дугова Краљевине Југославије према САД остало је отворено и нерегулисано.¹⁷⁴⁹ Након завршетка глобалног сукоба, администрација нове југословенске државе затекла је консолидовано стање у сектору финансија који се односио на спољна задужења. Према обрачуну датираном 5. априла 1941. године, последње стање дуга према америчкој држави на основу ратног дуга износило је 78,263,750 америчких долара. Уочава се и дуг у погледу неисплаћених вишкова од примљене пете рате по Дозовом плану у износу од око 227 милиона немачких марака.¹⁷⁵⁰ Министарство финансија послератне Југославије сматрало је како је део од 26,126,574 долара додељен влади на Крфу док је део дуга у износу од 25,019,459 настао куповином материјала америчких резерви у Француској. Преостали део дуговања до 78 милиона долара ове две суме, представљао је у међувремену насталу камату, која се кретала од 4½ до 3% годишње.¹⁷⁵¹ Врло брзо, 31. августа 1945. године, нове власти су амерички ратни дуг сврстале у групу полуполитичких дугова због природе његовог настанка, као и процеса у његовој отплати током читавог међуратног периода.¹⁷⁵² Дошло се до закључка како је било праведно што је исплата ануитета била везана за приходе немачких репарационих плаћања, ако се разматрало оштећење које су „Србија и Црна Гора посебно“ доживеле у Првом светском рату. Подвучено је такође, да је са ступањем на снагу Хуверовог мораторијума, Југославија била „остављена сама себи“. Таква ситуација је земљу довела у још тежи положај, пошто је она била приморана да дугове по свим спољним облигацијама престане да плаћа.¹⁷⁵³ На крају, Министарство финансија нове Југославије је предложило да се затечени ратни дугови укалкулишу у југословенску ратну штету насталу за време Другог светског рата. Деловало је да се историја ратних дугова није завршила јер је предлог нове државне администрације у Београду разматрао могућност да се дугови из Првог светског рата регулишу пријемом будућих ратних репарација од, по други пут у двадесетом веку, поражене Немачке.¹⁷⁵⁴

Током 1946. године ФНРЈ је упутила општу декларацију међународној јавности у којој је начелно признала предратне дугове Краљевине Југославије. Први кораци у њиховој исплати су и учињени према споразуму са Међународном банком за обнову и развој 1951. године.¹⁷⁵⁵ Приликом закључења зајма од поменуте банке у износу од 28 милиона долара током те године, ФНРЈ је била условљена да преко амбасаде у Вашингтону писмено потврди да ће регулисати предратне државне дугове до 15. априла 1954. године, на основу затеченог стања од 5. априла 1941. године.¹⁷⁵⁶

¹⁷⁴⁸ АЈ, фонд 12, Министарства финансија владе ФНРЈ (МФ ФНРЈ), фасцикла 847, документ Стр. пов. Бр. 581. Општа обележја југословенских државних спољних дугова

¹⁷⁴⁹ *Министарство финансија Југославије 1918–1938, н.д.*, 205.

¹⁷⁵⁰ АЈ, 12, ф. 847, д. Стање на дан 5. априла 1941. године државног консолидованог спољног дуга бивше Краљевине Југославије

¹⁷⁵¹ АЈ, 12, МФ ФНРЈ, ф. 847, д. Стр. пов. Бр. 581. д. Општа обележја југословенских државних спољних дугова

¹⁷⁵² АЈ, 12, МФ ФНРЈ, ф. 847, д. Стр. пов. Бр. 581. д. Начелан став по питању спољних државних дугова старе Југославије

¹⁷⁵³ *Исто.*

¹⁷⁵⁴ *Исто.*

¹⁷⁵⁵ Дипломатски архив, Министарство спољних послова, ПА, 1957, 93/2, II-34.

¹⁷⁵⁶ *Исто.*

ЗАКЉУЧАК

Од завршетка Првог светског рата до интензивирања међународне нестабилности средином тридесетих година, готово све земље које су чиниле део система исплате и наплате ратних дугова и ратних репарација нису успеле да постигну задовољавајуће резултате. Док су ратни сукоби трајали, политички фактори Краљевине Србије све државне капацитете су подредили војној победи и очувању државности. У складу са појавом Сједињених Држава као учеснице у рату и највећег кредитора савезника, финансијски положај Србије био је олакшан. Она је дошла у позицију да поред позајмљивања од Британије и Француске, делимично и од царске Русије, прошири изворе финансирања за потребе рата позајмљивањем од америчке владе. Катастрофална хуманитарна ситуација у Србији и новој југословенској Краљевини налагала је да се већ успостављена кредитна линија са Сједињеним Државама настави непосредно и након периода примирја. Новцем америчких зајмова након примирја куповани су храна и одећа за исцрпљено становништво, као и америчка ратна опрема стационирана у Европи за потребе југословенског војног апарата. Одлуком америчког државног врха додељивани зајмови за време и након завршетка рата постали су финансијска обавеза у форми ратних дугова коју је Европа, укључујући и југословенску државу, морала да врати САД.

Када се односи посматрају из перспективе владе у Београду можемо потврдити да је главни резултат произишао из ратног сукоба био настанак ближих финансијских веза у билатералним односима са САД. Ово је један од разлога због којег је америчко тржиште капитала наставило да се доживљава као један од потенцијалних извора новчаних средстава југословенској влади. Из угла америчке администрације зајмови Краљевини Србији и зајмови Краљевини Југославији представљали су само један мали део масовних кредита упућених европским земљама који су морали бити враћени са каматом. Без обзира што је влада у Београду била непријатно изненађена одлуком америчке администрације да се дугови проистекли из Светског рата морају вратити, она је показала јасну намеру да своје финансијске обавезе регулише у складу са нормама међународних односа и правилима банкарске праксе. Главна стратешка основа државе у процесу испуњавања обавеза огледала се у настојањима да се од пријема ратне одштете поражених сила врши отплата ратних дугова.

Крај рата окончао је сукобе али је у центар међународне политике поставио проблем уређивања проблема исплате ратних дугова свих страна. Питање исплате ратне одштете поражених сила истовремено је са питањем отплате међусавезничких ратних дугова постало нераскидив део проблема враћања зајмова Сједињеним Државама. Мировна конференција у Паризу није успела да уреди питање ратне одштете поражених страна већ је Репарационој комисији делегирала моћ да уреди проблем ратне одштете. Нерешене размирице у Паризу између великих сила поводом регулисања немачке одштете привремено су стављене под контролу политичким споразумима у Локарну и Дозовим планом, који је успео да побољша немачки економски капацитет и олакша исплату немачким повериоцима.

У намери да испуни своје дужничке обавезе југословенска Краљевина наишла је на троструки проблем у међусобним односима са Сједињеним Државама током периода између два светска рата. Најпре, услед катастрофалних економских услова у земљама Аустрије, Мађарске и Бугарске, владе наведених држава су уз подршку САД и појединих победничких сила издејствовале умањење ануитета, одлагање исплате ратне одштете и потпуну обуставу за одређен период. Једино је Немачка према схватању САД и европских савезника била економски способна да изврши исплату ратних репарација за учињену материјалну штету и људске губитке. Из тог разлога, Краљевина је политичку активност недвосмислено усмерила ка томе да од пријема немачких репарација, за које се у европској јавности сматрало да ће бити

стабилне и сигурне, исплати дуг Сједињеним Државама. Од више потенцијалних извора репарација, влада у Београду била је принуђена да се ослони на одштету коју би испунила Немачка.

Није постојао врховни ауторитет у међународном систему који би деловао као судија у процесу наплате и исплате ратних дугова. Институција Друштва народа није учествовала у регулисању овог међународног проблема. Амерички државни врх за време председника Ворена Хардинга 1922. године створио је институционални механизам којим је додељивање нових зајмова дужницима из Европе условљавано претходно регулисаним ратним дугом. То је посебно на свом примеру осетила југословенска држава услед непрестане потраге за зајмовима и разлога хроничног недостатка иностране валуте. Америчка спољна политика није дозвољавала стварање формалне везе између исплате ратних дугова и немачке ратне одштете. Корени формалног раздвајања феномена ратних репарација од процеса наплате ратних дугова налазе се у периоду председничке администрације Вудроа Вилсона. Тада је успостављено ово правило и оно је важило све до уласка Америке у Други светски рат. Као један од главних одлучиоца у оперативном делу Вилсонове мировне стратегије, затим као један од петорице чланова извршног одбора Конгресне Комисије за наплату ратних иностраних дугова и касније као председник државе, Херберт Хувер имао је могућност да током дугог периода буде један од главних политичких фактора који је артикулисао, стварао и спроводио америчку спољну политику.

Други проблем у билатералним односима одразио се на фундаментално супротстављен југословенски став према деловању америчке администрације која није дозвољавала стварање формалне и правне везе између исплате ратних дугова и пријема ратних репарација. Услед домаћих фактора, попут расположења јавног мњења, рада Представничког дома Конгреса и Сената, као и спољнополитичких економских разлога, све америчке председничке администрације до почетка Другог светског рата водиле су ригидну и оштру политику у наплати ратних дугова. Без обзира на дипломатску конфронтацију са Сједињеним Државама у разумевању питања ратне одштете, Југославија је до престанка немачких исплата 1931. године водила практичну политику засновану на нераскидивој вези ове две финансијске облигације проистекле из Светског рата. Управо до поменуте године је уредно извршавала дужност и исплаћивала је уговорене суме америчком Трезору. За коначни престанак исплата Немачке који је настао као неизбежна последица Хуверовог мораторијума, Краљевина Југославија ипак је окривила америчку председничку администрацију. Влада у Београду је мораторијум окарактерисала као нарушавање одредби уговора из Версаја о чему сведочи разматрање о покретању формалне тужбе испред међународног суда правде у Хагу. Јаким ослонцем на рад Друштва народа влада у Београду сматрала је да поступа у складу са међународним нормама и у виду контрамере одбила је да настави да исплаћује годишње рате по основу америчког ратног дуга.

Америчко деловање према одређивању немачких ратних репарација заснивало се на правилу према којем су исплате немачких ануитета требало да буду примерене немачком економском капацитету. Разлог због којег су америчке администрације заступале умерене исплате налазио се у томе што је требало да се постигне одређена равнотежа између повериоца и немачке економије. Државни врх Америке тежио је да задовољи и поверилачке државе и да успостави економску хармонију у Европи јер би у противном процес економског опоравка био драстично отежан. Последице спорог европског опоравка не би само нашкодиле европској реконструкцији већ би угрозиле и америчку економску спољну политику. Без развијених трговинских односа европске земље нису биле у стању да створе здрав економски систем који је могао да генерише средства за исплату ратних дугова. Неразвијеност европских тржишта представљала је опасност за продају америчких производа и слаба потражња за њиховом куповином угрожавала је пласман зајмова америчких банака у европске новчане токове. Са друге стране, спољни економски интереси САД нису дозвољавали системско изједначавање

умерено одређених немачких репарација и умањење или отписивање америчког ратног дуга. Отпис ратних дугова представљао је потенцијалну жртву коју нико од политичких представника у Америци није желео да спроведе иако су се у јавности појављивале званичне молбе интелектуалних елита.

Трећи југословенски проблем у билатералним односима са Сједињеним Државама, као и у мултилатералној дипломатији у којој су амерички политички фактори имали преимућство у односу на остале иностране владе, налазио се у неразумевању такозваног америчког спољнополитичког изолационизма. Америчко неучествовање у раду Друштва народа стварало је суштински проблем југословенским политичарима у међународним односима. С обзиром да су своје деловање базирали на институцији колективне безбедности, југословенски функционери су са релативно закаснелим опажањем долазили до закључка о важности рада америчких стручњака у финансијским комитетима поводом одређивања немачких ануитета. Са друге стране, неформална америчка дипломатија заснована на синергији института зајмова приватних банака, деловања Стејт департмента и улоге Конгресне комисије за наплату ратних дугова садржала је недвосмислену политичку компоненту коју је Југославија уочила не само на почетку преговора о регулисању укупног ратног дуга већ и касније, када се уговарао зајам од њујоршке банке Блер 1922. године.

Уколико је постојало опажање о доминантној евроцентричној политици у којој амерички утицај није био јасно видљив, код југословенских државних функционера оно је почело да бледи од тренутка спровођења Дозовог плана 1924. године. Мултилатералан пројекат под предводништвом америчких стручњака својим одредбама обезбедио је стабилну структуру немачких исплата одштете и омогућио економске гаранције уговора о безбедности централне и западне Европе потписаним у Локарну 1925. године. Имплементација Јанговог плана 1929. године о немачким репарацијама и ратним међусавезничким дуговима појачала је доминантни политички утицај Стејт департмента и Беле куће у европским односима. Једнострано проглашени мораторијум председника Херберта Хувера 1931. године потврдио је статус Сједињених Држава као најважније велике силе у евроатлантским односима. Акт америчког председника показао је снагу америчке дипломатије без обзира што је она дуго времена означавана као неформална у европском дискурсу. Уз веће или мање примедбе, све земље у систему репарација и ратних дугова сагласиле су се са Хуверовим предлогом изузев Краљевине Југославије која је експлицитно одбила да прихвати мораторијум. Од земље за коју су се поједини сенатори у Америци бојали да неће имати пара да враћа ратне дугове, Југославија је заиста и постала дужник који је обуставио исплату али из државних интереса и принципијелних разлога чиме је направила преседан у америчким односима са Европом. На крају, унилатералан акт Сједињених Држава представљао је врхунац потврде да су постојала два независна и раздвојена правца у којима се спроводила међуратна дипломатија у погледу финансијско – политичких односа. Један формални правац се одвијао кроз механизме Друштва народа и снагу црпео из легитимитета ове институције која је *de iure* чинила основу међународном систему. Други и динамичнији правац у којем су се уређивала суштинска финансијска и политичка питања, одвијао се кроз паралелну *de facto* структуру међународног система. У њему су Сједињене Државе не само учествовале него су и представљале главног ствараоца међународне политике са позиције хегемона. Овај „споредни“ међународни систем у којем се одвијала суштинска политика био је утемељен на стварној и реалној расподели међународне моћи коју су у највећој количини поседовале Сједињене Државе. Хуверов мораторијум у целости и Јангов план у огромној мери, нису спроведени у складу са одредбама Версајског споразума чиме је неформални међународни систем показао свој примат у односу на систем под покровитељством Друштва народа. Оба система међународних односа престала су да пружају основу за спровођење међународне политике неуспехом Женевске конференције о разоружању (1932–1934) и почетком милитаризације Немачке.

Слабљењем европског система безбедности насталог у Локарну и радикализацијом светских процеса половином тридесетих година 20. века, уз слом Женевске конференције, питање исплата ратних дугова и ратних репарација више није представљало прворазредни предмет дипломатског интересовања у односима европских влада и америчке администрације. У таквим међународним условима Краљевина Југославија ослањала се на безбедност коју је пружало Друштво народа иако је влада у Београду уочила умањени ауторитет институције током тридесетих година. Демократска администрација Френклина Д. Рузвелта наставила је да заступа републиканску политику оштрог раздвајања проблема ратних дугова од ратних репарација Немачке. Она је покушала најпре да проблем ратних дугова додатно повеже са питањима разоружавања, успостављањем златног монетарног система и инсистирањем на либералним правилима светске трговине. Ипак, заоштравање војне ситуације имало је већу важност у хијерархији спољнополитичких приоритета због чега је Рузвелтова администрација тихо замрзла питање регулисања ратних дугова у односима са европским државама. Због унутрашње политичке динамике и расположења јавног мњења, као последњи расположиви принудни механизам за наплату, Конгрес је на инсистирање политичких фактора прокламовао Џонсонов закон о забрани издавања кредита државама које нису вршиле исплату ануитета. Тиме је у реалности потврђена једна од главних функција коју су амерички кредити испуњавали у америчком деловању према Европи до Светске економске кризе али су наговештене и последице према земљама које нису биле у могућности да купују потребно наоружање за готов новац уочи Другог светског рата. Као резултат неизвршавања обавезе исплате америчког ратног дуга Југославија је због правне снаге Џонсоновог закона била немоћна у покушајима да на кредит у Америци купи војно – стратешки материјал и неопходно наоружање на почетку новог глобалног рата.

Институт ратних зајмова насталих у Првом светском рату трансформисан је у ратне дугове које су Сједињене Државе због сопственог националног интереса потраживале од Европе. Они јесу били политички дугови и по својој природи представљали су геоекономски механизам којим су остваривани геополитички циљеви Америке. Конкретно остварени циљеви јесу стварање привремене економске и политичке равнотеже између Немачке и Француске, умерена обнова порушене Европе и деловање Сједињених Држава као велике силе у дотадашњем систему искључиво европских великих сила. Постепеним деловањем оне су вршиле трансформацију европског система у евроатлантски политички и финансијски систем. Ову чињеницу потврђују све политичке области са којима су ратни дугови били тесно повезани, попут питања европске безбедности и разоружања, ратних репарација и издавања нових кредита. Иако за Краљевину Србију и Краљевину Југославију сам настанак ратних дугова и циљ њихове употребе није имао комерцијални карактер, процес њиховог уређивања у међуратном периоду у потпуности је имао политичку основу. Самим тим, проблем ратних дугова представљао је доминантно политичко питање у билатералним односима са Сједињеним Државама од којег су зависиле све остале области билатералних веза.

Услед последица које је Светска економска криза произвела и компликација које су претиле америчким инвестицијама у Европи и Немачкој, Хуверова администрација безуспешно је покушала да уреди међусавезничка задужења и ратне репарације. Југословенски јединствени пример обуставе исплате ратних дугова Америци следиле су из својих разлога све земље (изузев Финске) али тек од очигледног немачког одбијања да испуњава ратне облигације. Отворено и нерешено питање ратних дугова према Сједињеним Државама нова југословенска администрација након Другог светског рата дочекала је као једно од питања које је требало решити у догледно време како би се обезбедили зајмови на тржиштима капитала САД. Водећи се прагматичним разлозима предложен је скоро истоветни процес регулисања какав је спровођен од стране Краљевине Југославије, што указује на чињеницу да је спољнополитички оквир отплате ратних дугова према Америци у међуратном периоду имао јако упориште у стратешкој логици.

На основу анализе и критике примарних историјских извора успели смо да реконструирамо билатералне финансијске и политичке односе Краљевине Југославије и Сједињених Држава у периоду између два светска рата. Доказивање хипотеза извршено је хронолошком и тематском методом.

Општа хипотеза

Главни фактор у динамици југословенске отплате ратних дугова према Сједињеним Америчким Државама у међуратном периоду представљао је утицај спољне политике Сједињених Америчких Држава према репарационим исплатама Немачке.

Тврдња опште хипотезе је доказана. Установљено је да када год су Сједињене Државе доминантно утицале на обликовање износа немачких репарација тада се и трансформисала спољна политика Југославије у погледу отплате ратних дугова. Од првих куповина америчких ратних залиха 1918. године политички чиниоци у новој југословенској држави успоставили су механизам отплате зајмова Сједињеним Државама од пријема ратне одштете поражене Немачке. Везу ове две врсте финансијских облигација Југославија је заступала у спољној политици у великом делу међуратног периода. Истовремено су Сједињене Државе спречавале узрочну – последичну везу одштете и дугова због свог националног интереса. Утицајем на одређивање и смањивање износа немачке одштете у раду Дозове и Јангове комисије, као и пресудним утицајем у виду обуставе немачких исплата једностраним мораторијумом америчког председника, скоро идентичном снагом Сједињене Државе су утицале и на формулацију и спровођење југословенске политике у отплати ратних дугова Америци.

Прва посебна хипотеза

Узрочно – последична веза између ратних дугова и ратних репарација један је од разлога који је створио незванични међународни систем у финансијско – политичким односима након Париске мировне конференције у којем су САД представљале најважнију светску силу.

Доказивањем прве посебне хипотезе установили смо да је врло брзо настала узрочно – последична веза између пријема ратних репарација Немачке и исплате ратних дугова нове југословенске државе. Сједињене Државе су са своје стране, проблематизацијом ове везе у међународним односима након Париске мировне конференције створиле један део темеља америчке спољне политике који је доминантно деловао на европске односе све до краја Женевске конференције 1934. године. Најпре је Стејт департмент показао дипломатску снагу којом је експлицитно одбијен захтев европских дужника да формализују пријем немачке одштете за исплату америчких дугова. Значај везе између две кључне послератне финансијске облигације је сам по себи и као један од главних разлога, натерао Сједињене Државе да створе незваничну структуру међународног система у којем су се одвијали политички односи поводом дугова и одштете. Другим речима, притисак и подстицаји *de iure* система насталог неучествовањем Америке у раду Друштва народа извршили су кључни утицај да америчка администрација створи споредни колосек међународних односа. Финансијске облигације у погледу ратних дугова нису разматране у раду конференције мира. Ратна одштета није у потпуности била уређена одредбама уговора у Паризу већ су велике силе препустиле регулисање овог проблема каснијим конференцијама. У таквом незваничном међународном систему Сједињене Државе имале су доминантну улогу због свог положаја највећег ратног и послератног кредитора. Најбољи доказ за ову тврдњу налази се у обиму америчких зајмова иностранству током читавих двадесетих година 20. века, не само због укупног броја зајмова већ и због броја држава које су позајмљивале од америчких банака.

Друга посебна хипотеза

Политички притисак САД поводом наплате ратних дугова представља први подстицај који је утицао на спољну политику Краљевине Југославије у регулисању укупног ратног дуга и стварању стратегије у његовој отплати.

Овом хипотезом потврђено је да су југословенски одлучиоци и посебно Милан Стојадиновић, сматрали да је било неопходно позајмити кредите од Сједињених Држава за развој Краљевине Југославије. Европски кредитори нису имали финансијски потенцијал попут америчких банака због чега су поједини политички фактори у Београду опазили Сједињене Државе као кључну велику силу за додељивање зајмова. Први системски подстицај који је долазио из незваничног међународног система под вођством Америке утицао је на југословенске одлучиоце да стратегију отплате ратних дугова најпре усмере ка америчком ратном дугу јер је то био једини начин да се обезбеде нови кредити од банака из Америке. Без регулисања обавезе нови зајмови нису могли бити обезбеђени од америчких финансијских институција. У политичком смислу, као и у погледу стварања општег принципа за регулисање свих ратних дугова најважније је било склопити споразум о отплати америчког дуга.

Установљено је да је први велики југословенски зајам из Сједињених Држава 1922. године банке Блер као политички услов поставио формалну исплату ратних дугова. Поштовање међународних норми у билатералним односима али и нужност за новим позајмљивањем утицали су на званично обавезивање југословенске владе да ће ратне дугове Америци регулисати. Услед објективних околности у виду лоше економске ситуације, дефицита у буџету и још увек нерегулисаног питања пријема ратне одштете Немачке, условило је Југославију да припреми стратегију у регулисању америчког дуга. Оквир ове стратегије састојао се од три кључне компоненте: ширења позитивног утиска о Југославији на територији Америке, везивању ратних репарација за исплату задужења и куповину времена. Стратегија је обезбедила оквир регулисања ратних дугова не само Сједињеним Државама већ и европским кредиторима. Посебно се одуговлачење односило на француски ратни дуг зато што је он био политички најпроблематичнији по својој структури. Милан Стојадиновић је сматрао да је основ регулисања задужења Америци требало да буде и основ за уређење француског дуга. Све док Велика Британија није уредила своје облигације према Америци 1923. године, што суштински представља америчку превагу у односима са Европом јер на тај начин Стејт департмент није дозволио стварање коалиције против америчких интереса, Краљевина Југославија јесте остваривала добити од одуговлачења.

Трећа посебна хипотеза

Дозов план настао мултилатералним радом Комисије за репарације под америчким предводништвом, у облику другог системског импулса Сједињених Држава омогућио је Југославији склапање уговора о регулисању отплате америчког ратног дуга.

Трећа хипотеза је потврдила амерички подстицај југословенским настојањима да уреде амерички дуг. Дозов план спроведен под вођством америчких одлучиоца о отплати немачке ратне одштете двојачко је извршио утицај на деловање државе СХС. С обзиром на нераскидиву везу Дозовог плана и система уговора безбедности из Локарна 1925. године, Краљевина СХС је користила безбедносне подстицаје из неформалног међународног система. Период мира у централној Европи настао уговорима из Локарна омогућио је краткотрајни период југословенског унутрашњег развоја и позитивно је утицао на њену спољну безбедност. Повољне исплате немачких репарација утицале су на прилив неопходних девизних средстава, индустријску обнову и стварање основе за регулисање задужења према кредиторима. Стабилни приходи на основу Дозовог плана омогућили су југословенској мисији самоуверен наступ у Вашингтону приликом склапања уговора о отплати америчког ратног дуга.

Спровођење Дозовог плана уклапало се у оквир југословенске стратегије поводом ратних дугова у компоненти која се односила на пролонгирање коначног споразума о отплати. Док је одлагала финални уговор о ратним дуговима влада у Београду се користила пријемом немачке одштете и јачала је своју економску основу. Резултат Дозовог плана представљао је позитивни импулс у билатералним односима Краљевине СХС и Југославије на основу којег су се спровели успешни политички преговори у Вашингтону две године касније, са јасним југословенским добицима.

Четврта посебна хипотеза

Трећи спољнополитички импулс Америке према Југославији представља притисак Комисије за ревизију немачке одштете под вођством Овена Јанга из 1929. године.

Овом хипотезом доказивали смо да су САД још једном извршиле најважнији утицај на репарациону политику Југославије. Након подстицаја произишких Дозовим планом, америчка спољна политика усмерена ка затварању „немачког питања“ и коначном уређивању отплате ратних дугова извршила је ревизију немачких ануитета која није ишла у прилог југословенским интересима. Ратна одштета подељена је у две групе исплата при чему је једна група била предвиђена за исплату ратних дугова Сједињеним Државама, Британији и Француској. На тај начин, САД и европске силе су обезбедиле себи сигурне исплате ратних дугова на штету пријема реалних репарација Југославије и других мањих држава. У таквом систему исплата југословенски финансијски интерес је претрпео драматичну штету ако се упореде новонастала примања одштете између мањих држава и повећања исплата Италији у односу на претходну суму предвиђеној за Југославију. Призната је *de facto* веза између ратних дугова и ратне одштете, управо она врста везе коју су Сједињене Државе одбијале да прихвате током свих двадесетих година, због чега југословенски циљ више није био чврсто заснован на одржавању узрочно – последичне везе задужења и репарација.

Планом је формализовано стварно смањење репарационог процента чиме су према југословенској анализи биле нарушене одредбе Версајског споразума. Смањење процента изазвало је ланчану реакцију у последицама које су се највише осетиле у негативним пројекцијама југословенског буџета и немогућности да Југославија обезбеди нове неопходне зајмове у иностранству. Прихватање Јанговог плана у Београду плод је немогућности да се утиче на међународну дипломатију под америчким вођством али је спроведено и због одређеног француског притиска на Југославију како би се уредио француски дуг. Одбијањем плана Југославија би себе сместила у изоловану позицију у међународним односима. Јангов план преусмерио је интересе са наплате немачке одштете на наплату тзв. источних репарација, што је представљало много тежи задатак јер је влада у Београду морала да води мучну и напорну политику према ратним ануитетима осталих поражених држава који су били у великој мери ирелевантни за интересе великих сила.

Јангов план је смањио значај погодности које је Југославија добила од Конгресне комисије за време преговора током Стојадиновићеве финансијске мисије 1926. године.

Пета посебна хипотеза

Четврти импулс Сједињених Држава према Југославији у облику Хуверовог мораторијума свео је билатералне односе САД и Југославије на најнижи степен.

Хипотеза је доказала како је унилатералан акт администрације Херберта Хувера из разлога заштите америчких финансијских интереса у Немачкој, као и ширих интереса Америке у стварању безбедносног система Европе, нанео финансијску и политичку штету Југославији. Доказано је да су САД представљале хегемона незваничног међународног система који је имао такву врсту снаге да једнострано уреди питање немачких репарација. С обзиром да су приходи

од исплата ратне одштете далеко премашивали облигације по спољним дуговима, Југославији је наметнута тешка позиција обуставом обе врсте ратних исплата. САД су показале да је интерес Југославије представљао препреку у спровођењу шире америчке политике према Европи и нису дозволиле да се од њеног примера направи преседан.

Мораторијум је смањио могућност деловања Југославије у међународним односима и угрозио њено државништво (*statecraft*). Најпре је умањена правна снага институције Друштва народа за коју је југословенско спољнополитичко деловање било уско везано. Југословенски политички чиниоци мораторијум су доживели као још једно нарушавање одредби уговора из Версаја од стране Сједињених Држава. Изазвана је унутрашња политичка нестабилност и створен је огроман мањак на финансијском рачуну. Једна југословенска рата дугована свим повериоцима била је неупоредиво мања од ануитета који је требало да се добије од немачке одштете. Намера владе у Београду да након Јанговог плана интензивира питање источних репарација постала је неизводљива јер се мораторијум односио и на исплате тзв. источне ратне одштете.

Настао је специфичан тренутак у југословенској спољној политици јер је од тренутка мораторијума национални интерес Краљевине налагао да се процес наплате ратних дугова настави како би се истовремено наставиле и исплате ануитета ратне одштете. Коначан крај исплата обе врсте ратних облигација укинуо би велике будуће приходе. Сумрак америчко – југословенских односа започет спровођењем Јанговог плана наставио се још интензивније од средине 1931. године. О тежини положаја говори нам чињеница да је своје интересе у односима са Сједињеним Државама, Југославија намеравала да брани и формално – правно испред Хашког трибунала, због чега можемо да констатујемо како је тај период представљао период најлошијих дипломатских односа две земље.

Шеста посебна хипотеза

Председничка администрација Френклина Д. Рузвелта наставила је дотадашње америчко деловање поводом међусавезничких ратних дугова и ратних репарација што је произвело додатно дипломатско удаљавање Југославије од САД.

Последњом хипотезом смо доказали да је постојао чврст континуитет америчке спољне политике према дужницима из Светског рата све до слома европске безбедности и новог глобалног сукоба на територији Европе. Рузвелтова администрација радије је оставила питање дугова нерешено како не би узнемирила своју јавност и изазвала унутрашњу нестабилност. Покушаји да се питање дугова интензивније увеже са питањем европског разоружања и стварањем светског монетарног система са подлогом у злату, нису били успешни због лимита који је мултилатерална дипломатија под америчким вођством доживела као и због последица јачања милитаризације и радикалне спољне политике Немачке и Италије.

Југославија је за време Рузвелтове председничке администрације наставила да одбија извршавање обавеза секретаријату за финансије у Вашингтону услед чега су билатерални односи остали непромењени. Кључну прекретницу у билатералним односима означио је Џонсонов закон 1934. године којим су забрањени кредити за куповину наоружања у Америци оним државама које нису плаћале ратне дугове. Закон је произвео далекосежне последице у покушајима државног врха Југославије у процесу набављања оружја уочи и током првих година Другог светског рата. Немогућност куповине наоружања на зајам у Сједињеним Државама била је једина реална могућност услед недостатка средстава у буџету Југославије за куповину на начин на који је механизам „плати и носи“ америчке администрације успостављен као резултат војне неутралности.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени извори

Архив Југославије

- фонд 12, Министарство финансија владе ФНРЈ
- фонд 37, Милан Стојадиновић
- фонд 70, Министарство финансија Краљевине Југославије
- фонд 80, Јован Јовановић Пижон
- фонд 334, Министарство иностраних послова Краљевине Југославије, политичко одељење
- фонд 334, Министарство иностраних послова Краљевине Југославије, конзуларно – привредно одељење
- фонд 334, Министарство иностраних послова Краљевине Југославије, дирекција за уговоре
- фонд 335, Војислав Јовановић Марамбо
- фонд 336, Делегација Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца на Конференцији мира у Паризу
- фонд 338, Државни заступник Краљевине Југославије при мешовитим изабраним судовима са Немачком, Аустријом, Бугарском и Мађарском
- фонд 341, Посланство Краљевине Југославије у Великој Британији, Лондон
- фонд 371, Посланство Краљевине Југославије у Сједињеним Америчким Државама, Вашингтон
- фонд 391, Посланство Краљевине Југославије у Чехословачкој, Праг
- фонд 449, Генерални Конзулат Краљевине Југославије у Њујорку
- фонд 811, Стејт департмент, репродукована грађа
- фонд 836, Канцеларија маршала Југославије

Архив Српске академије наука и уметности

- историјска збирка, Војислав Маринковић
- микрофилм Стејт департмент

Архив Народне банке Србије

- група докумената VI

Државни архив Србије

- фонд Министарства иностраних дела: Вашингтонско Посланство
- фонд Министарства иностраних дела: Политичко одељење
- микрофилм Стејт департмент, S/USA

Историјски архив Београда

- фонд БИА: Лазар Марковић
- фонд БИА: Милан Стојадиновић

Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије

- фонд Политичка архива

Покрајински архив Марибор

- фонд Мирослав Плој

Објављени и документарни извори

Address of Herbert Hoover before the San Francisco Commercial Club, *The World Economic Situation*, October 9, 1919.

Address by Edward R. Stettinius Jr. Secretary of State, *The Economic Basis for Lasting Peace*, The Department of State, Chicago, April 4th, 1945.

Avramovski, Živko, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji, Godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921 – 1938, Knjiga druga (1931–1938)*, Zagreb: Arhiv Jugoslavije, Globus, 1986.

Avramovski, Živko, *Nemci o Kraljevini Jugoslaviji. Izveštaji nemačkih diplomatskih predstavnika 1920–1941*, tom II, Beograd: Arhiv Jugoslavije, 2023.

Cancellation of Allied War Debts, North Carolina: University of North Carolina, Chapel Hill, 1923.

Conference on the Economic Aspects of International Affairs, held on the joint auspices of the Chicago Council on Foreign Relations and the Illinois League of Women Voters, University of Michigan, 1924.

Димић, Љубодраг, Жутић, Никола, Исаиловић, Благоје, *Записници са седница Министарског савета Краљевине Југославије 1929–1931*, Београд: Службени лист СРЈ, Архив Југославије, 2002.

Експозе министра финансија Г. Д-р М. М. Стојадиновића, *О буџету за 1926–27 одржан марта 1926. у пленуму Народне скупштине*, Београд: Штампарија Народна Самоуправа А. Д. 1926.

Franklin D. Roosevelt, – “*The Great Communicator*”, *The Master Speech Files, 1898, 1910-1945*, Series 2: “You have nothing to fear but fear itself”, FDR and the New Deal, File No. 707, 1934, June 1, Message to Congress – Payment of War Debts to the U.S.

United States Senate, *Foreign Loans, Hearings before the Subcommittee of the Committee on Foreign Relations United States Senate, Sixty-Eight Congress, Second Session*, Washington: Government Printing Office, 1925.

Intergovernmental debts, Massachusetts: Carnegie Endowment for International Peace, 1933.

“*Inquiry Documents*” (Special Reports and Studies) 1917–1919, Microcopy 1107, Roll 11, Washington: National Archives Microfilm Publications, 1980.

Јанковић, Драгослав, Храбак, Богумил, *Записници седница Министарског савета Србије 1915–1918*, Београд: Архив Србије, 1976.

Ko je ko u Jugoslaviji, Izdanje Jugoslovenskog godišnjaka (Beograd) i Nove Evrope (Zagreb), Zagreb: Tipografija, 1928.

League of Nations, Commission of Enquiry for European Union, *Report by the Stresa Conference for the Economic Restoration of Central and Eastern Europe*, Geneva: Series of League of Nations Publications, 1932.

Међународни уговори Краљевине Југославије, свеска бр. 21, 1930., Београд, Издање Министарства иностраних послова

Министарство финансија Југославије 1918–1938, Београд: Издање Министарства финансија, 1939.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States (FRUS): Diplomatic Papers, Washington: United States Government Printing Office, Office of the Historian

Public papers of the presidents of the United States, Herbert Hoover, Containing the Public Messages, Speeches, and Statements of the President, January 1 to December 31, 1931, Washington: United States Government Printing Office, 1976.

Reports of the Expert Committees appointed by the Reparation Commission, London: Printed & Published by H.M. Stationery Office, 1924.

Report of the Committee of Experts constituted by the Geneva decision of September 16th 1928., League of Nations, Classement Economic and Financial, Registry 10E, 13687, Dossier 8947, 1929.

Report of the World War Foreign Debt Commission, Message from the President of the United States, 68th Congress, 1st Session, Senate, Document No. 23. str. 1.; Combined Annual Reports of the World War Foreign Debt Commission, United States Government Printing Office, Washington, 1927.

Serb, Croat, and Slovene Debt Settlement, Message from the President of the United States, 69th Congress, 1st session, Document No. 106, Senate, 1926.

Spoljna politika Srbije: strategije i dokumenta, ur. Nataša Dragojlović, dr Stanislav Sretenović, dr Dragan Đukanović, mr Dragan Živojinović, Београд: Европски покрет у Србији, 2011.

Statement of Secretary Mellon, Chairman of the World War Foreign Debt Commission, to the Ways and Means Committee of the House, Washington: Treasury Department, 4. january, 1926.

Stenografske beleške Narodne skupštine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, god. VII, br. 93. Београд, 1927.

Treaties and other International Agreements of the United States of America 1776–1949. Volume 2, Multilateral, 1918–1930. Compiled under the direction of Charles I. Bevans, LL.B., Assistant Legal Adviser, Washington: Department of State, Department of State Publication 8441.

U.S. World War Foreign Debt Commission, *Minutes of the World War Foreign Debt Commission 1922–1926*, United States, Washington: Government Printing Office, 1927.

Штампа и периодика

Време

Политика

Народно благостање

Монографије, зборници, мемоари

Adams, Frederick C., *Economic Diplomacy, The Export–Import Bank and American Foreign Policy 1934–1939*, Columbia, Missouri: University of Missouri Press, 1976.

Adler, Selig, *The Isolationist Impulse: Its Twentieth-Century Reaction*, Westport Connecticut: Greenwood Press Publishers, 1974.

Aldcroft, Derek H., *Europe's Third World, The European Periphery in the Interwar Years*, University of Leicester: Ashgate, 2006.

Bakić, Dragan, *Britain and Interwar Danubian Europe, Foreign Policy and Security Challenges, 1919–1936*, London: Bloomsbury, 2017.

Beard, Charles A., with the collaboration of G. H. E. Smith, *The Idea of National Interest, an Analytical Study in American Foreign Policy*, New York: Macmillan Company, 1934.

Becić, Ivan M., *Finansijska politika Kraljevine SHS 1918–1923*, Beograd: Stubovi kulture, 2003.

Becker, William H., McClenahan Jr., William M., *The Market, The State, and the Export–Import bank of the United States 1934–2000*, Cambridge: University Press, 2003.

Berridge, G. R., *Diplomacy, Theory and Practice, 5th Edition*, New York, London: Palgrave Macmillan, 2015.

Blackwill, Robert D. and Harris, Jennifer M., *War by Other Means, Geoeconomics and Statecraft*, Cambridge, London: The Belknap Press of Harvard University Press, A Council on Foreign Relations Book, 2016.

- Brandes, Joseph, *Herbert Hoover and Economic Diplomacy, Department of Commerce Policy 1921–1928*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1962.
- Brands, Hal, *The Limits of Offshore Balancing*, U.S. Army War College: Strategic Studies Institute, 2015.
- Bull, Hedley, *The Anarchical Society, A Study of Order in World Politics*, New York: Palgrave, 2002.
- Burnett, Philip Mason, *Reparation at the Paris Peace Conference, From the Standpoint of the American Delegation*, Volume I, New York: Columbia University Press, 1940.
- Carr, Edward Hallett, *International Relations Between the Two World Wars, 1919–1939*, London: MacMillan Academic and Professional LTD, 1947.
- Carr, E. H., *The Twenty Years' Crisis 1919–1939, An Introduction to the Study of International Relations*, reissued with a new preface from Michael Cox, New York: Palgrave Macmillan, 2016.
- Carvalho, Benjamin de, Lopez, Julia Costa and Leira, Halvard (Ed.), *Routledge Handbook of Historical International Relations*, London and New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2021.
- Clavin, Patricia, *The Failure of Economic Diplomacy, Britain, Germany, France and the United States, 1931–1936*, London: Palgrave Macmillan, 1996.
- Cohen, Warren I., *Empire Without Tears, America's Foreign Relations 1921–1933*, Philadelphia: Temple University Press, 1987.
- Cohrs, Patrick O., *The Unfinished Peace after World War I, America, Britain and the Stabilisation of Europe 1919–1932*, Cambridge: University Press, 2006.
- Cooper, Jr., John Milton, *Woodrow Wilson, A Biography*, New York: Vintage Books, 2011.
- Costigliola, Frank, *Awkward Dominion, American Political, Economic, and Cultural Relations with Europe, 1919–1933*, Ithaca and London: Cornell University Press, 1984.
- Davidonis, Anthony C., *The American Naval Mission in the Adriatic, 1918–1921*, Washington: Office of Records Administration, Administrative Office, Navy Department, 1943.
- Dawes, Charles G., *A Journal of Reparations*, London: MacMillan and Co., 1939.
- Dehne, Philip A., *After the Great War, Economic Warfare and the Promise Peace in Paris 1919*, London: Bloomsbury Academic, 2019.
- Dulles, John Foster, Schacht, Hjalmar, *The Young Plan in Relation to World Economy*, New York: Foreign Policy Association, National Headquarters, October 20, 1930.
- Đikanović, Vesna, *Iseljavanje u Sjedinjene Američke Države, jugoslovensko iskustvo, 1918-1941*, Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2012.
- Đokić, Dejan, *Istorija Srbije od ranog srednjeg veka do danas*, Novi Sad: Akademska knjiga, 2023.
- Ђорђевић, Владимир Д., (превео и предговор написао), *Одлуке стручњака о репарацијама, Извештаји Довеса и Мк. Кена са прилошцима*, Београд: Време, 1925.

Ђуровић, Смиљана, *Са Теслом у нови век, Нова синтеза историје – изабрани чланци из економске историје Србије и Југославије 1918–1941.*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Библиотека града Београда, Историјски архив Београда, 1997.

Fisk, Harvey E., *The Inter – Ally Debts, An Analysis of War and Post-War Public Finance 1914-1923*, New York, Paris: Bankers Trust Company, 1924.

Folly, Martin, Palmer, Niall, *Historical Dictionary of U.S. Diplomacy from World War I to World War II, Historical Dictionaries of Diplomacy and Foreign Relations, No. 11*, Plymouth, UK: The Scarecrow Press, Inc., 2010.

Garrett, Garet, *A Bubble that broke the World*, Boston: Little Brown and Company, 1932.

Gedis, Džon Luis, *Iznenadjenje, bezbednost i iskustvo Amerike, Predavanja o američkoj civilizaciji i upravljanju*, Beograd: Klub Plus, 2008.

Gelfand, Lawrence E., *The Inquiry, American Preparations for Peace, 1917–1919*, New Haven and London: Yale University Press, 1963.

Gill, David James, *The Long Shadow of Deafult, Britain's Unpaid War Debts to the United States, 1917–2020*, New Haven and London: Yale University Press, 2022.

Gnjatović, Dragana, *Stari državni dugovi, Prilog ekonomskoj i političkoj istoriji Srbije i Jugoslavije 1862–1941*, Beograd: Ekonomski institut, Jugoslovenski pregled, 1991.

Гњатовић, Драгана, Алексић, Весна С., *Париски споразум: Решавање спора о регулисању дугова Краљевине Србије између Француске Републике и Краљевине Југославије*, Београд: Институт за новију историју Србије, 2023.

Ellis, L. Ethan, *Frenk B. Kellog and American Foreign Relations 1925–1929*, New Brunswick, New Jersey: Rutgers, State University, 1961.

Hadži-Jovančić, Perica, *Treći rajh i Jugoslavija: Ekonomija straha, 1933–1941*, Beograd: Društvo za urbanu istoriju, 2022.

Hannigan, Robert E., *The Great War and American Foreign Policy, 1914–1924*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2017.

Hogan, Michael J., *Informal Entente, The Private Structure of Cooperation in Anglo–American Economic Diplomacy, 1918–1928*, Columbia & London: University of Missouri Press, 1977.

Hoover, Herbert, *The Memoirs of Herbert Hoover, The Cabinet and The Presidency*, New York: The MacMillan Company, 1963.

Ikenberry, G. John, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars*, Princeton and Oxford: Princeton Univeristy Press, 2001.

Јанковић, Велизар С., *Уговор о Миру и наша оштета (Конференција одржана у Клубу Београдских Радикала 12-Х-1919.)*, Београд: Издавачка књижарница Геце Кона, 1920.

Johnson, Elizabeth, *The collected writings of John Maynard Keynes, Activities 1922-1932, The end of reparations*, Volume XVIII, New York: Cambridge University Press, Royal Economic Society, 2013.

Kejns, Džon Mejnard, *Ekonomске последица мира – sklopljenog na Pariskoj mirovnoj konferenciji 1919*. Novi Sad: Medi Terran Publishing, 2015.

Kenedi, Pol, *Uspon i pad velikih sila, Ekonomska promena i ratovanje od 1500. do 2000. godine*, Beograd i Podgorica: CID, JP Službeni list SRJ, 1999.

Killen, Linda, *Testing the Peripheries, US – Yugoslav Economic Relations in the Interwar Years*, New York: Columbia University Press, 1994.

Kindlberger, Čarls, *Svet u depresiji od 1929. do 1939, Klasik ekonomske istorije*, Beograd: Laguna, 2021.

Kisindžer, Henri, *Diplomatija*, Beograd: Kosmos izdavaštvo, 2016.

Kocs, Stephen A., *International Order, A Political History*, London: Lynne Rienner Publishers, 2019.

Крејић, Предраг, Тодоровић, Митар, *Југословенско–амерички односи 1918–1945, Зборник докумената*, Београд: Архив Југославије, 2015.

Krizman, Bogdan, *Vanjska politika Jugoslavenske države 1918–1941, Diplomatsko – historijski pregled*, Zagreb: Školska knjiga, 1975.

Kršev, Boris, *Finansijska politika Jugoslavije 1918–1941*, Novi Sad: Prometej, 2007.

Kupchan, Charles A., *Isolationism, A History of America's Efforts to Shield Itself from the World*, New York: Oxford University Press, 2020.

Layne, Christopher, *The Peace of Illusions: American Grand Strategy from 1940 to the Present*, Ithaca, New York: Cornell University Press, 2006.

Lind, Michael, *Land of promise: an economic history of the United States*, New York: Harper, 2012.

Лопичић, Ђорђе Н., *Др Давид Албала, Специјални делегат при Југословенском Краљевском Посланству у Вашингтону 1939 – 1942*, Београд: Теовид, 2010.

Лопичић, Ђорђе, Лопичић Јанчић, Јелена Ђ., *Преглед спољне политике Краљевине Југославије од 1918. до 1935. године*, Београд: Институт за међународну политику и привреду, 2022.

Morgenthau Jr., Henry, *Diary, Book 39, October 12 – October 14, 1936*.

Markham, Jerry W., *A Financial History of the United States, Volume II, From J.P. Morgan to the Institutional Investor (1900–1970)*, New York: M.E. Sharpe, 2002.

McKercher, B. J. C., *Transition of Power, Britains's Loss of Global Pre-eminence to the United States, 1930-1945*, Cambridge: University Press, 2004.

Мићић, Срђан и Милићевић, Наташа, *Коста Ст. Павловић, Дневник 1930 – 1932*, Београд: Историјски архив Београда, 2020.

- Mills, John Saxon, *The Genoa Conference*, London: Hutchinson, 1922.
- Miletić, Andreja, *Nacionalni interes u američkoj teoriji međunarodnih odnosa*, Beograd: Savremena administracija, 1978.
- Miršajmer, Džon, *Tragedija politike velikih sila*, Beograd: Udruženje za studije SAD u Srbiji, Čigoja štampa, jul 2017.
- Митровић, Андреј, *Србија у Првом светском рату*, Београд: Службени гласник, 2014.
- Mitrović, Andrej, *Razgraničenje Jugoslavije sa Mađarskom i Rumunijom 1919–1920, Prilog proučavanju jugoslovenske politike na Konferenciji mira u Parizu*, Novi Sad: Institut za izučavanje istorije Vojvodine, 1975.
- Mitrović, Andrej, *Jugoslavija na konferenciji mira 1919–1920*, Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije, 1969.
- Митровић, Андреј, *Време нетрпељивих, Политичка историја великих држава Европе 1919-1939*, Подгорица: ЦИД, 2004.
- Moulton, Harold G., Lewis, Cleona, *The French Debt Problem*, New York: MacMillan Company, The Institute of Economics, 1925.
- Moulton, Harold G. and Pasvolsky, Leo, *War Debts and World Prosperity*, New York: The Brookings Institution, The Century Co., 1932.
- Недељковић, Милорад, *Историја српских државних дугова*, Београд: Штампарија „Штампе“ Стеве М. Ивковића и Комп., 1909.
- Neu, Charles E., *Colonel House: a biography of Woodrow Wilson's silent partner*, New York: Oxford University Press, 2015.
- Нинчић, М., министар иностраних дела, *Спољна политика Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у год. 1922–1924, говори и експозе у Народној скупштини*, Београд: Издање књижарнице Геце Кона, 1924.
- Nye, Jr., Joseph S., *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, New York: Basic Books, 1990.
- Ostojić – Fejić, Ubavka, *Sjedinjene Američke Države i Srbija 1914–1918*, Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1994.
- Павловић, Војислав Г., *Од монархије до републике, САД и Југославија 1941–1945*, Београд: Клио, 1998.
- Pavlović, Kosta St., *Vojislav Marinković i njegovo doba (1876-1935), knjiga četvrta*, London: M. Caplin & Co. Press Ltd., 1955.
- Peterecz, Zoltan, *Jeremiah Smith, Jr. and Hungary, 1924–1926: the United States, the League of Nations, and the Financial Reconstruction of Hungary*, London: Versita, 2013.

- Петковић, Ранко, *Један век односа Југославије & САД*, Београд: НИУ Војска, 1992.
- Ploj, Miroslav, *Pitanje otplaćivanja ratnih dugova saveznika, i pitanje nemačkih reparacija iz Svetskog rata, iz predavanja senatora Dr Miroslava Ploja*, Beograd: 1933.
- Попов, Чедомир, *Од Версаја до Данцига*, Београд: Завод за уџбенике, 2015.
- Powaski, Ronald E., *American Presidential Statecraft: From Isolationism to Internationalism*, London: Palgrave Macmillan, 2017.
- Pruessen, Ronald W., *John Foster Dulles, The Road to Power*, New York: The Free Press, 1982.
- Rauchensteiner, Manfred, *The First World War and the end of the Habsburg Monarchy, 1914–1918*, Wien, Koln: Weimar, 2014.
- Рељић, Јелица, Шкодрић, Љубинка, *Краљевина Србија и Сједињене Америчке Државе, Документа*, Београд: Архив Србије, 2018.
- Ripsman, Norrin M., Taliaferro, Jeffrey W. and Lobell, Steven E., *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, New York: Oxford University Press, 2016.
- Roberts, ser Ajvor, *Satou: Diplomatska praksa*, Beograd: Holywell – Neopren, 2013.
- Rothermund, Dietmar, *The Global Impact of the Great Depression*, London: Routledge, 1995.
- Rose, Kenneth D., *American Isolationism Between the World Wars: The Search for a Nation's Identity*, New York and London: Roulledge, 2021.
- Savitch, Yovan M., *Etude comparee de la reparation des dommages de guerre: en France et dans le Royaume des Serbes, Croates et Slovenes: these pour le doctorat presentee et soutenue le 1er mars 1924 a 2 heures*, Pariz: Librairie de droit et de jurisprudence ERNEST SAGOT ET Cie, 1924.
- Schuker, Stephen A., *American "Reparations" to Germany 1919–1933: Implications for the Third World Debt Crisis*, Princeton, New Jersey: Princeton University, 1988.
- Schweller, Randall L., *Deadly Imbalances, Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*, New York: Columbia University Press, 1998.
- Self, Robert, *Britain, America and the War Debt Controversy, The Economic Diplomacy of an Unspecial Relationship 1917-1945*, London and New York: Routledge, 2006.
- Silverman, Dan P., *Reconstructing Europe after the Great War*, Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press, 1982.
- Simmons, Beth A., *Who Adjusts? Domestic Sources of Foreign Economic Policy During the Interwar Years*, New Jersey, Princeton: Princeton University Press, 1994.
- Simić, Dragan, *Svetska politika*, Beograd: Čigoja štampa, Fakultet političkih nauka, 2009.
- Simić, Dragan R., *Svetski poredak, Politika Vudroa Vilsona i Frenklina Delana Ruzvelta, Ogled*, Beograd: FPN, Clio, 2022.

- Sretenović, Stanislav, *Francuska i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca 1918–1929*, Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2008.
- Steil, Benn, *The Battle of Bretton Woods, John Maynard Keynes, Harry Dexter White, and the Making of the New World Order*, Princeton: A Council on Foreign Relations book, Princeton University Press, 2013.
- Stöckmann, Jan, *The Architects of International Relations, Building a Discipline, Designing the World, 1914–1940*, Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2022.
- Stojadinović, Milan M., *Ni rat, ni pakt, Jugoslavija između dva rata*, Buenos Aires: El Economista, Empresa Editorial S.R.L. Argentina, 1963.
- Streissguth, Tom, Friedenthal, Lora, *Isolationism (Key Concepts in American History)*, New York, Chelsea House, 2010.
- Surface, Frank M., Bland, Raymond L., *American Food in the World War and Reconstruction Period, Operations of the Organizations Under the Direction of Herbert Hoover 1914–1924*. California: Stanford University Press, 1931.
- Šulcinger, Robert D., *Američka diplomatija od 1900. godine*, Beograd: Udruženje za studije SAD u Srbiji, Čigoja štampa, april 2011.
- Tang, Shiping, *Revisiting China's Grand Strategy, Interpret: China*, CSIS: Foreign Policy, 2022.
- Tasovac, Ivo, *American Foreign Policy and Yugoslavia, 1939–1941*, College Station: Texas A&M University Press, 1999.
- Tate, Merze, *The United States and Armaments*, London: Oxford University Press, 1948.
- Tomašević, Jozo, *Financijska politika Jugoslavije 1929–1933*, Zagreb: Vlastita naklada, 1935.
- Trachtenberg, Marc, *Reparation in World Politics, France and European Economic Diplomacy, 1916–1923*, New York: Columbia University Press, 1980.
- Trumbić, Ante, Stojanović, Kosta, *Economical and Financial Delegation of the Kingdom of Serbians, Croats and Slovenes to the Peace Conference, To the Commission for reparation of damages at the Peace Conference*, Paris: Graphique, 1919.
- Tuz, Adam, *Potop: Veliki rat i prekrajanje svetskog poretka 1916–1931*, Beograd: Clio, 2019.
- Vinaver, Vuk, *Jugoslavija i Francuska između dva svetska rata (Da li je Jugoslavija bila francuski „satelit“)*, Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1985.
- Vučo, Nikola, *Ekonomska istorija sveta, Od industrijske revolucije do Drugog svetskog rata*, Beograd: Savremena administracija, 1970.
- Zakaria, Fareed, *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*, Princeton: Princeton University Press, 1998.

Živojinović, Dragoljub, *Amerika, Italija i postanak Jugoslavije 1917–1919*, Beograd: Naša knjiga, 1970.

Живојиновић, Драгољуб Р., *У потрази за заштитником: Студије о српско–америчким везама 1878–1920*. године, Београд, Албатрос плус, 2010.

Wertheim, Stephen, *Tomorrow, the World, The Birth of U.S. Global Supremacy*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2020.

Williams, William Appleman, *The Tragedy of American Diplomacy*, New York: A Delta Book, 1962.

Wilson, Joan Hoff, *American Business & Foreign Policy 1919–1933*, Lexington, Kentucky: University Press Kentucky, 1971.

Wheeler – Bennett, John W., *The Wreck of Reparations: Being the political background of the Laussane Agreement 1932*, New York: Howar Fertig, 1972.

Wolff, Larry, *Woodrow Willson and the Reimagining of Eastern Europe*, Stanford, California: Stanford University Press, 2020.

Чланци и поглавља у зборницима

Aleksić, Vesna, „Mission Impossible of American Experts in Serbia 1919–1920“, *125 Years of Diplomatic Relations between the USA and Serbia*, ur. Ljubinka Trgovčević, Faculty of Political Sciences, University of Belgrade, 2008, 103-120.

Anderson, Jr., Benjamin M., „The Report of the Dawes Committee“, *The Chase Economic Bulletin*, Vol. IV, No. 1, Chase National Bank of the City of New York, 1924.

Armstrong, Hamilton Fish, „France and the Hoover plan“, *Foreign Affairs*, Vol. 10, No. 1, Oct. 1931, 23-33.

Бајкић, Велимир, „Питање репарација“, *Народно благостање*, година I, бр. 14, Београд, 1929.

Бакић, Драган, „Матеја Мата Бошковић – прилог за биографију српског дипломате“, у: *„Србија 1918: Ослобођење домовине, повратак ратника, живот у новој држави“*, Чачак: Међуопштински историјски архив Чачак, 2021.

Becić, Ivan M., „Ratni dugovi Kraljevine Srbije u svetlu politike“, *Istorija 20. veka, Časopis Instituta za savremenu istoriju*, Beograd, godina XXVIII, br. 3, 2010. 45-57.

Best, Gary Dean, „Herbert Hoover’s Technical Mission to Yugoslavia 1919-1920“, *The Annals of Iowa*, no. 42(6), 1974, pp. 443-459.

Braumoeller, Bear F., „The Myth of American Isolationism“, *Foreign Policy Analysis*, 2010, no. 6, 349-371.

- Burk, Kathleen, „The Lineaments of Foreign Policy: The United States and a “New World Order,” 1919-1939“, *Journal of American Studies*, Vol. 26, no. 3, December 1992, 377-391.
- Clement, Piet, „The touchstone of German credit: Nazi Germany and the service of the Dawes and Young Loans“, *Financial History Review*, 2004, Vol. 11, issue 01: 33-50.
- Cohrs, Patrick O., „The First ‘Real’ Peace Settlements after the First World War: Britain, the United States and the Accords of London and Locarno“, 1923-1925, *Contemporary European History*, Vol. 12, Issue 01, Feb. 2003, 1-31.
- Dueck, Colin, „Hoover and Offshore Foreign Policy, 1921 – 1933“, *Foreign Policy Research Institute*, (Winter, 2016), 4-21.
- Finch, George A., „The London Conference on the Application of the Dawes Plan“, *The American Journal of International Law*, Vol. 18. No. 4. 707-719. 1924.
- Hilt, Eric, Rahn, Wendy, „Financial Asset Ownership and Political Partisanship: Liberty Bonds and Republican Electoral Success in the 1920s“, *The Journal of Economic History*, 2020. 1-36.
- Jović, Dejan, „Uvod u studij realizma“, *Teorije međunarodnih odnosa, Realizam*, (ur. Dejan Jović), Zagreb: Politička kultura, 2013. 15-38.
- Larson, Deborah Welch, „Realism, Excavating a historical tradition“, in (Ed.) Benjamin de Carvalho, Julia Costa Lopez and Halvard Leira (Ed.), *Routledge Handbook of Historical International Relations*, London and New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2021. 71-79.
- Leffingwell, Russell C., „An Analysis of the International War Debt Situation“, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 102, Jul, America and the Rehabilitation of Europe, 1922, 108-115.
- Јовановић, Александар, „Друштво народа и међународна привреда“, *Архив за правне и друштвене науке*, књига тридесета, год. XVI, друго коло, 1926, Београд, 456-461.
- Кољанин, Милан, „Друга мисија др Давида Албале у Сједињеним Америчким Државама 1939 – 1942“, *Зборник, Јеврејске студије*, Београд, 2003, бр. 8, 7-76.
- Krizman, Bogdan, „Srpska ratna misija u SAD: (decembar 1917–februar 1918)“, *Jugoslovenski istorijski časopis*, 1–2, Beograd, 1968, 43–73.
- Лишанин, Младен, „Економија и политика у међународној теорији: реалистичка перспектива“, *Српска политичка мисао*, бр. 4, 2016, год. 23, vol. 54, 121-134.
- Lobell, Steven E., Ripsman, Norrin M. and Taliaferro, Jeffrey W. (Ed.), „Introduction: Neoclassical realism, the state, and foreign policy“, in: *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy*, New York: Cambridge University Press, 2012, 1-42.
- Mahbubani, Kishore, „Multilateral Diplomacy“, in: Andrew F. Cooper, Jorge Heine and Ramesh Thakur (Ed.), *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, Oxford University: Oxford University Press, 2013. 248-262.

Marjanović, Boban, „Finansijski odnosi Sjedinjenih Američkih Država i Kraljevine SHS – Blerov zajam 1922. godine“, *Godišnjak*, Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Godina XV, broj 26, Decembar 2021. 143-161.

Marks, Sally, „The Myths of Reparations“, *Central European History*, Cambridge University Press, Vol. 11, No. 3, 1978. 231-255.

Mearsheimer, John, „Imperial By Design“, *The National Interest*, no. 111, (Jan. Feb. 2011), 16-34.

Милић, Даница, „Привреда и финансије у рату 1914-1915“, *Годишњак за друштвену историју* 3, 1-2, 1996. стр. 7-22.

Mitrović, Andrej, „Struktura ratnog finansiranja Srbije 1914–1915 – Traganje za istorijskim sastavnicama jednog međunarodnog kredita – Prelaz sa zlatne na deviznu podlogu“, *Токови историје*, бр. 1-2, Београд, 2000. 83-110.

Nuechterlein, Donald E., „National interests and foreign policy: A conceptual framework for analysis and decision-making“, *British Journal of International Studies*, vol. 2, issue 03, 1976, 246-266.

Nye, Jr., Joseph S., „Soft Power“, *Foreign Policy*, No. 80, 1990, 153-171.

Nye, Jr., Joseph S., „Public Diplomacy and Soft Power“, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, No. 616, 2008, 94-109.

Пејић, Лазар, Економски факултет, Београд, „Економске идеје др Милана Стојадиновића и балкански привредни проблеми“, *Посебан отисак из Годишњака Балканолошког института BALCANICA VII*, Београд, 1976. 241-268.

Rose, Gideon, „Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy“, *World Politics*, vol. 51, no. 1, Oct. 1998, 144-172.

Schuker, Stephen A., „American Policy Toward Debts and Reconstruction at Genoa, 1922“, in *Genoa, Rapallo, and European Reconstruction*, editors Carole Fink, Axel Frohn and Jürgen Heideking, Washington, D.C.: German Historical Institute, Cambridge: Cambridge University Press, 1991, 95-129.

Spykman, Nicholas John, „The United States and the Allied Debts“, *Heidelberg Journal of International Law*, Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, band 1, 1929, 155-184.

Sutch, Richard, „Financing the Great War: A Class Tax for the Wealthy, Liberty Bonds for All“, *Berkeley Economic History Laboratory Working Paper*, University of California, Berkeley, 2015.

Трапара, Владимир, „Неокласични реализам – реализам за 21. век“, *Међународни проблеми*, LXIX, br. 2-3, 2017, 227-246.

Вучетић, Биљана, „Американци о Србији у Балканским ратовима“, у Срђан Рудић, Миљан Милкић (ур.), *Балкански ратови 1912/1913: Нова виђења и тумачења*, Историјски институт, Институт за стратегијска истраживања, Зборник радова, књ. 26, Београд, 2013. 263-275.

Živojinović, Dragan, „Razumevanje pojma nacionalni interes u realističkim teorijama“, *Teorije međunarodnih odnosa, Realizam*, (ur. Dejan Jović), Zagreb: Politička kultura, 2013. 249-264.

Živojinović, Dragan, „Neoklasični realizam u teorijama međunarodnih odnosa“, *Godišnjak*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2008, 367-392.

Живојиновић, Драгољуб Р., „Рат у Европи се шири: Сједињене Америчке Државе и рат са Аустроугарском 1917–1918 године“, *Отисак из ГЛАСА CDXXV Српске академије наука и уметности*, Одељење историјских наука, књ. 17, 2015, 264-279.

Wimer, Kurt and Sarah, „The Harding Administration, the League of Nations, and the Separate Peace Treaty“, *The Review of Politics*, no. 29, 1967. 13-24.

Необјављени радови

Chambers, James, *Neither a Borrower nor a Lender be: America Attempts to Collect its War Debts 1922–1934*, East Tennessee State University: Electronic Theses and Dissertations, Paper 1363, 2011, мастер теза

Đikanović, Vesna, *Iseljenici u Severnoj Americi i jugoslovenska država: 1918-1945*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, 2016.

Jakovljević, Mihajlo, *Uticaj ideje izolacionizma na spoljnu politiku Sjedinjenih Američkih Država u međuratnom periodu 1918-1941*, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu, master teza, 2021.

Биографија кандидата

Бобан Марјановић рођен је 15.06.1981. године у Нишу где је завршио гимназију „Светозар Марковић“ 2000. године. Основне студије на департману за историју уписао је 2013. године на Филозофском факултету у Нишу које је завршио 2018. године са просечном оценом 8,60. Мастер студије на модулу Међународни односи – Сједињене Америчке Државе, на Факултету политичких наука у Београду уписао је 2018. и завршио наредне 2019. године са просечном оценом 9,83. По завршетку мастер студија исте 2019. године уписао је докторске академске студије политикологије на Факултету политичких наука у Београду на смеру Међународне и европске студије са намером да стечена академска знања подигне на виши научни ниво у области међународних односа. Положио је све предвиђене испите на докторским студијама са просечном оценом 10,00.

На Факултету политичких наука је од 2020. године ангажован као сарадник – демонстратор на предметима Савремена политичка историја, Политичка историја Југославије и Историја спољне политике Србије. Током мастер и докторских студија стручно се усавршавао ангажовањем у Центру за америчке студије Факултета политичких наука. Био је стипендиста Еразмус плус (Erasmus+) краткорочне мобилности за студенте докторских студија, које је провео на Филозофском факултету Универзитета у Марибору током 2023. године. Кандидат Бобан Марјановић је члан Центра за економску историју на Институту за економске науке у Београду.

Научне области интересовања кандидата јесу историја међународних односа, међународна политичка економија, теорија реализма у науци о међународним односима и спољна политика САД.

Изјава о ауторству

Име и презиме: Бобан Марјановић

Број индекса: 4/2019

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом:

„Питање ратног дуга у југословенско – америчким односима (1918 – 1941)“

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени;
- да нисам кршио ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, _____

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора: Бобан Марјановић

Број индекса: 4/2019

Студијски програм: Докторске међународне и европске студије

Наслов рада: „Питање ратног дуга у југословенско – америчким односима (1918 – 1941)“

Ментор: проф. др Саша Мишић

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао ради похрањивања у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, датум и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, _____

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом: „Питање ратног дуга у југословенско – америчким односима (1918 – 1941)“ која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY – NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY – NC – ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY – NC – SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY – ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY – SA)

Потпис аутора

У Београду, _____
